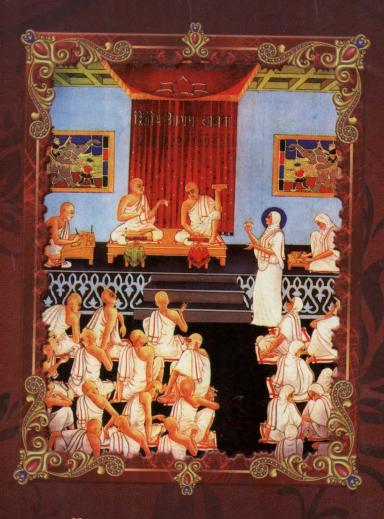
નિર્યુક્તિ–ભાષ્ય–ચૂર્ણિસઠિત

જૈન આગમોમાં આવતાં પ્રાકૃત વિશેષનામોનો પરિચયાત્મક કોશ

પ્રથમ ભાગ (અ થી ત)

ગાં Education International Jain Education International

www.jainelibrary.org

શ્રી ૧૦૮ જૈન તીર્થદર્શન ભવન ટ્રસ્ટ (શ્રી સમવસરણ મહામંદિર) પાલીતાણા-અમદાવાદ-મુંબઇ

પ્રકાશક

૫. પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયસોમચંદ્રસુરિજી મહારાજ

શ્રુતોપાસના

૫. પૂ. સ્વ. આચાર્ય શ્રી વિજયચંદ્રોદયસુરીશ્વરજી મહારાજ ૫. પૂ. સ્વ. આચાર્ય શ્રી વિજયઅશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રેરણાદાતા

(अधी न)

પ્રથમ ભાગ

જૈન આગમોમાં આવતાં પ્રાકૃત વિશેષનામોનો પરિચયાત્મક કોશ

શ્રી નેમિ-વિજ્ઞાન-કસ્તૂરસૂરિ ગ્રંથશ્રેણી નં. ૨૬

સહયોગ દાતા

શ્રી મહુવા તપા જૈન સંઘ, મહુવા

મધુમાવતી… મધુમતી… મહુવા– ઈતિહાસમાં વિભિન્ન નામે આ નગરી આલેખાતી રહી છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય, તદ્ગુરુ શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની વિચરણભૂમિ છે. ઈતિહાસ પ્રસિદ્ધ શ્રાવકરત્નો ભાવડશા જાવડશા આ નગરનું ઘરેશું હતા. તેમણે આણેલા શ્રી જીવિતસ્વામી (મહાવીરસ્વામી) દાદા આ નગરના મુકુટ મણિ છે. શાસનસમ્રાટ, યુગપુરુષ ૫. પૂ. શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી દાદ ભૂમિ તરીકે મહુવા જગપ્રસિદ્ધ છે. તેમનો જન્મ, અંતિમ ચાતુર્માસ તથા કાળવ્ય આ પુણ્યભૂમિ પર થયા હતા.

શાસ્ત્રવિશારદ ૫.પૂ. આ. શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા શાસનસમ્રાટશ્રીના પટ્ટધર ૫. પૂ. આ. શ્રી વિજયદર્શનસૂરીશ્વરજી મ.સા. આ જ નગરીના પુત્ર હતા અન્ય અનેક મુમુક્ષુઓ પણ મહુવાના ધર્મિષ્ટ પરિવારોમાંથી દીક્ષિત થયા છે. કર્મગ્રંથના રચિયતા ૫.પૂ.આ.શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી મહુવામાં વિ.સં.૧૩૦૬ મહા સુદ ૧, ગુરુવારના શુભદિને શ્રી વાગ્દેવતા ભાંડાગારની સ્થાપના થઈ હતી.

કાળની અનેક ચઢતી પઢતી ઝીલ્યા પછીએ આ નગર હજી શ્રાવકોથી હર્યું ભર્યું છે. વર્તમાન કાળે પણ અનેક પૂજ્યોના આવાગમનથી અમે ધન્ય થતા રહીએ છીએ. વિ.સં.૨૦૬૪ના ચાતુર્માસમાં પ. પૂ. સોમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મે.સા.ની અનુજ્ઞાપૂર્વક તેમના જ શિષ્યરત્ન પ.પૂ. શ્રી શ્રમણચંદ્રવિજયજી મ.સા., પૂર્વાશ્રમમાં મહુવાના જ રહેવાસી પૂ. સંઘચંદ્રવિજયજી મ.સા. આદિ ઠાણા ૩ તથા પૂ. સાધ્વીજી ભગવંતનો શ્રી સંઘને લાભ મળ્યો તથા પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી સં. ૨૦૬૪, આસો વદ ૪, શનિવારના રોજ શ્રી સંઘમાં સમૂહ રાત્રિભોજન, વોટરકુલર, તથા સ્વામિવાત્સલ્યમાં ફીઝનાં પાણીના નિષેધનો ઐતિહાસિક ઠરાવ થયો. તેની અનુમોદનાર્થે પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રકાશનમાં દ્રવ્ય-સહયોગનો સંપૂર્ણ લાભ પામી અમે કૃતાર્થ થયા છીએ. નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણિસહિત

જૈન આગમોમાં આવતાં પ્રાકૃત વિશેષનામોનો પરિચયાત્મક કોશ

પ્રથમ ભાગ

(અથી ન)

[ડૉ. મોહનલાલ મેહતા અને ડૉ. કે. ઋષભ ચન્દ્ર દ્વારા સંકલિત મૂળ અંગ્રેજી ગ્રન્થ 'Prakrit Proper Names' ના પ્રથમ ભાગનો ગુજરાતી અનુવાદ]

> અનુવાદક ડૉ. નગીન જી. શાહ

શ્રી ૧૦૮ જૈન તીર્થદર્શન ભવન ટ્રસ્ટ પાલીતાણા-અમદાવાદ-મુંબઈ

<mark>સામાન્ય સંપાદકો :</mark> ડૉ. નગીન શાહ ડૉ. રમજ્ઞીક શાહ

પ્રકાશક : શ્રી અનિલભાઈ ગાંધી, મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી શ્રી૧૦૮ જૈન તીર્થદર્શન ભવન ટ્રસ્ટ, ૧૧૦, મહાકાન્ત, વી.એસ.હોસ્પીટલ પાસે, અમધ્ય શદ-૬.

<mark>પ્રકાશન વર્ષ :</mark> ગુજરાતી આવૃત્તિ : પ્રથમ સંસ્કરશ વિ. સં. ૨૦૬૪, ઈ.સ.૨૦૦૮

નકલ : ૫૦૦

મૂલ્ય : રૂા. ૪૦૦/-

લેસર ટાઈપ સેટીંગ : મયંક શાહ, લેસર ઈમ્પ્રેશન્સ ૨૧૫, ગોલ્ડ સૌક કોમ્પ્લેક્ષ, ઑફ સી. જી. રોડ, નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૯.

મુદ્રક : કે. ભીખાલાલ ભાવસાર માશિભદ્ર પ્રિન્ટર્સ ૧૨, શાયોના એસ્ટેટ, દૂધેશ્વર રોડ, શાહીબાગ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪.

शासनसम्राद् परमपूर्श्य आग्रावटिव श्री विश्य नेमिसूरीश्वरछ म. सा.

જન્મો નમ થી ગુરૂ નેમિસ્ટ્યે

માસન સમાર થી વિજયતંત્રિ સુરીચરણ ગણમાજના 🐡 ખિલ્લાવ શાલિ શ્રી ચરણથ પાદુકા 😑

મહુવા સમાધિમંદિર For Private & Personal Use Only

Education International

96 3×9

Ż

www.jainelibrary.org

C'AC

Jain Education International

-

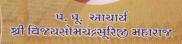
જૈન આગમોમાં આવતાં પ્રાકૃત વિશેષનામોનો પરિચયાત્મક કોશ

5 3 N C

वात्सल्यवारिधि परमपूर्थय आयार्यदेव श्री विश्य विज्ञान सूरीम्वरश म. सा. प्राहतविशासर् परमपूरुय आयार्यछे श्री विरुख डस्तूरसूरीय्वर स.सा.

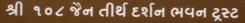
MQ

পঁমনা অগ্রী পঁল এর্ম অলী হাঁয উপ্দিয়ে ট ঊর্মার পঁল ললীসঁত্রতালা রিপ্যু-বী রাম্রোন্সা...

ષ. ષૂ. આચાર્થ શ્રી વિજયચંદ્રોક્યસ્રૂરી¤વર્જી મહારાજ

ષ. પૂ. આરાર્શ શ્રી વિજયસશોક્યંક્સૂસીશ્વરજી સહારા

ain Education International

For Private & Personal Use Only

જીવીતસ્વામી ભગવાન

भहुवा शैनसंघ भूणनायइल

Jain Education International

For Private & Personal Use Only

www.jainelibrary.org

શુભાશિષ

જૈન સાહિત્યના અશમોલ ગ્રંથમૌક્તિકો અહીં તહીં વિખરાયેલા જોવા જાણવા સાંભળવા મળે છે. આજથી લગભગ ૩૮ વર્ષ પહેલાં કેટલાંક સાક્ષર વિદ્વાનોએ તે મૌક્તિકોને નોંધ રૂપે એક માળામાં ગૂંથી લોકો સમક્ષ ''જૈન સાહિત્ય કા બૃહદ્દ ઇતિહાસ'' નામથી ૧ થી ૭ ભાગમાં હિંદીભાષામાં પ્રકાશિત કર્યા હતા.

ગુજરાતી વાચકો પાસે પણ આ બધી જાણકારી પહોંચે તેવા શુભાશયથી શ્રી ૧૦૮ જૈન તીર્થદર્શન ભવન ટ્રસ્ટે હિંદી સાતે ભાગોનું ગુજરાતી પ્રો. શ્રી નગીનભાઈ શાહ તથા પ્રો. રમણીકભાઈ શાહ પાસે કરાવી ''જૈન સાહિત્યનો બૃહદ્દ ઇતિહાસ'' ભાગ ૧ થી ૭ પ્રકાશિત કરવા નિર્ણય કર્યો.

અમે તેમના આ પ્રયાસને અંતરથી આવકારીએ છીએ અને હૈયેથી શુભાશિષ આપતાં જણાવીએ છીએ કે તમારા આ પ્રયાસને ગુજરાતી સાક્ષરો, જિજ્ઞાસુઓ, વાચકો ઉમળકાથી વધાવશે. જૈન સાહિત્યના અનેક વિષયોની જાણકારી મેળવી અક્ષરની ઉપાસના દ્વારા અવશ્ય અનક્ષર મેળવશે તેવી શુભેચ્છા.

વિ.સં. ૨૦૬૦ મહા સુ. ૧૩ બુધવાર – આચાર્ય શ્રી વિજયચંદ્રોદયસૂરિ ગોવાલીયાટેંક, મુંબઈ – આચાર્ય શ્રી વિજયઅશોકચંદ્રસૂરિ

મુખપૃષ્ઠ પરના ચિત્રનો પરિચય

ભગવાન મહાવીર સ્વામિના મહાનિર્વાશ પછી લગભગ ૧૦૦૦ વર્ષના અંતરાલ પછી ભગવાનના ઉપદેશની અર્થાત્ આગમોની અંતિમવાચના સૌરાષ્ટ્રના વલભીપુર નગરમાં થઈ હતી. આ વાચના દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ નામક મહાન આચાર્યના અધ્યક્ષપદે ભરાયેલી વાચના પરિષદ દ્વારા થઈ હતી.

પ્રસ્તુત ચિત્રમાં નીચેના ભાગમાં આચાર્યશ્રી દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ મુનિ ભગવંતોને આગમના પાઠો લખાવતા દેખાય છે. ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં દેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણના પૂર્વભવની કથાનું આલેખન થયેલું છે. રાજગૃહીનગરીમાં ભગવાન મહાવીરે સમવસરણમાં સૌધર્મેન્દ્રને કહ્યું કે મને ગર્ભાવસ્થામાં દેવાનંદાની કૂખેથી ત્રિશલાની કૂખમાં મૂકનાર હરિષ્ઠૈગમેષી દેવ જ દેવર્ધિગણિ નામથી મારા નિર્વાણ પછી ૧૦૦૦ વર્ષ બાદ થશે. અને તેઓ દષ્ટિવાદના બારમા અંગના અંતિમ જાણનાર થશે.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ યુવાન દેવર્ધિને શિકારે જતાં આગળ-પાછળ ત્રાડ નાખતા સિંહ દેખાય છે અને દેવ દ્વારા બોધ પામી તેઓ સન્માર્ગે વળે છે. તે દશ્ય છે.

આચાર્ય દેવર્ધિગણિએ વલભીપુરમાં ૫૦૦ આચાર્યો સમક્ષ પાંચમી આગમ વાચના કરી, ૮૪ આગમ શાસ્ત્રોને લિપિબદ્ધ કર્યા તેમજ 'નંદીસૂત્ર'ની રચના કરી. વીરનિર્વાણ સંવત ૧૦૦૦(વિ.સં. ૫૩૦)માં તેઓ કાળધર્મ પામ્યા.

આગમ દરિયાના ઊંડા ખેડાશ

''જિન આગમ અને જૈન સાહિત્યના સાગરનો પાર, અલ્પબુદ્ધિ આપણે ક્યાંથી પામી શકવાના ? શ્રુત સાગરમાં ડૂબકી માર્યા વગર તેનું મંથન કર્યા વિના, આગમ સાહિત્યના અમૃતને, રત્નોને, રહસ્યોને ક્યાંથી જાણી શકવાના ?"

જૈન સાહિત્યના બૃહદ્દ ઇતિહાસના પ્રથમ ભાગ "અંગઆગમ"ની પ્રસ્તાવનામાં ચિંતવેલા ઉપરોક્ત વિચારો જાણે અહીં પુનઃ નવું રૂપ ધારણ કરે છે. આ ગ્રંથ "જૈન આગમોમાં આવતા પ્રાકૃત વિશેષનામોનો કોશ" આગમરૂપી દરિયાની આવી એક ખેપ છે.

પીસ્તાલીસેય આગમ ગ્રંથો અને તે પરના ટીકાગ્રંથોમાં આવતા સંજ્ઞાવાચક નામો અર્થાત્ વ્યક્તિવિશેષો— તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, ગણધર, ઋષિ, ઉપાસક, ઉપાસિકા, શ્રમણ, શ્રમણી, રાજા, રાણી, રાજકુમાર, મંત્રી, શેઠ, શેઠાણી, ગણિકા- નાં નામો; દેવ, દેવી, યક્ષ, ચૈત્ય ઇત્યાદિનાં નામો; ઉદ્યાન, સરોવર, નગર, ગામ, સન્નિવેશ ઇત્યાદિ ભૌગૌલિક સ્થળોનાં નામો; ગણ, ગચ્છ, કુળ, ગોત્ર, જાતિ, પંથ ઇત્યાદિનાં નામો; સમુદ્રો, નદીઓ ઇત્યાદિનાં નામોનો અકારાદિ ક્રમે ઉલ્લેખ અને સાથેસાથે તે તે નામ વિષયક સંક્ષિપ્ત માહિતી આ કોશમાં આપવામાં આવી છે. આનાથી આપણને આ વિશેષનામ વિશે પૌરાણિક, ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, સામાજિક અનેક પ્રકારની માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે. જૈન સાહિત્યના સંશોધકોને જ માત્ર નહિ પરંતુ સામાન્યજનોને પણ આ ગ્રંથ દ્વારા અનેકવિધ વિશિષ્ટ વિગતો જાણવા મળશે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ મૂળ અંગ્રેજીમાં પ્રકાશિત થયેલ. તેનો ગુજરાતી અનુવાદ ડૉ. નગીનભાઈ શાહે કર્યો છે. આ પ્રથમ ભાગમાં અ થી ન સુધીના અક્ષરોથી શરૂ થતા નામોનો સમાવેશ થાય છે. દ્વિતીય ભાગમાં પ થી હ સુધીના નામોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે. આ વિશેષનામો આગમોની મૂળ ભાષા અર્ધમાગધી પ્રાકૃતમાં જ હોય તેમ ગુજરાતી લિપિમાં મૂકવામાં આવ્યા છે. આ વિશેષનામો સાથે સાથે તેમની સાથે સંકળાયેલી વિશિષ્ટ માહિતી પશ આપી દેવામાં આવી છે. પરમ પૂજ્ય મોટા મહારાજશ્રી (પ.પૂ. સ્વ. આચાર્યશ્રી વિજયચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મ.સા.) તથા પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી (પ.પૂ. સ્વ. આચાર્યશ્રી વિજયઅશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.)ની પ્રેરણાથી શરૂ થયેલ જૈન સાહિત્યના બૃહદ્દ ઇતિહાસની શ્રેણીમાં અત્યાર સુધીમાં ૯ ગ્રંથો પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. આ ''પ્રાકૃતવિશેષનામો''ના બે ભાગો સાથે કુલ અગિયાર ગ્રંથો આ શ્રેણીમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

આજ આપશી વચ્ચે બંને ગુરુભગવંતો સદેહે બિરાજમાન નથી પરંતુ તેમના શુભ આશીર્વાદ અને પ્રેરણા સતત આપણને મળતા રહો એવી અંતરની અભિલાષા.

એ જ

વિ.સં.૨૦૬૪, શ્રાવણ વદ ૫, મુંબઈ. સ્વ. પૂ. આ. શ્રી વિજય અશોકચંદ્ર-સુરિજી મહારાજનો જન્મદિન. પ.પૂ.આ. શ્રી વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મ. ના ગુરુબંધુ પૂ.ગુરુદેવ(પ.પૂ.આ.શ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.)ના ચરણકિંકર સોમચંદ્રવિ.

પ્રકાશકીય

શાસનસમ્રાટ્ શ્રીનેમિ-વિજ્ઞાન-કસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના પટ્ટધર પ.પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રી વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મ.સા., પ.પૂ. આચાર્યશ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના ઉપદેશથી શ્રી ૧૦૮ જૈન તીર્થદર્શન ભવન ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રકાશિત થઈ રહેલ જૈન સાહિત્યના બૃહદ્દ ઈતિહાસના અનુસંધાનમાં પ્રસ્તુત "જૈન આગમોમાં આવતા પ્રાકૃત વિશેષનામોનો પરિચયાત્મક કોશ" વાચકોના હસ્તકમલમાં અર્પણ કરતાં અમે આનંદ અનુભવીએ છીએ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ મૂળ અંગ્રેજીમાં લા.દ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલ, ડૉ. મોહનલાલ મેહતા અને ડૉ. કે. ઋષભ ચન્દ્ર દ્વારા સંકલિત મૂળ અંગ્રેજી ગ્રન્થ 'Prakrit Proper Names' ના પ્રથમ ભાગનો ડૉ. નગીનભાઈ શાહે કરેલો ગુજરાતી અનુવાદ છે. બીજો ભાગ પણ પ્રકાશન અર્થે તૈયાર છે જે ટૂંક સમયમાં જ પ્રકાશિત કરવામાં આવશે. ગુજરાતી અનુવાદ દ્વારા ગુજરાતી ભાષી વિશાળ જૈન મુનિ સમુદાય તેમજ શ્રાવક સમુદાય પાસે આવી અમૂલ્ય સામગ્રી મૂકી આપવા બદલ અમે ડૉ. નગીનભાઈ શાહનો આભાર માનીએ છીએ.

જિનાગમ તથા જૈન સાહિત્યથી સુપરિચિત વિદ્વદ્વર્ય પૂજ્ય સૂરિભગવંતો, પૂજ્ય પદસ્થો, પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વી ભગવંતો, સાક્ષર વિદ્વાનો તેમજ સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથાગાર-જ્ઞાનભંડારના સંચાલકો વગેરેને અમે અંતરથી વિનંતી કરીએ છીએ કે આ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ થયેલા જૈન સાહિત્યના ઇતિહાસના ગ્રંથો, પ્રમાણમીમાંસા, જૈન ધર્મ-દર્શન તથા પ્રસ્તૃત ''જૈન આગમોમાં આવતા પ્રાકૃત વિશેષનામોનો પરિચયાત્મક કોશ'' વિશે આપનો અભિપ્રાય તથા સલાહ-સૂચનો, માર્ગદર્શન આપી અમને આભારી કરશો.

આ પ્રસંગે અમે પરમ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી સ્વ. વિજયચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા ૫.પૂ. આચાર્ય સ્વ શ્રી વિજયઅશોક્ચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનું પુણ્ય સ્મરણ કરીએ છીએ. અમને અત્યંત ખેદ છે કે આ પ્રકાશન કાર્ય પૂર્ણ થાય તે દરમ્યાન ૫.પૂ. આચાર્યશ્રી વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા ૫.પૂ. આચાર્યશ્રી વિજય અશોકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.કાળધર્મ પામ્યા. બંને આચાર્ય ભગવંતો આજ આપશી સામે સદેહે બિરાજમાન નથી પરંતુ તેમની પ્રેમાળ પ્રેરણા ભરી સ્મૃતિ આપશી પાસે છે અને તેના સહારે ૫.પૂ. આચાર્યશ્રી વિજય સોમચંદ્રસૂરીશ્વર મ.સા.ની રાહબરી તળે તેમણે સોંપેલુ કાર્ય આપશે પૂરું કર્યું છે. બંને સ્વ. આચાર્ય ભગવંતોના અનંત ઉપકારનું સ્મરણ કરી આ અગિયાર પ્રંથો રૂપી ગ્રંથમાળા તેમને સમર્પણ કરતાં અમે ઊંડો આહ્લાદ અનુભવીએ છીએ. સમગ્ર ગ્રંથ શ્રેણીનું સુપેરે સંચાલન-સંપાદન કરવા માટે ગુજરાતી આવૃત્તિના માનદ્ સંપાદકો ડૉ. નગીનભાઈ શાહ અને ડૉ. રમણીકભાઈ શાહનો અભાર માનીએ છીએ.

પ્રાકૃત વિશેષનામોના પ્રથમ ભાગના પ્રકાશનમાં આર્થિક સહયોગ આપવા બદલ સહયોગી સંસ્થાઓનો આભાર માનીએ છીએ. ઉત્તમ છાપકામ માટે લેસર ઇમ્પ્રેશન્સવાળા શ્રી મયંક શાહ તથા માણિભદ્ર પ્રિન્ટર્સવાળા શ્રી કનુભાઈ ભાવસાર અને સુંદર સચિત્ર ટાઈટલ ડિઝાઈન માટે કીંગ ઇમેજ પ્રા. લી.ના ડાયરેક્ટર શ્રી જીવણભાઈ વડોદરિયાનો આભાર માનીએ છીએ.

તા. ૨૧-૮-૨૦૦૮, શ્રાવણ વદ પ —અનિલભાઈ ગાંધી, મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી, અમદાવાદ. શ્રી ૧૦૮ જૈન તીર્થદર્શન ભવન ટ્સ્ટ

અનુવાદકનું નિવેદન

પ્રસ્તુત ગ્રન્થના બે ભાગમાં બધાં મળીને કુલ આઠ હજાર વિશેષનામો શ્વેતામ્બર જૈન આગમોમાંથી સંગૃહીત છે. આ વિશેષનામો કેવળ મૂળ આગમોમાંથી જ નહિ પરંતુ તેમની પ્રકાશિત પ્રાકૃત ટીકાઓ અર્થાત્ નિર્યુક્તિઓ, ભાષ્યો અને ચૂર્ણિઓમાંથી પણ સંગૃહીત કરવામાં આવ્યાં છે. શીર્ષક સૂચવે છે તે મુજબ મૂળ આગમોની સંસ્કૃત ટીકાઓમાંથી વિશેષનામો લેવામાં આવ્યાં નથી. તેમ છતાં મૂળ આગમો અને તેમની પ્રાકૃત ટીકાઓમાંથી સંગૃહીત વિશેષનામોની તેમની અંદરથી એકઠી કરેલી માહિતીની પૂર્તિ કરવામાં તે સંસ્કૃત ટીકાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

તીર્થંકર, ચક્રવર્તી વગેરે વિશેષનામો ન હોવા છતાં તેમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આશા છે કે વિદ્વાનોને તે ઉપયોગી સાબિત થશે.

જે વિશેષનામની માહિતી આપવામાં આવે છે તે વિશેષનામ નોંધ-(entry)ની શરૂઆતમાં ગાઢ કાળા ટાઈપમાં આપવામાં આવેલ છે અને તેની પછી તરત જ કૌંસમાં તેનું સંસ્કૃત રૂપ આપવામાં આવેલ છે. એક નોંધ(entry)ની અંદર જો વિશેષનામો ગાઢ કાળા ટાઈપમાં છાપવામાં આવ્યાં હોય તો તેનો અર્થ એ કે તે વિશેષનામો અંગે યથાસ્થાને અલગથી સ્વતન્ત્ર નોંધ(entry) આવશે. વિશેષનામની પછી જો કૌંસમાં અંક મૂકેલો હોય તો તે અંક દર્શાવે છે કે પ્રસ્તુત વિશેષનામ તે ક્રમ સાથે યોગ્ય સ્થાને સ્વતન્ત્ર નોંધરૂપે આવશે. નોંધ(entry)નું લખાણ પૂરું થયા પછી તરત જ તેની જ નીચે નાના ટાઈપોમાં મૂળ સ્રોતોનાં સંદર્ભસ્થાનોના નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા છે.

તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, ગણધર, ઋષિ, આચાર્ય, ઉપાસક, ઉપાસિકા, શ્રમણ, શ્રમણી, રાજા, મન્ત્રી, રાણી, રાજકુમાર, શેઠ, શેઠાણી, કસબી, ગણિકા, દેવ, દેવી, યક્ષ, ચૈત્ય, ઉદ્યાન, સરોવર, કુંડ, નગર, ગામ, સન્નિવેશ, સ્વર્ગ, નરક, ગણ, ગચ્છ, કુળ, ગોત્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર, ગ્રન્થ, અધ્યયન, નદી, પર્વત, દેશ, જાતિ, પંથ, રાજધાની, લિપિ વગેરેનાં વિશેષનામો નીચે તેમનો પરિચય આપવામાં આવ્યો છે. આમ જૈન આગમો અને તેમની પ્રાકૃત ટીકાઓ નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણિઓમાં રહેલી ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, સાહિત્યિક, પૌરાણિક, સાંસ્કૃતિક સામગ્રી પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં વિશેષનામોના કોશના રૂપમાં એકઠી કરી મૂળ સ્રોતોના નિર્દેશ સાથે વ્યવસ્થિત રીતે રજૂ કરવામાં આવી છે. કોશના રૂપમાં હોવાથી જેના વિશે માહિતી જોઈતી હોય તેના વિશેની માહિતી મૂળ સ્નોતોના નિર્દેશ સાથે સરળતાથી તત્કાલ મળી જાય છે.

મૂળ અંગ્રેજી ગ્રન્થનો આ ગુજરાતી અનુવાદ ગુજરાતીભાષી વિદ્યાર્થીઓ અને સંશોધકોને અધ્યયન-સંશોધનનું એક સાધન પૂરું પાડવાના આશયથી કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય વાચકોને પણ તેમાં રસ પડશે. સંશોધકોને તો તે વિશેષતઃ ઉપયોગી નીવડશે એવી આશા છે.

નગીન જી. શાહ

૨૩, વાલ્કેશ્વર સોસાયટી આંબાવાડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૫

સંકેતસૂચી

(૧) પ્રકાશકો

20121	_	આગમોદય સમિતિ, મુંબઈ અને મહેસાશા.
આસ.		-
ઋકે.		ઋષભદેવ કેશરીમલ, રતલામ.
કેજ્ઞા.	=	કેશરબાઈ જ્ઞાનભંડાર, પાટણ.
કેપ્રે.	=	કેશવલાલ પ્રેમચંદ, અમદાવાદ.
ગુપ્ર	=	ગુર્જર ગ્રન્થરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ.
જિજ્ઞા.	==	જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર, મુંબઈ અને સૂરત.
જીઘે.	=	જીવરાજ ધેલાભાઈ દોશી, અમદાવાદ.
જૈઆ.	_	જૈન આત્માનન્દ સભા, ભાવનગર.
જૈપુ.	=	જૈન પુસ્તક પ્રચાર સંસ્થા, સૂરત.
-	=	જૈનધર્મ પ્રસારક સભા, ભાવનગર.
જૈસા.	=	જૈન સાહિત્ય સંશોધક સમિતિ, અમદાવાદ.
દેલા.		દેવચન્દ લાલભાઈ સિરીઝ, મુંબઈ.
6~II.		
ડલા. પુખે.		પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ.
પુખે.		, u
પુખે.	=	પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ.
પુખે. પ્રાટે.	= =	પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ. પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી, વારાણસી.
પુખે. પ્રાટે. બકે. મગ.	= =	પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ. પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી, વારાણસી. બબલચન્દ્ર કેશવલાલ મોદી, અમદાવાદ.
પુખે. પ્રાટે. બકે. મગ. મઝ્.		પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ. પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી, વારાણસી. બબલચન્દ્ર કેશવલાલ મોદી, અમદાવાદ. મણિવિજયગણી સિરીઝ, ભાવનગર.
પુખે. પ્રાટે. બકે. મગ. મઝ. મુજૈ.		પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ. પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી, વારાણસી. બબલચન્દ્ર કેશવલાલ મોદી, અમદાવાદ. મણિવિજયગણી સિરીઝ, ભાવનગર. મફતલાલ ઝવેરચન્દ્ર, અમદાવાદ.
પુખે. પ્રાટે. બકે. મઝ. મુજૈ. લુજૈ.		પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ. પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી, વારાણસી. બબલચન્દ્ર કેશવલાલ મોદી, અમદાવાદ. મણિવિજયગણી સિરીઝ, ભાવનગર. મફતલાલ ઝવેરચન્દ્ર, અમદાવાદ. મુક્તિવિમલ જૈન સિરીઝ, અમદાવાદ.
પુખે. પ્રાટે. બકે. મગ. મઝે. લુજૈ. વિજૈ.		પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ. પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી, વારાણસી. બબલચન્દ્ર કેશવલાલ મોદી, અમદાવાદ. મણિવિજયગણી સિરીઝ, ભાવનગર. મફતલાલ ઝવેરચન્દ્ર, અમદાવાદ. મુક્તિવિમલ જૈન સિરીઝ, અમદાવાદ. લક્ષ્મીચન્દ્ર જૈન લાયબ્રેરી, આગ્રા.
પુખે. પ્રાટે. બકે. મગ. મુજૈ. લજૈ. વિજૈ.		પુષ્પચન્દ્ર ખેમચન્દ્ર, વલાદ. પ્રાકૃત ટેક્સ્ટ સોસાયટી, વારાણસી. બબલચન્દ્ર કેશવલાલ મોદી, અમદાવાદ. મશિવિજયગણી સિરીઝ, ભાવનગર. મફતલાલ ઝવેરચન્દ્ર, અમદાવાદ. મુક્તિવિમલ જૈન સિરીઝ, અમદાવાદ. લક્ષ્મીચન્દ્ર જૈન લાયબ્રેરી, આગ્રા. વિજયદાનસૂરિ જૈન સિરીઝ, સૂરત.

(૨) સંદર્ભગ્રન્થસૂચી

(૧) સંકેત	(૨) પૂરું ગ્રન્થનામ	(૩) આવૃત્તિ	(૪) ઉદ્ધરણપૃષ્ઠાંક આદિ નિર્દેશ
અનુ.	અનુયોગદ્વાર	આસ.૧૯૨૪	પેરા
અનુચૂ.	અનુયોગદારચૂર્ઊિ	ઋકે. ૧૯૨૮	પૃષ્ઠ
અનુહ.	અનુયોગદ્વારવૃત્તિ (હરિભદ્ર)	ઋકે. ૧૯૨૮	પૃષ્ઠ

અનુહે.	અનુયોગદ્વારવૃત્તિ		
	(હેમચન્દ્ર)	દેલા. ૧૯૧૫	પૃષ્ઠ
અનુત્ત.	અન્ત્ત્તરૌપપાતિક	આસ. ૧૯૨૦	પેરા
અનુત્તઅ.	અનુત્તરૌપપાતિકવૃત્તિ		
	(અભયદેવ)	આસ. ૧૯૨૦	પૃષ્ઠ
અન્ત.	અન્તકૃદશાંગ	આસ. ૧૯૨૦	પેરા
અન્તઅ.	અન્તકૃદશાંગવૃત્તિ		
	(અભયદેવ)	આસ. ૧૯૨૦	પૃષ્ઠ
આચા.	આચારાંગ	આસ. ૧૯૧૬	(૧)પેરા(પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ આઠ અધ્યયન)
			(૨) અધ્યયન, ઉદેશ અને પેરા (પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું નવમું અધ્યયન)
			(૩) શ્રુતસ્કન્ધ અને પેરા (દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધ)
આચાચૂ.	આચારાંગચૂર્શિ	ઋકે. ૧૯૪૧	પૃષ્ઠ
આચાનિ.	આચારાંગનિર્યુક્તિ	આસ. ૧૯૧૬	ગાથા
આચાશી.	આચારાંગવૃત્તિ(શીલાંક	ક) આસ. ૧૯૧૬	દ પૃષ્ઠ
આતુ.	આતુરપ્રત્યાખ્યાન	આસ. ૧૯૨૭	ગાથા
આવ.	આવશ્યક(ષડાવશ્યક)	ઋકે. ૧૯૯૨(લિ	વે.સં.) પૃષ્ઠ ,
આવચૂ.	આવશ્યકચૂર્ણિ	ઋકે. ૧૯૨૮-૨	.૯ ભાગ અને પૃષ્ઠ
આવનિ.	આવશ્યકનિર્યુક્તિ	વિજૈ. ૧૯૩૯-૪	૪૧ ગાથા
આવભા.	આવશ્યકભાષ્ય	વિજૈ. ૧૯૩૯-૪	૪૯ ગાથા
આવમ.	આવશ્યકવૃત્તિ (મલયગિરિ)	આસ. ૧૯૨૮-	૩૬ પૃષ્ઠ
આવહ.	આવશ્યકવૃત્તિ (હરિભદ્ર)	આસ. ૧૯૧૬-	૧૭ પૃષ્ઠ
ઈડિબુ.	India As Describe in Early Texts of		

and Jainism by B.C.Law લંડન, ૧૯૪૧ પૃષ્ઠ

ઇપા.	India as Known te Panini by V. S. A	o Agrawal લખનૌ, ૧૯૫૩	પૃષ્ઠ
ઉત્તરા.	ઉત્તરાધ્યયન	જીઘે. ૧૯૩૫ અધ્યય	ાન અને ગાથા
ઉત્તરાક.	ઉત્તરાધ્યયનવૃત્તિ (કમલસંયમ)	લજે. ૧૯૨૩	પૃષ્ઠ
ઉત્તરાચૂ.	ઉત્તરાધ્યયનચૂર્ણિ	ઋકે. ૧૯૩૩	પૃષ્ઠ
ઉત્તરાનિ.	ઉત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તિ	દેલા. ૧૯૧૬	પૃષ્ઠ
ઉત્તરાને.	ઉત્તરાધ્યયનવૃત્તિ (નેમિચન્દ્ર)	પુખે. ૧૯૩૭	પૃષ્ઠ
ઉત્તરાશા.	ઇંત્તરાધ્યયનવૃત્તિ (શાન્તિસૂરિ)	દેલા. ૧૯૧૬	પૃષ્ઠ
ઉપા.	ઉપાસકદશાંગ	આસ. ૧૯૨૦	પેરા
ઉપાઅ.	ઉપાસકદશાંગવૃત્તિ (અભયદેવ)	આસ. ૧૯૨૦	પૃષ્ઠ
ઋષિ. ઋષિ	ષેભાષિતાનિ સૂત્રાણિ	ઋકે. ૧૯૨૭	અધ્યયન
એજિઈ.	Ancient Geograph India (by A. Cuni	hy of hingham) લંડન ૧૮૭૧	પૃષ્ઠ
ઓઘનિ.	ઓઘનિર્યુક્તિ	આસ. ૧૯૧૯	ગાથા
ઓઘનિદ્રો.	ઓઘનિર્યુક્તિવૃત્તિ (દ્રોણાચાર્ય)	આસ. ૧૯૧૯	પૃષ્ઠ
ઔપ.	ઔપપાતિક	આસ. ૧૯૧૬	પેરા
ઔપઅ.	ઔ૫પાતિકવૃત્તિ (અભયદેવ)	આસ. ૧૯૧૬	પુ ર ુ
કલ્પ.	કલ્પસૂત્ર	જૈઆ. ૧૯૧૯	પેરા
કલ્પચૂ.	કલ્પસૂત્રચૂર્ણિ	સાન. ૧૯૫૨	પૃષ્ઠ
કલ્પજ.	કલ્પસૂત્રવૃત્તિ (જયવિજય)	મઝ. ૧૯૯૧(વિ.સં.)	પૃષ્ઠ
કલ્પધ.	કલ્પસૂત્રવૃત્તિ (ધર્મસાગર)	જૈઆ. ૧૯૨૨	પૃષ્ઠ
કલ્પલ.	કલ્પસૂત્રવૃત્તિ (લક્ષ્મીવલ્લભ)	જિજ્ઞા. ૨૦૦૪ (વિ.સં.)	પૃષ્ઠ

(IV)

કલ્પવિ.	કલ્પસૂત્રવૃત્તિ		
	(વિનયવિજય)	જૈઆ. ૧૯૧૫	પૃષ્ઠ
કલ્પશા.	કલ્પસૂત્રવૃત્તિ		
	(શાન્તિસાગર)	ઋકે. ૧૯૩૬	પૃષ્ઠ
કલ્પસ.	કલ્પસૂત્રવૃત્તિ	6	
	(સમયસુંદર)	જિજ્ઞા. ૧૯૩૯	મૃષ્ઠ
કલ્પસં.	કલ્પસૂત્રવૃત્તિ (સંઘવિજય)	મુજૈ. ૧૯૯૧ (વિ.સં.)	1154
212(0)	(સવાવજવ) ગચ્છાચારપ્રકીર્ણક	નુજ. ૧૯૨૭ આસ. ૧૯૨૭	પૃષ્ઠ
ગચ્છા.			ગાથા
ગચ્છાવા.	ગચ્છાચારપ્રકીર્શકવૃત્તિ (વાનરમુનિ)	આસ. ૧૯૨૩	પૃષ્ઠ
ગણિ.	ગણિવિદ્યા	આસ. ૧૯૨૭	ર [ુ] ગાથા
ચતુઃ.	- તડાય વ્યા ચતુ:શરણ	રેલા. ૧૯૨૨	ગાથા
પણુ. ચ ન ્દ્ર.	- પુન્સપ્રજ્ઞ ચન્દ્રપ્રજ્ઞ િ	ટલા. હરર સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિથી અભિન્ન	ગાવા
		C ~	
ચંવે	ચન્દ્રવેધ્યક	કેજ્ઞા. ૧૯૪૧	ગાથા
જઈહિ	Journal of Indian	-	
જઇીહે	Vol. XLI. Pt. I.	History ત્રિવેન્દ્રમ	પૃષ્ઠ
જઇકિ જમ્બૂ.	Vol. XLI. Pt. I.	-	પૃષ્ઠ પેરા
	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦	u
જમ્બૂ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ	ત્રિવેન્દ્રમ	u
જમ્બૂ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ (શાન્તિચન્દ્ર) Geographical Ess	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭	પેરા
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ (શાન્તિચન્દ્ર)	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭	પેરા
જમ્બૂ. જમ્બૂશા.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ (શાન્તિચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ ગ.	પેરા પૃષ્ઠ
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ (શાન્તિચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict of Ancient and Ma	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ bl. I tionary ediaeval India	પેરા પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ. જિઓડિ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ (શાન્તિચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict of Ancient and Mo By Nundo Lal De	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ bl. l tionary ediaeval India ey લંડન, ૧૯૨૭	પેરા પૃષ્ઠ
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ (શાન્તિચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict of Ancient and Mo By Nundo Lal De Geographical and	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ bl. I tionary ediaeval India ey લંડન, ૧૯૨૭ I Economic	પેરા પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ. જિઓડિ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ (શાન્તિચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict of Ancient and Me By Nundo Lal De Geographical and Studies in the Ma	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ કેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ bl. I tionary ediaeval India ey લંડન, ૧૯૨૭ I Economic ahabharata	પેરા પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ. જિઓડિ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ (શાन્तिચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict of Ancient and Me By Nundo Lal De Geographical and Studies in the Ma Upayana-Parva by	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ bl. I tionary ediaeval India ey લંડન, ૧૯૨૭ I Economic ahabharata	પેરા પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ. જિઓડિ. જિઓમ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ (શાन્तिચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict of Ancient and Me By Nundo Lal De Geographical and Studies in the Ma Upayana-Parva by Motichandra	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ bl. I tionary ediaeval India ey લંડન, ૧૯૨૭ I Economic ahabharata y લખનૌ. ૧૯૪૫	પેરા પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ
જમ્બૂ. જમ્બૂશા. જિઓએ. જિઓડિ.	Vol. XLI. Pt. I. જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ (શાन્तिચન્દ્ર) Geographical Ess (By B.C. Law) Vo Geographical Dict of Ancient and Me By Nundo Lal De Geographical and Studies in the Ma Upayana-Parva by	ત્રિવેન્દ્રમ દેલા. ૧૯૨૦ દેલા. ૧૯૨૦ says લંડન, ૧૯૩૭ bl. I tionary ediaeval India ey લંડન, ૧૯૨૭ I Economic ahabharata	પેરા પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ

જીવા.	જીવાજીવાભિગમ	દેલા.	૧૯૧૯	પેરા
જીવામ.	જીવાજીવાભિગમવૃત્તિ (મલયગિરિ)	દેલા.	૧૯૧૯	પૃષ્ઠ
જ્ઞાતા.	જ્ઞાતાધર્મકથા	આસ.	9620	પેરા
જ્ઞા તાઅ.	જ્ઞાતાધર્મકથાવૃત્તિ (અભયદેવ)	આસ.	૧૯૧૯	પૃષ્ઠ
ટ્રાઈ	Tribes in Ancient by B.C. Law		૧૯૪૩	પૃષ્ઠ
ડિપા.	Dictionary of Pali Proper Names by G.P.Malalasekera		१८६०	ભાગ અને પૃષ્ઠ
તન્દુ.	તન્દુલવૈચારિક		૧૯૨૨	ગાથા
તીર્થમ.	તીર્થંકર મહાવીર (વિજયેન્દ્રસૂરિકૃત)			ભાગ અને પૃષ્ઠ
તીર્થો.	તીર્થોદ્ગારિત	•	પુણ્યવિજયજીની	ગાથા
દશ.	દશવૈકાલિક	દેલા.	૧૯૧૮ ચ	ન્ધ્યયન અને ગા થા
દશચૂ.	દશવૈકાલિકચૂર્ણિ	ઋકે.	૧૯૩૩	પૃષ્ઠ
દશનિ.	દશવૈકાલિકનિર્યુક્તિ	દેલા.	૧૯૧૮	ગાથા
દશભા.	દશવૈકાલિકભાષ્ય	દેલા.	१७१८	ગાથા
દશહ.	દશવૈકાલિકવૃત્તિ (હરિભદ્ર)	દેલા.	१८१८	प्रेल्ट
દશા.	દશાશ્રુતસ્કન્ધ			ં અધ્યયન અને પેરા
દશાચૂ.	દશાશ્રુતસ્કન્ધચૂર્ણિ		૨૦૧૧(વિ.સં.)	
દશાનિ.	દશાશ્વતસ્કન્ધનિર્યુક્તિ	મગ.	૨૦૧૧(વિ.સં.)	•
દેવે.	દેવેન્દ્રસ્તવ		૧૯૨૭	ગાથા
નન્દિ.	નન્દિસૂત્ર	આસ.	૧૯૨૪	પેરા
નન્દિચૂ.	નન્દિસૂત્રચૂર્ણિ	પ્રાટે.	१८६६	પુષ્ઠ
નન્દિમ.	નન્દિસૂત્રવૃત્તિ (મલયગિરિ)	આસ.	૧૯૨૪	પૃષ્ઠ
નન્દિહ.	નન્દિસૂત્રવૃત્તિ (હરિભદ્ર)	પ્રાટે.	१८हह	પૃષ્ઠ

નિર.	નિરયાવલિકા	જૈપ્ર. ૧૯૯૦(વિ.સં.) ખં	ડ અને અધ્યયન
નિરચં.	નિરયાવલિકાવૃત્તિ		
	(ચન્દ્રસૂરિ)	આસ. ૧૯૨૨ ખંડ	અને અધ્યયન
નિશી.	નિશીથસૂત્ર	સજ્ઞા. ૧૯૫૭-૬૦ ઉદ્દે	શ અને પેરા
નિશીચૂ.	નિશીથસૂત્રચૂર્ણિ	સજ્ઞા. ૧૯૫૭-૬૦ ભા	ગ અને પૃષ્ઠ
નિશીભા.	નિશીથસૂત્રભાષ્ય	સજ્ઞા. ૧૯૫૭-૬૦	ગાથા
પાક્ષિ	પાક્ષિકસૂત્ર	જૈપ્ર. ૧૯૭૯ (વિ.સં.)	્યૃષ્ઠ
પાક્ષિય.	પાક્ષિકસૂત્રવૃત્તિ (યશોદેવ)	દેલા. ૧૯૧૧	પૃષ્ઠ
પિંડનિ.	પિંડનિર્યુક્તિ	દેલા. ૧૯૧૮	ગાથા
પિંડનિભા.	પિંડનિર્યુક્તિભાષ્ય	દેલા. ૧૯૧૮	ગાથા
પિંડનિમ.	પિંડનિર્યુક્તિવૃત્તિ (મલયગિરિ)	દેલા. ૧૯૧૮	પૃષ્ઠ
પ્રજ્ઞા.	પ્રજ્ઞાપના	આસ. ૧૯૧૮-૧૯	પેરા
પ્રજ્ઞામ.	પ્રજ્ઞાપનાવૃત્તિ (મલયગિરિ)	આસ. ૧૯૧૮-૧૯	પૃષ્ઠ
પ્રજ્ઞાહ.	પ્રજ્ઞાપનાવૃત્તિ (હરિભદ્ર)	ઋકે. ૧૯૪૭ (ભાગ ૧) જૈપુ. ૧૯૪૯ (ભાગ ૨)	પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ
પ્રશ્ન.	પ્રશ્નવ્યાકરણ	આસ. ૧૯૧૯	પેરા
પ્રશ્નનઅ.	પ્રશ્નવ્યાકરણવૃત્તિ (અભયદેવ)	આસ. ૧૯૧૯	પૃષ્ઠ
પ્રશ્નજ્ઞા.	પ્રશ્નવ્યાકરણવૃત્તિ (જ્ઞાનવિમલ)	મુજૈ. ૧૯૯૩ (વિ.સં.)	પૃષ્ઠ
બૃ.	બૃહત્કલ્પ	જી ઘે. ૧૯૧૫ ઊં	ક્શ અને પેરા
બૃક્ષે.	બૃહત્કલ્પવૃત્તિ (ક્ષેમકીર્તિ) (પૃ. ૧ઙ	ઝ ૭થી) જૈઆ. ૧ ૯૩૩-૪૨	ગાથા
બૃભા.	બૃહત્કલ્પભાષ્ય	જૈઆ. ૧૯૩૩-૪૨	ગાથા
બૃમ.	બૃહત્કલ્પવૃત્તિ (મલયગિરિ)(પૃ. ૧૬	૭૬ સુધી) જૈઆ. ૧૯૩૩	પૃષ્ઠ

.

(VII)

ભક્ત.	ભક્તપરિજ્ઞા	આસ. ૧૯૨૭	ગાથા
ભગ.	ભગવતી(વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞ	પ્ને) આસ. ૧૯૧૮-૨૧	પેરા
ભગઅ.	ભગવતીવૃત્તિ (અભયદેવ)	આસ. ૧૯૧૮-૨૧	પૃષ્ઠ
ભાભૂ.	ભારતભૂમિ ઔર ઉસ	ાકે નિવાસી	
	(જે. સી. વિદ્યાલંકાર) આગ્રા. ૧૯૮૭(વિ.સં.)	પૃષ્ઠ
મનિ.	મહાનિશીથ મુનિ	પુણ્યવિજયજીની પ્રેસ કોપી	પૃષ્ઠ
મપ્ર.	મહાપ્રત્યાખ્યાન	આસ. ૧૯૨૭	ગાથા
મર.	મરશસમાધિ	આસ. ૧૯૨૭	ગાથા
રાજ.	રાજપ્રશ્રીય	ગુગ્ર. ૧૯૯૪(વિ.સં.)	પેરા
રાજમ.	રાજપ્રશ્રીયવૃત્તિ (મલયગિરિ)	ગુગ્ર. ૧૯૯૪(વિ.સં.)	પૃષ્ઠ
લાઇ.	Life in Ancient In	dia	-
	by J. C. Jain	મુંબઈ, ૧૯૪૭	પૃષ્ઠ
વિયા.	વિપાકસૂત્ર	આસ. ૧૯૨૦	પેરા
વિપાઅ.	વિપાકસૂત્રવૃત્તિ (અભયદેવ)	આસ. ૧૯૨૦	પૃષ્ઠ
વિશેષા.	વિશેષાવશ્યકભાષ્ય	ઋકે. ૧૯૩૬	ગાથા
વિશેષાક્રો.	વિશેષાવશ્યકભાષ્યવૃ	ते	
	(કોટ્યાચાર્ય)	ઋકે. ૧૯૩૬	પૃષ્ઠ
વ્યવ.	વ્યવહારસૂત્ર	જૈસા. ૧૯૨૩ ઉદે	શ અને પેરા
વ્યવ(મ)	વ્યવહારસૂત્ર	કેપ્રે. ૧૯૨૬-૨૮ ઉદ્દે	શ અને પેરા
વ્યવભા.	વ્યવહારસૂત્રભાષ્ય	કેપ્રે. ૧૯૨૬-૨૮ ઉદેશ	ા અને ગાથા
	~	અથવા લ	માગ અને ગાથા
વ્યવમ.	વ્યવહારસૂત્રવૃત્તિ (મલયગિરિ)	કેપ્રે. ૧૯૨૬-૨૮ ભા	ગ અને પૃષ્ઠ
શ્રભમ.	શ્રમણ ભગવાન મહા		
	(કલ્યાણવિજયજી)	જાલોર, ૧૯૯૮ (વિ.સં.)	C
સમ.	સમવાયાંગ	આસ. ૧૯૧૮	પેરા

(VIII)

સમઅ.	સમવાયાંગવૃત્તિ		
	(અભયદેવ)	આસ. ૧૯૧૮	પૃષ્ઠ
સંનિ.	સંયુત્તનિકાય ભાગ ૧		¢
	(પ્રસ્તાવના)	સારનાથ, ૧૯૫૪	પૃષ્ઠ
સંસ્તા.	સંસ્તારક	આસ. ૧૯૨૭	ગાથા
સૂત્ર.	સૂત્રકૃતાંગ (સં.પી.એલ. વૈદ્ય)	પૂના, ૧૯૨૮	શ્રુતસ્કન્ધ, અધ્યયન, ગાથા કે પેરા
સૂગચૂ.	સૂત્રકૃતાંગચૂર્ણિ	ઋકે. ૧૯૪૧	પૃષ્ઠ
સૂત્રનિ.	સૂત્રકૃતાંગનિર્યુક્તિ	પૂના, ૧૯૨૮	ગાથા
સૂત્રાશી.	સૂત્રકૃતાંગવૃત્તિ(શીલાં	ક) આસ. ૧૯૧૭	પૃષ્ઠ
સૂર્ય.	સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ	આસ. ૧૯૧૯	પેરા
સૂર્યમ.	સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિવૃત્તિ (મલયગિરિ)	આસ. ૧૯૧૯	પૃષ્ઠ
સ્ટજિઓ.	Studies in the G	eography	
	of Ancient and M India by D. C. S	edieval ircar દિલ્હી, ૧૯૬૦	્ર પૃષ્ઠ
સ્થા.	સ્થાનાંગ	આસ. ૧૯૧૮-૨૦	પેરા
સ્થાઅ.	સ્થાનાંગવૃત્તિ (અભયદેવ)	આસ. ૧૯૧૮-૨૦	પૃષ્ઠ
હિકે.	History of the Ca Literature of the	Jainas	
Ne	By H. R. Kapadi	a સૂરત, ૧૯૪૧	પૃષ્ઠ

નોંધ ઃ

- અન્ત., અનુત્ત. અને વિપા. એર્ક જ પુસ્તકમાં 'અન્તકૃદશાનુત્તરોપપાતિકદશા-વિપાકસૂત્રાણિ' શીર્ષક નીચે પ્રકાશિત થયા છે.
- ૨. આતુ., ભક્ત., સંસ્તા., ચતુઃ, દેવે., ગણિ., મપ્ર., ગચ્છા. અને મર. બધા 'ચતુઃશરણાદિ પ્રકીર્ણકદશક' નામના એક જ પુસ્તકમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે.
- ૩. જ્યાં મૂળ ગ્રન્થ અને તેની ટીકાઓ (નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ અને વૃત્તિ)ની આવૃત્તિ એક જ છે ત્યાં તેમને એક જ પુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ સમજવાં.

નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણિસહિત

જૈન આગમોમાં આવતાં પ્રાકૃત વિશેષનામોનો પરિચયાત્મક કોશ પ્રથમ ભાગ (અથી ન)

Jain Education International

નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણિ સહિત જૈન આગમોમાં આવતાં પ્રાકૃત વિશેષનામ

અઇઇ (અદિતિ) પુણવ્વસુ નક્ષત્રની અધિષ્ઠાત્રી દેવતા.*

<mark>૧. જમ્બૂ. ૧૫૭, ૧૭૧, સ્થા</mark>. ૯૦

અઇકાય (અતિકાય) વાણમંતર દેવોના મહોરગ વર્ગનો ઇન્દ્ર. તેને ચાર પટરાશીઓ છે - ભુયંગા, ભુયંગવઈ, મહાકચ્ચા અને ફુડા.

૧. ભગ. ૧૬૯, પ્રજ્ઞા. ૪૮, સ્થા. ૯૪. ૨. ભગ. ૪૦૬, સ્થા. ૨૭૩. **અઇજસ (અ**તિયશસ**) અઇબલ**(૨)નં બીજું નામ.^૧

૧, વિશેષા. ૧૭૫૦.

અઇતેયા (અતિતેજા) ચૌદશની રાત.*

૧. જમ્બૂ. ૧૫૨, સૂર્ય ૪૮.

અઇદૂસમ(અતિદુઃષમ<mark>) ઉસ્સપ્પિણ</mark>ીનો પહેલો અને **ઓસપ્પિણી**નો છકો આરો.[•] તેનું બીજું નામ છે <mark>દુસ્સમદુસ્સમા</mark>.[•]

૧. તીર્થો. ૯૫૭, ૯૫૯. ૨. જમ્બૂ. ૧૮, સ્થા. ૫૦ **અઇપંડકંબલસિલા (અતિપા**ણ્ડકમ્બલશિલા**) જંબદીવ**માં આવેલા **મંદર(**૩) પર્વતના

પંડગવણમાં જિનાભિષેકના પવિત્ર કાર્ય માટે યોગ્ય જે ચાર શિલાઓ છે તેમાંની એક. **જંબુદ્દીવપણ્ણત્તિમાં તે પંડુકંબલસિલા** નામે જાણીતી છે. ^ર

૧. સ્થા. ૩૦૨, આવહ. પૃ. ૧૨૪. ૨. જમ્બૂ. ૧૦૭. અઇપાસ (અતિપાર્શ) જંબૂદીવના એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન ઓસપ્પિણીના સત્તરમા તિત્થયર.^૧ તિત્થોગાલી પ્રમાણે તે ભરહ(૨) ક્ષેત્રના અર તિત્થયરના સમકાલીન અઢારમા તિત્થયર છે^૨ જ્યારે સત્તરમા તો મહાહિલોગબલ છે.³

૧. સમ. ૧૫૯ ૨. તીર્થો. ૩૩૧ ૩. એજન, ૩૩૦

૧. અઇબલ (અતિબલ) જંબૂદીવના ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં ભવિષ્યમાં થનારા પાંચમાં વાસુદેવ(૧).^૧

૧. સમ. ૧૫૯, તીર્થો. ૧૧૪૩.

૨. અઇબલ ભરહ(૧) ચક્કવટ્ટિ પછી મોક્ષે જનાર આઠ મહાન રાજાઓમાંના એક.' તે મહાજસ(૧)ના પુત્ર અને ભરહના પ્રપૌત્ર હતા.' તે અઇજસ નામે પણ જાણીતા હતા.'

૧. સ્થા. ૬૧૬, આવનિ. ૩૬૩. |૨. આવચૂ.૧. પૃ. ૨૧૪, આવમ. પૃ. ૨૩૬.

૩. વિશેષા. ૧૭૫૦.

૩. અઇબલ અવરવિદેહમાં આવેલા **ગંધાર** પ્રદેશની રાજધાની <mark>ગંધસમિદ્ધના</mark> રાજા મહબ્બલ(૩)ના પિતા.¹

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૧૬૫, આાવમ. પૃ. ૧૫૭ અને ૨૧૯.

અઇભદા (અતિભદ્રા) **તિત્થયર મહાવીરના અગિયારમા ગણધર પભાસ**(૧)ની માતા.^૧

૧. આવનિ. ૬૪૯, વિશેષા. ૭૦૭, ૨૫૧૦, આવચૂ ૧. પૃ. ૩૩૮

૧. અઇમુπ (અતિમુક્ત) પોલાસપુરના રાજા વિજય(પ) અને તેની રાશી સિરિ(ર)નો પુત્ર. બાલમિત્રો સાથે રમતો હતો ત્યારે તેશે ગણહર ઈંદભૂઇને જોયા, કુતૂહલવશ તે તેમને પોતાના ઘરે લઈ ગયો, તેમને વહોરાવ્યું, તેમનું નામઠામ પૂછ્યું અને પછી તેમની સાથે તિત્થયર મહાવીર પાસે પહોંચ્યો, તેમને ભક્તિપૂર્વક વંદન કર્યાં, તેમના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થયો, સંસાર છોડી દીક્ષા લીધી અને વખત જતાં મોક્ષ પામ્યો.¹ સાધુજીવનમાં એક વર્ષાવાસ દરમ્યાન વહેતા પાણીમાં પોતાનું ભિક્ષાપાત્ર તરતું મૂકીને જાણે કે નૌકા તરતી ન હોય એમ તે દેશ્યને તેમનો ઉલ્લેખ છે.³

૧. અન્ત ૧૫, અન્તઅ. પૃ. ૨૩, સૂત્રચૂ. પૃ. ૩૨૫. ૨.ભગ. ૧૮૮. ૩. આવ. પૃ. ૨૭.

૨. અઇમુત્ત રાજા કંસ(૨)નો નોનો ભાઈ.^૧ તે સંસાર ત્યાગી સાધુ થયો. તેશે ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું કે **દેવઈ** આઠ પુત્રોને જન્મ આપશે.^૨

૧. કલ્પસ. પૃ. ૧૭૩. ૨. અન્ત ૬, આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૫૭.

૩. અઇમુત્ત અંતગડદસાના છક્રા વર્ગનું પંદરમું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત. ૧૨.

૪. અઇમુત્ત અશુત્તરોવવાઇયદસાનું દસમું અધ્યયન.' આજે તે અસ્તિત્વમાં નથી. ૧. સ્થા. ૭૫૫.

અઇરત્તકંબલસિલા (અતિરક્તકમ્બલશિલા) જુઓ રત્તકંબલસિલા.'

૧. સ્થા. ૩૦૨.

આગમગત પ્રાકૃત વિશેષનામોનો કોશ

અઇરા (અચિરા) ગયપુરના રાજા વિસ્સસેણ(૧)ની પત્ની અને સોળમા તિત્થયર સંતિની માતા.^૧

૧. સમ. ૧૫૭, ૧૫૮, તીર્થો. ૪૭૯, આવનિ. ૩૯૮.

અઇવાય (અતિપાત) વિયાહપણ્ણત્તિના બારમા શતકનો પાંચમો ઉદેશક.'

૧. ભગ. ૪૩૭.

અઉજ્ઞ (અયોધ્યા) આ અને અઓજ્ઞ એક જ છે.[•]

૧. સ્થા. ૬૩૭, સ્થાઅ. પૃ. ૪૭૯.

૧. અઓજ્ઝા (અયોધ્યા) મહાવિદેહમાં આવેલા ગંધિલાવઈ વિજય (૨૩) પ્રદેશની રાજધાની.'

૧. જમ્બૂ. ૧૦૨, સ્થા. ૬૩૭.

૧. આવચૂ.૧. પૃ. ૩૩૭, ભગઅ.	૬૨ આવનિ. ૩૯૭, પ્રજ્ઞામ. પૃ. ૩૦૦.
પૃ.૬૮૩.	૭. પ્રશ્નઅ. પૃ. ૮૭.
૨. આવનિ.૩૮૨-૩, તીર્થો.૫૦૩,	૮. કલ્પવિ. પૃં. ૪૧, કલ્પધ. પૃ. ૩૬.
બૃક્ષે. ૩૮૧.	૯. સ્થાઅ. પૃ. ૪૭૯, આવનિ. ૩૮૨,
૩. આવનિ. ૩૨૩, આવમ. પૃ.૨૨૭.	કલ્પ. ૨૦૬.
૪. કલ્પવિ. પૃ.૪૧, કલ્પધ. પૃ. ૩૬.	૧૦. સ્ટજિઓ. પૃ. ૯૯.
૫. આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૩૭.	-

અઓમુહ (અયોમુખ) આ અને **અયોમુહ** એક જ છે.^૧

૧. સ્થા. ૩૦૪.

૧. અંક (અઙ્ક) **રયણપ્પભા**(૨) નરકભૂમિના ત્રણ કાંડમાંના પ્રથમ ખરકાંડનો ચૌદમો ભાગ.^૬

૨. અંક આ અને **અંકાવઈ**(૨) એક જ છે જે એક **વક્ષ્પાર** પર્વત છે.^૬

૧. જમ્બૂ. ૧૦૨.

૧. સ્થા. ૭૭૮.

૩. અંક પહેલી નરકભૂમિ રયણપ્પભા(૨)ના ત્રણ કાંડમાંના પ્રથમ ખરકાંડના સોળ સરખા ભાગોમાંથી એક ભાગ.

૧. જીવા. ૬૯. સ્થા. ૭૭૮.

અંકલિવિ (અઙ્કલિપિ) અઢાર **બંભી**(૨) લિપિઓમાંની એક લિપિ.'

૧. સમ. ૧૮, પ્રજ્ઞા. ૩૭.

અંકવડંસય (અઙ્કાવતંસક) **ઈશાન**(૧) દેવલોકના ઇન્દ્રનો પ્રધાન મહેલ.^૧

૧. ભગ. ૧૭૨.

૧. અંકાવઈ (અઙ્કાવતી) <mark>મહાવિદેહ</mark>માં આવેલા **૨મ્મ વિજય**(૨૩) પ્રદેશની રાજધાની.'

૧. જમ્બૂ. ૯૬.

ર. અંકાવઈ પશ્ચિમ મહાવિદેહના દક્ષિણભાગમાં સીઓઆ નદીના કાંઠે અને પમ્હ(૧) અને સુપમ્હ(૨) પ્રદેશો વચ્ચે આવેલો એક વક્ષ્ખાર પર્વત. તેને ચાર શિખરો છે - સિદ્ધાયયણ, અંકાવઈ(૩), પમ્હ(૩) અને સુપમ્હ(૩).'

૧. જમ્બૂ. ૧૦૨, સ્થા. ૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭.

૩. અંકાવઈ અંકાવઈ(૨)ના ચાર શિખરોમાંનું એક શિખર.^૬

૧. અંકુસ (અઙ્કુશ) **મહાસુક્ક**(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સોળ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.^૧

૧. સમ. ૧૬.

૨. અંકુસ કેવળ ઠાણમાં જ ઉલ્લિખિત એક ગહ(ગ્રહ).' અક્ર્યાસી ગ્રહો ઉપરાંત આ ગ્રહ છે.'

૧. સ્થા. ૯૦. ૨. સ્થાઅ. પૃ. ૭૮ ટિપ્પણ ૧.

અંકુસપલંબ (અડ્રકુશપ્રલમ્બ) **અંકુસ(૧**) જેવું જ <mark>મહાસુક્ક</mark>(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. સમ. ૧૬.

૧. અંગ (અઙ્ગ) તિત્થયર મહાવીરના સમયના સોળ મોટાં જનપદોમાંનું એક જનપદ.^૧ તેની રાજધાની ચંપા હતી.^૨ આરિય(આર્ય) પ્રદેશ પૂર્વમાં અંગ અને મગહ સુધી વિસ્તરેલો હતો.³ મલ્લિ(૧) સાથે અંગના રાજા ચંદચ્છાયે સંસારનો ત્યાગ કર્યો.^{*} ભાગલપુર આસપાસનો પ્રદેશ જેમાં મોંઘીરનો સમાવેશ છે તે પ્રાચીન અંગ છે એવું સ્થાપવામાં આવ્યું છે.^૧ જુઓ ચંપા પહા.

૧. જમ્બૂ ૧૦૨.

આગમગત પ્રાકૃત વિશેષનામોનો કોશ

- ભગ.૫૫૪, જ્ઞાતાઅ.૫ૃ.૧૨૫,
 સ્થાઅ. ૫ૃ. ૧૪૨, ૫૬૪,કલ્૫ધ.
 ૫ૃ. ૧૫૨, કલ્પવિ. ૫ૃ. ૨૩૬.
- ર. પ્રજ્ઞા. ૩૭, જ્ઞાતા. ૬૯, સ્થાઅ. પૃ. ૪૦૧, ૪૭૯, ઉત્તરાક. પૃ. ૪૩૩.
- ૩. સૂત્રશી. પૃ. ૧૨૩, પ્રજ્ઞા. ૩૭, બૃ. ૧. ૫૧.
- ૪. સ્થા. ૫૬૪, સ્થાઅ. પૃ. ૪૦૧.
- ૫. જુઓ જિઓડિ. પૃ. ૭.

૨. અંગ તિત્થયર ઉસહ(૧)ના સો પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પધ. પૃ. ૧૫૧, કલ્પવિ. પૃ. ૨૩૬.

૩. અંગ દિટ્ઠિવાય અને **પઇણ્ણગ** સિવાયના^૧ અગિયાર^ર આગમગ્રન્થોનો વર્ગ. એક મત મુજબ બધા અંગ ગ્રન્થોનો મૂળ સ્નોત દિક્રિવાય છે³ અને તેથી દિક્રિવાય, અથવા તો કહો કે **પુલ્વગય**,^{*} પહેલાં રચાયો અને પછી બધા અગિયાર અંગ ગ્રન્થો ગણધરોએ રચ્યા.^૧ બીજા મત અનુસાર દિક્રિવાય અંગ ગ્રન્થોમાં સમાવિષ્ટ છે અને આમ અંગ ગ્રન્થોની સંખ્યા બાર છે અને તે બધા નીચે જણાવેલા ક્રમમાં ગણધરોએ રચ્યા છે.⁶– ૧. આયાર, ૨. સુયગડ, ૩. ઠાણ, ૪. સમવાય, ૫. વિયાહપણ્ણત્તિ, ૬. ણાયાધમ્મકહા, ૭. ઉવાસગદસા, ૮. અંતગડદસા, ૯. અણુત્તરોવવાઇયદસા, ૧૦. પછ્હાવાગરણ, ૧૧. વિવાગસુય, ૧૨. દિટ્ટિવાય (લુપ્ત).⁹ આ બાર અંગ ગ્રન્થોને માનવશરીરનાં બાર અંગો સાથે સરખાવ્યા છે. (શ્રુતપુરુષનાં આ બાર અંગો છે).^૮ આ બાર અંગો નીચેનાં સમૂહવાચક નામોથી જાણીતા છે - અંગપવિટ્ટ^૯, અંગગય^{૧૦} અને દુવાલસંગ ગણિપિડગ.^{૧૧} લાંબા દુકાળ પછી મગહ દેશમાં પ્રથમ અગિયાર અંગ ગ્રન્થોની વાચના થઈ.^૧ અંગ ગ્રન્થોના ક્રમશઃ વિચ્છેદનો (લોપનો) હેવાલ **તિત્યોગાલી** આપે છે.^{૧૩}

- ૧. ઉત્તરા. ૨૮. ૨૩.
- ૨. ઉત્તરા. ૨૮.૨૩, ભગ.૯૩ કલ્પવિ. પૃ. ૧૮૭.
- વિશેષા. ૫૫૩-૫૫૪, બૃભા. ૧૪૫-૧૪૬.
- ૪. હિકે. પૃ. ૮.
- ૫. નન્દિચૂ.પૃ.૫૭. નન્દિમ.પૃ.૨૪૦, સમઅ.પૃ.૧૩૦-૧૩૧.
- દ. વિશેષા.૫૫૩, આચાનિ.૮-૯,
 આચાચૂ. પૃ.૩, નન્દિમ. પૃ.૨૪૦,
 નન્દિહ. પૃ. ૬૯, આવચૂ. ૧. પૃ.૮,
 જીવામ. પૃ. ૩, સમઅ. પૃ. ૧૩૦,
 ૧૩૧.
- ૭. નન્દિ. ૪૧, સમ. ૧, ૧૩૬થી,

વિશેષા.૧૬૮૮, આચાનિ. ૮-૯, આચાશી. પૃ. ૫-૬, નન્દિચૂ. પૃ.૫૭, અનુ. ૩, આચાચૂ.પૃ.૩, નન્દિમ. પૃ. ૨૦૮-૨૦૯, કલ્પવિ પૃ. ૨૪૮, ચંવે.૨૭, આવનિ. (દીપિકા) પૃ. ૧૮૮.

- ૮. નન્દિમ. પૃ.૨૦૩, નન્દિચૂ. પૃ.૫૭.
- ૯. અનુ.૩, નન્દિ.૪૫, આવચૂ.૧.પૃ. ૮, અનુહે. પૃ.૬, સ્થાઅ.પૃ. ૫૧, વિશેષાકો. પૃ.૨૦૧,નન્દિહ. પૃ. ૬૯.
- ૧૦. નન્દિચૂ. પૃ. ૫૭.
- ૧૧. નન્દિ.૪૧, આવનિ.પૃ.૧૮૮, ઔપઅ. પૃ. ૩૪. જીવામ. પૃ.૩. ૧૨. તીર્થો. ૭૨૨, મનિ, પૃ. ૮૬. ૧૩. તીર્થો. ૮૦૫થી આગળ.

અંગઇ(અંગજિત્) સાવત્થીનો ગૃહસ્થ. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર પાસ(૧)નો શિષ્ય બન્યો. સામાન્ય દોષનો (અતિચારનો) ગુરુ સમક્ષ એકરાર (આલોચના) ન કરવાના કારણે તે મોક્ષ પામી શક્યો નહિ પરંતુ જોઇસિય દેવોના ઇન્દ્ર તરીકે તેને જન્મ લેવો પડ્યો.^૧

૧. નિર. ૩.૧, નિરચં. પૃ.૨૨, સ્થાઅ. પૃ. ૫૧૨. **અંગગય** (અઙુગગત) આ અને **અંગપવિ**ક્ર એક છે.^૧

૧. નન્દિચૂ. પૃ. ૫૭.

૧. અંગચૂલિયા (અઙ્ગચૂલિકા) એક અંગબાહિર કાલિય આગમગ્રન્થ. દિશ્વિયનું એક અને આયારનાં પાંચ એમ કુલ છ પરિશિષ્ટોનો તે બનેલો છે. અંગો(૩)માં પ્રતિપાદિત કે અપ્રતિપાદિત વિષયોના સારસંગ્રહરૂપ પણ તેને ગણવામાં આવેલ છે. સાધુજીવનના અગિયાર વર્ષ જેણે પૂરાં કર્યાં હોય તેવા સાધુને આ ગ્રન્થ ભણાવવાની અનુજ્ઞા છે. અંગચૂલિયા અને અગ્ગાણીય પુવ્વ પરસ્પર સંબંધ ધરાવતા લાગે છે.

૧. નન્દિ. ૪૪, પાક્ષિ. પૃ. ૪૫,	૩. નન્દિમ.પૃ.૨૦૬,પાક્ષિય.પૃ. ૬૮,
નન્દિચૂ. પૃ. ૫૯, નન્દિહ. પૃ.૭૨,	વ્યવભા. ૧૨. ૧૦૭, નર્ન્દિંહ.
નન્દિમ. પૃ. ૨૦૬.	પૃ. ૭૨–૭૩.
૨. નન્દિચૂ. પૃ. ૫૯, જુઓ The	૪. વ્યવ. ૧૦.૨૬.
Doctrine of the Jainas, W.	૫. ઉપરોક્ત W. Schubring

Doctrine of the Jainas, W. Schubring, 1962, પૃ. ૭૫. ટિ. ૨ અને પૃ. ૧૨૧.

ર. અંગચૂલિયા સંખેવિતદસાનું એક પ્રકરણ.^૧

૧. સ્થા. ૭૫૫.

<mark>અંગપવિક્</mark>ર (અઙ્ગપ્રવિષ્ટ) આ અને **અંગ**(૩) એક છે.**' અંગબાહિર** સિવાયના બાર અંગ ગ્રન્થોનો વર્ગ યા સમૂહ.' અંગપવિક્રની રચના ગ<mark>ાલરો</mark>એ કરી છે.³

૧. અનુ.૩, આવચૂ.૧. પૃ.૮,	૩. નન્દિચૂ. પૃ. પ૭, વિશેષાકો. પૃ.
વિશેષા. ૪૫૪.	૨૦૧, વિશેષા. ૫૫૩, નન્દિહ.
૨. અનુહે. પૃ. ૬, આવચૂ. ૧. પૃ.૮,	મૃ. ૬૯.
નન્દિ. ૩૮,૪૫, નન્દિમ, ૫.૨૦૮,	

<mark>અંગબાહિર</mark> (અંગબાહ્ય) આ આગમગ્રન્થોનો એક વર્ગ છે જે **પઇણ્શગ** તરીકે જાણીતો છે. તેમાં **દિકિવાય** અને <mark>અંગ(૩) કે અંગપવિદ્</mark>ઠ ગ્રન્થોનો સમાવેશ નથી.' આ વર્ગ **અણંગ** અને **અણંગપવિદ્ઠ** નામે પણ જાણીતો છે.' તેમાં આવસ્સય,

८

દસવેયાલિય, ઉત્તરજ્ઝયણ, દસા, કપ્પ(૨) આદિ જેવા આગમ ગ્રન્થો સમાવિષ્ટ છે.^૩ અંગબાહિ૨ ગ્રન્થોના વળી બે ભેદોનો ઉલ્લેખ છે– આવસ્સય અને આવસ્સયવઇરિત્ત.^૪ અંગબાહિ૨ ગ્રન્થો તિત્થય૨ના મૌલિક ઉપદેશોને આધા૨ે સ્થવિરોએ ૨ચ્યા છે.^૫

૧. ઉત્તરા.૨૮.૨૧,૨૩, પ્રજ્ઞા.૩૭,	નન્દિહ. પૃ.૭૦, નન્દિચૂ.પૃ.૫૭,પાક્ષિ.
આવચૂ.૧ પૃ.૮ અનુ.૩,અનુહે.પૃ.૬.	પૃ.૪૩,૪૪, આવનિ(દીપિકા),૨.
૨. આવચૂ. ૧. પૃ.૮, અનુ. ૩-૪,	પૃ. ૧૮૫-૧૮૬.
નન્દિ હ. પૃ. ૬૯.	૫. વિશેષા. ૫૫૩, નન્દિચૂ. પૃ. ૫૭,
૩. આવચૂ.૧. પૃ.૮, અનુહે. પૃ.૬	વિશેષાકો.પૃ.૨૦૧,નન્દિમ.પૃ.૨૦૩,
૪. સ્થા.૭૧,નન્દિ.૪૪,વિશેષા.	નન્દિહ. પૃ. ૬૯.
૫૫૩, વિશેષાકો.પૃ.૨૦૧,	

અંગમંદિર (અઙ્ગમન્દિર) **ચંપા** નગરીની બહાર આવેલું એક ચૈત્ય. ત્યાં **ગોસાલે** મલ્લરામનું શરીર છોડીને મલ્લમંડિયના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ તેનો ત્રીજો પઉટ્ટપરિહાર (પરશરીરપ્રવેશ) હતો.'

```
અંગય (અઙ્ગક) આ અને અંગરિસિ એક જ છે.<sup>૬</sup>
```

૧. આવચૂ. ૨. પૃ. ૧૯૩

અંગરિસિ (અઙ્ગર્ષિ) <mark>કોસિય</mark>(૪)ના બે શિષ્યોમાંનો એક.૧ કર્મના ઉપશમના કારણે તેને બોષિની પ્રાપ્તિ થઈ હતી.ર

૧. આવનિ.૧૨૮૮,આવચૂ.૨. પૃ. ૨. આવચૂ. ૧. પૃ. ૪૬૦, વિશેષાકો. ૧૯૩,આવહ.પૃ.૭૦૪, આવચૂ. ૫ૃ. ૭૮૨, આવહ. પૃ. ૩૪૭. ૨. પૃ. ૭૯.

<mark>અંગરિસિ ભારદાય</mark> (અઙ્ગર્ષિ ભારદાજ) અરિટ્ઠણેમિના તીર્થમાંના એક ઋષિ જે પત્તેયબુદ્ધ મનાયા છે.'

૧. ઋષિ. ૪. ઋષિ (સંગ્રહણી)

અંગલોય (અઙ્ગલોક) સિંધુ(૧) નદીની પશ્ચિમે આવેલો એક અ<mark>ણારિય(</mark>અનાર્ય) દેશ. ચક્કવટ્ટિ ભરહે(૧) તે જીત્યો હતો.૧ તે ગ્રીકોનો અગલસ્સોઈ (Agalassoi) પ્રદેશ હોઈ શકે. પરંતુ તેઓ ઝેલમ અને ચેનાબ વચ્ચેના પ્રદેશમાં રહેતા હતા.૨

૧. જમ્બૂ ૨૫, જમ્બૂશા. પૃ.૨૨૦, આવચૂ. ૧. પૃ.૧૯૧. ૨. સ્ટજિઓ. પૃ.૨૫. **અંગવંસ** (અઙ્ગવંશ) **અંગ**(૨)ની પછી તેના નામે ચાલેલો વંશ. આ વંશના ૭૭ રાજાઓએ સંસારનો ત્યાગ કર્યો હતો.^૧

૧. સમ. ૭૭, સમઅ. પૃ. ૮૫.

૧. ભગ. ૫૫૦.

<mark>અંગસુય</mark> (અઙ્ગશ્રુત) આ અને **અંગ**(૩) એક જ છે. ્વ. બૃભા. ૧૪૪.

અંગારગ (અઙ્ગારક) અક્ર્યાસી પ્રહોમાંનો એક પ્રહ. ' આ જ ઈંગાલઅ છે. '

૧. સૂર્ય. ૧૦૭, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪, પૃ.૧૯૭, ઔષઅ. પૃ.૫૨. સૂર્યમ. ૫૩૫, સ્થા. ૯૦, પ્રજ્ઞા. ૫૦, પૃ.૨૯૫-૨૯૬,સ્થાઅ.પૃ.૭૯-૮૦. આવચૂ. ૧. પૃ. ૨૫૩, ભગઅ. ૨. જમ્બૂ. ૧૭૦.

અંગારય (અઙ્ગારક) આ અને **અંગારગ** એક છે.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૫૩.

<mark>અંગારવઈ</mark> અથવા <mark>અંગારવતી (</mark>અઙ઼્ગારવતી) **ધુંધુમાર** રાજાની પુત્રી અને <mark>પજ્જોય</mark> રાજાની પત્ની.^૧ સિવા વગેરે પજ્જોય રાજાની બીજી રાશીઓ સાથે તે સંસાર છોડી તિત્થયર મહાવીરની શિષ્યા બની.^૨ જુઓ પજ્જોય.

૧. આવચૂ.૨. પૃ.૧૬૧,૧૯૯, આવહ.	પૃ. ૧૦૪.
પૃ. ૬૭, ૭૧૧, આચાચૂ.પૃ.૮૭,	૨. આવચૂ.૧.પૃ.૯૧,વિશષાકો.
આવનિ.૧૨૯૮,આવમ.	પૃ.૩૩૫

અંગિરસ (અઙ્ગિરસ) **ગોયમ**(૨) ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક.^૧

૧. સ્થા. પપ૧.

<mark>અંગુટ્ઠપસિણ</mark> (અક્ર્ગુષ્ઠપ્રશ્ન) <mark>પછ્હાવાગરણદસાનું</mark> નવમું અધ્યયન.¹ અત્યારે તે અસ્તિત્વમાં નથી.²

૧. સ્થા. ૭૫૫. ૨. સ્થાઅ. પૃ. ૫૧૨.

૧. અંજણ (અગ્જન) આ જ નામના રત્નોથી બનેલા પર્વતોનો એક વર્ગ,' તેથી તેઓ કાળા દેખાય છે. તેઓ ૧૦૦૦ યોજન ઊંડા, ૮૪૦૦૦ યોજન ઊંચા અને ૧૦૦૦૦ યોજન પહોળા છે.' તેમનો આકાર ગાયના પૂંછડા જેવો છે અર્થાત્ તેમનો ઘેરાવો શિખર તરફ ક્રમશઃ ઘટતો જાય છે. આવા ચાર પર્વતો છે અને તેઓ નંદીસર દ્વીપની ચાર જુદી જુદી દિશાઓમાં આવેલા છે.³ દરેક પર્વત ઉપર સિદ્ધ મંદિર છે અને તેની ચારે બાજુએ ચાર પુષ્કરિશી છે.^૪

۹.	જમ્બૂ. ૩૩, ૯૬, સ્થા. ૭૨૫,	૧૮૩, નિશીભા. ૧.પૃ.પ૨.
	નિશીભા.૧. પૃ. પર, પ્રશ્નઅ.	૩. જીવા.૧૮૩, સ્થા.૩૦૭, સમઅ.
	પૃ. ૯૬, સમ.૮૪, જીવા.૧૮૩,	પૃ.૯૦, પ્રશ્નઅ. પૃ. ૯૬, ઉત્તરાક.
	સમઅ. પૃ.૯૦, જીવામ.પૃ.૩૫૮.	પૃ. ૧૯૨.
૨.	સ્થા. ૭૨૫, સમ.૮૪, જીવા.	૪. જીવા. ૧૮૩.

૨. અંજણ સીયા નદીની દક્ષિણે અને મહાવિદેહમાં ૨મ્મ(૨) અને ૨મ્મગ(૪) પ્રદેશો વચ્ચે આવેલો એક વકુખાર પર્વત.'

૧. જમ્બૂ. ૯૬, સ્થા. ૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭.

૩. અંજણ વાયુકુમાર દેવોનો એક અધિપતિ.' તે અને અંજણ(૫) એક છે. ૧.ભગ. ૧૬૯.

૪. અંજણ વરુણ(૧)ના કુટુંબનો એક સભ્ય.^૬

૧. ભગ. ૧૬૭, ભગઅ. પૃ. ૧૯૯.

પ. અંજણ વેલંબ(૧) અને **પભંજણ**(૩) આ બેમાંથી દરેકના તાબામાં જે એક એક લોકપાલ છે તે.'

૧. સ્થા. ૨૫૬, ભગઅ. પૃ. ૧૯૯.

દ. અંજણ પૂર્વ **રુયગ**(૧) પર્વતનું એક શિખર. જયંતી(દ) તેની અધિષ્ઠાત્રી દેવી છે.^૧

૧. સ્થા. ૬૪૩, જમ્બૂ. ૧૧૪.

૭. અંજણ સહસ્સારકપ્પમાં આવેલું એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અઢાર સાગરોપમ વર્ષ છે.¹

૧. સમ. ૧૮.

૮. અંજણ રયણપ્પભા(૨) નરકભૂમિના ત્રણ કાંડમાંથી પહેલો જે ખરકાંડ છે તેનો દસમો ભાગ. તે એક હજાર યોજન પહોળો છે.^૧

૧. સ્થા. ૭૭૮.

અંજણગ (અગ્જનક) આ અને **અંજણ**(૧) એક જ છે.^૧

૧. જમ્બૂ. ૩૩, સ્થા. ૭૨૫.

અંજણગપવ્વય (અગ્જનકપર્વત) આ અને **અંજણ**(૧) એક જ છે. ^૬

૧. સમ. ૮૪.

અંજણગિરિ (અગ્જનગિરિ) આ અને અંજણ(૧) એક જ છે. '

૧. ઉત્તરાક. પૂ. ૧૯૨.

૧. અંજણપવ્વત(અગ્જનપર્વત) ઉત્તર ભારતમાં ગંગા નદીના પ્રદેશમાં આવેલો પર્વત.^૬

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૫૧૬.

૨. અંજણપવ્વત આ અને **અંજણ**(૧) એક જ છે.^૧

૧. જીવા. ૧૮૩.

અંજણપવ્વય (અગ્જનપર્વત) આ અને **અંજણપવ્વત**(૨) એક જ છે. '

૧. જીવા. ૧૮૩.

૧. અંજણપુલય (અગ્જનપુલક) <mark>રયણપ્પભા</mark>(૨) નરકભૂમિના ત્રણ કાંડમાંથી પહેલો જે ખરકાંડ છે તેનો અગિયારમો ભાગ.^૧

૧. સ્થા. ૭૭૮.

૨**. અંજણપુલય** પૂર્વ **રુયગ(૧)** પર્વતનું એક શિખર. તેની અધિષ્ઠાત્રી દેવી **અપરાજિયા**(૬) છે.¹

૧. સ્થા. ૬૪૩.

અંજણપ્પભા (અગ્જનપ્રભા) મંદર(૩) પર્વતની દક્ષિણ-પશ્ચિમે ભદદસાલવણમાં આવેલી પુષ્કરિશી.'

૧. જમ્બૂ ૧૦૩.

 ગંજણા (અગ્જના) ભદસાલવણમાં જંબૂ(૨) વૃક્ષની દક્ષિણ-પશ્ચિમે આવેલી પુષ્કરિણી.³

- ૧. જમ્બૂ. ૧૦૩. ૨. જમ્બૂ.૯૦.
- **૨. અંજણા** એક સતી સ્ત્રી.^૧

૩. અંજણા ચોથી નરકભૂમિ પંકપ્પભાનું બીજું નામ.^૧

૧. સ્થા. ૫૪૬, જીવા. ૬૭, અનુચૂ. પૃ. ૩૫.

૧. અંજણાગિરિ (અગ્જનાગિરિ) મંદર(૩)ની દક્ષિણ-પશ્ચિમે ભ<mark>દસાલવણ</mark>માં આવેલો દિસાહત્થિક્રડ.^૬

૧. જમ્બૂ. ૧૦૩., સ્થા. ૬૪૨.

૨. અંજણાગિરિ અંજણાગિરિ(૧)નો અધિષ્ઠાતા દેવ.[•]

૧. જમ્બૂ ૧૦૩.

અંજુયા (અગ્જુકા) સત્તરમા **તિત્થયર કુંથુ**(૧)ની પ્રથમ શિષ્યા.**'** તેનો **દામિણી** નામે પણ ઉલ્લેખ છે.^ર

- ૧. સમ. ૧૫૭. ૨. તીર્થો. ૪૬૦.
- **૧. અંજૂ**(અગ્જૂ) **વિવાગસુય**ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું દસમું અધ્યયન.'

૧. વિપા. ૨, સ્થાઅ. પૃ. ૫૦૮.

૨. અંજૂ ણાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના નવમા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.[•]

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૭.

૧. આવ. ૪૩.

૩. અંજૂ હત્યિણાઉરના વેપારીની પુત્રી. તે સંસાર છોડી **તિત્થયર પાસ(૧)ની** શિષ્યા બની.' મૃત્યુ પછી તે સક્ક(૩)ની ચોથી પટરાણી તરીકે જન્મી.^ર

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૭. ૨. ભગ. ૪૦૬, સ્થા. ૬૧૨.

૪. અંજૂ વદ્ધમાણપુરના વેપારી **ધણદેવ(૧)ની** પુત્રી. તે પોતાના પૂર્વભવમાં **ઈંદપુરની** વેશ્યા હતી. અંજૂના લગ્ન રાજા વિજય(૨૨) સાથે થયા હતા. વેશ્યા તરીકેના તેના પૂર્વભવનાં પાપોના કારણે તેને યોનિશૂલ રોગ થયો હતો. અનેક જન્મો અને મરણો પછી છેવટે તે સવ્વતોભદ(૬)માં પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબમાં જન્મશે, ત્યાં સંસારનો ત્યાગ કરશે અને મોક્ષ પામશે.^૧

૧. વિપા. ૩૨, સ્થાઅ. પૃ. ૫૦૮.

અંજૂદેવી (અર્જૂદેવી) આ અને **અંજુ**(૪) એક છે.^૧

૧. વિપા. ૩૨.

૧. અંડ (અષ્ડડક) **ણાયાધમ્મકહાના** પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું ત્રીજું અધ્યયન.*

૧. જ્ઞાતા. ૫, જ્ઞાતાઅ. ૫ૃ. ૧૦, સમ. ૧૯, આવચૂ. ૧. ૫ૃ. ૧૩૨, આવચૂ. ૨. ૫ૃ. ૨૭૯.

અંડ વિવાગસુયના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ કમ્મવિવાગદસાનું ત્રીજું અધ્યયન.^૧
 ૧. સ્થા. ૭૫૫. સ્થાઅ. ૫. ૫૦૫.

અંડગ (અષ્ડડક) આ અને અંડ(૧) એક જ છે.

૧. આવચૂ. ૨. પૃ. ૨૭૯, એજન. ૧. પૃ. ૧૩૨.

અંતકડદસા (અન્તકુદશા) આ અને અંતગડદસા એક જ છે.'

૧. નન્દિચૂ. પૃ. ૬૮, મનિ. પૃ. ૬૯.

અંતકિરિયા (અન્તક્રિયા) પણ્ણવણાનું વીસમું ૫દ(પ્રકરણ).'

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૫.

<mark>અંતક્ખરિયા (</mark>અન્ત્યાક્ષરિકા) <mark>બંભી</mark>(૨) લિપિના અઢાર પ્રકારોમાંનો એક પ્રકાર.* કદાચ આ અને **ઉચ્ચત્તરિયા** એક જ છે.^૨

૧. પ્રશા. ૩૭. ૨. સમ. ૧૮.

અંતગડદસા (અન્તકૃદશા) બાર અંગ(૩) ગ્રન્થમાંનો આઠમો અંગ ગ્રન્થ. આ નામનો શબ્દશઃ અર્થ છે - જેમણે પોતાના સંસારનો અર્થાત્ ભવચક્રનો (જન્મ-મરણનો) અન્ત કર્યો છે તેમની દશાનું વર્શન. પહેલાં તેમાં દસ અધ્યયનો હતાં. પરંતુ વર્તમાનમાં તેમાં આઠ વર્ગો છે જે વર્ગોમાં ક્રમશઃ દસ^{*},આઠ, તેર, દસ, દસ, સોળ, તેર અને દસ અધ્યયન છે. આઠ દિવસોમાં વાંચવા માટે આઠ વર્ગો પાડ્યા છે. " મહાણિસીહ અનુસાર આ અંગ ગ્રન્થમાં અરહંતચરિય છે અર્થાત્ અર્હતોનાં જીવનચરિતો છે. " ઠાણ અનુસાર પહેલાં આ અંગ ગ્રન્થમાં નીચેનાં દસ અધ્યયનો હતાં. ણમિ(૪), માતંગ(૧), સોમિલ(૪), રામગુત્ત(૨), સુદંસણ(૧૪), જમાલિ, ભગાલિ, કિંકમ્મ, પલ્લતેતિય અને ફાલ-અંબડપુત્ત.[°] પરંતુ વર્તમાનમાં તેમાં પ્રથમ દસ અધ્યયનો અર્થાત્ તેના પ્રથમ વર્ગનાં દસ અધ્યયનો આ પ્રમાણે છે– ગોયમ(૩), સમુદ્દ(૫), સાગર(૯), ગંભીર(૧), થિમિઅ(૧), અયલ(૩), કંપિલ્લ(૧), અકુખોભ(૧), પસેણઇ(૧) અને વિછ્હુ(૩).

		3
۹.	અનુ.૪૨,નન્દિ.૪૧,૪૫, પાક્ષિ.	૫. અન્ત. ૨૭.
	પૃ. ૪૬.	૬. મનિ.પૃ.૬૯. સામાન્ય રીતે અર્હત્નો
૨.	અન્તઅ.પૃ.૧,નન્દિમ.પૃ.૨૭૩,	અર્થ તીર્થંકર થાય છે પરંતુ અહીં તે
	પાક્ષિય. પૃ.૭૦,સમઅ.પૃ.૧૨૧,	શબ્દનો કેવલી અર્થાત્ સર્વજ્ઞ માટે
	નન્દિચૂ. પૃ.૬૮.	પ્રયોગ થયો લાગે છે.
З,	સ્થા. ૭૫૫, સમ.૧૪૩.	૭. સ્થા. ૭૫૫, સ્થાઅ. પૃ. ૫૦૯.
४.	સમ. ૧૪૩, સમઅ.પૃ.૧૨૧,	૮. અન્ત. ૧.
	નન્દિહ. પૃ. ૮૩.	

- **૧. અંતર** (અન્તર) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના ચૌદમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક.^૧
 ૧. ભગ. ૫૦૦.
- **૨. અંતર વિયાહપણ્ણત્તિ**ના બારમા શતકનો છકો ઉદ્દેશક.^{*}

૧. ભગ. ૬૬૨.

અંતરંજિયા (અન્તરઝ્કા) જ્યાં બલસિરિ(૨) રાજ્ય કરતો હતો તે નગર. જ્યારે ષિષ્ઠલ રોહગુત્ત ભૂયગુહ ચૈત્યમાં ઊતરેલા' પોતાના ગુરુ સિરિગુત્તને વંદન કરવા વીરનિર્વાણ સંવત ૫૪૪માં અહીં આ નગરમાં આવ્યો હતો' ત્યારે તેણે તેરાસિય(૧)³ સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું. કાલિનદીના જમણા કિનારે, એટાહની ઉત્તરે આઠ માઈલ અને કર્સાનની દક્ષિષ્ઠો ચાર માઈલના અંતરે આવેલા અત્રંજિખેર સાથે આ નગરની એકતા સ્થાપી શકાય.^૪

 નિશિભા. ૫૬૦૨, ઉત્તરાનિ+૧૭૨, આવભા. ૧૩૬, વિશેષા. ૨૯૫૨, આવચૂ. ૧. પૃ.૪૨૪, સ્થાઅ.
 પૃ. ૪૧૩, કલ્પધ. પૃ. ૧૬૭, કલ્પવિ_પૃ. ૨૫૭, કલ્પશા.
 પૃ. ૧૯૯.
 ૨. આવભા. ૧૩૫, કલ્પધ પૃ.૧૬૭, કલ્પવિ. પૃ. ૨૫૭, ઉત્તરાક. પૃ.૧૦૮, વિશેષા. ૨૯૫૧.
 ૨. આવભા. ૧૩૫, કલ્પધ પૃ.૧૬૭, કલ્પવિ. પૃ. ૨૫૭, કલ્પશા.
 ૨. આવભા. ૧૩૫, કલ્પધ પૃ.૧૬૭, ઉર્શપવિ. પૃ. ૨૫૭, કલ્પશા.
 ૨. આવભા. ૧૩૫, કલ્પધ પૃ.૧૬૭, ઉર્શપવિ. પૃ. ૨૫૭, કલ્પશા.
 ૨. આવભા. ૧૩૫, કલ્પધ પૃ.૧૬૭, ઉર્શપવિ. પૃ. ૨૫૭, ૬૯૫૨
 ૨. આવભા. ૧૩૫, કલ્પધ પૃ.૧૬૭, ઉર્શપવિ. પૃ. ૨૫૭, ૬૯૫૨
 ૨. આવભા. ૧૩૫, કલ્પધ પૃ.૧૬૭, ૩. સ્થા. ૫૮૭ આવર્ષિ. ૭૮૨, વિશેષા. ૨૮૦૩, આવચૂ.૧. પૃ. ૪૨૪. **અંતરંજી** (અન્તરગ્જી) આ અને **અંતરંજિયા** એક જ છે.^૧

૧. સ્થા.૫૮૭, નિશીભા.૫૬૦૨, આવભા. ૧૩૬, આવનિ.૭૮૨, વિશેષા.૨૮૦૩.

૧. અંતરદીવ (અન્તરદ્વીપ) વચ્ચે આવેલા દ્વીપો.^૧ તેમની સંખ્યા છપ્પન છે.^૨ **જંબુદીવની ચાર બાજુઓની દરેક બાજુ બે બે દ્વીપ અન્તરદિશાઓમાં આવેલા છે**. તે બે બે દ્વીપો જંબૂદીવથી ૩૦૦ યોજન દૂર અને જ્યાં **ચુલ્લહિમવંત** અને <mark>સિહરિ</mark> પર્વતો સમુદ્રકિનારાને જંબદીવની બન્ને બાજએ મળે છે ત્યાં આવેલાં છે. આ બે બે <u>દ્વીપોમાંના દરેક દ્વીપ પછી એક પછી બીજા છ દ્વીપો આવેલા છે અને આગળ</u> આગળના દ્વીપથી પછી પછીનો દ્વીપ ૧૦૦ યોજનના અંતરે આવેલો છે. આમ દરેક પર્વતના બન્ને બાજુએ સમુદ્રકિનારાને સ્પર્શતા છેડે ચૌદ ચૌદ દ્વીપો છે અને પરિણામે દ્વીપોની કુલ સંખ્યા છપ્પન થાય છે.³ **મંદર**(૩) પર્વતની ઉત્તરે આવેલા અજ્ઞાવીસ દ્વીપોનાં નામો અને તે જ પર્વતની દક્ષિણે આવેલા બીજા અકાવીસ દ્વીપોનાં નામો એકસરખાં છે. આ અજ્રાવીસ દ્વીપો તેમના વ્યાસના માપ મુજબ સાત વર્ગોમાં વહેંચાયા છે. - [૧] એગૂરુય, આભાસિય, વેસાણિય, જ્ઞંગોલિય, [૨] હયકણ્ણ, ગયકણ્લ, ગોકણ્લ, સંકુલિકણ્લ, [3] આયંસમુહ, મેંઢમુહ, અયોમુહ, ગોમુહ(૨), [૪] આસમુહ, હત્થિમુહ, સીહમુહ, વગ્ઘમુહ, [૫] આસકરજી, હત્થિકરજી, અકણ્શ, કણ્ણપાઉરણ, [૬] ઉક્કામુહ, મેહમુહ(૧), વિજ્જુમુહ, વિજ્જુદંત, [૭] ઘણાદંત, લટ્ઠદંત(૪) ગૂઢદંત(૪), સુદ્ધદંત(૨). પ્રથમ વર્ગના હીપોનો વ્યાસ ૩૦૦ યોજન છે જ્યારે પછી પછીના વર્ગોના દીપોનો વ્યાસ ક્રમશઃ સો સો યોજન વધતો જાય છે. આમ છેલ્લા વર્ગના દ્વીપોનો વ્યાસ ૯૦૦ યોજન થાય છે. ' આ **દીપોનાં સ્ત્રી-પુરુષો, વૃક્ષપ્રકારો, વ**ણસંડો અને વેદિકાઓનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન જીવાભિગમમાં છે. ટૂંકમાં, તે દ્વીપોમાં રહેનારાઓ વિશિષ્ટ આકાર ધરાવે છે અને જાણે કે સ્વર્ગલોકમાં હોય તે રીતે જીવે છે.*

૧. ઉત્તરા.૩૬.૧૯૪, ઉત્તરાશા. પૃ.	૪. એજન.
૭૦૦, આચાચૂ. પૃ. ૫૬.	પ. ભગ.૩૬૪, જીવા. ૧૦૮-૧૧૨,
૨. પ્રજ્ઞા. ૪૫, નન્દિહ, પૃ. ૩૩.	પ. ભગ.૩૬૪, જીવા. ૧૦૮-૧૧૨, સ્થા. ૬૩૦, સ્થાઅ. પૃ. ૪૩૪.
૩. સ્થા. ૩૦૪, જીવા.૧૦૮-૧૧૨,	€. જીવા. ૧૦૮-૧૧૨.
(HOL GEX MODIN U 9XX	

૨. અંતરદીવ વિયાહપણ્ણત્તિના નવમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકનું ત્રીસમું અધ્યયન.^૧ ૧. ભગ. ૩૬૨.

અંતરદીવગ (અન્તરદ્વીપક) આ અને અંતરદીવ(૧) અથવા તેના રહેવાસી એક જ છે.' **અંતરદીવ** (અન્તરદ્વીપ) આ અને અંતરદીવ(૧) એક જ છે.^૧

૧. ઉત્તરા. ૩૬. ૧૯૪.

અંતરિજ્જિયા (અન્તરીયા) **વેસવાડિયગણ**ની ચાર શાખાઓમાંની એક.'

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૬૦.

<mark>અંતોવાહિણી</mark> (અન્તર્વાહિની) <mark>મહાવિદે</mark>હની દક્ષિણપશ્ચિમે આવેલા **કુમુય**(૧) અને **ણલિણ(**૪) આ બે પ્રદેશોની વચ્ચે વહેતી નદી.^૧

૧. જમ્બૂ ૧૦૨, સ્થા. ૧૯૭, પ૨૨.

અંદ (અન્ધ્ર) આ અને **અંધ** એક જ છે.^૧

૧. સૂત્રશી. પૃ.૧૨૩.

<mark>અંધ</mark> (અન્ધ્ર) એક **અણારિય**(અનાર્ય) દેશ^૧ જેને **સંપઇ**એ જીત્યો હતો.^ર આ વિકરાળ સરહદી પ્રદેશને સંપઇએ શ્રમણોના વિહાર માટે તદ્દન યોગ્ય બનાવ્યો.³ કૃષ્ણા અને ગોદાવરીની વચ્ચે આવેલા પ્રદેશ સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.^૪

૧. પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩,દશચૂ.	૨. નિશીચૂ. ૨. પૃ. ૩૬૨.
પૃ.૨૩૬, વ્યવભા.૭.૧૨૬,	૩. બૃભા. ૩૨૮૭, ૩૨૮૯. ૪. જુઓ જિઓડિ. પૃ. ૭.
બૃમ. પૃ.૨૦.	૪. જુઓ જિઓડિ. પૃ. ૭.

અંધકવણ્હિ (અન્ધકવૃષ્ણિ) આ અને **અંધગવ**ણ્હિ એક જ છે.'

અંધગવશ્હિ (અન્ધકવૃષ્ણિ) જુઓ વર્ણ્હિ(૧)^૧ અને વર્ણ્હિ(૨)^૨.

```
૧. અન્ત. ૧. ૨. ૭તા. ૨૨.૪૩, નન્દિહ. પૃ. ૭૩.
```

અંધગવણ્હિદસા (અન્ધકવૃષ્ણિદશા) આ અને <mark>વણ્હિદસા</mark> એક જ છે.'

૧. નન્દિચૂ. પૃ. ૬૦, નન્દિહ. પૃ. ૭૩. નન્દિમ. પૃ. ૨૦૮.

અંધપુર (અન્ધપુર) એક નગર જ્યાં રાજા અ**ણંધ** રાજ્ય કરતો હતો.' તે કદાચ આન્ધ્રોની રાજધાની હતું.'

૧. નિશીચૂ. ૩. ષૃ. ૨૬૯, બૃક્ષે. ૧૩૮૯. ૨. જઇહિ. ષૃ. ૩૧, ઇડિબુ. ષૃ. ૧૧૫. અંબ (અમ્બ) પંદર **પરમાહમ્મિ**ય દેવોમાંનો એક.^૧

૧. સૂત્રનિ. ૬૮, ભગ. ૧૬૬, સૂત્રચૂ. પૃ. ૧૫૪, પ્રશ્નઅ. પૃ. ૨૦.

<mark>અંબટ્ઠ</mark> (અમ્બષ્ઠ) બ્રાહ્મણ પુરુષ અને વૈશ્ય સ્ત્રીના સમાગમથી પેદા થયેલો એક આરિય(આર્ય) સમાજ કે જાતિ.^૧

૧. આચાનિ. ૨૨-૨૩, સ્થા. ૪૯૭, પ્રજ્ઞા. ૩૭, સૂત્રચૂ. પૃ. ૨૧૮, સૂત્રશી. પૃ. ૧૭૭, ઇત્તરાચૂ. પૃ. ૯૬, બૃભા. ૩૨૬૪.

٩٤

૧. જીવા. ૧૦૮.

૧. અન્ત.૧.

૧. અંબડ(અમ્બડ) એક અણારિય(અનાર્ય) દેશ અને તેની પ્રજા.⁴ નીચે તરફની ચેનાબ ઉપર વસેલા અમ્બષ્ઠો જ કદાચ આ અંબડો છે.³ અંબડોના સ્થળાન્તરના કારલે પછીથી મેકલ ડુંગર ઉપર વસતા લોકો સાથે તેમને જોડવામાં આવ્યા અને લેસને (Lessen) તેમને પશ્ચિમ ઘાટના દક્ષિણ ભાગમાં મૂક્યા.³

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭, ૨. જુઓ જિઓમ. પૃ.૧૦૧. ૩. જુઓ ટ્રાઈ. પૃ. ૯૭.

ર. અંબડ આ અને અમ્મડ એક જ છે.^૧

૧. ઔષ. ૩૮, સ્થા. ૬૯૨, સમ.૧૫૯, ઋષિ. ૨૫.

1. <mark>અંબરતિલક</mark> (અમ્બરતિલક) <mark>ધાયઇસંડ</mark>માં આવેલો વિવિધ ફળાઉ વૃક્ષોથી ભરચક એક પર્વત.¹

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૧૭૩. આવમ. પૃ. ૨૨૨.

૨. અંબરતિલક અંબરતિલક(૧) પર્વત ઉપર આવેલું ઉદ્યાન. ગુરુ **જુગંધર**(૧) ત્યાં આવ્યા હતા.'

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૧૭૪.

અંબરિસ (અમ્બરીષ) પંદર પરમાહમ્મિય દેવોમાંનો એક.*

૧. ભગ. ૧૬૬, સૂત્રચૂ. પૃ. ૧૫૪, સૂત્રનિ. ૬૯.

૧. અંબરિસિ (અમ્બર્ષિ) ઉજ્જેણીનો એક બ્રાહ્મણ. તેની પત્નીનું નામ માલુકા. તેમને શિંબય નામનો એક ખૂબ તોફાની પુત્ર હતો. માલુકાના મૃત્યુ પછી અંબરિસિ અને શિંબય સંસાર ત્યાગીને શ્રમણ બની ગયા. શિંબય બીજા સાધુઓ સાથે મેળ કરી શકતો ન હતો, તેથી પાંચ સો વખત પોતાના આશ્રયસ્થાનો તેને બદલવા પડ્યાં હતાં. પરંતુ છેવટે તે વિનય અને નમ્રતાની કલા શીખ્યો.'

૧. આવચૂ,ુર. પૃ. ૧૯૬, આવહ. પૃ. ૭૦૮, આવનિ. ૧૨૯૫.

ર. **અંબરિસિ** આ અને **અંબરિસ** એક જ છે.

૧. સૂત્રનિ. ૬૯.

૧. અંબસાલવણ (આમ્રશાલવન) **આમલકપ્પા**ની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું આમ્રવન. ત્યાં એક ચૈત્ય હતું.^૧

૧. જ્ઞાતા. ૧૪૮, વિશેષાકો. પૃ. ૬૮૭, રાજ. ૨, રાજમ. પૃ. ૭.

ર. **અંબસાલવણ વાણારસી**ના પરિસરમાં આવેલું ચૈત્ય સાથેનું આપ્રવન.^૧

૧. નિર. ૩.૩.

૧. અંબા (અમ્બા) એક દેવી.'

૧. આવ. પૃ. ૧૯.

૨. અંબા એક **વાણમંતર** દેવી.^૬

92

૧. આવહ. પૃ. ૬૯૧, તીર્થો. ૬૮૬.

૩. અંબા વિદ્યાની અધિષ્ઠાત્રી દેવી.'

૧. આવહ. પૃ. ૪૧૧.

અંબુભક્ષિ (અમ્બુભક્ષિન્) પાણી ઉપર (અર્થાત્ પાણી પીને જ) જીવતા વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.'

૧. ભગ. ૪૧૭, નિર. ૩.૩., ઔષ. ૩૮.

અંબુવાસિ (અમ્બુવાસિન્) આ અને જલવાસિ એક જ છે.¹

૧. ઔપ. ૩૮, ભગ. ૪૧૭

અકંપિય (અકંપિત) તિત્થયર મહાવીરના આઠમા ગણહર. તે મહિલામાં' પિતા દેવ(૧) અને માતા જયંતી(૧૦)ના પુત્ર તરીકે જન્મ્યા હતા. તેમના સમયના તે મહાન વિદ્વાન હતા. મહાવીરની ખ્યાતિ સાંભળી તે મજ્ઝિમાપાવામાં મહાવીરને મળ્યા. સર્વજ્ઞ મહાવીરે તેમના જણાવ્યા વિના તેમને કહ્યું કે તેમના મનમાં નરકના અસ્તિત્વ વિશે શંકા છે અને પછી મહાવીરે તેમની શંકા દૂર કરી. આના કારણે તે મહાવીરથી ખૂબ પ્રભાવિત થયા અને પોતાના ૩૦૦ શિષ્યો સાથે મહાવીરના શિષ્ય બન્યા.' તે કુલ ૭૮ વર્ષ જીવ્યા³ - ૪૮ વર્ષ ગૃહસ્થ તરીકે, ૯ વર્ષ સાધુ તરીકે અને ૨૧ વર્ષ કેવલી તરીકે³. તેમનો અને નવમા ગણહર અયલભાયાનો એક જ ગણ હતો.'

આવનિ. ૫૯૫, ૬૪૫, વિશેષા.
 ૨૦૧૩, ૨૫૦૬.
 આવનિ. ૬૪૮-૪૯, વિશેષા.
 ૨૩૬૪, ૨૩૮૦, ૨૪૩૭,
 આવનિ. ૬૨૭, નન્દિ. ગાથા ૨૧,
 કલ્પ(ચેરાવલી).૩, સમ.૧૧,

અકણ્ણ (અકર્<u>ણ</u>) એક અંતરદીવ.

૧. સ્થા. ૩૦૪, પ્રજ્ઞા. ૩૬, જીવા. ૧૦૮, નન્દિમ. ષૃ. ૧૦૩.

અકમ્મભૂમિ (અકર્મભૂમિ) અકર્મની ભૂમિ જ્યાં મનુષ્યને અસિકર્મ(યુદ્ધમાં તરવાર ચલાવવાનું અર્થાત્ લડવાનું કામ), મસિકર્મ(લખવાનું કામ), કૃષિકર્મ (ખેતી કરવાનું કામ) જેવું કોઈ પણ કર્મ યા કામ કરવાની આવશ્યકતા નથી કારણ કે તેની બધી જરૂરિયાતો કલ્પવૃક્ષો પૂરી કરે છે. 'આવી ભૂમિઓ કુલ ત્રીસ છે - પાંચ <mark>હેમવય,</mark> પાંચ હરિવાસ, પાંચ દેવકુરુ, પાંચ ઉત્તરકુરુ, પાંચ રમ્મગવાસ અને પાંચ હેરણ્ગવય.^ર આમ અકમ્મભૂમિઓના પાંચ પાંચના છ વર્ગો થાય છે. દરેક વર્ગની એક એક ભૂમિ જંબુદીવમાં, બે બે ભૂમિઓ ધાયઈસંડમાં અને બે બે ભૂમિઓ પુક્ખરવરદીવમાં આવેલી છે.³

૧. નન્દિમ. પૃ. ૧૦૨. ૨. ભગ. ૬૭૫, નન્દિહ, પૃ. ૩૩. ૩. સ્થા.૧૯૭ અકામમરણ આ અને અકામમરણિજજ એક જ છે.'

૧. ઉત્તરાનિ. પૃ. ૯.

અકામમરણિજજ (અકામમરણીય) ઉત્તરજ્ઝયણનું પાંચમું અધ્યયન.'

૧. સમ. ૩૬, ઉત્તરાનિ. પૃ. ૯.

અક્કત્થલી (અર્કસ્થલી) આશંદપુરનું બીજું નામ.*

૧. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૧૯૨.

અક્ખપાદ (અક્ષપાદ) ન્યાયદર્શનના પ્રશેતા^૧ અને એક પાષણ્ડિન્.^૨

૧. નિશીચૂ. ૪. પૃ. ૫૮.

૨. નન્દિહ.પૃ.૭, સૂત્રશી. પૃ.૯, આવહ.પૃ.૧૦૭, ઉત્તરાક. પૃ. ૨૯૮.

અક્પરપુટ્ઠિયા (અક્ષરપૃષ્ઠિકા) અઢાર બંભી(૨) લિપિઓમાંની એક.૧ ૧.સમ. ૧૮, પ્રજ્ઞા. ૩૭.

અક઼્ખાગ (આખ્યાક) એક **અજ્ઞારિય** (અનાર્ય) દેશ અને તેની પ્રજા.'

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭, સૂત્રશી. પૃ. ૧૨૩.

૧. અક્ખોભ (અક્ષોભ) અંતગડદસાના પ્રથમ વર્ગનું આઠમું અધ્યયન.૧ ૧. અન્ત.૧

૨. અક્રખોભ બારવઈના રાજા વશ્હિ(૧) અને તેની રાષ્ટી ધારિજ્ઞી(૫)ના દસ પુત્રોમાંનો એક પુત્ર. તે સંસાર ત્યાગીને તિત્થયર અરિટ્ઠજ્ઞેમિનો શિષ્ય બન્યો. બાર વર્ષનું સાધુજીવન ગાળી સેત્તુંજ પર્વત ઉપર તે મોક્ષે ગયો.'

૧. અન્ત. ૨, અન્તઅ. પૃ. ૨.

૩. અક્ખોભ અંતગડદસાના બીજા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.*

૧. અન્ત. ૩.

૪. અક્રબોભ બારવઈના વશ્હિ(૧) રાજા અને તેની રાશી ધારિશી(૫)ના આઠ પુત્રોમાંનો એક પુત્ર. તે સંસાર ત્યાગીને તિત્થયર અરિટ્ઠશેમિનો શિષ્ય બન્યો. સોળ વર્ષનું શ્રમણજીવન જીવી **સેતુંજ** પર્વત ઉપર તે મોક્ષે ગયો.^૬ અક્રખોભ(૨) અને અક્રખોભ(૪) બન્ને એક જ વ્યક્તિ જણાય છે કેમ કે તેમના માતા-પિતા વગેરેનાં નામો એકસરખાં છે. બે ભિન્ન વાચનાઓ સેળભેળ થઈ જવાથી આ ગોટાળો થયો લાગે છે.

૧. અન્ત. ૩.

અગઅ (અગદ) આ અને અગદ એક જ છે.*

૧ આવનિ. ૯૩૮, નન્દિમ. પૃ. ૧૬૨.

અગંધણ (અગન્ધન) પોતાનું ઝેર પાછું ચૂસી ન લેનારા સાપોની જાતિ.*

૧ ઉત્તરા. ૨૨.૪૧, દશ. ૨.૬, દશચૂ. પૃ. ૩૭.

અગચ્છિ (અગસ્તિ) આ અને અગત્થિ એક જ છે.

૧. સૂર્યમ. પૃ. ૨૯૫-૨૯૬.

અગડ જુઓ અગદ.^૧

૧. આવચૂ. ૨. પૃ. ૬૧.

અગડદત્ત ઉજ્જેણીના રાજા જિયસત્તુ(૩૬)ના સારથિ અમોહરહનો પુત્ર. તેની માતા જસમતી. તેના પિતાના મૃત્યુ પછી તે પોતાના પિતાના મિત્ર દઢપ્પહારિ(૨) પાસે અસ્રવિદ્યા શીખવા માટે કોસંબી ગયો. તે અસ્રવિદ્યામાં નિપુણ બન્યો અને પોતાનું પ્રાવીણ્ય બતાવવા તે રાજા પાસે ગયો. તેની કલા જોઈ રાજા ઘણા પ્રસન્ન થયા. એક વાર નામચીન ચોરને તેણે કુશળતાપૂર્વક હણ્યો. રાજા તેના ઉપર એટલા બધા ખુશ થઈ ગયા કે તેણે પોતાની કુંવરી તેને પરણાવી. તે અગલુદત્ત નામથી પણ ઓળખાતો હતો.

ર. ઉત્તરાશા. પૃ. ૨૧૩-૨૧૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ. ૧૧૬, આવચૂ.૧. પૃ. ૪૫૨, વ્યવમ. ૮. પૃ. ૩૯.

અગણિ (અગ્નિ) વિયાહપણ્ણત્તિના ચૌદમા શતકનું પાંચમુ ઉદ્દેશક.^{*}

ય**. ભગ. ૫૦૦.**

અગન્ધિ (અગસ્તિ) અજીયાસી પ્રહોમાંનો એક ગ્રહ.¹

૧. સ્થા.૯૦, સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂ.૧૭૦, સ્થાઅ. પૃ. ૭૯-૮૦, સૂર્યમ. પૃ. ૨૯૫-૯૬, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪-૩૫.

અગદ પોતના વિનય અને નવ્રતા માટે પ્રસિદ્ધ એક વૈદ્ય.¹ તેની કથા આ પ્રમાણે છે - બ્રેક વખત એક રાજાના રાજ્યને દુશ્મનોએ ઘેરો ઘાલ્યો. રાજા પાસે ખૂબ નાનું સૈન્ય હોવાથી તેને દુશ્મનોનાં સૈન્યોનો મુકાબલો કરવો મુશ્કેલ લાગતો હતો. તેને એક તરકીબ સૂઝી. તેણે પાણીમાં ઝેર નાખવા માંડ્યું. આ માટે લોકોએ રાજાને ઝેર આપ્યું. અગદે પણ રાજાને ઝેર આપ્યું. રાજા અગદ ઉપર કોધ ભરાયા કારણ કે અગદે આપેલું ઝેર ખૂબ જ થોડું હતું અગદે વિનય અને નમ્રતાપૂર્વક રાજાને કહ્યું. "હે રાજા ! આ ઝેર સાધારણ ગુણવાળું નથી. આ ઝેરની ખૂબ જ થોડી માઝા હજારો માણસોને એક પછી એક મારી ન[્]ષી શકે છે. જે માણસના શરીરને આ ઝેરની અસર થઈ હોય તે માણસના તેવા શરીરને જે કેવળ સ્પર્શ જ કરે તે માણસના શરીરમાં પણ તે ઝેર પ્રવેશી જાય છે. આમ આ ઝેર ક્રમશઃ એક પછી એક હજાર માણસોના શરીરમાં પ્રવેશી પ્રસરી ગયા પછી જ બિનઅસરકારક બને છે. તેથી જ આ ઝેરને સહસ્રવેધિન્ કહેવામાં આવે છે." પછી એક હાથી ઉપર પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો અને તે પ્રયોગ સફળ થયો. રાજા પ્રસન્ન થયા.

૧. આવનિ. ૯૩૮, નન્દિમ. પૃ. ૧૬૬.

૨. આવચૂ.૧.પૃ. ૫૫૪,નન્દિમ. પૃ.૧૬૨.

અગલદત્ત (અગડદત્ત) જુઓ અગડદત્ત.'

૧. ઉત્તરાશા. પૃ. ૨૧૫.

અગલુદત્ત જેમ આવશ્યક શસ્ત્રોથી સજ્જ બુદ્ધિમાન અગલુદત્ત દુશ્મનદળોને જીતી લે છે તેવું જ કર્મદળોનો નાશ કરવા ઇચ્છનાર ભક્તની બાબતમાં છે.* આ અગલુદત્ત અને અગડદત્ત એક જ વ્યક્તિ છે.

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૪૫૨, ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૧૧૬.

અગારી મંત્રેલા ખાઘાન્નનો ત્યાગ કરવો જોઈએ એના સમર્થનમાં આપવામાં આવેલું દેષ્ટાન્ત. પોતાના પતિને વશ કરવા માટે અગારીએ એક પરિવ્રાજિકા પાસેથી મંત્રેલા ચોખા(રાંધેલા) લીધા પણ રખેને તેનો પતિ તે ખાવાથી મરી જાય એ ભયના કારણે તેણે તેના પતિને તે ખાવા ન આપ્યા પણ ફેંકી દીધા. હવે આ ફેંકી દીધેલા ચોખા એક ગધેડો ખાઈ ગયો. પરિણામે તે ગધેડો તેમના ઘરનાં બારણાંને ધક્કા મારવા લાગ્યો. આવાં પરિણામોને ટાળવા સાધુઓને મંત્રેલું ખાદ્યાન્ન ન લેવાની સલાહ આપવામાં આવે છે.

૧. ઓઘનિ. ૫૯૮-૯૯.

<mark>અગ્ગતાવસ (</mark>અગ્રતાપસ) <mark>ધણિટ્ઠા</mark> નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.૧ તેનું બીજું નામ અગ્ગભાવ છે.૧

૧. સૂર્ય. ૫૦.

ર. જમ્બૂ. ૧૫૯.

અગ્ગભાવ (અગ્રભાવ) અગ્ગતાવસનું બીજું નામ.^૬

૧. જમ્બૂ. ૧૫૯.

અગ્ગલ (અર્ગલ) અઠ્ઠ્યાસી પ્રહોમાંનો એક પ્રહ.^૧ ઠા<mark>ણ રાય</mark> અને અગ્ગલનો એક પ્રહ રાયગ્ગલ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે.^૨

૧. સૂર્ય. ૧૦૭, સૂર્યમ. પૃ. ૨૯૫-૯૬, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪-૩૫.

૨. સ્થા. ૯૦, સ્થાઅ.પૃ. ૭૮-૭૯.

અગ્ગાણીય(અગ્રાયણીય) ચૌદ પુવ્વ ગ્રન્થોમાંનો બીજો પુવ્વગ્રન્થ.^૧ તે દ્રવ્યો, તેમના ગુણો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ કરે છે.^ર પ્રાચીન ટીકાઓમાં તેનાં ઉદ્ધરણો મળે છે.^૩ તે લુપ્ત થઈ ગયો છે, અત્યારે અસ્તિત્વમાં નથી. પ્રો. ડબલ્યૂ. શુબ્રિંગના મતે અંગચૂલિયા અને અગ્ગાણીય પરસ્પર સંબંધ ધરાવતા જણાય છે.^૪ જુઓ અંગચૂલિયા(૧)

૧. નન્દિ. ૫૭.	૩. આવચૂ. ૧. પૃ. ૬૦૦.
૨. સમ.૧૪, ૧૪૭, નન્દિમ. પૃ.	૩. આવચૂ. ૧. પૃ. ૬૦૦. ૪. જુઓ "The Doctrine of the
૨૪૧, નન્દિહ. પૃ.૮૮, નન્દિચૂ.	Jainas" ૧૯૬૨, પૃ. ૭૫, ટિ. ૨
પૃ. ૭૫.	અને પૃ. ૧૨૧.

૧. અગ્ગિ(અગ્નિ) **કત્તિયા** નક્ષત્રના અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૧. સ્થા. ૯૦, જમ્બૂ. ૧૫૭, ૧૭૧.

૨. અગ્ગિ વિયાહપણ્ણત્તિના સત્તરમા શતકનો સત્તરમો ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ. ૫૯૦.

<mark>૩. અગ્ગિ</mark> પોતાના સંસારત્યાગ સમયે બારમા **તિત્થંકર વાસુપુજ્જે** ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.^૧

૧. સમ. ૧૫૭

અગ્ગિઅ (અગ્નિક) જમદગ્ગિનું બીજું નામ.^૬

૧. આ<mark>વચૂ. ૧. પૃ. ૫૧૮,</mark> આવહ. પૃ. ૩૯૧.

અગ્ગિઉત્ત(અગ્નિપુત્ર) જંબૂદીવમાં આવેલા એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન ઓસપ્પિણીના તેવીસમા તિત્થંકર. 'તે અગ્ગિદત્ત(૨) નામે પણ જાણીતા છે. '

૧. સમ. ૧૫૯, સમઅ. પૃ. ૧૫૯ ૨. તીર્થો. ૩૩૪.

અગ્ગિકુમાર (અગ્નિકુમાર) ભવણવઇ દેવોના દસ વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. 'તેમને રહેવા માટે છોત્તેર લાખ મહેલો છે. 'અગ્ગિસિહ દક્ષિણના દેવોનો ઇન્દ્ર છે જ્યારે અગ્ગિમાણવ ઉત્તરના દેવોનો ઇન્દ્ર છે. બેમાંથી દરેકને ચાર લોગપાલો છે - તેઉ, તેઉસિહ, તેઉકંત અને તેઉપ્પભ. ' ઇન્દ્ર સક્ક(૩)ના આદેશ અનુસાર અગ્ગિકુમારો તિત્થંકર વગેરેની ચિતાને આગ લગાવે છે. ' તેઓ તેના લોગપાલ સોમ(૧)ના સીધા

- તાબામાં છે.^પ
 - ૧. પ્રજ્ઞા. ૪૬, ઉત્તરા. ૩૬.૨૦૫. ૨. સમ.૭૬ ૩.ભગ. ૧૬૯ ૪. જમ્બૂ. ૩૩. ૫. ભગ. ૧૬૫.
- **૧. અગ્ગિચ્ચ**(આગ્નેય) **લોગંતિય** દેવોનો એક વર્ગ.^હ

૧. સ્થા. ૬૮૪, આવચૂ.૧. પૃ. ૨૫૧, વિશેષા.૧૮૮૪, આવનિ. ૨૧૪.

૨. અગ્ગિચ્ચ કોસિય(૫) ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક શાખા.¹

અગ્ગિચ્ચાભ(આગ્નેયાભ) જ્યાં દેવોનું આયુષ્ય આઠ સાગરોપમ વર્ષનું છે તે સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. તે બરાબર અચ્ચિ સમાન જ છે.^૧

૧. સમ. ૮.

અગ્ગિજ્જોઅ(અગ્નિદ્યોત) ચેઈઅનો બ્રાહ્મણ જે તેના એક પૂર્વભવમાં મરીઇ તરીકે જન્મ્યો હતો.^૧ આ ભવના અંત પછી તે ઈસાણ(૨) દેવલોકમાં દેવ તરીકે જન્મ ધારણ કરે છે. ત્યાંથી ચ્યવીને તે માહણકુંડગામના ઉસહદત્ત(૧)ની પત્ની દેવાણંદા(૨)ની કૂખમાં આવે છે^ર અને પછી મહાવીર તરીકે જન્મે છે.

આવનિ. ૪૪૨, વિશેષા.૧૮૦૮,
 પૃ. ૨૨૯.
 આવમ. પૃ. ૨૪૮, આવચૂ. ૧.
 ૨. કલ્પવિ.પૃ.૪૩, કલ્પધ. પૃ. ૪૩.

<mark>૧. અગ્ગિદત્ત</mark> (અગ્નિદત્ત) ભદ્દબાહુ(૧)ના ચાર શિષ્યોમાંનો એક શિષ્ય.^૧ ૧. કલ્પ. પૃ. ૨૫૫.

ર. અગ્ગિદત્ત આ અને અગ્ગિઉત્ત એક જ છે.^૧

૧. તીર્થો .૩૩૪.

અગ્ગિભીરુ (અગ્નિભીરુ) પજ્જોઅ રાજાનો રથ. તે તેની જાતનો સૌથી શ્રેષ્ઠ રથ હતો. પજ્જોઅની સૌથી કિંમતી વસ્તુઓમાંની એક તે આ રથ હતો.'

૧. આવચૂ.૨. પૃ. ૧૬૦. આવહ. પૃ. ૬૭૨.

૧. અગ્ગિભૂઇ(અગ્નિભૂતિ) મહાવીરના બીજા ગણહર.' તેમણે મહાવીરને પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉલ્લખો છે અને ત્યાં તેમને મહાવીરના કેવળ અંતેવાસી કે અણગાર તરીકે નિર્દેશ્યા છે.' તે ગોબ્બરગામ(૧)માં પિતા વસુભૂઇ(૧) અને માતા પુહઈ(૩)ના પુત્ર તરીકે જન્મ્યા હતા. તેમના સમયના તે મહાન બ્રાહ્મણ વિદ્વાન હતા. તેમને કર્મના અસ્તિત્વ વિશે શંકા હતી. મહાવીરે તેમની શંકા દૂર કરી. તેથી પોતાના પાંચ સો શિષ્યો સાથે તે મહાવીરના શિષ્ય બની ગયા.' ચુંમોતેર વર્ષની ઉંમરે તે મોક્ષ પામ્યા.' ગૃહસ્થ તરીકે ૪૭ કે' ૪૬ વર્ષ, શ્રમણ તરીકે ૧૨ વર્ષ અને કેવલી તરીકે

૧. સ્થા. પપ૧.

૧૬ વર્ષ તે જીવ્યા.*

૧. કલ્પ (થેરાવલી). ૩, સમ. ૧૧,	૬૫૩, ૬૫૭, વિશેષા. ૨૨૯૫,
વિશેષા. ૨૦૧૨, નન્દિ. ગાથા	૨૩૯૮, કલ્પવિ. પૃ. ૧૭૯.
૨૦, આવનિ. ૫૯૪.	૪. સમ. ૭૪.
૨. ભગ. ૧૨૬, ૧૨૮-૧૩૦.	પ. સમ. ૪૭.
૩. આવનિ. ૬૪૪.૬૪૮.૬૪૯.	૬. વિશેષા. ૨૫૧૨.૨૫૧૪. ૨૫૧૬

૨. અગ્ગિભૂઇ મંદિ૨(૧) વસાહતમાં જન્મેલો માણસ જે <mark>તિત્થયર મહાવીર</mark>નો એક પૂર્વભવ છે અને **મરીઇ**નો એક ઉત્તરભવ છે.^૧

 આવનિ.૪૪૩, વિશેષા. ૧૮૦૯, આવચૂ.૧. પૃ. ૨૨૯-૨૩૦, કલ્પવિ. પૃ. ૪૩, આવમ. પૃ. ૨૪૮.

અગ્ગિમાણવ (અગ્નિમાનવ) ઉત્તરના અગ્ગિકુમાર દેવોનો ઇન્દ્ર. તેના તાબામાં ચાર લોગપાલો છે. તે આ મુજબ છે. - તેઉ, તેઉસિંહ, તેઉકંત અને તેઉપ્પભ.^૧ ભૂયાણંદ(૧)ની પટરાણીઓનાં નામોની બરાબર સમાન નામોવાળી તેને છ પટરાણીઓ છે.^૧

૧. ભગ. ૧૬૯. ૨. ભગ.૪૦૬, સ્થા. ૫૦૮.

અગ્ગિમિત્તા (અગ્નિમિત્રા) <mark>સદાલપુત</mark>્ત(૧)ની પત્ની. તે **મહાવીરની ઉ**પાસિકા બની હતી.*

૧. ઉપા. ૩૯.

અગ્ગિયઅ (અગ્નિક) ઇંદપુરના રાજા ઇંદદત્ત(૯)નો ગુલામ.⁴

૧. આવનિ. ૧૨૮૭, ઉત્તરાશા. પૃ. ૧૪૮, આવહ. પૃ. ૭૦૩.

૨. અગ્ગિયઅ વસંતપુર(૩)નો બાળક જેને તાવસ(૪) જમ(૧)એ ઉછેર્યો હતો. તે અને જમદગ્ગિ એક જ વ્યક્તિ છે.^૬

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૫૧૮-૫૧૯.

અગ્ગિલ (અગ્નિક) અક્ર્યાસી ગહોમાંનો એક ગહ(ગ્રહ).

 સૂર્ય. ૧૦૭, જમ્બૂ. ૧૭૦, સ્થા. ૯૦, સૂર્યમ. પૃ. ૨૯૫-૨૯૬, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ. પૃ. ૭૯-૮૦.

અગ્ગિલ્લ(અગ્નિક) આ અને અગ્ગિલ એક જ છે.

૧. સ્થા. ૯૦.

અગ્ગિલ્લઅ (અગ્નિક) આ અને અગ્ગિલ્લ એક જ છે. ધ

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

બગ્ગિવેસ (અગ્નિવેશ્મન્ અથવા અગ્નિવેશ્ય અથવા અગ્નિવેશ) દરેક
 પખવાડિયાની ચૌદશ.^૧

૧. જમ્બૂ ૧૫૨, સૂર્ય. ૪૮.

૨. અગ્ગિવેસ દિવસ અને રાતના ત્રીસ મુહુત્તોમાંનું એક **મુહુત્ત**. આ અને અગ્ગિવેસાયણ(૧) એક જ છે.

૧. જમ્બૂ ૧૫૨, સૂર્ય. ૪૭, સમ.૩૦.

૩. અગ્ગિવેસ કત્તિયા નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.¹

૧. સૂર્ય. ૫૦, સૂર્યમ. પૃ. ૧૫૧, જમ્બૂ. ૧૫૯.

૪. અગ્ગિવેસ આ અને અગ્ગિવેસાણ એક જ છે. '

૧. વિશેષા. ૨૫૧૧.

અગ્ગિવેસાણ(અગ્નિવેશ્યાયન) તિત્થયર મહાવીરના પાંચમા ગણહર સુહમ્મ(૧)નું ગોત્રનામ. આ ગોત્ર અગ્ગિવેસ(૪) અને અગ્ગિવેસાયણ(૨)ના નામે પણ ઓળખાય છે.^૧

૧. નન્દિ. ગાથા ૨૩, નન્દિમ. પૃ. ૪૮, વિશેષા.૨૫૧૧, કલ્પ.૨૪૯, આવનિ.૬૫૦.

<mark>૧. અગ્ગિવેસાય</mark>ણ (અગ્નિવેશ્યાયન) દિવસ અને રાતના ત્રીસ મુહુત્તોમાંનું એક **મુહુત્ત**્ય આ અને અગ્<mark>ગિવેસ</mark>(૨) એક જ છે.

૧. સમ. ૩૦.

ર. અગ્ગિવેસાયણ આ અને અગ્ગિવેસાણ એક જ છે.

૧. કલ્પ. ૨૪૯.

૩. અગ્ગિવેસાયણ તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાના એક શ્રમણ. પછીથી તે ગોસાલના શિષ્ય બન્યા.^૧

૧. ભગ. પ૩૯.

અગ્ગિસપ્પભા (અગ્નિસપ્રભા) **તિત્થયર વાસુપુજ્જે** ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.^૧ ૧. સમ. ૧૯૭.

અગ્ગિસિહ (અગ્નિશિખ) દક્ષિણના અગ્ગિકુમાર દેવોનો ઇન્દ્ર. તેના તાબામાં ચાર લોગપાલ છે. તે છે - તેઉ, તઉસિહ, તેઉકંત અને તેઉપ્પભ. ' તેને છ પટરાણી છે. તેમનાં નામો ધરણ(૧)ની રાણીઓનાં નામોને બરાબર મળતાં છે. '

૧. ભગ. ૧૬૯. ૨. ભગ.૪૦૬, સ્થા. ૫૦૮.

અગ્ગિસીહ (અગ્નિસિંહ) વર્તમાન ઓસપ્પિણીના સાતમા વાસુદેવ(૧) દત્ત(૨)

અને સાતમા **બલદેવ(૨) નંદ**ણ(૧)ના પિતા.'

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૨-૩, આવનિ. ૪૧૧. સ્થા. ૬૭૨.

૧. અગ્ગિસે<mark>ણ</mark> (અગ્નિસેન) જંબૂદીવના એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન ઓસપ્પિશીના ત્રીજા તિત્થંકર.[\]

૧. સમ. ૧૫૯, તીર્થો. ૩૧૬, ૫૩૬, ૫૫૪.

૨. અગ્ગિસેશ એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન ઓસપ્પિણીના બાવીસમા તિત્થયર.'તે હરિવંસ(૧)ના હતા.^૨

૧. સમ. ૧૫૯, તીર્થો. ૩૩૩, ૫૪૫. તે મહાસેન નામે પણ જાણીતા છે.-સમઅ. પૃ. ૧૫૯.

૧. અગ્ગુજ્જાણ (અગ્રઉદ્યાન) **મિહિલા**નું અગ્ર ઉદ્યાન જ્યાં લગ્ન માટે **મલ્લિ**(૧)નો હાથ માગવા જિ<mark>યસુત્</mark>ત(૨) વગેરે રાજાઓના રાજદૂતોએ પોતપોતાના રાજા સાથે પડાવ નાખ્યો હતો.'

૧. જ્ઞાતા. ૭૫.

૨. અગ્ગુજ્જાણ અટ્ઠિયગામનું અગ્ર ઉદ્યાન જ્યાં **શૂલપા**ણિ(૨) રહેતો હતો.'

૧. આવમ. પૃ. ૨૬૮.

અગ્ગેણિય (અગ્રાયણીય) આ અને અગ્ગાણીય એક જ છે.

૧. સમ. ૧૪.

અગ્ગેણીય (અગ્રાયણીય) આ અને અગ્ગાણીય એક જ છે.

૧. આવચૂ.૧. પૃ. ૬૦૦, નન્દિચૂ. પૃ. ૭૪-૭૫, નન્દિહ. પૃ. ૮૮. સમ. ૧૪૭.

અગ્ગેય (આગ્નેય) વચ્છ(૪) ગોત્રની એક શાખા.^૧

૧. સ્થા. ૫૫૧.

અગ્<mark>ધકંડ</mark> (અર્ધકાષ્ડ) મૂલ્યના ભવિષ્યકથનની વિદ્યા વિશેનો ગ્રન્થ.^૧

૧. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૪૦૦, મનિ. પૃ. ૫૧.

અચંકારિયભદ્ય (અત્યહઙ્કારિભટ્ટા) આ અને અચ્ચંકારિયભદ્ય એક છે.'

૧. કલ્પચૂ. પૃ. ૯૯.

૧. અચલ ઉજ્જેણીના સમૃદ્ધ વેપારીનો પુત્ર. તેને <mark>મૂલદેવ</mark>(૧) સાથે ઝઘડો થયો હતો કારણ કે ઉજ્જેણીની પ્રસિદ્ધ ગણિકા દેવદત્તા(૩) મૂલદેવ(૧) તરફ પક્ષપાત કરતી હતી.^૧ જુઓ **મૂલદેવ(**૧).

 ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૧૧૮, દશચૂ. પૃ. ૧૦૫, ઉત્તરાને. પૃ. ૫૯-૬૫, ઉત્તરાક. પૃ. ૯૦, ઉત્તરાશા. પૃ. ૨૧૮.

<mark>૨. અચલ તિત્થંકર મલ્લિ</mark>(૧) પોતાના એક પૂર્વભવમાં **મહબ્બલ**(૨) હતા, આ મહબ્બલ(૨)નો મિત્ર તે આ અચલ(૨). આ અચલ અને તેના મિત્ર મહબ્બલે તેમના બીજા મિત્રો સાથે એક જ સમયે સંસાર છોડી દીધો.'

૧. જ્ઞાતા. ૬૪.

૩. અચલ (અ) <mark>અંતગડદસા</mark>ના બીજા વર્ગનું પાંચમું અધ્યયન^૧ તેમ જ (આ) પ્રથમ વર્ગનું છઠ્ઠું અધ્યયન.^ર

ર. અન્ત.૧.

૧. અન્ત. ૩.

<mark>૪. અચલ બારવઈ</mark>ના રાજા **વ**શ્હિ(૧) અને તેની રાશી <mark>ધારિશી</mark>(૫)નો પુત્ર. તે સંસાર છોડી **તિત્થયર અરિટ્ટિશેમિ**નો શિષ્ય બન્યો અને **સેત્તુંજ પ**ર્વત ઉપર મોક્ષે ગયો.^૧

૧. અન્ત. ૨-૩, અન્તઅ. પૃ. ૨.

<mark>પ. અચલ વિદેહ</mark>(૧) ક્ષેત્રના નવ <mark>બલદેવો</mark>(૨)માંનો એક બલદેવ. તે <mark>વીતસોગાના</mark> રાજા જિ<mark>યસત્તુ</mark>(૩૫) અને તેની રાણી <mark>મણોહરી</mark>નો પુત્ર હતો.' તેની પટરાણી <mark>ધારિણ</mark>ી(૧૨) હતી.' તે સંસાર છોડી શ્રમણ બન્યો અને મરીને દેવ થયો.³

૧. આવચૂ. ૧, પૃ.૧૭૭, આવમ. ૨. તીર્થો. ૫૮૮ પૃ.૨૨૫. ૩. આવચૂ. ૧, પૃ.૧૭૭.

દ. અચલ વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા વાસુદેવ(૧) તિવિદ્ય(૧)નો ભાઈ અને નવ બલદેવો(૨)માંનો પ્રથમ બલદેવ. પોયણપુરના રાજા રિવુપડિસત્તુ યા પયાવઇ(૧) અને રાશી ભદ્ય(૨)નો તે પુત્ર હતો. તેની ઊંચાઈ એસી ધનુષ હતી. તે પોતાના પૂર્વભવમાં વિસ્સર્ણદી હતો. તે ૮૫ લાખ વર્ષો જીવ્યો અને પછી મોક્ષ પામ્પો. ' તિલોયપણ્ણત્તિ' અનુસાર તે બીજો બલદેવ હતો.

૧.સમ.૧૫૮,સ્થા.૬૭૨,આવભા.૪૧, પૃ.૨૩૨, આવમ.પૃ.૨૩૭, ૨૪૦,૨૪૯,
 વિશેષા. ૧૭૬૬, તીર્થો.૫૭૭,૫૮૦, સમ.૮૦, આવનિ. ૪૦૩-૪૧૪.
 ૬૦૨,૬૦૬, ૬૧૬, આવયૂ. ૧, ૨.૪.૫૧૭.

ગગલા ણાયાધમ્મકહાના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના નવમા વર્ગનું સાતમું અધ્યયન.^૧
 ૧. જ્ઞાતા. ૧૫૭.

૨. અચલા સક્ક(૩)ની આઠ પટરાશીઓમાંની એક પટરાશી. તે પોતાના પૂર્વભવમાં **સાગેય**ના ગૃહસ્થની પુત્રી હતી.' જીઓ અમલા(૨).

અચ્ચંકારિય-ભકા (અત્યહઙ્કારિ-ભકા) <mark>ખિતિપતિક્રિય</mark>(૨)ના <mark>ધ</mark>ણ(૨) અને ભદા (૩૪)ની પુત્રી. તે અત્યંત રૂપાળી હતી. તેનું મૂળ નામ ભક્રા હતું. લોકો તેને અચ્ચંકારિય-ભટ્ટા કહેતા કારણ કે તે અત્યંત અસહિષ્ણુ અને ઉદ્ધત હતી. તે એક પણ કઠોર શબ્દ સહન કરી શકતી નહિ. તેને જિયસત્તુ(૨૦)ના મંત્રી સુબુદ્ધિ(૭) સાથે પરણાવવામાં આવી. એકવાર સુબુદ્ધિ રાત્રે મોડો આવ્યો. તેણે ઘરનું બારણું ખોલવાનો ઈન્કાર કર્યો. સુબુદ્ધિએ તેને તેની ખરાબ વર્તણૂક માટે ઠપકો આપ્યો. આ તે સહન કરી ન શકી અને શીઘ ઘર છોડી જતી રહી. રસ્તામાં કેટલાક ચોરોએ તેને પકડી અને પછી પોતાના સરદારને સોંપી દીધી. સરદારે તેને પોતાની સાથે લગ્ન કરી લેવા કહ્યું. તેણે સરદારની માગણીનો નિષેધ કર્યો. એટલે સરદારે તેને એક વૈદ્યને વેચી દીધી. વૈદ્યે પણ તેને પોતાની સાથે લગ્ન કરવા કહ્યું. તેણે વૈદ્યની માગણી પણ ન સ્વીકારી. પરિણામે તેને ઘણો ત્રાસ સહન કરવો પડ્યો. છેવટે તેના ભાઈએ તેને છોડાવી અને તેના પતિને સોંપી દીધી. ત્યાર પછી તેણે અભિમાન ન કરવાની અને બડાઈ ન હાંકવાની પ્રતિજ્ઞા કરી.^૧

- નિશીભા. ૩૧૯૪-૯૬, નિશીચૂ.૩. પૃ.૧૫૦-૫૧, કલ્પચૂ.૯૯, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૦૫, દશાચૂ.પૃ.૬૨, ગચ્છાવા.પૃ.૩૧.
- **અચ્ચસ**ણ(અત્યશન) દરેક પખવાડિયાની બારશ.^{*}
 - ૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય ૪૮.
- **અચ્ચાસણ** (અત્યશન) આ અને **અચ્ચસ**ણ એક જ છે.'
 - ૧. સૂર્ય. ૪૮.

અચ્ચિ (અર્ચિસ્) <mark>બંભલોઅ</mark>માં <mark>લોગંતિઅ સારસ્સય</mark> દેવોનું નિવાસસ્થાન^૧. આ દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય આઠ સાગરોપમ વર્ષનું છે.^ર

૧. ભગ.૨૪૩,જીવા.૯૯, ૨. સમ. ૮.

અચ્ચિમાલિ (અર્ચિર્માલિન્) <mark>લોગંતિઅ આઇચ્ચ</mark> દેવોનું નિવાસસ્થાન.^૧ આ દેવો આઠ સાગરોપમ વર્ષ જીવે છે. આ સ્થાન **બંભલોઅ**માં આવેલું છે.^૨

- ૧. ભગ.૨૪૩. ૨. સમ.૮.
- અચ્ચિમાલી (અર્ચિર્માલિની) સૂર(૧)ની ચાર પટરાશીઓમાંની ત્રીજી.⁴

૧. સૂર્ય.૯૭, જ્ઞાતા.૧૫૫, ભગ.૪૦૬., સ્થા.૨૭૩.

૨. અચ્ચિમાલી ચંદ(૧)ની ચાર પટરાણીઓમાંની ત્રીજી.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૬,જમ્બૂ.૧૭૦,ભગ.૪૦૬,સૂર્ય.૧૦૬, સ્થા.૨૭૩.

૩. અચ્ચિમાલી ણાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના સાતમા વર્ગનું તેમ જ આઠમા વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૫-૫૬.

૪. અચ્ચિમાલી વેપારીની પુત્રી. મૃત્યુ પછી <mark>સૂર</mark>(૧)ની પટરાણી બને છે. આ અને અચ્ચિમાલી(૧) એક ૪ છે.'

૧. જ્ઞાતા,૧૫૫.

પ. અચ્ચિમાલી વેપારીની પુત્રી. મૃત્યુ પછી **ચંદ**(૧)ની પટરાણી બને છે. આ અને **અચ્ચિમાલી**(૨) એક જ છે. '

૧. લાતા. ૧૫૬.

૬. અચ્ચિમાલી ૨ઇકરગ પર્વતની દક્ષિણપૂર્વમાં આવેલા એક સ્થાનનું નામ. સક્ક(૩)ની રાણી સઈ(૧)નું તે પાટનગર છે.¹

૧. સ્થા. ૩૦૭.

અ**ચ્ચિરાવત્ત**(અર્ચિરાવર્ત) વે<mark>માણિય</mark> દેવોનું વાસસ્થાન.^૧

૧. જીવા. ૯૯.

1. અચ્યુઅ (અચ્યુત) બારમો કલ્પ(દેવલોક) છે. ' તેનો ઇન્દ્ર પણ અચ્યુઅ(૨) નામે ઓળખાય છે.' તેમાં એક સો પચાસ સ્વર્ગીય મહેલો છે.' તેમની ઊંચાઈ નવ સો યોજન છે.' ત્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાવીસ સાગરોપમ વર્ષ છે. તેમનું જ્યન્ય આયુષ્ય એકવીસ સાગરોપમ વર્ષ છે.' ઇન્દ્ર અચ્યુઅના હુકમ તળે દસ હજાર સામાનિક દેવો, તેત્રીસ ત્રાયસ્થિંશક દેવો, ચાર લોકપાલો, ત્રણ પરિષદ્, સાત અનીક, સાત અનીકાધિપતિ અને ચાલીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો છે.'

```
૧. પ્રજ્ઞા. ૫૧,ભગ.૭૦૩,આચા. ૨. 🛛 [૪. એજન. ૧૧૨, સ્થા. ૫૯૫.
```

- ા ૭૮,ઉત્તરા.૩૬.૨૧૦, અનુ.૧૩૯. પ. સમ.૧૨૧-૧૨૨, ઉત્તરા.
- ર.પ્રજ્ઞા.૫૩,સ્થા.૯૪,૭૬૯,આવચૂ.૧. ૩૬.૨૩૨, ભગ.૪૦૪, સમ.૨૨. પુ. ૧૪૬. ૬. ૪મ્બ. ૧૨૧.

૨. અચ્યુઅ અચ્યુઅ(૧)નો ઇન્દ્ર. ' જુઓ **અચ્યુઅ**(૧) પણ.

અચ્યુઅકપ્પ (અચ્યુતકલ્પ) આ અને અચ્યુઅ(૧) એક જ છે.^૧

૧. આચા.૨.૧૭૮.

- **અચ્યુઆ** (અચ્યુતા) એક દેવી.'
 - ૧. આવ.પૃ.૧૯.
- **અચ્યુત** (અચ્યુત) જુઓ **અચ્યુઅ**(૧).^૧

૧. સમ.૨૧,૨૨.

૩.સમ.૧૦૧.

૧. પ્રજ્ઞા. ૫૩.

<mark>અચ્ચુતવડિંસગ</mark> (અચ્યુતાવતંસક) <mark>અચ્યુઅ</mark>(૧)માં આવેલું, <mark>પભાસ</mark>(૪) સમાન એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. સમ.૨૨.

અચ્યુત્તરવડિંસગ(અચ્યુત્તરાવતંસક) એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. જીવા.૯૯, જીવામ. પૃ. ૧૩૮.

અચ્યુય (અચ્યુત) જુઓ અચ્યુઅ (૧)^૧ અને (૨)^૨.

૧. ભગ. ૪૦૪. ૨. આવહ.પૃ.૧૨૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૪૬

અચ્યુયકપ્પ (અચ્યુતકલ્પ) આ અને <mark>અચ્યુઅ</mark>(૧) એક જ છે.^૬

૧.તીર્થો. ૨૩૦.

અચ્યુયવડિંસય(અચ્યુતાવતંસક) જુઓ અચ્યુતવડિંસગ.'

૧. સમ.૨૨.

૧. અચ્છ મન્દર(૩) પર્વતનાં સોળ નામોમાંનું એક નામ.[•]

૧. જમ્બૂ ૧૦૯., સમ.૧૬, સૂર્ય.૨૬, સૂર્યમ.પૃ. ૭૮, ભગ. ૫૫૪.

૨. અચ્છ તિત્થયર મહાવીરના સમયના સોળ જનપદોમાંનું એક જનપદ. તેની એકતા બુલંદશહરની આસપાસના પ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવે છે અને કેટલાક કાનપુરની દક્ષિણપશ્ચિમે અને કોશામ્બીની ઉત્તરપશ્ચિમે ગંગા અને યમુના નદીઓ વચ્ચે આવેલા પ્રદેશ સાથે તેની એકતા સ્થાપે છે. જુઓ અચ્છા અને અત્થ પણ. ૧. ભગ. ૫૫૪. | ૨. જુઓ શ્રભમ.પૃ.૩૫૩,૩૮૭,એપિગ્રાફિઆ

ઇન્ડિકા.ભા.૧. પૃ.૩૭૯(૧૮૯૨)

અચ્છંદ (અચ્છન્દ) આ અને અચ્છંદગ એક જ છે.'

૧. વિશેષા. ૧૯૧૯, આવનિ. ૪૬૬.

અચ્છંદઅ (અચ્છન્દક) આ અને અચ્છંદગ એક જ છે.¹

૧. વિશેષા. ૧૯૧૫.

અચ્છંદગ (અચ્છન્દક) તિત્થયર મહાવીરનાં યશઃકીર્તિની ઈર્ષા કરનારો, મોરાગ સત્નિવેશનો એક જ્યોતિષી. એક વાર હાથમાં તણખલું લઈ તે મહાવીર આગળ આવ્યો અને ભવિષ્ય ભાખવાની મહાવીરની શક્તિને પડકારવાના ઇરાદે તેણે મહાવીરને વિચિત્ર પ્રશ્ન પૂછ્યોઃ 'શું હું આ તણખલું તોડી શકીશ કે નહિ ?' મહાવીર ધ્યાનસ્થ હોવાથી, પહેલેથી જ મહાવીરના શરીરમાં પ્રવેશી રહેલા વ્યન્તર સિદ્ધત્થે (૮) જવાબ આપ્યો : 'ના, તું નહિ તોડી શકે.' અવધિજ્ઞાનની શક્તિ ધરાવતા સક્કે(૩) આ જાણ્યું, તેણે ઝટ પોતાનું વજ છોડ્યું જેનાથી અચ્છંદગની

બધી જ આંગળીઓ કપાઈ ગઈ. તેથી અચ્છંદગ તણખલું તોડી શક્યો નહિ અર્થાત્ મહાવીરની ભવિષ્ય જાણવાની શક્તિની વાતને ખોટી પાડી શક્યો નહિ.'

 આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૫-૭૬, આવનિ.૪૬૫-૬૬, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૨, આવહ.પૃ. ૧૯૩-૧૯૪, આવમ.પૃ.૨૭૦.

અચ્છરા (અપ્સરા) સક્ક(૩)ની આઠ પટરાશીઓમાંની એક.'

૧. ભગ. ૪૦૬, સ્થા.૬૧૨.

અચ્છા અચ્છ(૨)થી ભિન્ન ન જાણતો એક આરિય(આર્ય) દેશ.^૧ સોળ દેશોમાંના એક દેશ તરીકે અચ્છનો ઉલ્લેખ કરનાર **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પ્રકાશમાં^ર તો અચ્છની રાજધાની વરણા હોવી જોઈએ અને નહિ કે શીલાંકાચાર્ય³ અને મલયગિરિ^૪ ઉલ્લેખે છે તે મુજબ વરણાની રાજધાની અચ્છા.

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭. ૨. ભગ. ૫૫૪. ૩. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૪. પ્રજ્ઞામ.પૃ.૫૮. અચ્છિદ્(અચ્છિદ્ર) **તિત્થયર પાસ**(૧)ની પરંપરાનો શ્રમણ જે પાછળથી ગોસાલનો શિષ્ય બને છે.^૧

૧. ભગ. પ૩૯.

અચ્છતા (અસ્પષ્ટા) એક દેવી.'

૧. આવ. પૃ. ૧૯.

અજિઅ (અજિત) આ અને **અજિય** એક જ છે.'

૧. આવનિ.૧૦૮૭, વિશેષા. ૧૭૫૮.

૧. અજિઆ (અજિતા) એક દેવી.'

૧. આવ. પૃ. ૧૯.

અજિઆ ભરહ(૨)માં થયેલ ચોથા તિત્થયર અભિવ્રંદવ્રની પ્રમુખ શિષ્યા.
 ૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૫૭.

અજિય(અજિત) ભરહ(૨)ના વર્તમાન અવસર્પિશી કાલચક્રના બીજા તિત્થંકર.' અઓજ્ઝા(૨)ના રાજા જિયસત્તુ(૧૮) તેમના પિતા હતા. રાશી વિજ્યા(૫) તેમના માતા હતા.' તેમની ઊંચાઈ ચાર સો પચાસ ધનુષ હતી.' તેમનો વર્જા તપ્ત સુવર્જા જેવો હતો.' ઇકોતેર લાખ પૂર્વો જેટલો કાળ ગૃહસ્થજીવન ભોગવ્યા પછી તેમશે એક હજાર પુરુષો સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો.' તે પ્રસંગે તેમશે સુપ્પભા(૨) પાલખીનો ઉપયોગ કર્યો. તેમશે સૌપ્રથમ ભિક્ષા બંભદત્ત(૨) પાસેથી ગ્રહજ્ઞ કરી.⁶ બાર વર્ષ પછી તેમને કેવલજ્ઞાન થયું.' તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ સપ્તપર્જા હતું.⁴ તેમને શ્રમશોના નેવું ગશો હતા અને તેમની આજ્ઞામાં નેવું ગજ્ઞધરો હતા.⁶ તેમનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય બોંતેર લાખ પૂર્વો હતું (૧૮ કુમાર તરીકે, પ૩ રાજા તરીકે અને ૧ કેવલી તરીકે), આયુ પૂર્ણ થતાં તે મોક્ષ પામ્યા.^{૧૦} અજિયના સમયમાં તેજસ્કાય જીવોની તેમજ મનુષ્યોની ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા હતી.^{૧૧} તેમની સૌપ્રથમ શિષ્યા **ફગ્ગુ** હતી અને સૌ-પ્રથમ શિષ્ય **સીહસે**ણ(૬) હતો.^{૧૨} તેમને એક લાખ સાધુઓ હતા અને ત્રણ લાગ ત્રીસ હજાર સાધ્વીઓ હતી.^{૧૩} અજિય પોતાના પર્વભવમાં **વિમલ**(૪) હતા. ¹⁴

	and a ge ee a couloy daar
૧.આવ.પૃ.૪, નન્દિ.ગાથા ૧૮,	9. આવમ. પૃ. ૨૦૫-૨૦૭.
તીર્થો.૨.	૮. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૦૫.
૨.સમ.૧૫૭,આવનિ.૩૨૩,૩૮૫,	૯. સમ.૯૦, તીર્થો.૪૪૩,આવનિ. ૨૬૬
૩૮૭, તીર્થો. ૪૬૪.	મુજબ સંખ્યા ૯૫ છે.
૩.સમ.૧૦૭, આવનિ.૩૭૮,	૧૦. આવનિ.૨૭૨.૨૭૮,૩૦૩.
તીર્થો.૩૬૧.	૧૧. વિશેષાકો.પૃ.૨૧૩,આવચૂ.૧.પૃ. ૩૯,
૪.આવનિ.૩૭૬, તીર્થો. ૩૩૬.	४८७ .
૫.સમ.૭૧, વિશેષાકો.પૃ.૭૮૫,	૧૨. સમ.૧૫૭,તીર્થો.૪૪૩,૪૫૭.
આવનિ.૨૨૪, તીર્થો. ૩૯૧.	૧૩. આવનિ. ૨૫૬,૨૬૦.
૬.સમ.૧૫૭, આવનિ. ૩૨૭.	૧૪. સમ. ૧૫૭.

અજિયસામિ (અજિતસ્વામિન્) આ અને અજિય એક જ છે. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૯,૪૮૭.

1. અજિયસેણ(અજિતસેન) સાવત્થી ગયેલા એક ગુરુ જેમના શિષ્ય ખુડ્ડગકુમાર હતા.'

૧. આવનિ.૧૨૮૩, આવચૂ.૨. પૃ. ૧૯૧, આવહ. પૃ.૭૦૧.

૨. અજિયસેણ કોસંબીના રાજા. ધારિણી(૧૩) તેમની રાણી હતી. તેમને પોતાનો પુત્ર ન હતો, તેથી તેમણે ધારિણી(૨૬)નો પુત્ર દત્તક લીધો હતો. કથા આ પ્રમાણે છે. ઉજ્જેણીના રાજા પજ્જોતને બે દીકરા હતા - પાલઅ(૨) અને ગોપાલઅ. પાલઅને પણ બે પુત્રો હતા - અવંતિવદ્ધણ અને રજ્જવદ્ધણ. રજ્જવદ્ધણની પત્નીનું નામ હતું ધારિણી(૨૬) અને તેમનો પુત્ર હતો અવંતિસેણ. રાજા અવંતિવદ્ધણ પોતાના નાના ભાઈ રજ્જવદ્ધણની પત્ની ધારિણીના મોહક રૂપથી મોહિત થયો અને તેણે ધારિણી નથ કરવા રજ્જવદ્ધણને મારી નાખ્યો. પોતાના શીલની રક્ષા કરવા ધારિણી ભાગીને કોસંબી ગઈ અને સાધ્વી બની ગઈ. તે વખતે તે ગર્ભવતી હતી એ હકીકત કોઈની આગળ પ્રગટ કરવામાં આવી ન હતી. વખત જતાં તેણે પુત્રને જન્મ આપી નિર્જન સ્થાનમાં ત્યજી દીધો. જેને પુત્ર ન હતો તે રાજા અજિયસેણે બાળકને ત્યાં રહેલું જોયું, તેને ઉપાડી લીધું અને તે તેને પોતાના મહેલે લઈ ગયા. તેણે તેને પોતાના પુત્ર તરીકે દત્તક લઈ લીધું. તેનું નામ મણિપ્પભ(૧)

રાખવામાં આવ્યું. વખતે જતાં મણિપ્પભ કોસંબીના રાજા થયા અને અવંતિસેણ ઉજજેશીના રાજા થયા. રાજા બન્યા પછી કેટલોક કાળ વીત્યે અવંતિસેણે મણિપ્પભ ઉપર લશ્કરી આક્રમણ કર્યું, અને બન્ને વચ્ચે યુદ્ધ થયું. તે વખતે તે બન્નેની માતા સાધ્વી ધારિણીએ તેમની આગળ સત્ય પ્રગટ કર્યું કે તે બન્ને સગા ભાઈઓ છે. પરિશામે તે બન્નેએ યુદ્ધ બંધ કરી સુલેહ કરી લીધી.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૯-૯૦, આવહ. પૃ. ૬૯૯.

૩. અજિયસેજ્ઞ વસંતપુર(૩)નો રાજા. ગુણચન્દ્ર અને બાલચન્દ્ર તેના સેવકો હતા. એકવાર રાતે રાજા સાથે બહાર ગયા હતા ત્યારે રસ્તામાં તેમની તલવારો ખોવાઈ ગઈ. તેમણે પૂરેપૂરી શોધ કરી પરંતુ તલવારોનો પત્તો લાગ્યો નહિ. આ પરિસ્થિતિમાં, ગુણચન્દ્રે તલવાર ઉપરના પોતાના માલિકીહક્ક ત્યજી દેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. બાલચન્દ્રે તો પ્રશ્ન યા સમસ્યા એમની એમ રહેવા દીધી. થોડાક દિવસો પછી તલવારો પાછી મળી અને રાજા સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી. રાજાએ બન્ને સેવકોને બોલાવ્યા અને તેમને પોતપોતાની તલવાર પાછી લઈ લેવા જણાવ્યું. બાલચન્દ્રે તો પોતાની તલવાર લઈ લીધી જ્યારે ગુણચન્દ્રે તેને પાછી સ્વીકારવા પોતાની અશક્તિ જાહેર કરી. તેણે રાજાને કહ્યું, ''તલવારના ઉપયોગના પરિણામે જન્મતા પાપથી છૂટકારો મેળવવા માટે મેં તેને પાછી પ્રાપ્ત કરવાના મારા હક્કને ત્યજી દીધા છે. આ તલવારની માલિકી હવે મારી નથી." આ સાંભળી રાજા પ્રસન્ન થયા.'

૧. પ્રજ્ઞામ.પૃ.૪૪૧, પ્રજ્ઞાહ. પૃ. ૧૨૭.

૪. અંજિયસેણ જંબૂદીવના એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન <mark>ઓસપ્પિણીમાં</mark> થયેલા ચોવીસ તિત્થંકરોમાંના નવમા **તિત્થંકર.'** અજિયસેણના બદલે **સયાઉ**(૩)નો પણ ઉલ્લેખ છે.^ર

૧. સમ. ૧૫૯ ૨. તીર્થો.૩૨૨, સમઅ. પૃ. ૧૫૯.

પ. અજિયસેશ જંબૂદીવના ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં અતીત <mark>ઓસપ્પિણી</mark>માં થયેલા ત્રીજા કુલગર.' અમિતસે<mark>ણ</mark> તેમનું બીજું નામ જણાય છે.' સ્પષ્ટતા માટે કુલગર જુઓ.

૧. સમ.૧૫૭. ૨. સ્થા. ૭૬૭.

અજિયા(અજિતા) જુઓ અજિઆ(૨).'

૧. સમ. ૧૫૭, તીર્થો. ૪૫૭.

અજ્જ (આર્ય) શ્રમણશાખાઓનાં અને ગુરુઓ-આચાર્યોનાં નામની પહેલાં જોડવામાં આવતો વિશેષણરૂપ શબ્દ. આવાં કેટલાંક નામો નીચે જણાવેલાં છે **અજ્જઇસિવાલિયા** (આર્યર્ષિપાલિતા) અજ્જઇસિવાલિયથી નીકળેલી શ્રમણશાખા.' આ શાખા અને ઇસિવાલિયા એક જ છે.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૧. ૨. કલ્પ(થેરાવલી)૭.

અજ્જકુબેરી (આર્યકુબેરી) <mark>કુબેર</mark>(૧)થી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા.^૧ આ અને <mark>કુબેરી</mark> એક જ છે.

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૬૨. ૨. કલ્પ(થેરાવલી)૭.

અજજજયંતી (આર્યજયન્તી) રહથી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૪.

અજ્જણંદિલખમણ (આર્યનન્દિલક્ષ્મણ) આ અને **પ્રાંદિલ** એક જ છે. '

૧. નન્દિ. ગાથા ૨૯.

અજ્જણાઇલા (આર્યનાગિલા) **અજ્જણાઇલ**થી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા. આ શાખા કેવળ **ણાઇલા** નામથી પણ ઓળખાય છે.^૧

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૫.

અજ્જ<mark>ભ્રાઇલી</mark> (આર્યનાગિલી) <mark>વઇરસેણ</mark>(૩) આચાર્યથી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા. આ શાખા કેવળ <mark>વ્રાઇલી</mark> નામથી પણ ઓળખાય છે.^૧

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૩.

અજ્જતાવસી (આર્યતાપસી) તાવસી(૩)થી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા. આ શાખા અને તાવસી(૨) એક જ છે.'

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૫૫.

અજ્જપઉમા (આર્યપદ્મા) પઉમ(૨)થી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા. આ શાખા કેવળ પઉમા(૭) નામે પણ ઓળખાય છે. '

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૬૪.

અજ્જમ (આર્યમન્) ઉત્તરાકગ્ગુણી નક્ષત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૭,૧૭૧.

અજ્જવજતિ (આર્યવજિન્) એક શ્રમણ. વીરનિર્વાણ સંવત ૧૩૫૦માં તેમના મરણ પછી ઠાણનો ઉચ્છેદ થશે.' જુઓ વઇર(૨) અને અજ્જવયરી પણ.

૧. તીર્થો. ૮૧૫.

અજ્જવયરી (આર્યવજીી) વઇરી નામની શ્રમણ શાખા અને આ શ્રમણશાખા એક જ છે.' જુઓ અજ્જવજતિ.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૩.

અજ્જા (આર્યા) સૌમ્ય રૂપવાળી દુગ્ગાનું બીજું નામ.^હ

૧. અનુ.૨૦, અનુહે. પૃ.૨૬.

અજિજિયા (અજિતા) આ અને **અજિઆ**(૨) એક જ છે.¹

૧. તીર્થો. ૪૫૭.

૧. અજ્યૂણ(અર્જુન) રાયગિહનો માળી. તે અજ્યૂણઅ, અજ્યૂણઅમાલાગાર અને અજ્જુણમાલાર નામે પણ જાણીતો હતો. બંધુમતી(૨)^૧ તેની પત્ની હતી. તે **મુગ્ગરપાણિ** નામના યક્ષની મૂર્તિની પૂજા કરતો હતો. એક દિવસ જ્યારે તે પૂજા કરવામાં લાગેલો હતો ત્યારે પરસ્પરના મિત્રો એવા છ પુરૂષોની ટોળકીએ તેની રૂપવતી પત્નીને પકડી લીધી. તેમણે અજ્જુણને દોરડા વડે બાંધીને પછી તેની પત્ની ઉપર બળાત્કાર કર્યો. અજજૂણ અસહાય બનીને તે ગંદ્વ દેશ્ય જોતો રહ્યો. તે તે ઘટના ઉપર વિચાર કરવા લાગ્યો અને તેને લાગ્યું કે આ પ્રદેશમાં ખરેખર યક્ષ જેવું કંઈ છે જ નહિ; જો ખરેખર યક્ષ હોત તો આ ઘટના બની જ ન હોત. અજ્જુણનો ભાવ જાણીને યક્ષ તેના શરીરમાં પ્રવેશ્યો અને એકાએક દોરડાના ટુકડેટુકડા થઈ ગયા. તેષ્ઠે મૂર્તિના હાથમાંથી મુદ્રગર લઈને બંધુમતી સહિત સાતે જણને મારી નાખ્યા. હવે તો દરરોજ એક સ્ત્રી સહિત સાત જણને મારી નાખવાની તેને આદત પડી ગઈ. લોકોએ તે માર્ગેથી પસાર થવાનું બંધ કરી દીધું. એક વાર **મહાવીર** રાયગિહ નગરની બહાર આવી ચડ્યા. મહાવીરના દર્શન કરવા જનારને અજ્જુણે રોકેલા રસ્તેથી જ જવું પડે તેમ હતું. ચારે તરફથી તે રસ્તે ન જવાની વિનંતીઓ અને પ્રતિબંધોને ગણકાર્યા વિના મહાવીરના ચુસ્ત ભક્ત **સુદંસણ**(૮) તો મહાવીરના દર્શન કરવા નીકળી પડ્યા. અજ્જુણે સુદંસણને મારવા માટે મુદ્ગર ઉગામ્યું તો ખરં પણ તે અહર જ રહ્યું, નીચે આવી શક્યું નહિ. આક્રમણ નિષ્ફળ થયું કેમ કે યક્ષે અજ્જુણનું શરીર છોડી દીધું હતું. સુદંસણથી અત્યંત પ્રભાવિત થયેલો અજજુણ પણ સુદંસણની સાથે મહાવીર પાસે ગયો, મહાવીરનો ઉપદેશ સાંભળી તેશે સંસાર છોડ્યો અને છેવટે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.^ર

૧. ઉત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તિમાં ખંદસિરી(૨) નામ છે. જુઓ ઉત્તરાશા. પૃ.૧૧૨.

૨. અન્ત.૧૩, ઉત્તરાશા. પૃ.૧૧૨-૧૩, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૦, મર. ૪૯૪.

૨**. અજ્જુણ હત્યિણાઉરના પંડુરાય**નો પુત્ર.^૧ તે **કષ્ટહ**(૧)ની બહેન ૨ત્તસુભદ્દાને પરશ્યો હતો. અભિમન્યુ તેમનો પુત્ર હતો.ર **પંડવ** પણ જુઓ.

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭, નિશીચૂ.પૃ.૯૩. ૨. પ્રશ્નઅ. પૃ. ૮૯.

૩. અજ્જુણ સુઘોસ(૫) નગરનો રાજા. તત્તવતી તેની રાષ્ટી હતી. ભ**દણંદી**(૪)

- તેમનો પુત્ર હતો.'
 - ૧. વિપા.૩૪.
- ૪. અજ્જુણ રૂપસૌન્દર્યના રાગને કારણે જીવ ગુમાવનાર ચોર.
 - ૧. આચાચૂ.પૃ.૧૦૬, આચાશી.પૃ.૧૫૪, વ્યવભા. ૬.૨૧૩.
- પ. અજ્જુ<mark>ણ તિત્થયર પાસ</mark>(૧)ની પરંપરાનો શ્રમણ જે પાછળથી **ગોસાલ**નો શિષ્ય બન્યો. તેનું પૂરું નામ છે અજ્જુ<mark>ણ ગોમાયુપુત્ત.</mark>'
 - ૧. ભગ.૫૩૯.

દ. અજ્જુણ છઠ્ઠં મૃત શરીર જેમાં **ગોસાલ**ના આત્માએ પ્રવેશ કર્યો હતો તે આ અજ્જુણનું હતું. આ અજ્જુણનું પૂરું નામ **અજ્જુણ ગોયમપુત્ત** હતું.'

૧. ભગ. <mark>૫૫</mark>૦.

અજ્જુણઅ(અર્જુનક) આ અને **અજ્જુણ**(૧) એક જ છે.'

૧. ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૭૦, અન્ત.૧૩.

અજ્જુણઅમાલાગાર (અર્જનકમાલાકાર) આ અને અજ્જુ**ણ**(૧) એક જ છે.*

૧. અન્ત.૧૩.

અજજુણગ (અર્જુનક) જુઓ <mark>અજજુણ</mark>(૧).'

- અજ્જુણગ ગોયમપુત્ત (અર્જુનક ગૌતમપુત્ર) આ અને અજ્જુણ(ε) એક છે.' ૧. ભગ. ૫૫૦.
- અજ્જુણ ગોમાયુપુત્ત (અર્જુન ગોમાયુપુત્ર) અજ્જુણ(૫)નું પૂરું નામ. ' ૧. ભગ. ૫૩૯.
- અજ્જુ<mark>ણ ગોયમપુત્ત</mark> (અર્જુન ગૌતમપુત્ર) અજ્જુણ(દ)નું પુરું નામ.^૧ ૧. ભગ. ૫૫૦.
- અજ્જુણમાલાગાર (અર્જુનમાલાકાર) આ અને અજ્જુણ(૧) એક જ છે.' ૧. અન્ત.૧૩.
- અજ્જુણય (અર્જુનક) આ અને અજ્જુણ(૪) એક જ છે.^૧ ૧. આચાચ, પ. ૧૦૬.
- **અજ્જુણયચોર (અર્જુનકચૌર) આ અને અજ્જુણ**(૪) એક જ છે.' ૧. આચાચૂ. પુ.૧૦૬.
- **⊰જ્જુણ્ણ (અર્જુન) આ અને અજ્જુણ**(૫) એક જ છે.¹
 - ૧. ભગ.પ૩૯.

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૧૨.

અજજુણ્લગોમાયુપુત્ત (અર્જુનગોમાયુપુત્ર) આ અને અજજુણ(૫) એક જ છે.'

અજજુણ્ણરાયા (અર્જુનરાજા) આ અને અજજુણ(૩) એક જ છે.[•]

૧. વિપા. ૩૪.

અજ્ઝલ એક અણારિય(અનાર્ય) દેશ.^૧ જલ્લ નામે પણ તેનો ઉલ્લેખ છે.^૨

ર. પ્રશ્ન.૪.

અટ્ટ્ર ઉજ્જેણીનો મલ્લ. સોપારગના રાજા સીહગિરિ(ર) દર વર્ષે મલ્લકુસ્તીની સ્પર્ધા યોજતા હતા. જીતનારને વિજયધ્વજ સાથે મોટો ધનરાશિ મળતો. અટ્ટણ દર વર્ષે સ્પર્ધામાં ભાગ લેતો અને દર વર્ષે જીતતો અને ઈનામ મેળવતો. આને સીહગિરિએ પોતાનો માનભંગ ગણ્યો. તેને અપમાન લાગ્યું. દરેક વર્ષે પોતાના રાજ્યની બહારની વ્યક્તિ જીતીને ઈનામ લઈ જાય તે તેને ગમ્યું નહિ. અટ્ટણના હરીફ તરીકે તેણે પોતાનો મલ્લ તૈયાર કર્યો. પછીના વર્ષે જયારે સ્પર્ધા થઈ ત્યારે અટ્ટણ હાર્યો. તેનો બદલો લેવા, સીહગિરિ રાજાના મલ્લને હરાવવા માટે અટ્ટણે બીજા મલ્લને તૈયાર કરવાની યોજના બનાવી. સોપારગથી સુરફ જતાં ભરુ યચ્છ પાસે એક હાથે હળ ચલાવતા અને બીજા હાથે કપાસ વીણતા ફલિહમલ્લ નામના ખેડૂતને તેણે જોયો. તેનાથી તે ખૂબ પ્રભાવિત થયો. તે તેને ઉજ્જેણી લઈ ગયો. ત્યાં તેણે તેને મલ્લકુસ્તીની કળા શીખવી તાલીમ આપી. પછીના વર્ષે અટ્ટણના શિપ્ય બનેલા નવા મલ્લે રાજા સીહગિરિના મલ્લને હરાવ્યો. '

 આવનિ.૧૨૭૪,આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૨,ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૦૯, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૯૨, આવહ.પૃ.૬૬૫.

અટ્ટણમલ્લ આ અને અટ્ટણ એક જ છે.

૧. આવચૂ.૨, પૃ. ૧૫૨.

અટ્ટવિહા-ગણિસંપયા (અષ્ટવિધા-ગણિસમ્પદા) <mark>આયારદસાનું</mark> ચોથું અધ્યયન.^૬

૧. સ્થા.૭૫૫.

અટ્ટાવઅ (અષ્ટાપદ) જુઓ **અટ્ટાવય**.'

૧. આવનિ.૩૩૮, જમ્બૂ.૭૦.

અટ્ટાવય(અષ્ટાપદ) એક પવિત્ર પર્વત જ્યાં તિત્થયર ઉસહ(૧) ગયા હતા^૧ અને મોક્ષ પામ્યા હતા.^૨ ભરહે(૧) ત્યા મંદિર નિર્માણ કર્યું હતું^૩ અને તે પણ ત્યાં મોક્ષ પામ્યા હતા.^૪ ઉસહ, તેમના ગણધરો અને બીજા શ્રમણોનાં મૃત શરીરોના અંતિમ સંસ્કાર માટેની વ્યવસ્થા સક્કે(૩) કરી હતી અને તેણે ત્યાં ત્રણ સ્તૂપો ઊભા કર્યા

૧. ભગ. ૫૩૯.

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

32

હતા. ' ગોયમ(૧) ઈંદભૂઇ મંદિરને વંદન કરવા ત્યાં ગયા હતા. તે દર્શનશદ્ધિ પામવામાં સહાય કરે છે.[°] કૈલાશ પર્વત સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.^૮

૧.આવનિ.૩૩૮,૪૩૪,આવચૂ.૧.	. આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૩,ઉત્તરાક. પૃ. ૩૧૬.
પૃ. ૨૦૯, સૂત્રનિ.૩૯,બૃભા.	૪. જમ્બૂ. ૭૦.
૪૭૭૯-૮૬, વિશેષા.૧૭૧૮.	૫. કલ્પવિ. પૃ.૨૪૪.
૨. કલ્પ.૨૨૭,જમ્બૂ.૩૩,આવનિ. 👔	૬. ભગઅ.પૃ.૬૪૭,ઉત્તરાશા.પૃ.૩૨૫
૩૦૭, ૪૩૫, આવચૂ.૧.	૭. આચાનિ. પૃ.૩૧૨, ૪૧૮.
પૃ. ૨૨૩,૨૨૮, તીર્થો. ૫૫૧, 🕴	૮. જિઓડિ. પૃ. ૮૩.
વિશેષા.૧૭૦૨, ૧૭૯૮-૯૯	

અક્રિઅગ્ગામ (અસ્થિકપ્રામ) આ/અને અક્રિયગામ એક જ છે.'

૧. આવનિ.૪૬૪.

અટ્ટિયગામ (અસ્થિકગ્રામ) જ્યાં/યક્ષ સુલપાણિ(૨)ના ચૈત્યમાં <mark>તિત્થયર મહાવીરે</mark> પ્રથમ વર્ષાવાસ કર્યો હતો તે સ્થળ.' **ઇદસમ્મ** આ યક્ષનો ભક્ત હતો.' મૂળે આ સ્થળ વદ્ધમાણ(૨) નામે પ્રસિદ્ધ હતું પરંતુ પછીથી સલપાણિ યક્ષે મારી નાખેલા ત્યાંના રહેવાસી માણસોના હાર્ડકાંના ઢગલાઓ ઉપરથી તેનું નામ અક્રિયગામ પડી ગયું.^૩ ચૈત્ય નિર્માણ કરી યક્ષને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. પોતાની સમતા અને શાન્ત સહિષ્ણતાં દારા મહાવીરે યક્ષે કરેલા સઘળા ઉપદ્રવોને શમાવી નિષ્ફળ બનાવી દીધા અને પછી તેમને દસ મહાન શુભસૂચક સ્વખ્નો આવ્યાં.* આ સ્થળ વેગવઈ નદીના કિનારે આવેલું હતું. * રાજા જિયસત્તુ(૩)એ મહાવીર અને ગોસાલને લોહગ્ગલ(૨)માં કેદમાં રાખેલા, તે કેદમાંથી તેમને મુક્ત કરાવવામાં સહાય કરનાર **ઉપ્પલ**(૨) અટ્ટિયગામનો હતો.^૬ અટ્ટિયગામ **મોરાગ**થી બહુ થોડા અંતરે આવેલું જણાય છે. પાલિ ગ્રન્થોમાં ઉલ્લેખાયેલું હત્થિગામ અને આ અક્રિયગામ એક જ લાગે છે. બિહારમાં આવેલા વર્તમાન હથવાની આઠ માઈલ પશ્ચિમે જે શિવપુર કોઠી છે તેની પાસે આવેલ સ્થળ હાથીખાલ સાથે અક્રિયગામની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.

- ૧. ભગ.૫૪૧, કલ્પ.૧૨૨, આવનિ. ૪૬૪, આવમ.૨૬૮,૨૮૪, સ્થાઅ. ૪. સ્થાઅ.પૃ.૫૦૧, સમઅ.પૃ.૧૮, પુ.૫૦૧.
- ૨. આવનિ.૨૬૪,આવચૂ.૧.૫ૃ. ૨૭૨, ૫. આવનિ. ૪૬૪. ૬. આવચૂ.૧.૫.૨૯૪,કલ્પધ.૫.૧૦૭. વિશેષા.૧૯૧૪.
- ૩. આવચૂ.૧. પૃ.૨૭૨, વિશેષા.૧૯૧૪, ૭. કલ્પવિ. પૃ. ૧૬૦. કલ્પવિ. પૃ. ૧૬૦, કલ્પશા. પૃ.૧૩૮, ૮. સંનિ.પ્રસ્તાવના, પૃ. ૭.

આવહ. પૃ. ૧૮૯, આવમ. પ્.૨૬૮.

કલ્પવિ. પુ.૧૬૦.

અક્રિયગ્ગામ (અસ્થિકગ્રામ) આ અને **અક્રિયગામ** એક જ છે.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૪, વિશેષા ૧૯૧૪.

અક્રિસેણ (અસ્થિસેન) વચ્છ(૪) ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક શાખા.

૧. સ્થા. ૫૫૧.

અડંબ (અદમ્બ) તિત્થયર ઉસહ(૧) જ્યાં ગયા હતા તે દેશ.1

૧. આવનિ.૩૩૬, વિ**શેષા. ૧૭૧**૬.

અડંબર (અડમ્બર) આ અને આડંબર એક જ છે.'

૧. આવચૂ.૨. પૃ. ૨૨૭.

અડોલિયા (અડોલિકા) ઉજ્જેણીના રાજા ગદ્દભ(૧)ની બહેન અને જવ(૧)ની દીકરી. તેના અજોડ રૂપલાવણ્યથી આકર્ષાઈને ગદ્દભ તેની સાથે કામચેષ્ટાઓ કરતો હતો.'

૧. બૃભા. ૧૧૫૫, બૃક્ષે. ૩૫૯-૩૬૦.

૧. અજ્ઞંગ(અનડ્ગ) આજ્ઞંદપુરના રાજા જિંતારિ(૧) અને તેની રાજ્ઞી વીસત્થાનો પુત્ર. બાળપજ્ઞમાં તે નેત્રકંટકથી પીડાતો હતો. તેની પીડા શમાવવા તેની માતા તેને પોતાના ખુલ્લા સાથળો વચ્ચે હળવેકથી દબાવતી. આ ક્રિયામાં તેમનાં જનનાંગો એકબીજાને સ્પર્શતાં અને સંયોગ પામતાં, અજ્ઞંગને આમાંથી આનંદ મળતો અને છાનો રહેતો. આ વૃત્તિ વધતી ગઈ, તે એટલી હદે વધી ગઈ કે જિતારિના મૃત્યુ પછી તે બન્ને અર્થાત્ દીકરો અને માતા પતિ-પત્ની તરીકે જીવ્યા. આ તીવ્ર કામેચ્છાનું ઉદાહરજ્ઞ છે.¹

૧. બૃભા પર૧૮-૫૨૨૦, નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૨૬૮, ગચ્છાવા.પૃ.૨૬.

ર. અ**ણંગ** આ અને અ**ણંગપવિક** એક જ છે. '

૧. અનુ. ૩-૪, આવચૂ. ૧.પૃ.૮, વિશેષા. ૫૩૦.

3. અણંગસેણ (અનજ્ઞસેન) ચંપાનો સોની કે જે કુમારણંદી તરીકે પણ ઓળખાતો હતો. તે રૂપાળી કન્યાઓનો શોખીન હતો. ગમે તેટલો મોટો ધનરાશિ આપવો પડે તો તે આપીને પણ તેમને પરણતો. આમ તેણે પાંચ સો કન્યાઓ સાથે લગ્ન કર્યા હતા. એક વાર પંચસેલ દીપના યક્ષ વિજ્જુમાલિની બે વિધવાઓ હાસા(૨) અને પહાસાને તેણે જોઈ. તેમના ઉપર મોહિત થયેલો તે પંચસેલ દીપે ગયો જ્યાં તે મૃત્યુ પામ્યો અને પુનર્જન્મમાં તે હાસા અને પહાસાનો પતિ બન્યો.

 નિશીચૂ. 3. પૃ. ૧૪૦-૪૧,૨૬૯, બૃભા.પ૨૨૫, આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૭થી આગળ, બૃક્ષે. ૭૦૬.

અ<mark>ણંગસેણા</mark> (અનજ્રસેના) વાસુદેવ(૨) કણ્હ(૧)ના સમયમાં બારવઈની પ્રમુખ ગણિકા.'

૧. જ્ઞાતા.૫૨, અન્ત.૧, આવચૂ.૧. પૃ.૩૫૬, નિર.૫૨૧.

અજ્ઞંત(અનન્ત) વર્તમાન અવસર્પિજ્ઞી કાલચક્રમાં થયેલા ચૌદમા તિત્થંકર.' તે **અજ્ઞંતઇ** નામે પજ્ઞ જાજ્ઞીતા હતા.' અઓજ્ઝા(૨)ના રાજા સીહસેજ્ઞ(૫) તેમના પિતા હતા અને સુજસા(૧) તેમની માતા હતી.' તેમની ઊંચાઈ પચાસ ધનુષ હતી.^{*} તેમનો વર્જા તપ્ત સુવર્જ જેવો હતો.' એક હજાર પુરુષો સાથે તેમજ્ઞે સંસારનો ત્યાગ કર્યો. આ પ્રસંગે તેમજ્ઞે **પંચવણ્જા** પાલખીનો ઉપયોગ કર્યો. વદ્ધમાજ્ઞ(૨) નગરના **વિજયે(૧૦)** તેમને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપી.' તેમની આજ્ઞામાં શ્રમજ્ઞોના ચોપ્પન ગણો હતા અને દરેક ગણને પોતાનો એક ગજ્ઞધર હતો. આમ તેમના ચોપ્પન ગણધરો હતા.' આ ગજાધરોની નીચે કુલ છાસઠ હજાર શ્રમણો હતા અને કુલ એક લાખ આઠ સો શ્રમજ્ઞીઓ હતી.' જસ(૧) તેમના પ્રથમ ગજીધર હતા^૯ અને પઉમા(૨) તેમની પ્રમુખ શિષ્યા હતી.'^૦ અશ્વત્થ તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ હતું.'' તેમનું કુલ આયુષ્ય ત્રીસ લાખ વર્ષનું હતું. તેમાંથી સાત લાખ પચાસ હજાર વર્ષ તે કુમાર તરીકે જીવ્યા અને પંદર લાખ વર્ષ તે રાજા તરીકે જીવ્યા.'' અજ્ઞંત તેમના પૂર્વભવમાં **માહિંદર** હતા.'³

૧.સમ.૧૫૭,નન્દિ.ગાથા ૧૯, આવ.	૬. સમ.૧૫૭,આવનિ.૨૨૫, તીર્થો.૩૯૨.
પૃ.૪, વિશેષા.૧૭૫૮, તીર્થો.૩૨૭,	
સ્થા. ૪૧૧.	તેમની સંખ્યા પચાસ આપે છે.
૨.તીર્થો.૪૭૭, આવનિ.૩૭૧,	૮. આવનિ.૨૫૬થી આગળ.
વિશેષા.૧૭૫૯.	૯. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૫૦.
૩.સમ.૧૫૭,આવનિ.૩૮૬,૩૮૮,	૧૦. તીર્થો.૪૬૦, સમ.૧૫૭.
તીર્થો. ૪૭૭.	૧૧. સમ.૧૫૭.
૪.સમ.૫૦,આવનિ.૩૭૯, તીર્થો.	૧૨. આવનિ ૨૭૨-૩૦૫.
3€3.	૧૩. સમ.૧૫૭.
૫.આવનિ.૩૭૭, તીર્થો.૩૪૫.	1

અર્શંતઇ (અનન્તજિત્) અર્શંતનું બીજું નામ.'

૧. આવનિ.૩૭૧, વિશેષા.૧૭૫૯, તીર્થો. ૪૭૭.

અ<mark>જ્ઞાંતય</mark> (અનન્તક) જેમ્બૂ<mark>દીવના એરવય(૧)</mark> ક્ષેત્રમાં વર્તમાન <mark>ઓસપ્પિણી</mark>માં થયેલા ચૌદમા <mark>તિત્થંકર.</mark>' ટીકાકાર અભયદેવ પ્રમાણે તેમનું બીજું નામ સિંહસેન છે.'

તિત્થોગાલી અનુસાર તેમનું નામ સંજમ(૨)³ તેમ જ અસંજલ⁸ છે.

૧. સમ.૧૫૯. ૨.સમઅ.પૃ.૧૫૯. ૩.તીર્થો.૩૨૭. ૪. તીર્થો. ૩૫૧. અર્ણતર(અનન્તર) વિયાહપણ્ણત્તિના તેરમા શતકનું ત્રીજું ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ.૪૭૦.

ગણાંતવિજય(અનન્તવિજય) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ભાવી ચોવીસમા તિત્થંક૨.'
 ૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો.૧૧૧૪.

૨. અણંતવિજય જંબૂદીવના એરવય(૧) ક્ષેત્રના ભાવી વીસમા તિત્થંકર.^{*}
 તિત્થોગાલીમાં તેમનું નામ અણંતપાસિ આપ્યું છે.^{*}

૧. સમ. ૧૫૯. ૨. તીર્થો.૧૧૨૦.

અજ્ઞંતવીરિય (અનન્તવીર્ય) હત્યિણાપુરના રાજા કત્તવીરિય(૧)ના પિતા. તે મિગકોટ્ટગના રાજા જિયસત્તુ(૨૯)ના જમાઈ હતા. પોતાની સાળી રેણુગા, જે જમદગ્ગિની પત્ની અને પરસુરામની માતા હતી તેની સાથે અજ્ઞંતવીરિયે સંભોગ કર્યો હતો. આનાથી કુદ્ધ થઈને પરસુરામે રેશુગા અને અજ્ઞંતવીરિય બન્નેને હજ્ઞી નાખ્યા.¹

૧. અર્ણતસેણ(અનન્તસેન) **અંતગડદસા**ના ત્રીજા વર્ગનું બીજું અધ્યયન.[•]

૧. અન્ત.૪.

૨. અર્જ઼ાતસેજ઼ ભદિલપુરના નાગ(૫) પિતા અને **સુલસા**(૧) માતાનો પુત્ર.^૫ બાકીનું બધું અ**શીયસ**(૨) પ્રમાશે.

૧. અન્ત.૪.

૩. અણંતસેણ ભરહ(૨)માં અતીત <mark>ઓસપ્પિણી</mark>માં થયેલા ચોથા <mark>કુલગર.' અતીત</mark> ઉસ્સપ્પિણીના ત્રીજા કુલગર તરીકે પણ તેમનો ઉલ્લેખ થયો છે.^ર સ્પષ્ટતા માટે જુઓ **કુલગર**.

૧, સમ.૧૫૭. ૨. સ્થા.૭૬૭.

અજ્ઞંધ (અનન્ધ) અંધપુરનો રાજા. તે તે નગરના અંધજનો પ્રત્યે બહુ સહાનુભૂતિ ધરાવતો હતો. તે તેમને બધી જાતની મદદ કરતો અને બધા પ્રકારની સગવડો કરી આપતો. પરિણામે તે અંધજનો સમૃદ્ધ બની ગયા. એક શઠને આ વાતની જાણ થઈ. તે તે નગરના અંધજનોને મળ્યો અને તેણે તેમને કહ્યું, "હું તે પ્રદેશનો છુ જ્યાંના લોકો અને રાજા સુદ્ધાં અંધજનોના ચાહકો છે. તમારે ત્યાં જવું હોય તો હું તમને

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૦,આચાચૂ.પૃ.૪૯,સૂત્રશી.પૃ.૧૭૦,આચાશી.પૃ.૧૦૦, આવહ.પૃ.૩૯૨.

બધાને ત્યાં લઈ જઈશ." અંધજનો આ જાણી ખુશ થયા. પેલા શઠના નેતૃત્વમાં તેમણે મુસાફરી શરૂ કરી. નિર્જન માર્ગેથી પસાર થતી વખતે શઠે તેમને તેમની પાસે જે કીમતી ચીજો હોય તે તેને સાચવવા આપી દેવા જણાવ્યું જેથી ચોરો તેમને લૂંટી ન લે. અંધજનોએ પોતાની કીમતી ચીજો તેને આપી દીધી. પછી શઠ તે બધી ચીજો લઈ પલાયન કરી ગયો.'

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૬૯, બૃચૂ.પૃ.૧૩૮૯.

- અણક્ક એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકો.
 - ૧. પ્રશ્ન.૪, પ્રશ્નઅ.પૃ.૧૫.
- **અગ્નગાર** (અનગાર) **વિયાહપણ્ણત્તિના** અઢારમા શતકનું આઠમું ઉદ્દેશક.' ૧. ભગ. ૬૧૬.
- અ<mark>ણગારજ્ઝયણ</mark> (અનગારાધ્યયન) ઉત્તરજ્ઝય<mark>ણ</mark>નું પાંત્રીસમું અધ્યયન.' ૧. ઉત્તરા. ૩૫.
- **અણગારમગ્ગ** (અનગારમાર્ગ) ઉત્તરજ્ઝયણનું પાંત્રીસમું અધ્યયન.'
 - ૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.
- **અણગારસુય** (અનગારશ્રુત) <mark>સૂયગડ</mark>નું એકવીસમું અધ્યયન.*

૧. સમ.૨૩.

અણપણ્ણ (અણપર્શ) આ અને **અણવણ્ણિય** એક જ છે.[•]

૧.સ્થા.૯૪.

અણલગિરિ (અનલગિરિ) **પજ્જોત** રાજાનો હાથી.^૧ તે <mark>ણલગિરિ</mark> નામે પણ જાણીતો હતો.^૨

- ૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૫. ૨.આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૦.
- **અણવ**(ઋણવત) ત્રીસ **મુહુત્ત**માંનું એક મુહુત્ત.**' તટટવ** તેનું બીજું નામ છે.^ર

```
૧. જમ્બૂ. ૧૫૨, સૂર્ય.૪૭. ૨. સમ.૩૦.
```

- <mark>અણવણ્ણ</mark> (અણપર્શ) આ અને <mark>અણવણ્ણિય</mark> એક જ છે.'
 - ૧. પ્રજ્ઞા. ૪૯.

<mark>અણવણ્ણિય</mark> (અણપર્ણિક) **વાણમંતર** વર્ગના દેવોનો પેટાભેદ. <mark>સામાણ</mark>(૨) અને **સણ્ણિહિય** એ તેમના બે ઇન્દ્રો છે.^૧

૧. પ્રશ્ન.૧૫, પ્રજ્ઞા.૪૭,૪૯,સ્થા. ૯૪,પ્રશ્નઅ.પૃ.૬૯, ભગ.૪૦૦.

૧. અજ્ઞાઢિય(અનાદત) બે સાગરોપમ વર્ષનું આયુષ્ય ધરાવતો દેવ. તે તેના

- પૂર્વાભવમાં **કાકંદી નગરી**નો ગૃહસ્થ હતો. ત્યારે પણ તેનું નામ આ જ હતું.' ૧. નિર. ૩.૧૦.
- **૨. અણાઢિય જંબૂદીવ**નો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧ તે જંબૂસુદંસણા વૃક્ષમાં વાસ કરે છે.^૨
 ૧. જીવા.૧૫૨,૧૭૩.
 ૨. સ્થા.૭૬૪, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૫૨.
- **૩. અણાઢિય પુષ્કિયાનું** દસમું અધ્યયન.^૧

૧. નિર. ૩.૧.

અજ્ઞાઢિયા (અનાદતા) અજ્ઞાઢિય(૨)ની રાજધાની. તે મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરે આવેલી છે.

૧. જમ્બૂ. ૯૦, જીવા. ૧૫૨.

 ગગાદિક (અનાદષ્ટિ) અંતગડદસાના ત્રીજા વર્ગનું તેરમું અધ્યયન.' ૧. અન્ત.૪.

૨. અણાદિક્રિ બારવઈના રાજા વસુદેવ અને તેમની રાણી **ધારિણી**(૪)નો પુત્ર. તે **તિત્થયર અરિક્રનેમિ**નો શિષ્ય બન્યો અને સેતુંજ પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો.'

૧. અન્ત.૭.

અશાધિકિ (અનાદષ્ટિ) આ અને અશાદિકિ(૨) એક જ છે.

૧. અન્તા. ૭.

અણારિય(અનાર્ય) આર્યન્ અને અન્-આર્યન્ એ બે મનુષ્યજાતિઓમાંની એક.' અણારિય એ અનાર્ય લોકો છે. તેમને મિલિક્પુ પણ કહેવામાં આવે છે.' ક્રૂર સ્વભાવવાળા, પાપી વૃત્તિવાળા અને હિંસક વર્તણૂકવાળા તરીકે તેમનો ઉલ્લેખ છે.' તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ,' અસંસ્કારી' અને આરિય(આર્ય) ભાષાઓ ન જાણનારા⁶ છે. તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ,' અસંસ્કારી' અને આરિય(આર્ય) ભાષાઓ ન જાણનારા⁶ છે. મિલિક્પુ લોકોના ઘરોમાં પ્રવેશવાનો શ્રમણોને નિષેધ છે.' દીક્ષા લેવામાંથી તેમને રોકવામાં આવે છે, તેમને દીક્ષા લેવાનો પ્રતિબંધ છે.' અણારિય દેશોની નીચે યાદી આપવામાં આવી છે, તેમને દીક્ષા લેવાનો પ્રતિબંધ છે.' અણારિય દેશોની નીચે યાદી આપવામાં આવી છે, જેમાંથી ઘણા અણારિય દેશોની કન્યાઓને રાજાઓના અન્તઃપુરોમાં લાવી દાસીઓ તરીકે રાખવામાં આવતી^૯ : અંગલોઅ, અંદ – અંધ, અંબડ(૧), અક્પાગ, અજ્ઝલ – જલ્લ, અણક્ક, અરોસ – હારોસ, અલસંડ, આભાસિઅ, આરબ – આલવ, ઇસિણ – ઈસિગિણ – ઈસણ – ઈસિગણ, ઉટ્ટ – ઉડ્ડ – ઉદ–ઉદ્દ, કણવીર, કાય(૨) – ગાય, કાલમુહ, કિરાય – ચિલાય(૧), કુલક્રખ, કુહણ, કેકય – કક્કેય, કોંકણ, કોંચ, કોંબોય, ખરમુહ, ખસ, ખાસિય, ગંધહાર – ગંધાહાર, ગયકણ્ણ, ગયમુહ, ગાય – કાય(૨), ગોંડ – ગોડ – ગોણ, ગોધ, ચંચુય – ચુંચુય – બંધુય, ચિલાય(૧) – કિરાય, ચિલ્લલ – બિલ્લલ, ચીણ,

ચૂલિય – સૂયલિ, જલ્લ – અજ્ઝલ, જવણ, જોણઅ - જોણ્હ, ડોંબિલ – ડોબિલ-દુવિલ, ડોબ – દોબ, ણિણ્સગ(૨), ણેદૂર – ણેહુર, તિત્તિય, તુરગમુહ, થારુકિશ - થારુગિણ – ધોરુગિણ, દમિલ(૨) – દમીલ – દવિલ, દુવિલ – ડોંબિલ, દોબ – ડોબ, ધોરુગિણ – થારુકિણ, પઉસ– પયાઉસ – પાઉસ – બઉસ, પઓસ, પક્કણ – પક્ષ્ખલ, પણ્હવ – પલ્લવ – પલ્હવ, પરિસણ – પારસ, પહલિય – બહલી, પાસ(૨) – માસ, પિક્પ્પુર, પુક્રુખલ – પક્ક્લ, પુલંદ – પુલિંદ, પોક્કણ – વોક્કાણ, બઉસ – પઉસ, બંધુય – ચંચુય, બબ્બર, બલાયાલોઅ, બહલી – બહલીય – પહલિય, બિલ્લલ, ચિલ્લલ, બોક્કસ(૧), ભડગ, ભમર, ભરુ – રુરુ, ભિલ્લ, મગ્ગર – મહુર(૧), મરહટ્ટ, મરુગ – મરુય, મલય(૨), માલય – માલવ, માસ – પાસ(૨), મુટ્ટિઅ, મુરંડ – મુરુંડ(૧), મૂઢ – મોઢ, મેઢગમુહ, મેત – મેય, રુરુ – ભરુ, રુય (૨), રોમ, રોમક – રોમગ – રોમસ, લઉસ, લઓસ – લવોસ, લાસ – લાસિય – લ્હાસિય, વાસગણ – વાસિઇણ, વોક્કાણ – પોક્ક્લ, સક – સગ, સબર, સિંઘલ – સિંહલ – સિહલ – સીહલ, સૂયલિ – ચૂલિય, હયકણ્લ, હયમુહ, હારોસ – અરોસ, હુણ,^{૧૦} લાઢ, તંકણ અને ડોબ.^{૧1}

૧. સૂત્રશી. પૃ. ૧૨૩.	૧૦. પ્રશ્ન.૪,પ્રશ્નઅ.પૃ.૧૫,પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.
ર .પ્રજ્ઞા. ૩૭.	પૃ.૧૨૩,ભગ.૩૮૦, ભગઅ.પૃ. ૪૬૦,
૩.પ્રશ્ન. ૪.	જ્ઞાતા. ૧૮, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૪૧,ઔ૫.૩૩,
૪.ઉત્તરા.૧૮.૨૭.	જમ્બૂ. ૪૩,૫૨,જમ્બૂશા. પૃ.૧૯૧,
૫.એજન, ૧૨.૪.	૨૨૦, નિશીભા.પ૭૨૭, ૫૭૩૧,
૬.સૂત્રશી. પૃ.૩૪.	નિશીચૂ. ૨.પૃ.૪૭૦,૪.પૃ.૧૨૪-૧૨૬,
૭.ઓઘનિ.૪૪૦.	આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૧.
૮.મનિ.પૃ.૧૩૦.	૧૧. આવચૂ.૧.પૃ. ૨૯૬,નિશી.૧૪.૨૬,
૯.ભગ.૩૮૧.	આવચૂ,૧. પૃ.૧૯૩, ભગ.૧૪૩,
	નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૪૩, વ્યવભા. ૩.૯૨.

<mark>અજ્ઞારિય-વેદ</mark>(અનાર્ય-વેદ) **સુલસા**(૪), યાજ્ઞવલ્ક્ચ વગેરેએ રચેલા કૃત્રિમ ખોટા વેદ.^૧

૧. આવચૂ.૧. પૃ. ૨૧૫.

અજ્ઞાહપવજ્જા (અનાથપ્રવ્રજ્યા) ઉત્તરજ્ઝયણનું વીસમું અધ્યયન.' ઉત્તરજ્ઝયાા શિજ્જુત્તિમાં તેનું નામ શિયંઠિજ્જ આપ્યું છે.'

૧. સમ.૩૬. ૨. ઉત્તરાનિ. પૃ.૯.

 ગાણેદિઆ અથવા અણિદિયા (અનિન્દિતા) અધોલોકમાં વસતી આઠ પ્રમુખ દિસાક્રમારીઓમાંની એક દિસાક્રમારી.'

૧. જમ્બૂ ૧૧૨, તીર્થ.૧૪૪, આવહ. પૃ. ૧૨૧.

- ર. અ<mark>ણિંદિઆ</mark> ઊર્ધ્વલોકની આઠ પ્રમુખ દિસાકુમારીઓમાંની એક <mark>દિસાકુમારી.</mark>' ૧. સ્થા.૬૪૩.
- **૧. અશિય** (અનિય) **વ**શ્હિદસાનું બીજું અધ્યયન.^૬

ર. અશિય બારવઈના બલદેવ(૧) અને રેવઈ(૩)નો પુત્ર. '

અણિયટ (અનિવૃત્ત) આ અને **અણિયટિ**(૨) એક જ છે.^૧ ૧. સ્થા.૯૦.

૧. અણિયટ્ટિ (અનિવર્તિન્) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ભાવી **ઉસ્સપ્પિણી**માં થનારા વીસમા **તિત્થંકર** અને **દીવાયણ**નો ભાવી જન્મ.'

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો.૧૧૧૪.

 અણિયટિ (અનિવૃત્તિ) અટ્ટવાસી ગહોમાંનો એક ગહ જે અણિયટ નામે પણ ઓળખાય છે.^૧

 સૂર્ય. ૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂ. ૧૭૦, સૂર્યમ. પૃ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ. પૃ.૭૯-૮૦, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪-૫૩૫.

અણિયવટિ(અનિવર્તિન્) આ અને **અણિયટિ**(૧) એક જ છે.'

૧. તીર્થો. ૧૧૧૪.

અશિયસ આ અને અશીયસ(૨) એક જ છે.

૧. અન્ત. ૪.

અણિયાઉત્ત (અર્શિકાપુત્ર) એક સન્માનનીય વ્યક્તિ.' જુઓ **અણ્ણિયાપુત્ત** પણ. ૧. આવ. પૃ. ૨૭.

અણિયોગદાર(અનુયોગદ્વાર) આ ાતે **અણુઓગદાર** એક છે.*

અણિરુદ્ધ અંતગડદસાના ચોથા વર્ગનું આઠમું અધ્યયન.'
 ૧. અન્ત. ૮.

૨. **અગ્નિરુદ્ધ બારવઈના પજ્જુ**ણ્ર્ગ્ન(૧) અને વેદભીનો પુત્ર. તેશે તિત્થયર અરિક્ર**પ્રેમિ** પાસે દીક્ષા લીધી, સોળ વર્ષ શ્રમણજીવનની સાધના કરીને <mark>સેત</mark>ુંજ પર્વત પર મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.'

૧. અન્ત.૮.

૧. નિર. ૫.૧.

૧. નિર. ૫.૨.

૧. આવૂ્ચ.૧.પૃ.૭૯.

- **૧. અણિલ વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પાંચમા શતકનું બીજું ઉદ્દેશક.^૧ ૧. ભગ. ૧૭૬.
- **૨. અણિલ ઉજ્જેણી**ના રાજા જવ(૧)ના પિતા.^૧

- અ<mark>છ્ગિલા</mark> (અનિલા) જુઓ અમલા(૧).^૧ ૧.તીર્થો. ૪૬૧
- **૧. અણિહય**(અનિહત**) અંતગડદસા**ના ત્રીજા વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન.' ૧. અન્ત.૪.

૨. અ<mark>ણિહય ભદિલપુરના ણાગ(૫)</mark> અને સુલસા(૧)નો પુત્ર.' બાકી બધું અ<mark>ણીયસ</mark>(૨)ના સમાન.

૧. અન્ત.૪.

અ**ણીયજસ** (અનીકયશસ્) જુઓ અ**ણીયસ**(૨).^૧

૧. અન્ત. ૪.

ગાણીયસ (અનીયસ) અંતગડદસાના ત્રીજા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.⁴
 ⁹. અન્ત. ૪.

<mark>૨. અણીયસ</mark> તે **અણીયજસ** નામે પણ ઓળખાતો. તે <mark>વસુદેવ</mark> અને દેવઈનો પુત્ર હતો પણ તેને ભદ્વિલપુરના ણાગ(૫) અને સુલસા(૧)એ ઉછેર્યો હતો. તે સંસાર ત્યાગી **તિત્થયર અરિકરણેમિ**નો શિષ્ય બન્યો અને **સેત્તુંજ** પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો.^૧

૧. અન્ત. ૪.

<mark>અણુઓગ (અનુ</mark>યોગ) દિટ્ટિવાયના એક મહત્ત્વના વિભાગનું નામ અણુઓગ હોવાથી^૧ દિટ્ટિવાયનું બીજું નામ અણુઓગ થઈ ગયું.^૨

૧. સમ. ૧૪૭, સ્થા. ૨૬૨ ૨. સ્થા. ૭૪૨.

અણુઓગદાર (અનુયોગદાર) એક ઉક્કાલિય આગમગ્રન્થ.^{*} તે આવસ્સગની ટીકારૂપ છે.^{*} તેનો ક્રમ યાદીમાં બારમો છે.³ તે નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ, પ્રામાણ્ય વગેરેનું નિરૂપણ કરે છે.^{*} તેના વિષયો વિપુલ છે. તે જૈનેતર મતવાદીઓની કૃતિઓનાં નામનો ઉલ્લેખ કરે છે, જેમ કે ભારહ(૨), રામાયણ, ભીમાસુરુક્ક, કોડિલ્લય, ઘોડયમુહ વગેરે.^{*} નીતિશાસ્ત્ર, જ્ઞાનોત્પત્તિશાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર અને બીજા અનેક વિષયોના અગત્યનાં પાસાંઓનો વિચાર કરતો સર્વસંગ્રહરૂપ ગ્રન્થ તે છે. તેથી કંઈક કઠિન છે. તિત્થયર મહાવીરના નિર્વાણ પછી એકવીસ હજાર વર્ષ પછી તેનો ઉચ્છેદ થશે.^{*} તેનો અણિયોગદાર નામે પણ ઉલ્લેખ થયો છે.

૧. બૃક્ષે. ૩૫૯.

૧. નન્દિ. ૪૪.	૩૪૬, આવચૂ. ૧. પૃ. ૭૯-૮૦.
ર. અનુ. ૫.	૫. અનુ. ૪૧.
૩. પાક્ષિ. પૃ. ૪૩	૫. અનુ. ૪૧. ૬. તીર્થો. ૮૬૬.
૪. ભગ.૧૯૩,આચાચૂ.પૃ.૧૦૪,	૭. આવચૂ.૧. પૃ. ૭૯.

અશુઓગદારચુણ્લિ (અનુયોગદ્વારચૂર્લિ) જિ<mark>ણદાસગણિમહત્તરે</mark> રચેલી **અશુઓગદાર** ઉપરની ચૂર્લિપ્રકારની ટીકા.'

૧. અનુચૂ. ષૃ.૯૧. જુઓ હિકે. પૃ. ૧૯૧.

અણુઓગદાર (અનુયોગદાર) આ અને અણુઓગદાર એક જ છે.

૧. અનુચૂ. ધૃ. ૧, આવચૂ. ૧.પૃ.૪૧૧.

અ**શુજ્જા** (અનવદ્યા) <mark>તિત્થયર મહાવીર</mark>ની દીકરી પિયદંસણાનું બીજું નામ.^૧તે જમાલિ(૨)ની પત્ની અને જસવતી(૨)ની માતા હતી.^૨ આ જસવતી સેસવતી(૧) નામે પણ જાણીતી હતી.³ અશુજ્જા અણોજ્જગા નામે પણ ઓળખાતી હતી.^૪

૧. આચા.૨.૧૭૭,આવચૂ.૧.	ર. આવભા. ૧૨૬.
પૃ.૨૪૫, આવહ.પૃ.૩૧૩,	ર. આવભા. ૧૨૬. ૩. આવચૂ. ૧. પૃ.૨૪૫
કલ્પ.૧૦૯,કલ્પવિ.પૃ.૧૪૩.	૪. આવચૂ. ૧. પૃ. ૨૪૫

અણુત્તર (અનુત્તર) જુઓ અણુત્તરવિમાણ.

૧. ઉત્તરા. ૩૬.૨૧૦.

અણુત્તરમહાણિરય (અનુત્તર-મહાનરક) અધોલોકમાં છેલ્લા પાંચ નારકોનાં વાસસ્થાનો. તે પાંચે બહુ જ ભયંકર છે અને સાતમી નરકભૂમિ <mark>તમતમપ્પભા</mark>માં આવેલાં છે. તેમનાં નામ છે – <mark>કાલ</mark>(૯), મ<mark>હાકાલ(૬), રોરુય, મહારોરુય</mark> અને **અપ્પતિ**ટ્ટાણ.'

૧. સ્થા.૪૫૧, સ્થાઅ. પૃ. ૩૪૧.

અણુત્તરવિમાણ (અનુત્તરવિમાન) અણુત્તરનો શબ્દાર્થ છે શ્રેષ્ઠતમ, ઉચ્ચતમ. નીચે જણાવેલાં ઉચ્ચતમ અર્થાત્ શ્રેષ્ઠતમ (અનુત્તર) સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો (વિમાનો) છે – વિજય(૨૧), વેજયંત(૧), જયંત(૪), અપરાજિય(૬) અને સવ્વક્રસિદ્ધ(૧). ' આ વિમાનો ગેવિજ્જગ વિમાનોની ઉપર અને ઈસિપ્પભારા(૨)ની નીચે આવેલાં છે. ' તેમની ઊંચાઈ ૧૧૦૦ યોજન છે. ' ત્યાં વસતા દેવોનું આયુષ્ય ૩૧ થી ૩૩ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે. ' બીજી વિગતો અનેક ગ્રંથોમાં આપવામાં આવી છે. ' અહીં વસતા દેવોમાં જેમનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ હોય છે તેઓ પછીના જન્મમાં મનુષ્ય તરીકે જન્મ લઈ તે જ મનુષ્યભવમાં મોક્ષ પામે છે. '

Jain Education International

Jain Education International

- ૧. અનુહે.પૃ.૯૨, અનુચૂ.પૃ.૩૬.
- ર. ભગ.૨૪૪,પ્રજ્ઞા. ૩૮,૫૩, અનુ.૧૨૨, સમ.૩૩, દેવે. ૨૨૧થી આગળ.
- ૩. સમ. ૧૧૪

- ૪. સમ.૩૧-૩૩,ઉત્તરા.૩૬.૨૧૦, પ્રજ્ઞા.૧૦૨.
- ૫. આવનિ. ૫૭૦-૫૭૩, અનુ.૧૩૩,
 દેવે. ૧૯૩,૨૩૬,અનુચૂ.પૃ. ૩૬.
- ૬. વ્યવભા.૫.૧૩૧.

અ**શુત્તરોવવાઇય** (અનુત્તરૌપપાતિક) પાંચ અ**શુત્તરવિમાશ**માં જન્મેલા દેવોનો વર્ગ. તે દેવોમાં ઉચ્ચનીચપણું હોતું નથી, બધાની સમાન પ્રતિષ્ઠા હોય છે. તેમના ઇન્દ્ર હોતા નથી.' તેઓ શ્રેષ્ઠતમ રૂપ, રસ, ગન્ધ, સ્પર્શ વગેરેનો ભોગ કરે છે. તેમને કામસુખ માટે શારીરિક સંભોગની આવશ્યકતા નથી.³

૧. પ્રજ્ઞા.૩૮, ૫૩, સ્થા.૫૪, ભગ. ૫૨૬. ૨. દેવે. ૨૨૧-૨૨૩.

અણુત્તરોવવાઇયદસા(અનુત્તરૌપપાતિકદશા) નવમો અંગ(૩) ગ્રન્થ.' તે ત્રજ્ઞ વર્ગોમાં વિભક્ત છે. પ્રથમ વર્ગમાં દસ, બીજામાં તેર અને ત્રીજામાં દસ અધ્યયનો છે.' આમ આ અંગ ગ્રન્થમાં કુલ તેત્રીસ અધ્યયનો છે. જે વ્યક્તિઓએ મૃત્યુ પછી અણુત્તર સ્વર્ગીય સ્થાનોમાં અર્થાત્ **અણુત્તરવિમાણો**માં જન્મ (ઉપપાત) લીધો છે તેમની દશાઓનું (અવસ્થાઓનું) નિરૂપણ તે કરે છે.' ઠાણ અનુસાર આ અંગ ગ્રન્થમાં નીચેનાં દસ અધ્યયનો છે – (૧) ઇસિદાસ(૧), (૨) ધણ્ણ(૯), (૩) સુણક્ર્ખત્ત(૧), (૪) કાતિય, (૫) સટ્ટાણ, (૬) સાલિભદ્દ(૩), (૭) આણંદ(૧૦), (૮) તેતલિ(૨), (૯) દસણ્ભભદ્(૨) અને (૧૦) અતિમુત્ત(૪).[×]

૧. પાક્ષિ.પૃ.૪૬,નન્દિ.૪૫,પ્રશ્નઅ.પૃ.૨. ૫ૃ. ૬૯, અનુત્તઅ.પૃ.૧, નન્દિહ.

ર. અનુત્ત. ૧-૩.

પુ. ૮૩, નન્દિમ. પુ.૨૩૩

૩. નન્દિ.૫૪,સમ.૧૪૪,નન્દિચૂ. ૪. સ્થા.૭૫૫.

અણુહરી(અનુદ્વરી) આ અને **અણુધરી** એક જ છે.'

૧. આવનિ.૧૩૦૩, આવહ. પૃ. ૭૧૪.

<mark>અણુધરી</mark> (અનુધરી) <mark>બારવઈના અરહમિત</mark>્ત(૨)ની પત્ની અને જિ<mark>ણદેવ</mark>(૨)ની માતા.'

૧. આવનિ.૧૩૦૩, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૦૨, આવહ.૫ૃ.૭૧૪.

અશુપ્પવાદ (અનુપ્રવાદ) ચૌદમાંથી દસમો <mark>પુવ્વ</mark>ગ્રન્થ.^૧ તે અને વિજ્જા<mark>શુપ્પવાય</mark> એક જ છે.^૨

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૨, સ્થાઅ.પૃ.૪૫૨.

૨.સમ.૧૪.

<mark>અણુમતિયા</mark> (અનુમતિકા) ઉજ્જે<mark>ણીના રાજા દેવલાસુયની</mark> દાસી. રાજાની સાથે તે પણ આશ્રમવાસી બની ગઈ.'

૧. આવચૂ.૨. પૃ. ૨૦૩.

અજ્ઞુયોગદાર (અનુયોગદ્વાર) આ અને **અજ્ઞુઓગદાર** એક જ છે.'

૧. આવચૂ. ૨. પૃ.૨૨૪.

અજ્ઞુરત્તલોયણા (અનુરક્તલોચના) ઉજ્જે<mark>ણીના</mark> રાજા દેવલાસુયની રાણી.' **અદ્વસંકાસા** તેની દીકરી હર્તી.^ર

૧. આવનિ. ૧૩૦૪ ૨. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૩, આવહ. પૃ. ૭૧૪.

અણુરાધા અથવા **અણુરાહા** (અનુરાધા) એક નક્ષત્રનું નામ. **ગોલવ્વાયણ** તેનું ગોત્રનામ છે. **મિત્ત**(૨) તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.^૧

૧. સૂર્ય.૩૬,૪૧,૫૦,જમ્બૂ.૧૫૭,૧૫૯,૧૬૦,સમ.૪,૭,સ્થા.૯૦,૭૮૦, જમ્બૂશા. પૃ. પ૩૫.

અજ્ઞુવાલઅ (અનુપાલક) **ગોસાલ**ના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક.'

૧. ભગ. ૩૩૦.

અણુવેલંધર (અનુવેલન્ધર) જંબુદીવને ઘેરીને આવેલા લવણ સમુદ્રના ચાર ઉપદિશાઓ સામે આવેલા કિનારાનું રક્ષણ કરતા <mark>શાગકુમાર</mark> દેવોનો એક પ્રકાર.^૧

૧. જીવા. ૧૬૦, ભગ. ૧૬૭. સમ. ૧૭, સ્થા.૩૦૫.

અણુવેલંધરણાગરાય (અનુવેલન્ધરનાગરાજન્) આ અને <mark>અણુવેલંધરરાય</mark> એક જ છે.'

૧. જીવા.૧€૦.

અજીુવેલંધરરાય (અનુવેલન્ધરરાજન્) **અજીુવેલંધર** દેવોનો ઈન્દ્ર. આવા ચાર ઇન્દ્ર છે - કક્કોડઅ, કદમઅ, કઇલાસ(૧) અને અરુુણપ્પભ(૧). તેઓ લવજ્ઞ સમુદ્રમાં ચાર ઉપદિશાઓમાં આવેલા તેમના પોતાના પર્વતો ઉપર વાસ કરે છે.'

૧. જીવા.૧૬૦, સ્થા.૩૦૫, સમ.૧૭.

અશોજ્જગા (અનવઘકા) આ અને અ**શુજ્જા** એક જ છે.'

૧. આવચૂ.૧. પૃ.૨૪૫.

અશોજજા (અનવઘા) આ અશુજ્જાથી અભિન્ન છે.'

૧. આવભા.૧૨૬, આવહ.પૃ.૩૧૩, કલ્પ.૧૦૯.

અજ્જાઉત્થિ (અન્યયૂથિક) વિયાહપજ્જાત્તિના (૧) છઠા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક¹ તેમજ (૨) સાતમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક.^ર

૧.ભગ.૨૨૯. ૨.ભગ.૨૬૦.

અજ્ર્યાઉત્થિય (અન્યયૂથિક) આ અને અજ્જાઉત્થિ એક જ છે.

૧. ભગઅ. પૃ. ૨૮૭.

અશ્લજંભગ (અન્નજૂમ્ભક) જંભગ દેવોના દસ પ્રકારોમાંનો એક પ્રકાર.*

૧. ભગ. ૩૦૫.

અજ઼્રાવાલઅ (અન્યપાલક) પાખંડી મત ધરાવનાર એક વ્યક્તિ જે પછીથી તિત્થયર મહાવીરની શિષ્ય બની ગઈ.^૧

૧. ભગ.૩૦૫.

અશ્રિપાઉત્ત(અર્શિકાપુત્ર) જુઓ અશ્રિયાપુત્ત. '

૧. સંસ્તા. ૫૬-૫૭.

અણ્ણિકા(અર્ણિકા) આ અને **અણ્ણિયા** એક જ છે.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૭.

અણ્લિકાપુત્ત (અર્શિકાપુત્ર) આ અને **અણ્લિયાપુત્ત** એક જ છે.'

૧. આવચૂ. ૨. પૃ. ૧૭૭.

અણ્ડિયપુત્ત (અર્ડ્રિકપુત્ર) આ અને **અણ્ડિયાપુત્ત** એક જ છે.

૧.આવનિ.૧૧૯૦-૯૧, આવહ.પૃ.૪૨૯, આવચૂ.૨.પૃ.૩૬, આવચૂ.૧. પૃ.૫૫૯. **અણ્ડિયા**(અર્ણિકા) **અણ્ડિયાપુત્ત**ની માતા અને દક્ષિણ **મહુરા**(૨)ના વેપારીની પુત્રી.¹

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૭૭, આવહ.૫ૃ.૬૮૮.

અશ્િષ્નિયાપુત્ત (અર્લિકાપુત્ર) દક્ષિષ્ન મહુરા(૨)ના વેપારીની દીકરી અશ્સિયાનો પુત્ર. તેનો પિતા ઉત્તર મહુરા(૧)નો હતો. તેષ્ને નાની ઉંમરમાં સંસાર છોડ્યો હતો. પુષ્કભદ્દના રાજા પુષ્કકેતુ(૨)નો પુત્ર પુષ્કચૂલ(૧) તેનો શિષ્ય હતો. હોડી દ્વારા ગંગા નદી પાર કરતાં અશ્સિયાપુત્તને કેવળજ્ઞાન થયું.' પૂજ્ય વ્યક્તિ તરીકે તેમને યાદ કરવામાં આવે છે.'

૧. આવનિ.૧૧૯૦-૯૧, આવચૂ. ૨. પૃ.૧૭૭, સંસ્તા. ૫૬-૫૭, નિશીચૂ. ૨. પૃ. ૨૩૧, આવચૂ. ૨. પૃ.૩૬,આવહ.પૃ.૪૨૯-૩૦.

૨. આવ. પૃ.૨૭.

અતિકાય જુઓ અઇકાય.'

૧. ભગ. ૧૬૯.

અતિપાસ જુઓ અઇપાસ.'

૧. સમ<mark>. ૧૫</mark>૯.

અતિબલ જુઓ અઇબલ.^૧

૧. સ્થા.૬૧૬, આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૫, આવમ.પૃ.૨૧૯.

અતિમુત્ત (અતિમુક્ત) જુઓ અઇમુત્ત.'

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૩૨૫, આવચૂ.૧.પૃ.૩૫૭, અન્ત.૬, સ્થા.૭૫૫.

અતિજસ (અતિયશસ્) આ અને અઇજસ એક છે.'

૧. વિશેષા. ૧૭૫૦.

<mark>અતિવાલગવાયગ</mark>(અજાપાલકવાચક) જુઓ <mark>અયાવાલગવાય</mark>ગ' અને તેના ઉપરનું ટિપ્પણ.

૧. બૃભા. ૪૫૩૫.

અત્તેય (આત્રેય) જ્યાં સુધી પહેલાં ખાધેલો ખોરાક પચ્યો ન હોય ત્યાં સુધી નવો ખોરાક ખાવો ન જોઈએ એ સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કરનાર ઋષિ.'

૧. આવનિ. ૮૬૬, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૮.

અત્ય (અર્થ) અચ્છનું પાઠાન્તર.'

૧. સમ.૧૬, ભગ. ૫૫૪.

૧. અત્થસિદ્ધ (અર્થસિદ્ધ) જુઓ ધમ્મજ્ઝય.[•]

૧. તીર્થો. ૧૧૧૮.

૨. અત્થસિદ્ધ પખવાડિયાનો દસમો દિવસ અર્થાત્ શુક્લ પક્ષ અને કૃષ્ણ પક્ષની દસમ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

અત્થિણત્થિપ્પવાદ અથવા અત્થિણત્થિપ્પવાય (અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ) ચોથો પુવ્વ ગ્રન્થ. તેમાં અઢાર અધ્યયનો અને દસ પેટા અધ્યયનો હતાં.' તે અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, તેનો વિચ્છેદ થઈ ગયો છે.

૧. નન્દિ.૫૭, સ્થા.૭૩૨, સમ.૧૮,૧૪૭, નન્દિમ.પૃ.૨૪૧, નન્દિયૂ.પૃ.૭૫.

અથવ્વણ(અથર્વન્) ચાર વેદોમાંનો છેલ્લો વેદ.' તે અથર્વવેદ નામે પ્રસિદ્ધ છે.

૧. વિપા.૨૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૬૯, ભગઅ.પૃ.૩૪૫, ઔ૫.૩૮, ભગ.૯૦,૩૮૦, જ્ઞાતા.૧૦૬, આવચૂ.૧. પૃ.૨૩૭.

અથવ્વણવેય (અથર્વવેદ) આ અને અથવ્વણ એક જ છે.

૧. જ્ઞાતા. ૫૫, વિપા.૨૪.

અદત્ત વિયાહપણ્ણત્તિના આઠમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક.'

પર

૧. ભગ. ૩૦૯.

અદિતિ જુઓ અઇઇ.^૧

૧. જમ્બૂ ૧૫૭,૧૭૧.

૧. અદીષ્નસત્તુ (અદીનશત્રુ) હત્થિણાઉરનો રાજા. મિહિલાના રાજા કુંભ(૪)ની પુત્રી મલ્લિ(૧) તરફ ખૂબ જ આકર્ષાયેલા રાજકુમારોમાંનો એક. તે મલ્લિની સાથે લગ્ન કરવા માગતો હતો. રાજા કુંભે તેનો લગ્ન માટેનો પ્રસ્તાવ સ્વીકાર્યો નહિ. તેથી અદીણસત્તુએ મિહિલા ઉપર લશ્કરી આક્રમણ કર્યું. મલ્લિ રાજકુમારીએ તેને સાચો માર્ગ દર્શાવ્યો. મલ્લિ અને બીજાઓ સાથે તેણે પણ સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે મોક્ષે ગયો.¹

૧. જ્ઞાતા.૬૫,૭૩, સ્થા.૫૬૪.

 ૨. અદીણસત્તુ ધારિણી(૧૪)નો પતિ અને હત્થિસીસ નગરના રાજકુમાર સુબાહુ(૧)નો પિતા.'

૧. વિપા.૩૩.

૩. અદીણસત્તુ ચંપાના રાજા જિયસત્તુ(૧)નો પુત્ર.'

૧. જ્ઞાતા.૯૧.

- <mark>૪. અદીણસત્તુ</mark> એકવીસમા **તિત્થયર ણમિ(૧)**નો પૂર્વભવ.' ૧. સૂત્રનિ.૧૮૭, સૂત્રચૂ.પુ.૪૧૩-૪૧૭.
- અદ્દ (આર્દ્ર) અદ્દપુરનો રાજા. તે અદ્દઅ(૨)નો પિતા હતો.*

૧. સમ.૧૫૭.

૧. અદઅ (આર્દ્રક) આ અને અદ એક જ છે. '

૧. સૂત્રચૂ. પૃ.૪૧૫.

૨. અદમ અદ્દપુરના રાજા અદ્દનો પુત્ર. અભયે(૧) મોકલેલી તિત્થયર ઉસહ(૧)ની પ્રતિમાને જોતાં જ તેને પોતાની પત્ની સાથે રહેતા વસંતપુરના રહેવાસી સામઇઅ તરીકેના પોતાના પૂર્વભવનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. સામઇઅ અને તેની પત્ની બંગ્નેએ સંસારનો ત્યાગ કર્યો. પછી બંગ્ને જુદા જુદા વિચરતાં હતાં. એક વાર સામઇઅ ભિક્ષા માટે ભ્રમણ કરતો હતો ત્યારે તેણે તેની પત્નીને દેખી. તેને તેની તરફ પુનઃ આસક્તિ જન્મી. પરંતુ તેની પત્ની દઢ રહી અને ચલિત ન થઈ. મૃત્યુ પછી સામઇઅ દેવ તરીકે અને તેની પત્ની દેવી તરીકે જન્મ પામ્યાં. દેવ-દેવી તરીકેનું આયુષ્ય પૂરું થતાં સામઇઅ અદઅ તરીકે જન્મ્યો અને તેની પત્ની વસંતપુરના એક ગૃહસ્થની પુત્રી તરીકે જન્મી. અદઅ પોતાના પૂર્વભવને

જાતિસ્મરણથી જાણ્યા પછી સંસારથી વૈરાગ્ય પામ્યો અને તેણે સંસાર ત્યાગ્યો. એક વાર વસંતપુરમાં એકાન્તમાં ધ્યાન કરતા અદઅને પેલી કન્યાએ જોયો અને તેણે અદઅને પરણવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. અદઅ તેની માગણીને તાબે થયો. થોડાંક વર્ષો ગૃહસ્થજીવન ભોગવી અદઅ **રાયગિહ** ગયો. ત્યાં **ગોસાલ** સાથે અને બીજા પંથોના અનુયાયીઓ સાથે તેણે ચર્ચાઓ કરી. પછી તે રાજા **સેણિય(૧)ને** મળ્યો અને **બુદ્ધ(૧)** તેમજ **હત્થિતાવસ** સાથે તેણે ચર્ચાઓ કરી. ત્યાર પછી પુનઃ સંસારનો ત્યાગ કરી તે તિત્થયર **મહાવીર**નો શિષ્ય બન્યો અને મોક્ષ પામ્યો.' તે અદાકુમાર નામે પણ પ્રસિદ્ધ છે.'

૧. સૂત્રનિ. ૧૮૭-૨૦૦, સૂત્રચૂ.
 પૃ.૪૧૩-૧૭, ૪૪૩-૪૪, સૂત્રશી.
 પૃ.૩૮૭-૮૮, દશ્ય. પ.૪૪,

૩. અદઅ અજૈન ઋષિ જે **તિત્થયર પાસ**(૧)ના તીર્થમાં પત્તેયબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારાયા છે.'

- ૧.ઋષિ.૨૮, ઋષિ(સંગ્રહશી)
- અદઇજ્જ (આર્દ્રકીય) સૂયગડનું બાવીસમું અધ્યયન.1

૧. સમ.૨૩, સૂત્રનિ.૧૮૭.

અદકુમાર (આર્દ્રકુમાર) એક પૂજ્ય વ્યક્તિ.' તે અદ્દઅ(૨)થી અભિન્ન વ્યક્તિ છે.^૨ ૧. આવ.પૃ.૨૭. ૨. સૂત્રચૂ. પૃ. ૪૧૫.

અદ્દગ (આર્દ્રક) આ અને અદ્દ તેમજ અદ્દઅ(૨) એક જ છે.'

૧. સૂત્રચૂ. પૃ. ૪૧૫, સૂત્રનિ.૧૯૯, સૂત્રચૂ. પૃ. ૪૧૭.

અદગવંસ (આર્દ્રકવંશ) અદનો વંશ.'

૧. સૂત્રચૂ. પૃ. ૪૧૫.

અદપુર (આર્દ્રપુર) જ્યાં અદઅ(૨) જન્મ્યા હતા તે નગર.

૧. સૂત્રનિ. ૧૮૭થી આગળ.

અદય (આર્દ્રક) જુઓ **અદઅ.**'

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૪૪૬, ઋષિ. ૨૮

અદ્દરાયપુત્ત (આર્દ્રરાજપુત્ર) જુઓ અદ્દઅ(૨)'

૧. સૂત્રચૂ. પૃ. ૪૪€.

અદ્યા (આર્દ્રા) અઠ્ઠચાવીસ **લક્ખત્ત(૧)માંનું એક નક્ષત્ર. તેનું ગોત્રનામ** લોહિચ્ચાયલ છે. તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ રુદ્દ(૪) છે.'

૧. સ્થા.૯૦, જમ્બૂ.૧૫૫,૧૫૭,૧૫૯,૧૭૧, સમ.૧, સૂર્ય.૫૦.

<mark>અદાકુમાર</mark> (આર્દ્રકુમાર) આ અદઅ(૨)નું બીજું નામ છે.^૬

૧. આવ.પૃ.૨૭.

અદાગપસિશ (આર્દ્રકપ્રશ્ન) પછ્હાવાગરણદસાનું આઠમુ અધ્યયન.' તે ઉપલબ્ધ નથી, વિચ્છેદ ગયું છે.

૧. સ્થા.૭૫૫. અભયદેવસૂરિ (સ્થાઅ.પૃ.૫૧૨) પ્રાકૃત અદ્યગનું સંસ્કૃત આદર્શ આપે છે. અદાલય (અદ્દાલક) **પત્તેયબુદ્ધ ત**રીકે સ્વીકારાયેલા અજૈન ઋષિ.^૧ તિત્થંકર પાસ(૧)ના તીર્થના સમયમાં તે હતા.^૨

૧. ઋષિ.૩૫. ૨. ઋષિ(સંગ્રહણી).

અદ્રમાગહ (અર્ધમાગધ) આ અને અદ્રમાગહી એક જ છે.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૦.

અદ્ધમાગહા (અર્ધમાગધી) આ અને અદ્ધમાગહી એક જ છે.

૧. ભગ.૧૯૧, પ્રજ્ઞા.૩૭,આવચૂ.પૃ.૨૫૫,ઔ૫.૩૪, આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૯.

અદ્ધમાગહી (અર્ધમાગધી) અંશતઃ માગધ ભાષાનાં અને અંશતઃ પ્રાકૃત ભાષાનાં લક્ષણો ધરાવતી ભાષા.^૧ તે દેવોની ભાષા છે.^૧ તિત્થયર મહાવીર તેમ જ બીજા તિત્થયરોએ તેમાં ઉપદેશ આપ્યો હતો.^૩ તેને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના લોકો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકતા હતા.^૪ સુત્ત(૧) મહદંશે આ ભાષામાં રચાયું છે.^૫

૧.ભગઅ.પૃ.૨૨૧. ૪. ઔપ.૩૪, સમ.૩૪.

૨.ભગ.૧૯૧.

૫.બુક્ષે.૧૩૭૯,આવનિ(દીપિકા),૫.૭૦.

૩. આવચૂ.૧.૫ૃ.૩૨૯,નન્દિમ.૫ૃ.૮૪.

અદ્વસંકાસા (અર્ધસઙ્કાશા) ઉજ્જેણીના રાજા દેવલાસુઅ અને તેની રાજી અજ્ઞુરત્તલોયજ્ઞાની પુત્રી જેનો જન્મ માતાપિતાએ સંસારનો ત્યાગ કર્યો ત્યાર પછી થયો હતો. પુત્રીને જન્મ આપીને માતા તરત જ મૃત્યુ પામી એટલે બીજી સાધ્વીઓએ તેને ઉછેરી. એકવાર સાધુ દેવલાસુઅ અદ્વસંકાસાને તેની ભરયુવાનીમાં દેખે છે અને તેના રૂપથી આકર્ષાય છે. પરંતુ તેને તેની ભૂલ સમજાઈ જાય છે અને છેવટે તે મોક્ષ પામે છે. અદ્વસંકાસા પણ સંસારનો ત્યાગ કરે છે અને મોક્ષ પામે છે.'

૧. આવનિ.૧૩૦૪,આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૩,આવહ.પૃ.૭૧૫.

અપઇટ્ટાણ (અપ્રતિષ્ઠાન) આ અને **અપ્પઇટાણ** એક જ છે.'

૧. સ્થા.૩૨૮.

અપચ્ચક઼્ખાણકિરિઆ (અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા) <mark>સૂયગ</mark>ડનું વીસમું અધ્યયન.^૧

૧. સમ.૨૩.

અપરાઇઅ (અપરાજિત) જુઓ અપરાઇય.⁴

૧. જીવા.૧૪૪, સમ.૧૫૯.

૧. અપરાઇય (અપરાજિત) જંબુદીવનાં, કહો કે લવણ સમુદ્રનાં, ચાર પ્રવેશદ્વારોમાંનું એક.' તે મંદર પર્વતની ઉત્તરે ૪૫૦૦૦ યોજન દૂર, લવણસમુદ્રના ઉત્તરાર્ધના દક્ષિણ કિનારે આવેલું છે.' તે ચાર યોજન પહોળું, ચાર યોજન જાડું અને આઠ યોજન ઊંચું છે.' જંબુદીવનાં બે સૌથી નજીકના પ્રવેશદ્વારો વચ્ચેનું અંતર ૭૯,૦૦૦ યોજન છે.' તેના અધિષ્ઠાતા અપરાઇય(પ) છે.'

૧. જમ્બૂ.૮, સ્થા. ૩૦૩.	ે ૪. સંમ.૭૯.
૨.જીવા.૧૪૪.	૫. સ્થા.૩૦૫, જીવા.૧૪૪.
૩.સ્થા.૬૫૭.	

૨. અપરાઇય રુયગ(૧) પર્વતના ઉત્તર ભાગમાં આવેલું શિખર. તેની અધિષ્ઠાત્રી દેવી **હિરી**(૧) છે.^પ

૧. સ્થા.૬૪૩.

૩. અપરાઇય અઢારમા **તિત્થંકર અર**ને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર ગૃહસ્થ.^૧ ૧. આવનિ.૩૨૯, સમ.૧૫૭, આવમ. પૃ.૨૭૭.

૪. અપરાઇય ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^{*}

૧. કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬, કલ્પધ.પૃ.૧૫૨.

પ. અપરાઇય અપરાઇય(૧) પ્રવેશદ્વારના અધિષ્ઠાતા દેવ જેમની રાજધાની અપરાઇયા(૧) છે.^૧

૧. જીવા.૧૪૪, સ્થા.૩૦૫, જમ્બૂ.૮.

૬. અપરાઇય પાંચ **અણુત્તર** વિમાનોમાંનું એક. તેમના પૂર્વભવમાં **પંડવો** અહીં જન્મ્યા હતા.^૧ ત્યાં વસતા દેવોનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનુક્રમે એકત્રીસ અને તેત્રીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.ે

૧. મર. ૪૫૬-૫૭. ૨. સમ.૩૧-૩૩, ઉત્તરા. ૩૬.૨૧૦.

૭. અપરાઇય, અક્ર્યાસી ગહોમાંનો એક ગહ.ે સુરિયષણ્ણત્તિ અને જંબુદ્દીવ-પણ્ણત્તિમાં તેનો ઉલ્લેખ નથી.

૧. સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯.

૮. અપરાઇય આઠમા બલદેવ(૨) પઉમ(૬)નો પૂર્વભવ. તેમણે સમુદ(૨) પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી.

૧. સમ. ૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૬-૭; નામોમાં ગોટાળો જણાય છે.

૯. અપરાઇય ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં ભાવી ઉસ્સપ્પિશ્રીના છકા પડિસત્તુ.'

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૪€.

૧૦. અપરાઇય અયલપુરનાં રાજા જિયસત્તુ(૩૯)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી રાહાયરિયનો શિષ્ય બન્યો. શ્રમણવિરોધી ઉજ્જેણીના રાજકુમારને તેણે પાઠ ભણાવ્યો હતો.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૨, ઉત્તરાને.પૃ.૨૫-૨૬, ઉત્તરાક.પૃ.૩૯.

<mark>૧. અપરાઇઆ (</mark>અપરાજિતા) <mark>અપરાઇય</mark>(પ)ની રાજધાની.' તે અસંખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રોની પેલે પાર આવેલા અન્ય **જંબુદ્દીવ**માં આવેલી છે.^રતેનો કિલ્લો ૩૭ યોજન ઊંચો છે.^૩

૧. જમ્બૂ. ૮. ૨. જીવા. ૧૪૪, જમ્બૂશા. પૃ.૬૪. ૩. સમ.૩૭.

અપરાઇયા મહાવિદેહમાં સંખ(૧૫) પ્રદેશની રાજધાની.'

૧. જમ્બૂ ૧૦૨, સ્થા.૯૨,૬૩૭.

૩. અપરાઇયા મહાવિદેહમાં **વપ્પાવઈ(૧)** પ્રદેશની રાજધાની.'

૧. જમ્બૂ ૧૦૨, સ્થા.૯૨, ૬૩૭.

૪. અપરાઇયા મહાવિદેહમાં મહાવચ્છ પ્રદેશની રાજધાની.

૧. જમ્બૂ .૯૬, સ્થા.૯૨, ૬૩૭.

પ. અપરાઇયા જ઼ંદીસરવર ઢીપમાં આવેલા **અંજજ઼ગ(**૧) પર્વતના ઉત્તર ભાગની ઉત્તરે આવેલી પુષ્કરિ**જ઼ી**.'

૧. સ્થા.૩૦૭, જીવા.૧૮૩.

૯. અપરાઇયા રુયગ(૧) પર્વતના પૂર્વ ભાગના અંજગ્રપુલય(૨) શિખર ઉપર વસતી મુખ્ય દિસાકુમારી.'

૧. જેમ્બૂ. ૧૧૪. તીર્થો.૧૫૩, સ્થા.૬૪૩.

૭. અપરાઇયા રુયગ(૧) પર્વતના મધ્ય પ્રદેશની ઉપદિશામાં વસતી મુખ્ય દિસાકુમારી. બાકીની ત્રણ ઉપદિશાઓમાં વસતી ત્રણ દિસાકુમારીઓ છે— વિજયા(૧૧), વેજયંતી(૪) અને જયંતી(૧૩). તાજા જન્મેલા તિત્થયરની નાળ કાપવાનું કામ તેઓ કરે છે.' અન્ય ગ્રન્થોમાં આ કામ રુઆ(૧), રુઆસિઆ વગેરેને સોંપવામાં આવ્યું છે. વધુ વિગતો માટે જુઓ દિસાકુમારી.

૧. તીર્થો. ૧૬૫.

<mark>૮. અપરાઇયા ઈંગાલઅ ગહની</mark> ચાર મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક.' દરેક ગહ, <mark>શક્</mark>ખπ(૧) અને તારા(૩)ને ચાર ચાર મુખ્ય પત્નીઓ હોય છે. તેમનાં નામો

```
એકસરખાં છે.<sup>ર</sup>
```

૧. ભગ.૪૦૬.

```
ર. જમ્બૂ.૧૭૦, સ્થા.૨૭૨.
```

૯. અપરાઇયા જ્ઞાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું અકથાવીસમું અધ્યયન.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૩.

૧૦. અપરાઇયા પખવાડિયાના દસમા દિવસની રાત્રિ.'

૧. જમ્બૂ ૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

૧૧. અપરાઇયા ભ્રાગપુરના ગૃહસ્થની દીકરી. તે**ણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે** તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની. મરીને તે વંતર દેવોના ઇન્દ્ર અઇકાયની પટરાભ્રી તરીકે જન્મી.' તે ફુડા નામે પણ જાણીતી છે.^ર

૧. જ્ઞાતા ૧પ૩. ૨. સ્થા.૨૭૩, ભગ. ૪૦૬.

૧૨. અપરાઇયા સંસારનો ત્યાગ કરતી વખતે આઠમા **તિત્થંકર ચંદપ્પહે** ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.¹

૧. સમ. ૧૫૭.

૧<mark>૩. અપરાઇયા દસરહ</mark>(૧)ની મુખ્ય પત્ની અને આઠમા <mark>બલદેવ</mark>(૨) ૫ઉમ(૬)ની માતા.' ટીકાકારો નોંધે છે કે તેનું બીજુ નામ કૌશલ્યા હતું.^ર

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો.∉૦૪,આવનિ.૪૧૦. ૨. આવનિ.(દીપિકા) પૃ.૮૦.

અપરાજિઅ(અપરાજિત) આ અને **અપરાઇય** એક જ છે.'

૧. સ્થા.૩૦૩, જમ્બૂ.૮, સમ.૩૧,૩૩,૬૪૩, આવનિ.૩૨૯,સ્થાઅ.૫ૃ. ૭૯.

અપરાજિઆ (અપરાજિતા) જુઓ <mark>અપરાઇયા</mark>.'

૧. સ્થા.૩૦૭, જમ્બૂ.૧૧૪,૧૫૨,૧૭૦.

અપરાજિત જુઓ અપરાઈય(૭).'

૧. સ્થા. ૯૦.

અપરાજિય (અપરાજિત) જુઓ **અપરાઇય.** '

૧. સમ.૩૨,૧૫૭, તીર્થો.૧૧૪૬, મર.૪૫૬.

અપરાજિયા (અપરાજિતા) આ અને **અપરાઇયા** એક જ છે.'

૧. સમ.૩૭, ૧૫૭, ૧૫૮, સ્થા.૯૨,૨૭૨,૬૪૩,સૂર્ય.૪૮, જીવા.૧૮૩, તીર્થો.૧૬૫,૬૦૪, ભગ. ૪૦૬.

અપ્પઇકાણ (અપ્રતિષ્ઠાન) <mark>તમતમા</mark> નરકભૂમિમાં પાંચ વિશાલ નારકાવાસોમાંનો એક. તે સૌથી વિશાલ છે.' તેનો વિસ્તાર એક લાખ યોજન છે.^ર ૧. આચા.૧૭૦,જીવામ.પૃ.૧૦૫,સ્થા.૧૪૮. ૨. સમ.૧, સ્થા.૩૨૮.

અપ્યડિહઅ (અપ્રતિહત) સોગંધિયા નગરીનો રાજા. સુકશ્શા તેની પત્ની હતી. તેનો પૌત્ર જિણદાસ(૭) તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય હતો. '

૧. વિપા.૩૪.

અપ્યતિકાણ (અપ્રતિષ્ઠાન) જુઓ અપ્યઇટાણ.

૧. આવહ. પૃ. ૩૪૮.

અપ્પમાય(અપ્રમાદ) ઉત્તરજૂઝયણનું ઓગણત્રીસમું અધ્યયન.*

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ. પૃ. ૯.

અપ્પરાજિય (અપરાજિત) જુઓ અપરાઇય(૬).*

૧. ઉત્તરા. ૩૬.૨૧૩.

અબદ્વિગદિદિ (અબદ્વિકદષ્ટિ) આ અને અબદ્વિય એક જ છે.'

૧. આવચૂ.૧. પૃ.૪૨૬.

અબદ્ધિય(અબદ્ધિક) કર્મ આત્માને કેવળ સ્પર્શ જ કરે છે એવો મત ધરાવનાર ગોટ્ટામાહિલે વીર નિર્વાણ સંવત ૫૮૪માં ઉપદેશેલો સિદ્ધાન્ત. તેના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે કર્મ આત્મા સાથે બંધાય છે એમ માનવું ખોટું છે.'

 આવનિ.૭૭૯-૭૮૧, નિશીભા.૫૬૧૯, ઉત્તરાશા.૫ૃ.૧૭૪,ઔ૫. ૪૧, ઔ૫અ. ૫ૃ. ૧૦૬, આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૨૬.

અબ્બુય(અર્બુદ) એક પર્વત જ્યાં યાત્રાળુઓ સંખડિ(ઉજાણી) કરતાં હતાં.' રાજસ્થાનના સિરોહિ જિલ્લામાં આવેલા હાલના આબુ પર્વત સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.'

૧. બૃભા.૩૧૫૦, બૃક્ષે.૮૮૪. ૨. ૨. જુઓ જિઓડિ. પૃ.૧૦.

અબ્ભ (અભ્ર) વિયાહપણ્ણત્તિના એકવીસમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક. તે દસ અધ્યયનોમાં વિભક્ત છે.'

૧. ભગ.૬૮૮.

અબ્લિતર-પુક્અરદ્ધ (અભ્યન્તર-પુષ્કરાર્ધ) <mark>પુક્ ખરવર</mark> દ્વીપનો અંદરનો અડધો ભાગ. વિગતો માટે જુઓ **પુક્ખરવર**.

૧. જીવા.૧૭૬.

અભઅ (અભય) રાયગિહના રાજા સેણિઅ(૧)નો નંદા(૧)થી' બેણ્ણાતડમાં જન્મેલો પુત્ર.' જૈન આગમ સાહિત્યનું બહુ જ પ્રસિદ્ધ પાત્ર છે. સર્વસામાન્યપણે બુદ્ધિના અને વિશેષણપણે તર્કશક્તિના દષ્ટાન્ત તરીકે વારંવાર તેનો ઉલ્લેખ આવે

છે.³ જ્યારે પહેલવહેલી વાર તે પોતાની માતા સાથે રાયગિહ ગયો ત્યારે તેશે પોતાની તર્કશક્તિને દેખાડી. સેશિઅ તેની મૌલિક બુદ્ધિ અને તર્કશક્તિથી એટલો તો પ્રભાવિત થઈ ગયો કે તેશે તેને પોતાનો પ્રધાનમંત્રી બનાવ્યો.^{*} તેની મૌલિક બુદ્ધિનાં (ઔત્પત્તિકિબુદ્ધિનાં) ઉદાહરશો નીચે પ્રમાશે છે–

'એક વાર રાજાની વીંટી પાશી વિનાના ખાલી કૂવામાં પડી ગઈ. ઢંઢેરો પીટવામાં આવ્યો કે જે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ પણ સાધનનો ઉપયોગ કર્યા વિના કૂવામાંથી પોતાના હાથ વડે વીંટી કાઢી આપશે તેને મોટું ઈનામ આપવામાં આવશે. અભઅ સિવાય આ કામ કોઈ કરી શક્યું નહિ. તેશે તાજું ગાયનું છાશ વીંટી ઉપર નાખ્યું. બેત્રણ દિવસ પછી જ્યારે છાણ સાવ સૂકાઈ ગયું ત્યારે કૂવાને પાણીથી ભરી દેવામાં આવ્યો. પરિણામે પોતાની અંદર વીટીં ધરાવતું છાણું પાણીની સપાટી ઉપર આવ્યું. અભએ પોતાના હાથ વડે તે લઈ લીધું અને તેમાંથી વીંટી કાઢી રાજાને આપી.'^પ

અભઅ બધાં શાસ્ત્રોમાં અને રાજનીતિમાં નિપુણ હતો. તે રાજાની ફરજો ઉપર પણ ધ્યાન આપતો.^૬ સેશિઅ રાજાની બહેન સેશા(૩)ની પુત્રીને પરશ્યો° હતો. તેશે એક વિદ્યાધરને મદદ કરી હતી અને તેના બદલામાં વિદ્યાધર પાસેથી તેને કેટલીક વિદ્યાઓ શીખવા મળી હતી. તેણે દેવને પ્રાર્થનાપૂર્વક આવાહન કર્યું અને ઓરમાન માતા **ધારિણી**(૧)નો દોહદ પૂરો કર્યો.^૯ વેસાલીમાંથી ચેલ્લણાને ભગાડી જવામાં પોતાના પિતા સેણિઅને તેણે મદદ કરી હતી. ^{૧૦} ચેલ્લણાનો દોહદ પણ તેણે બુદ્ધિચાતુરીથી પૂરો કર્યો.^{૧૧} અદઅ(૨) સાથે મિત્રતા વધારવા તેણે <mark>તિત્થયર</mark> ઉસહ(૧)ની પ્રતિમા ભેટ મોકલી.^{૧૨} સુલસ તેનો મિત્ર હતો.^{૧૩} અભએ પોતાની પારિશામિકિબુદ્ધિના બળે રાજા પજ્જોયને ભલાવામાં નાખ્યો અને તેને <mark>રાયગિહ</mark>માંથી પીછેહઠ કરવા ફરજ પાડી.^{૧૪} ગણિકાની મદદથી અભઅને ગિરકતાર કરીને પજ્જોયે તેનો બદલો લીધો. તેને ઉજ્જેણી લઈ જવામાં આવ્યો. '' પરંતુ તેના બુદ્ધિબળ અને કિંમતી સૂચનોના કારણે પજ્જોયે તેને તરત જ મુક્ત કરી દીધો અને તે બન્ને મિત્ર બની ગયા. પજ્જોય અભઅથી ખૂબ પ્રસન્ન હતા કારણ કે અભએ પજ્જોયને ખાતરી કરાવી આપી કે લોહજંઘ જે મોદક લાવ્યો છે તેમાં ઝેર છે. તેણે ગાંડા હાથી **ણલગિરિને** વશ કરવાનો ઉપાય સચવ્યો. તેણે વિનાશક આગને ઓલવી નાખવાની યોજના બતાવી અને છેલ્લે દેવે કરેલા ઉપદ્રવને નિષ્ફળ બનાવવાનો ઉપાય સૂચવ્યો. ^{૧૯} અભઅ ગિરફતારીમાંથી મુક્ત થયા પછી શાંત બેસી ન રહ્યો. ધોળા દિવસે પજ્જોયનું અપહરણ કરવાની યોજના તેણે પુનઃ વિચારી. તે એક વૈદ્યનું કપટ રમ્યો અને બનાવટી ગાંડા રાજાની યુક્તિ દ્વારા તે પજ્જોયને રાયગિહ ઉપાડી ગયો. આ તેની પારિણામિકિબુદ્ધિનું દષ્ટાન્ત છે.^{\જ} જ્યારે કાલસૂરિય પોતાની મરણપથારીમાં અત્યંત પીડાતો હતો ત્યારે અભએ તેને શાંતિથી મરવામાં મદદ કરી હતી.^{૧૮} સેણિઅ તેના ઉપર એટલો પ્રસન્ન થઈ ગયો કે તેણે અભઅને રાજમુકુટ સ્વીકારવા કહ્યું પરંતુ અભએ તેનો સ્વીકાર ન કર્યો^{૧૯} અને તે તો તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય બની ગયો.^{૨૦} તે અણુત્તરવિમાણ વિજય(૨૧)માં દેવ તરીકે જન્મ લેશે અને મહાવિદેહ(૧)માં મોક્ષ પામશે.^{૨૧}

કેટલીક પ્રસંગકથાઓ અભઅ સાથે જોડાયેલી છે. તે નીચે પ્રમાણે છે– દેવ પાસે એકદંડિયા મહેલનું નિર્માણ કરાવરાવવું;^{રર} રાજમહેલના બગીચામાંથી આપ્રફળો ચોરી જનાર ચોરને શોધી કાઢવો;^{રરૂ} મગરના મુખમાંથી **સેયણય**ને મુક્ત કરવો;^{ર*} સેણિઅ તરફથી હુકમ હોવા છતાં પણ ચેલ્લણાના મહેલને આગ ન લગાડીને ચેલ્લાણાની જિંદગી બચાવવી;^{રમ} ખરા ધાર્મિક લોકો કોણ છે અને ધાર્મિક ન હોવા છતાં ધાર્મિક હોવાનો ઢોંગ કરતા લોકો કોણ છે તે શોધી કાઢવું;^{ર*} અભએ ધોવા આપેલાં કપડાંને પહેરનાર ધોબીને રંગેહાથ પકડી પાડવો;^{ર*} સંસારનો જેણે ત્યાગ કરી દીધો હતો તે કઠિયારાની નિંદા કરતા અને તેને ભાંડતા લોકોને તેમ કરતાં રોકવા,^{ર,4} અને **રોહિણિય** ચોરને પકડી પાડવાનો તેનો પ્રયત્ન.^{ર*}

૧. શાતા.૭,અનુત્ત.૧,નિર.૧.૧,	૯. જ્ઞાતા.૧€.
નિરચૂ. ૧.૧, પૃ.પ.	૧૦. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૫,આવહ.પૃ.૬૭૮.
૨.આવચૂ.૧.૫.૫૪૬,આવચૂ.૨.	૧૧. નિર.૧.૧, આવહ.પૃ.૬૭૮.
પૃ.૧૫૯, આવહ.પૃ.૪૧૮,૬૭૧,	૧૨. સૂત્રચૂ.પૃ.૪૧૫,સૂત્રશી.પૃ.૩૮૭.
નિશીચૂ.૨.પૃ. ૨૩૧, નન્દિમ.	૧૩. સૂત્રચૂ.પૃ.૨૧૯.
પૃ. ૧૫૧.	૧૪. આવચૂ.૧,૫.૫૫૭,આવચૂ.૨.૫.૧૫૯,
૩.સ્થાઅ.પૃ.૨૮૩, ૫૧૬, બૃક્ષે.	આવહ.પૃ.૪૨૮, ૬૭૧.
૩૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૮.	૧૫. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૮,આવહ.પૃ.૪૨૮,
૪. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૭,આવચૂ.૨.	૬૭૨, દશચૂ.પૃ.૫૩,સૂત્રચૂ.પૃ.૩૬૨,
પૃ.૧૫૯, આવહ.પૃ.૪૧૮,નન્દિમ.	સૂત્રશી.પૃ.૧૦૩.
પૃ.૧૫૧.	૧૬. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૮,આવહ.પૃ.૪૨૮,
પ. એજન.	૬૭૩-૭૫, નન્દિમ.પૃ.૧૬૬, આવચૂ.૨.
૬ . શાતા.૭.	પૃ.૧૬૧-૧૬૨.
૭. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૦,આવહ.	૧૭. આવનિ.૯૪૩,આવનિ.(દીપિકા).
પૃ.૬૭૩.	પૃ.૧૮૨, દશચૂ. પૃ.પ૩, આવચૂ.
૮. ગનુહ.પૃ.૧૦,અનુહે.પૃ.૧૭,	૧. પૃ.૫૫૮,આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૨,
વિશેષાકો. પૃ. ૨૭૫.	આવહ. પૃ.૪૨૮, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૯,
	નન્દિમ. પૃં. ૧૬૬.

૧૮.આવહ. પૃ.૬૮૧,આવચૂ.૨.	૨૪.આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૬૮,આવહ.૫ૃ.૩૫૫.
પૃ.૧૭૦.	૨૫. આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૪,આવહ.પૃ.૯૫,
૧૯. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૧,આવહ.	આવમ.પૃ.૧૩૮,વિશેષાકો.પૃ.૪૧૪,
પૃ.€૮૨.	બૃમ.પૃ.પ૮.
૨૦.એજન. અનુત્ત.૧.	૨૬. સૂત્રચૂ.પૃ.૭૮.
૨૧.અનુત્ત.૧.	૨૭. આવચૂ.૨.૫ૃ.૬૧,આવહ.૫ૃ.૬૭૧.
૨૨.દશચૂ.પૃ.૪૪.	૨૮. દશચૂ.પૃ.૮૩-૮૪.
૨૩.દશચૂ.પૃ.૪૫, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૬.	૨૯. વ્યવમ.૪. પૃ. ૬૭.

અભગ્ગ(અભગ્ન) વિવાગસુયના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું ત્રીજું અધ્યયન.' તેમાં અભગ્ગસે**ણ**(૨)ની કથા છે.'

૧. વિપા.૨.

ર. એજન.૧૫-૨૦.

૧. અભગ્ગસેણ (અભગ્નસેન) **વારત્તપુર**નો રાજા. તેનો મંત્રી વારત્તગ(૩) હતો.^૧ આ અભગ્ગસે**શ અભયસેણ** નામે પશ જાણીતો હતો.^૨

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૯, નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૫૮. ૨. આવનિ.૧૨૯૮.

૨. અભગ્ગસેણ મહબ્બલ(૮)થી શાસિત પુરિમતાલ નગરની પાસે આવેલા એક સ્થાનમાં વસતો પાંચસો ચોરોનો જે સરદાર વિજય(૧૬) હતો તેનો પુત્ર. એક ઉત્સવ પ્રસંગે છળકપટ કરીને રાજાએ તેને ગિરફતાર કર્યો. તેના ઉપર વિવિધ ત્રાસ ગુજારવામાં આવ્યા. તેના પોતાના સ્વજનોનું માંસ, લોહી વગેરે તેને બળજબરીથી ખવડાવવામાં આવ્યા. તિત્થયર મહાવીરે સમજાવ્યું કે આ બધો ત્રાસ તેને સહન કરવો પડ્યો કારણ કે ઈડાના સમૃદ્ધ વેપારી ણિણ્ણય(૧) તરીકે તેણે પોતાના પૂર્વભવમાં જે પાપો કરેલાં તેનું તે પરિણામ હતું.⁴

૧. વિપા.૧૫-૨૦, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૭.

૧. અભય જુઓ અભઅ.^૧

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૪૧૪, આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૭.

અભય અગ્રુત્તરોવવાઇયદસાના પ્રથમ વર્ગનું દસમું અધ્યયન યા ઉદ્દેશક.^૧
 ૧. અનુત્ત. ૧.

અભયકરા(અભયક્રરા) સંસારનો ત્યાગ કરતી વખતે સત્તરમા **તિત્થંકર કુંથુ**(૧) એ ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખીનું નામ.'

૧. સમ.૧૫૭.

અભયકુમાર આ અને **અભઅ**(૧) એક જ છે.^૧ તેને પૂજ્ય સ્મરણીય વ્યક્તિ તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે.^૨

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૪૧૫, અનુહે.પૃ.૧૭.

૨. આવ.પૃ.૨૭.

અભયઘોસ (અભયઘોષ) <mark>પભંકરા</mark>(૪)નગરીના શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર જે તેના પૂર્વભવમાં **સિજ્જંસ**(૩) હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૯.

અભયસેણ(અભયસેન) અભગ્ગસેણ(૧)નું બીજું નામ.'

૧. આવનિ.૧૨૯૮,બૃક્ષે.૧૧૧૦, આવહ.પૃ.૭૧૧,પિંડનિમ.પૃ.૧૬૯.

અભયા ચંપાની રાશી.' દધિવાહન રાજાની પત્ની તરીકે તેનો ઉલ્લેખ આવે છે.^{*} જુઓ **સુદંસણ**(૯).

 ٩. આવચૂ.પૃ.૩૧૫, ઉત્તરાક.પૃ.૪૨૨.
 ૨. ઉત્તરાક.પૃ.૪૨૨.

 ૨. ઉત્તરાક.પૃ.૪૨૨.
 ૨. ઉત્તરાક.પૃ.૪૨૨.

અભિઇ(અભિજિત્) અઠ્ઠચાવીસ **ણક્ખત્ત**(૧)માંનું એક. બમ્હદેવયા તેની અધિષ્ઠાત્રી દેવતા છે. આ ણક્ખત્તનું ગોત્રનામ મોગ્ગલાયણ(૧) છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૫,૧૫૭,૧૫૯,૧૬૫,૧૭૧, સૂર્ય.૩૮,૫૦,સમ.૩,સ્થા.૯૦, દેવે.૯૭,૧૫૩.

<mark>૧. અભિચંદ</mark> (અભિચન્દ્ર) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન <mark>ઓસપ્પિણી</mark>માં થયેલા સાત કુલગરમાંના ચોથા કુલગર.૧ તેમની ઊંચાઈ ૬૦૦ ધનુષ હતી.ર તેમની પત્ની પડિરૂવા હતી.ર તે ચંદાભ(૨) નામે પણ જાણીતા છે.ર

૧.સમ.૧પ૭, સ્થા.૫૫૬,આવનિ. પ્રમાજ્ઞે તેની ઊંચાઈ ૬૫૦ ધનુષ્ય હતી. ૧૫૫, વિશેષા.૧૫૬૮, તીર્થો.૭૫. ૩. સ્થા. ૫૫૬.

- રં.સમ.૧૦૯,સ્થા.૫૧૮.આવનિ.૧૫૬ ૪. જમ્બૂ.૨૮.
- ર. અભિચંદ અંતગડદસાના બીજા વર્ગનું આઠમું અધ્યયન.[•]

૧. અન્ત.૩.

૩. અભિંચદ રાજા **વ**ણ્હિ(૧) અને તેની રાશી ધારિશી(૫)નો પુત્ર. તે સંસાર ત્યાગીને <mark>તિત્થયર અરિટ્ટણેમિ</mark>નો શિષ્ય બન્યો. સોળ વર્ષ સુધી શ્રમણનાં વ્રતોનું પાલન કરીને પછી <mark>સેત</mark>ુંજ પર્વત ઉપર તે મોક્ષે ગયો.'

૧. અન્ત.૩.

૪. અભિચંદ વીયસોગાના રાજા મહબ્બલ(૨)નો ઘનિષ્ઠ મિત્ર.'

૧. જ્ઞાતા.૬૪.

પ. અભિચંદ દિન-રાતનાં ત્રીસ <mark>મુહુત્તમાંનું એ</mark>ક.'

૧. જમ્બૂ ૧૫૨, સૂર્ય.૪૭, સમ.૩૦.

<mark>અભિજયંત માણવગણ</mark>(૨)નું એક કુલ.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૦.

અભિજાઅ (અભિજાત) પખવાડિયાનો અગિયારમો દિવસ અર્થાત્ શુક્લ પક્ષ અને

કૃષ્ણ પક્ષની અગિયારસ.*

૧. જમ્બૂ ૧૫૨, સૂર્ય.૪૮*.*

અભિણંદ(અભિનન્દ) આ અને **અભિણંદિઅ** એક જ છે.[•]

૧. સૂર્ય.૫૩.

અભિશંદણ (અભિનન્દન) વર્તમાન અવસર્પિણી કાલચક્રમાં થયેલા ચોથા તિત્થંકર.' વિણીઆ નગરીના રાજા સંવર(૧) અને તેની રાણી સિદ્ધત્થા(૧)નો પુત્ર.' ત્રીજા તિત્થંકર સંભવના મૃત્યુ પછી દસ લાખ કરોડ સાગરોપમ વર્ષો પૂરાં થતાં તેમનો જન્મ થયો હતો.' તેમની ઊંચાઈ ૩પ૦ ધનુષ હતી.' તપ્તસુવર્જા જેવો તેમનો વર્જ હતો.' તેમણે એક હજાર પુરુષો સાથે સંસારત્યાગ કર્યો હતો.' તે પ્રસંગે તેમણે સુપસિદ્ધા પાલખીનો ઉપયોગ કર્યો હતો.' તેમને સાધુઓના ૧૧૬ ગણો હતા અને દરેક ગણનો એક નેતા(ગણધર) હતો.' તે પચાસ લાખ પૂર્વ વર્ષો જીવ્યા (સાડાબાર રાજકુમાર તરીકે, સાડી છત્રીસ રાજા તરીકે અને એક લાખ પૂર્વ શ્રમણ તરીકે) અને પછી સમ્મેય પર્વત ઉપર^૯ મોક્ષ પામ્યા.'^૦ તેમના પ્રમુખ શિષ્ય વજ્જણાભ હતા અને તેમની પ્રમુખ શિષ્યા અજિઆ(૨) હતી. તેમને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર ઈદદત્ત હતા.'' તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ પ્રિયક હતું.'' તેમના શિષ્યો ત્રણ લાખ હતા અને શિષ્યાઓ છ લાખ ત્રીસ હજાર હતી.'' તેમનો પૂર્વભવ ધમ્મસીહ(૩) તરીકેનો હતો.'*

૧.આવ.પૃ.૪.	८. આવનિ.૨૬૬; તીર્થો.૪૪૪ અનુસાર
૨.આવર્નિ.૩૮૨થી આગળ, સમ.	ગણધરોની સંખ્યા ૧૦૩ છે.
૧૫૭, તીર્થો.૪૬૭.	૯. આવનિ.૨૮૦, ૩૦૩.
૩.સ્થા.૭૩૦.	૧૦. એજન. ૩૦૭.
૪.સમ.૧૦૫	૧૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો .૪૪૫,૪૫૭,
૫.આવનિ.૩૭૬, તીર્થો.૩૩૬.	આવનિ.૩૨૭.
૬.આવનિ.૨૨૫, તીર્થો.૩૯૧.	૧૨. સમ.૧૫૭,તીર્થો.૪૦૫.
૭.સમ.૧૫૭ <i>.</i>	૧૩. આવનિ.૨૫૬, ૨૬૦.
	૧૪. સમ.૧૫૭.

અભિષ્ઠાંદિઅ (અભિનન્દિત) શ્રાવણ મહિનાનું અસામાન્ય નામ.' ૧. જબ્બૂ ૧૫૨, સૂર્ય.૫૩.
અભિવદ્ધિ (અભિવૃદ્ધિ) આ અને અહિવઠ્ઠિ એક જ છે.' ૧. જખ્બૂ ૧૫૭.
અભીઇ (અભિજિત્) જુઓ અભિઇ.' ૧. સમ.૩.
અભીજિ (અભિજિત્) આ અને અભિઇ એક છે.'

૧. સમ.૯.

અભીતિ સિંધુસોવીર દેશમાં આવેલા વીતિભય નગરના રાજા ઉદાયણ(૧) અને તેની રાશી પભાવતી(૩)નો પુત્ર. સંસારનો ત્યાગ કરતી વખતે ઉદાયણે રાજગાદી પોતાના પુત્રને ન સોંપતાં પોતાની બહેનના દીકરા કેસિ(૨)ને સોંપી. પોતાના પિતાના પોતાને પ્રતિકૂળ કાર્ય અને નિર્ણયથી અભીતિ દુઃખી થઈને ચંપા જતો રહ્યો અને રાજા કુણિઅ સાથે રહ્યો.¹

૧. ભગ.૪૯૧-૯૨, સ્થાઅ. પૃ.૪૩૧.

અભીચિ (અભીતિ) આ અને અભીતિ' તથા અભિઇ' એક છે.

૧. ભગ.૪૯૨. ૨. સૂર્ય.૬૨,૯૩.

અભીયિકુમાર (અભીતિકુમાર) આ અને અભીતિ એક જ છે.'

૧.ભગ.૪૯૧.

૧. અમમ રાત-દિનનાં ત્રીસ મુહુત્તમાંનું એક.¹ સમવાયમાં તેનો આવત્ત(૫) નામે નિર્દેશ છે.ર

૧. જમ્બૂ ૧૫૨, સૂર્ય.૪૭. ૨. સમ.૩૦.

૨. અમમ ભરહ(૨)માં ભાવી ઉસ્સપ્પિશીમાં થનારા બારમા ભાવી તિત્યંકર. વાસુદેવ(૨) કષ્ઠહ(૧)નો આત્મા જે અત્યારે નરકમાં છે તે જ ભરહમાં સયદુવાર નગરમાં આ અમમ તરીકે જન્મ લેશે. સમવાય અનુસાર તે બારમા નહિ પજ્ઞ તેરમા ભાવી તિત્યંકર છે. '

૧. અન્ત.૯, સ્થા.૬૯૨, સ્થાઅ.૫ૃ.૪૩૪, તીર્થો.૧૧૧૩. ૨. સમ.૧૫૯.

અમયઘોસ (અમૃતઘોષ) કાઈદી નગરીનો રાજા. તેશે સંસારત્યાગ કર્યો. ચંડવેગે તેને ત્રાસ આપી મારી નાખ્યો. તે મોક્ષ પામ્યો.'

૧. સંસ્તા.૭૬-૭૮.

અમરકંકા આ અને અવરકંકા(૧) એક જ છે.

૧. જ્ઞાતા. ૧૨૪

અમરવઇ (અમરપતિ) જ્ઞાતૃવંશનો રાજકુમાર જે સંસાર ત્યાગી **તિત્થંકર** મલ્લિ(૧)નો શિષ્ય બન્યો હતો.

૧. જ્ઞાતા.૭૭.

અમરસેણ (અમરસેન) જ્ઞાતૃવંશનો રાજકુમાર જે સંસાર ત્યાગી અમરવઇની જેમ જ તિત્થંકર મલ્લિ(૧)નો શિષ્ય બન્યો હતો.'

૧. જ્ઞાતા.૭૭.

અમલ ઉસહ(૧)ના સો પુત્રોમાંનો એક પુત્ર.ં

૧. કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬, કલ્પધ.<mark>પૃ.૧૫૧</mark>.

૧. અમલા એકવીસમા **તિત્થંકર શમિ**(૧)ની પ્રમુખ શિષ્યા. ' તેનો **અણિલા** નામે પણ ઉલ્લેખ થયો છે.^૨ અમિલા એ અમલાનું પાઠાન્તર લાગે છે.^૩ **૧.** સમ.૧૫૭. २. तीर्थो ४ह१ **૩. સમ.૧૫૭**. **૨. અમલા સક્ક**(૩)ની આઠ પટરાણીઓમાંની એક.^૧ તે **અચલા(૨)** નામે પણ જાણીતી હતી. ર ૧. ભગ.૪૦૬.સ્થા.૬૧૨. ર. જ્ઞાતા.૧૫૭. અમિતસેણ (અમૃતસેન) જુઓ અજિયસેણ(૫). ૧. સ્થાઅ. ૭૬૭. **અમિયગઇ** (અમિતગતિ) દક્ષિણના **દિસાકુમાર** દેવોનો ઇન્દ્ર.^૧ તેને છ પટરાણીઓ છે જેમનાં નામો **ધરણ**(૧)ની પટરાષ્ટીઓનાં નામોથી જુદાં નથી.^૨ તેના ચાર લોગપાલ છે – તુરિયગઇ, ખિપ્પગઇ, સીહગઇ અને સીહવિક્કમગઇ.³ ૧.ભગ.૧૬૯,સ્થા.૯૪, પ્રજ્ઞા.૪૬. ૩. ભગ.૧૬૯. સ્થા.૨૫૬. ર.ભગ.૪૦૬. સ્થા. ૫૦૮. **અમિયતેય** (અમિતતેજસ્) એક ચરણ સાધ.^૧ ૧. આવચૂ.૧.૫.૧૭૧. અમિયવાહણ (અમિતવાહન) ઉત્તરના દિસાકુમાર દેવોનો ઇન્દ્ર.' તેને છ પટરાશીઓ છે જેમનાં નામો ભૂયાશંદ(૧)ની પટરાશીઓનાં નામોને મળતાં છે.^{*} તેને ચાર લોગપાલ છે જેવા અમિયગઇને છે.3 ૧. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૯૪, પ્રજ્ઞા.૪૬. 3. ભગ.૧૬૯,સ્થા.૨૫૬. ૨. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૫૦૮. **અમિલા** જીઓ અમલા(૧).૧ ૧. સમ.૧૫૭. **૧. અમોહ**(અમોઘ) સાતમું ગેવિજ્જગ વિમાન.^૬ ૧. સ્થા. ૬૮૫. ૨. અમોહ રુયગ(૧) પર્વતના પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલું શિખર. તેની અધિષ્ઠાત્રી દેવી **સુરદેવી**(૨) છે.' ૧. સ્થા. ૬૪૩. **૩. અમોહ સક્ક**(૩)ના લોગપાલ વેસમણ્ર(૯)ના હાથ નીચેનો દેવ.' ૧. ભગ. ૧૬૮. ૪. અમોહ એક જક્રખ જેનું ચૈત્ય સાહંજણી નગરીના દેવરમણ ઉદ્યાનમાં આવેલું

ŧ٤

છે.'

૧. વિપા.૨૧.

અમોહદંસણ (અમોઘદર્શન) પુરિમતાલની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું ઉદ્યાન. તેમાં જક્ખ અમોહદંસિનું ચૈત્ય આવેલું હતું.'

૧. વિપા.૧૫.

અમોહદંસિ (અમોઘદર્શિન્) એક જક્મ દેવ જેનું ચૈત્ય પુરિમતાલ પાસેના અમોહદંસણ ઉદ્યાનમાં આવેલું હતું.'

૧. વિષા.૧૫.

અમોહરહ (અમોઘરથ) ઉજ્જે<mark>ણ</mark>ીના રાજા જિયસત્તુ(૩૬)નો સારથિ. જસમતી તેની પત્ની હતી અને અગડદત્ત તેનો પુત્ર હતો.'

૧. ઉત્તરાશા. પૃ. ૨૧૩.

 ગમોહા (અમોઘા) ગ્રંદીસર દીપમાં આવેલા અંજગ્રગ પર્વતના પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલી પુષ્કરિશી.¹

૧. સ્થા.૩૦૭, જીવા.૧૮૩.

ર. અમોહા જંબુસુદંસાણાનું બીજું નામ.'

૧. જમ્બૂ. ૯૦.

૧. અમ્મડ (અમ્બડ) તિત્થયર મહાવીરનો સમકાલીન એક બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક.' તેને સાતસો શિષ્યો હતા. તેને મહાવીરના ઉપદેશોમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. જ્યારે તે અને તેના શિષ્યો કંપિલ્લપુરથી પુરિમતાલ જઈ રહ્યા હતા ત્યારે તે બધા મૃત્યુ પામ્યા કારણ કે તેમણે લીધેલા વ્રત મુજબ તેમને પાણી દેનાર કોઈ હતું નહિ. મરીને તે બધાએ બંભલોગમાં જન્મ ધારણ કર્યો. ભવિષ્યમાં મહાવિદેહમાં તેઓ મોક્ષ પામશે.'

૧. ઔ૫.૩૮,૩૯,ભઞ.૫૨૯,૫૩૦, ભગઅ.૫ૃ.૬૫૩,૬૯૬. 🤍 ૨. ઔ૫.૪૦.

૨. અમ્મડ તિત્થયર મહાવીરનો ઉપાસક શ્રાવક. તે સુલસા(૨)ને મળ્યો અને મહાવીર વતી ખબરઅંતર પૂછ્યા. તે<mark>શે સુલસા</mark>ની શ્રદ્ધાની દઢતા જાણવા તેની અનેક પરીક્ષા કરી. અને તેની શ્રદ્ધાની દઢતા જાણીને તેણે તેની પ્રશંસા કરી.' આ અમ્મડ આવતા ઉત્સર્પિણી કાલમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં તેવીસમા **તિત્થંકર** તરીકે જન્મ લેશે.'

૧.સ્થાઅ.પૃ.૪૫૭,પ્રજ્ઞામ.પૃ.૬૧,નિશીચૂ. દશહ. પૃ.૧૦૨.

૧.પૃ.૩૨,આચાચૂ.પૃ.૧૩,દશચૂ.પૃ.૯૬, ૨. સ્થા.૬૯૨, સમ.૧૫૯.

૩. અમ્મડ તિત્થયર પાસ(૧)ના તીર્થમાં થયેલો એક પરિવ્રાજક જેનો પત્તેયબુદ્ધ

તરીકે સ્વીકાર થયો છે. તે**ને જોગંધરાયણ**(૨) સાથે ચર્ચા થઈ હતી.' ૧.ઋષિ.૨૫,ઋષિ(સંગ્રહક્ષી).

- અમ્મયા(અમૃતા) પાંચમા વાસુદેવ(૧) પુરિસસીહની માતા.' ૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો.૬૦૩, આવનિ.૪૦૯.
- અય (અજ) પુવ્વાભદવયા નક્ષત્રના અધિષ્ઠાતા દેવ.^{*} ૧. જમ્બૂ ૧૫૭, ૧૭૧, સ્થા.૯૦.
- **૧. અયંપુલ** (અયમ્પુલ) **સક્ક**(૩)ના **લોગપાલ વરુણ**(૧)ના કુટુંબનો સભ્ય.^૧ ૧. ભગ. ૧૬૭.

૨. અયંપુલ ગોસાલનો ઉપાસક. તે સાવત્થીનો હતો. એક વાર હલ્લા(એક જાતનું જંતુ)ના આકાર અંગે પૂછવા તે કુતૂહલવશ ગોસાલ પાસે ગયો. તેણે ગોસાલને વિચિત્ર સ્થિતિમાં - નાચતા, ગાતા અને મદ્યપાન કરતા - જોયા. તેથી તે શરમિંદો બની પાછો ફરવા માગતો હતો. ગોસાલના શિષ્યોને આનો ખ્યાલ આવી જતાં તેમણે તેને નિર્વાણ(મોક્ષ) પામવાની પૂર્વ સંધ્યાએ આચરવામાં આવતી આઠ બાબતો (ચરમો) સમજાવી. આ સમજૂતીથી સંતુષ્ટ થયેલો તે ગોસાલ પાસે ગયો અને પોતાની શંકાનું સમાધાન પામ્યો.'

અયકર (અજકર) આ અ**ને અયકરઅ** એક જ છે.^૧

અયકરઅ (અજકરક) અક્ર્યાસી ગહમાંનો એક ગહ.'

૧. જમ્બૂ.૧૭૦,સૂર્ય.૧૦૭,સ્થા.૯૦, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫.

<mark>અયકર</mark>ગ(અજકરક) આ અને <mark>અયકરઅ</mark> એક જ છે.'

૧. સ્થા.૯૦.

અયલ (અયલ) આ અને અચલ¹ તથા અયલભાયા^ર એક છે.

૧. દશચૂ.૧૦૫, જ્ઞાતા,૬૪,અન્ત.૧,૨,આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૭, વિશેષા.૧૭૬૬. ૨.આવનિ.૬૪૫.

અયલગ્ગામ (અચલગ્રામ) આ તે ગામ છે જે ગામના સુરઇય, સયદેવ, સમણય અને સુભદ્ર(૪) હતા. અહીં તેમણે એક તાપસ સાથે જસહર(૧) પાસે દીક્ષા લીધી હતી.' આ ગામ મગહામાં આવેલું હતું.^૨

૧. મર.૪૪૯-૪૫૧. ૨. ઉત્તરાક.પૃ.૩૬૮, ઉત્તરાનિ.પૃ.૨૪૩.

અયલપુર (અચલપુર) આભીર(૧) દેશમાં કષ્ડા(૬) અને બિણ્લા(૨) નદીઓના

૧. ભગ.૫૫૪.

૧. સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫.

સંગમ પાસે આવેલું નગર.' તે રાજા જિયસત્તુ(૩૯)ની રાજધાની હતું.' **રેવઇશક્ખત્ત** નામના આચાર્યના શિષ્ય સીહ(૩)એ અહીં દીક્ષા લીધી હતી.³ તેની બેરાર(Berar)માં આવેલા એલ્લિચપુર(Ellichpur) સાથે સ્થાપવામાં આવેલી એકતા શંકાસ્પદ છે.^{*} જુઓ **બેણ્ણા.**

૧. કલ્પધ. પૃ. ૧૭૧, કલ્પવિ. પૃ. ૨૬૩,
પિંડનિમ. પૃ. ૫૪૪.
૨. ઉત્તરાનિ. પૃ. ૧૦૦, ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૬૨,
૪. જુઓ લાઈ. પૃ. ૨૬૩.

અયલભદા (અચલભદ્રા) જુઓ વેસમણપભ.

૧. ભગઅ.પૃ.૨૦૩-૪.

અયલભાયા (અચલભ્રાતૃ) તિત્થયર મહાવીરના નવમા ગણહર. કોસલાના વસુ(પ) અને નંદા(પ)ના પુત્ર. તે શુભ અને અશુભ કર્મમાં શ્રદ્ધા ધરાવતા ન હતા. મહાવીરે આ જાણ્યું અને તેમણે તેમની આ શંકા દૂર કરી. મહાવીરની દલીલો તેમના ગળે ઊતરી ગઈ અને તે તેમના ત્રણ સો શિષ્યો સાથે મહાવીરના શિષ્ય બની ગયા. બોતેર વર્ષની ઉંમરે તે મોક્ષ પામ્યા.' તે અયલ નામે પણ પ્રસિદ્ધ હતા.' તે અને અંકપિય બન્ને એક જ ગણનો હવાલો સંભાળતા હતા.' તે ગૃહસ્થ તરીકે ૪૬ વર્ષ, શ્રમણ સાધુ તરીકે ૧૨ વર્ષ અને કેવલી તરીકે ૧૪ વર્ષ જીવ્યા.'

૨.આવનિ.૬૪૫.

અયસી (અતસી) વિયાહપણ્ણત્તિના એકવીસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.* ૧. ભગ.૬૮૮.

<mark>અયાવાલગવાય</mark>ગ (અજાપાલકવાચક) એક વૃદ્ધ શ્રમ<mark>ણ</mark> જે પોતે લીધેલાં વ્રતોમાંથી પતન પામ્યો. પછી તે બકરીઓનો પાલક બન્યો.'

^વ.ઃ **લ્યુભા .૪૫૩૫-૩૮, 'અ**તિવાલગવાયગ' પાઠ ખોટો લાગે છે. ટીકાકાર આ વાત સ્વીકારે છે અને તેનું સંસ્કૃત 'અજાપાલકવાચક' આપે છે. — જુઓ બૃક્ષે. ૧૨૨૫.

અયોજ્ઝા (અયોધ્યા) જુઓ અઓજ્ઝા(૨).'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૩૭, આવમ.પૃ.૨૨૭.

<mark>અયોમુહ</mark> (અયોમુખ) એક <mark>અંતરદીવ</mark>.'

૧. સ્થા. ૩૦૪, પ્રજ્ઞા.૩૬,જીવા.૧૦૮, નન્દિમ.પૃ.૧૦૩.

અર ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં થયેલા અઢા૨મા તિત્થંકર. ' તે

સાતમા ચક્કવટ્ટિ પણ હતા. ' તે ગયપુરના રાજા સુદંસણ(૧) અને તેમની રાણી દેવી(૨)ના પુત્ર હતા. ' સુરસિરી તેમની પટરાણી હતી. ' તેમની ઊંચાઈ ત્રીસ ધનુષ હતી.' તેમનો વર્જા તપ્ત સુવર્જા જેવો હતો. ' ૪૨૦૦૦ વર્ષની ઉંમરે તે ચક્કવટ્ટિં બન્યા અને ૬૩૦૦૦ વર્ષની ઉંમરે તેમણે એક હજાર પુરુષો સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો. આ પ્રસંગે તેમણે **ણિવ્વુઇકરા** પાલખી ઉપયોગમાં લીધી.' અપરાઇય(૩) તેમને સૌ પ્રથમ ભિક્ષા આપનાર હતા.' ત્રણ વર્ષ પછી તે કેવળજ્ઞાન પામ્યા.' તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ આમ્રવૃક્ષ હતું.' તેમની આજ્ઞામાં સાધુઓના તેત્રીસ ગણો હતા અને તેત્રીસ ગણનેતાઓ(ગણધર) હતા.'' તેમના શિષ્યો પચાસ હજાર હતા અને તેત્રીસ ગણનેતાઓ(ગણધર) હતા.'' તેમના શિષ્યો પચાસ હજાર હતા અને તેત્રીસ ગણનેતાઓ(ગણધર) હતા.'' તેમના શિષ્યો પચાસ હજાર હતા અને તેત્રીસ ગાયનેતાઓ(ગણધર) હતા.'' તેમના શિષ્યો પચાસ હજાર હતા અને શિષ્યાઓ સાઠ હજાર હતી.'' ૮૪,૦૦૦ વર્ષની ઉંમરે' સમ્મેય પર્વત ઉપર તે મોક્ષ પામ્યા.'' તેમનો સૌપ્રથમ શિષ્ય **કુંભ**(૩) હતો અને સૌપ્રથમ શિષ્યા **રક્**બિયા હતી.'' એરવય(૧)માં તેમના સમકાલીન **તિત્થયર અઇપાસ** હતા.'' પોતાના પૂર્વભવમાં અર **સુદંસણ(દ)** હતા.''

G	
૧.સમ.૧૫૭,સ્થા.૪૧૧,આવ.પૃ.૪,	∣ ૬ . આવનિ.૩૭૭, તીર્થો.૩૪૧.
નન્દિ.ગાથા ૧૯,વિશેષા.૧૭૫૯,.	૭. સમ.૧૫૭, આવનિ.૨૨૫,
આવનિ ૩૭૧,૪૧૮,૪૨૧,૧૦૯૫,	૨૭૨-૩૦૫, તીર્થો .૩૯૩.
તીર્થો ૩૩૦.	૮. આવનિ.૩૨૮, સમ.૧૫૭.
૨.આવનિ.૨૨૩,૩૭૫,૪૧૮,સમ.	૯. આવનિ.૨૨૪, ૨૩૮.
૧૫૮, વિશેષા ૧૭૭૦, તીર્થો.	૧૦. સમ. ૧પ૭, તીર્થો. ૪૦૬
૫૫૯, સ્થા. ૭૧૮,ઉત્તરા.૧૮.૪૦.	૧૧.આવનિ.૨૬૮, તીર્થો.૪૫૨.
૩.આવનિ.૩૮૩,૩૯૮-૯૯, સમ.	૧૨.આવનિ.૨૫૮થી આગળ.
૧૫૭,૧૫૮, તીર્થો ૪૮૧,જુઓ	૧૩.આવનિ.૨૫૮-૩૦૫, કલ્પ. ૧૮૭.
આવમ. પૃ.૨૩૭-૨૪૩.	૧૪.આવનિ.૩૦૭.
૪.સમ. ૧૫૮.	૧૫.સમ. ૧૫૭, તીર્થો. ૪૫૨, ૪૬૧.
૫.સમ.૩૦, આવનિ.૩૮૦,૩૯૩,	૧૬.તીર્થો.૩૩૧.
તીર્થો.૩૬૩.	૧૭.સમ.૧૫૭.

૧. અરઅ (અરજસ્) અક્ટયાસી ગહમાંનો એક ગહ.'

- જમ્બૂ. ૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦,જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ. પૃ.૭૯-૮૦.
- **૨. અરઅ બંભલોગના** છ થરોમાંનું એક થર.^{*}

૧. સ્થા.૫૧૬, સ્થાઅ.પૃ.૩૬૭.

અરક્રખુરિતા (અરક્ષુરિકા) જુઓ અરક્રખુરી.^૧

૧. આવચૂ.૨. પૃ.૧૯૮.

અરક્ખુરી (અરક્ષુરી) ચંડજ્ઝય રાજાની રાજધાની.' સૂર(૧)ની મુખ્ય પત્ની

સૂરપ્પભા(૧) પોતાના પૂર્વભવમાં અહીં જન્મી હતી. **તિત્થયર પાસ**(૧) અહીં આવ્યા હતા.^ર

૧. આવનિ.૧૨૯૭,આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૮,આવહ.૫ૃ.૭૧૦. ૨.જ્ઞાતા.૧૫૫. **અરખુરી (અરક્ષ**રી) જુઓ **અરકુખરી.**^૧

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૮.

અરજા મહાવિદેહના કુમુય(૧) પ્રદેશની રાજધાની. તે મંદર(૩) પર્વતની દક્ષિણ-પશ્ચિમે આવેલી છે. ' ઠાણમાં અરજાના બદલે અસોગા(૧)નો ઉલ્લેખ છે. '

૧. જમ્બૂ. ૧૦૨. ૨. સ્થા.૬૩૭,સ્થાઅ.પૃ.૪૩૮.

અરશ્શવડિંસગ (અરશ્યાવતંસક) આરણ કલ્પમાં આવેલું એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન્. જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એકવીસ સાગરોપમ વર્ષ છે.'

૧. સમ.૨૧.

અરય(અરજસ્) આ અને અરઅ(૧) એક જ છે.

૧. સ્થા.૯૦.

અરહણ્ણ (અર્હન્ન) આ અને અરહણ્ણઅ(૨) એક જ છે.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૯૩.

૧. અરહશ્શઅ (અર્હજ્ઞક) ચંપાનો સાગરખેડુ વેપારી. તે પોતાની ધર્મશ્રદ્ધામાં દઢ હતો. એક વાર લવશ સમુદ્રમાં એક દેવે તેને ખૂબ ત્રાસ આપ્યો. તે દેવે તેને તેનાં વ્રતો છોડી દેવા ધમકી આપી કે જો તે તેમ નહિ કરે તો તેનું વહાણ તે ડૂબાડી દેશે. પરંતુ તે જરાપણ વિચલિત ન થયો. તે તેના વ્રતપાલનમાં અડગ રહ્યો. તેથી દેવ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો અને તેને કુંડળોની એક જોડ ભેટ આપી. તે વેપારીએ પોતાના તરફથી તે જોડ મિહિલાની રાજકુમારી મલ્લિ(૧)ને ભેટ આપી. ¹

૧. જ્ઞાતા.૬૯-૭૦,૭૯, સ્થાઅ.પૃ.૪૦૧.

૨. અરહણ્ણઅ તગરાના દત્ત(પ) અને ભદા(૧)નો પુત્ર. તે પોતાના માતાપિતા સાથે સંસાર ત્યાગી ગુરુ અરહમિત્ત(૩)નો શિષ્ય બન્યો. પોતાના પિતાના અવસાન પછી તેને ભિક્ષા માટે જવું પડતું. સૂર્યનો તાપ તેનાથી સહન થતો ન હોવાથી તેશે શ્રમણોનાં વ્રતો ત્યાગી દીધાં અને એક સ્ત્રી સાથે તે રહેવા લાગ્યો. આનાથી ખૂબ જ દુઃખી થયેલી તેની માતા ગાંડી બની ગઈ. તેને માતાની દયા આવી અને તેથી તે પુનઃ શ્રમણ બન્યો અને સૂર્યતાપ વગેરેથી થતી પીડા તેણે સહન કરી.'

 ઉત્તરાનિ.પૃ.૯૦,ઉત્તરાચૂ.પૃ.૫૮, ઉત્તરાશા.પૃ.૯૦, મર.૪૭૭,૪૮૯, આવચૂ.૨. પૃ.૯૩,કલ્પસ. પૃ.૨૭૦, પાક્ષિય.પૃ.૨૪, જીતભા. ૮૧૮, વ્યવભા.૩.૩૫૦.

૩. અરહણ્શઅ ખિતિપતિટ્ટિયના અરહમિત્ત(૧)નો મોટો ભાઈ. પોતાના નાના ભાઈમાં આસક્ત પોતાની પત્નીએ જ તેને મારી નાખ્યો. જુઓ અરહમિત્ત(૧).^૧ ૧. આવચૂ.૧.પૂ.૫૧૪, આવહ,પૂ.૩૮૮.

અરહણ્ણગ (અર્હન્નક) આ અને અરહણ્ણઅ(૧) એક છે.

૧. જ્ઞાતા.૭૯.

અરહદત્ત (અર્હદત્ત) આ અને અરહણ્ણઅ(૨) એક છે.

૧. વિશેષા. ૩૫૭૫.

અરહદત્તા (અર્હદત્તા) સોગંધિયાના અપ્પડિહય અને સુકણ્ણાના પુત્ર મહચંદ(૧)ની પત્ની.^પ

૧. વિષા.૩૪.

૧. અરહમિત્ત (અર્હન્મિત્ર) ખિતિપતિટ્ટિયના અરહજ્શઅ(૩)નો નાનો ભાઈ. તેનામાં અરહજ્શઅની પત્ની આસક્ત હતી. તેથી તેશે અરહમિત્તને વશ કરવા પ્રયત્ન કર્યા પણ અરહમિત્ત તેની ઇચ્છાને તાબે ન થયો. અરહમિત્તને ખુશ કરવા તે એટલી હદે ગઈ કે તેશે પોતાના પતિને મારી નાખ્યો. આ દુઃખદ ઘટનાથી ખિન્ન બની ગયેલા અરહમિત્તે સંસાર ત્યાગ્યો અને તે શ્રમણ બન્યો. બીજી બાજી અરહજ્શઅની પત્ની મરીને કૂતરી થઈ અને અરહમિત્તને ત્રાસ આપવા લાગી. ત્યાર પછી મરીને તે મધમાખી બની, ઇત્યાદી.¹

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૧૪, આવહ.પૃ.૩૮૮, ગચ્છાવા.પૃ.૨૬.

૨. અરહમિત્ત બારમતીનો વેપારી. **અણુધરી** તેની પત્ની હતી અને જિ<mark>ણદેવ</mark>(૨) તેમનો પુત્ર હતો.^૧

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૨, આવહ.૫ૃ.૭૧૪.

૩. અરહમિત્ત શ્રમણ ગુરુ જેમણે **અરહણ્ણઅ**(૨)ને તગરામાં દીક્ષા આપી હતી.' ૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ.૯૦, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૫૮, પાક્ષિય.પૃ.૨૪.

અરિંજઅ (અરિગ્જય) તિત્થયર ઉસહ(૧)ના સો પુત્રોમાંનો એક પુત્ર.¹

- અરિષ્ઠ (અરિષ્ટ) મંડવ ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક શાખા.^{*}
 ૧. સ્થા. ૫૫૧.
- અરિક પંદરમા તિત્થંકર ધમ્મ(૩)નો સૌપ્રથમ શિષ્ય.¹
 ૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૫૧.

અરિટ્ટણેમિ (અરિષ્ટનેમિ) વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં થયેલા બાવીસમા તિત્થંકર જે

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨.

શેમિ નામે પણ પ્રસિદ્ધ હતા.' તે **હરિવંસ**(૧)ના હતા. તે **સોરિયપુર**(૧)ના રાજા **સમુદ્દવિજય(૧)** અને તેમની રાષ્ટ્રી **સિવા**(૨)ના પુત્ર હતા.^૨ રહણેમિ વગેરે તેમના ભાઈઓ હતા.³ તેમની ઊંચાઈ દસ ધનુષ હતી. 6 તેમનો વર્જા શ્યામ હતો. " **ઉગ્ગસેણ** રાજાની કુંવરી **રાઇમઇ** સાથે તેમનું સગપણ નક્કી થયું હતું.^૬ તેને પરણવા જતી વખતે માર્ગમાં તેમણે ભયભીત અને દુઃખાર્ત પશુઓને વાડાઓમાં અને પાંજરામાં પુરાયેલાં જોયાં. તેમને જોઈને તેમણે સારથિને પછ્યું. "સખ અને મુક્તપણે હરવાફરવા ઇચ્છતા આ પશુઓને શા માટે પાંજરામાં અને વાડાઓમાં પૂરી રાખ્યાં છે ?" સારથિએ કહ્યું, ''આ પશુઓ નસીબદાર છે કારણ કે આપના લગ્નપ્રસંગે તેઓ ઘણા લોકોને મિષ્ટ ભોજન પરં પાડશે. તેમને મારી તેમના માંસની અનેક વાનગીઓ બનાવવામાં આવશે.'' આ જાતની કતલની વાત અરિકર્ણોમ સહન કરી શક્યા નહિ. તે તરત જ પાછા વળી ગયા, પોતાનો બધો પરિગ્રહ ત્યાગી દીધો અને સંસાર છોડી દીધો. ઉત્તરકુરા પાલખીનો ઉપયોગ તેમણે આ પ્રસંગે કર્યો હતો.° તેમની સાથે એક હજાર પુરુષોએ પણ સંસારત્યાગ કર્યો હતો.′ તેમને સૌ પ્રથમ ભિક્ષા આપનાર વરદત્ત(૪) હતા.^૯ ચોપ્પન દિવસ પછી તેમને કેવળજ્ઞાન થયું. તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ વેતસ હતું.^{૧૦} તેમના સંઘમાં સાધુઓના અઢાર ગણો હતા, અઢાર ગણનાયકો(**ગણધરો**) હતા, અઢાર હજાર સાધુઓ હતા, ચાલીસ હજાર સાધ્વીઓ હતી, એક સો ઓગણસિત્તેર હજાર શ્રાવકો હતા અને ત્રણસો છત્રીસ હજાર શ્રાવિકાઓ હતી, ઇત્યાદિ. એક હજાર વર્ષનું પૂર્ણ આયુષ્ય (જેમાં રાજકુમાર તરીકેના ૩૦૦ વર્ષ સમાવિષ્ટ છે) ભોગવી તે ઉજિંજત શૈલના શિખર ઉપર મોક્ષ પામ્યા.^{૧૧} આ પર્વતનો સંબંધ તેમનાં બીજાં કલ્યાણકો સાથે પણ છે.^{૧૨} જ**કખિણી** તેમની પ્રધાન શિષ્યા હતી.^{૧૩} વરદત્ત(૪) તેમનો સૌપ્રથમ શિષ્ય હતો.^{૧૪} નંદ(૧૦) તેમનો પ્રધાન શ્રાવક હતો અને <mark>મહાસવ્વયા</mark> તેમની સૌપ્રથમ શ્રાવિકા હતી.^૧૧ **એરવય**(૧)માં **અગ્ગિસેણ**(૨) તેમના સમકાલીન **તિત્થયર** હતા.^{૧૯} અરિક્રણેમિએ વાસદેવ(૨) કણ્હ(૧)ની પઉમાવઈ(૧૪) આદિ આઠ રાણીઓને દીક્ષા આપી હતી.¹⁹ તે તેમના પૂર્વભવમાં **સંખ**(૫) હતા.¹⁴

- ૧.સમ.૧૫૭,ઉત્તરાનિ.પૃ.૪૯૬,નન્દિ. ગાથા ૧૯,આવનિ.૧૦૯૭, તીર્થો. ૩૩૪, ૫૧૧, આવમ.પૃ.૧૩૭, આવહ.પૃ.૨૭૩.
- ર. ઉત્તરા.૨૨. ૩-૪, કલ્પ.૨, ૧૭૧, આચાશી.પૃ.૩૨૭, સમ.૧૫૭, આવનિ. ૩૮૬થી આગળ, તીર્થો.

૪૬૪થી આગળ.

- દશચૂ.પૃ.૮૭, ઉત્તરાનિ.પૃ.૪૯૬, અન્ત.૮.
- ૪. સમ.૧૦, સ્થા.૭૩૫,તીર્થો.૩૬૪, નિર.૫.૧, આવનિ.૩૮૦.
- ૫. આવનિ.૩૭૭, તીર્થો.૩૫૨.
- ૬. ઉત્તરા.૨૨.૬થી આગળ, કલ્પધ.

પૃ.૧૩૯, કલ્પવિ.પૃ.૨૧૩	તીર્થો ૪૫૪, આવનિ ૨૫૯થી આગળ,
૭.સમ.૧૫૭.	૨૭૨-૩૦૫. આવનિ.૨૬૯ અનુસાર
૮.ઉત્તરા.૨૨.૧૪-૨૪,આવનિ.	તેમને અગિયાર ગણો હતા.
૨૨૫, તીર્થો .૩૯૩.	૧૨.આવનિ.(દીપિકા)૨, પૃ.૧૬૦,
૯.સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૯.	તીર્થો.૪૭૦.
૧૦.સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૦૭.	૧૩.અન્ત.૯, સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૬૧.
૧૧. કલ્પ.૧૭૪-૧૮૩, જ્ઞાતા. ૫૩,	૧૪.સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૫૪.
૧૨૯, સમ.૧૮,૪૦,૫૪,૧૦૪,	૧૫.આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૯.
૧૧૦,૧૧૩,સ્થા.૩૮૧,૬૫૧,	૧૬.તીર્થો.૩૩૩.
૭૩૫,વિશેષા.૧૭૦૨.,આચાચૂ.	૧૭. સ્થા.૬૨૬.
પૃ.૨૨૦, આવમ.પૃ.૨૦૮-૨૧૪,	૧૮. સમ.૧૫૭.

અરિટ્ટપુરા (અરિષ્ટપુરી) મહાવિદેહમાં આવેલા કચ્છગાવઈ(૨) પ્રદેશની રાજધાની.^૧

૧. જમ્બૂ. ૯૫, સ્થા.૬૩૭.

અરિટા (અરિષ્ટા) <mark>મહાવિદેહ</mark>માં આવેલા <mark>મહાકચ્છ</mark>(૨) પ્રદેશની રાજધાની.' આ અને **રિટા**(૨) એક જ છે.^૨

૧. સ્થા.૬૩૭, જમ્બૂ.૯૫.

અરિટાવઈ (અરિષ્ટાવતી) આ અને અરિટાયુરા એક જ છે.

અરિદમણ (અરિદમન) તિત્થયર ઉસહ(૧)ના સો પુત્રોમાંનો એક પુત્ર.^૧ ૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨.

- અરિહદત્ત (અર્હદત્ત) સુટ્ટિયસુપ્પડિબુદ્ધ આચાર્યના પાંચ શિષ્યોમાંનો એક.^૧ ૧. કલ્પ.(થેરાવલી)૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૬૧-૨૬૨.
- અરિહદિણ્ણ (અર્હદત્ત) સીહગિરિ(૩) આચાર્યનો ચોથો શિષ્ય. ધ

૧. કલ્પ અને કલ્પવિ. પૃ. ૨૬૧.

<mark>અરિહમિત્</mark>ત (અર્હન્મિત્ર) આ અને <mark>અરહમિત</mark>(૩) એક જ છે.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૫૮, ઉત્તરાશા. પૃ.૯૦.

- **૧. અરુણ** અક્ર્યાસી ગહમાંનો એક ગહ.^૧
 - ૧ સૂર્ય. ૧૦૭, જમ્બૂ.૧૭૦, સ્થા.૯૦, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ. પૃ.૭૯-૮૦.
- **૨. અરુણ વિયડાવઇ** પર્વતનો અધિષ્ઠાતા દેવ.[•]
 - ૧. જમ્બૂ.૮૨, જમ્બૂશા.પૃ.૩૦૫, નન્દિચૂ.પૃ.૫૯.

૧. સ્થાઅ.પૃ.૪૩૮.

૩. અરુણ ગંધાવઇ પર્વતનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૪. અ**રુણ નંદીસરોદ** સમુદ્રની ચારે બાજુ આવેલો વલયાકાર દ્વીપ જે ખુદ અરુણોદ(૨) સમુદ્ર વડે ચારેબાજુથી ઘેરાયેલો છે. અસોગ(૩) અને <mark>વીતસો</mark>ગ(૧) તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.' અરુણને અરુુ<mark>ણો</mark>દ(૧) પણ કહેવામાં આવે છે.'

૧. જીવા.૧૮૫. ૨. સૂર્ય. ૧૦૧.

પ. અરુણ મહાસાલ(૨)ના પુત્ર અને **તિત્થયર પાસ**(૧)ના તીર્થમાં થયેલા એક અજૈન ઋષિ જેમને **પત્તેયબુદ્ધ** તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે.^૧

૧. ઋષિ.૩૩, ઋષિ(સંગ્રહેશી).

અરુણકંત (અરુણકાન્ત) **સોહમ્મ**(૧) કલ્પમાં(દેવલોકમાં) આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^૬

૧. ઉપા. ૩૧.

અ**રુણકીલ સોહમ્મ**(૧) કલ્પમાં(દેવલોકમાં) આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. ઉપા. પ૬.

અરુણગવ સોહમ્મ(૧) કલ્પમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^૧

૧. ઉપા. ૫૫.

અરુણજ્ઝઅ(અરુણધ્વજ) **સોહમ્મ**(૧) કલ્પમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.' ૧. ઉપા.૩૮.

૧. અરુણ્રપ્પભ (અરુણપ્રભ) લવણ સમુદ્રમાં આવેલો પર્વત. તે અણુવેલંધર દેવોના અરુણ્રપ્પભ રાજાનું વાસસ્થાન છે. તેમની રાજધાનીનું નામ પણ અરુણપ્પભ છે.' જુઓ અણુવેલંધરણાગરાય.

૧. જીવા.૧૬૦, સ્થા.૩૦૫.

૨. અરુણપ્પભ સોહમ્મ(૧) કલ્પમાં(દેવલોકમાં) આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.' ૧. ઉપા.૨૯.

અ**રુણપ્પભા** (અરુણપ્રભા) પોતાના સંસારત્યાગના પ્રસંગે નવમા **તિત્થંકર** સુવિહિ(૧)એ ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.^૧

૧. સમ.૧૫૭.

અરુણભૂઅ(અરુણભૂત) **સોહમ્મ**(૧) કલ્પમાં(દેવલોકમાં) આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^૧

૧. ઉપા.૪૫.

૧. સ્થા. ૮૭, ૩૦૨.

```
અરુણમહાવર જુઓ અરુણવરોદ.*
```

૧. જીવા. ૧૮૫.

 અરુણવર અરુણોદ(૨) અથવા અરુણોદગ સમુદ્રની ચારે બાજુ આવેલો વલયાકાર દ્વીપ.¹ અરુણવરભદ અને અરુણવરમહાભદ તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.² આ દ્વીપ ચારે બાજુ અરણવરોદ સમુદ્રથી ઘેરાયેલો છે.³

૧. સૂર્ય. ૧૦૧,જીવા. ૧૮૫. ૨. જીવા. ૧૮૫. ૩. સૂર્ય. ૧૦૧, જીવા. ૧૮૫.

ર. અરુણવર આ અને અરુણવરોદ એક જ છે.¹

૧. જીવા.૧૬૬.

૩. અરુણવર એક દેવ. ' જુઓ અરુણવરોદ.'

૧. જીવા.૧૮૫.

અરુણવરભદ (અરુણવરભદ્ર) **અરુણવર**(૧) ઢીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.^૧ ૧. જીવા. ૧૮૫.

અરુણવરમહાભદ (અરુણવરમહાભદ્ર) <mark>અરુણવર</mark>(૧) દ્વીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.

૧. જીવા.૧૮૫.

અરુષ્રવરાવભાસ અરુષ્રવરોદ સમુદ્રને ઘેરી આવેલો વલયાકાર દ્વીપ.
 અરુષ્રવરાવભાસભદ અને અરુષ્રવરાવભાસમહાભદ તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે. આ દ્વીપની ચારેબાજુ અરુષ્રવરાવભાસ(૨) સમુદ્ર આવેલો છે.^૧

૧. જીવા.૧૮૫, સૂર્ય.૧૦૧.

૨. અરુણવરાવભાસ અરુણવરાવભાસ(૧) દ્વીપને ચારે બાજુ ઘેરીને આવેલો સમુદ્ર. **અરુણવરાવભાસવર** અને **અરુણવરાવભાસમહાવર** તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે. આ સમુદ્રની ચારે બાજુ વલયાકાર **કુંડલ**(૧) દ્વીપ આવેલો છે.'

૧. જીવા.૧૮૫, સૂર્ય.૧૦૧.

<mark>અરુણવરાવભાસભદ</mark> (અરુણવરાવભાસભદ્ર) <mark>અરુણવરાવભાસ</mark>(૧) ઢીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.^૧

૧. જીવા.૧૮૫.

અરુણવરાવભાસમહાભદ (અરુણવરાવભાસમહાભદ્ર) <mark>અરુણવરાવભાસ</mark>(૧) દ્વીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.'

૧. જીવા. ૧૮૫.

અરુણવરાવભાસમહાવર જુઓ અરુણવરાવભાસ(૨).

૧. જીવા.૧૮૫.

અરુણવરાવભાસવર જુઓ અરુણવરાવભાસ(૨).*

૧. જીવા.૧૮૫

અરુણવરોદ અરુણવર(૧) દ્વીપને ચારે તરફથી ઘેરીને આવેલો સમુદ્ર. અરુણવર(૩) અને અરુણમહાવર તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે. આ સમુદ્રની ચારે બાજુ **અરુણવરાવભાસ**(૧) ક્રીપ આવેલો છે.' અરુણવરોદ અ**રુણવર**(૨) નામે પર્ણ જાણીતો છે.ર

૧. જીવા.૧૮૫, સર્ય.૧૦૧, ર. જીવા ૧૯૬.

અરુણવરોભાસ (અરુણવરાવભાસ) આ અને **અરુણવરાવભાસ** એક જ છે.*

૧. સર્ય.૧૦૧.

અરુણવિમાણ (અરુણવિમાન) સોહમ્મ(૧) કલ્પ(દેવલોક)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન ^૧

૧. ઉપા.૧૭.

અરુણસિક (અરુણશિષ્ટ) **સોહમ્મ**(૧) કલ્પમાં(દેવલોકમાં) આવેલું સ્વર્ગીય वासंस्थान १

9. 341.38

૧. અરુણાભ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય આઠ સાગરોપમ વર્ષ છે. આ સ્થાન બરાબર અચ્ચિ સમાન છે. પે

- - ૧. સમ.૮.

૨. અરુણાભ સોહમ્મ(૧) કલ્પમાં(દેવલોકમાં) આવેલું વાસસ્થાન. '

૧. ઉપા.૨૬, ભગ.૩૦૪,૪૩૫.

અરુણુત્તરવડિંસગ(અરુણોત્તરાવતંસક) **અરુણાભ**(૧) જેવું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. આ સ્થાન બરાબર અચ્ચિ સમાન છે. '

૧.સમ.૮.

 અરુણોદ નંદિસ્સર(૩)સમુદ્રની ચારે બાજુ આવેલો વલયાકાર દ્વીપ. આ દ્વીપ પોતે ચોરે બાજુથી **અરુણોદ**(૨ઁ) સમુદ્રથી ધેરાયેલો છે. ' આ દ્વીપ અને અરુણ(૪) એક જ છે

૧. સર્ય. ૧૦૧.

૨. અરુણોદ અરુણ(૪)ની બધી બાજુ ઘેરી વેળેલો સમુદ્ર. આ સમુદ્ર પોતે બધી બાજુથી અરુણવર (૧) દ્વીપથી ઘેરાયેલો છે. સુભદ(૫) અને સુમણભદ(૪) દેવો તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.

૧. જીવા.૧૮૫, સુર્ય.૧૦૧.

અરુણોદગ (અરુણોદક) આ અને અરુણોદ(૨) એક જ છે.

૧. જીવા. ૧૮૫

 અરુણોવવાય(અરુણોપપાત) અરુણ દેવના જન્મ આદિનું વિગતવાર વર્જાન ધરાવતો કાલિઅ આગમગ્રન્થ' જે વિચ્છેદ ગયો છે. બાર વર્ષ સાધુજીવનના પૂરા કરનાર સાધને જ તે ભણવાની પરવાનગી હતી.

૧. નન્દિ.૪૪, નન્દિચૂ.પૃ.૫૯.

ર. નન્દિમ.ષૃ.૨૦૬, નન્દિહ.ષૃ.૭૩, પાક્ષિય.ષૃ.૪૫,૬૮,વ્યવ.૧૦.૨૭, આવચૂ.૧.ષૃ.૩૫.

૨. અરુણોવવાય સંખેવિતદસાનું એક અધ્યયન.' આ અને <mark>અરુણોવવાય</mark>(૧) અભિન્ન જણાય છે.

૧. સ્થા.૭૫૫.

અરુણોવાઅ (અરુણાવપાત) **અરુણ**(૪) પછી આવેલો વલયાકાર દ્વીપ. તે અને અરુણવર(૧) દ્વીપ એક જ લાગે છે.

૧. સ્થાઅ. પૃ.૧૬૭.

<mark>અરોસ</mark>(અરોષ) એક <mark>અણારિય</mark>(અનાર્ય) દેશ અને જેની પ્રજા.^૧ જેમને <mark>હારોસ</mark> પણ કહેવામાં આવે છે.^૨

૧. પ્રશ્ન.૪, પ્રશ્નઅ.પૃ.૧૫. ૨. પ્રજ્ઞા.૩૭.

<mark>અલંબુસા (</mark>અલમ્બુષા) **રુયગ**(૧) પર્વતના ઉત્તરભાગમાં આવેલા રયણ(૨) શિખર ઉપર રહેતી પ્રધાન **દિસાકુમારી.** '

૧. જમ્બૂ ૧૧૪, તીર્થો .૧૫૯, સ્થા. ૬૪૩, આવહ. પૃ.૧૨૨.

અલક્ (અલક્ષ) અંતગડદસાના છકા વર્ગનું સોળમું અધ્યયન.

૧. અન્ત.૧૨.

 અલક્ખ વાષ્ટ્રારસીનો એક રાજા જે સંસાર ત્યાગી તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય બની ગયો હતો અને જે વિપુલ (૧) પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો હતો.¹
 ગ અન્ત.૧૫.

અલયાપુરી (અલકાપુરી) વેસમણ(૯)ની રાજધાની.^૧ બારવઈ^૨, લિણીઆ^૩ વગેરે નગરોના વર્ષનમાં સામાન્ય રીતે ઉપમાન તરીકે તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

૧. જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૦૦, અત્તઅ.પૃ.૧. ૨. જ્ઞાતા.પ૨,અત્ત.૧. ૩. જમ્બૂ.૪૧. અલસંડ (અલસન્દ) સિંધુ(૧) નદીની પેલે પા૨ આવેલું એક અજ્ઞારિય(અનાર્ય) નગ૨. ચક્કવટ્ટિ ભરહ(૧)ની સેનાના સેનાપતિ સુસેજ્ઞ (૧) વડે તે જીતાયું હતું.¹ કાબુલ નજીક એલેફઝાન્ડરે સ્થાપેલા નગ૨ એલેફઝાન્ડ્રિયા સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.³

૧. જમ્બૂ. ૫૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૧. ૨. જિઓડિ. પૃ.૩.

અવઇણ્ણગ (અવકીર્શક) આ અને અવકિણ્ણપુત્ત એક જ છે.^૧

૧. આવહ. પૃ.૭૧૮.

અવંઝ (અવન્ધ્ય) જુઓ અવંઝપ્પવાય.

૧. નન્દિચૂ.પૃ.૭૬.

<mark>અવંઝપ્પવાય</mark> (અવન્ધ્યપ્રવાદ) શુભ અને અશુભ કર્મોનાં ફળોનું નિરૂપણ કરતું અગિયારમું <mark>પુવ્વ</mark>.'

૧. સમ.૧૪,૧૪૭, નન્દિ.૫૭, નન્દિચૂ.પૃ.૭૬.

૧. અવંતિ ભરહ(૨) ક્ષેત્રનું એક જનપદ. 'તેનું મુખ્યનગર ઉજ્જેશી હતું. ' પજ્જોય³ અને સંપઈ⁸ રાજાઓએ ત્યાં રાજ્ય કર્યું હતું. સાધુઓને વિહાર કરવા માટે જે દેશોની ભલામણ કરવામાં આવી છે તેમાંનો એક દેશ. ' અવંતિવદ્ધણ ' અને પાલગ(૨)' પણ તેના રાજાઓ હતા. મલ્લ અટ્ટણ આ દેશનો હતો. ' તુંબવણ વસાહત યા વસતિ આ દેશમાં હતી. ' મધ્યપ્રદેશના હાલના માલવા, નિમર અને આજુબાજુના ભાગો સાથે આ દેશની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે. ઉજ્જેણી અને માહિષ્મતિ એ અનુક્રમે તેના ઉત્તર અને દક્ષિણ ભાગોની રાજધાનીઓ હતી.¹⁰

૧.મનિ.પૃ.૨૦૯, આવહ.પૃ.૨૮૯.	૬. ઉત્તરાક.પૃ.૭૩, આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૯-૯૦.
૨. નિશી.૧૯, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૩,	૭. તીર્થો.૬૨૦-૨૧, આવચૂ.૨. પૃ.૧૮૯.
આવચૂ.૧.પૃ.૩૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૪૯.	૮. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૨,ઉત્તરાક.પૃ.૧૨૧.
૩.બૃક્ષે.૧૧૪૫, ઉત્તરાક.પૃ.૧૮૮.	૯. આવહ. ૨૮૯.
૪.બૃભા.૩૨૮૩, બૃક્ષે.પૃ.૯૧૯,	10. Bhandarkar:Charmichael
નિશીચૂ. ૪. પૃ.૧૨૯-૧૩૦.	Lectures, 1918, p.54.
પ.આચાશી. પ્ર.૨પપ.	

૨. અવંતિ ઉજ્જેણીનું બીજું નામ.' ચંડરુદ્દ આચાર્ય અહીં આવ્યા હતા.' તેની ઉત્તરે જિણ્ણુજ્જાણ ઉદ્યાન આવેલું હતું.³

૧.બૃભા.૬૧૦૨,નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૨ ૩. નિશીચૂ. ૧. પૃ.૧૦૨.

૨. બૃભા. ૬૧૦૨-૩, ઉત્તરાક.પૃ.૧૦.

અવંતિવદ્ધણ (અવન્તિવર્દ્ધન) ઉજ્જેણીના રાજા પાલઅ(૨)નો પુત્ર.' વધુ વિગત માટે જુઓ અજિયસેણ(૨).

૧. આવનિ.૧૨૮૨, આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૯-૧૯૦, ઉત્તરાક.પૃ.૭૩, આવહ.પૃ.૬૯૯. અવંતિસુકુમાલ (અવન્તિસુકુમાર) ઉર્જંજેજ્ઞીની ભદ્મા(૩૫) સાર્થવાહીનો પુત્ર. તેને બત્રીસ પત્નીઓ હતી. તે સંસાર ત્યાગી સુહત્થિ(૧)નો શિષ્ય બન્યો, તરત જ તેજ્ઞે (પાઙી સહિત) બધી જ જાતના આહારનો ત્યાગ કર્યો અને ચિન્તન તથા ધ્યાન કરવાનું શરૂ કર્યું. તેમના સાથળનું માંસ શિયાળવી ખાઈ ગઈ છતાં તે ધ્યાનમાં સ્થિર

રહ્યા અને શાંત ચિત્તે મરશ પામ્યા. જ્યાં તે મરશ પામ્યા ત્યાં તેમની સ્મૃતિમાં મહાકાલ(૩) નામે ઓળખાતું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું.'

 આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૫૭,આવ.૫ૃ.૨૭, જીતભા. ૫૩૬, આચાચૂ.૫ૃ.૨૯૦, ભક્ત.૧૬૦, મર. ૪૩૮, આવહ.૫ૃ.૬૭૦, વ્યવભા.૧૦.૫૯૭, સંસ્તા.૬૫-૬૬, આચાશી.૫ૃ.૨૯૧.

અવંતિસેણ (અવન્તિસેન) ઉજ્જેણીના રજ્જવદ્ધણનો પુત્ર. ' જુઓ અજિયસેણ(૨).

- આવનિ.૧૨૮૨, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૦,નિશીચૂ.૨.૫ૃ.૯૦, બૃક્ષે.૧૦૬૩, આવહ.૫ૃ.૬૯૯, મ૨. ૪૭૪-૭૬.
- અવંતિસોમાલ (અવન્તિસુકુમાર) આ અને અવંતિસુકુમાલ એક જ છે.'

૧. નિશીચૂ. ૨. પૃ. ૯૦.

અવંતી (અવન્તી) આ અને **અવંતિ** એક જ છે.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૪, નિશીચૂ. ૧. પૃ.૧૦૨.

અવકિષ્ણપુત્ત (અવકીર્શપુત્ર) કરકંડુનું બીજું નામ.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૪-૨૦૭, આવહ.પૃ.૭૧૮.

અવજ્ઝા (અવધ્યા) મહાવિદેહના ગંધિલ(૧) પ્રદેશની રાજધાની.'

૧. સ્થા.૬૩૭, જમ્બૂ.૧૦૨.

અવતંસ મંદર(૩)પર્વતનાં સોળ નામોમાંનું એક નામ. <mark>વડિંસ</mark>(૨) અને <mark>વડેંસ</mark> આ બે તેનાં જ રૂપો છે.'

૧. સૂર્ય.૨૬, સૂર્યમ.પૃ.૭૭.

અવય(અવક) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના તેવીસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ.∉૯૨.

 અવરકંકા (અપરકઙ્કા) પૂર્વીય ધાયઈસંડમાં આવેલા ભરહ(૨) ક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધની રાજધાની. તેના રાજા પઉમગ્રાભે(૩) દોવઈનું અપહરણ કર્યું હતું.
 વાસુદેવ(૨) ક્લ્હ(૧) તેને પાછી લઈ આવ્યા હતા.¹ તે નગરી અમરકંકા પણ કહેવાતી હતી.³

ર. અવરકંકા જ્ઞાયાધમ્મકહાના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું સોળમું અધ્યયન. ધ

૧. સમ.૧૯, જ્ઞાતા.૫, જ્ઞાતાઅ. પૃ.૧૦.

🤋 **અવરવિદેહ** (અપરવિદેહ) **જંબુદીવમાં મહાવિદેહ**ના ચાર ઉપક્ષેત્રોમાંનું એક જે

૧.સ્થા.૭૭૭, જ્ઞાતા.૧૨૩,સ્થાઅ. ૨. જ્ઞાતા.૧૨૪, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭, પ્રશ્નજ્ઞા. ૫.૧૨૪. કલ્પધ.પૃ.૩૪, કલ્પવિ. ૫.૧૯,૩૮.

મંદર(૩) પર્વતની પશ્ચિમે આવેલું છે.' અવરવિદેહની વચ્ચે થઈને <mark>સીઓયા</mark> નદી પશ્ચિમ તરફ વહે છે અને તે અવરવિદેહના બે સરખા ભાગ કરે છે.' અવરવિદેહને આઠ પ્રદેશો છે³– વપ્પ(૧), પમ્હ(૧) વગેરે.^૯ કેટલાક તિત્થંકરો^પ અને કુલગરો પોતાના પૂર્વભવોમાં અહીં જન્મ્યા હતા.^૬ જુઓ મહાવિદેહ(૧).

૧.સ્થા. ૮૬, ૩૦૨.	જમ્બૂ.૧૦૨.
૨. જમ્બૂ. ૮૪-૮૫, જીવા.૧૪૧.	૫. આવ.પૃ.૨૬.
૩.સ્થા. ૬૩૭.	૬.આવર્નિ.૧૫૩, આવભા.૧, આવચૂ.૧.
૪.આવચૂ.૧.પૂ.૧૭૬, સ્થાઅ.	પૃ.૧૩૧,૨૩૫, વિશેષા.૧૫૫૮,૧૫૬૬.
૫.૪૦૧. સમ.૩૪. સ્થા. ૬૩૭.	

- **૨. અવરવિદેહ ણિસઢ**(૨) પર્વતનું શિખર.¹
 - ૧. જમ્બૂ. ૮૪, સ્થા.૬૮૯.
- **૩. અવરવિદેહ ણીલવંત**(૧) પર્વતનું શિખર.^૧
 - ૧. જમ્બૂ.૧૧૦, સ્થા.૬૮૯.
- અવરા (અપરા) મહાવિદેહના ણલિણ(૪) પ્રદેશની રાજધાની.' જુઓ ણલિણ(૪). ૧. સ્થાઅ. પૃ. ૪૩૮.
- **અવરાઇઆ** (અપરાજિતા) જુઓ અપરાઇયા.[•]
 - ૧. જીવા.૧૪૪, જમ્બૂ.૯૬,૧૦૨.
- **અવરાઇય** (અપરાજિત) જુઓ **અપરાઇય**.'

૧ . તીર્થો .૬૦૬ .

- અવરાઇયા (અપરાજિતા) જુઓ અપરાઇયા(૬).^૧ ૧. તીર્થો. ૧૫૩.
- **અવરાજિઅ**(અપરાજિત) જુઓ અપરાઇય(૪).¹

અવવિહ (અવવિધ) ગોસાલના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક.[•]

- અવાહ તિત્થયર મહાવીરના સમયના સોળ જનપદોમાંનું એક.
 - ૧. ભગ.૫૫૪.
- અવિયત્ત-જંભગ (અવ્યક્ત-જૂમ્ભક) જંભગ દેવોના દસ પ્રકારોમાંનો એક પ્રકાર. ૧. ભગ. ૫૩૩.
- અવ્વત્ત (અવ્યક્ત) કંઈ પણ નિશ્ચિતપણે જાણી શકાતું નથી એવો સિદ્ધાન્ત.

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨.

૧. ભગ.૩૩૦.

આસાઢ(૧) આચાર્યના મૃત્યુ પછી તેમના શિષ્યોએ આ સિદ્ધાન્ત રજૂ કર્યો હતો.^૧ જુઓ આસાઢ(૧).

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૧૬૦, વિશેષા.૨૮૫૮, આવનિ.૭૮૦,સ્થાઅ.પૃ.૪૧૨.

અવ્વત્તય (અવ્યક્તક) આ અને અવ્વત્ત એક જ છે.*

૧. વિશેષા. ૨૮૫૮.

અવ્વત્તિય (અવ્યક્તિક) અવ્વત્ત સિદ્ધાન્તને અનુસરનાર.'

૧. ઔપ.૪૧, ઔપઅ. પૃ.૧૦૬.

અવ્વાબાહ (અવ્યાબાધ) લોગંતિય દેવોનો એક વર્ગ.^૧

૧. ભગ.૫૩૧, સ્થા.૬૮૪.

અસંખય (અસકુખ્ય) ઉત્તરજ્ઝયણનું ચોથું અધ્યયન.^૬

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

અ**સંગ** (અસક્ર) **સક્ક**(૩)ના <mark>લોગપાલ વેસમણ</mark>(૯)ના તાબામાં રહેલો એક દેવ.^૧ ૧. ભગ.૧૬૮.

અસંજલ (અસગ્જલ) જંબુદીવના એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિશી કાલચક્રમાં થયેલા તેરમા તિત્યંકર. ^૧ તિત્થોગાલી તેરમા સ્થાને સીહસેણ(૪)નો ઉલ્લેખ કરે છે^ર અને અસંજલને ચૌદમા જણાવે છે. ^૩

અસંવુડ (અસંવૃત) વિયાહપણ્ણત્તિના સાતમા શતકનો નવમો ઉદેશક.'

૧. ભગ. ૨૬૦.

અસગડા (અશકટા) રૂપાળી આભીર ગ્રામકન્યાને લોકોએ આપેલું નામ. એક વાર આ કન્યા બળદગાડું હાંકતી હતી. કેટલાક યુવાનો તેના રૂપથી અંજાઈ ગયા. તે કન્યાના ગાડાની સમાંતર તેઓ પણ પોતાનાં ગાડાં દોડાવવા લાગ્યા. આ સ્પર્ધાના કારણે દોડ એટલી તો જલદ અને ઉત્તેજક બની ગઈ કે બધા યુવાનોનાં ગાડાં ભાંગી ગયાં, તે બધા ગાડાં વિનાના(અસગડ) થઈ ગયા. પેલી કન્યા તેમને ગાડાં વિનાના બનવામાં કારણભૂત હતી એટલે બધા તેને અસગડા કહેવા લાગ્યા.¹

 દશચૂ.પૃ.૧૦૦, વ્યવમ.૧.પૃ.૨૬, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૮૫, નિશીભા.૧૫, ઉત્તરાશા. પૃ.૧૩૦, મર.૫૦૨.

અસણી(અશની) બલિ(૪)ના લોગપાલ સોમ(૪)ની મુખ્ય પત્ની. જુઓ સોમ(૪). ૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

અસાડભૂઇ' કે અસાઢભૂતિ' (આષાટવાંતિ) જુઓ આસાઢભૂઇ.

૧. સમ.૧૫૯. ૨. તીર્થો .૩૨૫. ૩. તીર્થો .૩૫૧.

12

૧. પિંડનિ. ૪૧૪-૪૮૦.

૨. જીતભા ૧૩૯૮.

અસિ પરમાહમ્મિય દેવોના પંદર વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. આ વર્ગનો દેવ પોતાની તલવારથી નરકના જીવોને જખમો કરે છે.' તે દેવ અને અસિપત્ત એક જ છે. વિયાહપણ્ણત્તિમાં ધણ્(૨)ના સ્થાને તેનો ઉલ્લેખ છે.'

૧. સૂત્રનિ.૭૬.

૨. ભગ.૧૬૬.

અસિઅ દેવલ (અસિત દેવલ) આ અને **અસિત દવિલ** એક જ છે.[•]

૧. ઋષિ.૩.

અસિતિગિરિ જુઓ અસિયગિરિ

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૩.

<mark>અસિપત્ત</mark> (અસિપત્ર) **પરમાહમ્મિય** દેવોના પંદર વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. આ વર્ગના દેવો નરકના જીવોના પોતાની તલવારથી ટુકડેટુકડા કરી નાખે છે.'

૧. ભગ.૧૬૬, સૂત્રચૂ. પૃ. ૧૫૪.

અસિત દવિલ અરિટ્ટણેમિના તીર્થમાં થયેલા એક અજૈન ઋષિ જેમને પત્તેયબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. પાઠાન્તર અસિઅ દેવલ મળે છે.'

૧. ઋષિ.૩, ઋષિ(સંગ્રહણી).

અસિયગિરિ (અસિતગિરિ) એક પર્વત. **ઉજ્જેણીના દેવલાસુય** રાજા આ પર્વત ઉપર આવેલા આશ્રમે આવ્યા હતા.¹

૧. આવનિ.૧૩૦૪, આવચૂ.૨. પૃ.૨૦૩, આવહ.પૃ.૭૧૪.

અસિલેસા (અશ્લેષા) અક્રચાવીસ શક્**ખત્ત(૧)માંનું એક.**' તેનું ગોત્રનામ મંડવ્વાયશ્વ છે.' સપ્પ તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.³

૧. સમ.૬,સ્થા.૯૦,સૂર્ય.૩૬,જમ્બૂ.૧૫૫. ૨. જમ્બૂ.૧૫૯, સૂર્ય.૫૦.

૩. જમ્બૂ.૧૫૭,૧૭૧.

<mark>અસિવુવસમણી</mark> (અશિવોપશમની) જુઓ અસિવોવસમણી.^૧

૧. આવહ.પૃ.૯૭.

અસિવોવદુય (અશિવોપદ્ધત) ત્રણ ભૂતવાદિકોના દેષ્ટાન્તમાં ઉલ્લેખાયેલું નગર.^૧ ૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૫૧.

અસિવોવસમણી કે અસિવોવસમી (અશિવોપશમની) વાસુદેવ(૨) કણ્હ(૧)ની ભેરી.' તે ગોશીર્ષની બનાવવામાં આવી હતી. જે કોઈ ધ્વનિ સાંભળતો તે છ મહિનામાં જ રોગમુક્ત થઈ જતો. વાસુદેવ(૨) કશ્હ(૧) હમેશાં ગુણોની પ્રશંસા કરે છે અને કદી અનુચિત અને અસભ્ય યુદ્ધમાં પડતા નથી એવું એકવાર સક્કે(૩) એક દેવને કહ્યું. દેવ તે માનવા તૈયાર ન હતા. એટલે આની ખાતરી કરવા દુર્ગંધ મારતા મરેલા કૂતરાનું રૂપ ધારણ કરી તે દેવ રસ્તામાં પડ્યો હતો. તે રસ્તેથી પસાર થતા કશ્હે પેલી દુર્ગંધની ઘૃણા કે જુગુપ્સા ન કરી પરંતુ કૂતરાના ચમકતા દાંતની પ્રશંસા કરી. એટલે દેવે વાસુદેવ કશ્હનો પહેલો ગુણ તો સ્વીકારવો પડ્યો. પછી બીજા ગુણની પરીક્ષા કરવા દેવે કશ્હનો ઘોડો ચોરી લીધો. ઘોડો પાછો મેળવવા કશ્હના પુત્રો દેવ સાથે યુદ્ધમાં ઊતર્યા પરંતુ તેઓ હારી ગયા. તેથી દેવે કશ્હ સાથે યુદ્ધ કરવા પ્રસ્તાવ મૂક્યો. કશ્હે તે પડકાર ઝીલી લીધો પરંતુ જ્યારે તેમણે જાશ્યું કે દેવ અનુચિત અને અસભ્ય યુદ્ધ કરવા ચાહે છે ત્યારે તરત જ તેમણે ઘોડો ગુમાવવાની ચિંતા કર્યા વિના યુદ્ધ કરવાનો ઈનકાર કરી દીધો. આથી દેવ અત્યન્ત પ્રસન્ન થયો. તેણે કશ્હના બીજા ગુણને પણ સ્વીકાર્યો અને કશ્હને અસિવોવસમણી ભેરી ભેટ આપી.³

૧. બૃભા.૩૫૬,આવહ.પૃ.૯૮. ૨. બૃમ.પૃ.૧૦૬,આવહ.પૃ.૯૮.

અસુગુજ્જાણ (અશોક-ઉદ્યાન) તોસલિ(૧)નું ઉદ્યાન.

૧. આવચૂ.૧.પૃ. ૩૧૨.

અસુર અંજણગ પર્વત ઉપર આવેલા સિદ્ધાયતનનું પ્રવેશદાર.^{*} ^૧. સ્થા. ૩૦૭.

અસુર વિયાહપણ્ણત્તિના અઢરામા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.

૩. અસુર આ અને અસુરકુમાર એક જ છે.*

૧. જમ્બૂ.૧૧૯, સૂત્રચૂ.પૃ.૫૭, વિશેષા.૧૮૯૯, આવચૂ.૧.પૃ.૧૪૬,પ્રજ્ઞા.૪૬.

અસુરકુમાર ભવણવઇ દેવોનો એક વર્ગ.' તેમના ચોસઠ લાખ વાસસ્થાનો છે.^ર ચમર(૧) અને બલિ(૪) તેમના ઇન્દ્રો છે.³ અસુરકુમારો જમ(૨)ની આજ્ઞાઓ પાળે છે.^૪ તેમનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનુક્રમે એક હજાર વર્ષ અને એક સાગરોપમ વર્ષ છે.^૧ વધુ વિગતો માટે અન્ય ગ્રંથો જોવા ભલામણ છે.^૬

૧.પ્રજ્ઞા.૩૮, અનુચૂ.પૃ.૫૫.	૫. સ્થા.૭૫૭, સમ.૧.
૨.સમ.૬૪.	૬. ભગ. ૧૫, ૨૬, ૧૩૫, ૧૬૯, ૬૨૬, ૬૨૯, સમ. ૧૦૩, ૧૫૦, પ્રજ્ઞા.૪૬,
૩.ભગ.૧૨૬, ૪૦૬.	૬૨૯, સમ. ૧૦૩, ૧૫૦, પ્રજ્ઞા.૪૬,
૪.ભગ.૧૬૬.	૧૦૫, ૧૧૨, સૂર્ય. ૧૦૬, અનુ.૧૩૩,
	૧૩૯, ૧૪૨.

અસુરકુમારી આ દેવીઓ જમ(૨)ની આજ્ઞામાં છે.'

૧. ભગ. ૧૬૬.

૧. ભગ.૬૧૬.

અસોઅ(અશોક) જુઓ અસોગ(૪). '

૧. જીવા.૧૩૬.

68

<mark>૧. અસોગ</mark>(અશોક) <mark>ચંદગુત</mark>્તનો પૌત્ર, <mark>બિંદુસાર</mark>(૨)નો પુત્ર અને <mark>કુણાલ</mark>(૧)નો પિતા. તે **પાડલિપુત્ત**નો રાજા હતો.^૧

- ૧. ંનિશીચૂ.૨.પૃ.૩૬૧,બૃભા.૨૯૨-૨૯૪,૩૨૭૬, કલ્પધ.પૃ.૧૬૪, વિશેષા. ૮૬૫, અનુહ.પૃ.૧૦, બૃમ.પૃ.૮૮.
- **૨. અસોગ અક્ર્યાસી ગહમાંનો** એક.'
 - ૧. જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ધ.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ.પૃ.૭૯-૮૦, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬.
- **૩. અસોગ અરુણ(૪) દ્વીપનો અધિષ્ઠાતા દેવ.** '

- ૪. અસોગ વિજય(૯) રાજધાનીની ચારે બાજુ આવેલા વનમાં વસતો દેવ.^૧
 ૧. જીવા. ૧૩૬.
- **પ. અસોગ** જુઓ અસોગજક્ખ.'

- **દ. અસોગ** જુઓ અસોગલલિઅ¹ અને તેનું ટિપ્પણ. ૧. સમ.૧૫૮.
- અસોગચંદ (અશોકચન્દ્ર) સેણિય(૧)ના પુત્ર કુણિયનું બીજું નામ.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૭, આવચૂ.૧.પૃ.૫૬૭, આવહ.પૃ.૬૭૯.

અસોગચંદઅ (અશોકચન્દ્રક) જુઓ અસોગચંદ.

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૭૪,આવહ.પૃ.૪૩૭, ૬૮૫.

અસોગજક્અ (અશોકયક્ષ) વિજયપુર નગરના નંદણવણ(૩) નામના ઉદ્યાનમાં વસતો યક્ષ.^૧

૧. વિપા.૩૪.

<mark>અસોગદત્ત</mark> (અશોકદત્ત<mark>) સાગેય</mark>નો વેપારી. <mark>સમુદદત્ત(</mark>૩) અને સાગરદત્ત(૩) તેના પુત્રો હતા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૭, આવહ.પૃ.૩૯૪.

અસોગલલિઅ (અશોકલલિત). ચોથા બલદેવ(૨) સુપ્પભ(૧)નો પૂર્વભવ.' સેજ્જંસ(૪) પાસે તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. જુઓ અસોગ(૬) અને લલિય.

 સમ, ૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૫- ૬૦૭. નવ બલદેવ(૨)ના પૂર્વભવની નવની સંખ્યા પૂરી તો જ થાય જો અસોગ(૬) અને લલિઅને બે જુદી વ્યક્તિઓનાં જુદાં નામો ગણવામાં આવે.

૧. જીવા. ૧૮૫.

૧. વિપા.૩૪.

<mark>અસોગવડિંસઅ</mark> (અશોકાવતંસક) <mark>સોહમ્મ</mark>(૧)ની પૂર્વમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^ક

૧. પ્રજ્ઞા.પર, ભગ.૪૦૭.

અસોગવડેંસઅ (અશોકાવતંસક) જુઓ **અસોગવડિંસઅ**.'

૧. ભગ.૪૦૭.

અસોગવણ(અશોકવન)(૧) અશોક વૃક્ષોથી ભરપૂર વન.' તે જમિગા(૧)ની પૂર્વમાં આવેલું છે.' (૨) આ નામનું વન સુસમારપુરની પાસે પણ હતું.^૩

૧. અનુ. ૧૩૧, અનુહે. પૃ. ૧૪૩. ૨. જમ્બૂ. ૮૮. ૩. ભગ. ૧૪૪

૧. અસોગવણિયા(અશોકવનિકા) મિહિલાનું ઉદ્યાન. પોતાના ઉપર મોહ પામીને પોતાને પરેશવા માટે એકબીજાની સ્પર્ધા કરતા રાજકુમારોને સમ્યફ માર્ગ શિખવવા માટે રાજકુમારી મલ્લિ(૧)એ તેમાં મોહણઘરનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું.¹

૧. જમ્બૂ ૧૦૨.

 અસોગવણિયા રાયગિહનું ઉદ્યાન. રાણી ચેલ્લણાએ પોતાના નવજાત પુત્ર કૂણિઅને આ ઉદ્યાનમાં ત્યજી દીધો હતો.

૧. નિર.**૧**.૧.

<mark>અસોગસિરિ</mark>(અશોકશ્રી) <mark>અસોગ</mark>(૧)થી અભિન્ન છે. '

૧. વિશેષા.૮૬૫, બૃભા.૩૨૭૬.

 ગસોગા(અશોકા) મહાવિદેહમાં આવેલા ઘલિઘ(૪) પ્રદેશની રાજધાની.⁴
 કુમુદ(૧) પ્રદેશની રાજધાની તરીકે પણ અસોગાનો ઉલ્લેખ થયો છે.⁴ જુઓ ઘલિઘ(૪).

૧. સ્થા.૬૩૭, જમ્બૂ.૧૦૨ ૨. સ્થાઅ.પૃ.૪૩૮.

ર. અસોગા ધાયઈસંડના પૂર્વાર્ધ તેમજ પશ્ચિમાર્ધમાં <mark>શલિણ</mark> પ્રદેશની રાજધાની.^૧ ૧.સ્થા.૯૨.

૩. અસોગા ધરણ(૧)ના લોગપાલ કાલવાલ(૧)ની મુખ્ય પત્ની.'

૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

અસોચ્ચા (અશ્રુત્વા) **વિયાહપણ્ણત્તિના** નવમા શતકનો એકત્રીસમો ઉદ્દેશક.' ૧. ભગ. ૩૬૨.

અ**સોયવડિંસય** (અશોકાવતસંક) જુઓ અસોગવડિંસઅ.¹

૧. ભગ.૧૬૫.

અસોયા (અશોકા) રક્ષક દેવી.'

૧. આવ. પુ. ૧૯.

68

અસ્સ (અશ્વ) અસ્સિણી(૧) **ણકુખત્ત**(૧)નો અધિષ્ઠાતા દેવ.^{*}

૧. સૂર્ય.૪૬, સ્થા ૯૦, જમ્બુ.૧૫૭.૧૭૧.

અસ્સગ્ગીવ (અશ્વગ્રીવ) જુઓ આસગ્ગીવ.'

૧. સમ.૧૫૮.

અસ્સપુર (અશ્વપુર) પાંચમા વાસુદેવ(૧) પુરિસસીહ જે નગરના હતા તે નગર.

મજુઝિમનિકાય અનુસાર અસ્સપુર એ અંગ રાજ્યમાં આવેલું નગર હતું.' ૧. આવનિ. ૪૦૮

```
૨. ડિપા.૧.પૂ.૨૨૭.
```

અસ્સપુરા (અશ્વપુરા) આ અને આસપુરા એક જ છે.^૧

અસ્સસેણ(અશ્વસેન) આ અને આસસેણ(૨) એક જ છે.*

૧. તીર્થો. ૪૮૬, આવનિ. ૩૮૯, ૩૯૯.

અસ્સાયણ (અશ્વાયન) અસ્સિણી ણક્રખત્ત(૧)નું ગોત્રનામ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૯, સુર્યમ.પુ.૧૫૧, સૂર્ય.૫૦.

અસ્સાદણ (અશ્વાદન) જુઓ અસ્સાયણ.'

અસ્સાસણ (અશ્વાસન) અક્ર્યાસી ગહમાંનો એક.**' જંબુદીવપણ્ણત્તિ**માં પાઠાન્તર આસણેય છે ધ

૧. સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બુ.૧૭૦,સ્થા.૯૦, સૂર્યમ.પુ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ.પુ.૭૯-૮૦, જમ્બૂશા.પૃ.પ૩૪-૫૩૫.

૧. અસ્સિણી (અશ્વિની) અ**ક્ર્યાવીસ ણક્ખત્ત(૧)માંનું એક**. ' તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ અસ્સ છે. ' તેનું ગોત્રનામ અસ્સાયણ છે. ³

- ૧.સમ.૩,જમ્બૂ.૧૫૫,સૂર્ય.૩૬, સ્થા.૯૦, ૨.સૂર્ય.૪૬.
 - ૩. સુર્ય. ૫૦, જમ્બુ. ૧૫૯. આવહ.પુ.૬૩૪.
- **૨. અસ્સિણી ણંદિણીપિય**(૧) જે **તિત્થયર મહાવીર**નો ઉપાસક હતો તેની પત્ની.' **૧. ઉપા. પપ**.

અસ્સેસા (અશ્લેષા) આ અને અસિલેસા એક જ છે.*

૧. સૂત્રચૂ. પુ. ૨૧, સૂર્ય. ૩૬, જમ્બૂ. ૧૫૫, આવહ. પુ. ૬૩૫.

૧. જમ્બૂ ૧૦૨.

૧. સર્ય.૫૦.

ર. જમ્બુ. ૧૭૦,

અસ્સોઈ(અશ્વયુજી) આશ્વિન માસનો પૂર્ણિમાનો તેમ જ પડવોનો દિવસ.**'**

૧. જમ્બૂ. ૧૬૧, સૂર્ય.૩૯.

અહરદત્ત (અર્હદત્ત) વંતરીએ સાથળ ફાડી ખાવાના કારણે થયેલ આત્મવિરાધનાના દષ્ટાંત તરીકે જેમનું નામ ઉલ્લેખાયું છે તે સાધુ.^૧ ટીકાકાર તેમનો ઉલ્લેખ અર્હજ્ઞક નામે કરે છે.^૧

૧. આચાચૂ.પૃ.૧૮૧. ૨. આંચાશી.પૃ.૨૧૪.

```
અહવ્વણ (અથર્વન્) ચાર વેદોમાંનો એક વેદ (અથર્વવેદ).<sup>•</sup>
```

૧. ભગ.૯૦, જ્ઞાતા.૫૫,ઔ૫.૩૮.

અહિગરણી (અધિકરણી) વિયાહપણ્ણત્તિના સોળમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક.^૧ ૧. ભગ.૫૬૧.

અહિચ્છત્તા (અહિચ્છત્રા) જંગલ દેશની રાજધાની.^૧ તે ચંપાની ઉત્તર-પૂર્વમાં આવેલી હતી.^ર કણગકેઉ(૧) રાજા ત્યાં રાજ કરતો હતો.³ ચંપાના ધણ્ણ(૮) વેપારીએ તેની મુલાકાત લીધી હતી.^૪ જિણદેવ(૩) અહિચ્છત્તા જતા હતા ત્યારે માર્ગમાં પુલિંદોએ તેમને લૂંટી લીધા હતા.^૫ ચક્કવટ્ટિ બંભદત્તે(૧) પણ તેની મુલાકાત લીધી હતી.^૬ ધરણિંદે તિત્થયર પાસ(૧)ની અહીં પૂજા કરી હતી.⁹ વર્તમાનમાં બરેલી જિલ્લામાં આવેલ રામનગર સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.⁴

૧.પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.	🗧 ૬. ઉત્તરાનિ.પૃ. ૩૭૯.
૨.જ્ઞાતા. ૧૦૫.	૭. આચાશી.પૃ.૪૧૮.
૩. એજન.	૮. સ્ટજિઓ.પૃ.૯૨, જિઓડિ.પૃ.૨,
૪.એજન.	ણાયાધમ્મકહાઓ તેને ચંપાની ઉત્તર-પૂર્વે
૫.આવનિ.૧૩૧૪,આવચૂ.૨.	આવેલું જણાવે છે.
૫.૨૧૧. આવહે.૫.૭૨૩.	

અહિછત્તા (અહિચ્છત્રા) જુઓ અહિચ્છત્તા.^૧

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, આવનિ.૧૩૧૪, આવચૂ.૨.પૃ.૨૧૧.

અહિલ્લિયા (અહિશિકા) એક સ્ત્રી જેના માટે યુદ્ધ ખેલાયું હતું. આથી વિશેષ માહિતી તેના અંગે નથી.^૧ ટીકાકારો તેનો ઉલ્લેખ અહિશિકા નામે કરે છે.^૨

```
૧. પ્રશ્ર.૧૬. ૨. પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭, પ્રશ્નજ્ઞા.પૃ.૮૯.
```

અહિવઇ (અધિપતિ) વિયાહપણ્ણત્તિના ત્રીજા શતકનો આઠમો ઉદેશક.^૧ ૧. ભગ ૧૨૬

અહિવઢિ (અભિવૃદ્ધિ) ઉત્તરાભદ્દવયા નક્ષત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.' આ અને વિવિઢિ⁻ તથા વુઢિ⁻એક જ છે. ૧. જમ્બૂ.૧૫૭, સૂર્ય.૪૬. ૨. સ્થા.૯૦. ૩. જમ્બૂ.૧૭૧ અહોકંડૂયગ (અધઃકઙડૂયક) વાનપ્રસ્થ વેરાગીઓનો એક વર્ગ,' જેના અનુયાયીઓ નાભિ નીચેના શરીરને વલૂરે છે.^૨

૧. ભગ. ૪૧૭. ૨ ભગઅ. પૃ. ૫૧૯.

<u>આ</u>

આઇચ્ચ (આદિત્ય) અચ્ચિમાલિમાં વસતા લોગંતિય દેવોનો એક વર્ગ. '

૧. આવનિ.૨૧૪, સ્થા.૬૮૪,ભગ.૨૪૩,વિશેષા.૧૮૪,આવચૂ.૧.પૃ.૨૫૧.

 બાઇચ્ચજસ (આદિત્યયશસ્) વર્તમાન ઓસપ્પિણીના પ્રથમ ચક્કવટ્ટિ ભરહ(૧)નો પુત્ર. ભરહ પછી જે આઠ મહાપુરુષો મોક્ષ પામ્યા તેમાંનો પ્રથમ. મહાજસ(૧) તેનો પુત્ર હતો.^{*}

- આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૮, સ્થા.૬૧૬, સ્થાઅ.પૃ.૧૮૫, ૪૩૦, ૫૧૬, વિશેષા.૧૭૫૦, આવનિ.૩૬૩, આવમ.પૃ.૨૩૬, નન્દિમ.પૃ.૨૪૨.
- **૨. આઇચ્ચજસ** એક ચારણ સાધુ.¹

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૧, આવમ.પૃ ૨૨૨.

૨. આઇષ્ણ (આચીર્<mark>ષ) આયારનું</mark> બીજું નામ.^૧

૧. આચાનિ.૭.

૧. આઉ (અપ્) **પુવ્વાસાઢા** નક્ષત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૭, ૧૭૧, સ્થા.૯૦.

૨. આઉ (આયુષ્) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના સાતમા શતકનો છક્રો ઉદેશક.'

૧. ભગ. ૨૬૦.

આઉરપચ્ચક્રખાણ (આતુરપ્રત્યાખ્યાન) અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ આગમગ્રન્થ. તે મહદંશે ગાથામાં છે. તે વિવિધ પ્રકારના મરણનું, તે મરણપ્રકારો દ્વારા પ્રાપ્ત ભૂમિકાઓ યા દશાઓનું અને તે ભૂમિકાઓ યા દશાઓ પ્રાપ્ત કરાવનાર સાધનોનું નિરૂપણ કરે છે. જુઓ **પઇણ્ણગ**.^૧

૧. નન્દિ.૪૪, નન્દિચૂ.પૃ.૫૮, નન્દિમ.પૃ.૨૦૬, નન્દિહ.પૃ.૭૨, મ૨.૬૬૨.

આગર (આકર) આયારનું બીજું નામ.'

૧. આચાનિ. ૭.

આગમ આયારમાં આવતા આગમ શબ્દને ' સમજાવતાં તેના ટીકાકારે તેને કેવલજ્ઞાનીના ઉપદેશ તરીકે સમજાવ્યો છે. ' બીજા ગ્રન્થોમાં પણ તેનો તે જ અર્થમાં પ્રયોગ થયો છે. ³ **ભગવતી**માં વ્યવહારની વ્યાખ્યા કરતી વખતે આગમનો **સુય**થી ભેદ કર્યો છે.^૪ તેના ટીકાકાર અનુસાર આગમ એટલે કે કેવલીનું તેમ જ મનઃપર્યાયજ્ઞાનીનું, અવધિજ્ઞાનીનું તથા ચતુર્દશપૂર્વધર, દશપૂર્વધર કે નવપૂર્વધરનું જ્ઞાન જ્યારે સુય(શ્રુત) એટલે આચારપ્રકલ્પ, વગેરે અર્થાત્ બાકીના શાસ્ત્રો^ષ (આગમમાં સમાવેશ પામતાં શાસ્ત્રો સિવાયનાં શાસ્ત્રો.) આગમને ચારમાંનું એક પ્રમાણ કહેવામાં આવ્યું છે, બાકીનાં ત્રણ પ્રમાશો છે– પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને ઉપમાન.' આગમ ત્રશ પ્રકારનું છે– (૧) આત્માગમ એટલે આત્મા દ્વારા પ્રાપ્ત જ્ઞાન અર્થાત્ **તિત્યંકરનું જ્ઞાન,** (૨) અનન્તરાગમ એટલે કે **તિત્યંકર** પાસેથી સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત કરેલું આગમ અર્થાત્ **ગણહર**નું જ્ઞાન અને(૩) પરંપરાગમ એટલે કે પરંપરા દ્વારા પ્રાપ્ત આગમ અર્થાત્ ગણહરોના શિષ્યોનું જ્ઞાન.° આગમનું અનેક રીતે વર્ગીકરણ કરવામાં આવેલ છે. એક રીતે આગમના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવ્યા – સુત્તાગમ(સુત્રાગમ), અત્થાગમ(અર્થાગમ) અને ઉભયાગમ. બીજી રીતે આગમના બે વિભાગો કરવામાં આવ્યા – લૌકિક અને લોકોત્તર. "જેનો ઉપદેશ મિથ્યાદર્શી પુરુષોએ આપ્યો છે તે લૌકિક, જેમ કે ભારહ(૨), રામાયણ વગેરે. જેનો ઉપદેશ કેવલજ્ઞાની અરિહંતે આપ્યો છે તે લોકોત્તર જે **દુવાલસંગ ગણિપિડગ અને ચૌદ** પુલ્વથી ઘટિત છે. ¹¹ વિશાળ અર્થમાં આગમથી બધા જ પવિત્ર શાસ્ત્રોનો સમગ્ર રાશિ સમજવામાં આવે છે. ** આગમ નિત્ય કહેવાયું છે. ** આગમ માટે વપરાતાં અન્ય નામો છે – સુય, સુત્ત(૧) વગેરે. જ જુઓ સુય, સુત્ત અને પવયણ.

∣૬. ભગ.૧૯૩, સ્થા.૩૩૮,અનુ.
૧૪૭, નિશીચૂ.૧.પૃ.૪, વિશેષા.
૨૧૭૮,૨૮૫૪,આવચૂ.૧.૫.૨૮.
૭. ભગ.૧૯૩, અનુ.૧૪૭, ઉત્તરાચૂ.
પૃ.૧૧,આવચૂ.૧. પૃ.૮૩, નિશીચૂ.
૧.ષૃ.૪., અનુહ. પૃ.૧૦૨, અનુહે.
પૃ.૨૧૯, ભગઅ. પૃ. ૨૨૩.
૮. અનુ. ૧૪૭, ભગ.૧૨૩.
૯. અનુ. ૧૪૭, ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૧૧.
૧૦. અનુ. ૧૪૭, અનુહે.પૂ.૨૧૯, અનુહ.
પૃ. ૧૦૨, પ્રજ્ઞાહ. પૃ.૧.
૧૧. આવચૂ.૧.૫.૫૪૩.

૧૨.જીતભા. ૧૩૯, ૧૪૦, વિશેષા. ૧૩. પ્રજ્ઞાહ.પુ.૧, નન્દિમ. પુ.૨૫. ૨૦૩૧- ૩૨, ગચ્છાવા.પૃ.૨૫, ૧૪. અનુ.૪૩, બુભા.૧૭૪, વિશેષા.૫૬૧, પ્રજ્ઞામ. પૃ. ૩૦૫, સૂત્રશી. પદર. પુ. ૯૬, સ્થાઅ. પુ. ૧૫૦. આગાલ આયારનું બીજું નામ.^૧ ૧. આચાનિ.૭. **આગાસ**(આકાશ) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના વીસમા શતકનો બીજો ઉદેશક.^૧ ૧.ભાગ. ૬૬૨. **આચાલ**(આચાર) આયારનું બીજું નામ.' ૧.આચાનિ.૭. આજાઇ (આજાતિ) આયારનું બીજું નામ. ૧. આચાનિ. ૭. આજાઇટ્ટાણ (આજાતિસ્થાન) આયારદસાનું દસમું અધ્યયન. ૧. સ્થા. ૭૫૫. **૧. આજીવ વિયાહપણ્ણત્તિ**ના આઠમા શતકનો પાંચમો ઉદેશક.⁴ ૧. ભગ. ૩૦૯. **૨. આજીવ આ અને આજીવિય** એક જ છે.¹ ૧. પિંડનિ.૪૪૫, સ્થાઅ.૫.૯૪, બુભા. ૪૪૨૦, જીતભા. ૧૩૬૬. આજીવગ (આજીવક) આ અને આજીવિય એક જ છે. ૧. સૂત્ર.૧.૧.૧૩.૧૫, આચૂ.પૃ.૧૭૩, નિશીચૂ.૩. પૃ. ૪૧૪. આજીવિક જુઓ આજીવિય. ૧. ઔપ. ૪૧. આજીવિગ (આજીવિક) જુઓ આજીવિય.' ૧. આવચુ.૧.૫.૫૦૩. આજીવિય (આજીવિક) પાંચ સમણ(૧) સંપ્રદાયોમાંનો એક.^૧ તેની સ્થાપના ગોસાલે કરી હતી.^ર આજીવિકા ખાતર જે શ્રમણજીવનને અનુસરે છે તે આજીવિય એવી

સમજૂતી આજીવિયની આપવામાં આવી છે.³ આ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ દુન્યવી કીર્તિ, માનસન્માન, અલૌકિક શક્તિઓ મેળવવા તપ કરતા અને તે બધા દ્વારા તેઓ પોતાની આજીવિકા ચલાવતા.^૪ ભવિષ્ય ભાખવા માટે તેઓ અષ્ટાંગ મહાનિમિત્તની વિદ્યાનો ઉપયોગ કરતા.^૧

60

તેમને પોતાનું પવિત્ર ધાર્મિક મૂળ સાહિત્ય **આજીવિયસૂત્ત** હતું.^ક **દિટ્ટિવાય**ના એક વિભાગ પરિક્રમ્મમાં તેમનું ચ્યુતાચ્યુતશ્રેષ્ટ્રિકાપરિકર્મ સમાવિષ્ટ છે.^૭ નિયતિવાદી આ પંથના મુખ્ય સિદ્ધાન્તો નીચે મુજબ છે– એ પ્રસ્થાપિત સત્ય છે કે જીવો અસ્તિત્વ ધરાવે છે અર્થાતુ વૈયક્તિક આત્માઓનું સ્વતન્ત્ર અસ્તિત્વ છે, તેઓ સુખ-દુઃખ અનુભવે છે અને મૃત્યુથી તેમની વર્તમાન જીવનરૂપ દશાનો અંત આવે છે. પરંતુ સુખો અને દુઃખોને ન તો જીવોએ પોતે પેદા કર્યાં છે કે ન તો અન્યોએ પેદા કર્યાં છે. એ તો નિયતિના કારણે તેમને ભોગવવાં પડે છે. સુખ-દુઃખ પૂર્વનિયત છે. બજીવોનાં પોતાનાં કર્મો તેમનું કારણ નથી. શુદ્ધ આત્મા અશુભ કર્મોથી મુક્ત થાય છે પરંતુ તે દશામાં તે વળી પાછો સુખરાગ અને દુઃખદ્વેષથી મલિન બને છે. સ્વચ્છ પાણી, જે મલથી મુક્ત છે તે, જ્યારે હલાવવામાં આવે છે ત્યારે ફરી પાછું મલિન બની જાય છે, તેવી જ રીતે શુદ્ધ આત્મા પુનઃ મલિન બની જાય છે. " સ્વતંત્ર ઇચ્છાશક્તિ જેવું કંઈ છે જ નહિ, બધું જ પર્વનિયત. ગોસાલનો મુખ્ય ઉપદેશ આ હતો : ''नत्थि उद्वाणे इ वा कम्मे इ वा बले इ वा वीरिए इ वा पुरिसकार परकमे इ वा नियया सव्व भावा।"¹⁰ नि**यत** अभे नियत आणे જીવો મુક્ત થવાના જ. અર્થાત્ અનન્ત સંયૂથ, સાત દેવસંયૂથ, સાત સંજ્ઞિગર્ભ અને સાત પ્રવૃત્તપરિહારમાં થઈને પરિભ્રમણ કર્યા પછી જીવ ચાર્યાશી લાખ મહાકલ્પના અંતે મુક્તિ પામે જ છે. ત્રણ માનસ, ત્રણ માનુષોત્તર અને એક બ્રહ્મલોક એમ સાત દિવ્યસંયૂથ છે. આ લાંબી કાલાવધિમાં ૫૬૦૬૦૩ કર્મો નાશ પામી જાય છે. '' ગોસાલે આઠ ચરમોનો અને ચાર પાનક તથા ચાર અપાનકનો ઉપદેશ આપ્યો. આઠ ચરમો आ छे - अद्र चरिमाइं- चरिमपाण, चरिमगेय, चरिमणट्ट, चरिमअंजलिकम्म, चरिमपोक्खलसंवद्रअ महामेह, चरिमसेयण्ण गंधहत्थ, चरिममहाशिलाकंटअसंगाम। १२

અયંપુલ(૨)ની કથા દર્શાવે છે કે આજીવિય શ્રમણો બીજાના મનના વિચારો જાણી શકતા હતા.¹³ આ સંપ્રદાયના આચાર અંગે કહેવામાં આવ્યું છે કે આજીવિય શ્રમણો પોતાની પાસે કેટલીક ચીજો રાખતા હતા¹⁶ અને તેઓ નગ્ન રહેતા,¹⁴ તેઓ સ્નાન ન કરતા,¹⁶ તેમના માટે બનાવાયેલી ભિક્ષા લેતા, તેમને સ્વાદ ઉપર સંયમ ન હતો, તેઓ સજીવથી દૂષિત ભિક્ષા યા આહાર લેતા. તેઓ કષાયો, મન, વચન અને કાયા ઉપર સંયમ રાખતા નહિ. જેમ જૈનો સાવધાની-જાગરૂકતા તેમ જ ધ્યાનની સાધના કરતા તેમ તેઓ સાવધાની-જાગરૂકતા તેમ જ ધ્યાનની સાધના કરતા નહિ.¹³ તેઓ દરેક ઘરેથી અને કેટલીકવાર એકને છોડી પછીના ઘરેથી કે બે ઘરો છોડી ત્રીજા ઘરેથી કે છ ઘરો છોડી સાતમા ઘરેથી ભિક્ષા લેતા. તેઓ કમલનાળો સ્વીકારતા. વીજળી થતી હોય ત્યારે તેઓ ભિક્ષાટન કરતા નહિ. માટીની કૂંડીમાં બેસીને તેઓ તપ કરતા. તેઓ મોટે ભાગે મરીને **અચ્યુય** દેવલોકમાં પુનર્જન્મ પામતા.¹⁴ આ સંપ્રદાયના બાર પ્રમુખ ઉપાસકોના ઉલ્લેખો મળે છે.^{૧૯} તે ઉપાસકો જૈન ઉપાસકોની જેમ કામચલાઉ સામાયિક કરતા નથી.^{૨૦} તેઓ માંસ પણ લેતા.^{૨૧} હાલાહલા આ સંપ્રદાયનીની ચુસ્ત ઉપાસિકા અને સમર્થક-ઉત્તેજક હતી.^{૨૨} સાવત્થી અને પોલાસપુર આ સંપ્રદાયના સબળ, સમૃદ્ધ અને ઊભરતાં કેન્દ્રો હતાં.^{૨૩} વિયાહપણ્ણત્તિ અનુસાર ઘણા આજીવિય શ્રમણો ગોસાલનું નાયકપણું છોડી તિત્થયર મહાવીરના સંઘમાં જોડાઈ ગયા હતા.^{૨૪}

આજીવિયને <mark>તેરાસિય</mark> પણ કહેવામાં આવે છે કારણ કે તે જીવોની બદ્ધ અને મુક્ત બે અવસ્થાઓ ઉપરાંત ત્રીજી મુક્ત-થઈ-પુનઃ-બદ્ધ-થવાની અવસ્થાને સ્વીકારે છે.^{૨૫} આજીવિયને **પંડરભિક્**ખુ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.^{૨૬}

~ 3	
૧.પિંડનિ.૪૪૫, સ્થાઅ.પૃ.૯૪,આચાશી.	તે પહેલાં ગોસાલ પાસે સાડિયા, પાડિયા,
પૃ. ૩૧૪, ૩૧૫.	(અન્તરીય અને ઉત્તરીય વસ્ન), કુંડિયા
૨.ભગ.પ૩૯, પ૪૨થી આગળ, પ્રજ્ઞામ.	(કૂંડી), વાહણા(પગરખાં) અને
પૃ. ૪૦૬, ઉપાઅ.પૃ.૩૯,પિંડનિમ.	ચિત્તફલગ(ચિત્રફલક)હતાં.આ સૂચવે છે
પૃ.૧૩૦, નિશીચૂ.૩.પૃ.૪૧૪.	કે આજીવિય શ્રમણો અમુક ચીજો
૩.સૂત્રશી. પૃ. ૨૩૭.	રાખતા. ભગ. ૫૪૧.
૪.ભગઅ.પૃ.૫૦, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૪૦૬,	૧૫. ભગઅ.૫ૃ.૫૦.
પ્રજ્ઞાહ. પૃં. ૧૨૦-૧૨૧.	૧૬. આચાશી. પૃ. ૪૭.
૫.ભગ.૫૩૯.	૧૭. આચાચૂ. પૃં. ૧૭૩.
૬.સમ.૨૨, સમઅ.પૃ.૪૨.	૧૮. ઔષ.૪૧, ઔષઅ.ષૃ.૧૦૬.
૭.સમ.૧૪૭, સમઅ.પૃ.૧૩૦.	૧૯. જુઓ ગોસાલ. ભગ.૩૩૦, ૫૫૪
૮.સૂત્ર.૧.૧.૨.૧-૩, સૂત્રશી.પૃ.૨૦.	૨૦. ભગ. ૩૨૯.
૯.સૂત્ર.૧.૧.૩.૧૧-૧૨, સૂત્રશી.	૨૧. એજન, ૩૩૦.
પૃ.૪૫-૪૬.	૨૨. એજન. ૫૩૯.
૧૦. ઉપા.૩૬, ભગ.૩૪,૩૫,	૨૩. એજન. ૫૩૯,૫૫૪, ઉપા. ૩૯.
ભગઅ.પૃ.પ૭.	૨૪. ભગ. ૫૫૩.
૧૧.ભગ.૫૫૦.	૨૫. નન્દિચૂ.પૃ.૭૩, નન્દિમ.પૃ.૨૩૯,
૧૨. એજન.૫૫૪.	નન્દિહ.ષૃ.૮૭, સમઅ.પૃ.૧૩૦.
૧૩. એજન. ૫૫૪.	૨૬. નિશીચૂ.૩.પૃ.૪૧૪.
૧૪. ઉપા.૪૪; મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો	· ·

આજીવિયસુπ (આજીવિકશ્રુત) આજીવિય સંપ્રદાયનો ઉપદેશ અને મૂળ ધર્મગ્રન્થ. ૧. સમ.૨૨, સમઅ.પૃ.૪૨.

આડંબર (આડમ્બર) માતંગ કોમ વડે પૂજાતો જક્મ દેવ. તે <mark>હિરિમ</mark> તરીકે પણ જાણીતો છે.' તેની જોડણી કદાચ ડંબર તરીકે થવી જોઈએ.

૧. આવનિ.(દીપિકા)પૃ.૧૨૯, આવભા.૨૨૫, આવચૂ.૨.પૃ.૨૨૭, આવહ.પૃ.૭૪૩.

૧.આણંદ(આનન્દ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં થયેલા નવ બલદેવ(૨)માંના છઠા. ચક્કપુરના રાજા મહસિવ અને તેમની રાણી વેજયંતી(૧)નો પુત્ર. તે વાસુદેવ(૧) <mark>પુરિસપુંડરીઅ</mark>ના ભાઈ હતા. તે પોતાના પૂર્વભવમાં વરાહ(૩) હતા. તે ૨૯ ધનુષ ઊંચા હતા. તે ૮૫ હજાર વર્ષ જીવ્યા અને મોક્ષ પામ્યા.^૧ તિલોયપણ્શત્તિ^૨ અનુસાર છઠા બલદેવનું નામ નન્દી છે.

- ૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો. ૫૭૭, ૬૦૨-૧૬,૧૧૪૪, આવનિ. ૪૦૩, ૪૧૪, વિશેષા. ૧૭૬૬, આવમ. પૃ.૨૩૭-૨૪૦, આવભા.૪૧, સ્થા. ૬૭૨.
- ૨. ૪.૫૧૭.

૨. આણંદ ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ભાવી ઉસ્સપ્પિણીમાં થનાર છકા બલદેવ(૨).*

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો. ૧૧૪૪.

૩. આણંદ જેના ઘરે **તિત્થયર મહાવીરે** બીજા માસખમણના પારણા કર્યા હતા તે **રાયગિહ**નો ગૃહસ્થ.'

૧. ભગ.૫૪૧, આવનિ.૪૭૪, ૪૯૭, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૮૨, ૩૦૦, આવમ.૫ૃ.૨૭૬.

૪. આણંદ ઉવાસગદસાનું પહેલું અધ્યયન.^૧

૧. ઉપા.૨, સ્થા.૭૫૫, ઉપાઅ. પૃ.૧.

૫. આણંદ કપ્પવડંસિયાનું નવમું અધ્યયન.^૧

૧. નિર.૨.૧.

દ. આણંદ સેણિઅ(૧) રાજાનો પૌત્ર.^૧

૧. નિર.૨.૯.

૭. આણંદ વર્તમા**ન ઓસપ્પિણી**ના દસમા **તિત્થંકર સીઅલ**ના પ્રથમ ગણધર. ' તે શંદ(૧૫) નામે પણ જાણીતા હતા. '

૧. સમ.૧૫૭. ૨. તીર્થો. ૪૪૮.

૮. આણંદ તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય જેણે મહાવીરને ગોસાલની અસામાન્ય શક્તિ વિશે જણાવ્યું હતું. ગોસાલે પોતે પોતાની અસામાન્ય શક્તિનો આણંદને ખ્યાલ આપવા માટે જંગલમાં રહેતા એક અત્યંત ઝેરી સાપનું દેષ્ટાન્ત આપ્યું હતું, જે સાપે કેટલાક લોભી વેપારીઓને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યા હતા. '

૧. ભગ.૫૪૭-૫૪૮, સ્થાઅ.પૃ.૫૨૨, કલ્પવિ.પૃ.૩૭.

૯. આણંદ ધરણ(૧)ના પાંચ સેનાપતિઓમાંનો એક. તે રથદળનો નાયક હતો.¹ ૧. સ્થા. ૪૦૪.

૧૦. આણંદ અણુત્તરોવવાઇયદસાનું સાતમું અધ્યયન.^૧તે હાલ નષ્ટ થઈ ગયું છે. ૧. સ્થા. ૭૫૫. ૧૧. આણંદ વાણિયગ્ગામનો કરોડપતિ ગૃહસ્થ. સિવાણંદા તેની પત્ની હતી. તે ચાર મોટા ઢોરવાસનો માલિક હતો. દરેક ઢોરવાસમાં દસ હજાર ગાયો હતી. તેણે ઉપાસકના બાર વ્રતો લીધાં હતાં. તે તિત્થયર મહાવીરના દસ મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો સૌપ્રથમ ઉપાસક હતો.¹

મહાવીરના પ્રથમ ગણધર **ઇંદભૂઇ**એ મહાવીરને પૂછ્યું કે શું આણંદ વર્તમાન જન્મમાં શ્રમણ બનશે? મહાવીરે નકારમાં ઉત્તર આપ્યો અને કહ્યું કે આણંદ વીસ વર્ષ ઉપાસકનું જીવન જીવશે અને પછી મરીને **સોહમ્મ**(૧) દેવલોકમાં જન્મ લેશે, ત્યારબાદ તે **મહાવિદેહ**(૧)માં જન્મ લેશે અને ત્યાં મોક્ષ પામશે.^ર

જ્યારે આણંદે ઉપાસક જીવનના ચૌદ વર્ષ પુરા કરી પંદરમા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેણે ઘરમાં અનેક વિક્ષેપો હોવાથી બાકીનું ઉપસાક જીવન પૌષધશાલામાં ઉપાસકની અગિયાર પ્રતિમા ધારણ કરી વીતાવવાનો નિર્ણય કર્યો. તેથી તેશે જમણવાર રાખ્યો, મિત્રો અને સગાસંબંધીઓને નિમંત્ર્યા, અને તેમની હાજરીમાં કુટુંબની સઘળી જવાબદારીઓ મોટા પુત્રને સોંપી દીધી, પછી ઘર છોડી પૌષધશાલામાં પ્રવેશ કર્યો. ' અંતકાળે તેશે બધી જાતનો આહાર, પાણી સહિત, ત્યાગી દીધો. આ રીતે સંપૂર્ણ ત્યાગ-સંયમપૂર્વક જીવતાં તેમને પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં ૫૦૦ યોજનની અવધિવાળું અને ઉત્તરમાં **ચુલ્લહિમવંત** સુધીની અવધિવાળું અવધિજ્ઞાન થયું. તેમનું આ અવધિજ્ઞાન ઊર્ધ્વ દિશામાં સોહમ્મ દેવલોક સુધી અને અધો દિશામાં <mark>લોલુયચ્ચુય</mark> નરકાવાસ સુધી પહોંચતું હતું. આણંદે ઇંદભુઇને પૂછ્યું કે શું ગૃહસ્થને અવધિજ્ઞાન થઈ શકે ? ઇંદભુઇએ કહ્યું કે હા, થઈ શકે. એટલે આણંદે પોતાના અવધિજ્ઞાનની અવધિઓ તેમને જણાવી. ઇંદભૂઇએ વિચાર્યું કે આટલા મોટા વિસ્તારનું અવધિજ્ઞાન ગુહસ્થને ન હોઈ શકે, એટલે તેમણે આણંદને ખોટું બોલવા માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા કહ્યું. આણંદે તે જ આક્ષેપ ઇંદભૂઇ ઉપર કર્યો. પછી આ બાબતનો નિર્જાય કરવાનું મહાવીર ઉપર છોડવામાં આવ્યું. ઇંદભૂઇએ મહાવીરને પૂછ્યું કે આણંદ ખોટું બોલે છે કે હું ? મહાવીરે કહ્યું કે આણંદ સાચા છે અને તેથી ઇંદભૂઇએ પોતાનો દોષ કબુલી પ્રાયશ્વિત્ત કરવું જોઈએ, વધુમાં મહાવીરે ઇંદભઇને આણંદની માફી માગવા જણાવ્યું.∗

૧.ઉપા. ૩-૭, સ્થાઅ.પૃ.૨૪૪,	૩. એજન. ૧૧-૧૩.
આવચૂ. ૧. પૃ.૪૫૨.	૪. એજન. ૧૪-૧૭, સૂર્યમ.પૃ.૯, વિશેષા.
	૧૯૫૧.

૧૨. આણંદ વાણિયગ્ગામનો શ્રમણોપાસક. <mark>તિત્થયર મહાવીર</mark> કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેની પહેલાં આણંદે અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેણે ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું કે મહાવીર થોડા જ સમયમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે. ' આ આણંદ **આણંદ**(૧૧)થી ભિન્ન છે કારણ

કે આણંદ(૧૧) તો મહાવીરે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું તે પછી અવધિજ્ઞાન પામ્યા હતા. ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૦૦, આવનિ. ૪૯૬.

૧૩. આણંદ સાણુલિટ્ટિ ગામનો વેપારી. બહુલિયા તેની નોકરાણી હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૦૦.

૧૪. આણંદ આણંદકૂડ ઉપર વસતો દેવ. '

૧. જમ્બૂ. ૮૬.

૧૫. આશંદ રાત-દિનના ત્રીસ મુહુત્તમાંનું એક.*

૧. જમ્બૂ. ૧૫૨, સૂર્ય.૪૭, સમ.૩૦.

૧૬. આણંદ તિત્થયર ઉસહ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.[•]

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨.

૧૭. આણંદ બે હજાર બૌદ્ધ સાધુઓને માંસ, ગોળ અને દાડમની ભિક્ષા આપનારી વ્યક્તિ.'

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૪૨૯.

આ<mark>ણંદકૂડ (આનન્દકૂટ) ગંધમાયણ</mark> પર્વતનું સાતમું શિખર. તે <mark>લોહિયક્ખ</mark>(૨)ની ઉત્તરે આવેલું છે. આ શિખરનો અધિષ્ઠાતા દેવ આણંદ(૪) છે.' આ અને આણંદણકૂડ એક જ છે.

૧. જમ્બૂ. ૮૬, સ્થા.૫૯૦.

આણંદણ (આનન્દન) **તિત્થયર ઉસહ(૧)**ના એક સો પુત્રોમાંનો એક પુત્ર.¹ આ અને આણંદ (૧૬) એક લાગે છે.

૧. કલ્પધ. પૃ.૧૫૨.

આણંદણકૂડ (આનન્દનકૂટ) જુઓ આણંદકૂડ.

૧. સ્થા. ૫૯૦.

આણંદપુર (આનન્દપુર) એક નગર' અને વેપારી સાર્થવાહો દ્વારા જ્યાં માલ લવાતો તથા લઈ જવાતો હોય તેવું સ્થળમાર્ગ ઉપરનું વેપારનું કેન્દ્ર. રે તેનો દુર્ગ ઇંટોનો બનેલો હતો. રે સાધુઓ અહીં આવતા અને મુકામ કરતા. દ્વારે ધ્રુવસેન રાજાના પુત્રના મરણના દુઃખદ પ્રસંગે ધ્રુવસેન રાજાને સાંત્વન આપવા માટે રાજસભામાં જાહેરમાં પજ્જોસવણાકપ્પનું પઠન કરવામાં આવ્યું હતું. જિતારિ(૧) રાજા પણ અહીં રાજ કરતા હતા. શરદઋતુમાં આણંદપુરના નગરજનો સંખડિ(ઉજાણી) માણતા. તે પુષ્પશણગાર બનાવવા માટે પ્રખ્યાત હતું. જ્યક્ષો અને સિદ્ધોનાં આયતનોથી તે ભરપૂર હતું. ^{૧૦} બળાત્કારના કિસ્સાઓમાં આ નગરને શિક્ષાનું વિશિષ્ટ ધોરણ હતું. ^૧ આ નગરના એક બ્રાહ્મણને પોતાની પુત્રવધૂ સાથે આડો સંબંધ હતો. ^૧ કેટલાક જનો અહીંથી **કચ્છ**(૬)^{૧૩} અને **મહુરા**(૧)^{૧૪} મુસાફરી કરી જતા હતા. આણંદપુરમાં ભૂલિસ્સરનું મંદિર હતું.^{૧૫} સાધુઓના મૃત શરીરનો અંતિમ સંસ્કાર નગરના ઉત્તર ભાગમાં થતો હતો.^{૧૬} તે વિન્ધ્ય વનક્ષેત્રની નજીક આવેલું હતું એમ કહેવામાં આવ્યું છે.^{૧૭} કેટલાક **મરુય** પણ ત્યાં વસતા હતા.^{૧૮} તે અક્કત્થલી નામે પણ જાણીતું હતું.^{૧૯} તે ઉત્તર ગુજરાતમાં આવેલું હાલનું વડનગર છે.^{૨૦}

૧.નિશીચૂ. ૩.પૃ.૨૬૮.	દશચૂ. પૃ.૭૬.
૨.એજન. પૃ.૩૨૮, બૃક્ષે. ૧૦૯૦.	૧૦. આચાચૂ. પૃ.૩૩૧.
૩.બૃક્ષે. ૩૫૧.	૧૧. વ્યવમ.૧.પૃ. ૫-૬.
૪. નિશીચૂ.૨.પૃ.૪૩૪, સૂત્રચૂ.પૃ.૨૫૩,	૧૨. આવમ.પૃ.૫૮૫.
વ્યવમ.૩.પૃ.૮૬.	૧૩. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૯૧.
૫. કલ્પવિ.પૃ.૧,૯,૨૦૧, કલ્પધ.પૃ. ૯,	૧૪. વ્યવમ. ૩.પૃ.૮૬.
૧૩૦.	૧૫. આવચુ ૨.પૃ.૨૯૧.
૬.નિશીચૂ. ૩. પૃ.૧૫૮.	૧૬. વ્યવભા.૭.૪૨૨ ઉપર વ્યવમ.
૭. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૨૬૮,બૃક્ષે.૧૩૮૭,	૧૭. પિંડનિમ. પૃ.૩૧.
ગચ્છાવા. પૃ. ૨૬.	૧૮. આવચૂ.૧.પૃ.૬૧૬,આવહ.પૃ.૪૮૬
૮.બુક્ષે. ૮૮૩-૮૪.	૧૯. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૧૯૨.
૯.નિશીચૂ.૩.૫ૃ.૩૪૯,આવચૂ.૫ૃ.૬,	૨૦. કલ્પશા.પૃ.૯, જિઓડિ. પૃ. ૬.

આણંદરક્ઞિય (આનન્દરક્ષિત) **તિત્થયર પાસ**(૧)ની પરંપરાનો શ્રમણ. કોઈ પણ વ્યક્તિ કેવી રીતે દેવ તરીકે જન્મ લઈ શકે છે એ તે સમજાવે છે.

૧. ભગ.૧૧૦, ભગઅ.પૃ.૧૩૮.

<mark>ા. આણંદા</mark> (આનન્દા) <mark>ણંદીસર</mark> દ્વીપમાં આવેલા <mark>અંજણગ</mark> પર્વતના પૂર્વ ભાગ ઉપર આવેલી પુષ્પકરિશી.^૧

૧. સ્થા.૩૦૭, જીવા.૧૮૩.

૨. આ<mark>ણંદા રુયગ(૧) પર્વતના પૂર્વ ભાગના કંચણ</mark> શિખર ઉપર વસતી એક મુખ્ય દિસાકુમારી.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, સ્થા.∉૪૩, તીર્થો.૧૫૩.

આ<mark>ણત (</mark>આનત) <mark>આણયકપ્પ</mark>માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઓગણીસ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.^૧ જુઓ આણય.

૧. સમ.૧૯.

આણય (આનત) નવમું સ્વર્ગીય ક્ષેત્ર.' તેમાં નવ સો યોજન ઊંચાઈવાળા ચાર સો વાસસ્થાનો (પાણય ક્ષેત્રના વાસસ્થાનો આમાં સમાવિષ્ટ છે) છે.' ત્યાં વાસ કરતા દેવોનું જઘન્ય આયુ અઢાર સાગરોપમ વર્ષનું છે અને ઉત્કૃષ્ટ આયુ ઓગણીસ

```
સાગરોપમ વર્ષનું છે.<sup>3</sup>
    ૧.પ્રજ્ઞા.૫૩, વિશેષા. ૬૯૯.
                                    ૩. સમ. ૧૮-૧૯.
    ૨.સમ.૧૦૬, ૧૧૨, ભગ. ૪૩.
આણયકપ્પ (આનતકલ્પ) આ અને આણય એક જ છે.<sup>૧</sup>
    ૧. સમ. ૧૯.
આતંસમુહ (આદર્શમુખ) જુઓ આયંસમુહ. '
    ૧. જીવા. ૧૧૨.
આતવ (આતપ) દિવસ અને રાતના ત્રીસ મુહુત્તમાંનું એક.*
    ૧. સમ.૩૦, સૂર્ય.૪૭, જમ્બૂ.૧૫૨.
આતવા (આતપા) જુઓ આયવા.<sup>૧</sup>
    ૧.સર્ય.૯૭.
આદંસલિવિ (આદર્શલિપિ)આ અને આયંસલિવિ એક જ છે.
    ૧. સમ. ૧૮.
આદિચ્ચજસ (આદિત્યયશસ) જુઓ આઇચ્ચજસ.
    ૧. સ્થા. ૬૧૬, સ્થાઅ.પૃ.૪૩૦, આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૧.
આદી પાંચ મોટી નદીઓમાંની એક અને ગંગાને મળતી નદી.' તેને આવી પણ
કહેવામાં આવે છે. આ બંને નામો કદાચ એરવઈ(૧), અઈરવઈ કે અચિરવતી માટે
5 63
                                 ૨. ઇડિબુ.પુ.૬, જઇહિ. પુ. ૧૩, જિઓડિ.પુ.૧.
    ૧. સ્થા. ૪૭૦, ૭૧૭.
૧. આભંકર (આભઙૂકર) અક્રવાસી ગહમાંનો એક.<sup>૧</sup>
    ૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯, જમ્બૂશા.પૃ.
        પ૩૪-૫૩૫.
ર. આભંકર જ્યાં દેવોનું ઉત્કુષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે એવું
સર્ણકુમાર(૧) અને માહિંદ(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.
    ૧. સમ.૩.
```

આભંકરપભંકર (આભઙ્કરપ્રભઙ્કર) જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે એવું **સર્ણકુમાર**(૧) અને **માહિંદ**(૩) એ બેમાંથી દરેકમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^૧

૧. સમ.૩.

આભરજ્ઞ સમકેન્દ્રે વલયાકાર દ્વીપ.'

૧. અનુચૂ. પૃ. ૩૬.

<mark>આભાસિય</mark> (આભાસિક) (૧) એક <mark>અંતરદીવ</mark>' તેમ જ(૨) એક <mark>અશારિય(અનાર્ય)</mark> દેશ અને તેના લોકો.^૨

૧. સ્થા.૩૦૪,જીવા.૧૦૮,૧૧૧.

૨. પ્રશ્નઅ.પૃ.૧૫, નન્દિમ. પૃ. ૧૦૨-૧૦૩. પ્રજ્ઞા.૩૬-૩૭.

અભિઓગ (આભિયોગ) **સક્ક**(૩)ના **લોગપાલ જમ**(૨)ના તાબામાં રહેલા દેવોનો એક પ્રકાર.'

૧. ભગ.૧૬૬, જમ્બૂ.૧૨.

આભિઓગસેઢિ (આભિયોગશ્રેણિ) **વેયડ્ઢ**(૨)ની બે પર્વતમાળા જ્યાં **આભિઓગ** દેવો વસે છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૨, ભગ.૧૬૬.

આભિઓગિય (આભિયોગિક) પરિવ્રાજકોનો એક વર્ગ જેઓ મંત્ર, તંત્ર, જ્યોતિષ, કથાવાર્તા આદિ દ્વારા પોતાની આજીવિકા રળતા હતા.'

૧. ભગ.૨૫, ભગઅ.પૃ.૫૦.

૧. આભીર એક દેશ. તેમાં કષ્ટહા(૬) અને બેષ્ટ્રણા(૨) નદીઓ વહેતી હતી. બંભદીવ આ બે નદીઓની વચ્ચે આવેલો હતો. ^૧ઉસહે(૧) પોતાના પુત્ર સાગર(૨)ને આભીર રાજ્યના રાજા તરીકે સ્થાપ્યો હતો.^૨ વઇરસામિ ત્યાં ગયા હતા.³ આભીરોના ક્ષેત્રમાં તાપ્તિથી દક્ષિણ કોંકણ તથા નાસિકથી વિરારના પશ્ચિમ ભાગ સુધીનો પ્રદેશ આવતો હતો. આ ભૂમિભાગ એક વખત આભીર સરદારોની હક્રમત હેઠળ હતો.^૪

૧.જીતભા.૧૪૬૦,૧૪૬૧,નિશીચૂ.૩. યૃ.૪૨૫, આવચૂ. ૧.પૃ.૫૪૩, કલ્પધ. યૃ.૧૭૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૬૩, કલ્પસ.પૃ. ૨૩૪.

૨. આભીર 'આભીર' નામે જાણીતી એક જાતિ. ' પ્રાચીન ભારતીય ઇતિહાસમાં આ જાતિ પ્રસિદ્ધ છે. આ જાતિએ ઉત્તરમાંથી દક્ષિણમાં સ્થળાંતર કર્યું હતું. તેણે એક સ્વતન્ત્ર રાજ્ય ઊભું કરી ત્યાં વસવાટ કર્યો અને દેશમાં કેટલાંય કેન્દ્રો ઊભા કર્યાં. આ અપ્ભીર જાતિમાંથી ઊતરી આવેલા આહીરો આજે પણ ઉત્તર ભારતમાં ગોપાલો અને ખેડૂતો તરીકે જીવન જીવે છે. '

- ૧. દશચૂ.પૃ.૧૦૦, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૮૫,૧૧૨, ૧૧૩, આવચૂ.૧.પૃ.૪૭૫, વિશેષા. ૩૨૯૦, બૃભા.૨૧ં૯૯, સૂત્રશી.પૃ.૧૧, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૩, આવહ. પૃ.૪૧૨, નન્દિ. ગાથા ૪૪.
- ૨. જુઓ ટ્રાઇ.નું પંદરમું પ્રકરજા.

આભીરગવિસય (આભીરકવિષય) જુઓ આભીર(૧).^૧

૧. જીતભા. ૧૪૬૦.

આમલકપ્પા (આમલકલ્પા) ભારહવાસનું નગર. ' રાયપસેશિયમાં તેનું વિસ્તૃત વર્શન છે. રે તે નગરની ઉત્તરપૂર્વમાં અંબસાલવશ નામનું વન હતું. રજિયસત્તુ(૪) રાજાનું રાજ હતું ત્યારે તિત્થયર પાસ(૧) આ નગરમાં આવ્યા હતા અને તે જ સમયે કાલી(૩)એ સંસારત્યાગ કર્યો હતો. સે સેય(૧) રાજા રાજ કરતા હતા ત્યારે મહાવીર આ નગરમાં આવ્યા હતા. ' સંઘભેદક તીસગુત્ત રાયગિહથી અહીં આવ્યા હતા. અહીં મિત્તસિરીએ તેમને ખાતરી કરાવી કે તેમનો સિદ્ધાન્ત ખોટો છે. ' આ આમલકપ્પા અને બૌદ્ધ સાહિત્યમાં ઉલ્લિખિત અલ્લકપ્પ એક છે. ' આરાની પશ્ચિમે છ માઇલ દૂર આવેલા મસાર ગામથી વૈશાલી જતા માર્ગમાં આવતા વેઠદીપથી આમલકપ્પા નગર બહુ દૂર ન હતું. ' બીજા મત પ્રમાણે તેની એકતા નેપાળની દક્ષિણે અને ગોરખપુરની પૂર્વે આવેલા વર્તમાન બેઠીઆ (Bethia) સાથે સ્થાપવામાં આવે છે. "

આમોક્ખ (આમોક્ષ) આયારનું બીજું નામ.

૧. આચાનિ. ૭.

- **આયંસલિવિ** (આદર્શલિપિ) અઢાર **બંભી**(૨) લિપિઓમાંની એક. 4

૧. સમ.૧૮, પ્રજ્ઞા.૩૭.

આયતિટાણ (આયતિસ્થાન) **દસાસુયક્**ખંધના દસમા અધ્યયનનો નવમો ઉદ્દેશક.^૧ ૧. દશા. ૧૦.૯.

આયડ્ઢિ (આત્મર્દ્ધિ) વિયાહપણ્ણત્તિના દસમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.' ૧. ભગ.૩૯૪.

આયપ્પવાય (આત્મપ્રવાદ) સાતમું પુવ્વ. તેમાં જીવોના ભેદો, વગેરેનું પ્રતિપાદન

કરતાં સોળ અધ્યયનો હતાં.'

 નન્દિ.૫૭, નન્દિચૂ.૫ૃ.૭૬, નન્દિમ.૫ૃ.૨૪૧, સમ.૧૬, ૧૪૭, વિશેષા.૨૮૩૫, આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૨૦.

આયરિયભાસિય (આચાર્યભાષિત) પછ્હાવાગરણદસાનું ચોથું અધ્યયન. ' તે નાશ પામ્યું છે. '

૧. સ્થા. ૭૫૫. ૨. સ્થાઅ.પૃ.૫૧૨.

આયરિયવિષ્પડિવત્તિ (આચાર્યવિપ્રતિપત્તિ) બંધદસાનું પાંચમું અધ્યયન. '

૧. સ્થા. ૭૫૫.

આયરિયાયણ જુઓ આરિયાયણ.'

૧.ઋષિ.૧૯.

આયરિસ (આદર્શ) આયારનું બીજું નામ.'

૧. આચાનિ. ૭.

આયવ (આતપ) જુઓ આતવ.^૧

૧. સૂર્ય. ૪૭.

<mark>૧. આયવા</mark> (આતપા) <mark>ભ્રાયાધમ્મકહા</mark>ના દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધના સાતમા વર્ગનું બીજું અધ્યયન.[\]

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૫.

 આયવા સૂર(૧)ની ચાર પટરાષ્ડીઓમાંની એક. પોતાના પૂર્વભવમાં તે
 અરક્ખુરીના ગૃહસ્થની દીકરી હતી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની હતી. રેઠાષ્ઠ્રમાં તેનો ઉલ્લેખ દોસિણાભા(૨) નામે થયો છે.³

૧. જ્ઞાતા.૧૫૫, ૧૭૦, સૂર્ય.૯૭, ભગ.૪૦૬.

૨. જ્ઞાતા.૧૫૫

૩. સ્થા.૨૭૩.

ર. સમ.૧૬.

આયવાભા (આતપાભા) આ અને **આયવા** (૨) એક છે.'

૧. ભગ. ૪૦૬.

આયવિસોહિ (આત્મવિશોધિ) એક ઉક્કાલિય આગમગ્રન્થ. ' તે નાશ પામી ગયો છે. ૧. નન્દિ.૪૪, નન્દિચૂ.૫.૫૮, નન્દિમ.૫.૨૦૫, પાક્ષિ.૫.૪૩.

આયા (આત્મન્) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના બારમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક.[•]

૧. ભગ. ૪૩૭.

આયાણિજ્જ (આદાનીય) <mark>સૂયગડનું</mark> પંદરમું અધ્યયન.**' જમઈયનું બી**જું નામ.'

ે ૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૨૯૭.

આયાર (આચાર) બાર અંગ(૩) આગમગ્રન્થોમાંનો પ્રથમ. ' તેના બે શ્વતસ્કન્ધ છે. પ્રથમમાં વર્તમાનમાં આઠ અધ્યયનો છે (પહેલાં નવ અધ્યયનો હતા) અને બીજામાં ેસોળ અધ્યયનો છે. ^ર પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનાં નવ અધ્યયનોનાં નામ આ પ્રમાણે છે – (૧) સત્થપરિષ્ણા, (૨) લોગવિજય, (૩) સીઓસણિજ્જ, (૪) સમ્મત્ત, (૫) લોગસાર, (૬) ધુઅ, (૭) મહાપરિષ્ણા, (૮) વિમોકખ અને (૯) ઉવહાણસય. આ નવમાંનું સાતમં અધ્યયન મહાપરિશ્જ્ઞા નાશ પામ્યું છે.³ આ નવમાંનું દરેક અધ્યયન **બંભચેર** તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.^{*} બીજા શ્રુતસ્કન્ધમાં પાંચ ચુલાઓ છે જે આયારગ્ગ તરીકે જાણીતી છે." તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે^{*}– (૧) જાવોગ્ગહપડિમા, (૨) સત્તિક્કગા, (૩) ભાવણા, (૪) વિમુત્તિ અને (૫) આયારપકપ્પ. પાંચમી ચુલા આયારપકપ્પ ણિસીહ નામે પણ જાણીતી છે.° પહેલી ચૂલામાં સાત અધ્યયનો છે. બીજીમાં પણ સાત અધ્યયનો છે. ત્રીજી અને ચોથી ચૂલામાં એક એક અધ્યયન જ છે. ′ પાંચમી ચૂલા શિસીહને આયારથી અલગ કરવામાં આવી છે અને તે સ્વતન્ત્ર ગ્રન્થનો દરજ્જો પામી [ુ] છે₊^૯ આમ બીજા શ્રુતસ્કન્ધમાં વર્તમાનમાં સોળ અધ્યયનો છે. નીચે જજ્ઞાવેલાં કારણોના આધારે બીજા શ્રુતસ્કન્ધને પાછળથી પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ સાથે જોડી દેવામાં આવેલો ગણવામાં આવે છે^{૧૦} – (૧) **આયારણિજ્જત્તિ**(ગાથા ૨૮૭)માં સચવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ, આયારગ્ગ અર્થાત પાંચ ચુલાઓ જેઓ શ્રુતકેવલી હતા તે સ્થવિરોની રચના છે. ** તેમણે તે પાંચ ચલાઓને પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધમાંથી તારવી તેમનો યથોચિત વિસ્તાર કર્યો છે. (૨) પાંચ ચુલાઓના સ્રોતો આયારણિજ્જુત્તિ (ગાથા ૨૮૮-૨૯૧)માં સ્પષ્ટપણે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. (૩) ટીકાકાર શીલાંકસુરિએ દર્શાવ્યું છે કે ત્રણ મંગલો - આદિમ, મધ્યમ અને અન્તિમ - પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધમાંથી જ લેવામાં આવ્યાં છે (બીજો શ્રુતસ્કન્ધ તેનો ભાગ હોવા છતાં).^{૧૨} (૪) શૈલી અને વિષયનિરૂપણપદ્ધતિની દષ્ટિએ બન્ને શ્રુતસ્કન્ધો એકબીજાથી સ્પષ્ટપણે તદ્દન ભિન્ન છે. 13

આયારનાં અન્ય નામો નીચે મુજબ છે – આઇજ્ર્ણ(૨), આગર, આગાલ, આચાલ, આજાઇ, આમોક્ખ, આયરિસ, આયારકપ્પ(૧), આયારસુયજ્ઝયણ અને આસાસ.^{૧૪} વિષ્ઠ્યુ(૭)ના મૃત્યુ પછી આયાર નષ્ટ થઈ જશે.^{૧૫}

૧.નન્દિ, ૪૫, સમ. ૧૩૬.	૬ . આચાચૂ. પૃ.૩૨૦ (ગાથા ૧૬).
ર . આચાનિ. ૩૨.	૭. આચાનિ. ૩૪૭.
૩. આચાનિ. ૩૧-૩૨.	૮. સમ. ૨૫, ૮૫, ૧૩૬.
૪.સમ. ૯.	૮. સમ. ૨૫, ૮૫, ૧૩૬. ૯. આચાનિ. ૩૪૭.
૫. આચાનિ. ૩૨, નિશીચૂ.૧.પૃ.૨.	૧૦.જુઓ હિકે. પૃ. ૧૧૩-૧૧૪.

૧૧.આચાશી. પૃ.૨૮૨.

૧૨.જીઓ Sacred Books of the East,Vol. XXII ની પ્રસ્તાવના પૃ. xlvii. ૧૩.એજન.પૃ. xlvii ૧૪.સંદર્ભો માટે જુઓ આ શબ્દો. ૧૫.તીર્થો. ૮૨૦.

આયારંગ (આચારાંગ) આ અને <mark>આયાર</mark> એક છે.' તેને વેદ કહ્યો છે.^ર ૧. તીર્થો. ૮૨૦, આચાનિ.પુ.૩૧૯, વ્યવભા.૪.૩૪૦. ૨. આચાનિ.૧૧.

૧. આયારકપ્પ (આચારકલ્પ) આયારનું બીજું નામ.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૪૯, પાક્ષિય.પૃ.૭૧, સૂત્રચૂ.પૃ.૫.

ર**. આયારકપ્પ ણિસીહ**નું બીજું નામ.^૧

૧. વ્યવ.૩.૧૦, ૫.૧૭-૧૮.

આયારગ્ગ (આચારાગ્ર) જુઓ આયાર.

૧. આચાનિ.૩૨, સ્થાઅ. પૃ.૪૩૪.

આયારણિજ્જુત્તિ (આચારનિર્યુક્તિ) આયાર ઉપરની ગાથાબદ્ધ ટીકા.^૧

૧. આવનિ.૮૪, વિશેષા.૧૦૭૯, આચાનિ.૧, આચાશી. પૃ. ૮૪.

આયારદસા (આચારદશા) આ અને **દસાસુયક્**ખંધ એક જ છે, કારણ કે આયારદસાનાં જેદસ અધ્યયનો કહેવામાં આવે છે તે જદસાસુયક્ખંધનો વિષયાનુક્રમ છે.^૧

૧. સ્થા.૭૫૫, સ્થાઅ. પૃ. ૫૧૧.

આયારપકપ્પ (આચારપ્રકલ્પ) <mark>ણિસીહનું</mark> બીજું નામ.^૧ તે આયારના બીજા શ્રુતસ્કન્ધની પાંચમી ચૂલા છે.^૨ ત્રણ વર્ષનું સાધુજીવન જેણે પૂરું કર્યું હોય તેવા સાધુ તેનું અધ્યયન કરવા માટે અધિકારી છે.³ તેને નવમાં પુવ્વમાંથી અલગ કરી સારરૂપે લેવામાં આવેલ છે.^૪

પૃ.૨, સ્થા.૪૩૩, આચાનિ. ૩૪૭. ૪. વ્યવભા. ૩.૧૭૧.

૨.આચાચૂ. પૃ. ૩૨૦, ગાથા.૧૬.

આયારપગપ્પ (આચારપ્રકલ્પ) આ અને <mark>આયારપકપ્પ</mark> એક છે.'

૧. નિશીચૂ. ૪.પૃ.૭૩.

<mark>આયારપ્પણિહિ</mark> (આચારપ્રણિધિ) <mark>દસવેયાલિયનું</mark> આઠમું અધ્યયન.^૬

૧. દશ. ૮.૧.

આયારવત્થુ (આચારવસ્તુ) નવમા પુવ્વનું ત્રીજું અધ્યયન.' ૧. નિશીચૂ.૩.૫.૬૩, વ્યવભા.૩.૫.૯૪.

આયારસુયજ્ઝયણ (આચારશ્રુતાધ્યયન) આ અને આયાર એક છે.*

૧. સૂત્રનિ. ૧૮૨-૧૮૩.

આયુ (આયુષ્) વિયાહપણ્ણત્તિના પાંચમા શતકનો છકો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. ૧૭૬.

આર ચોથી નરકભૂમિ **પંકપ્પભાના** છ <mark>મહાણિરય</mark> (ભયંકર વિકરાળ) વાસસ્થાનોમાંનું એક.^૧

૧. સ્થા. પ૧પ.

આરજ્ઞ અગિયારમું કલ્પ(સ્વર્ગ). તેમાં ૯૦૦ યોજન ઊંચાઈવાળાં ૧૫૦ વિમાનો (સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો) આવેલાં છે. તેમાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એકવીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે જ્યારે જઘન્ય આયુષ્ય વીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. પ્રજ્ઞા.પ૩, અનુ.૧૩૯, સમ.૨૦-૨૧, ૧૦૧, ૧૧૨.

આરબ એક અજ્ઞારિય(અનાર્ય) જાતિ અને તે જાતિનો પ્રદેશ^૧ જે ચક્કવટ્ટિ ભરહ(૧)એ જીત્યો હતો. તે પ્રદેશ સિંધુ(૧) નદીની પેલે પાર પશ્ચિમ તરફ આવેલો હતો. ^ર તે પ્રદેશની કન્યાઓ અન્તઃપુરમાં દાસીઓ તરીકે કામ કરતી. ³ તેની એક્તા અરેબીઓસ્ (Arabios) નદી ઉપર આવેલા અરબિઇ (Arabii)ના વસવાટના પ્રદેશ – જે કરાંચીથી પ૦ માઈલના અંતરે આવેલો વર્તમાન પોરલી (Porali) છે – સાથે^૪ અથવા પદ્મપુરાષ્ઠ્રમાં ઉલ્લિખિત ઉત્તર-પશ્ચિમી સરહદી વિસ્તારના લોકો સાથે^પ સ્થાપી શકાય.

૧.પ્રશ્ન.૪, પ્રશ્નઅ. પૃ.૧૫.
૨.જમ્બૂ.૫૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯.
૩.જ્ઞાતા.૧૮.
૪. જીઓ એજિંઇ. પૃ. ૩૦૪-૩૦૫, જિઓમ.
૫. ૧૦,૨૨.

આરબક આ અને આરબ એક છે. '

૧. જમ્બૂ.૫૨, આવચૂ.૧. પૃ.૧૯૧.

આરબી આરબ મૂળની દાસી. '

૧. જ્ઞાતા.૧૭, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૩૭, જમ્બૂ. ૪૩.

આરાહણપઇણ્ણ (આરાધનાપ્રકીર્શક) આઠ પ્રકીર્શકોના વર્ગનો એક આગમિક ગ્રન્થ જેનો આધાર **મરણસમાહિ** છે.^૧

૧. મર. ૬૬૨.

આરાહણા (આરાધના) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના આઠમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. ૩૦૯.

૧. આરિય (આર્ય) આર્યન્ અને અનાર્યન્ લોકોના બે પ્રકારોમાંનો એક પ્રકાર.⁴ મિલિક્પુઓ અનાર્યન્ અર્થાત્ અણારિય હતા.³ ખેત્ત (ક્ષેત્ર), જાતિ, કુલ, ભાસા(ભાષા) વગેરેના આધારે આરિયોના અનેક વર્ગો પાડવામાં આવ્યા હતા. ખેત્તારિયો (આર્યન્ દેશો)ની સંખ્યા સાડી પચ્ચીસ કહેવાય છે. તે આ મુજબ છે— અંગ, કલિંગ, કાસી, કુણાલ, કુરુ, કુસક, કેકયદ્ધ (કેકય દેશનો અડધો ભાગ), કોસલ, ચેદિ, જંગલ, દસણ્ણ, પંચાલ, પુરિવટ્ટ, ભંગી, મગહ, મચ્છ, મલય(૧), લાટ અથવા લાઢ, વંગ્:, વચ્છ, અચ્છ અથવા અચ્છા, વિદેહ, સંડિલ્લ અથવા સંદિબ્ભ, સિંધુ-સોવીર, સૂરસેણ અને સુરટ અથવા સોરટ.³ જાતિઆરિયો (આર્યન્ જાતિઓ) આ પ્રમાણે છે – અંબદ્ર, કલિંદ, ચંચુણ, વિદેહ, વેંદગ અને હરિય.⁸ કુલઆરિયો (આર્યન્ કુલો) આ પ્રમાણે છે— ઇક્પાગ, ઉગ્ગ, કઉરવ્વ, ણાય, ભોગ અને રાઇણ્ણ.⁴ ભાસાઆરિયો એ તે લોકો છે જેઓ અર્ધમાગધી ભાષા બોલે છે અને અઢાર બંભી(૨) લિપિઓમાંથી કોઈપણ લિપિનો ઉપયોગ કરે છે.⁶

૧.પ્રજ્ઞા. ૩૭.	નિશીચૂ. ૪. પૃ. ૧૨૪-૧૨૬.
૨.સૂત્રશી. પૃ. ૧૨૩.	નિશીચૂ. ૪. પૃ. ૧૨૪-૧૨૬. ૪. પ્રજ્ઞા.૩૭.
૩. પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી. પૃ.૧૨૩, બૃક્ષે.	પ. એજન.
૩. પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી. પૃ.૧૨૩, બૃક્ષે. ૯૧૩, નિશીભા.૫૭૨૭, ૫૭૩૨,	૬. એજન.

ર. આરિય આ અને આરિયાયણ એક છે.

૧. ઋષિ (સંગ્રહશી).

આરિયવેદ (આર્યવેદ) ભરહ(૧) અને બીજાઓએ રચેલો ખરો વેદ. તેમાં તિત્થયરોની સ્તુતિઓ, શ્રમણાચારના તથા શ્રાવકાચારના નિયમો અને સંતિકમ્મ (શાન્તિકર્મ) હતાં.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૧૫.

<mark>આરિયાયણ અરિટટણેમિ</mark>ના તીર્થમાં થયેલા એક અજૈન ઋષિ જેમને પત્તે<mark>યબુદ્ધ</mark> તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે.^૧

૧. ઋષિ. ૧૯, ઋષિ(સંગ્રહણી).

આલંભિય (આલમ્ભિક) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના અગિયારમા શતકનો બારમો ઉદ્દેશક.^૬

૧<mark>. ભ</mark>ગ. ૪૦૯.

આલંભિયા (આલમ્ભિકા) આ અને **આલભિયા** એક છે.^૧

૧. ભગ. ૪૩૩, ૪૩૬.

આલંભી આ અને આલભિયા એક છે.^{*}

૧. આવમ. પૃ. ૨૮૩.

આલભિયા (આલભિકા) જ્યાં જિયસત્તુ(૮) રાજા રાજ કરતો હતો તે નગર. ' તિત્થયર મહાવીરે તેમનો સાતમો વર્ષાવાસ અહીં કર્યો હતો. ' હરિ(૪) તેમને અહીં વંદન કરવા આવ્યા હતા અને તેમની સુખસાતા પૂછી હતી. ' આ નગરની પાસે આવેલા સંખવણ ઉદ્યાનમાં એક ચૈત્ય હતું. ' ઇસિભદ્દપુત્ત વગેરેએ મહાવીરને દેવોના આયુષ્ય વિશે પૂછ્યું હતું. ' અહીં પોગ્ગલ મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો - અને યુલ્લસયય(૨) તેમનો ઉપાસક બન્યો. ' અહીં પત્તકાલગય ચૈત્યમાં ગોસાલે સેહના શરીરને છોડીને ભારદાઇની કાયામાં પ્રવેશ કર્યો હતો. ' કેટલાક વિદ્વાનો આ આલભિયા અને બૌદ્ધ સાહિત્યમાં ઉલ્લિખિત આળવીને એક માને છે. પરંતુ મહાવીરના વિહારમાર્ગની દષ્ટિએ આ તેમની માન્યતા યોગ્ય જણાતી નથી. અયોધ્યા અને પ્રયાગની પૂર્વમાં ક્યાંક આલભિયા આવી હોવી જોઈએ. "

૧.ઉપા. ૩૨.	૪. ઉપા.૩૨, ભગ.૪૩૩, ૪૩૬.
૨.કલ્પ.૧૨૨, આવનિ.૪૮૯,	પ. ભગ.૪૩૩, ૪૩ ૬ .
આવચૂ.૧. પૃ.૨૯૩, વિશેષા.	૬.ભગ. ૪૩૬.
૧૯૪૩, કલ્પશા. પૃ.૧૩૦.	૭. ઉપા.૩૨, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૯.
૩. આવનિ.૫૧૫, આવચૂ.૧.૫ૃ.૩૧૫,	. ૮. ભગ.૫૫૦.
વિશેષા.૧૯૭૧,કલ્પધ.પૃ.૧૦૯,	૯. જિઓડિ.પૃ.૩.
કલ્પવિ. પુ. ૧૬૯.	

 આલા ધરણિંદની છ મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક. તે ઇલા નામે પણ જાણીતી છે [°] જુઓ ઇલા(૧).

૧.સ્થા. ૫૦૧.

ર. આલા એક વિજ્જુકુમારિમહત્તરિયા દેવી.'

૧. સ્થા. **૫૦**૭.

<mark>આલુય</mark> (આલુક) <mark>વિયાહપણ્ણત્તિ</mark>ના તેવીસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક. તેના દસ પેટાવિભાગો છે.^૬

૧. ભગ. ૬૯૨.

આવંતિ (આવન્તિ) આયારંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું પાંચમું અધ્યયન.' આ અને લોગસાર એક જ છે.'

૧. સમ. ૯. ૨. આચાનિ.૩૧.

 આવત્ત (આવર્ત્ત) જંબૂદીવના મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો સીઆ નદીની ઉત્તરબાજુએ આવેલો પ્રદેશ. તે શ્રીલવંત પર્વતની દક્ષિણે, શ્રલિણક્રૂડ ડુંગરની પશ્ચિમે અને દહાવઈ(ર) નદીની પૂર્વે આવેલો છે. આ પ્રદેશની રાજધાની ખગ્ગી છે. ' આ જ નામ ધરાવતા બે પ્રદેશો **ધાયઈસંડ**માં આવેલા છે.*

૧. સ્થા.૬૩૭, જમ્બૂ.૯૫. ૨. સ્થા.૯૨.

૨. આવત્ત આવત્ત(૧) પ્રદેશમાં આવેલા **દીહવેયડ્ઢ** પર્વતનું શિખ૨.^૧

૧. સ્થા. ૬૮૯.

૩. આવત્ત મહાવિદેહમાં આવેલા **શલિણકૂડ** ડુંગરનું શિખર. તે પાંચ સો યોજન ઊંચું છે.[\]

૧. જમ્બૂ.૯૫.

૪. આવત્ત બલદેવઘર(૧)માં જ્યાં **મહાવીર** રોકાયા હતા તે ગામ. ત્યાં **ગોસાલ**ની અનુચિત વર્તણૂકના કારણે મહાવીરને ત્રાસ (ઉવસગ્ગ) સહન કરવો પડ્યો હતો.^૧ સાવત્થીથી લાઢ દેશ જતા માર્ગ ઉપર તે આવેલું હતું. તેને કોસલ દેશનું ગામ ગણવામાં આવે છે.^૨

૧.વિશેષા.૧૯૩૫,આવનિ.૪૮૧, આવચૂ. ૧. પૃ.૨૮૯,આવમ.પૃ. ૧૦૦, કલ્પધ. પૃ. ૧૦૬, કલ્પવિ.પૃ.

પ. આવત્ત ત્રીસ મુહુત્તમાંનું એક.૧ અમમ(૧) નામથી સૂરિયપજ્જાત્તિ અને જંબૂદીવપજ્જાત્તિમાં તેનો નિર્દેશ છે.ર

૧. સમ.૩૦.

૨. સૂર્ય.૪૭, જમ્બૂ.૧૫૨.

૬. આવત્ત મહાસુક્ક(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સોળ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.^૧

૧. સમ.૧૬.

<mark>૭. આવત્ત ઘોંસ</mark>(૮) અને <mark>મહાઘો</mark>સ(૪)ના જે ચાર ચાર <mark>લોગપાલ</mark> છે તેમાંનો એક. આ ઘોસ અને મહાઘોસ **થઊિયકુમાર** દેવોના ઇન્દ્રો છે.^૧

૧. ભગ. ૧૬૯, સ્થા. ૨૫૬, ૨૭૩.

આવસ્સ' અથવા આવસ્સગ' (આવશ્યક) જુઓ આવસ્સય.

૧. દશચૂ. પૃ.૩૫૦. ૨. અનુ. ૫, અનુચૂ.પૃ.૩, આવનિ.૮૪.

આવસ્સગચુષ્ટિષ્ઠિ (આવશ્યકચૂર્ષિ) આવસ્સગ (નિર્યુક્તિ સાથે) ઉપરની એક પ્રકારની ટીકા. ' તેના કર્તા જિષ્ઠાદાસગણિને ગણવામાં આવે છે. ' તે પ્રકાશિત છે.

૧. દશચૂ.પૃ.૯,૭૧,૯૨,૨૦૪,૨૦૬,૨૩૪. ૨. જુઓ હિકે. પૃ. ૧૯૨.

આવસ્સય (આવશ્યક) અંગબાહિર ગ્રન્થોના બે પ્રકારોમાંનો એક પ્રકાર. ' શ્રમણોએ અને શ્રાવકોએ દરરોજ બે વાર (સવારે અને સાંજે) ચૂક્યા વિના કરવાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ આવસ્સય છે.^ર આવસ્સય ગ્રન્થમાં છ અધ્યાયો છે. તે આ છે– (૧) <mark>સામાઇય, (૨) ચઉવીસત્થઅ,</mark> (૩) વંદણ, (૪) પડિક્કમણ, (૫) કાઉસ્સગ્ગ અને (૬) **પચ્ચક્રબા**ણ.³ દરેક અધ્યાય પેટાવિભાગોમાં વિભક્ત છે.^૪

૧.નન્ટિ.૪૪, સ્થા.૭૧, નન્ટિમ. પૃ.	આવનિ.(દીપિકા)૨.પૃ.૧૮૩,પાક્ષિય.
૨૦૪, પ્રજ્ઞામ. પૃ. ૫૮.	પૃ.૪૧.
૨.અનુહે. પૃ.૭.	૪. આવચૂ.૨.૫ૃ.૪૫,૨૧૪, ૨૪૪-૪૫,
૩.નન્દિમ.પૃં.૨૦૪, આવચૂ.૧.પૃ.૩,	૨૫૦, ૨૫૭, ૨૬૨,૨૭૧,૨૭૪,
	૨૮૧, આવનિ. ૧૦૨૧,૧૨૪૮.

આવસ્સયચુણ્લિ (આવશ્યકચૂર્ણિ) જુઓ આવસ્સગચુણ્લિ. '

૧. દશચૂ.પૃ.૨૦૪, આવચૂ.૧.પૃ.૭૯.

આવસ્સયણિજ્જુત્તિ (આવશ્યકનિર્યુક્તિ) આવસ્સય ઉપર ભદ્દબાહુ(૨)એ લખેલી એક પ્રકારની ગાથાબદ્ધ ટીકા.' આવસ્સયણિજ્જુત્તિ ઉપર નીચેની ટીકાઓ છે – આવસ્સયભાસ, આવસ્સયચુણ્શિ' અને હરિભદ્ર, મલયગિરિ તથા માણિક્યશેખરે રચેલી સંસ્કૃત ટીકાઓ(વૃત્તિઓ).

૧. આવનિ.૮૪, આચાશી.પૃ.૮૪.

૨. ઉત્તરાશા.પૃ.૨, આવભા.૧૩૯,દશચૂ.પૃ.૨૦૪.

આવસ્સયભાસ (આવશ્યકભાષ્ય) આવસ્સયણિજજુત્તિ ઉપરની એક પ્રકારની ગાથાબદ્ધ ટીકા.' આવસ્સય ઉપર ત્રણ ભાષ્ય છે. તેમાંનું એક મૂલભાષ્ય તરીકે જાણીતું છે અને બાકીનાં બે ભાષ્ય અને વિશેષાવશ્યકભાષ્ય તરીકે જાણીતાં છે.' છેલ્લું અર્થાત્ વિશેષાવશ્યકભાષ્ય આવસ્સયના કેવળ પ્રથમ અધ્યાય સામાઇય ઉપરની નિર્યુક્તિરૂપ ટીકા ઉપર છે.' આ વિશેષાવશ્યકભાષ્યના કર્તા જિનભદ્ર છે. જિનભદ્ર પોતે જ તેના ઉપર સ્વોપજ્ઞ ટીકા રચી છે' જે અપૂર્ણ રહી છે. તે અપૂર્ણ ટીકાને કોટ્ટાર્ય પૂર્ણ કરી છે. બીજી બે ટીકાઓ કોટ્યાચાર્ય અને મલધારી હેમચન્દ્રે લખી છે.

વ્યવમ. ૧. પૃ. ૨, ઉત્તરાશા. પૃ. ૨,
 આવભા. ૧૩૯થી આગળ.
 ૪. લા.દ.વિદ્યામંદિર અમદાવાદ દ્વારા પ્રકાશિત.

૨.જુઓ હિકે. પૃ. ૧૮૭.

<mark>આવસ્સયવઈરિત્</mark>ત (આવશ્યકવ્યતિરિક્ત) <mark>અંગબાહિર</mark>ના બે ભેદોમાંનો એક ભેદ. તેના વળી પેટાભેદો <mark>કાલિય અને ઉક્કાલિય</mark> છે.^૧

૧. નન્દિ.૪૪, સ્થા.૭૧, અનુહે. પૃ.૭. નન્દિમ. પૃ.૨૦૪.

આવાડ (આપાત) સિંધુ(૧)ની પૂર્વે ઉત્તર ભરહ(૨)માં વસતી ચિલાય જાતિ. ચક્કવક્રિભરહ(૧)ની સેનાને આ જાતિ સાથે યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું. ભરહ(૧) સામેના યુદ્ધમાં મેઘમુખ નાગકુમાર દેવોની સહાય મેળવવા માટે આવાડ ચિલાય જાતિના લોકોએ તે દેવોની આરાધના કરી હતી.'

૧. જમ્બૂ .૫૬-૬૧, આવચૂ. ૧. પૃ. ૧૯૪-૧૯૫.

આવી જુઓ આદી.^૫

૧. સ્થા. ૭૧૭.

આસ (અશ્વ) જુઓ અસ્સ.*

૧. જમ્બૂ. ૧૫૭, ૧૭૧.

આસકણ્ણ (અશ્વકર્ણ) એક અંતરદીવ.^હ

૧. સ્થા. ૩૦૪, પ્રજ્ઞા. ૩૬, જીવા. ૧૦૮, નન્દિમ.પૃ.૧૦૩.

આસગ્ગીવ (અશ્વગ્રીવ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિણી કાલચક્રમાં થયેલા પ્રથમ પડિસત્તુ. તે ઘોડગગીવ નામે પણ જાણીતા છે. તે જ કાલચક્રમાં થયેલા પ્રથમ વાસુદેવ(૧) તિવિટ્ટ(૧) વડે તે હણાયા હતા.'

૧. વિશેષા.૧૭૬૭, આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૨-૩૪, સમ.૧૫૮, સૂત્રચૂ.પૃ.૩૪૧, તીર્થો.૬૧૦. આસ**ણેય** (અશ્વનેય) અકચાસી ગહમાંનો એક.૧ આ અને અસ્સાસણ એક છે.ર

૧. જમ્બૂ. ૧૭૦. ૨. સૂર્ય.૧૦૭.

આસત્થામ (અશ્વસ્થામન્) જેણે દોવઈના સ્વયંવરમાં ભાગ લીધો હતો તે હત્થિણાઉરનો રાજકુમાર.'

૧. જમ્બૂ. ૧૧૭.

આસપુરા (અશ્વપુરા) જંબુદ્દીવ^૧ અને ધાયઈસંડ^ર એ બેમાંથી દરેકના મહાવિદેહમાં વહેતી સીઓઆ નદીની દક્ષિપ્રે આવેલા પમ્હ નામના વિજય(૨૩)ની રાજ્ધાની.

૧. સ્થા. ૬૩૭, જમ્બૂ. ૧૦૨. ૨. જમ્બૂ. ૯૨.

આસમિત્ત (અશ્વમિત્ર) સાત **શિજ્ડવ**માંનો એક. તેશે **સમુચ્છેય**નો સિદ્ધાન્ત સ્થાપ્યો હતો. આ સિદ્ધાન્ત મુજબ દરેક વસ્તુ ક્ષણિક છે, અર્થાત્ દરેક વસ્તુ પ્રતિ ક્ષણે નાશ પામે છે. આસમિત્ત **કોડિણ્લ**(૧)નો શિષ્ય અને મહાગિરિનો પ્રશિષ્ય હતો. એક વાર અ**શુપ્પયવાદ પુવ્વનું** અધ્યયન કરતાં તેના જોવામાં આવાં વાક્યો આવ્યાં– 'વર્તમાન ક્ષણના નારકીઓ નાશ પામશે, વર્તમાન ક્ષણના દેવો નાશ પામશે, વગેરે. તેવી જ રીતે બીજી ક્ષણના, ત્રીજી ક્ષણના વગેરે ક્ષણના નારકીઓ તેમ જ દેવો નાશ પામશે.' તેથી તે વિચારવા પ્રેરાયો કે દરેક વસ્તુ ક્ષણિક છે, અર્થાત્ દરેક વસ્તુ ઉત્પન્ન થતાં વેંત નાશ પામી જાય છે. **તિત્થયર મહાવીર**ના નિર્વાણ પછી ૨૨૦ વર્ષે આ ઘટના બની.' પછી છેવટે આસમિત્તને પોતાનો સિદ્ધાન્ત મિથ્યા હોવાનું ભાન થયું અને તેણે તે સિદ્ધાન્ત છોડી દીધો.'

 ૧.સ્થા. ૫૮૭, આવચૂ. ૧.પૃ.૪૨૨, આવભા. ૧૩૨, વિશેષા.૨૮૯૦-૯૧, ૨. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૧૬૨-૧૬૫, નિશીભા. ૫૬૦૦, ઉત્તરાનિ.
 આવચૂ. ૧. પૃ.૪૨૨.

<mark>આસમુહ</mark> (અશ્વમુખ) એક <mark>અંતરદીવ</mark>. 'ં

૧. સ્થા.૩૦૪, પ્રજ્ઞા.૩૬, જીવા. ૧૦૮, નન્દિમ. પૃ. ૧૦૩.

૧. આસસેણ (અશ્વસેન) ચક્કવર્ટિ સણંકુમારના પિતા.^૧

૧. સમ.૧૫૮, ઉત્તરાક. પૃ. ૩૨૦.

૨. આસસેણ વાણારસીના રાજા. તેવીસમાં તિત્થંકર પાસ(૧)ના તે પિતા હતા. વામા(૧) તેમની રાણી હતી.૧તે અસ્સસેણ તરીકે પણ જાણીતા હતા.૨

૧. કલ્પ.૧૫૦, સમ.૧૫૭. ૨. તીર્થો. ૪૮૬, આવનિ. ૩૮૨.

આસા (આશા) ઉત્તર **રુયગ(**૧) પર્વતના **વિજય**(૨૦) શિખર ઉપર વસતી મુખ્ય **દિસાકુમારી.**'

૧. સ્થા.૬૪૩, જમ્બૂ.૧૧૪.

આસાગર (આશાકર) જ઼ંદજ઼(૧)ના ધર્મગુરુ. તેમના પૂર્વભવમાં તે બન્ને અનુક્રમે સાતમા બલદેવ(૨) અને સાતમા વાસુદેવ(૧) દત્ત(૨) હતા.' જુઓ લલિયમિત્ત અને સાગર(૩) પજ઼.

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો.૬૦૬.

૧. આસાઢ (આષાઢ) એક આચાર્ય અને ત્રીજા શિષ્ઠવ. તેમના પછી તેમના શિષ્યોએ મહાવીરના નિર્વાષ્ઠાના ૨૧૪ વર્ષ પછી રાયગિહમાં બલભદ્ર(૪) રાજાના સમયમાં અવ્વત્તનો સિદ્ધાન્ત અર્થાત્ જ્ઞાનની અનિશ્ચયાત્મકતાનો સિદ્ધાન્ત સ્થાપ્યો. ' સેયવિયા શહેરના પોલાસ(૧) ઉદ્યાનમાં રહેતા હતા ત્યારે ગુરુ આસાઢનું એકાએક મૃત્યુ થયું અને તે **પ્રલિષ્ઠિગુમ્મ**(૪)માં દેવ તરીકે જન્મ્યા. પોતે પોતાની પાછળ છોડેલા પોતાના શિષ્યો પ્રત્યેના પ્રેમ અને કરુણાથી પ્રેરાઈને ગુરુ આસાઢે પોતાના શબમાં પુનઃ પ્રવેશ કર્યો અને પોતાના શિષ્યોને પહેલાંની જેમ જ ઉપદેશ આપવાનું અને માર્ગદર્શન આપવાનું શરૂ કર્યું. પોતાનું કાર્ય પૂરું કર્યા પછી તેમણે તેમને સાચી વાત કહી. (હવે પોતે ગુરુ તો શું સામાન્ય સાધુ પણ રહ્યા નથી અને છતાં) તેમણે તેમના વંદન સ્વીકાર્યા તે પોતે ખાટું કર્યું એનું પોતાને દુઃખ છે એમ તેમણે શિષ્યોને જણાવ્યું અને પછી પોતાના સ્વર્ગમાં જતા રહ્યા.' આથી શિષ્યોમાં ખળભળાટ મચી ગયો. તેઓ દરેક જણની સચ્યાઈ કે પ્રામાષ્ઠિકતામાં સંદેહ કરવા લાગ્યા. પરિણામે તેમણે એવો સિદ્ધાન્ત સ્થાપ્યો કે કંઈ પણ નિશ્ચિતપણે જાણી શકાતું નથી. આ સિદ્ધાન્તને સંશયવાદ કહી શકાય જે અજ્ઞેયવાદમાં પરિજમે છે. બલભદ(૪) રાજાએ અવ્વત્તના સિદ્ધાન્તમાં રહેલા દોષોની

તેમને પ્રતીતિ કરાવી.³

- ૧.આવભા.૧૨૯-૧૩૦,આવચૂ.૧. પૂ.૪૨૧, વિશેષા. ૨૮૫૭.
- ૨. આવનિ.૭૮૦, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૬૦, ેં સ્થા.૫૮૬, આવહ.પૃ.૩૧૫. ૩. ઉત્તરાનિ અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૧૬૦-૧૬૨.

૨. આસાઢ સ્વર્ગમાં ગયા પછી પોતાની પાસે પાછા આવવાનું વચન પોતાના દરેક મરતા શિષ્ય પાસેથી લેનાર આચાર્ય. તેમના ઘણા શિષ્યો મરી ગયા પણ તેમાંનો કોઈ તેમની પાસે પાછો આવ્યો નહિ. આ વસ્તુએ તેમના મનમાં સ્વર્ગ અને નરકના અસ્તિત્વ અંગે શંકા પેદા કરી. પરિણામે તે સમુહમાં રહેવાનું છોડી સાવ એકલા રહેવા લાગ્યા. ગુરૂની આવી દશા જોઈ તેમનો એક મરી ગયેલો શિષ્ય જે સ્વર્ગમાં મરીને દેવ બન્યો હતો તે પૃથ્વી ઉપર આવ્યો અને એક્રન્નાટકુ ભુજુવ્યું. આસાઢે છુ મહિનાઓ સુધી સતત આ નાટક જોયું, તે નાટક જોવામાં એટલા તેલ્લીન થઈ જતા કે ભૂખ-તરસ બધું ભુલી જતા. પછી દેવે નાટક ભજવવું બંધ કર્યું. એટલે આસાઢ બીજે સ્થળે જવા નીકળ્યા. દેવે એક પછી એક સુંદર અલંકારો વગેરેથી શોભતાં છ બાળકોનાં રૂપ ધારણ કર્યાં અને માર્ગમાં તે બાળકો આસાઢને મળ્યા. આસાઢે બધાં બાળકોને મારી નાખ્યાં અને તેમના અલંકારો વગેરે લઈ લીધા. પછી દેવે રાજાનું રૂપ ધારણ કર્યું અને આસાઢ ગુરૂને ભિક્ષા સ્વીકારવા વિનંતી કરી. આસાઢે ભિક્ષા સ્વીકારવાની ના પાડી કારણ કે તેનાં પાત્રો ઘરેણાંથી ભરેલાં હતાં, જે વસ્તુ રાજા આગળ પ્રગટ કરવા આસાઢ ઇચ્છતા ન હતા. પરંતુ આસાઢને તેમનાં પાત્રો રાજા સમક્ષ રજૂ કરવા ફરજ પાડવામાં આવી. હવે આસાઢની સ્થિતિ વિચિત્ર થઈ. રાજા ઘણો ક્રોધે ભરાયો. આસાઢ પાસે પાપનં પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો રહ્યો ન હતો. દેવે પોતાનું અસલ રૂપ પ્રગટ કર્યું અને આખા ઘટનાપ્રસંગને ખુલ્લો કર્યો. આસાઢ પોતાના મૂળ સ્થાને ગયા, સાધુસમૂહમાં જોડાઈ ગયા અને પોતાના ધર્મમાં પુનઃ શ્રદ્ધાને પામ્યા. '

૧. નિશીચૂ.૧.૫.૨૦, સમઅ.૫.૧૧૮, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. ૫. ૧૩૩, ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૮૭, દશચૂ.પૃ. ૯૬-૧૦૩.

આસાઢભૂઇ (આષાઢભૂતિ) ધમ્મર્ઇ(૨)ના શિષ્ય. એકવાર તે રાજનટ વિશ્વકર્મનુના ઘરે ભિક્ષા માટે ગયા. ત્યાંથી તેમને ભિક્ષામાં એક લાડુ મળ્યો. વિશ્વકર્મનૂના ઘરમાંથી નીકળતી વખતે તેમને વિચાર આવ્યો કે લાઙુ તો ગુરૂ લઈ લેશે અને પોતાને જરા પશ નહિ મળે. એટલે તે રૂપ બદલી વળી પાછા વિશ્વકર્મનૂના ઘરે ગયા. વળી પાછો એક લાડુ તેમને મળ્યો. ગુરૂ બીજો લાડુ પણ લઈ લેશે એવું વિચારી તેમણે પાછું રૂપ બદલ્યું અને વિશ્વકર્મનૂના ઘરે ત્રીજીવાર ગયા. તેમને વારંવાર જુદા જુદા રૂપમાં આવતા જોઈને વિશ્વકર્માએ પોતાની બે રૂપવતી દીકરીઓને કહ્યું કે જો આ માણસને મોહમાં .

પાંડી પોતાનો કરી લેવામાં આવે તો તે આપણને ખૂબ જ ઉપયોગી થશે. દીકરીઓ તેને મોહમાં પાડવામાં સફળ થઈ. આસાઢભૂઇએ સાધુપણું છોડી દીધું, તે કન્યાઓને પરણી ગયો અને તેણે નટવેશ ધારણ કરી લીધો. નટવિદ્યામાં નિપુણતા સિદ્ધ કરી તે નટોનો સરદાર બની ગયો. રાજાઓને પ્રસન્ન કરી તે ખૂબ ધન કમાવા લાગ્યો. તેને મદ્યપાન ગમતું નહિ એટલે તેની પત્નીઓએ પણ મદ્યપાન છોડી દીધું. એકવાર એક રાજાએ હુકમ કર્યો કે રાજસભામાં કેવળ નટોએ જ, કોઈપણ નટી વિના જ નાટક ભજવવું જોઈએ. આસાઢભૂઇની બે પત્નીઓએ વિચાર્યું કે આજ રાતે આસાઢભઇ ઘરમાં નહિ હોય, એટલે તેઓ બન્ને મઘપાન કરી શકશે. તે મુજબ રાતે મઘપાન કરી તે બન્ને મેડી ઉપર જઈ તદ્દન નગ્ન અવસ્થામાં સૂઈ ગઈ. કોઈક કારણસર રાજાએ નાટકની ભજવણી મુલતવી રાખી. રાજસભામાંથી આસાઢભઇ ઘરે આવ્યો. તેણે દારૂના નશામાં પડેલી પોતાની પત્નીઓની દશા જોઈ, તેનો સંસારનો મોહ ઊતરી ગયો અને તેણે સંસારનો ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. જ્યારે વિશ્વકર્મનુને આની જાણ થઈ ત્યારે તેણે પોતાની દીકરીઓને ઠપકો આપ્યો અને દીકરીઓને તેને મનાવી પાછો લાવવા મોકલી. તે આસાઢભૂઇ પાસે ગઈ અને તેને વિનંતી કરી કે કાં તો તે સંસારનો ત્યાગ ન કરે કાં તો તે તેમના ભરણપોષણની વ્યવસ્થા કરે. રાયગિહના રાજા સિંહરથ આગળ આસાઢભૂઇએ પાંચ સો રાજકુમારો સાથે નાટક ભજવ્યું. આસાઢભૂઇએ પોતે **ચક્કવટિ ભરહ(૧)નું પા**ત્ર ભજવ્યું અને પાંચ સો રાજકુમારોએ તેના ખંડિયા રાજાઓનું. ચૌદ રત્નો, અરીસામહેલ, વગેરેનાં તાદશ દશ્યો બતાવવામાં આવ્યાં. છેવટે અરીસા મહેલમાં પાંચસો રાજકુમારો સાથે આસાઢભૂઇએ સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને ભરશપોષણ માટે બધા અલંકારો પોતાની બે પત્નીઓને આપી દીધા.^૧

 પિંડનિ. ૪૧૪-૪૮૦, વ્યવભા. ૪.૧૧૭, સૂત્રચૂ. પૃ. ૩૬૩. સૂત્રશી. પૃ. ૭૨. પિંડનિમ. પૃ. ૧૩૭-૩૮, જીતભા. ૧૩૯૮-૧૪૧૧.

આસાસ (આશ્વાસ) **આયાર**નું બીજું નામ.'

૧. આચાનિ. ૭.

આસાસણ (આશ્વાસન) અઢ્યાસી ગહમાંનો એક.^૧ આ અને **અસ્સાસણ** એક છે. ૧. સ્થા. ૯૦.

આસિલ એક સાધુ જે બાહ્ય રીતે જૈન જણાતો ન હતો. તે ઉકાળ્યા વિનાનું પાણી, બીજ અને લીલાં શાકભાજી ખાવાપીવામાં ઉપયોગમાં લેતો હતો. પરંતુ તેને પોતાની ઇન્દ્રિયો વશમાં હતી અને તે મોક્ષ પામ્યો હતો.'

૧. સૂત્ર. ૧.૩.૪.૩., સૂત્રચૂ.પૃ.૧૨૦, સૂત્રશી. પૃ. ૯૫.

૧. આસીવિસ (આશીવિષ) <mark>વિયાહપછ્ણત</mark>્તિના આઠમા શતકનો બીજો ઉદેશક.^૬

૧. ભગ. ૩૦૯.

૨**. આસીવિસ મહાવિદેહ**માં **સંખ**(૧૫) નામના વિજય(૨૩)માં <mark>સીઓદા</mark> નદીની દક્ષિણે^૧ અને **મંદર**(૩) પર્વતની પશ્ચિમે આવેલો વક્ષ્ખાર પર્વત.^૨

૧. સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭.

૨. જમ્બૂ. ૧૦૨.

આસીવિસભાવજ્ઞા (આશીવિષભાવના) નાશ પામી ગયેલો અંગબાહિર કાલિય ગ્રન્થ.^૧

૧. વ્યવ.૧૦.૩૦.

આસુરી કવિલ(૩)નો શિષ્ય. સક્રિતંત (ષષ્ટિતન્ત્ર) કવિલે પોતે દેવ તરીકે જન્મ લીધા પછી આસુરીને ઉપદેશ્યું હતું. '

૧. આવચૂ.૧. પૃ. ૨૨૯.

આસુરુક્ક (આસુરોક્ત) આ અને **ભીમાસુરુક્ક** એક છે.*

૧. વ્યવભા. ૩. પૃ. ૧૩૨, અનુ.૪૧, નન્દિ.૪૨.

આહત્તહિઅ (યાથાતથ્ય) સૂયગડના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું તેરમું અધ્યયન.'

૧. સમ. ૧૬, ૨૩.

આહયધિય (યાથાતથ્ય) આ અને આહત્તહિઅ એક છે.*

૧. સૂત્રચૂ. પૃ. ૨૭૧.

આહાતહિઅ (યાથાતથ્ય) આ અને આહત્તહિઅ એક છે.*

૧. સમ.૧૬.

૧. આહાર વિયાહપણ્ણત્તિમાં આ નામના ત્રણ ઉદ્દેશકો છે – (૧) છઠા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક¹(૨) સાતમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક³ અને (૩) તેરમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.³

૧. ભગ. ૨૨૯. ૨. એજન. ૨૬૦. ૩. એજન.૪૭૦.

૨. આહાર પણ્ણવણાનું અક્યાવીસમું ૫દ (પ્રકરણ).^૧

૧. ભગઅ. પૃ. ૧૦૯.

<mark>આહારપરિશ્લા</mark> (આહારપરિજ્ઞા) <mark>સૂયગડ</mark>નું ઓગણીસમું અધ્યયન^૧ અર્થાત્ બીજા શ્રુતસ્કન્ધનું ત્રીજું અધ્યયન.

૧. સમ. ૨૩.

આહાસિય (આભાસિક) જુઓ **આભાસિય**.'

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૬.

<mark>આહીર</mark> (આભીર) જુઓ આભીર.'

૧૧૩

૧. આવનિ. ૮૪૭.

આહુણિઅ (આધૂર્ણિક) અક્રચાસી ગહમાંનો એક. '

૧. જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪, ૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ. પૃ.૭૮-૭૯. (કેટલાક ગ્રન્થોમાં) લિપિદોષના કારશે આનું સંસ્કૃત રૂપ 'આધુનિક' મળે છે.

આહુણિય (આધૂર્ણિક) આ અને આહુણિઅ એક છે.

૧. સ્થા. ૯૦.

<u>ઇ</u>

ઇંગાલ (અજ્ઞાર) આ અને **ઇંગાલઅ** એક છે. '

૧. ભગ. ૪૦૬.

ઈંગાલઅ (અજ્ઞારક) અક્રયાસી ગહમાંનો એક.' તે સક્ક(૩)ના સોમ(૧) નામના લોગપાલના કુટુંધનો સભ્ય છે.' એ અને અંગારગ એક જ છે.' તેને ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે^૪ – અપરાઇયા(૮), વિજયા(૧૩), વેજયંતી(૮) અને જયંતી(૫). બીજા ગહોને, **ણક્ખત્તો(૧)**ને અને તારા(૩)ઓને પણ આ જ નામો ધરાવતી ચાર ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે.^પ ઈંગાલવડિંસઅ ઇંગાલઅનું મુખ્ય વાસસ્થાન છે.[€]

૧. જમ્બૂ. ૧૭૦, સૂર્ય. ૧૦૭, સ્થા.૯૦, ૩. સૂર્ય.	૧૦૭.
જમ્બૂશા.પૃ.પ૩૪-૩૫, સૂર્યમ. પૃ. ૪. ભગ	. 808.
૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ. પૃ. ૭૮-૭૯. ૫. જમ્બૂ	.૧૭૦, સ્થા. ૨૭૩.
૧. જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, ૩. સૂર્ય. જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ. પૃ. ૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ. પૃ. ૭૮-૭૯. ૨.ભગ. ૧૬૫.	. 805.

ઈંગાલગ (અજ્ઞારક) આ અને **ઈંગાલઅ** એક છે.^૧

૧. સ્થા. ૯૦.

ઈંગાલમદગ (અજ્ઞારમર્દક) મોક્ષ પામવા અસમર્થ ગુરુ.*

૧. મનિ. પૃ. ૧૩૪, સ્થાઅ. પૃ. ૪૪.

ઇંગાલવડિંસઅ (અજ્ઞારાવતંસક) **ઇંગાલઅ**ની રાજધાની અથવા મુખ્ય વાસસ્થાન.^૧ ૧. ભગ. ૪૦૬.

૧. ઇંદ (ઇન્દ્ર) દેવોના અધિપતિ. તે **તિત્યંકરો**નાં જન્મ આદિ ઉજવે છે. દેવોના જુદા જુદા વર્ગોને જુદા જુદા ઇંદ હોય છે.'

 જ્ઞાતા. ૬૯, આચાચૂ. પૃ.૧૧૬, સૂત્ર.૧.૬.૭. સ્થા.૧૧૯, ભગ.૧૬૯, જમ્બૂ. ૧૪૧, નિશીચૂ. ૨. પૃ. ૨૩૯, ૩.પૃ.૧૨૩, ૪.પૃ.૨૨૬, કલ્પલ.પૃ.૧૯-૨૦, આવચૂ.૧. પૃ.૧૪૫, કલ્પશા. પૃ. ૯૭. ૨. <mark>ઇંદ આણયકપ્પ</mark>માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં રહેતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઓગણીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ.૧૯.

૩. ઈંદ ઓગણીસમા **તિત્થંકર મ**લ્લિ(૧)નો પ્રથમ શિષ્ય.'

૧. સમ. ૧૫૭.

૪. ઈંદ જેટ્ટા નક્ષત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૭, ૧૭૧, સ્થા. ૯૦.

૫. ઇંદ સામાન્ય જનતાનો પ્રિય દેવ અર્થાત્ લોકદેવ. આ દેવે **ઉડંક**ની પત્ની ઉપર બળાત્કાર કર્યો હતો.' તેના માનમાં **ઇંદમહ**નો ઉત્સવ ઉજવવામાં આવતો હતો.'

૧. નિશીચ. ૩. પૃ. ૩૪૦. ૨. ૨ાજ.૨૮૪, બૃક્ષે. ૧૩૭૧.

ઇંદકંત (ઇન્દ્રકાન્ત) **આણયકપ્પ**માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઓગણીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ. ૧૯.

ઈંદકુંભ (ઇન્દ્રકુમ્ભ) **વીયસોગા**ની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું ઉદ્યાન.'

૧. જ્ઞાતા.૬૪.

ઈદકેઉ (ઇન્દ્રકેતુ) <mark>ઈદ(૫)નો</mark> ઉત્સવ ઉજવવાના પ્રસંગે ધ્વજ સાથે રોપવામાં આવતો દંડ.'

૧. બૃભા. ૧૩, આવચૂ. ૧. પૃ. ૨૧૩, આવચૂ. ૨.૨૦૭.

૧. ઈંદગ્ગિ (ઇન્દ્રાગ્નિ) **વિસાહા**(૧) નક્ષત્રના અધિષ્ઠાતા દેવ.¹

૧. જમ્બૂ. ૧૫૭, ૧૭૧, સ્થા.૯૦.

૨. ઇંદગ્ગિ અક્ટવાસી ગહમાંનો એક.^૧

 સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ.૭૮-૭૯.

ઇંદજસા (ઇન્દ્રયશા) **બંભ**(૧)ની પત્ની.^૧

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૭૭-૩૭૮.

ઈંદજ્ઝય (ઇન્દ્રધ્વજ) આ અને ઈંદકેઉ એક છે.*

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૧૩.

<mark>ઇંદણાગ (ઇન્દ્રનાગ) જિણ્ણપુર</mark>નો રહેવાસી. બાલતપસ્વિન્ તરીકે તે પ્રસિદ્ધ હતો. **તિત્થયર મહાવીરના પ્રથમ ગણધર ગોયમ**(૧) તેને મળ્યા હતા.^૧ સંભવતઃ આ તે જ છે જેને મહાવીરના તીર્થમાં પત્તેયબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા.^૧

૧.આવનિ.૮૪૭,આવચૂ.૧.પૃ. ૪૬૬, પૃ.૧૭૯. વિશેષા.૩૨૯૦,આચાચૂ.પૃ.૧૨,૧૩૪, ૨. ઋષિ.૪૧, ઋષિ (સંગ્રહણી). ૧૩૯, આવહ.પૃ.૩૪૭, આચાશી.

<mark>૧. ઈદદત્ત</mark> (ઇન્દ્રદત્ત) ચોથા **તિત્યંકર અભિણંદણ**ને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર **અઓજુઝા**(૨)નો રાજા.^૬

- ૧. આવનિ. ૩૨૭, સમ.૧૫૭, આવમ.પૃ.૨૨૭.
- ર. ઈંદકત્ત મણિપુરના ણાગદત્ત(૪) પાસેથી ભિક્ષા મેળવનાર સાધુ. '

```
૧. વિપા.૩૪.
```

- **૩. ઈંદદત્ત ઈંદપુર**નો રાજા.¹ કદાચ આ અને **ઈંદદત્ત**(૯) એક જ છે. ૧. વિપા. ૩૨.
- <mark>૪. ઇંદદત્ત બ્રાહ્મણ</mark> અધ્યાપક અને <mark>કવિલ</mark>(૪)ના પિતાનો મિત્ર.^૬

૧. ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૧૬૯, ઉત્તરાશા. પૃ. ૨૮૭.

પ. ઈંદદત્ત બારમા તિત્થંકર વાસુપુજ્જનો પૂર્વભવ.¹

૧. સમ. ૧૫૭.

૬. ઈંદદત્ત ગિરફુલ્લિગા નગરીનો શેઠ. '

૧. નિશીભા. ૪૪૪૬-૪૪૫૨.

૭. ઇંદદ π રાજકુમારી સાથે લગ્ન કરનાર ધનિક વેપારીનો પુત્ર.^૧
 ૧. આચાચ. પુ. ૧૮ ૬, આચાશી. પુ. ૨૧૯.

૮. ઈંદદત્ત જેનો પગ એક વેપારીએ કાપી નાખ્યો હતો તે મહુરા(૧)નો પુરોહિત.

૧. મર. ૫૦૧, ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૮૨, ઉત્તરાશા. પૃ.૧૨૫-૧૨૬.

૯. ઇદદત્ત ઇદપુરનો રાજા. તેને પોતાની અનેક પત્નીઓ દ્વારા બાવીસ પુત્રો થયા હતા. તે પોતાના મંત્રીની દીકરીને પરણ્યો હતો જેનાથી તેને **સુરિંદદત્ત**(૨) નામનો પુત્ર થયો હતો. મહુરા(૧)ના રાજા જિયસત્તુ(૩૦)ની દીકરી **ણિવ્વુતિ** સાથે સુરિંદદત્તનું લગ્ન થયું હતું.' આ ઇંદદત્ત અને **ઇંદદત્ત**(૩) એક લાગે છે.

 આવચૂ.૧.પૃ.૪૪૮, આવનિ.૧૨૮૬, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૪૮-૧૫૦, વ્યવભા. ૬.૨૧૩, આવહ.પૃ.૩૪૪, ૪૦૪, ૭૦૨.

ઈંદદિષ્ણ (ઇન્દ્રદત્ત) સુટ્ટિય-સુપ્પડિબુદ્ધના પાંચ શિષ્યોમાંનો એક. '

૧. કલ્પ (થેરાવલિ) ૬-૭, કલ્પવિ. પૃ. ૨૫૪.

ઇંદપદ અથવા **ઇંદપય**(ઇન્દ્રપદ) ગયગ્ગપય અને આ એક જ પર્વત છે. તે તેની બધી બાજુઓ પર ગામોથી ભરપૂર છે. '

૧. નિશીભા. ૩૧૬૩, બૃભા.૪૮૪૧, નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૩૩, બૃક્ષે.૧૨૯૯.

16

ઇંદપુર (ઇન્દ્રપુર) ભારહવાસનું નગર. ' ચક્કવટિ બંભદત્ત (૧) બ્રાહ્મણ સિવદત્તની દીકરીને આ નગરમાં પરણ્યો હતો. ' રાજા ઇંદદત્ત (૯) અહીં રાજ કરતા હતા અને તેમનો પુત્ર સુરિંદદત્ત (૨) મુહરા (૧)ની રાજકુંવરી ણિવ્લુઇને પરણ્યો હતો. ' પિયસેણ[×] અને ગણિકા પુઢવીસિરી ખા નગરનાં હતાં. બુલન્દશહર જિલ્લાના ઇન્દોર સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે. '

૧.વિષા. ૧૪,૩૨.	પૃ.૧૦૩,આવહ.પૃ.૩૪૪, ૪૦૪, ૭૦૨.
૨. ઉત્તરાનિ. પૃ. ૩૭૯, ૩૮૧.	૪. વિપા. ૧૪.
૩. આવનિ.૧૨૮૬-૮૭, આવચૂ.૧.	૫. વિપા. ૩૨, સ્થાઅ. પૃ. ૫૦૮.
પૃ.૪૫૦, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૪૮, ઉત્તરાક.	૬. લાઈ.પૃ.૨૮૯, જુઓ Select
પૃ. ૯૮,વ્યવભા.૬.૨૧૩,વ્યવમ.૬.	Inscriptions (No.27) by
	D.C. Sircar.

ઇંદપુરગ (ઇન્દ્રપુરક) **વેસવાડિયગણના** ચાર કુળોમાંનું એક.*

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૬૦.

ઈંદભૂઇ અથવા ઈંદભૂતિ (ઇન્દ્રભૂતિ). ગોબ્બરગામ(૧)ના વસુભૂઇ(૧) અને પુહવી(૩)નો પુત્ર. અગ્ગિભૂઇ(૧) અને વાઉભૂઇ તેના ભાઈ હતા. [•] તે ગોયમ(૨) ગોત્રના હતા. તેથી તે ગોયમ(૧) તરીકે જાણીતા હતા. ' તે મહાન પંડિત હતા. ' તેમને **તિત્થયર મહાવીર**ના પ્રથમ ગણહર બનવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત થયું હતું.* એક વાર તે **મજૂઝિમા પાવા**ના ઉદ્યાનમાં મહાવીરને મળ્યા. ત્યાં તેમણે મહાવીર સાથે આત્માના અસ્તિત્વ અંગેની સમસ્યા ઉપર ચર્ચા કરી અને મહાવીરે આત્માના અસ્તિત્વની તરફેણમાં જે દલીલો કરી તે બધી તેમના ગળે ઊતરી ગઈ. તેમને આત્માના अस्तित्वनी दृढ प्रतीति थઈ, तेथी ते तेमना पांच सो शिष्यो साथे संसारनो त्यांग કरी મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય બની ગયા. ' ઇંદભૂઇ અને મહાવીર વચ્ચે થયેલી આ ચર્ચાનો સાર નીચે પ્રમાશે છે^દ– આત્માનું અસ્તિત્વ શંકાસ્પદ છે કારણ કે જેમ ઘટનું ઇન્દ્રિયો <mark>દારા પ્રત્યક્ષ થાય છે તેમ આત્માનું ઇન્દ્રિયો દારા પ્રત્યક્ષ થતું નથી</mark>. જે ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય નથી થતું તે અસત્ હોય છે, જેમ કે આકાશકુસૂમ. આત્માનું ગ્રહણ અનુમાનથી પણ થતું નથી. આત્મા અનુમાનનો વિષય બની શકતો નથી કેમ કે અનુમાન પ્રત્યક્ષપૂર્વક થાય છે. જયારે કોઈ વસ્તુના અવિનાભાવ સંબંધનું ક્યાંક પ્રત્યક્ષ થાય અને તે સંબંધની પછી સ્મૃતિ થાય ત્યારે જ અનુમાનજન્ય જ્ઞાન થાય. પરંતુ આત્મા અને એના અવિનાભાવી લિંગનું કદી પ્રત્યક્ષ જ થતું નથી, તો પછી આવી પરિસ્થિતિમાં આત્મા અનુમાનનો વિષય કેવી રીતે બની શકે ? આપણને આત્માના કોઈપણ એવા લિંગનું કદી પ્રત્યક્ષ થયું નથી કે જેને દેખીને આપણે આત્માનું અનુમાન કરી શકીએ. આગમપ્રમાણથી પણ આત્માનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થઈ શકતું નથી, કારણ કે જેનું પ્રત્યક્ષ

જ નથી તે આગમનો વિષય કેવી રીતે બની શકે ? આગમપ્રમાણનો આધાર તો પ્રત્યક્ષ છે. કોઈ એવી વ્યક્તિ નથી જેને આત્માનું પ્રત્યક્ષ થયું હોય અને જેનાં વચનોને પ્રમાણ માનીને આત્માનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરી શકાય. થોડા વખત માટે આગમપ્રમાણને માની પણ લઈએ તેમ છતાં પણ આગમથી આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી કેમ કે આગમ પરસ્પર વિરોધી વાતો કહે છે. આમ કોઈપણ પ્રમાણથી આત્માના અસ્તિત્વની સિદ્ધિ થતી નથી. આ વિરોધીનો મત છે. તેનું ખંડન કરી નીચે મુજબ આત્માના અસ્તિત્વની સિદ્ધિ કરવામાં આવી છે – અહંપ્રત્યયના રૂપમાં આત્માનું પ્રત્યક્ષ બધાંને થાય છે. આત્મા ન હોય તો અહંપ્રત્યય થાય જ નહિ. જે બધા સંશયોથી પર છે એવો સંશય કરનારો (આત્મા) જ ન હોય તો સંશય સ્વયં અશક્ય બની જાય. સુખ-દુઃખ, જ્ઞાન વગેરે ગુણો જેમનો સૌને સાક્ષાત અનુભવ છે તેમના આધારરૂપ દ્રવ્ય તરીકે આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વયંસિદ્ધ છે. વળી, સ્મૃતિ, પ્રત્યભિજ્ઞા, સંશય, નિર્ણય આદિ જેટલી પશ મનોવૈજ્ઞાનિક ક્રિયાઓ છે તે કોઈ એક સ્થાયી ચેતન તત્ત્વના (આત્માના) અભાવમાં થઈ શકે નહિ. તે બધી ક્રિયાઓ કોઈ એક ચેતન તત્ત્વને આધાર બનાવીને જ ઘટાવી શકાય. જ્ઞાન, સંવેદના, ઇચ્છા કોઈ એક આત્મતત્ત્વ વિના સંભવતાં નથી. તે ત્રણે વીખરાયેલાં ઉપલબ્ધ થતાં નથી. પરંતુ વ્યવસ્થિત એકબીજા સાથે સમ્બદ્ધ ઉપલબ્ધ થાય છે. કોઈ એક અનુસ્યુત સામાન્ય તત્ત્વના અભાવમાં તેમનો પારસ્પરિક સંબંધ બની શકતો નથી અને તે તત્ત્વ જ આત્મા છે.

ઉત્તરજ્ઝયશમાં ગોયમ અર્થાત્ ઇંદભૂઇ અને તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાના શ્રમણ કેસિ(૧) વચ્ચે થયેલો રસપ્રદ સંવાદ વર્શવાયો છે." પાસના જૂના સંઘ અને મહાવીરના નવા સંઘ વચ્ચે મેળ અને એકતા કેવી રીતે કરવામાં આવ્યાં તેનો તે સંવાદ નિર્દેશ કરે છે. કેસિએ ગોયમને કહ્યું 'હે પુણ્યપુરુષ ! હું આપને કંઈક પૂછવા માગું છું.' ગોયમે કહ્યું, 'આપને જે પૂછવું હોય તે પૂછો.' કેસિએ પૂછ્યું, 'પાસે ઉપદેશેલાં ચાર વ્રતો છે અને મહાવીરે પાંચ વ્રતોનો ઉપદેશ દીધો છે. આ બન્ને પ્રકારના નિયમ એક જ ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ કરે છે. તો પછી બન્નેની વચ્ચે અંતર હોવાનું કારણ શું ?' ગોયમે ઉત્તર આપ્યો, 'પ્રથમ તિત્થયરના સમયના સાધુઓ સરળ હતા પરંતુ મન્દબુદ્ધિ હતા, અંતિમ તિત્થયરના સમયના સાધુઓ મન્દબુદ્ધિ હોવા સાથે વક્ર પણ હતા તથા બન્નેની વચ્ચે થયેલા સાધુ સરળ અને સમજદાર હતા. તેથી ધર્મનું બે રીતે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે અને ધર્મનાં બે રૂપો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં છે.' કેસિએ બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'મહાવીરે વસ્તને ધારણ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે પરંતુ પાસે એક અધોવસ્ત્ર અને ઉપરિવસ્ત ધારણ કરવાની અનુમતિ આપી છે. આ બન્ને નિયમ એક જ ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે બનાવ્યા છે, તો પછી બેમાં અંતર કેમ છે ?' ગોયમે ઉત્તર આપ્યો, 'વિભિન્ન બાદ ચિદ્ધોનો ઉપયોગ એ છે કે લોકો તેમને જોઈ ભેદ કરી શકે, ઓળખી શકે. જુદાં જુદ બાહ્ય ચિદ્ધો(લિંગો)નો પ્રયોગ સંયમવિષયક ઉપયોગિતા તથા વિશિષ્ટતાની દષ્ટિંગ થાય છે. પરંતુ હકીકતમાં મોક્ષનાં સાધનો તો ત્રણ જ છે — સમ્યફજ્ઞાન, સમ્યફ દર્શન અને સમ્યફ ચારિત્ર. બાહ્ય ચિદ્ધો મોક્ષનાં સાધનો નથી.'' એકવાર મહાવીરે ગોયમને ઉપાસક આણંદ(૧૧)ની આગળ પોતાનો દોષ કબૂલવા અને આણંદને ખોટું જણાવવ માટે તેની માફી માગવા સલાહ આપી હતી. વધારામાં, મહાવીરે ગોયમને તે માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા પણ જણાવ્યું. એક વાર મહાવીરે ઇંદભૂઇને સાંત્વન આપતાં ભાખ્યું, 'હે ! ગોયમ, તું પણ મારી જેમ કેવલજ્ઞાનને પામીશ.'" આગમ સાહિત્યમાં ઇંદભૂઇનું નામ વારંવાર ઉલ્લિખિત છે. ત્યાં તે મહાવીરને પ્રશ્નો પૂછે છે અને મહાવીર ઉત્તરો આપે છે. 'ગ ગોયમને મહાવીર પ્રત્યે રાગ હતો, મહાવીર મોક્ષે ગયા પછી તરત જ ગોયમને કેવલજ્ઞાન થયું. ' કુલ બાણુ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી તે **રાયગિહમાં મોક્ષ** પામ્યા. ' તાપસ કોડિણ્લ(પ) પોતાના પાંચ સો શિષ્યો સાથે ઇંદભૂઇનો શિષ્ય થયો હતો. '³

૧.આવનિ. ૬૪૪થી આગળ, વિશેષા.	∣ ૬. એજન.
૨૫૦૪.	૭. ઉત્તરા. અધ્યયન. ૨૩.
૨.એજન.	૮. ઉપા. ૧૬.
૩. આવચૂ.૧.પૃ.૩૩૫.	૯. આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૯૦.
૪.આવનિ.૫૯૪, વિશેષા.૨૦૧૨,	૧૦.ભગ.૭, વિષા.૪, જમ્બૂ.૨, સૂર્ય.૨.
સમ. ૧૫૭.	૧૦.ભગ.૭, વિર્ષા.૪, જમ્બૂ.૨, સૂર્ય.૨. ૧૧.કલ્પ.૧૨૭, કલ્પવિ.પૃ.૧૯૧.
૫.વિશેષા. ૨૦૨૮-૨૦૮૩.	૧૨.સમ.૯૨, આવનિ.૬૫૯.
	૧૩.આવચૂ. ૧. પૃ.૩૮૩.

ઇદમહ (ઇન્દ્રમહ) લોકોના પ્રિયદેવ અર્થાત્ લોકદેવ **ઇદ**(૫)ના માનમાં ઉજવાતો ઉત્સવ.^૧

 રાજ.૨૮૪, જ્ઞાતા.૨૧, ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૪૩, નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૩૯, ૪૪૩,૩. પૃ.૧૨૩, ૨૪૩, ૪.પૃ.૨૨૬, બૃક્ષે.૧૩૭૧, આવનિ.૧૩૩૨, ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧૧૪, નિશીભા. ૬૦૬૫.

ઈંદમુદ્રાભિસિત્ત (ઇન્દ્રમૂર્ધાભિષિક્ત) પખવાડિયાનો સાતમો દિવસ(સાતમ).[•]

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

<mark>ઇદવાગરણ</mark> (ઇન્દ્રવ્યાકરણ) પોતાની શાળાના શિક્ષકને સક્કે(૩) પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતી વખતે **મહાવીરે** અનુસરેલી વ્યાકરણની શાખા.¹

૧. આવભા.૭૭, આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૮.

૧. ઇંદસમ્મ (ઇન્દ્રશર્મન્) **અટ્ટિયગામ**નો બ્રાહ્મણ. તે જ ગામના યક્ષ <mark>સૂલપાણિ</mark>(૨)નો તે ઉપાસક અને ભક્ત હતો.^૧

૧. આવનિ.૨૬૪, આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૨, વિશેષા.૧૯૧૪.

૨. ઈંદસમ્મ મોરાગ સત્રિવેશનો ગૃહસ્થ.^૧

- ૧. આવનિ.૪૬૬. વિશેષા. ૧૯૨૦.
- **ઇંદસિરી** (ઇન્દ્રશ્રી) બંભ(૧)ની પત્ની.
 - ૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૭૭-૩૭૮.

ઈંદસેણા (ઇન્દ્રસેના) **એરવય**(૧) ક્ષેત્રમાં વહેતી રત્તવતી(૧) નદીને મળતી પાંચ નદીઓમાંની એક.'

૧. સ્થા. ૪૭૦.

૧. ઇંદા (ઈન્દ્રા) <mark>શાયાધમ્મકહાના</mark> બીજા શ્રુતસ્કન્ધના ત્રીજા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.^૧ ૧.જ્ઞાતા.૧૫૧.

૨. ઇંદા ધરણિંદની છ મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક.^૧ તેના પૂર્વભવમાં તે <mark>વાણારસી</mark>ના વેપારીની પુત્રી હતી.^૨

૧. ભગ. ૪૦૬, સ્થા.૫૦૮. ૨. જ્ઞાતા.૧૫૧.

૩. ઈદા જંબુદીવમાં વહેતી રત્તવઈ(૧)નદીને મળતી પાંચ નદીઓમાંની એક.^૧ ૧. સ્થા. ૪૭૦.

૪. ઇંદા વિજ્જુકુમારિમહત્તરિયા દેવી. '

૧.સ્થા. ૫૦૭.

 ૧. ઇંદિય (ઇન્દ્રિય) વિયાહપણ્ણત્તિમાં આ જ નામના બે ઉદ્દેશકો છે- (૧) ત્રીજા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક¹ અને(૨) બીજા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક.³

૧. ભગ. ૧૨૬. ૨. ભગ.૮૪.

ર. ઇંદિય પશ્શવશાનું પંદરમું પદ (પ્રકરશ).*

૧. ભગઅ. પૃ.૧૩૧.

ઇંદુત્તરવડિંસગ (ઇન્દ્રોત્તરાવતંસક) આણયકપ્પમાં આવેલું દેવોનું વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવો ઓગણીસ પખવાડિયાંમાં એક જ વાર શ્વાસ લે છે, ઓગણીસ હજાર વર્ષોમાં એક જ વાર તેમને ભૂખ લાગે છે અને તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઓગણીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ.૧૯.

ઇંદુવસુ (ઇન્દુવસુ) <mark>બં</mark>ભ(૧)ની પત્ની.^૧

१२०

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૭૭-૩૭૮.

<mark>ઇંદુકંત (</mark>ઇન્દ્રકાન્ત) આ અને **ઇંદકંત** એક જ છે.¹

૧. સમ. ૧૯.

ઇક્કાઇ (એકાદિ) <mark>મિયાપુત</mark>્ત(૨)નો પૂર્વભવ. તે સયદુવાર નગર પાસે આવેલા સ્થાન વિજયવદ્ધમાણનો વહીવટદાર હતો. તે બહુ ક્રૂર હતો. મૃત્યુ પછી તેને નરકમાં જન્મ લેવો પડ્યો અને ત્યાર પછી તે કંગાળ મિયાપુત્ત તરીકે જન્મ્યો.'

૧. વિપા. ૨-૭.

ઇક્કાઇરટટકૂડ (એકાદિરાષ્ટ્રકૂટ) આ અને વહીવટદાર **ઇક્કાઇ** એક છે.*

૧. વિપા. ૨-૭.

૧. ઇક્પાગ (ઇક્ષ્વાકુ) એક જનપદ જે કોસલ(૧)થી ભિન્ન નથી. ત્યાં રાજા પડિબુદ્ધિ રાજ કરતો હતો. ' <mark>તિત્થયર ઉસહ(૧) ઇક્પાગભૂમિમાં</mark> ' અર્થાત્ કોસલા અથવા અઓજ્ઝા(૨)માં જન્મ્યા હતા.

૧. જ્ઞાતા.૬૫, સ્થા.૫૬૪, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૨૫. ૨. કલ્પ.૨૦૬, આવનિ.૩૮૨.

૨. ઇક્ખાગ એક આર્યન્ વંશ.^૧ **તિત્થયર ઉસભ**(૧)ના વંશજો આ વંશના હતા.^૨ ઉસભના પ્રથમ પારણા વખતે સક્ક(૩) ઇક્ષુ સાથે ઉપસ્થિત થયા અને ઉસભે ઇક્ષુ સ્વીકારી એટલે ઉસભનો વંશ **ઇક્ખાગુવંસ** તરીકે ઓળખાયો.³

૧. ຯສເ. 39.	આવનિ.૧૪૮-૪૯, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૨,
૨.બૃભા.૩૨૬૫, ૫૨૫૭, સ્થા.૫૬૪	૨૩૬, જીતભા.૧૪૦૯, કલ્પધ.પૃ.૧૪૮,
કલ્પ.૨,૧૮,ઉત્તરા.૧૮.૩૯,	કલ્પવિ.પૃ.૨૩૧-૩૨, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૨૫.
વિશેષા.૧૫૬૧,૧૫૬૨,૧૬૦૭,	૩. આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૧,
૧૬૨૫, ૧૮૦૦, ૧૮૦૭, ૧૮૪૭,	તીર્થો.૨૭૮, આવહ.પૃ.૧૨૫.

ઇક્ખાગ**કુલ** (ઇક્ષ્વાકુકુલ) જુઓ **ઈક્**ખાગ(૨). '

૧. આચા.૨.૧૧, આવનિ.૧૪૮, આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૬.

ઇક્ખાગભૂમિ (ઇક્ષ્વાકુભૂમિ) આ અને અઓજ્ઝા(૨) એક છે.*

૧. આવનિ.૩૮૨, કલ્પ.૨૦૬.

ઇક્ખાગવંસ (ઇક્ષ્વાકુવંશ) જુઓ **ઇક્**ખાગ(૨).^૧

૧. આવહ.પૃ.૧૨૫.

ઇક્ખાગુવંસ (ઇક્ષ્વાકુવંશ) જુઓ <mark>ઇક્ખાગવંસ</mark>.[•]

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૨.

ઇક્ખુ(ઇક્ષુ**) વિયાહપણ્ણત્તિ**ના એકવીસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ. ૬૮૮.

ઇક્પ્પુવરદીવ (ઇક્ષુવરદ્વીપ) **ઇક્પ્પુવરસમુદ્દ**થી બધી બાજુએથી ઘેરાયેલો વલયાકાર દ્વીપ જે ખુદ <mark>ઘયોદસમુદ્દ</mark>ને બધી બાજુથી ઘેરી વળ્યો છે. ' આ અને **ખોદવર** દ્વીપ એક જ છે. '

9	ଡାପା	૧૬૬.
•••	Φ-α.	622.

```
૨. સૂર્ય.૧૦૧.
```

ઇક્ખુવરસમુદ્દ (ઇક્ષુવરસમુદ્ર) **નંદિસ્સર** દ્વીપથી ઘેરાયેલો સમુદ્ર જે ખુદ **ઇક્ખુવરદીવ**ને ચારે બાજુથી ઘેરે છે.' આ અને **ખોયોદ** સમુદ્ર એક છે.'

- ૧. જીવા. ૧૬૬. ૨. સૂર્ય. ૧૦૧.
- **ઇચ્છા** પખવાડિયાની અગિયારમી રાત અર્થાત્ અગિયારસની રાત.^૧

૧. જમ્બૂ. ૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

ઇત્થી (સ્ત્રી) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના ત્રીજા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.*

૧.ભગ.૧૨૬.

ઇત્થીપરિણ્શા (સ્ત્રીપરિજ્ઞા) **સૂયગડના** (પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના) સોળ અધ્યયનોમાંનું એક.^૧ આ અને **થીપરિણ્શા** એક છે.^૨

૧. સમ.૧૬, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૨૬ ૨. સમ.૨૩.

ઇલ વાણારસીનો ગૃહસ્થ. <mark>ઇલસિરી</mark> તેની પત્ની હતી અને <mark>ઇલા</mark>(૧) તેની દીકરી.^૧ ૧. જ્ઞાતા. ૧૫૧.

ઇલસિરી (ઇલશ્રી) વાણારસીના ગૃહસ્થ ઇલની પત્ની.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૧.

૧. ઇલા વાણારસીના ઇલ પિતા અને ઇલસિરી માતાની દીકરી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની ગઈ હતી. મૃત્યુ પછીના ભવમાં તે ધરણિંદની મુખ્ય પત્ની બની. એક વાર તે પોતાના ઇલાવડંસગ ભવનમાંથી નીચે ઊતરી આવી અને તેણે તિત્થયર મહાવીર આગળ નાટક ભજવ્યું. તે ઇલાદેવી(૨) તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ હતી. ' જુઓ આલા(૧).

૧. જ્ઞાતા.૧૫૧, ભગ.૪૦૬, નિર.૪.૭, આવચૂ.૧.પૃ.૪૮૪.

૨. ઇલા જ્ઞાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના ત્રીજા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.^૬

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૧.

ઇલાઇપુત્ત (ઇલાચિપુત્ર) આ અને <mark>ઇલાપુત્ત</mark> એક છે.[•]

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૨૧૧, આવ.પૃ.૨૭, આવનિ.૮૪૭.

૧. ઇલાદેવી રુયગ(૧) પર્વતના પશ્ચિમ ભાગના શિખર **સોત્થિય** ઉપર વસતી મુખ્ય

દિસાકુમારી.'

૧. સ્થા. ૬૪૩, જમ્બૂ.૧૧૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૮, તીર્થો.૧૫૭.

૨. ઇલાદેવી આ અને **ઇલા**(૧) એક છે. '

૧. જ્ઞાતા.૧૫૧, નિર.૪.૭.

૩. ઇલાદેવી પુષ્કચૂલાનું સાતમું અધ્યયન.*

૧. નિર.૪.૧.

૪. ઇલાદેવી સિહરિ પર્વતનું શિખર. '

૧. જમ્બૂ.૧૧૧.

પ. ઇલાદેવી ચુલ્લ-હિમવંત પર્વતનું શિખર. તે જ નામની ત્યાં વસતી દેવીના નામ ઉપરથી તેનું નામ પાડવામાં આવ્યું છે.^૧

૧. જમ્બૂ. ૭૫.

ઇલાપુત્ત (ઇલાપુત્ર) ઇલાવદ્રણગરના વેપારીનો પુત્ર. તે એક નટીના પ્રેમમાં પડ્યો અને લાંબા સમય સુધી તેની સાથે રહ્યો. ત્યારબાદ તે બેણ્ણાતડ નગરમાં એક મુનિથી બહુ પ્રભાવિત થયો. તેને વાંસ ઉપર નાચતાં નાચતાં કેવળજ્ઞાન થયું અને છેવટે તે મોક્ષ પામ્યો. ^૧ તે **ઇલાઇપુત્ત** તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે. ^૨

- ૧. આવનિ.૮૪૭,૮૬૬,૮૭૯,આવચૂ.૧.પૃ.૪૮૪,૪૯૮, વિશેષા.૩૨૯૦, ૩૩૩૨, ૩૩૪૮, મર. ૪૮૩, આવ.પૃ.૨૭, સૂત્રશી. પૃ.૧૭૨. સૂત્રચૂ.પૃ.૨૧૧, આવહ. પૃ. ૩૫૯.
- ૨. સૂત્રચૂ.પૃ.૨૧૧.

ઇલાવડંસગ (ઇલાવતંસક) જ્યાં **ઇલાદેવી**(૨)નો વાસ છે તે સ્વર્ગીય સ્થાન.[•]

૧. જ્ઞાતા.૧૫૧.

<mark>ઇલાવદ્રણગર (</mark>ઇલાવર્ધનગર) જ્યાં <mark>ઇલાપુત્ત</mark> જન્મ્યો હતો તે નગર. તે <mark>બેણ્ણા(૧)</mark>ના તટ ઉપર આવેલું હતું.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૮૪.

<mark>ઇલ્લા તિત્થયર ઉસભ</mark>(૧) જે દેશ ગ્રયા હતા <mark>તે દે</mark>શ. તેનો ઉલ્લેખ <mark>બહલી, અડંબ</mark> અને જોણગ સાથે થયો છે. ^૧ આ ઇલ્લા કદાચ પામિરની ઉત્તરપશ્ચિમે આવેલા અલઇ પર્વતોનો પ્રદેશ હોય. ^૨

૧. આવનિ.૩૩૬, વિશેષા.૧૭૧૬, આવમ.પૃ.૨૨૮, આવહ.પૃ.૧૪૭.

૨. જિઓમ. પૃ.૮૦.

ઇસિ (ઋષિ) દક્ષિણના ઇસિવાઇય વાણમંતર દેવોનો ઇન્દ્ર. '

૧. પ્રજ્ઞા. ૪૯, સ્થા.૯૪.

ઇસિગિણ (ઇસિકિણ) આ અને **ઇસિણ** એક છે. ^૧

૧. ઔપ. ૩૩.

ઇસિગિરિ (ઋષિગિરિ) તિત્થયર પાસ(૧)ના તીર્થમાં થયેલો બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક જેને પત્તેયબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે.'

૧. ઋષિ.૩૪, ઋષિ(સંગ્રહશી).

ઇસિગુત્ત (ઋષિગુપ્ત) વાસિક ગોત્રના સુહત્થિ(૧)ના શિષ્ય. માણવગણ(૨) તેમનાથી શરૂ થયો. તે પોતે પણ વાસિક ગોત્રના હતા.'

૧. કલ્પ(થેરાવલી).૭, કલ્પવિ. પૃ. ૨૬૦.

ઇસિગુત્તિઅ (ઋષિગુપ્તીય) **માણવગણ**(૨)ની શાખા. '

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૬૦.

ઇસિણ એક **અણારિય** (અનાર્ય)દેશ જ્યાંની કન્યાઓને રાજાના અન્તઃપુરોમાં લાવવામાં આવતી અને દાસીઓ તરીકે રાખવામાં આવતી. **ઈસિણ, ઈસિગણ** અને **ઇસિગિણ** નામોથી પણ તેનો ઉલ્લેખ થયો છે.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૮,૪૩, ભગ. ૩૮૦, ઔ૫.૩૩.

ઇસિતલાગ (ઋષિતડાગ) તોસલિ(૧)માં ઇસિવાલ(૧) દ્વારા નિર્માણ કરાયેલું તળાવ.^૧ લોકો અહીં દર વર્ષે અઢાહિયામહિમા (આઠ દિવસનો ધાર્મિક વિધિ) કરતા.³ તે સંભવતઃ કિત્તોએ વડે ઉલ્લેખ પામેલું ધૌલિ ડુંગર નજીક આવેલું કોન્સલગાંગ અથવા કોસલગંગા તળાવ છે.³

૧. બૃભા. ૪૨૨૩. ૨. બૃભા. ૩૧૪૯-૫૦. ૩. જુઓ જિઓડિ. પૃ.૨૦૫. ઇસિદત્ત (ઋષિદત્ત) સુટ્ટિયસુપ્પડિબુદ્ધ ગુરૂના પાંચ શિષ્યોમાંનો એક.૧

૧. કલ્પ (થેરાવલી). ૭, કલ્પવિ. પૃં. ૨૬૧-૨૬૨.

<mark>ઇસિદત્તિ</mark>અ (ઋષિદત્તીય) <mark>માણવગણ</mark>(૨)ની એક શાખા. ^હ

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૬૦.

૧. ઇસિદાસ (ઋષિદાસ) **અણુત્તરોવવાઇયદસા**નું પહેલું અધ્યયન. 'વર્તમાનમાં તો તે તેના ત્રીજા વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન છે. '

૧. સ્થા. ૭૫૫. ૨. અનુત્ત.૩.

૨. ઇસિદાસ રાયગિહની સન્નારી ભદ્દા(૭)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરીને **મહાવીર**નો શિષ્ય બન્યો હતો.^૧

૧. અનુત્ત.૬.

ઇસિદિશ્શ (ઋષિદત્ત) જંબૂદીવના એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં થયેલા પાંચમા તિત્થંકર.'

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૩૧૮.

<mark>ઇસિપાલ</mark> (ઋષિપાલ) જુઓ <mark>ઇસિપાલિઅ.</mark> '

૧. કલ્પવિ. પૃ. ૨૬૧-૨૬૨.

ઇસિપાલિઅ (ઋષિપાલિત) આ અને **ઇસિવાલિઅ** એક છે.[•]

૧. કલ્પવિ.પૃ.૨૬૧-૨૬૨.

<mark>ઇસિભદયુત્ત</mark> (ઋષિભદ્રપુત્ર) <mark>આલભિયા</mark> નગરનો મહાવીરનો ઉપાસક. મૃત્યુ પછી તે **સોહમ્મકપ્પ**ના **અરુણાભ**(૨) નામના સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં દેવ તરીકે જન્મ્યા. દેવાયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તે **મહાવિદેહમાં** જન્મ લેશે અને ત્યાં જ મોક્ષ પામશે.'

૧. ભગ. ૪૩૩-૪૩૫.

૧. ઇસિભાસિય (ઋષિભાષિત) અંગબાહિર કાલિય ગ્રન્થ.^૧ દેવ તરીકેનું પોતાનું આયુષ્ય પૂર્શ કરી અહીં જન્મેલા ચુંમાળીસ ઋષિઓ વડે^ર કે વિશે³ લખાયેલાં ચુંવાળીસ અધ્યયનો આ ગ્રંથમાં છે. તેના ઉપર ભદ્દબાહુ(૨)એ નિર્યુક્તિ લખી હતી એમ કહેવાય છે.^૪ વર્તમાનમાં ઇસિભાસિયમાં^૧ પિસ્તાળીસ અધ્યયનો છે. જે ઋષિઓએ આ અધ્યયનો લખ્યાં છે તે અજૈન પંથોના હતા છતાં તેઓ પત્તેયબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારાયા હતા. આ અધ્યયનોમાં જે ઉપદેશ સંગૃહીત છે તે સર્વસામાન્ય આધ્યાત્મિકતા ઉપર છે.

૧.પાક્ષિ.પૃ.૪૪,નિશીચૂ.૪.પૃ.૨૫૩,	૩. સમઅ. પૃ. ૬૮.
સૂત્રચૂ.પૃ.૫,૭ ,નન્દિ .૪૪, વિશેષા.	૪. આવનિ. ૭૫, વિશેષા.૧૦૮૦.
૨૭૯૪,આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૧૧,	૫. ઇસિભાસિયાઇં સુત્તાઇં, સુધર્મ જ્ઞાનમંદિર,
ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧.	મુંબઈ, ૧૯૬૩.
૨.સમ. ૪૪.	

૨. ઇસિભાસિય પશ્હાવાગરણનું ત્રીજું અધ્યયન^૧ પરંતુ વર્તમાનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતા આ ગ્રન્થમાં આ અધ્યયન ઉપલબ્ધ નથી.

૧. સ્થા. ૭૫૫.

ઇસિમંડલત્થઉ (ઋષિમણ્ડલસ્તવ) ઋષિઓની સ્તુતિ કરતો ગ્રન્થ. '

૧. આવચૂ. પૃ. ૩૭૪.

ઇસિવાઅ (ઋષિવાદ) આ અને ઇસિવાઇય એક છે.^૧

૧. સ્થા. ૯૪.

ઇસિવાઇય (ઋષિવાદિક) વાણમંતર દેવોનો પેટાભેદ. ઇસિ અને ઇસિવાલ(૧)

તેમના બે ઇન્દ્રો છે. '

૧. પ્રજ્ઞા.૪૭, ૪૯, દેવે.૩૦૫, પ્રશ્ન. ૧૫.

ઇસિવાદિય (ઋષિવાદિક) આ અને <mark>ઇસિવાઇય</mark> એક છે.[•]

૧. પ્રશ્ન.૧૫.

૧. ઇસિવાલ (ઋષિપાલ) ઉત્તરના ઇસિવાઇય વાશમંતર દેવોનો ઇન્દ્ર.^૧

૧. પ્રજ્ઞા.૪૭, દેવે.૩૦૫, બૃભા.૪૨૧૯, ૪૨૨૩, સ્થા. ૯૪.

ર. ઇસિવાલ પાંચમા વાસુદેવ(૧) પુરિસસીહ(૧)નો પૂર્વભવ. કશ્હ(૪) તેમના ગુરુ હતા. તેમણે રાયગિહમાં નિદાન (સંકલ્પ, દઢ ઇચ્છા) કર્યું અને તેનું કારણ તેમનો પરાજય હતો.^૧

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૭, ૬૦૯.

૩. ઇસિવાલ આ અને **ઇસિવાલિય**(૧) એક છે.*

૧. કલ્પવિ. પૃ. ૨૬૧-૨૬૨.

 ઇસિવાલિય (ઋષિપાલિત) સંતિસેણિયનો શિષ્ય. તેમનાથી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા ઇસિવાલિયા તરીકે જાણીતી છે.¹

૧. કલ્પ (થેરાવલી). ૭, કલ્પવિ. પૃ. ૨૬૧-૨૬૨.

૨. ઇસિવાલિય આ અને **ઇસિવાઇય** એક છે. '

૧. દેવે.૩૦૫.

<mark>ઇસિવાલિયા (ઋષ</mark>િપાલિતા) <mark>ઇસિવાલિય</mark>(૧)થી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા.^૧આ અને **અજજઇસિવાલિયા** એક જ છે.^૨

૧. કલ્પ (થેરાવલી). ૭. ૨. કલ્પ.પૃ.૨૬૧.

<mark>ઇસિવુડ્ઢિ</mark> (ઋષિવૃદ્ધિ) <mark>ચક્કવટ્ટિ બંભદત</mark>્ત(૧)ની આઠ મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક.^૧ ૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પ્ર. ૩૭૯.

<mark>ઇસુયાર</mark> (ઇષુકાર) જુઓ <mark>ઉસુયાર</mark>(૩).'

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૯૬.

<u>ઈ</u>

૧. ઈસર (ઈશ્વર) ઉત્તર દિશામાં લવણ સમુદ્રના કેન્દ્રમાં આવેલ મહાપાયાલકલસ (ભૂમિતળની નીચે ખૂબ ઊંડે આવેલી કલશના આકારની રચના).'

૧. સ્થા. ૩૦૫, સમ.પર, ૯૫, જીવા. ૧૫૬.

૨. ઈસર ભૂયવાઇય વાણમંતર દેવોનો ઇન્દ્ર. '

१२६

૧. સ્થા. ૯૪, પ્રજ્ઞા. ૪૯.

ઈસરમત (ઈશ્વરમત) ઈશ્વરને સૃષ્ટિકર્તા માનતો પાખંડી મત. '

૧. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૧૯૫.

ઈસા (ઈશા) કેટલાક ઇન્દ્રો, તેમના **લોગપાલો** અને પત્નીઓ વગેરેની અભ્યન્તર સભા (અભ્યન્તર, મધ્યમ અને બાહ્ય ત્રણ સભાઓમાંની એક.)^૧

૧. સ્થા.૧૫૪, સ્થાઅ.પૃ.૧૨૮.

૧. ઈસાણ (ઈશાન) મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરે આવેલું બીજું સ્વર્ગ(કલ્પ). તેમાં અક્રચાવીસ લાખ સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો છે.^૧ દરેક વાસસ્થાન પાંચ સો યોજન ઊંચું² અને બે હજાર સાતસો યોજન સુધી વિસ્તરેલું છે.³ આ વાસસ્થાનોમાં રહેતા દેવો શારીરિક સંભોગનો આનંદ મેળવે છે.^૪

૧.સમ.૨૮,૧૫૦,ભગ.૧૭૨, અનુહે.	૧-૩૩, ૬૨.
પૃ.૯૨,જ્ઞાતા.૧૫૮,સ્થા.૧૧૪-	૨.સમ. ૧૦૮.
	૩. સમ. ૨૭.
૩૮૩, ૪૦૫, ૪૬૯, ૫૦૬, ૫૭૫,	૪. સ્થા. ૧૧૬.
પ૭૯, ૬૪૪, ૬૮૩, ૭૬૯, સમ.	

૨. ઈસાણ આ જ નામના બીજા સ્વર્ગ(કલ્પ)નો ઇન્દ્ર. તેને એંસી હજાર સામાનિકો (સમૃદ્ધિમાં ઇન્દ્ર સમાન પરંતુ ઇન્દ્રત્વવિહીન દેવો), તેત્રીસ (મંત્રીનું કામ કરતા) ત્રાયસ્થિશ દેવો, ચાર લોકપાલો, આઠ મુખ્ય પત્નીઓ, ત્રણ પરિષદો, સાત સેનાનાયકો અને ત્રણસો વીસ હજાર આત્મરક્ષકો હોય છે. તે લોકના ઉત્તરાર્ધનો અધિપતિ છે. ' અંકવડંસય તેનો મુખ્ય મહેલ છે. ' તેની મુખ્ય આઠ પત્નીઓ આ છે – ક્રહ્યા(૨), કહ્હરાઇ(૩), રામા(૨), રામરક્રબિયા(૧), વસુ(૬), વસુગુત્તા(૧), વસુમિત્તા(૧) અને વસુંધરા(૪).*

૧.ભગ.૧૩૪,૧૬૯,૧૭૨,૪૦૬,	૨. પ્રજ્ઞા.૫૩, ભગઅ.૫ૃ.૧૭૪, કલ્પવિ.૫ૃ.
જમ્બૂ.૩૩,૧૧૮,૧૨૨.સમ.૮૦,	૨૫, સ્થા.૯૪,૨૫૬,૨૭૩,૩૦૭,૪૦૪,
આવનિ.૫૧૮, આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૫,	૫૦૫,૫૭૪,૫૮૨-૮૩,૬૧૨, ૬૪૪,
વિશેષા.૧૯૪૫, ૧૯૭૩, પ્રજ્ઞા.૫૩,	EC2,95C.
જ્ઞાતા.૧૪૮, ૧૫૮.	૩. ભગ. ૧૭૨.
	૪. સ્થા.૬૧૨, ભગ.૪૦૬.

૩. ઈસાણ આ જ નામના સ્વર્ગમાં રહેતો કોઈ પણ દેવ. તેની ઉત્કૃષ્ટ ઊંચાઈ સાત રત્ની છે.' તેનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બે સાગરોપમ વર્ષથી કંઈક વધારે છે અને જઘન્ય આયુષ્ય એક પલ્યોપમ વર્ષથી કંઈક વધારે છે.'

૧. અનુ.૧૩૩. ૨. સમ.૧-૨, સ્થા.૧૧૩, અનુ.૧૩૯.

૪. ઈસાણ વિયાહપણ્ણત્તિના સત્તરમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.ં^૧

૧. ભગ. ૫૯૦.

પ. ઈસાણ દિવસ અને રાતના ત્રીસ **મુહુત્ત**માંનું એક.'

૧. જમ્બૂ. ૧૫૨, સૂર્ય.૪૭, સમ.૩૦.

ઈસાણકપ્પ (ઈશાનકલ્પ) આ અને ઈસાણ(૧) એક છે.

૧. ભગ. ૧૭૨, જ્ઞાતા.૧૫૮.

ઈસાણદેવિંદ (ઈશાનદેવેન્દ્ર) આ અને ઈસાણ(૨) એક છે.

૧.સમ.૮૦, ભગ.૧૩૪, ૪૦૬, ૫૨૦, આવચૂ.૧.પૃ.૧૪૪.

ઈસાણવડિંસગ(ય) (ઈશાનાવતંસક) ઈસાણ(૧) નામના સ્વર્ગ (કપ્પ)નું સૌથી મોટું વાસસ્થાન. ' તે કેન્દ્રમાં આવેલું છે. તેની લંબાઈ અને પહોળાઈ બાર સો પચાસ હજાર યોજન છે. '

૧. સમ.૧૩, ભગ.૧૩૪, ૧૭૨, ૬૦૩.

ઈસાણવડેંસઅ (ઈશાનાવતંસક) જુઓ ઈસાણવડિસંગ.

૧. ભગ. ૬૦૩.

ઈસાણસ્સ અગ્ગમહિસી (ઈશાનસ્ય અગ્રમહિષી) <mark>ણાયાધમ્મકહા</mark>ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધનું દસમું અધ્યયન.^૧

૧. જ્ઞાતા. ૧૪૮.

ઈસાણિંદ (ઈશાનેન્દ્ર) આ અને ઈસાણ(૨) એક છે. '

૧. આવચૂ.૧. પૃ. ૨૯૫.

ઈસિ (ઈષત્) **ઈસિપબ્ભારાનું** બીજું નામ.^૧

૧. સમ.૧૨.

ઈસિગણ જુઓ ઇસિણ.^૧

૧. સમ.૪૩.

ઇસિપબ્ભારા (ઈષત્પ્રાગ્ભારા) સિદ્ધોનું (મુક્ત આત્માઓનું) વાસસ્થાન. સવ્વક્રસિદ્ધ(૧) વિમાન (સ્વર્ગીય વાસસ્થાન)ની ઉપર બાર યોજન દૂર તે આવેલું છે. તે ઉધાડેલી છત્રીના આકારનું છે. તે પિસ્તાળીસ લાખ યોજન લાંબું તેમ જ પહોળું છે અને તેનો પરિઘ તેનાથી ત્રણ ગણા કરતાં કંઈક વધારે છે. તેની જાડાઈ આઠ યોજન છે. વચ્ચે જાડાઈ સૌથી વધારે છે અને કિનાર તરફ જતાં ઘટતી જાય છે તે એટલે સુધી કે સાવ છેડે માંખીની પાંખ જેટલી જાડાઈ થઈ જાય છે. 'તેનાં બાર નામો છે – ઈસિ, ઈસિપબ્ભારા, તશૂઈ, તશુતશૂઈ કે તશૂયતરી, સિદ્ધિ(૧), સિદ્ધાલય, મુત્તિ, મુત્તાલય, બંભ(૭), બંભવડિંસય, લોકપડિપૂરણા અને લોગગ્ગચૂલિઆ. ર

- ્૧. દેવે.૨૭૩, ૨૭૯, ઉત્તરા. ૩૬. ૫૮-૬૨, ઔપ.૪૩, પ્રજ્ઞા.૫૪, આવનિ.૯૫૪થી આગળ, સ્થા. ૧૪૮, ૬૪૮, સમ.૪૫, ભગ. ૪૩૬, ૬૪૫, તીર્થો.૧૨૨૫.
 - ૨. સમ.૧૨, સ્થા. ૬૪૮.

ઈસીપબ્ભારા (ઈષત્પ્રાગ્ભારા) જુઓ ઈસિપબ્ભારા.

૧. પ્રજ્ઞા.૧૫૫, ઓધનિ.૪૩.

<u>6</u>

ઉઇઓદ (ઉદિતોદ) જુઓ ઉદિઓદઅ.'

૧. આવનિ. ૧૫૪૫.

```
ઉંજાયણ (ઉજ્જાયન) વાસિટ્ટ ગોત્રની એક શાખા.<sup>૧</sup>
```

૧. સ્થા. પપ૧.

```
ઉંબર (ઉદુમ્બર) વિવાગસુયના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું સાતમું પ્રકરણ.'
```

૧. વિષા. ૨.

૧<mark>. ઉંબરદત્ત</mark> (ઉદુમ્બરદત્ત) <mark>પાડલસંડના સાગરદત</mark>્ત(૫) અને ગંગદત્તાનો પુત્ર. પાપકર્મના ઉદયના કારણે તે સોળ રોગોથી પીડાતો હતો. તેના પૂર્વભવમાં તે વિજયપુરના રાજા **કણગરહ**(૨)નો રાજવૈદ્ય હતો.^૧

૨. ઉંબરદત્ત પાડલસંડ નગરની બહાર આવેલા ઉદ્યાનમાંનો યક્ષ.^૧

૧. વિપા. ૨૮.

<mark>ઉક્કરડ</mark> (ઉત્કરટ) જુઓ <mark>ઉક્કુરુડ.</mark> '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૬૦૧.

<mark>ઉક્કલવાડિ</mark> (ઉત્કલવાદિન્) <mark>અરિદ્રષ્નેમિ</mark>ના તીર્થમાં થયેલા એક અજૈન ઋષિ જેમનો સ્વીકાર **પત્તેયબુદ્ધ** તરીકે થયો છે.'

૧. ઋષિ (સંગ્રહશી). જુઓ ઋષિ. ૨૦ પણ.

<mark>ઉક્કામુહ</mark> (ઉલ્કામુખ) એક <mark>અંતરદીવ</mark>.'

૧. સ્થા. ૩૦૪, પ્રજ્ઞા.૩૬, નન્દિમ.પૃ.૧૦૩.

ઉક્કાલિઅ અથવા ઉક્કાલિય (ઉત્કાલિક) અંગબાહિર ગ્રન્થોના બે પ્રકારોમાંનો એક પ્રકાર. ' આ પ્રકારના ગ્રન્થો કોઈપણ યોગ્ય સમયે વાંચી શકાય, અર્થાત્ તેમના

૧. વિપા. ૨૮.

અધ્યયન માટે કોઈ નિયત સમય નથી. કેટલાક આવા ગ્રન્થોની સૂચી નીચે પ્રમાણે છે.³--

(૧) દસવે આલિય, (૨) કપ્પિયા કપ્પિય, (૩) ચુલ્લકપ્પસુય, (૪) મહાકપ્પસુય(૨), (૫) ઉવવાઇય, (૬) રાયપસે શિય,(૭) જીવાભિગમ, (૮) પશ્શવણા, (૯) મહાપશ્શવણા, (૧૦) પમાયપ્પમાય, (૧૧) નંદી(૧), (૧૨) અશુઓગદાર, (૧૩) દેવિંદત્થવ, (૧૪) તંદુલવેયાલિય, (૧૫) ચંદાવિજ્ઝય, (૧૬) સૂરપશ્શત્તિ, (૧૭) પોરિસીમંડલ, (૧૮) મંડલપવેસ, (૧૯) વિજ્જાચરણવિશિચ્છય, (૨૦) ગણિવિજ્જા, (૨૧) ઝાણવિભત્તિ, (૨૨) મરણવિભત્તિ, (૨૩) આયવિસોહિ, (૨૪) વીયરાગસુઅ, (૨૫) સંલેહણાસુઅ, (૨૬) વિહારકપ્પ, (૨૭) ચરણવિહિ, (૨૮) આઉરપચ્ચક્રબાણ, (૨૯) પહાપચ્ચક્રબાણ. આવસ્સય પણ ઉક્કાલિય ગ્રન્થ છે.* જુઓ કાલિય.

૧. નન્દિ <i>.</i> ૪૪, સ્થા. ૭૧.	૩. નન્દિ.૪૪, નન્દિમ.પૃ.૨૦૨થી આગળ,
૨.નન્દિચૂ.પૃ.૫૭, નન્દિમ.પૃ.૨૦૪,	નન્દિહ.પૃ.૭૦, પાક્ષિ.પૃ.૪૩, અનુચૂ.
ં અનુચૂ.પૃ.૫, અનુહે.પૃ.૬,સ્થાઅ.	પૃ.૨.
પૃ.૫૨.	૪. અનુહે. પૃ. ૬.

ઉક્કુરુડ (ઉત્કુરુટ) <mark>કુણાલા</mark>(૧) નગરીના અને <mark>સાગેય</mark>માં મૃત્યુ પામેલા બે ગુરુઓમાંના એક. આ શબ્દના બીજા રૂપાન્તરો પણ મળે છે – ઉક્કરડ, ઓકુરુડ, અને કુરુડ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૬૦૧, આવહ.પૃ.૪૬૫, ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧૦૮.

ઉક્કોસિઅ (ઉત્કૌશિક) વઇરસેણ(૩) આચાર્ય જે વંશના હતા તે વંશ.¹

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૫૫.

ઉ**ક્ઞિત્તણાઅ** (ઉત્લિપ્તજ્ઞાત) <mark>ણાયાધમ્મકહા</mark>ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું પાંચમું અધ્યયન.^૧ ૧. જ્ઞાતા.૫, સમ.૧૯, જ્ઞાતાઅ.૫.૧૦, આવચૂ.૧.૫.૧૩૧.

ઉગ્ગ (ઉગ્ર) લોકોના રક્ષણ માટે પ્રથમ <mark>તિત્થયર ઉસભ</mark>ે(૧) રક્ષક તરીકે નિયુક્ત કરેલું ક્ષત્રિય કુળ. ' તે એક **આરિય**(આર્ય) કુળ તરીકે જાણીતું છે. ^ર

૧.ભગ.૩૮૩,૬૮૨,સૂત્ર.૨.૧.૯., પૃ.૮૧,સ્થા.પૃ.૨૧૦,ઉત્તરાશા.પૃ. ૪૧૮, જ્ઞાતા.૫૫, આચા.૨.૧૧, આચનિ. કલ્પવિ.પૃ.૨૩૨, કલ્પધ. પૃ.૧૪૯, ૨૨-૨૩, કલ્પ.૧૮, વિશેષા.૧૬૫૮, તીર્થો.૧૦૧૨. ૧૮૪૭, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૪, ૨. ૨.પ્રજ્ઞા.૩૭.

ઉગ્ગવઈ (ઉગ્રવતી) પખવાડિયાના પહેલા, છકા અને અગિયારમા દિવસોની રાત્રિઓ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૯.

ઉગ્ગસેણ (ઉગ્રસેન) મહુરા(૧)નો રાજા. ' કંસ(૨) તેનો પુત્ર હતો અને ણભસેણ તેનો પૌત્ર હતો. ' રાઈમઈ અને સચ્ચભામા તેની પુત્રીઓ હતી. ' વાસુદેવ(૨) કણ્હ(૧)ના આધિપત્યમાં રહેલા સોળ હજાર રાજાઓમાં તે અગ્રેસર હતા. ' ણભસેણ અને તે ઉપરનું ટિપ્પણ જઓ.

૧. જ્ઞાતા.૫૨, કલ્પસ.પૃ.૧૭૬.	કલ્પસ.પૃ.૧૭૬.
૨.કલ્પસ. પૃ.૧૭૩, વિશેષાકો.	૪. નિર.૫.૧., જ્ઞાતા.૧૧૭, અન્ત.૧.
૫. ૪૧૨.	દશચ.પ.૩૧૦. આવચ.૧.૫.૩૫૫

૩. કલ્પવિ. પૃ. ૨૧૩, કલ્પધ. પૃ. ૧૩૯.

ઉચ્ચ બારમા **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત**(૧)ના પાંચ મહેલોમાંનો એક.^૧

૧. ઉત્તરા. ૧૩.૧૩.

ઉચ્ચત્તરિઆ (ઉચ્ચતરિકા) અઢાર પ્રકારની **બંભી**(૨) લિપિઓમાંની એક.^૧ આ અને **અંતક્ષ્ખરિયા** એક હોવાનો સંભવ છે.²

૧. સમ.૧૮. ૨. પ્રજ્ઞા.૩૭.

ઉચ્ચણાગરી (ઉચ્ચનાગરી) **સંતિસેણિઅ**' આચાર્યથી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા. **કોડિયગણ**(૨)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.'

૧. કલ્પ (થેરાવલી).૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૬૧. ૨. કલ્પવિ.પૃ.૨૬૦.

ઉચ્છુઘર (ઇક્ષુગૃહ) જ્યાં આચાર્ય **રક્ઞિય**(૧) વર્ષાવાસના ચાર મહિના રહ્યા હતા તે **દસપુર**નું ઉદ્યાન.'

૧. વ્યવભા.૮.૨૨૨, આવભા.૧૪૨, આવહ.પૃ.૩૦૧.

ઉજુવાલિયા (ઋજુપાલિકા) જંભિયગામ પાસે વહેતી નદી. તિત્થયર મહાવીરને આ નદીના ઉત્તર કાંઠે કેવળજ્ઞાન થયું હતું.'

 આચા.૨.૧૭૯, કલ્પ.૧૨૦, આવનિ.૨૫૪, વિશેષા.૧૬૭૩, ૧૯૮૨, આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૨, કલ્પવિ.પૃ.૧૭૭.

ઉજ્જંત (ઉજ્જયન્ત) જુઓ <mark>ઉજિંજત</mark>. '

૧. આવહ.પૃ.૭૦૯.

<mark>ઉજ્જલિઅ</mark> (ઉજ્જ્વલિત) <mark>વાલુયપ્પભા</mark> નરકભૂમિમાં આવેલું નારકીઓનું એક વાસસ્થાન.'

૧. અન્ત. ૯.

<mark>ઉજિંજત (</mark>ઉજ્જયન્ત) આ નામનો પર્વત. બાવીસમા <mark>તિત્યંકર અરિટ્ટણેમિને આ</mark> પર્વતના શિખર ઉપર કેવળજ્ઞાન થયું હતું. ^૧ત્યાં જ તેઓ પાંચસો છત્રીસ શ્રમણો સાથે^૨

મોક્ષ પામ્યા હતા.³ તેમના સંસારત્યાગનું સ્થળ પજ્ઞ આ જ હતું.^૪ આ પર્વત અને **રેવય**ગ એક છે.^પલોકમાં તે ગિરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.⁵

૧.કલ્પ.૧૭૪, ઓઘનિદ્રો. પૃ.૧૧૯.	તીર્થો.પપ૪.
૨. કલ્પ. ૧ ૮૨.	૪. ઓઘનિદ્રો.પૃ.૧૧૯, આવ.પૃ.૮.
૩. કલ્પ.૧૮૨, જ્ઞાતા.૧૨૯-૧૩૦,	૫. ઉત્તરાશા. પૃ. ૪૯૨.
વિશેષા.૧૭૦૨, આવનિ.૩૦૭,	૬. જિઓડિ. પુ.૨૧૧.

ઉજ્જુમઇ (ઋંજુમતિ) સંભૂઇ(૪)ના બાર શિષ્યોમાંનો એક.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

ઉજ્જુવાલિયા (ઋજુપાલિકા) આ અને ઉજુવાલિયા એક છે.[•]

૧. આચા.૨.૧૯૭.

ઉજ્જેંત (ઉજ્જયન્ત) જુઓ ઉજિંજત.'

૧. બૃભા. ૩૧૯૨.

ઉજ્જેણી (ઉજ્જયિની) અવંતિ(૧) દેશનું (વર્તમાન માલવાનું) પાટનગર. ' તે સિંધુ-સોવીરના પાટનગર વીતિભયથી એંશી યોજનના અંતરે આવેલું હતું. ' આ પાટનગરમાં રાજ કરનાર કેટલાક રાજાઓ નીચે પ્રમાણે હતા— ચંડપજ્જોઅ અથવા પજ્જોઅ³, કુણાલ[×], સંપઇ^પ, બલમિત્ત(૧)^૬, ગદ્દભિલ્લ⁹ અને જિયસત્તુ(૨૩). ' પ્રસિદ્ધ મલ્લ અટ્ટણમલ્લ ઉજ્જેણીનો હતો. ' આ નગરમાં પાંચ સો ઉપાશ્રયો હતા. ' તેમાં મહાકાલ(૩) નામે પ્રસિદ્ધ મોટું મંદિર હતું. '' નીચેના આચાર્યો આ નગરમાં આવ્યા હતા— વઇર(૨)'', મહાગિરિ'', સુહત્થિ(૧)'', ચંડરુદ્દ'', રક્ષ્બિય(૧)'', ભદરુત્ત¹⁹, કાલગ(૧)' અને આસાઢ(૨)'૯. શ્રમણ અવંતિસુકુમાલ પણ આ નગરના હતા. '⁰ સગ(૨)ને આચાર્ય કાલગ(૧) અહીં બોલાવી લાવ્યા હતા. '' તેની એકતા વર્તમાન ઉર્જન સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. '' જુઓ અવંતિ(૨).

૧.ઉત્તરાચૂ.પૃ.૩૧, પ્રશ્નઅ.પૃ.૯૦,	૮. આવચૂ. પૃ.૨૨૫.
ઉત્તરાશા.પૃ.૪૯.	૯. આવનિ.૧૨૭૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ.
૨.નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૫.	૧૦૯, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૧૨.
૩.ઉત્તરાનિ.પૃ.૯૬, આવચૂ.૨.	૧૦. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૬.
પૃ.૧૫૯,સ્થાઅ.પૃ.૪૩૧.	૧૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૭.
૪.બૃક્ષે.૯૧૭, અનુહે.પૃ.૧૦.	૧૨. આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૨.
૫. કલ્પધ. પૃ.૧૬૪-૬૫, નિશીચૂ.પૃ.	૧૩. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૫૭.
341-342.	૧૪. બૃક્ષે.૯૧૮.
૬.દશાચૂ. પૃ.૫૫.	૧૫. આવચૂ.૨.૫ૃ.૭૭.
૭.નિશીચૂ. ૩. પૃ.૫૯.	૧૬. મર.૪૮૯.

૧૭.આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૯૪.
૧૮. ઉત્તરાનિ. પૃ. ૧૨૭, ઉત્તરાચૂ.
પૃ. ૮૩, નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૧૩૧.
૧૯. નિશીચૂ. ૧. પૃ. ૨૦, દશચૂ. પૃ.૯૬.
૨૦. સંસ્તા. ૬૫, મ૨. ૪૩૫, નિશીચૂ. ૨.
પૃ.૯૦, ઉત્તરાશા. પૃ.૮૫, ૨૧૩,
૨૧૮, ઉત્તરાક. પૃ.૩૧, ૩૮,
૨૧.
આવનિ. ૭૬૭, ૧૨૭૫-૭૮,

૧૨૯૫,૧૩૦૪,બૃભા.૪૨૧૯-૨૨, ૫૧૧૫, આવચૂ. ૧.પૃ.૧૮૯, ૪૦૩, ૪૦૯, ૪૮૯, ૪૯૨,૫૪૦, ૨.પૃ. ૧૫૪, ૧૫૭, ૧૬૨,૧૬૪, ૨૦૨, ૨૮૩, ઓધનિભા.૨૬, ઉત્તરાચૂ. પૃ.૫૩, ૫૫, ૧૨૮, નન્દિમ.પૃ.૧૪૫. ૨૧. વ્યવભા. અને વ્યવમ.૧૨.પૃ.૯૪. ૨૨. જિઓડિ.પૃ. ૨૦૯.

<mark>ઉજ્જોતતરા</mark> (ઉદ્યોતતરા) તે નગર જ્યાં પોતાના હાથે <mark>બારવઈ</mark>નો નાશ થવાની ભવિષ્યવાણીની અફવા **દીવાયણે**(૩) સાંભળી હતી.'

૧. દશહ.પૃ.૩૬.

૧૩૨

ઉજ્ઞ (અયોધ્યા) જુઓ અ<mark>ઓ</mark>જ્ઝા.'

૧. ઉજ્ઝિયઅ (ઉજ્ઝિતક) **વિવાગસુયના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું બીજું પ્રકર**શ.' ૧. વિપા.૨.

૨. ઉજ્ઝિયઅ વાણિયગામના વિજયમિત્ત(૨) અને સુભદા(૭)નો પુત્ર. તે તે જ ગામની ગણિકા કામજ્ઝયાના પ્રેમમાં પડ્યો અને તેની સાથે રહેવા લાગ્યો. રાજા મિત્તે(૩) કામજ્ઝયાને પોતાની સાથે રાજમહેલમાં રહેવા આવી જવા કહ્યું. કામજ્ઝયા ઉજ્ઝિયઅને છોડી રાજમહેલમાં રાજા સાથે રહેવા લાગી. ઉજ્ઝિયઅ આ વિયોગ સહન કરી શક્યો નહિ. એકવાર તે રાજમહેલમાં પ્રવેશ્યો અને કામજ્ઝયા સાથે સંભોગમાં લીન થઈ ગયો. રાજાએ તેને સંભોગ કરતો પકડ્યો અને સખત શિક્ષા કરી. ઉજ્ઝિયઅ તેના પૂર્વભવમાં ગોત્તાસ(૨) હતો.'

૧. વિષા.૯-૧૪, સ્થાઅ.પૃ.**૫૦**૭.

ઉજ્ઝિયા (ઉજ્ઝિતા) **ધણપા**લ(૩)ની પત્ની.'

૧. જ્ઞાતા. ૬૩.

ઉટ આ અને ઉડ્ડ એક છે.'

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

ઉટ્ઠાણસુઅ (ઉત્થાનશ્રુત) એક **અંગબાહિર કાલિઅ** ગ્રન્થ. તે નષ્ટ થઈ ગયો છે.'

૧. પાક્ષિ.પૃ.૪૫, વ્યવ.૧૦.૨૮, નન્દિ.૪૪, નન્દિહ.પૃ.૭૩, નન્દિમ.પૃ.૨૦૭, નન્દિચૂ.પૃ.૬૦.

<mark>ઉડંક</mark> એક ઋષિ જેની રૂપવતી પત્ની ઉપર લોકપ્રિય દેવ ઈંદે(૫) બળાત્કાર કર્યો

૧. આવનિ.૩૮૨.

૧૩૩

હતો.'

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૩૪૦, બૃક્ષે.૫૪૩.

ઉડુવાડિયગણ (ઉડુવાટિકગણ) ભદજસ(૨)થી શરૂ થયેલો નવ ગણોમાંનો એક. તેની ચાર શાખાઓ અને ત્રણ કુળો નીચે મુજબ છે**− ચંપિજ્જિયા, ભદિજ્જિયા, કાકંદિયા,** મેહલિજ્જિયા; ભદજસિયા, ભદવુત્તિઅ અને જસભદ(૩).ધ

૧. કલ્પ(યેરાવલી). ૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૯, સ્થા.૬૮૦.

ઉડુવિમાણ (ઉડુવિમાન) **સોહમ્મ**(૧) સ્વર્ગના પ્રથમ સ્તરમાં આવેલું એક વાસસ્થાન(વિમાન). ^૧ તેની લંબાઈ તેમ જ પહોળાઈ પિસ્તાળીસ લાખ યોજન છે. ^૨

૧. સ્થા.૩૨૮. ૨. સમ.૪૫.

ઉડ્ડ (ઓડ્ર) તેનાં રૂપાન્તરો ઉટ્ટ અને ઉદુ છે. તે એક અજ્ઞારિય(અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકોનો વાચક શબ્દ છે. ' ઉડ્ડો કે ઓડ્રોનો આ દેશ સ્વાત(Swat) માં અર્થાત્ પ્રાચીન ઉડિયાનમાં આવેલો છે. પંજાબ, રાજસ્થાન અને પશ્ચિમ ભારતના વર્તમાન ઓડ લોકો સ્વાત દેશમાંથી આવી ત્યાં વસેલા હોય એ સંભવ છે. ' ઓડ્ર ઓરિસ્સાનું પણ નામ રહ્યું છે. ³

૧. ૫જ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩, પ્રશ્ન.૪. ૨.જિઓમ.પૃ.૬૧-૬૩.

ઉ**ડ્ડુવાડિયગણ** (ઉડ્ડુવાટિકગણ) આ અને ઉડુવાડિયગણ એક છે.^૧

૧. સ્થા. ૬૮૦.

ઉણ્ણાઅ અથવા **ઉણ્ણાગ** (ઉણાક) તિત્થયર મહાવીર આ સ્થળે આવ્યા હતા.^૧ ઉત્તરપ્રદેશમાં આવેલું ઉનઓ(Unao) કદાચ આ ઉણ્ણાઅ હોય.^૨

```
૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૫,આવનિ.૪૯૧,આવહ.પૃ.૨૧૧,કલ્પવિ.પૃ.૧૬૭.
```

૨. શ્રભમ.પૃ.૩૫૭.

ઉણ્ણાત (ઉન્નાત) જંબૂદીવના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલું નગર. ધ

૧. નિર.પ.૧.

ઉત્તમ મંદર(૩) પર્વતનું બીજું નામ.**' સમવાય** અનુસાર પાઠાન્તર ઉત્તર(૩) છે.^{*} ૧. જખ્યૂ. ૧૦૯. ૨. સમ.૧૬.

- **૧. ઉત્તમા** પખવાડિયાની પંદર રાત્રિઓમાંની પ્રથમ રાત્રિ.^૫
 - ૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

૨. ઉત્તમા જક્ખ દેવોના ઇન્દ્ર **પુષ્ણભદ**(૫)ની મુખ્ય પત્ની.^૧ તેના પૂર્વભવમાં તે એક

૩. ટ્રાઈ.પૃ.૩૩૩-૩૩૬.

વેપારીની પુત્રી હતી.' **માણિભદ**(૧)ની મુખ્ય પત્નીનું નામ પણ ઉત્તમા જ છે.'

૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩. ૨. જ્ઞાતા.૧૫૩. ૩. ભગ.૧૬૯.સ્થા.૬૯૩. ૩. ઉત્તમા **ણાયાધમ્મકહા**ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું અગિયારમું અધ્યયન.¹

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.

1. ઉત્તર આચાર્ય મહાગિરિના આઠ શિષ્યોમાંનો એક.'

૧. કલ્પ (થેરાવલી).૭.

૨. ઉત્તર જંબૂદીવના એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં આવતી ઉસ્**સપ્પિણી**માં થનારા બાવીસમા તિત્થંકર.^૬

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૨૧.

<mark>૩. ઉત્તર મંદ</mark>ર(૩) પર્વતનું બીજું નામ.^૧ તેનું પાઠાન્તર ઉત્તમ છે.^૨

૧. સમ.૧૬. ૨. જમ્બૂ.૧૦૯.

<mark>ઉત્તરઅંતરદીવ</mark> (ઉત્તરઅન્તર્દ્ધીપ<mark>) વિયાહપછ્ણત</mark>િના દસમા શતકના સાતથી ચોત્રીસ ઉદ્દેશકો.^૧

૧. ભગ.૩૯૪.

૧. ઉત્તરકુરા (ઉત્તરકુરુ) **રઇકરગ** પર્વતની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું સ્થાન. **ઈસાણ**(૨)ની આઠ પટરાણીઓમાંની એક **રામા**(૨)નું તે પાટનગર છે.^૧

૧. સ્થા.૩૦૭.

૨<mark>. ઉત્તરકુરા</mark> સંસારત્યાગના પ્રસંગે **તિત્થયર અરિટ્ટણેમિ**એ ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.^૧

૧. સમ.૧૫૭.

૩. ઉત્તરકુરા આ અને ઉત્તરકુરુ(૧) એક છે. '

૧. સ્થા.૩૦૨, જીવા. ૧૪૮.

૧. ઉત્તરકુરુ મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરે આવેલા પ્રદેશનો એક ભાગ. તે જંબૂદીવના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલો છે. તેનો આકાર બીજના ચન્દ્ર જેવો છે. તે પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ ફેલાયેલો છે. તેની ઉત્તરથી દક્ષિણ પહોળાઈ ૧૧૮૪૨_{ને} યોજન છે. તેની ઉત્તર તરફ ફેલાયેલો છે. તેની ઉત્તરથી દક્ષિણ પહોળાઈ ૧૧૮૪૨_{ને} યોજન છે. તેની ઉત્તર તરફની જીવા પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ પ૩૦૦૦ યોજનના માપની છે. તેની ધશુપિક દક્ષિણમાં ૬૦૪૧૮^૧ યોજનની છે. ' તેમાં(બે) જમગ(૧) પર્વતો, શીલવંત(૨) સરોવર, કંચણગપવ્વય પર્વતો, વગેરે છે.' તેમાં જંબુસુદંસણાનું વૃક્ષ આવેલું છે.³ તેમાં વસનારા લોકો ઓગણપચાસ દિવસમાં જ પુત્ર બની જાય છે[×] અને સુસમસુસમા

નામનો ઉત્તમોત્તમ કાળ ભોગવે છે. *

- ૧.જીવા.૧૪૭,૪મ્બૂ.૮૫,૮૭,મર. ૩. જમ્બૂ.૯૦, જીવા.૧૫૧, સ્થા. ૭૬૪ ૬૦, સમ.૫૩.સ્થા.૧૯૭,૩૦૨, ૪. સમ. ૪૯. પરર, પપપ. **પ. ભગઅ. પુ. ૮૯૭**.
- ૨.જીવા.૧૪૮-૧૫૨, જમ્બુ.૮૮-૯૦, ભગઅ.પુ.૬૫૪-૬૫૫.
- ર. ઉત્તરકુર ઉત્તરકુર (૧) પ્રદેશનો અધિષ્ઠાતા દેવ. '

```
૧. જમ્બુ. ૯૧.
```

૩. ઉત્તરકુર ઉત્તરકુર (૧) પ્રદેશમાં આવેલું સરોવર. '

૧. જીવા.૧૫૦, જમ્બૂ.૮૯, સ્થા.૪૩૪.

૪. ઉત્તરકુર્(૧) **ગંધમાદણ** પર્વતનું શિખર' અને (૨) **માલવંત(**૧) પર્વતનું શિખર. ^ર ૧. જમ્બુ. ૮૬, સ્થા.૫૯૦. ૨. જમ્બુ.૯૧, સ્થા.૬૮૯.

પ. ઉત્તરકુરુ સાગેય નગરની બહાર આવેલું ઉદ્યાન. તેમાં જ**ક્ખ પાસમિય**નું ચૈત્ય હતું.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૪. વિપા. ૩૪.

```
ઉત્તરકરદહ (ઉત્તરકરદ્રહ) આ અને ઉત્તરકુર (૩) એક છે. '
```

૧, સ્થા.૪૩૪.

ઉત્તરકૂલગ (ઉત્તરકૂલક) ગંગાના ઉત્તર તટમાં જ જેમણે પોતાનું આવવું-જવું મર્યાદિત કરી દીધું છે՝ (અર્થાત્ તે મર્યાદા બહાર જતા-આવતા નથી) તે વાનપ્રસ્થ તાપસોનો वर्ग २

૧. ભગઅ. પૃ.૫૧૯. ર. ભગ.૪૧૭, નિર.૩.૩, ઔપ.૩૮.

ઉત્તરખત્તિયકુંડપુર (ઉત્તરક્ષત્રિયકુષ્ડપુર) જુઓ ખત્તિયકુંડપુર. '

૧. આચા.૨.૧૭૬

ઉત્તરચૂલિયા (ઉત્તરચૂલિકા) આગમગ્રંથ જે નાશ પામ્યો છે. '

૧. આવચુ. ૨.૫.૧૫૭.

ઉત્તરજૂઝયણ (ઉત્તરાધ્યયન) એક **અંગબાહિર કાલિય** ગ્રન્થ.^૧ તેના કર્તા એક નથી પણ અનેક છે.^ર તેમાં નીચે જણાવેલાં છત્રીસ અધ્યયનો છે.^૩ (૧**) વિણયસુય,** (૨) પરીસહ, (૩) ચઉરંગિજ્જ, (૪) અસંખય, (૫) અકામમરણ, (૬) ણિયંઠિ, (૭) ઓરબ્ભ, (૮) કાવિલિજ્જ, (૯) ણમિપવ્વંજ્જા, (૧૦) દુમપત્તય, (૧૧) બહુસુયપુજ્જ, (૧૨) હરિએસ(૩), (૧૩) ચિત્તસંભૂઈ, (૧૪) ઉસુયારિજ્જ, (૧૫) સભિક્ષ્ખુ(૨), (૧૬) સમાહિઠાણ, (૧૭) પાવસમણિજ્ઝ, (૧૮) સંજઇજ્ઝ, (૧૯) મિયચારિયા, (૨૦) ણિયંઠિજ્ઝ, (૨૧) સમુદ્દપાલિજ્ઝ, (૨૨) રહણેમિય, (૨૩) કેસિગોયમિજ્ઝ, (૨૪) સમિઇ, (૨૫) જણ્ણઇજ્ઝ, (૨૬) સામાયારી, (૨૭) ખલુંકિજ્ઝ, (૨૮) મુક્ષ્ખગઇ, (૨૯) અપ્પમાય, (૩૦) તવ, (૩૧) ચરણ, (૩૨) પમાયઠાણ, (૩૩) કમ્મપ્પયડિ(૨), (૩૪) લેસા(૨), (૩૫) અણગારમગ્ગ અને (૩૬) જીવાજીવવિભત્તિ. સમવાયમાં જે અધ્યયનોનાં નામો જુદાં છે તે રૂપાન્તરો માત્ર છે જે નીચે પ્રમાશે છે.^૪ – (૩) ચાઉરંગિજ્ઝ, (૫) અકામમરણિજ્ઝ, (૬) પુરિસવિજ્ઝ, (૭) ઉરભિજ્ઝ, (૮) કાવિલિય, (૧૧) બહુસુયપૂઝ, (૧૨) હરિએસિજ્ઝ, (૧૩) ચિત્તસંભૂય, (૧૫) સભિક્ષ્પુગ, (૧૬) સમાહિઠાણાઈ, (૨૦) અણાહપવ્લજ્ઝ, (૨૨) રહણેમિજ્ઝ, (૨૩) ગોયમકેસિજ્ઝ, (૨૪) સમિતીઓ, (૨૮) મોક્ષ્પમગ્ગઇ, (૩૦) તવોમગ્ગ, (૩૧) ચરણવિહિ(૨), (૩૨) પમાયઠાણાઈ, (૩૩) કમ્મપયડિ અને (૩૪) લેસજ્ઝયણ.

'ઉત્તરજઝયશ' નામમાં રહેલો 'ઉત્તર' શબ્દ ત્રણ અર્થો આપે છે– (૧) અંતિમ, (૨) ઉત્તમ અને (૩) પછી. કેટલાક માને છે કે ઉત્તરજૂઝયણગત ઉપદેશ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરતાં પહેલા મહાવીરે આપેલો અન્તિમ ઉપદેશ છે. ' કેટલાક 'ઉત્તર' શબ્દનો અર્થ ઉત્તમ કરે છે અને કહે છે કે ઉત્તરજૂઝયણના અધ્યયનો (અર્થાત્ તદ્દગત ઉપદેશ) ઉત્તમ છે. ' બીજા કેટલાક જણાવે છે કે 'ઉત્તરજૂઝયણ' નામમાં 'ઉત્તર' શબ્દનો પ્રયોગ એ હકીકત જણાવવા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે દસવેયાલિયની રચના પૂર્વેના કાળમાં ઉત્તરજૂઝયણનું પઠન આયારના પઠન પછી થતું હતું અને ઉત્તરકાળે દસવેયાલિયની રચના થઈ ગયા પછીના કાળમાં ઉત્તરજૂઝયણનું પઠન દસવેયાલિયના પઠન પછી કરવામાં આવે છે. ' મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૨૦૫૦૦ વર્ષો પછી એટલે કે પુસ(૪)ના મૃત્યુ પછી ઉત્તરજૂઝયણ નષ્ટ થઈ જશે. '

	૬. નન્દિમ.પૃ.૨૦૬.
૨.ઉત્તરાનિ.પૃ.૫. ઉત્તરાશા.પૃ.૫-૬.	૭. ઉત્તરાનિ.પૃ.૫, ઉત્તરાશા.પૃ.૫, વ્યવભા.
૩.ઉત્તરાનિ. પૃ.૯.	૩.૧૭૬.
૪.સમ. ૩૬.	૮. તીર્થો. ૮૨૬.
પ. ઉત્તરાનિ.પ. ૩. ઉત્તરાશા.પ. ૩.૭૧૨.	

ઉત્તરજ્ઝયણચુષ્ટિશ (ઉત્તરાધ્યયનચૂર્શિ) ગોવાલિય-મહત્તરના શિષ્ય દ્વારા ઉત્તરજ્યણ ઉપર રચવામાં આવેલી ચૂર્શિપ્રકારની ટીકા.' તે શિષ્ય જિણદાસગણિ-મહત્તર ગણાય છે.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૮૩. ૨. જુઓ હિકે. પૃ. ૧૯૩.

<mark>ઉત્તરજઝ્યણણિજ્જુત્તિ</mark> (ઉત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તિ) ભ**દબાહુ**(૨) દ્વારા ઉત્તરજ્ઝયણ ઉપર રચવામાં આવેલી ગાથાબદ્ધ નિર્યુક્તિપ્રકારની ટીકા.'

૧. આચાશી.પૃ.૮૪, આવનિ.૮૪, વિશેષા. ૧૦૭૯.

ઉત્તરડ્ઢભરહ (ઉત્તરાર્ધભરત) જંબુદીવમાં આવેલા ભરહ(૨) ક્ષેત્રનો ઉત્તરાર્ધ. તે વેયડ્ઢ(૨) પર્વતની ઉત્તરે, ચુલ્લહિમવંત પર્વતની દક્ષિણે, પશ્ચિમ લવણસમુદ્દની પૂર્વ અને પૂર્વ લવણસમુદ્દની પશ્ચિમે આવેલો છે. તેની લંબાઇ પૂર્વ-પશ્ચિમ છે અને તેની પહોળાઈ ઉત્તર-દક્ષિણ છે.^૧ તે આવાડ કોમનું પણ વસવાટનું સ્થાન રહ્યું છે.^ર તેમાં ગંગા અને સિંધુ(૧) નદીઓ વહે છે.³

૧. જમ્બૂ. ૧૬. ૨.જમ્બૂ.૫૬,૫૮, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૪ ૩. જમ્બૂ.૧૬,૭૪. ઉત્તરડ્ઢભરહકૂડ (ઉત્તરાર્ધભરતકૂટ) જંબૂદીવમાં આવેલા ભરહ(૨) ક્ષેત્રગત વેયડ્ઢ(૨) પર્વતનું શિખર.ધ

૧. જમ્બૂ ૧૨.

ઉત્તરડ્ઢમાણુસ્સખેત્ત (ઉત્તરાર્ધમનુપ્યક્ષેત્ર) માણુસખેત્તનો (જ્યાં મનુષ્યો વસે છે)ઉત્તરાર્ધ. છાસઠ સૂર્યો અને છાસઠ ચન્દ્રો તેમાં ઊગે છે.'

૧. સમ.૬૬.

ઉત્તરદ્ધકચ્છ (ઉત્તરાર્ધકચ્છ) મહાવિદેહમાં આવેલા કચ્છ(૧) પ્રદેશનો ઉત્તરાર્ધ. કચ્છના વેયડ્ઢ(૧) પર્વતની ઉત્તરે, ણીલવંત(૧) પર્વતની દક્ષિણે, માલવંત(૧) પર્વતની પૂર્વે અને ચિત્તકૂડ પર્વતની પશ્ચિમે તે આવેલો છે. સિંધુકુંડ તેમાં આવેલો છે. ૧. જમ્બ.૯૩.

ઉત્તરદ્વભરહ (ઉત્તરાર્ધભરત) જુઓ ઉત્તરડ્ઢભરહ.^૬

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૪, જમ્બૂ.૭૪.

ઉત્તર<mark>પોટ્ટવયા</mark> (ઉત્તરપ્રૌષ્ઠપદા) એક નક્ષત્ર. આ અને ઉત્તરભદ્દવયા એક છે.¹ ૧. સૂર્ય.૩૬.

૧. ઉત્તરબલિસ્સહગણ તિત્થયર મહાવીરના નવ શ્રમણગણોમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા.૬૮૦.

૨. ઉત્તરબલિસ્સહગણ મહાગિરિના બે શિષ્યો ઉત્તર અને બલિસ્સહ આચાર્યોથી શરૂ થયેલ શ્રમણગણ.' તેની ચાર શાખાઓ હતી– કોસંબિયા, કોડંબાણી, સુત્તિવત્તિયા અને ચંદણાગરી.

૧. કલ્પ(થેરાવલી). ૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૭.

ઉત્તરભદ્દવદા અથવા ઉત્તરભદ્દવયા (ઉત્તરભાદ્રપદા) જુઓ ઉત્તરાભદ્દવયા.[•] ૧. સુર્ય.૩૬.

ઉત્તરમધુરા અથવા ઉત્તરમહુરા (ઉત્તરમથુરા) ઉત્તર મથુરા.' જુઓ મહુરા(૧).

૧. આવહ.પ્ર.૩૫૭,૬૮૮, વ્યવમ.૪.પ્ર.૩૬.

ઉત્તરવાચાલ સેયવિયા પાસેનો પ્રદેશ. તેના જંગલમાં <mark>તિત્થયર મહાવીરને ચંડકોસિય</mark> નાગ ડસ્યો હતો.**' ભાગસેણ** વેપારી અહીંનો હતો.^ર જુઓ <mark>વાચાલ</mark>.

- ૧. આવનિ.૪૬૮. વિશેષા.૧૯૨૨-૨૩.
- ૨. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૯, આવનિ.૪૭૧, વિશેષા.૧૯૨૩, કલ્પધ.૫.૧૦૪, આવહ. પુ.૧૯૫.

ઉત્તરવેયડૂઢ (ઉત્તરવૈતાઢ્ય) વેયડૂઢ(૨) પર્વતનો ઉત્તરાર્ધ.

૧. જમ્બૂ. પર.

132

ઉત્તરા આચાર્ય **સિવભાઈ**(૧)ની બેન. પોતાના ભાઈને અનુસરી તે**ણે પોતાના સઘ**ળાં વસ્ત્રો તજી દીધાં અને નગ્ન સાધ્વી બની ગઈ. પછીથી શરીર ઢાંકવા એક વસ્ત્ર રાખવા તેને સમજાવી લેવાઈ.'

૧. વિશેષા. ૩૦૫૩, ઉત્તરાશા.પુ.૧૭૮-૧૮૦, ઉત્તરાનિ.પુ.૧૮૧.

ઉત્તરાપહ (ઉત્તરાપથ) જુઓ ઉત્તરાવહ.'

૧. દશચૂ. પુ. ૧૭.

ઉત્તરાપોટ્ટવયા (ઉત્તરાપ્રીષ્ઠપદા) ઉત્તરાભદવયા નક્ષત્રનું બીજું નામ. ધતેનું ગોત્રનામ **ધણંજય**(૪) છે.^ર

૧. સર્ય.૪૬. ૨. સુર્ય.૫૦, જમ્બુ.૧૫૯.

ઉત્તરાફગ્ગુણી (ઉત્તરાફાલ્ગુની) એક નક્ષત્ર. **' અજજમ** તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે. ' ઉત્તરાફગ્ગુણીનું ગોત્રનામ કાસવ(૭) છે.³

૧.સમ.૨, સૂર્થ.૩૬, જમ્બૂ.૧૫૫- ૨. જમ્બૂ. ૧૭૧. ૧૬૧, સ્થા.૯૦, ૧૧૦, ૫૮૯. ૩. સૂર્ય.૫૦, જમ્બૂ.૧૫૯.

ઉત્તરાભદવદા અથવા ઉત્તરાભદવયા (ઉત્તરાભાદ્રપદા). એક નક્ષત્ર જેનો અધિષ્ઠાતા દેવ **અહિવડૂ**ઢિ છે.^૧

૧. સમ.૨, જમ્બૂ.૧૫૫-૧૬૧, સ્થા.૯૦, ૧૧૦, સૂર્ય. ૩૬, ૪૬.

ઉત્તરાવહ (ઉત્તરાપથ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ઉત્તર ભાગમાં આવેલો દેશ કે પ્રદેશ. **બારવઈ**ના નાશની ભવિષ્યવાણી સાંભળીને **દીવાયણે**(૩) ઉત્તરાવહ તરફ પ્રયાણ કર્યું. ^૬ **વઇરસામિ** પણ ઉત્તરાવહ ગયા હતા. ^ર આ પ્રદેશમાં મામાની દીકરી સાથે લગ્ન

કરવાનો નિષેધ હતો.^૩ દ**ક્ષ્ખિણાવહ**ની રૂઢિઓ વગેરે ઉત્તરાવહની રૂઢિઓ વગેરેથી ભિન્ન હતી.^૪ **કુંભકારકડ** નગર ઉત્તરાવહમાં આવેલું હતું.^૧ થાણેશ્વરની પશ્ચિમે અને ઉત્તરપશ્ચિમે વિસ્તરેલા પ્રદેશ સાથે ઉત્તરાવહની એકતા સ્થાપી શકાય.⁵

૧.દશહ.પૃ.૩૭, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૫.	૪. દશચૂ.પૃ.૧૭, નિશીચૂ.૧.પૃ.૫૨,
૨.નિશીચૂ.૧.પૃ.૨૧.	બૃભા.૩૮૯૧.
૩.દશનિ.પૃ.૧૭, દશહ.પૃ.૨૨.	૫. બૃક્ષે.૯૧૫.
	પ. બૃક્ષે.૯૧૫. ૬. જિઓએ. ૧.પૃ.૪૩.

ઉત્તરાસાઢા (ઉત્તરાષાઢા) એક નક્ષત્ર જેનું ગોત્રનામ વગ્ઘાવચ્ચ(૨) છે અને જેનો અધિષ્ઠાતા દેવ વિસ્સ(૨) છે.^૧

- ૧. સમ.૪,જમ્બૂ.૩૧,૩૨,૧૫૫-૧૬૧,૧૭૧,સૂર્ય.૩૬,૩૮,૫૦, વિશેષા.૧૫૮૪, સ્થા.૯૦.
- ઉદ આ અને ઉડ્ડ એક છે.'

૧. પ્રશ્ન.૪.

૧. ઉદઅ (ઉદક) **ગોસાલ**નો મુખ્ય ઉપાસક. '

<mark>૨. ઉદઅ ણાયાધમ્મકહા</mark>ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું બારમુ અધ્યયન.^૧

૧. જ્ઞાતા.૫, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૦.

૩. ઉદઅ પાસ(૧)ની પરંપરાના શ્રમણ. તેમણે ઈંદભૂઇ સાથે લાંબી ચર્ચા કરી અને તેમની દલીલો તેમના ગળે બરાબર ઊતરી ગઈ એટલે પછી તે **મહાવીર**ને મળ્યા અને તેમણે દર્શાવેલો માર્ગ સ્વીકારી લીધો. તે **પેઢાલપુત્ત(૨)** નામે પણ પ્રસિદ્ધ છે. ભવિષ્યમાં તે તિત્થંકર થશે.'

 સૂત્ર. ૨.૭.૪-૧૪, સ્થા. ૬૯૨, સ્થાઅ. પૃ. ૪૫૭, આવનિ. ૧૧૬૮, સૂત્રચૂ. પૃ. ૪૫૧, સમ. ૧૫૯.

૪. ઉદઅ પાંખડી મત ધરાવનાર **રાયગિહ**નો ગૃહસ્થ. પછીથી તે <mark>મહાવીર</mark>નો અનુયાયીબની ગયો.^૧

૧. ભગ.૩૦૫.

પ. ઉદઅ ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં ભવિષ્યમાં થનારા ત્રીજા **તિત્યંકરનો** પૂર્વભવ.^૧ આ અને ઉદઅ(૩) એક જણાય છે.

૧. સમ.૧૫૯, સ્થા.૬૯૨.

૬. ઉદઅ ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં આવતી ઉ**સ્સપ્પિણી**માં થનાર સાતમા **તિત્થંકર** અને **સંખ**(૧૦)નો ભાવી જન્મ.¹

૧. ભગ.૩૩૦.

१४०

```
૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૧૨.
```

ઉદગ (ઉદક) જુઓ ઉદઅ. '

૧.તીર્થો.૧૧૧૨.

```
ઉદગણાઅ (ઉદકજ્ઞાત) આ અને ઉદઅ(૨) એક છે.*
```

૧. સમ.૧૯.

ઉદગભાસ (ઉદકભાસ) **લવણ સમુદ્રમાં જંબુદીવની** દક્ષિણે બેતાલીસ હજાર યોજનના અંતરે આવેલું **વેલંધરણાગરાય** દેવોનું પર્વત ઉપરનું વાસસ્થાન. **સિવઅ** દેવ ત્યાં વસે છે.^૧

૧. સ્થા.૩૦૫, સમ.૧૭, જીવા.૧૫૯.

ઉદગસીમઅ (ઉદકસીમક). **લવણ** સમુદ્રમાં **જંબુદ્દીવ**ની ઉત્તરે બેતાલીસ હજાર યોજનના અંતરે આવેલો પર્વત. તે પણ **વેલંધર** દેવોનું વાસસ્થાન છે.**' મણોસિલય** દેવ તેના ઉપર વસે છે.' જુઓ **દગસીમ.**

૧. જીવા.૧૫૯, સ્થા.૩૦૫, સમ.૧૭.

ઉદડ્ઢ (ઉદ્દગ્ધ) **રયણપ્પભા**(૨)માં આવેલું <mark>મહાણિ૨ય</mark>. ^૧. આ અને **ઉદદડ્ઢ** એક છે. ^૨ ૧. સ્થા.૫૧૫. ૨. સ્થાઅ.પૃ.૩૬૭.

ઉદત્તાભ (ઉદાત્તાભ) **ગોયમ**(૨) ગોત્રની શાખા.^૧

ઉદય જુઓ ઉદઅ(૩). '

૧. સમ.૧૫૯.

ઉદયણ (ઉદયન) જુઓ ઉદાયણ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૬૧૫.

ઉદય પેઢાલપુત્ત (ઉદક પેઢાલપુત્ર) જુઓ ઉદઅ(૩).^૧

૧. સૂત્ર.૨.૭૭, સ્થા.૬૯૨.

ઉદયભાસ (ઉદકભાસ) જુઓ <mark>ઉદગભાસ.</mark> '

૧. સ્થા.૩૦૫.

ઉદહિ (ઉદધિ) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના સોળમા શતકનો બારમો ઉદ્દેશક.^૬

૧. ભાગ. પદ૧.

ઉદહિકુમાર (ઉદધિકુમાર) ભવ<mark>ણવઇ</mark> દેવોનો એક વર્ગ. તેમના વાસસ્થાનો છોંતેર લાખ છે.^૧ જલકંત(૧) અને જલપ્પભ(૧) તેમના ઇન્દ્રો છે.^૨ સક્ક(૩)ના <mark>લોગપાલ</mark> વ**રુણ(૧)**ના ઉપરીપણા હેઠળ બધા ઉદહિકુમાર દેવો છે.^૩

૧. સ્થા.૫૫૧.

૧. સમ.૭૬, નિશી.૧૫૭૮. ૨. ભગ.૧૬૯. ૩. ભગ.૧૬૭.

 ૧. ઉદાઇ (ઉદાયિન્) જેનો આત્મા ગોસાલના મૃત શરીરમાં પ્રવેશ્યો હતો તે કુંડિયાયણ વંશની વ્યક્તિ. આ તેનો સાતમો પઉટ્ટપરિહાર (પરશરીરપ્રવેશ) હતો.^૧
 ૧. ભગ.૫૫૦.

૨. ઉદાઇ કૂણિય અને પઉમાવઈ(૯)નો પુત્ર. પિતાના મૃત્યુ પછી ચંપા નગર છોડી દીધું અને પાડલિપુત્તને મગહનું પાટનગર બનાવ્યું. જ્યારે તે પૌષધ વ્રતની આરાધના કરતા હતા ત્યારે કટાર ભોંકી ઉદાઇમારગે તેમનું ખૂન કર્યું. '

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૭૧, ૧૭૭, ૧૮૦.

૩. ઉદાઇ કૂણિય રાજાના બે મુખ્ય હાથીમાંનો એક. તે તેના પૂર્વભવમાં **અસુરકુમાર** દેવ હતો.**'**

૧. ભગ.૩૦૦, ૫૯૦, ભગઅ. પૃ.૭૨૦.

૪. ઉદાઇ આ અને ઉદઅ(૫) એક હોવાનો સંભવ છે. તેશે તીર્થંકરનામગોત્રકર્મ બાંધ્યું હતું. ધ

૧. સ્થા.૬૯૧.

ઉદાઇણ (ઉદાયન) જુઓ ઉદાયણ.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૩૬.

ઉદાઇમારગ (ઉદાયિમારક) રાજા **કૂણિય**ના પુત્ર ઉદાઇ(૨)નો હત્યારો.^{*}

 આવચૂ.૧.પૃ.૨, સ્થાઅ.પૃ.૧૮૨, આચાશી.પૃ.૨૧૦, બૃભા.૧૨૩૮, જીતભા. ૨૪૯૬, આચાચૂ.પૃ.૬., આવચૂ.૨.પૃ.૨૯.

૧. ઉદાયજ્ઞ (ઉદાયન) સિંધુસોવીરના વીતીભય નગરનો રાજા. રાજા મહસેજ્ઞ(૧) વગેરે તેના તાબામાં હતા. ' ચેડગની પુત્રી પભાવતી(૩)ને તે પરજ્યો હતો. ' અભીતિ તેનો પુત્ર હતો. તે પોતાનું રાજ પોતાના પુત્રના બદલે કેસિ(૨) નામના પોતાના ભાજ્ઞેજને (ભાગિનેયને) આપીને સંસાર છોડી તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય બની ગયો. ' એક વાર મુનિ ઉદાયજ્ઞ વીતીભય નગરમાં આવ્યા. કેસિએ વિચાર્યું કે તે તેની પાસેથી રાજ પડાવી લેવા આવ્યા છે. આવા ભ્રમથી અંધ બનેલા તેજ્ઞે મુનિ ઉદાયજ્ઞને ઝેર આપી મારી નાખ્યા.'

એક વાર રાજા ઉદાયજ્ઞને જીવંતસામીની મૂર્તિ માટે ઉજ્જેજ્ઞીના રાજા પજ્જોય સાથે યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું. તેમાં પજ્જોય હાર્યો અને ઉદાયજ્ઞે તેને બંદી બનાવ્યો. પછી પર્યુષજ્ઞના શુભ પ્રસંગે ઉદાયજ્ઞે તેને મુક્ત કર્યો અને તેનું રાજ તેને પાછું આપ્યું.' આ ઘટનાને ક્ષમાના આદર્શ તરીકે જૈન સાહિત્યમાં વારંવાર ઉલ્લેખવામાં આવી છે. ઉદાયણ અંતિમ રાજા હતો જે સંસાર ત્યાગી મુનિ બન્યો હતો. '

૧.ભગ.૪૯૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૯૮.	૫. આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૧, દશચૂ.પૃ.૬૧,
૨.આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૬૮,સૂત્રચૂ.૫ૃ.૨૮.	પ. આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૧, દશચૂ.પૃ.૬૧, નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૭.
૩.ભગ.૪૯૧.	૬. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૧.
૪.સ્થાઅ.પૃ.૪૩૧, આવચૂ.૨.પૃ.૩૬.	

૨. ઉદાયજ્ઞ કોસંબીનો રાજા. તે સયાણીયનો પુત્ર અને સહસ્સાણીયનો પૌત્ર હતો. મિયાવઈ(૧) તેની માતા હતી અને પઉમાવઈ(૬) તેની પત્ની હતી.' તે પ્રસિદ્ધ વીણાવાદક હતો અને પોતાની વીણાવાદનની કળાથી હાથીઓને વશ કરી શકતો હતો.' ઉજ્જેણીના રાજા પજ્જોયે યુક્તિથી તેને બંદી બનાવ્યો અને તેણે તેને પોતાની પુત્રી વાસવદત્તા(૧)ને વીણાવાદનની કલા શીખવવા ફરજ પાડી.³ ઉદાયણ કેદમાંથી છટકી ગયો, વાસવદત્તાને લઈ ભાગી ગયો અને તેની સાથે લગ્ન કરી લીધા.^{*}

૧.ભગ.૪૪૧,વિષા.૨૪,આવચૂ.૧.	૩. ઉત્તરાશા. પૃ. ૧૪૨.
પું.૬૧૫.	૩. ઉત્તરાશા. પૃ. ૧૪૨. ૪. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૧.
૨.આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૧.	

ઉદાયિ (ઉદાયિન્) જુઓ ઉદાઇ.

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૭૭, સ્થા.૬૯૧.

^{*} ઉદિઓદઅ (ઉદિતોદય) <mark>પુરિમતાલ</mark> નગરનો રાજા. સિરિકંતા(૧) તેની પત્ની હતી. વા<mark>ણારસીના રાજા ધમ્મર્</mark>ઇ(૧)એ તેની રાણીને પકડી પોતાના કબજામાં લેવા તેના ઉપર આક્રમણ કર્યું હતું.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૯,આવનિ.૯૪૩,૧૫૪૫,નન્દિમ.પૃ.૧૬૫-૬, વિષા.૧૭, આવહ.પૃ.૪૩૦.

ઉ**દિઓદિઅ** (ઉદિતોદિત) આ અને ઉ**દિઓદઅ** એક જ છે. '

૧. વિષા.૧૭, આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૯.

ઉદિતોદય જુઓ ઉદિઓદઅ.'

૧. આવનિ.૯૪૩, આવચૂ.૧.૫૫૯.

ઉદિતોદિત જુઓ ઉદિઓદઅ.'

૧. આવચૂ.૧.૫૫૯.

ઉદુ આ અને ઉડ્ડ એક છે.'

૧. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

ઉદુંબર કમ્મવિવાગદસાનું આઠમું અધ્યયન. ' જુઓ ઉંબર.

૧. સ્થા.૭૫૫.

ઉદુંબરિજ્જિયા (ઔદુંબરિકા) **ઉદ્દેહગણ**(૨)ની એક શાખા.^૧

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૯.

ઉદ્દંડ (ઉદ્દરડ) દંડને ઊંચો રાખી ચાલતા' વાનપ્રસ્થ તાપસોનો એક વર્ગ.^૨

૧. ભગઅ.ષ્ટ્ર.૫૧૯,આચાચૂ.પ્ટ્ર.૧૬૯. ૨. ભગ.૪૧૭,નિર.૩.૩,ઔ૫.૩૮. **ઉદ્દંડપુર** (ઉદ્દરુડપુર) એક નગર જ્યાં **ગોસાલે ચંદોતરણ**(૨)ના ચૈત્યમાં પોતાનો બીજો પઉટ્ટપરિહાર (પરશરીરપ્રવેશ) કર્યો હતો.^૧ પટના જિલ્લાના બિહાર નગર સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.^૨

૧. ભગ.૫૫૦. ૨. જિઓડિ.પૃ.૨૦૮.

ઉદ્દડ્ઢ (ઉદ્દગ્ધ) પ્રથમ નરકભૂમિ <mark>રયણ્રપ્પભા</mark>(૨)માં આવેલાં છ નારકીઓના વાસસ્થાનોમાંનું એક.' આ અને ઉદડ્ઢ એક છે.'

૧. સ્થાઅ.પૃ.૩૬૭. ૨. સ્થા.૫૧૫.

ઉદ્દાઇણ અથવા ઉદ્દાયણ (ઉદાયન) જુઓ ઉદાયણ.*

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૩૬,આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૧, આચાચૂ.પૃ.૬૪, દશચૂ.પૃ.૬૧, આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૯.

ઉદ્દિકા (ઉદ્દિષ્ટા) મહિનાના કૃષ્ણપક્ષનો પંદરમો દિવસ.

૧. દશા.૬.૩., જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૦૯, ઔપઅ. પૃ.૧૦૦.

૧. ઉદ્દેહગણ તિત્થયર મહાવીરની આજ્ઞામાં શ્રમણોના જે નવ ગણો હતા તેમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા.૬૮૦.

ર. ઉદ્દેહગણ આચાર્ય રોહણથી શરૂ થયેલો ગણ. તેની ચાર શાખાઓ અને છ ઉપશાખાઓ યા ઉપકુલો યથાક્રમે આ પ્રમાણે છે – ઉદુંબરજ્જિયા, માસપૂરિઆ, મઇપત્તિયા અને પુણ્ણપત્તિઆ; ણાગભૂય, સોમભૂઇ(૧), ઉલ્લગચ્છ, હત્યલિજ્જ, શંદિજ્જ અને પારિહાસય.^૧

૧. કલ્પ (થેરાવલી).૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૮-૨૫૯.

ઉદ્ધકંડૂયગ (ઊર્ધ્વકર્ણ્ડ્યક) નાભિના ઉપરના ભાગનું શરીર વલૂરતા' વાનપ્રસ્થ તાપસોનો એક વર્ગ.^ર

૧. ભગઅ.પૃ.પ૧૯. ૨. ભગ.૪૧૭.

ઉપરિમગેવિજ્જ (ઉપરિમગ્રૈવેયક) સૌથી ઉપરનું ગેવિજ્જ સ્તર.' તેના ત્રણ ભાગ છે – ઉવરિમહિક્રિમ, ઉવરિમમજૂઝિમ અને ઉવરિમઉવરિમ.'

૧. સ્થા. ૨૩૨. ૨. ઉત્તરા.૩૬.૨૧૨-૧૩, સ્થા.૨૩૨.

૧. ઉપ્પલ (ઉત્પલ) **વિયાહપણ્ણત્તિના** અગિયારમા શતકનો પ્રથમ ઉદ્દેશક.^{*} ૧. ભગ.૪૦૯.

ર. ઉપ્પલ એક જ્યોતિષી જે થોડા સમય માટે તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાનો શ્રમણ હતો. અક્રિયગામમાં તિત્થયર મહાવીરે જોયેલાં દસ સ્વખ્નોનો અર્થ તેણે મહાવીરને સમજાવ્યો હતો.^૧ વળી, લોહગ્ગલ(૨)ના રાજા જિયસત્તુ(૩૩)એ બંધનમાં નાખેલા મહાવીરને મુક્ત થવામાં મદદ પણ તેણે કરી હતી.^૧ તેને જયંતી(૯) અને સોમા(૪) નામની બે બહેનો હતી.³

```
૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૩-૨૭૪,કલ્પવિ. | ૨. આવનિ.૪૯૦, વિશેષા.૧૯૪૪.
પૃ.૧૬૧, આવહ.પૃ.૨૦૪, આવમ. | ૩. આવનિ.૪૭૮, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૬.
પૃ.૧૯૧, ૨૭૦.
```

૩. ઉપ્પલ શાગપુરનો એક ગૃહસ્થ. ઉપ<mark>્પલસિરી</mark> તેની પત્ની હતી અને **ઉપ્પલા**(૪) તેની પુત્રી હતી.^૧

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૩.

૪. ઉપ્પલ પાણત સ્વર્ગ(કલ્પ)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન(વિમાન). તેમાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય વીસ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે. તેઓ વીસ પખવાડિયામાં એક જ વાર શ્વાસ લે છે અને વીસ હજાર વર્ષોમાં એક જ વાર તેમને ભૂખ લાગે છે.'

૧. સમ.૨૦.

ઉપ્પલગુમ્મા (ઉત્પલગુલ્મા) **મંદર**(૩) પર્વત ઉપર આવેલા **જંબુસુદંસણા** વૃક્ષની દક્ષિણપૂર્વમાં આવેલા વનમાં આવેલી પુષ્કરિષ્ઠી.'

૧. જમ્બૂ.૯૦,૧૦૩.

ઉપ્પલસિરી (ઉત્પલશ્રી**) જ્ઞાગપુરના** ગૃહસ્થ **ઉપ્પલ**(૩)ની પત્ની.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.

૧. ઉપ્પલા (ઉત્પલા) **હત્થિણાઉર**ના કસાઈ ભીમ(૨)ની પત્ની. એક વાર જ્યારે તે ગર્ભિણી હતી ત્યારે તેને ગોમાંસ ખાવાનો દોહદ થયો. તેના પતિએ તેનો દોહદ પૂરો કર્યો. વખત જતાં ઉપ્પલાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો જેનું નામ **ગોત્તાસ**(૨) પાડવામાં આવ્યું.

૧. વિષા.૧૦-૧૧, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૭.

૨. ઉપ્પલા સાવત્થીના શ્રાવક **સંખ**(૯)ની પત્ની.^૧

૧. ભગ.૪૩૭, સ્થાઅ. પૃ. ૪૫૬.

૩. ઉપ્પલા જ્ઞાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન.**'**

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૩.

૪. ઉપ્પલા(૧) પિસાય દેવોના ઇન્દ્ર કાલ(૪)ની મુખ્ય પત્ની. તેના પૂર્વભવમાં તે શાગપુરના ગૃહસ્થ ઉપ્પલ(૩)ની પુત્રી હતી.(૨) મહાકાલ(૯)ની મુખ્ય પત્નીનું નામ પશ ઉપ્પલા જ છે.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩, ભગ. ૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

પ. ઉપ્પલા મંદર(૩) પર્વત ઉપર આવેલા **જંબુસુદંસણા** વૃક્ષની દક્ષિણપૂર્વમાં આવેલા વનમાં આવેલી પુષ્કરિશી.^૧

૧. જમ્બૂ. ૯૦, ૧૦૩.

ઉપ્પલુજ્જલા (ઉત્પલોજ્જ્વલા) **મંદર**(૪) પર્વત તેમજ **જંબુસુદંસણા** વૃક્ષની દક્ષિણપૂર્વમાં આવેલા વનમાં આવેલી પુષ્કરિષ્ડી.'

૧. જમ્બૂ. ૯૦,૧૦૩.

ઉપ્પાયપવ્વય (ઉત્પાતપર્વત) જે પર્વતો ઉપર તિર્યગ્લોકમાં જવા માટે દેવોના ઇન્દ્રો ઊતરી આવે છે તેમને ઉપ્પાયપવ્વય કહેવામાં આવે છે. તે પર્વતોનાં નામ છે– **તિગિચ્છિકૂ**ડ(૨), **રુયગિંદ** વગેરે.^૧

૧. ભગઅ.પૃ.૧૪૪, ભગ.૧૧૬, ૫૮૭, જીવા.૧૨૭, સમ.૧૭, સ્થા. ૭૨૮.

ઉપ્પાયપુવ્વ (ઉત્પાદપૂર્વ) ચૌદ પુવ્વ ગ્રન્થોમાંનો પ્રથમ. તે દ્રવ્યોના પર્યાયોના ઉત્પાદનું નિરૂપજ્ઞ કરે છે. તેમાં દસ અધ્યયનો અને ચાર ચૂલિકાઓ(પરિશિષ્ટો) હતા.' તે લુપ્ત થઈ ગયો છે.

 નન્દિ. ૫૭, નન્દિયૂ. પૃ.૭૫, નન્દિમ. પૃ.૨૪૦-૪૧, નન્દિહ. પૃ.૮૮, સ્થા. ૩૭૮, ૭૩૨, સમ. ૧૪૭.

ઉમજ્જાયણ (અવમજ્જાયણ) આ અને **ઓમજ્જાયણ** એક છે.

૧. સૂર્ય.૫૦.

૧. ઉમા બીજા વાસુદેવ(૧) દુવિકની માતા. '

૧. સમ.૧૫૮, સ્થા.૬૭૨, તીર્થો.૬૦૩.

૨. ઉમા ઉજજેણીની ગણિકા. તેની સાથે **મહેસ્સર** જ્યારે કામક્રીડા કરતો હતો ત્યારે **પજ્જોઅ**ના સેવકોએ તે મહેસ્સરની હત્યા કરી હતી.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૬.

૩. ઉમા પ્રસિદ્ધ હિંદુ દેવ મહેશની પત્ની. જેના છેડે **બંભાણ** અને **વિક્હુ**(૮) પણ પહોંચી શક્યા ન હતા તેવું મહેશનું લિંગ ઉમાના શરીરમાં સમાઈ શક્યું.'

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૪.

૧. ઉમ્મગ્ગજલા (ઉન્મગ્નજલા) <mark>તિમિસ્સગુહ</mark>ામાં વહેતી નાની નદી. તેનું પાણી જે

- કંઈ તેમાં પડે તેને બહાર ફેકી દે છે. '
 - ૧. જમ્બૂ. પંપ.
- ૨. ઉમ્મગ્ગજલા ખંડપ્પવાયગુહા નામની ગુફામાં વહેતી નાની નદી.^૧
 - ૧. જમ્બૂ. ૬૫.

ઉમ્મજ્જગ અથવા **ઉમ્મજ્જય** (ઉન્મજ્જક) પાજ્ઞીમાં એક જ ડૂબકી મારીને સ્નાન કરતા વાનપ્રસ્થ તાપસોનો એક વર્ગ.^૬

૧. ભગ.૪૧૭, નિર.૩.૩., ઔષ.૩૮, ભગઅ.ષૃ.૫૧૯.

ઉમ્મત્તજલા (ઉન્મત્તજલા) મહાવિદેહમાં વહેતી સીયા નદીની દક્ષિણે અને મંદર(૩) પર્વતની પૂર્વે, રમ્મગ(૪)ની પશ્ચિમ સીમા ઉપર આવેલી નદી.'

૧. જમ્બૂ.૯૬, સ્થા.૧૯૭, પ૨૨.

ઉમ્માદ (ઉન્માદ) **વિયાહપણ્ણત્તિના** ચૌદમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ.૫૦૦.

ઉમ્મિમાલિણી (ઊર્મિમાલિની) <mark>મહાવિદેહ</mark>માં વહેતી <mark>સીઓયા</mark> નદીની ઉત્તરે અને મેરુ પર્વતની પશ્ચિમે વહેતી અંતરનદી.'

૧. સ્થા.૧૯૭, ૫૨૨, જમ્બૂ.૧૦૨.

ઉમ્મુય (ઉન્મુચ) એક જાયવ રાજકુમાર.'

૧**. જ્ઞા**તા. ૧૨૨.

ઉરબ્ભિજ્જ (ઉરભ્રીય) **ઉત્તરજ્ઝયણનું** સાતમું અધ્યયન. ' જુઓ <mark>ઓરબ્ભ.</mark>

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

ઉલુગચ્છિ (ઉલૂકાક્ષિ) સૂર્યાસ્ત થયા પછી પણ કપડાં સાંધતા સાધુનું ઉપનામ.'

૧. બૃભા. ૪૯૯૧.

ઉલૂઅ (ઉલૂક) એક વંશ. **તેરાસિય**(૧) સિદ્ધાન્તના સ્થાપક <mark>રોહગુત્ત</mark> આ વંશના હતા.'

૧. વિશેષા. ૩૦૦૮.

ઉલ્લગચ્છ ઉદ્દેહગણ(૨)ની છ શાખાઓમાંની એક.^૬

૧. કલ્પ (થેરાવલી). ૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૯.

ઉલ્લુગતીર (ઉલ્લુક્તીર) ઉલ્લુગાના તીરે આવેલું નગર.' મહાવીર ત્યાં ગયા હતા.' આ જ નગરમાં **શિષ્ઠવ ગંગે દ્રિક્રિ**યાનો પોતાનો સિદ્ધાન્ત સ્થાપ્યો હતો.³ આ નગરમાં એગજંબૂનું ચૈત્ય હતું.^{*}

१४६

૧.વિશેષા. ૨૯૨૫,ઉત્તરાશા.પૃ.૧૬૫,	૩. આવનિ.૭૮૨, આવભા.૧૩૩, વિશેષા.
સ્થા . ૫ ૮૭.	ર૯૨૫
૨.ભગ.૫૭૧.	૪. ભગ.૫૭૧.

ઉલ્લુગા (ઉલ્લુકા) એક નદી. તેના તીરે **ઉલ્લુગતીર ન**ગર હતું.' તે મગધમાં હોવી જોઈએ.^ર

- ૧.આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૩,નિશીભા.૫૬૦૧, પૃ.૧૦૭. નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૦૩, ઉત્તરાનિ. ૨. શ્રભમ. પૃ. ૩૫૭. પૃ.૧૬૫, સ્થાઅ.પૃ.૪૧૩,ઉત્તરાક.
- **ઉલ્લુગાતીર** (ઉલ્લુકાતીર) આ અ**ને ઉલ્લુગતીર** એક છે.'

૧. ઉવઓગ (ઉપયોગ) વિયાહપણ્ણત્તિના સોળમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક.^૧ ૧. ભગ. ૫૬૧.

૨. ઉવઓગ પછ્યવણાનું ઓગણત્રીસનું ૫દ (પ્રકરણ).[•]

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૭.

ઉવંગ (ઉપાંગ) પાંચ આગમગ્રન્થોનો એક વર્ગ. આ પાંચ છે – (૧) **ણિરયાવલિયા** (૧), (૨) કપ્પવડંસિયા, (૩) પુષ્ઠિયા, (૪) પુષ્કચૂલિયા અને (૫) વશ્ચિદસા. 'આ અંગ(૩)થી ઇતર આગમગ્રન્થો છે. 'ટીકાકારો બાર ઉવંગ ગણાવે છે. તે આ પ્રમાણે છે – ઉવવાઇય, રાયપસેશિઅ, જીવાભિગમ, પણ્લવણા(૧), સૂરપણ્ણત્તિ, જંબુદ્દીવપણ્ણત્તિ, ચંદપણ્ણત્તિ અને ઉપર જણાવેલા બીજા પાંચ. ઉવંગો અંગો(૩)ને આધારે લખાયા છે. ' જુઓ ક્રપ્પિયા(૧) અને (૨) તેમજ ણિરયાવલિયા (૧) અને (૨).

૧.નિર.૧.૧. ૪. જમ્બૂશા.પૂ.૧-૨, કલ્પધ.પૃ.૨૩, ૨.આવચૂ.૧.પૃ.૬૦૧. ઔપઅ.પૃ.૯૩. ૩.જમ્બૂશા. પૃ.૧-૨.

ઉવકોસા (ઉપકોશા) પાડલિપુત્તની ગણિકા.' તે કોસાની નાની બેન હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૪, આચાશી.પૃ.૨૧૪. ૨. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૫.

ઉવચઅ (ઉપચય) વિયાહપક્ક્ષત્તિના વીસમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. ૬૬૨.

ઉવજ્ઝાયવિપ્પડિવત્તિ (ઉપાધ્યાયવિપ્રતિપત્તિ) <mark>બંભદસાનું છઠ્ઠ</mark>ં અધ્યયન. ' ૧. સ્થા. ૭૫૫.

૧. ઉવણંદ (ઉપનન્દ) **સંભૂઇવિજય**(૪)ના બાર શિષ્યોમાંનો એક.^૧

૧. આવનિ. ૭૮૨.

१४८

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૫૬.

ર. ઉવ<mark>કાંદ બંભગ્રગામ</mark>નો રહેવાસી. <mark>ક્ષંદ(૫</mark>) તેનો ભાઈ હતો. ઉવકાંદે ગોસાલને ભિક્ષામાં જે અત્ર આપ્યું તે ગોસાલને પસંદ ન પડ્યું. તેથી ગોસાલ ઉવકાંદ ઉપર ક્રોધે ભરાયો અને તેશે તેને શાપ આપ્યો. પરિણામે ઉવકાંદનું ઘર બળીને ભસ્મ થઈ ગયું.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૩, વિશેષા.૧૯૩૦, કલ્પધ.પૃ.૧૦૫.

ઉવદંસણ (ઉપદર્શન) <mark>શીલવંત</mark>(૧) પર્વતનું શિખર. '

૧. જમ્બૂ.૧૧૦, સ્થા.૫૨૨, ૬૮૯.

- **ઉવમા** (ઉપમા) <mark>પછ્ડાવાગરણદસાનું</mark> પ્રથમ અધ્યયન.^૧ તે નષ્ટ થઈ ગયું છે. ૧. સ્થા. ૭૫૫.
- ૧. ઉવયાલિ (ઉપજાલિ) અગ્નુત્તરોવવાઇયદસાના પ્રથમ વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન.' ૧. અનુત્ત. ૧.
- **૨. ઉવયાલિ અંતગડદસા**ના ચોથા વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન.

૧. અન્ત.૮.

૩. ઉવયાલિ સેણિઅ(૧) રાજા અને તેમની રાશી ધારિશી(૧)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બની ગયો. સોળ વર્ષ સાધુજીવનની સાધના તેશે કરી. પછી મૃત્યુ પામી અણુત્તર વિમાનમાં દેવ તરીકે તેશે જન્મ લીધો. વધુ એક જન્મ લઈ તે મોક્ષે જશે.^૧

૧. અનુત્ત.૧.

૪. ઉવયાલિ રાજા વસુદેવ અને તેમની રાશી ધારિશી(૪)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર અરિટ્ટક્રોમિનો શિષ્ય બન્યો. તે સોળ વર્ષનું શ્રમણજીવન પૂરું કરી સેતુંજ પર્વત ઉપર મુક્તિ પામ્યો. '

૧. અનુત્ત. ૮.

ઉવરિમઉવરિમગેવિજ્જગ (ઉપરિમઉપરિમગ્રૈવેયક) આ સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં વસતા દેવોનું જઘન્ય આયુષ્ય ૩૦ સાગરોપમ વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૧ સાગરોપમ વર્ષનું છે.' જુઓ **ગેવિજ્જગ.**

૧. સમ.૩૦,૩૧.

ઉવરિમમજ્ઝિમગેવિજ્જગ (ઉપરિમમધ્યમગ્રૈવેયક) આ સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં વસતા દેવોનું જઘન્ય આયુષ્ય ૨૯ સાગરોપમ વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૦ સાગરોપમનું વર્ષનું છે.' જુઓ <mark>ગેવિજ્જગ.</mark>

૧ સ**મ** ૨૯, ૩૦.

ઉવરિમહિક્રિમગેવિજ્જગ (ઉપરિમાધસ્તનગ્રૈવેયક) આ સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં વસતા દેવોનું જઘન્ય આયુષ્ય ૨૮ સાગરોપમ વર્ષનું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૯ સાગરોપમ વર્ષનું છે.¹ જુઓ ગેવિજ્જગ.

૧. સમ. ૨૮,૨૯.

ઉવરિમહેક્રિમગેવિજ્જગ (ઉપરિમાધસ્તનગ્રૈવેયક) આ અને <mark>ઉપરિમહિક્રિમગે</mark>-વિજ્જગ એક છે.[\]

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૮, સ્થા.૨૩૨, સમ.૨૮.

ઉવરુદ્દ (ઉપરુદ્ર) સક્ક(૩)ના <mark>લોગપાલ યમ</mark>(૨)ના કુટુંબનો સભ્ય. તે <mark>પરમાહમ્મિય</mark> દેવોના વર્ગનો છે અને નારકીઓને ત્રાસ આપે છે.'

૧. ભગ.૧૬૬, સમ.૧૫, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૫૪.

ઉવવાઅ (ઉપપાત) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના(૧) અગિયારમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક[્] અને (૨) તેરમા શતકનો છક્રો ઉદ્દેશક.^ર

૧.ભગ. ૪૦૯.

૨. ભગ.૪૭૦.

ઉવવાઇઅ અથવા ઉવવાઇય (ઔપપાતિક) અંગબાહિર ઉક્રકાલિય આગમગ્રન્થ.' તેને પ્રથમ ઉવંગ ગણવામાં આવે છે અને તે અંગ(૩) ગ્રન્થ આયાર ઉપર આધારિત છે. ' તે ચંપા નગરી, પુણ્ણભદ્દ(૪) ચૈત્ય અને તેની આસપાસનું ઉદ્યાન, રાજા કૂણિય અને તેની રાશી ધારિણી(૨), મહાવીર અને એવાં બધાંનાં પૂરેપુરાં વર્શનો કરે છે. ' બીજા આગમગ્રન્થોમાં આ વર્શનોને ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યાં છે.' વળી તે મહાવીરના શિષ્યોએ કરેલાં વિવિધ પ્રકારનાં તપનું વિગતવાર વર્શન કરે છે. મહાવીરની સેવાપૂજા કરવા આવેલા દેવોનું વર્શન પણ તેમાં છે. અમ્મડ(૧)ના પરિવ્રાજક તરીકેના જીવનનું તેમજ પછીના દઢપઇણ્ણ તરીકેના તેના જીવનનું નિરૂપણ પણ તેમાં છે. ' 'ઉવવાઇય' (ઔપપાતિક) શબ્દનો અર્થ છે – 'દેવો અને નારકીઓના જન્મનું તથા મોક્ષની પ્રાપ્તિનું નિરૂપણ કરતો ગ્રન્થ.'⁶

૧.નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૩.	જમ્બૂ.૩૦,૬૭, આવચૂ.૧.પૃ.૨૦૪,
૨.ઔષઅ.પૃ.૧, સૂત્રશી.પૃ.૩૩૪.	૪૭૦, રાજમ.પૃ.૨,૧૧૬,૨૮૮,
૩.ભગઅ.પૃ.૭-૯, વિપાઅ.પૃ.૩૩,	વિપાઅ.પૃ.૩૫,૩૯,૪૪,૫૧, ભગઅ.
૯૦, સૂર્યમ.પૃ.૨, રાજમ.પૃ.૩૦,	પૃ.પ૨૧, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૪૬.
3८-3৫.	પ. ભગઅ. પૃ. ૫૪૫.
૪.ભગ.૩૦૦,૩૮૩,૩૮૫,૪૨૮,	૬. ઔપઅ.પૃ.૧.
૫૨૯-૫૩૦,૮૦૨,જીવા.૧૧૧,	
ઉવવાય (ઉપપાત) દોગિદ્ધિદસાનું ત્રીજું અધ્યયન. ^૧	

૧. સ્થા. ૭૫૫.

ઉવસંત (ઉપશાન્ત) **જંબુદીવ**માં આવેલા **એરવય**(૧)ના પંદરમા તિત્થંકર. ૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૩૨૭.

<mark>ઉવસગ્ગપરિણ્ણા</mark> (ઉપસર્ગપરિજ્ઞા) <mark>સૂયગડનું</mark> ત્રીજું અધ્યયન.^૧

૧. સમ.૧૬,૨૩.

૧. ઉવસમ (ઉપશમ) દિવસ અને રાતના ત્રીસ **મુહુત્ત**માંનું એક. '

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સમ.૩૦, સૂર્ય.૪૭.

૨. ઉવસમ પખવાડિયાનો પંદરમો દિવસ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૧૮૯, સૂર્ય.૪૮.

ઉવહાણસુય (ઉપધાનશ્રુત) **અં**ગ(૩) ગ્રન્થ આયારના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું નવમું અધ્યનન.[\]

૧. આચાનિ.૩૨, નિશીચૂ.૧.પૃ.૨, આવચૂ.૧.પૃ.૨૬૯.

ઉવ્વિહ (ઉદ્ધિ) ગોસાલના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક.'

૧. ભગ. ૩૩૦.

ઉવાસગદસા (ઉપાસકદશા) બાર અંગ(૩) ગ્રન્થોમાંનો સાતમો અંગ ગ્રન્થ.^૧તેનાં દસ અધ્યયનો નીચે જણાવેલા મહાવીરના દસ મુખ્ય ઉપાસકોનાં જીવનનું નિરૂપણ કરે છે^ર– આણંદ (૧૧), કામદેવ(૧), ચૂલણીપિય(૧), સુરાદેવ(૩), ચુલ્લસયઅ(૧), કુંડકોલિઅ(૨), સદાલપુત્ત(૨), મહાસયઅ(૧), ણંદિણીપિય(૨) અને સાલિહીપિય(૧). પ્રથમ અધ્યયન ઉપાસકે પાળવાનાં વ્રતોનું વિગતવાર નિરૂપણ કરે છે.

૧.નન્દિ.૪૫, પાક્ષિ.પૃ.૪૬,સમ.૧૩૬. | પૃ.૨૩૨, નન્દિહ.પૃ.૮૨, આવચૂ.૧.
૨.ઉપા.૨, સ્થા.૭૫૫, સમ.૧૪૨, | પૃ.૨૪૬, ૨૪૮, ૪૫૩, ૫૧૩.
નન્દિ.૫૨, નન્દિચૂ.પૃ.૬૭. નન્દિમ. |

૧. ઉસભ (ઋષભ) કોસલા અથવા ઇક્પાગભૂમિના રાજા શાભિ અને તેમની રાશી મરુદેવીના પુત્ર. ' વર્તમાન ઓસપ્પિશીના પ્રથમ તિત્થયર તેમને માનવામાં આવે છે. ' તે કાસવ(૧) ગોત્રના હતા અને તેમનાં પાંચ નામો હતા – ઉસભ, આદિરાજ, આદિભિક્ષુ, આદિકેવલી અને આદિતિત્થયર. તેમની ઊંચાઈ પાંચ સો ધનુષ હતી.³ તેમનો વર્શ તપ્તસુવર્શ જેવો હતો. ' તેમને બે પત્નીઓ હતી – સુશંદા(૨) અને સુમંગલા. ' ભરહ(૧), બાહુબલિ વગેરે તેમના એક સો પુત્રો હતા. ' બંભી(૧) અને સુંદરી(૧) તેમની પુત્રીઓ હતી. ' તે વાખ પૂર્વ વર્ષ રાજકુમાર તરીકે અને ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ વર્ષ રાજા તરીકે જીવ્યા હતા. પોતાના રાજ્યકાળ દરમ્યાન તેમણે લોકોને તેમના ભલા માટે બોતેર કળાઓ (જે કળાઓમાં લેખનકળા પ્રથમ હતી, ગણિતકળા સૌથી મહત્ત્વવાળી હતી અને શકુનકળા છેલ્લી હતી), સ્ત્રીઓને ચોસઠ કળાઓ,

પુરૂષોને એક સો વિદ્યાઓ અને ત્રણ ધંધાઓ શીખવ્યા. પોતાના સો પુત્રોનો રાજા તરીકે અભિષેક કરી દરેક પુત્રને એક એક રાજ આપી તેમણે ચાર હજારે રાજપુરૂષો સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું. આ પ્રસંગે તેમણે **સુદંસણો**(૭) પાલખીનો ઉપયોગ કર્યો. ^૯ સેજ્જંસ(૩) તેમને પ્રથમ ભિક્ષા આપનાર હતા. ^૯ તેમણે અડંબ, બહલી, ઇલ્લા, જોણગ અને સુવશ્ર્યભૂમિ જેવા દેશોમાં ભ્રમણ કર્યું હતું. ¹⁰ પુરિમતાલ નગરની બહાર આવેલા સગેડમુહ ઉદ્યાનમાં તેમને કેવળજ્ઞાન થયું હતું. '' તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ ન્યગ્રોધ છે. '' બીજા તિત્થયરોથી વિપરીત તેમના માથે જટા હતી. '' તેમનો પ્રથમ શિષ્ય ઉસભસેણ(૧) અને પ્રથમ શિષ્યા **બંભી(૧)** હતાં.^{૧૪} તેમની આજ્ઞામાં શ્રમશોના ચોરાશી ગણો હતા, ચોરાશી ગણહર હતા, ઉસભસેણના નેતૃત્વ નીચે ચોરાશી હજાર સાધુઓ હતા, બંભી(૧) અને સુંદરી(૧) એ બેના નેતૃત્વ નીચે ત્રણ લાખ સાધ્વીઓ હતી, સેજજંસ(૩)ના નેતૃત્વ નીચે ત્રણ લાખ પાંચ હજાર ઉપાસકો(શ્રાવકો) હતા અને <mark>સુભદ</mark>ા(૯)ના નેતૃત્વ નીચે પાંચ લાખ ચોપ્પન હજાર ઉપાસિકાઓ (શ્રાવિકાઓ) હતી.^{૧૫} શ્રમણાવસ્થામાં ઉસભ એક હજાર વર્ષ છદ્મસ્થ તરીકે જીવ્યા અને એક લાખ પૂર્વમાંથી એક હજાર બાદ કરતાં આવે તેટલા વર્ષ કેવલજ્ઞાની તરીકે જીવ્યા. આમ તેમનું કુલ આયુષ્ય ચોરાશી લાખ પૂર્વ વર્ષનું હતું. અટ્ટાવય પર્વતના શિખર ઉપર દસ હજાર સાધુઓ સાથે તે મોક્ષ પામ્યા. '' પોતાના કેટલાક પૂર્વભવોમાં ઉસભ **ધણ**(૪), મહબ્બલ(૩), લ**લિયંગ, વઇરજંઘ**(૧), **કેસવ**(૨) અને **વઇરણાભ** હતા.^{૧૭} શાન્તિસૂરિ અનુસાર બ્રહ્માંડપુરાણ પણ ઋષભ (ઉસભ)ને ઇક્ષ્વાકવંશના નાભિ અને મરદેવીના પત્ર તરીકે ઉલ્લેખે છે. ''

૧૫૭, તીર્થો.૩૯૧.
૯. આવનિ.૩૨૭, સમ.૧૫૭, કલ્પવિ.
પૃ. ૨૩૮.
૧૦. આવનિ.૩૩૬-૩૩૭, વિશેષા.૧૭૧૬.
૧૧. કલ્પ.૨૧૨, જમ્બૂ.૩૨, આવનિ.૨૨૧,
૪૩૫-૪૩€.
૧૨. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૦૫.
૧૩. આવચૂ.૧.પૃ.૧૮૧.
૧૪. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૪૩, ૪૫૭.
૧૫. કલ્પ.૨૧૩-૨૧૭, જમ્બૂ.૩૧-૩૩, સમ.
૮૪,૧૫૭, તીર્થો.૪૩૩, ૪૪૩, આવનિ.
२५६,२६०,२६६.
૧૬. કલ્પ.૨૨૭, જમ્બૂ.૩૩, સમ.૮૩,૮૯,
આવનિ.૨૭૨,૨૭૭,૩૦૨.
૧૭. આવનિ.૧૭૧-૧૭૬, આવચૂ.૧.પૃ.
૧૩૧, ૧૬૫, ૧૭૬, ૧૭૯, ૧૮૦,
સમ.૧૫૭.
૧૮. ઉત્તરાશા.પૃ.પ૨૫.
1

૨. ઉસભ કાત્યાયન વંશની સિલાનો પિતા. '

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૭૯.

૩. ઉસભ ઉસભકૂડ(૨) પર્વતનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૧. જમ્બૂ ૧૭.

 ૧. ઉસભકૂડ (ઋષભકૂટ) કચ્છ(૧) પ્રદેશના ઉત્તરાર્ધમાં આવેલો પર્વત. તે ણીલવંત(૧) પર્વતની દક્ષિણે, ગંગાકુંડની પશ્ચિમે અને સિંધુકુંડની પૂર્વે આવેલો છે.

૧. જમ્બૂ.૯૩.

૨. ઉસભક્રૂડ ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં ચુલ્લહિમવંત પર્વતની દક્ષિણે આવેલો પર્વત.
 ભરહ(૧) ત્યાં ગયા હતા. ઉસભ(૩) તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.⁴

૧. જમ્બૂ. ૧૭, ૬૩.

 ૧. ઉસભદત્ત (ઋષભદત્ત) માહણકુંડગ્ગામનો બ્રાહ્મણ. દેવાણંદા(૨) તેની પત્ની હતી. મહાવીર દેવાણંદાના ગર્ભમાં આવ્યા હતા.^૧ પછી ગર્ભનું સિદ્ધત્થ(૧)ની પત્ની તિસલાની કૂક્ષીમાં હરિણેગમેસિએ સ્થાનાન્તર કર્યું.^૨ ઉસભદત્ત મહાવીર પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેમના શિષ્ય બન્યા હતા.³

```
૧.કલ્પ.૨, આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૬, ભગ. |૨.કલ્પ.૨૭-૨૮.
૩૮૦, ૩૮૨, આચા.૨.૧૭૬. |૩. ભગ.૩૯૨.
```

૨. ઉસભદત્ત ઉસુયારપુર નગરનો વેપારી. મૃત્યુ પછી તે વીરપુરના વીરકષ્ડહ(૨) અને તેની પત્ની **સિરિદેવી**(૩)ના પુત્ર તરીકે જન્મ્યો.'

૧. વિષા.૩૪.

૧. ઉસભપુર (ઋષભપુર) ચણગપુરના સ્થાન ઉપર વસાવવામાં આવેલું નગર.' જ્યાં સુધી **રાયગિહ નગરની સ્થાપના થઈ ન હતી ત્યાં સુધી ઉસભપુર મગહની** રાજધાની હતું. ઉસભપુરમાં **શિણ્હવ તિસગુપ્તે** પોતાનો જીવપ્રદેશનો સિદ્ધાન્ત પ્રવર્તાવ્યો.'

૧.આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૮,આવનિ.૧૨૭૯, |૨.આવનિ.૭૮૨, વિશેષા.૨૮૩૩, સ્થા. ઉત્તરાનિ. પૃ.૧૦૫. ૫૮૭, નિશીભા. ૫૬૧૨.

૨. ઉસભપુર જ્યાં **ધણાવહ**(૨) રાજા રાજ કરતો હતો તે નગર. તે નગરમાં **થૂભકરંડ** નામનું ઉદ્યાન હતું . **તિત્થયર મહાવીર** આ નગરમાં આવેલા.' આ નગર **ઉસભપુર**(૧)થી જુદું છે.ે

૧. વિપા. ૩૪.

```
૨. શ્રભમ.પૃ.૩૫૮.
```

ઉસભસામિ (ઋષભસ્વામિન્) આ અને **ઉસભ**(૧) એક છે. °

 આચાચૂ. પૃ.૪, આવચૂ. ૧. પૃ.૨૫૧, જીતભા.૨૧૨૫, તીર્થો. ૨૮૪, સૂત્રચૂ. પૃ. ૬૫, આવહ. પૃ.૧૨૫.

 ૧. ઉસભસેણ (ઋષભસેન) તિત્થયર ઉસભ(૧)ના ગણધર અને ચોરાશી હજાર શ્રમણોના નાયક. ' તે ભરહ(૧)ના પ્રથમ પુત્ર હતા. '

૧.જમ્બૂ.૩૧, કલ્પ.૨૧૪, આવચૂ.૧. ૨. આવચૂ.૧.પૃ.૧૮૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૧, પૃ.૧૫૮, વિશેષા.૧૭૨૪, આવનિ. કલ્પધ.પૃ.૧૫૬. ૩૪૪, તીર્થો. ૪૪૪.

૨. ઉસભસેણ વીસમા **તિત્થયર મુણિસુવ્વય**ને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર ગૃહસ્થ.^૧ તેનો ઉલ્લેખ **બંભદત્ત**(૩) નામે પણ થયો છે.^૨

૧. સમ.૧૫૭. ૨. આવનિ.૩૨૯.

ઉસભા (ઋષભા) ઉસભક્રૂડ(૨)ના અધિષ્ઠાતા દેવ ઉસભ(૩)ની રાજધાની.[•]

૧. જમ્બૂ.૧૭.

ઉસહ (ઋષભ) જુઓ ઉસભ. '

૧. જમ્બૂ. ૩૦, આવનિ.૪૩૬, આવચૂ.૧.પૃ.૧૪૪.

```
ઉસહકૂડ (ઋષભકૂટ) જુઓ ઉસભકૂડ(૨).'
```

```
૧. જમ્બૂ.૬૩.
```

ઉસહપુર (ઋષભપુર) જુઓ ઉસભપુર.[•]

```
૧. ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧૦૫.
```

ઉસહસેણ (ઋષભસેન) જેમના શિષ્ય સીહસેણ(૭) હતા તે આચાર્ય.'

૧. સંસ્તા. ૮૨-૮૩.

ઉસુઆર (ઇષુકાર) જુઓ **ઉસુયાર**. '

૧. ઉત્તરા.૧૪.૧, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૨૦.

ઉસુઆરપુર (ઇષુકારપુર) જુઓ **ઉસુયાર**(૩).*

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૯૪.

<mark>ઉસુઆરિજ્જ (</mark>ઇષુકારીયા) જુઓ <mark>ઉસુયારિજ્જ.</mark>'

૧. ઉત્તરા.૧૪.૧.

ઉસુકાર (ઇષુકાર) જુઓ ઉસુયાર(૨). '

૧. સમ.૩૯.

ઉસુગાર (ઇષુકાર) જુઓ ઉ**સુયાર**(૨). '

```
૧.સ્થા. ૯૨.
```

૧. ઉસુયાર (ઇષુકાર) **ઉસુયાર**(૩) નગરનો રાજા. કમલાવઈ(૧) તેની પત્ની હતી.^૧ તેનું મૂળ નામ **સીમંધર**(૬) હતું.^૨

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૯૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૨૦. ૨. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ.૩૯૪.
 ૨. ઉસુયાર ધાયઈખંડના દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં આવેલા આ નામના બે પર્વતો. તે બે પર્વતો ખંડને પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ એમ બે ભાગમાં વહેંચી દે છે. આ બે પર્વતો સમાન જ બે પર્વતો આવી જ સ્થિતિમાં પુક્રખરવરદીવમાં આવેલા છે. આમ સમયખિત્તમાં ચાર ઉસુયાર પર્વતો છે. '

૧. સ્થા.૯૨, સ્થાઅ.પૃ.૮૩, સમ.૩૯, ૬૯, સમઅ.પૃ.૬૬.

૩. ઉસુયાર કુરુ(૨) દેશમાં આવેલુ નગર.^૧ ઉસભદત્ત(૨) વેપારી અહીંનો હતો.^૨ આ નગરનો રાજા ઉ**સુયાર**(૧) હતો.^૩

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૨૦, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૯૫, ૩૯૬, ઉત્તરા.૧૪.૧.

ર. વિષા.૩૪. ં ૩. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૯૪.

<mark>ઉસુયારપુર</mark> (ઇષુકારપુર) આ અને <mark>ઉસુયાર</mark>(૩) એક છે.*

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૨૦, ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૯૫.

<mark>ઉસુયારિજ્જ (</mark>ઇષુકારીય) ઉત્તરજ્ઝ<mark>યણનું</mark> ચૌદમું અધ્યયન.[•]

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૨૦, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯. સમ.૩૬.

ઉસ્સપ્પિશી (ઉત્સર્પિશી) ચડતું યા ઊર્ધ્વગામી કાલચક્ર. કાળનાં બે જાતનાં ચક્રો છે: ઉસ્સપ્પિશી અને ઓસપ્પિશી અર્થાત્ ઊર્ધ્વગામી અને અધોગામી. જ્ઞાન આદિનો વિકાસ જેનું લક્ષણ છે તે ઊર્ધ્વગામી અર્થાત્ ઉસ્સપ્પિશી કાલચક્ર છે.' તેના છ ભાગો (અરો) છે.'– (૧) દુસ્સમદુસ્સમા, (૨) દુસ્સમા, (૩) દુસ્સમસુસમા, (૪) સુસમદુસ્સમા, (૫) સુસમા અને (૬) સુસમસુસમા. તેમનો કાલવિસ્તાર અનુક્રમે એકવીસહજર વર્ષ, એકવીસહાજર વર્ષ, એક કોટાકોટિ (અર્થાત્ કરોડ ´ કરોડ) સાગરોપમથી ન્યૂન બેતાલીસ હજાર વર્ષ, બે કોટાકોટિ સાગરોપમ વર્ષ, ત્રણ કોટાકોટિ સાગરોપમ વર્ષ^ર અને ચાર કોટાકોટિ સાગરોપમ વર્ષ. આમ ઉસ્સપ્પિશી કાલચક્ર દસ કોટાકોટિ સાગરોપમ વર્ષનું છે. ઓસપ્પિશી કાલચક્ર વિપરીત લક્ષણવાળું (વિપરીતક્રમે) તેટલા જ સમયગાળાનું (અર્થાત્ દસ કોટાકોટિ સાગરોપમ વર્ષનું) છે.³ કેવળ ભરહ(૨) અને એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં જ જ્ઞાન, આયુ, શરીરની ઊંચાઈ, બળશક્તિ આદિનો વિકાસ તેમ જ હ્રાસ ઉસ્સપ્પિશી (ઊર્ધ્વગામી) અને ઓસપ્પિશી (અધોગામી) બે કાલચક્રોના છ છ અરો દરમ્યાન થાય છે.^૪ સુસમદુસ્સમા અરમાં બધા કુલગર, પ્રથમ **તિત્થયર** અને પ્રથમ **ચક્કવટિ** અને દુસ્સમસુસમા અરમાં બાકીના તિત્થયરો, બાકીના ચક્કવટ્ટિઓ, બધા બલદેવ(૨), બધા **વાસુદેવ**(૧) અને બધા પડિસત્તુ ભરહ(૨) અને એરવય(૧) ક્ષેત્રોમાં જન્મ લે છે.^મ મહાવિદેહમાં બે કાલચક્રો દેખાતા નથી, અનુભવાતા નથી.^૬ દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ(૧)માં સદા સુસમસુસમા જ હોય છે અને પુવ્વવિદેહ(૧) અને અવરવિદેહ(૧)માં સદા દુસ્સમસુસમા જ હોય છે. હરિવાસ(૧) તેમ જ રમ્મયવાસમાં સદા સુસમા જ હોય છે અને હેમવય(૧) તેમજ હેરણ્લવય(૧)માં સદા સુસમદ્દસ્સમા જ હોય છે.[°]

૧.સ્થા. ૫૦, તીર્થો. ૯૭૬.	૪. ભગ. ૬૭૫. ૫. જમ્બૂ.૨૮,૩૪,૪૦, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૫. ૬. ભગ. ૬૭૫. ૭. સ્થા.૮૯.
ર.સ્થા. ૪૯૨.	૫. જમ્બૂ.૨૮,૩૪,૪૦, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૫.
૩.સ્થા.૧૩૭, ૧૫૬, સમ.૨૧,૪૨,	૬.ભગ. ૬૭૫.
જમ્બૂ.૧૯, અનુહે.પૃ.૧૦૦, જીવામ.	૭. સ્થા.૮૯.
પૃ. ૩૪૫.	

ઉસ્સારવાયઅ (ઉત્સારવાચક) એક પ્રભાવશાળી આચાર્ય જેમણે એક વાર વાદમાં પાખંડીઓને હરાવ્યા હતા. આના કારણે તેમનામાં અભિમાન આવી ગયું. બીજા પ્રસંગે તે જ પ્રકારનો વાદ બીજા પાંખડીઓ સાથે કર્યો. તેમણે પ્રશ્નોના ઉત્તરો એટલી બધી બેદરકારીથી આપ્યા કે તેમને નામોશીભરી હાર ખાવી પડી.¹

૧. બૃભા. ૭૧૭.

<u>ઊ</u>

૧. ઊસાસ (ઉચ્છ્વાસ) **પછ્ણવણા**નું સાતમું પદ(પ્રકરણ).^ક

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૪.

૨. ઊસાસ વિયાહપણ્ણત્તિના બીજા શતકનો પ્રથમ ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ. ૮૪.

ઊસાસગ્રીસાસ (ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસ) દીહદસાનું દસમું અધ્યયન.'

૧. સ્થા. ૭૫૫.

<u>એ</u>

એક જંબુદ્દીવના ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં **સુસમા** અરમાં જે ચાર પ્રકારના લોકો હોય છે તેમાંનો એક પ્રકાર.^૧ આ પ્રકારના લોકો શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે.^૨

૧. જમ્બૂ. ૨૬. ૨. જમ્બૂશા. પૃ. ૧૩૧.

એક્કોટુય (એક્કોરુક) આ અને **એગોરુય** એક છે.[•]

૧. જીવા. ૧૪૭.

એગજંબૂ (એકજમ્બૂ) <mark>ઉલ્લુગતીર</mark> નગરની બહાર આવેલું ચૈત્ય. <mark>તિત્થયર મહાવીર</mark> ત્યાં ગયા હતા.^૧ ૧. ભગ. ૫૭૧.

એગજડિ (એકજટિન્) અકચાસી ગહમાંનો એક.

એગક્રિય (એકાસ્થિક) વિયાહપણ્ણત્તિના બાવીસમા શતકનો બીજો ઉદેશક.'

<mark>એગણાસા</mark>(એકનાસા) **રુયગ(૧)** પર્વતના પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલા શિખર **રુયગ(**૭) ઉપર વસતી મુખ્ય **દિસાકુમારી.**'

એગવીસસબલા (એકવિંશતિશબલા) આયારદસાનું બીજું અધ્યયન.^૬

૧. સ્થા. ૭૫૫.

૧. એગસેલ (એકશૈલ) **એગસેલ**(૨) પર્વત ઉપર વસતો દેવ.'

૧. જમ્બૂ.૯૫.

૨. એગસેલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુક્રખલાવઈ(૧)ની પશ્ચિમે અને પુક્રખલાવત્ત(૧)ની પૂર્વે આવેલો વક્રખાર પર્વત. તેને ચાર શિખરો છે – એગસેલકૂડ, પુક્રખલાવત્ત(૨), પુક્રખલાવઈ(૨) અને સિદ્ધાયયણ.ધ

૧.જમ્બૂ.૯૫, જ્ઞાતા.૧૪૧, સ્થા.૩૦૨, ૬૩૭.

એગસેલકૂડ (એકશૈલકૂટ) **એગસેલ** પર્વતના ચાર શિખરોમાંનું એક.^૧

એગાદસઉવાસગપડિમા (એકાદશઉપાસકપ્રતિમા) આયારદસાનું છઠ્ઠં અધ્યયન.' ૧. સ્થા. ૭૫૫.

એગિંદિય (એકેન્દ્રિય) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના સત્તરમા શતકના બારમો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. ૫૯૦.

એગુરુય (એકોરુક) આ અને **એગોરુય** એક છે.*

૧. જીવા.૧૧૧.

એગુરૂય (એકોરુક) આ અને એગોરુય એક છે.*

૧. જીવા. ૧૦૮.

એગૂરુય (એકોરુક) આ અને એગોરુય એક છે.*

૧. જીવા.૧૦૮, સ્થા.૩૦૪.

એગોરુય (એકોરુક) એક અંતરદીવ.^૧

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫, ૨૯૬, સ્થાઅ.પૃ. ૭૮, ૭૯.

૧. ભગ. ૬૯૧.

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, તીર્થો.૧૫૭, સ્થા.૬૪૩.

૧. જમ્બૂ.૯૫.

- પ્રજ્ઞા. ૩૬, જીવા. ૧૦૯-૧૧, ભગ. ૩૬૪, ૪૦૮, સ્થા, ૩૦૪, નન્દિમ. પૃ. ૧૦૨, નન્દિહ. પૃ. ૩૩.
- એગોરૂય (એકોરુક) આ અને એગોરુય એક છે. '

એણિજ્જય (એણેયક) જુઓ એણેજ્જગ(૨)^૧

૧. સ્થા. ૬૨૧.

૧. એણેજ્જગ (એણેયક) **ગોસાલે** કરેલો પ્રથમ પઉટ્ટપરિહાર (પરકાયપ્રવેશ).¹ ૧. ભગ. ૫૫૦.

૨. એણેજ્જગ સેયવિયાના રાજા **પએસિ**નો સંભવતઃ ખંડિયો રાજા. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થયર મહાવીરનો** શિષ્ય બની ગયો.^૧

- ૧. સ્થા. ૬૨૧ અને તેના ઉપર સ્થાઅ.
- **એયણ** (એજન) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પાંચમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક.[•]

૧. ભગ. ૧૭૬.

એરણ્ણવય (ઐરણ્યવત) આ અને હેરણ્ણવય એક છે.*

૧. સ્થા. ૧૯૭.

 એરવઈ (ઐરવતી = અચિરવતી) ગંગા નદી સાથે સંબંધ ધરાવતી પાંચ મોટી તદીઓમાંની એક. તે દુર્લધ્ય છે. [°] તે કુણાલા નગર પાસે થઈને વહે છે. ^ર તેની ઔધમાં આવેલી વર્તમાન રાપ્તિ (Rapti) સાથે એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.³

- ૧. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૩૬૪.] ૩. ઇડિબુ.પૃ.૨૩.સંસ્કૃત અને પાલિ સાહિત્યમાં
- ૨. નિશીભા. ૪૨૨૮-૪૨૨૯, નિશીચૂ. તે અચિરવતી નામે પ્રસિદ્ધ છે.

૩. પૃ. ૩૬૮, ૩૭૧, કલ્પધ.પૃ.૧૮૧

૨**. એરવઈ સિંધુ(૧) નદીને મળતી પાંચ નદીઓમાંની એક.** ^૧ તેની એકતા પંજાબમાં **વહેતી રાવિ નદી સાથે સ્થાપવામાં આવી છે**. ^૧

૧. સ્થા.૪૭૦, ૭૧૭. ૨. લાઈ.પૃ.૨૮૨, જઇહિ. પૃ.૧૩.

૧. એરવય (ઐરવત) જંબૂદીવમાં આવેલું ક્ષેત્ર જેનું ક્ષેત્રફળ ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ક્ષેત્રફળ બરાબર છે. ' તે સિહરિ પર્વતની ઉત્તરે, ઉત્તર લવશ સમુદ્રની દક્ષિણે, પશ્ચિમ લવણ સમુદ્રની પૂર્વે અને પૂર્વ લવણ સમુદ્રની પશ્ચિમે આવેલ છે. ' તેના લોકો ઉસ્સપ્પિણી (ઊર્ધ્વગામી, વિકાસોન્મુખ) અને ઓસપ્પિણી (અધોગામી, હ્રાસોન્મુખ) કાલચક્રોના છ છ અરોમાં જ્ઞાન, આયુષ્ય, શરીરની ઊંચાઈ, બળ આદિનો વિકાસ અને હ્રાસ અનુભવે છે. ' બાકીનું બધું વર્શન ભરહ ક્ષેત્રના વર્શનને તદ્દન મળતું છે. '

૧. જીવા. ૧૧૧.

142

- ૧. જમ્બૂ. ૧૧૧, સ્થા.૮૬, ૧૯૭,
 ૫૨૨, સમ. ૧૪.
 ૨. જમ્બૂ. ૧૧૧.
 ૩. ભગ. ૬૭૫, જમ્બૂ. ૧૧૧.
 ૪. જીતભા. ૪૩૪, બૃભા. ૬૪૪૮, તીર્થો.
 ૧૦૦૬, આચાચ. ૫. ૧૩૩, ૧૫૩.
- ર. એરવય એરવય (૧) ક્ષેત્રના પ્રથમ ચક્કવટ્ટિ. ધ

૩. એરવય એરવય(૧) ક્ષેત્રના અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૧.

૪. એરવય સિહરિ પર્વતના અગિયાર શિખરોમાંનું એક. '

૧. જમ્બૂ. ૧૧૧, સ્થા. ૬૮૯.

એરાવઈ અથવા **એરાવતી** (ઐરાવતી) આ અને **એરવઈ** એક છે.*

૧. સ્થા. ૪૭૦, નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૩૬૪ (પ્રકરણ ૧૨ સુ. ૪૨)

૧. એરાવણ (ઐરાવણ કે ઐરાવત) **સક્ક**(૩)નો મુખ્ય હાથી અને સક્કના ગજદળનો સેનાપતિ.'

૧. સ્થા.૪૦૪, ૫૮૨, કલ્પવિ.પૃ. ૭, ૨૫, કલ્પધ. પૃ. ૨૬, જીવામ.પૃ. ૩૮૮. ૨**. એરાવણ ઉત્તરકુર (**૧) ઉપક્ષેત્રમાં આવેલું સરોવર.' તેની બન્ને બાજ વીસ **કંચણગ**

પર્વતો આવેલા છે. ર

૧. સ્થા. ૪૩૪. ૨. જમ્બૂ.૮૯.

૩. એરાવણ સક્ક(૩)ના ગજદળનો સેનાપતિ. તે અને **એરાવણ**(૧) એક છે.[•]

૧. સ્થા. ૪૦૪.

એરાવય (ઐરાવત) આ અને **એરવય** એક છે.

૧. જમ્બૂ. ૮૯, ૧૧૧, વિશેષા.૫૪૯, જીતભા. ૨૧૧૧.

એલકચ્છ અથવા **એલગચ્છ** (એડકાક્ષ) દસણ્ભપુરનું બીજું નામ. આ પુરમાં રહેતા ઘેટા જેવી આંખોવાળા એક માણસના ઉપનામ એલકચ્છ (એલક અથવા એલગ એટલે ઘેટો અને અચ્છ એટલે આંખ) ઉપરથી આ પુરનું નામ એલકચ્છ યા એલગચ્છ પડી ગયું. ' આચાર્ય **મહાગિરિ** અને **સહત્થિ**(૧) આ નગરમાં આવ્યા હતા. ^ર

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૬, ૨૭૦, આવનિ.૧૨૭૮, આવહ.પૃ. ૬૬૮.

૨. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૬-૧૫૭.

એલાવચ્ચ (ઐલાપત્ય) મંડવ ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક.' આચાર્ય <mark>મહાગિરિ</mark> આ શાખાના હતા.'

૧. સ્થા. ૫૫૧.

૨. નન્દિ. ગાથા ૨૫, નન્દિમ.પૃ. ૪૯.

૧. જમ્બૂ. ૧૧૧.

એલાવચ્યા (ઐલાપત્યા) પખવાડિયાના ત્રીજા દિવસની રાત. '

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

એલાસાઢ (ઐલાષાઢ) ધુતક્પાણગના ચાર ઠગમાંનો એક ઠગ. તેણે બાકીના ત્રણ ઠગ આગળ પોતાના અનુભવની કથા નીચે પ્રમાણે કહી — ''એક વાર હું મારી ગાયો લઈને જંગલમાં ગયો. એકાએક કેટલાક લૂંટારાઓ ત્યાં દેખાયા. મેં મારી બધી ગાયોને કામળામાં સંતાડી દીધી અને કપડામાં બાંધી દીધી. તે પોટલું માથે મૂકી હું ગામ તરફ દોડી ગયો. થોડીવારમાં તો લૂંટારાઓ પણ ગામમાં પ્રવેશ્યા. એટલે ભય પામેલા ગામના લોકો વાલુંક ફળમાં પેસી ગયા. તે ફળને બકરી ખાઈ ગઈ. તે બકરીને પછી અજગર ગળી ગયો. તે અજગરને એક પક્ષી ખાઈ ગયું. પંખી ઊડીને વડના વૃક્ષ ઉપર બેલું. તેનો એક પગ નીચે તરફ લટકતો હતો. તે લટકતા પગમાં રાજાની સેનાનો હાથી ફસાઈ ગયો. એટલે તે પક્ષીને તીર મારી મારી નાંખવામાં આવ્યું. જ્યારે તે પક્ષીનું પેટ ચીરવામાં આવ્યું ત્યારે તેમાંથી અજગર બહાર નીકળી આવ્યો. જયારે અજગરનું પેટ ચીરવામાં આવ્યું ત્યારે તેમાંથી બકરી નીકળી, વગેરે વગેરે."'

૧. નિશીભા. ૨૯૪, નિશીચૂ. ૧. પૃ. ૧૦૨-૧૦૩.

<u>ઓ</u>

ઓકુરુડ (ઉત્કુરુટ) જુઓ ઉક્કુરુડ.'

૧. આવહ. પૃ. ૪૬૫.

ઓગાહણસંઠાણ (અવગાહનસંસ્થાન) પછ્ણવણાનું એકવીસમું ૫દ (પ્રકરણ).^૧ ૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૬.

ઓઘસ્સરા (ઓઘસ્વરા) **ચમરચંચા** નગરીમાં આવેલો ઘંટ.[•]

૧. જમ્બૂ.૧૧૯, આવચૂ.૧.પૃ. ૧૪૬.

ઓદિઓદઅ (ઉદિતોદય) જુઓ **ઉદિઓદઅ**.'

૧. આવહ. પૃ. ૪૩૦.

- **ઓભાસ** (અવભાસ) અક્ટ્યાસી ગહમાંનો એક ગહ.^૬
 - ૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-ં૭૯.

ઓમજ્જાયણ (અવમજ્જાયન) પુસ્સ(૧) નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.^૬

૧. જમ્બૂ.૧૫૯, સૂર્ય. ૫૦.

- **ઓરબ્ભ** (ઉરભ્ર) આ અને ઉઅબ્ભિજ્જ એક છે. '
 - ૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.
- ઓવકોસા (ઉપકોશા) આ અને ઉવકોસા એક છે.
 - ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૫.

ઓવણગર (ઉપનગર) આચાર્ય **રક્ઞિય**(૧)ના પિતાના મિત્ર જે ગામના હતા તે ગામ.¹

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૪૦૨.

<mark>ઓવાઇય</mark> (ઔપપાતિક) આ અને ઉવવાઇય એક છે.^હ

૧. પાક્ષિ. પૃ. ૪૩.

<mark>ઓવાદિય</mark> (ઔપપાતિક) આ અને ઉ<mark>વવાઈય</mark> એક છે.'

૧. અનુચૂ. પૃ. ૨.

ઓસપ્પિણી (અવસર્પિણી) અધોગામી યા હ્રાસોન્મુખ કાલચક્ર. જ્ઞાન, આયુષ્ય, શરીરની ઊંચાઈ, બળ, વગેરેનો હ્રાસ તેનું લક્ષણ છે.^૧ તેના છ ભાગો (અર) છે – (૧) સુસમસુસમા, (૨) સુસમા, (૩) સુસમદુસ્સમા, (૪) દુસ્સમસુસમા, (૫) દુસ્સમા અને (૬) દુસ્સમદુસ્સમા.' આ છ ભાગોનો સમયગાળો ઉસ્સપ્પિણીના છ ભાગો અર્થાત્ અરો જે વિપરીત ક્રમમાં છે તેમના સમયગાળા જેટલો જ છે.³ જુઓ ઉસ્સપ્પિણી.

```
૧.ભગ.૨૮૭, કલ્પવિ.પૃ.૧૪.
૨.સ્થા.૭૫૬, સમ.૨૧, ૪૨, જીવામ. પૃ.
૨.સ્થા. ૪૯૨, આચા.૨.૧૭૫.
૩૪૫, જમ્બૂ. ૧૯.
```

<mark>ઓસહિ (</mark>ઔષધિ**) મહાવિદેહ**માં આવેલા **પુક્ખલાવત્ત** પ્રદેશની રાજધાની.^૧ ૧. જમ્બુ. ૯૫.

ઓસાણ (અવશ્યાનક) **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત**(૧) જે સ્થાને ગયા હતા તે સ્થાન.'

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૭૯.

ઓહણિજ્જુત્તિ (ઓઘનિર્યુક્તિ) ભદભાહુ(૨)એ રચેલો આગમગ્રન્થ.' શરૂઆતમાં મૂળે તો તે આવસ્સયની એક પ્રકારની ગાથાબદ્ધ ટીકા આવસ્સયણિજ્જુત્તિનો એક ભાગ હતો.' શ્રમણજીવનના કેટલાક મૂલભૂત નિયમો અને ગૌણ નિયમોનું તે નિરૂપણ કરે છે.³

૧. ઓષનિદ્રો. પૃ.૧૧. ૨. એજન પૃ.૧, આવચૂ.૧.પૃ.૩૪૧. ૩. ઓષનિદ્રો.પૃ.૪. **ઓહણિજ્જત્તિચુણ્ણિ (**ઓષનિર્યુક્તિચૂર્<mark>શિ) ઓહણિજ્જુત્તિ</mark> ઉપરની એક પ્રકારની ટીકા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૪૧.

<mark>ઓહસામાયારી</mark> (ઓઘસામાચારી) શ્રમશજીવનના સર્વસામાન્ય નિયમોનું નિરૂપશ કરતો આગમગ્રન્થ.' તે **ઓહશિજ્જુત્તિ**નો એક ભાગ છે.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૭૩, ૧૫૭. ૨. એજન.૧.પૃ.૩૪૧.

<mark>ઓહાણસુય</mark> (ઉપધાનશ્રુત) આ અને **ઉવહાણસુય** એક છે.*

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૬૯.

ઓહિ (અવધિ) (૧) વિ<mark>યાહપણ્ણત</mark>્તિના સોળમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક^૧ અને (૨) **પણ્ણવણાનું** તેત્રીસમું પદ (પ્રકરણ).^ર

૧. ભગ. ૫૬૧. ૨. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૭.

<u>5</u>

૧. કઇલાસ (કૈલાસ) **અણુવેલંધર** દેવોના ચાર ઇન્દ્રોમાંનો એક. તેનો વાસ કઇલાસ(૩) પર્વત ઉપર છે. ' જુઓ **અણુવેલંધરણાગરાય.**

૧. જીવા. ૧૬૦.

૨. કઇલાસ નંદીસર(૧) દીપના પૂર્વાર્ધનો અધિષ્ઠાતા દેવ.'

૧. જીવા.૧૮૩, જીવામ.પૃ. ૩૬૫.

૩. કઇલાસ લવણ સમુદ્રમાં દક્ષિણપશ્ચિમ દિશામાં ૪૨૦૦૦ યોજન દૂર આવેલો પર્વત.^૧ તેની ઊંચાઈ ૧૭૨૧ યોજન છે.^૨ તે **અણુવેલંધર** દેવોનું વાસસ્થાન છે.^૩ તેના ઇન્દ્રનું અને તે ઇન્દ્રની રાજધાનીનું પણ આ જ નામ (કઇલાસ) છે.^૪

૧. સ્થા.૩૦૫, ૨. સમ.૧૭. ૩. જીવા.૧૬૦. ૪. જીવા.૧૬૦. ૪. કંઇલાસ અંતગડદસાના છઠા વર્ગનું સાતમું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત.૧૨.

પ. કઇલાસ સાગેય નગરનો વેપારી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો. બાર વર્ષ શ્રમણજીવનની સાધના પછી તે વિપુલ પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો. '

૧. અન્ત.૧૨.

€. કઈલાસ એક પર્વત. ' તેની એકતા હિમાલયમાં આવેલા કૈલાસ પર્વત સાથે સ્થાપી શકાય.

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૮૫.

કઉરવ્વ (કૌરવ્ય) જુઓ **કોરવ્વ**.'

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

કંકપઓસ (કાર્ડ્ક્ષાપ્રદોષ) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પ્રથમ શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.' ૧. ભગ.૩.

૧. કંચણ (કાગ્ચન) **સોમણસ**(પ) પર્વતનું શિખર. તેની ઊંચાઈ પાંચ સો યોજન છે.' ૧. જમ્બૂ.૯૭, સ્થા.૫૯૦.

૨. કંચણ રુયગ(૧) પર્વતના પૂર્વ ભાગનું શિખર તેમ જ પશ્ચિમ ભાગનું શિખર.¹ ૧. સ્થા. ∉૪૩.

કંચણકૂડ (કાઞ્ચનકૂટ) સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત સાગરોપમ વર્ષનું છે, જ્યાં દેવો સાત પખવાડિયે એકવાર શ્વાસ લે છે અને સાત હજાર વર્ષીમાં એક વાર જ તેમને ભૂખ લાગે છે. તે **સમ** જેવું જ છે.^૧

૧. સમ. ૭.

કંચણગ (કાગુચનક) જુઓ <mark>કંચણગપવ્વય.</mark> '

૧. જમ્બૂ. ૮૯.

કંચણગપવ્વય (કાઞ્ચનકપર્વત) એક સો યોજન ઊંચાઈવાળો પર્વત.^૧ જંબૂદીવમાં આવા બસો પર્વતો છે.^ર તે બસોમાંથી સો ઉત્તરકુરુ(૧)માં છે અને સો દેવકુરુમાં છે. તેઓ દસ દસ યોજનના અંતરે **ણીલવંત**(૨) આદિ દસ સરોવરોની પૂર્વ અને પશ્ચિમ બાજુઓ પર આવેલા છે.³ આ દસ સરોવરોમાંથી પાંચ ઉત્તરકુરુમાં છે અને પાંચ દેવકુરૂમાં છે. આ પર્વતો ઉપર જંભગ દેવો વસે છે.^૪

૧.સમ.૧૦૦, જમ્બૂ.૮૯. **૧** ૩. જમ્બૂ.૮૯, જીવા.૧૫૦, સમ.૧૦૦. ૨.સમ. ૧૦૦, ૧૦૨. ૪. ભગ. ૫૩૩.

કંચણપવ્વય (કાગ્રુચનપર્વત) આ અને **કંચણગપવ્વય** એક છે.'

૧. સમ.૧૦૨, ભગ.૫૩૩.

<mark>કંચણપુર</mark> (કાઞ્ચનપુર) <mark>કલિંગ (</mark>૧) દેશની રાજધાનીનું નગર. **'જિણધમ્મ** વેપારી આ શહેરનો હતો. ' <mark>કરકંડુ રાજા</mark> અહીં રાજ કરતા હતા. ³ તેની એકતા વર્તમાન ભુવનેશ્વર સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^૪

- ૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, વ્યવભા.૧૦.૪૫૦,
ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧૭૮, ઉત્તરાક.પૃ.૧૮૩,
ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧૭૮, ઉત્તરાક.પૃ.૧૮૩,
ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૦૨.
૪. શ્રભમ. પૃ.૩૬૦.
- ૨.મર.૪૨૩.

કંચણપુરી (કાઞ્**ચનપુરી) સ્થળનામ.**ેસંભવતઃ આ અને **કંચણપુર** એક છે. ૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૯૫.

<mark>કંચણમાલા</mark> (કાઞ્**ચનમાલા) રાજા પજ્જોઅની દાસી. તે**ણે ઉદાયણ(૨) સાથે ભાગી

જવામાં વાસવદત્તા(૧)ને મદદ કરી હતી. ૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૬૧, આવહ.૫ૃ. ૬૭૪. **કંચણા** (કાઞ્ર્ચના) જેના માટે યુદ્ધ ખેલાયું હતું તે સ્ત્રી.' તેના વિશે બીજી કોઈ જાણકારી નથી^ર 9. **પ્રશ્ન.** 9 દ. ર. પ્રશ્નઅ. પૃ.૮૯. **કંડગ** (કરડક) આ અને **કંડાગ એ**ક છે. ^૧ ૧. આવચૂ.૧. પૃ.૨૯૩. **કંડચ્છારિઅ** અથવા **કંડત્થારિઅ** (ક્રષ્ડક્ષારિક) એક ગામ.* ૧. વ્યવભા. ૭.૧૫૪, વ્યવમ.૭.૫ૃ.૨૯. **કંડરિઅ** (કશ્ડરીક) જુઓ **કંડરીય**.' ૧. આવહ.પુ.૭૦૧, મર. ૬૩૭. **કંડરીઅ** (ક્રેડ્રરીક) જુઓ **કંડરીય.** ' ૧. આચાચ.૫.૫૮, આવનિ.૧૨૮૩. **૧. કંડરીય** (કરૂડરીક) પુંડરીગિણી(૧) નગરીના રાજા મહાપઉમ(૭) અને તેની રાશી પઉમાવતી(૩)નો પુત્ર. તે પુંડરીય(૪)નો નાનો ભાઈ હતો. તે સંસારનો ત્યાગ કરી પાછો સંસારમાં આવ્યો હતો. પુંડરીયે તેને રાજ આપી દીધું અને સંસાર ત્યાગી તે શ્રમણ બન્યો. મૃત્યુ પછી કંડરીય નરકે ગયો અને પુંડરીય સવ્વટ્ટસિદ્ધ વિમાનમાં (સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં) દેવ તરીકે જન્મ્યો. ધ

૧. જ્ઞાતા.૧૪૧-૧૪૭, સ્થા.૨૪૦, સ્થાઅ.પૃ.૩૦૩, આચાચૂ.પૃ.૫૮,૨૧૧, આચાશી.પૃ.૧૧૩, ૨૪૧, આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૯, મર. ૬૩૭, સૂત્રનિ. ૧૪૭, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૨૬, મનિ.પૃ. ૧૭૬, આવહ.પૃ.૨૮૮.

૨. કંડરીય સાએય નગરના રાજા **પુંડરીય**(૨)નો નાનો ભાઈ. પુંડરીયે તેની રૂપાળી પત્ની જસભદાને વશ કરવા તેની હત્યા કરી હતી.'

૧. આવચૂ.૨. પૃ.૧૯૧, આવહ.પૃ.૭૦૧.

કંડિલ્લ (કાશ્ડિલ્ય) **મંડવ** ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક.^૧

૧. સ્થા. પપ૧.

- કંડૂ (કર્ડુ) બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક.'
 - ઔષઅ. પૃ. ૯૨, ઔષ. ૩૮ અનુસાર કંડૂના સ્થાને કૃષ્હ પાઠ છે જે ખોટો છે કેમ કે ત્યાં કૃષ્હનો અલગથી ઉલ્લેખ છે જ.

૧. **કંત** (કાન્ત) **ઘતોદ** સમુદ્રના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.^૧

૧. જીવા. ૧૮૨.

૨. કંત તિત્થયર ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક. '

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

કંદ (ક્રન્દ) આ અને **કંદિય** એક છે. '

૧. સ્થા. ૯૪.

કંદપ્પ (કન્દર્પ) મોટેથી ખડખડાટ હસતો દેવ.' તે સક્ક (૩)ના લોગપાલ જમ્મ(૨)ની આજ્ઞામાં છે.'

૧. પ્રશ્ન.૨૫, પ્રશ્નઅ.પૃ.૧૨૧, પ્રજ્ઞા.૨૬૫. ૨. ભગ. ૧૬૬. **કંદપ્પિય** (કાન્દર્પિક) **સમગ્ન(૧) ભિક્ષુઓનો એક** વર્ગ.^૧ તે લોકોને હસાવીને પોતાની આજીવિકા રળતા હતા.

૧. ઔષ.૩૮, ભગ.૨૫. ૨. ભગઅ.૫ૃ.૫૦, ઔષઅ. ૯૨.

કંદાહાર (કન્દાહાર) કંદમૂળ ખાઈને જીવતા વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.'

૧. ભગ. ૪૧૭, નિર.૩.૩, ઔષ.૩૮, આચાચૂ.૧.૫ૃ.૨૫૭.

<mark>કંદિય (</mark>ક્રન્દિત) <mark>વાણમંતર</mark> દેવોનો એક વર્ગ. તેના બે ઇન્દ્રો છે – સુવચ્છ(૨) અને વિસાલ(૨).'

૧. પ્રજ્ઞા.૪૭, ૪૯, સ્થા. ૯૪, પ્રશ્ન. ૧૫.

૧. કંપિલ્લ (કામ્પિલ્ય) **અંતગડદસા**ના પ્રથમ વર્ગનું સાતમું અધ્યયન. '

૧. અન્ત.૧.

૨. કંપિલ્લ બારવઈ નગરીના **અંધગવણ્ડિ** અને **ધારિણી**(૫)નો પુત્ર. તેણે તિત્થયર અરિટટણેમિની આજ્ઞામાં રહી બાર વર્ષ સુધી શ્રમણ જીવનની આરાધના કરી અને પછી સેત્તુંજ પર્વત ઉપર મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.'

૧. <mark>અન્ત</mark>.૨.

૩. કંપિલ્લ ચક્કવટ્ટિબંભદત્ત (૧)ની પત્ની મલયવઈ(૧)ના પિતા. '

૧. ઉત્તરાનિ. પૃ. ૩૭૯.

૪. કંપિલ્લ પંચાલની ગંગા નદીના તીરે આવેલી રાજધાની. 'દોવઈનો સ્વયંવર આ નગરમાં થયો હતો. ' તિત્થયર પાસ(૧) અને મહાવીર આ નગરમાં આવ્યા હતા. ' તેરમા તિત્થયર વિમલે આ નગરમાં જન્મ લીધો હતો તેમ જ દીક્ષા પણ ગ્રહણ કરી હતી. ' પરિવાજક અમ્મડ(૧) ' અને ણિષ્કહવ આસમિત્ત ' આ નગરમાં આવ્યા હતા જયારે શ્રાવક કુંડકોલિય તો આ નગરના જ હતા. ' આ નગર ઉપર રાજ કરનાર કેટલાક રાજાઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે – જિયસત્તુ(૨) ', દુવય^૯, બંભદત્ત(૧) '^૦, દુમ્મુહ(૩) '' અને સંજય(૧). '' કંપિલ્લની એકતા ઉત્તરપ્રદેશના ફરુખાબાદ

જિલ્લામાં આવેલા વર્તમાન કમ્પિલ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.*³

૧.જ્ઞાતા.૭૪, પ્રજ્ઞા.૩૭, આવચૂ.૨.	૮. ઉપા.૩૫, સ્થાઅ.પૃ. ૪૦૧-૪૦૨.
પૃ.૨૩૭, ઔ૫. ૩૯.	૯. પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭, જ્ઞાતા.૧૧૬.
૨.જ્ઞાતા. ૧૧૮.	૧૦. નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૧, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૧૪,
૩. જ્ઞાતા.૧૫૭, ઉપા. ૩૫.	ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯,ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૭.
૪.તીર્થો. ૫૦૨.	૧૧. ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧૭૮.
૫ . ઔ૫.૪૦, ભગ. ૫૩૦.	૧૨. ઉત્તરા.૧૮.૧, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૪૮,
૬.આવચૂ.૧, પૃ.૪૨૨, સ્થાઅ. પૃ.	ઉત્તરાનિ.પૃ. ૪૩૮.
૪૧૨, વિશેષાકો. પૃ. ૬૯૩.	૧૩. જિઓડિ. પૃ. ૮૮.
૭. ઉપા. ૩૫, સ્થાઅ. પૃ. ૫૦૯.	

કંપિલ્લપુર (કામ્પિલ્યપુર) આ અને **કંપિલ્લ**(૪) એક છે. '

૧. જ્ઞાતા.૭૪, તીર્થો.૫૦૨, ઔ૫.૪૦, ભગ.૫૩૦, ઉપા.૩૫.

કંપેલ્લપુર (કામ્પિલ્યપુર) આ અને **કંપિલ્લ**(૪) એક છે.*

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૨.

કંબલ જ્ઞાગકુમાર દેવ. તે અને બીજો જ્ઞાગકુમાર દેવ **સંબલ** તેમના પૂર્વભવમાં બળદો હતા. તે બન્નેએ તેમના માલિકની જેમ જ વ્રતોનું પાલન કર્યું જેના પરિજ્ઞામે તેઓ મૃત્યુ પછી જ્ઞાગકુમાર દેવો તરીકે જન્મ્યા હતા. ગંગા પાર કરતા **મહાવીર**ના માર્ગમાં આવેલા વિઘ્નોને તેમજ્ઞે દૂર કર્યા હતા.^૧

૧. આવનિ.૪૭૦-૪૭૨, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૦,વિશેષા.૧૯૨૪-૨૬, કલ્પવિ.પૃ.૧૩૩, કલ્પશા.પૃ.૧૨૬.

કંબુ લંતઅ સ્વર્ગ (કલ્પ)માં આવેલુ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાર સાગરોપમ વર્ષનું છે, જયાં બાર પખવાડિયે દેવો એક જ વાર શ્વાસ લે છે અને જયાં દેવોને બાર હજાર વર્ષે એક વાર જ ભૂખ લાગે છે.^૧

૧. સમ.૧૨.

કંબુગ્ગીવ (કમ્બુગ્રીવ) **કંબુ** જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. સમ.૧૨.

કંબોય (કમ્બોજ) **અણારિય**(અનાર્ય) દેશ.' તે તેના અશ્વો માટે પ્રખ્યાત છે.' તેની એકતા કાશ્મીરની ઉત્તરે આવેલા ઘલ્છ ભાષા બોલતા પામીરપ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.³

૧.સૂત્રશી. પૃ. ૧૨૩.

ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૪૮.

૨.ઉત્તરા. ૧૧.૧૬, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૯૮. ૩. ભાભૂ. પૃ. ૨૯૭-૩૦૫.

કંમારગામ (કર્મકારગ્રામ) પોતાની દીક્ષા પછી તરત જ **મહાવીર** જે સન્નિવેશમાં ગયા

હતા તે સગ્નિવેશ.^૬ ત્યાં ગોવાળે તેમને ત્રાસ આપ્યો હતો.^ર ત્યાંથી તેમણે **કોલ્લાગ**(૨) માટે પ્રયાણ કર્યું હતુ.³ કંમારગામ એ શ્રમજીવીઓ અથવા લુહારોની વસાહત કહેવાતી હતી જે **ખત્તિયકુંડગ્ગામ** અને કોલ્લાગની વચ્ચે આવેલી હતી.^૪ તેનાં અન્ય નામો આ હતાં**– કુમારગામ, કુમ્મારગામ(૧) અને કંમારગ્ગામ.**

૧. આવચૂ.૧.પૃં.૨૬૭, વિશેષા.૧૯૧૧, આવમ.પૃ.૨૬૭. આચા.૨.૧૭૯, આચાશી.પૃ.૩૦૧, ર. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૦, ૩૧૬. આચાચૂ.પૃ.૨૯૮,આવભા.૧૧૧, ૩. એજન. પૃ. ૨૭૦. આવહ.પૃ.૧૮૮, કલ્પવિ.પૃ.૧૫૬, ૪. શ્રભમ. પૃ. ૩૬૦.

- **કંમારગ્ગામ** (કર્મકારગ્રામ) જુઓ <mark>કંમારગામ</mark>.'
 - ૧. આવચૂ.૧.પૃ. ૨૬૮.
- **૧. કંસ** અકચાસી ગહમાંનો એક.^૧
 - ૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ.પૃ.૭૮, ૭૯.

૨. કંસ મહુરા(૧)ના ઉગ્ગસેણ રાજાનો પુત્ર. તે જરાસંધની પુત્રીને પરશ્યો હતો. તે પોતાના પિતાને કેદમાં પૂરી પોતે જ મહુરાનો રાજા બની બેઠો. તે પોતાના પૂર્વભવમાં તાપસ હતો.^૧ તેને તેમજ તેના સસરા જરાસંધને વાસુદેવ(૨) કઙહ(૧)એ હઙ્યા હતા.^૨ અઇમુત્ત(૨) કંસનો નાનો ભાઈ હતો.^૩

૧. કલ્પસ.પૃ.૧૭૩, પ્રશ્ન.૧૫, પ્રશ્નઅ. ર. આચાશી. પૃ. ૧૦૦. પૃ.૭૪, સૂત્રચૂ.પૃ.૩૪૦. ૩. કલ્પસ.પૃ.૧૭૩.

<mark>કંસણાભ</mark> (કંસનાભ) અઠ્ઠચાસી ગહમાંનો એક જે **કંસવણ્ણ** નામે પણ જાણીતો છે.*

- ૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬.
- **કંસવણ્ણ** (કંસવર્શ) આ અને **કંસણાભ** એક છે.'
 - ૧. સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૯.
- **કંસવણ્ણાભ** (કંસવર્ણાભ) અક્ટવાસી ગહમાંનો એક.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦.

કક્ક (કર્ક) ચક્કવ**ટ્ટિબંભદત્ત** (૧)ના પાંચ મહેલોમાંનો એક.'

૧. ઉત્તરા.૧૩.૧૩.

- <mark>કક્કંધ</mark> (કર્કન્ધ) જુઓ વંધ.'
 - ૧. સ્થા.૯૦.

```
કક્કેય આ અને કેકય એક છે.<sup>૧</sup>
```

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

કક્કિ (કલ્કિન્) પાડલિપુત્તનો ભાવી રાજા જે શ્રમણસંઘનું અપમાન કરશે.'

૧. મનિ.પૃ.૧૨૬, ૧૭૯, તીર્થો.૬૭૩.

૧. કક્કોડઅ (કર્કોટક) **અશુવેલંધર** દેવો જ્યાં રહે છે તે પર્વત.^૧તે **લવશ** સમુદ્રમાં ઉત્તરપૂર્વમાં ૪૨,૦૦૦ યોજનના અંતરે આવેલો છે.^૧ તેની ઊંચાઈ ૧૭૨૧ યોજન છે³. તેના રાજાનું પશ આ જ નામ છે. તે રાજા **અશુવેલંધરશાગરાય** નામે પશ જાણીતો છે. તેના પાટનગરનું પશ આ જ નામ છે.^૪

૧.જીવા.૧૬૦, ભગઅ.પૃ.૧૯૯, ૩. સમ.૧૭. સ્થા. ૩૦૫. ૪. જીવા.૧૬૦.

૨.સ્થા.૩૦૫.

૨. કક્કોડઅ સક્ક(૩)ના **લોગપાલ વરુણ**(૧)ના કુટુંબનો સભ્ય.' સંભવતઃ આ જ **કક્કોડઅ(**૧)નો રાજા છે.

૧. ભગ.૧૬૭.

૧. કચ્ચાયણ (કાત્યાયન) <mark>કોસિય</mark>(૫) ગોત્રની શાખા.^૧ આચાર્ય **પભવ**^ર અને શ્રમણ ખંદઅ(૨)^૩ આ શાખાના હતા.

૧. સ્થા. ૫૫૧. ૨.નન્દિ.ગાથા ૨૩, નન્દિમ.પૃ.૪૮. ૩. ભગ.૯૦.

૨. કચ્ચાયણ મૂલ નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.'

૧. સૂર્ય.૫૦, જમ્બૂ.૧૫૯.

 કચ્છ જંબૂદીવના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલો વિજય(૨૩) નામનો પ્રદેશ. તે સીયા(૧) નદીની ઉત્તરે, શીલવંત(૧) પર્વતની દક્ષિષ્ઠે, માલવંત(૧) પર્વતની પૂર્વે અને ચિત્તકૂડ (૧) પર્વતની પશ્ચિમે આવેલ છે. તેની ઉત્તરથી દક્ષિણ લંબાઈ ૧૬૫૯૨^{*} યોજન છે અને પૂર્વથી પશ્ચિમ પહોળાઈ ૨૨૧૩ યોજનમાં કંઈક ન્યૂન છે. વેયડ્ઢ(૧) પર્વત તેના બરાબર કેન્દ્રમાં છે. ખેમા તેનું પાટનગર છે.¹

૧. જમ્બૂ.૯૩, ૯૫, સ્થા. ૬૭૩.

૨**. કચ્છ તિત્થયર ઉસભ**(૧)નો પુત્ર. તેશે તેના ભાઈ **મહાકચ્છ** સાથે સંસારનો ત્યાગ કરી કેટલાક વખત સુધી ઉસભની આજ્ઞામાં શ્રમણત્વ પાળ્યું. પછી તે બન્ને પરિવ્રાજકો બનીગયા. **ણમિ(૩)** અને **વિણમિ** અનુક્રમે કચ્છ અને મહાકચ્છના પુત્રો હતા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૦-૧૬૧, કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૭.

૩. કચ્છ કચ્છ(૧)માં આવેલા **વેયડ્ઢ(૧)** પર્વતના બે શિખરો.^૧ તે બન્ને શિખરોના અધિષ્ઠાતા દેવોનાં નામ પણ કચ્છ જ છે.^૨

૧. જમ્બૂ.૯૩, સ્થા. ૬૮૯.

૪. કચ્છ માલવંત(૧) પર્વતના નવ શિખરોમાંનું એક.

૧. જમ્બૂ.૯૧, સ્થા. ૬૮૯.

પ. કચ્છ ચિત્તકૂડ(૧) પર્વતના ચાર શિખરોમાંનું એક.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૪.

૬. કચ્છ ચક્કવર્ટિ ભરહ(૧)એ જીતેલો એક દેશ.' ત્યાં **આભીર**(૨) ઉપાસકો(શ્રાવકો) રહેતા હતા. આણંદપુર નગરનો એક બ્રાહ્મણ અહીં આવ્યો હતો.' શ્રમણો વારંવાર આ દેશમાં આવતા.³ આ કચ્છની એકતા (૧) કેટલાક વર્તમાન કચ્છ સાથે સ્થાપે છે અને (૨) કેટલાક ગુજરાતમાં અમદાવાદ અને ખંભાત વચ્ચે આવેલા મોટા શહેર ખેડા સાથે સ્થાપે છે.^૪

૧.જમ્બૂ. ૫૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૧. ૩૮૪, ટિ.૧. ૨.આવચૂ.૨.પૃ.૨૯૧. ૪. જિઓડિ. પૃ.૮૨. ૩. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૩૩, બૃક્ષે.

૧. કચ્છગાવઈ આ જ નામના પ્રદેશમાં રહેતો દેવ.[•]

૧. જમ્બૂ. ૯૫.

૨. કચ્છગાવઈ જંબૂદીવના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલો વિજય(૨૩) નામે જાણીતો પ્રદેશ. તે સીયા(૧) નદીની ઉત્તરે, ણીલવંત(૧) પર્વતની દક્ષિણે, પમ્હકૂડ(૧) પર્વતની પૂર્વે અને દહાવઈ(૨) નદીની પશ્ચિમે આવેલો છે. તેની લંબાઈ, પહોળાઈ વગેરે બરાબર કચ્છ(૧) મુજબ છે. અરિકપુરા તેનું પાટનગર છે.

૧. જમ્બૂ.૯૫, સ્થા. ૬૩૭.

૩. કચ્છગાવઈ પમ્હકૂડ(૧) પર્વતના ચાર શિખરોમાંનું એક.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૫.

કચ્છગાવતી (કચ્છકાવતી) જુઓ **કચ્છગાવઈ**.*

૧. સ્થા.૬૩૭.

કચ્છભ (કચ્છપ) **રાહુ**(૧)નું બીજું નામ.^૧

૧. સૂર્ય.૧૦૫, ભગ.૪૫૩.

```
કચ્છાવઈ (કચ્છાવતી) આ અને કચ્છગાવઈ એક છે.*
```

૧. જમ્બૂ.૯૫.

કચ્છુલ્લણારય (કચ્છુલ્લનારદ) **સોરિયપુરના જણ્ણદત્ત(૧) અને સોમજસાનો પુત્ર.**' બીજાઓને લડાવવા-ઝઘડાવવા અને તે પ્રસંગને માણવા માટે જાણીતો પરિવાજક તે હતો. એક વાર તે **હત્થિણાઉર** ગયો જ્યાં દોવઈએ તેનો યોગ્ય આદર ન કર્યો. તેથી તે અકળાયો અને તેને માઠું લાગ્યું. ત્યાંથી તે અમરકંકા(૧) ગયો, પઉમણાભ(૩) રાજાને મળ્યો અને તેની આગળ દોવઈના રૂપની ભરપૂર પ્રશંસા કરી. પરિશામે પઉમણાભે દોવઈનું અપહરણ કર્યું. કચ્છુલ્લણારય પછી કણ્હ(૧) પાસે ગયો અને અપહરણની કશ્હને વાત કરી. ' આવી કેટલીય ઘટનાઓ કચ્છૂલ્લણારય સાથે જોડાયેલી છે.³

૧.આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૪, આવનિ.૧૨૯૦, | ૩. દશચૂ.પૃ.૧૦૬, દશહ.પૃ.૧૧૦, ઔપ. ૩૮. વિશેષાકો. પૃ.૪૧૨, આવચૂ.૧.

ર.જ્ઞાતા. ૧૨૨-૧૨૪, કલ્પવિ.પૃ.૩૯. પૃ.૧૨૧, નન્દિમ.પૃ.૫૫.

<mark>કજ્જલપ્પભા</mark> (કજ્જલપ્રભા) <mark>જંબુસુદંસણા</mark> વૃક્ષની દક્ષિણપશ્ચિમે આવેલી પુષ્કરિશી.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૦.

કજ્જસેણ (કાર્યસેન) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં અતીત અવર્પિશી કાલચક્રમાં થયેલા દસ કુલગરમાંના એક.' તેમનું બીજું નામ **તક્કસેણ** છે અને તેમને અતીત ઉત્સર્પિશી કાલચક્રના તરીકે પણ ઉલ્લેખવામાં આવેલ છે.'

૧. સમ.૧૫૭.

૨. સ્થા.૭૬૭.

કજ્જોયઅ (કાર્યોપગ) આ અને કજ્જોવઅ એક છે.'

૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૮.

કજ્જોવઅ (કાર્યોપગ) અક્ટ્યાસી ગહમાંનો એક.*

 જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા. પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ. પૃ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ. પૃ.૭૮-૭૯.

<mark>કજ્જોવગ</mark> (કાર્યોપગ) આ અને <mark>કજ્જોવઅ</mark> એક છે.*

૧. સ્થા. ૯૦.

ક્રક (કાષ્ઠ) એક વેપારી જેની પત્ની વજ્જા(૧) બ્રાહ્મણ દેવસમ્મ(૨)ના પ્રેમમાં પડી હતી. પત્નીની બેવફાઈથી દુઃખી થયેલા તેણે સંસાર ત્યાગી શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૮, આવહ.પૃ. ૪૨૮.

કટપાઉયાર (કાષ્ઠપાદુકાકાર) એક **આરિય** (આર્ય) ઉદ્યોગમંડળ[ુ] જે લાકડાની ચાખડીઓ બનાવતું.

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

કટ્ટહારઅ (કાષ્ઠહારક) એક કઠિયારો જે સંસારનો ત્યાગ કરી **સુહમ્મ**(૧)નો શિષ્ય બન્યો હતો. લોકો તેની મશ્કરી કરતા અને કહેતા કે તે તો પોતાનું પેટ ભરી શકતો ન હતો એટલે મુનિ બન્યો છે.^૧ રાજકુમાર **અભય**ને આ વાતની ખબર પડી. એટલે લોકોને આવા બેહૂદા શબ્દો બોલતાં અને આક્ષેપો કરતાં રોકવા માટે તેણે એક યુક્તિ

વિચારી. તેશે જાહેર કર્યું કે તે લોકોમાં ત્રણ કરોડ ગીની વહેંચશે. ઘણા લોકો દાન લેવા એકઠા થયા. અભયે તેમને કહ્યું કે જે ત્રણ ચીજોને – અગ્નિને, અળગણ પાણીને અને સ્ત્રીને – ત્યજી દેવા તૈયાર થશે તેને જ તે દાન આપશે. કોઈપણ વ્યક્તિ તેને માટે તૈયાર થઈ નહિ. ત્યારે અભયે લોકોને ત્યાગનો ખરો મર્મ સમજાવ્યો અને કહ્યું કે કટ્ઠહારઅ દ્વારા એ ત્રણે વસ્તુનો ત્યાગ કરાયો છે માટે તે આદર-સન્માનને પાત્ર છે.^૨

૧. સ્થાઅ. પુ.૪૭૪. ૨. દશચૂ.પુ.૮૩-૮૪.

કડઅ (કટક) વાણારસીનો રાજા. તેણે પોતાની પુત્રી ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત(૧)ને પરણાવી હતી. '

૧. ઉત્તરાનિ.પૂ. ૩૭૭, ઉત્તરાક.પૂ. ૨૫૪, ૨૫૮.

કડપૂઅજ્ઞા અથવા કડપૂયજ્ઞા (કટપૂતના) સાલિસીસ ગામમાં તિત્થયર મહાવીરને રંજાડનાર વંતર દેવી. તે તેના પૂર્વભવમાં તિવિક(૧)ની રાણી હતી.

આવૂચ.૧.૫.૨૯૨-૨૯૩, વિશેષા.૧૯૪૪, આવનિ.૪૮૭, આવહ. ૫.૨૦૯, ۹. ૨૨૭, ૨૮૪.

કણ અજ્વાસી ગહમાંનો એક.^૧

 જમ્બૂ.૧૭૦, સુર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.૫. પ૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ. ૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ. ૭૮-૭૯.

ક્રણઅ (કનક) આ અને ક્રણગ (૧) એક છે.*

૧.સર્ય.૧૦૭.*

કણકણઅ (કણકનક) આ અને કણકણગ એક છે.*

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થાઅ.પૃ.૭૮.

કણકણગ (ક્રણકનક) અક્યાસી ગહમાંનો એક.*

- ૧. જમ્બ.૧૭૦, સુર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.૫.૭૮-૭૯, જમ્બૂશા.૫.૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પ.૨૯૫-૨૯૬.
- **૧. કણગ** (કનક) અકચાસી ગહમાંનો એક.^૧
 - ૧. જમ્બ.૧૭૦, સુર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.૫ૃ.૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ.૫ૃ.૭૮-૭૯, સૂર્યમ.પુ.૨૯૫-૨૯૬.
- ર. કણગ ઘયવર દીપનો અધિષ્ઠાતા દેવ.¹
 - ૧. જીવા. ૧૮૨.

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થાઅ.પૂ.૭૮.

કણક (કનક) આ વર્ગના પાંચ ગ્રહો છે – કણ, કણઅ, કણકણઅ, કણવિતાણઅ અને કણગસંતાણ.^૧

૩. કણગ રુયગ(૧) પર્વતના નવ શિખરોમાંનું એક.^૧ ૧. સ્થા.૬૪૩.

૪. કણગ વિજ્જુપ્પભ(૧) પર્વતના નવ શિખરોમાંનું એક.^૧

૧. સ્થા.૬૮૯, જમ્બૂ.૧૦૧.

પ. કણગ આ અને **કણક** એક છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫, સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

<mark>૧. કણગકે</mark>ઉ (કનકકેતુ<mark>) અહિચ્છત</mark>્તા નગરીનો રાજા. <mark>ચંપા</mark>ના વેપારી <mark>ધણ્ણ</mark>(૮)એ અહિચ્છત્તામાં પોતાનો ધંધો શરૂ કરતાં પહેલાં તેની પરવાનગી લીધી હતી.'

૧. જ્ઞાતા.૧૦૫.

૨. કણગકેઉ હત્થિસીસ નગરનો રાજા.

૧**. જ્ઞાતા**.૧૩૨.

કણગખલ (કનકખલ) **સોયવિયા** અને <mark>વાચાલાની</mark> પાસે આવેલો આશ્રમ. <mark>મહાવીર</mark> આ આશ્રમમાં આવ્યા હતા. આશ્રમના નાયક તાપસ <mark>કોસિઅ</mark>(૨) હતા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૭-૭૮, કલ્પધ.પૃ.૧૦૪, કલ્પજ.પૃ.૮૯.

કણગકિરિ (કનકગિરિ) <mark>મેરુ</mark> પર્વતનું બીજું નામ.^૧

૧. ઔષઅ. પૃ. ૬૮.

કણગજ્ઝય (કનકધ્વજ) **તેયલિપુરના ૨ાજા કણગરહ**(૧) અને તેની ૨ાણી **પઉમાવઈ**(૨)નો પુત્ર. તેને કણગરહના મંત્રી **તેયલિપુત્તે** છૂપી રીતે ઉછેર્યો હતો કારણ કે રાજા પોતાના પુત્રોને જન્મતાંવેત મારી નાખતો હતો, ૨ખેને તેમાંનો કોઈ તેનું સિંહાસન છીનવી પોતે જ તેયલિપુરનો રાજા બની બેસે.'

૧. જ્ઞાતા. ૯૬-૯૭, આચાયૂ.પૃ.૩૭, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૯, આવહ.પૃ. ૩૭૩.

કણગણાભ (કનકનાભ) **ચક્કવટ્ટિભરહ**(૧)નો પૂર્વભવ.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૮૦.

કણગપુર (કનકપુર) જે નગરમાં રાજા <mark>પિયચંદ</mark> રાજ કરતો હતો તે નગર. આ નગરમાં મહાવીર આવ્યા હતા. આ નગરમાં **સેયાસોય** ઉદ્યાન હતું. અને તે ઉદ્યાનમાં જક્**ખ** વીરભદ્દનું ચૈત્ય હતું.^૧

૧. વિપા. ૩૪.

કણગપ્પભ (કનકપ્રભ) **ઘયવર** દ્વીપના અધિષ્ઠાતા દેવ.*

૧. જીવા. ૧૮૨.

<mark>૧. કણગપ્પભા</mark> (કનકપ્રભા) <mark>ણાયાધમ્મકહા</mark>ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું

સોળમું અધ્યયન.*

૧. જ્ઞાતા .૧૫૩.

૨. કણગપ્પભા રક્ખસ દેવોના બે ઇન્દ્રો ભીમ(૩) અને મહાભીમ(૧)ને ચાર ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે, તે ચારમાંથી દરેકની એક એક મુખ્ય પત્નીનું નામ **કણગપ્પભા** છે.^૧ તે બેને રયણપ્પભા(૧) નામે પણ ઓળખવામાં આવે છે.^૧ તેમના પૂર્વભવમાં તે બે <mark>ણાગપુરના</mark> વેપારીની પુત્રીઓ હતી. તે બન્ને સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થયર પાસ**(૧)ની શિષ્યાઓ બની ગઈ હતી.^૩

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩. ૨. ભગ.૪૦૬. ૩. જ્ઞાતા.૧૫૩.

૧. કણગરહ (કનકરથ) તેયલિપુરનો રાજા. પઉમાવઈ(૨) તેની રાણી હતી, તેયલિપુત્ત તેનો મંત્રી હતો અને કણગજ્ઝ્ય તેનો પુત્ર હતો. ' તે એટલો તો ક્રૂર અને લોભી હતો કે રાજસત્તા ખોવાના ભયથી પ્રેરાઈ તે તેના પુત્રોને જન્મતાંવેંત મારી નાખતો. ગમે તેમ કરીને રાણીએ કણગજ્ઞ્ઝયને બચાવી લીધો અને મંત્રીએ તેને છૂપી રીતે ઉછેર્યો.'

```
૧. જ્ઞાતા.૯૬.
```

ર.જ્ઞાતા.૯૭.

૨. કણગરહ વિજયપુરનો રાજા. ધર્ણાંતરિ(૧) તેનો વૈદ્ય હતો. '

૧. વિપા.૨૮, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૮.

૩. કણગરહ ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં પ્રથમ ભાવી <mark>તિત્થંકર મહાપઉમ (૧૦)</mark> વડે દીક્ષિત થવાના છે તે આઠ રાજાઓમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા. ૬૨૫.

કણગલતા (કનકલતા) **લોગપાલ સોમ**(૩)ની મુખ્ય પત્ની.^૧ જુઓ **સોમ**(૩).

૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

ક**ણગવત્થુ (**કનકવસ્તુ) <mark>વાસુદેવ(</mark>૧) બનવાની ઇચ્છાથી **પવ્વયઅ** દ્વારા જે નગરમાં તપની આરાધના કરવામાં આવી હતી તે નગર.^૧

૧. સમ.૧૫૮, સ્થા.૬૭૨, તીર્થો.૬૦૮.

કણગવિતાણગ (કનકવિતાનક) આ અને કણગવિયાણગ એક છે.

૧. સ્થા. ૯૦.

કણગવિયાણગ (કનકવિતાનક) અજીચાસી ગહમાંનો એક.'

 સ્થા.૯૦, સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂ.૧૭૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬, જમ્બૂશા.૫૩૪-૫૩૫.

<mark>કણગસંતાણ</mark> (કનકસન્તાન) આ અને <mark>કણગસંતાણગ</mark> એક છે.* ૧. સૂર્ય. ૧૦૭.

- **કણગસંતાણગ** (કનકસન્તાનક) અક્ર્યાસી ગહમાંનો એક.^૧
 - સ્થા.૯૦, સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂ.૧૭૦, જમ્બૂશા.૫ૃ.૫૩૪-૫૩૫, સ્થાઅ. ૭૮-૭૯, સૂર્યમ.૨૯૫-૨૯૬.
- **કણગસત્તરિ** (કનકસપ્રતિ) એક પાંખડી શાસ્ત.'

- **કણગા** (કનકા) લોગપાલ સોમ(૩)ની મુખ્ય પત્ની. ' જુઓ સોમ(૩).
 ૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.
- **૨. કણગા ણાયાધમ્મકહા**ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું પંદરમું અધ્યયન.^૧ ૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.
- **૩. કણગા રક્ષ્ખસ** દેવોના બે ઇન્દ્રો ભીમ અને મહાભીમ એ બેમાંથી દરેકની મુખ્ય પત્ની.^૧ પૂર્વભવમાં <mark>ણાગપુ</mark>રના વેપારીની બે પુત્રીઓ તરીકે તે બે જન્મી હતી અને પછી **તિત્થયર પાસ(૧)**ની શિષ્યાઓ બની હતી.^૨
 - ૧. ભગ. ૪૦૬, સ્થા.૨૭૩. ૨. જ્ઞાતા.૧૫૩.
- **કણય** (કનક) જુઓ કણગ.'

૧. જીવા.૧૮૨, સ્થા.૬૪૩.

કણયપ્પભ (કનકપ્રભ) જુઓ **કણગપ્પભ**.'

ક્રણવિતાણઅ (ક્રણવિતાનક) આ અને ક્રણવિયાણગ એક છે.*

૧. સૂર્ય.૧૦૭.

કણવિયાણઅ (કણવિતાનક) આ અને કણવિયાણગ એક છે.'

```
૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૮.
```

કણવિયાણગ (ક્શવિતાનક) આ અને <mark>કણગવિયાણ</mark>ગ એક છે.[•]

કણવીર એક અ<mark>ણારિય</mark> (અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકો.'

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.ં

કણસંતાણઅ (ક્શસન્તાનક) આ અને <mark>કણગસંતાણગ</mark> એક છે.*

૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૮.

કજ્ઞાદ એક દાર્શનિક જેનો એ સિદ્ધાન્ત છે કે સામાન્ય અને વિશેષ એ બે એકબીજાથી આત્યંતિકપજ્ઞે ભિન્ન બે સ્વતન્ત્ર પદાર્થો છે.'

૧. વિશેષા.૨૬૯૧, દશચૂ.પૃ.૧૭, સૂત્રશી.પૃ.૯.

૧. નન્દિ.૪૨.

૧. જીવા.૧૮૨.

૧. જમ્બૂ. ૧૭૦.

ঀ৩४

<mark>કણિયાર</mark> (કર્ણિકાર) <mark>ગોસાલ</mark> પાસે આવનાર છ પરિવ્રાજકોમાંનો (દિશાચરોમાંનો) એક.'

૧. ભગ.પ૩૯.

<mark>કણેરુદત્ત હત્થિણાઉર</mark>નો રાજા. તેણે પોતાની પુત્રી <mark>કણેરુદત્તાને ચક્કવટ્ટિ બંભદત</mark>્ત(૧) સાથે પરણાવી હતી.^૧

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૭-૩૭૯.

કણેરુદત્તા ચક્કવટ્ટિબંભદત્ત(૧)ની પત્ની.^૧ તે રાજા **કણેરુદત્ત**ની પુત્રી હતી.^૨

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯. ૨. એજન.પૃ.૩૭૭.

કણેરુપઇગા (કણેરુપદિકા) <mark>ચક્કવટ્ટિ</mark> બંભદત્ત(૧)ની પત્ની.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ. ૩૭૯.

કણેરુસેણા (કણેરુસેના) <mark>ચક્કવટ્ટિ બંભદત</mark>્ત(૧)ની પત્ની.^૧

૧. ઉત્તરાનિ. પૃ.૩૭૯.

કણ્ણ (કર્શ) અંગ(૧)ના પાટનગર **ચંપા**નો <mark>રાજા.</mark> તેણે દોવઈના સ્વયંવરમાં ભાગ લીધો હતો.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭. પ્રસ્તુત આવૃત્તિમાં 'કણ્શ'ના બદલે 'કણ્હ' છપાયું છે જે ખોટું જણાય છે. **કણ્ણપાઉરણ** (કર્ણપ્રાવરણ) એક **અંતરદીવ.** '

૧. પ્રજ્ઞા.૩૬, સ્થા.૩૦૪, નન્દિમ.પૃ.૧૦૩.

કણ્ણપાલ (કર્શપાલ) જુઓ **કણ્ણવાલ**.'

૧. આવનિ.૧૨૮૪.

કણ્ણલોયણ (કર્શલોચન) <mark>સયભિસયા</mark> નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.^૧

૧. સૂર્ય.૫૦.

કણ્ણવાલ (કર્શપાલ) **સાએયના** રાજા **પુંડરીયના** હાથીનો મહાવત.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૨, આવનિ.૧૨૮૪, આવમ.પૃ.૭૦૨.

કણ્ણસપ્પ (કૃષ્ણસર્પ) રાહુનું બીજું નામ.' જુઓ કણ્હસપ્પ.

૧. સૂર્ય.૧૦૫.

કણ્ણસિરી (કૃષ્ણશ્રી) આ અને **કણ્હ્**સિરી એક છે.^૧

૧. વિપા.૩૦.

કણ્સિલ્લ (કર્શિલ્ય) સયભિસયા નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.'આ અને <mark>કણ્ણલોયણ</mark> એક જ છે. ૧. જમ્બૂ.૧૫૯.

કણ્શી (કર્ણી) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના અગિયારમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ. ૪૦૯.

૧. કશ્હ (કૃષ્ણ) વસુદેવ અને તેની રાણી દેવઈનો પુત્ર અને રામ(૧)નો ભાઈ. તે જમ્બૂદીવના ભરહ(૨) ક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધના વાસુદેવ(૧) હતા. જો કે તે મહુરા(૧)માં જન્મ્યા હતા છતાં તેમની રાજધાની **બારવઈ** હતી. તે તેમની વીરતા માટે પ્રસિદ્ધ હતા. તેમણે મહુરા(૧)ના રાજા **કંસનો** તેમજ કંસના સસરા તથા નવમા **પડિસત્તુ રાયગિહના** રાજા જરાસંધનો વધ કર્યો હતો.' કષ્ટહ મહારહ તરીકે પણ જાણીતા હતા.' કષ્ટહ કરુણાળુ રાજા હતા.^૩ તેમની નીચે **સમુદ્દવિજય** વગેરે જેવા દસ માનનીય રાજાઓ. બલદેવ(૧) વગેરે જેવા પાંચ મહાવીરો અને સંબ વગેરે જેવા સાઠ હજાર વીરો હતા. તેમને સોળ હજાર રાશીઓ હતી, તેમાં નીચેની આઠ પટરાશીઓ હતી – પઉમાવઈ(૧૪), ગોરી(૨), ગંધારી(૪), લક્ષ્પણા(૨), સુસીમા(૨), **જંબવઈ**(૧), **સચ્ચભામા**(૧) અને **રુપ્પિણી.** આ આઠમાં રુપ્પિણી અગ્ર હતી. ગયસુકુમાલ(૧) તેમનો ખરો ભાઈ હતો.^૪ અવરકંકાના રાજા પઉમણાભ વડે અપહેરે કરાયેલી પાંચ પંડવોની પત્ની દોવઈને છોડાવવા તે અવરકંકા ગયા હતા. તે પઉમશાભને હરાવવામાં અને દોવઈને છોડાવવામાં સફળ થયા હતા.' જ્યારે તે અવરકંકાથી પાછા ફરી રહ્યા હતા ત્યારે કેવળ ગમ્મત ખાતર પંડવોએ તેમને ગંગા પાર કરવા માટે રખાયેલી નાવ સંતાડી દીધી. પરિણામે ગંગાના સામેના કિનારે જવા માટે કશ્હને આખી નદી તરવી પડી . તેથી કશ્હને ત્રાસ થયો. એટલે કશ્હે પંડવોને દેશનિકાલ કર્યા.^૬ **તિત્થયર અરિટ્રણેમિ**એ કણ્હ આગળ બારવઈના નાશનું ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું. વળી કશ્હના મૃત્યુનો સમય, સ્થળ અને કેવી રીતે મૃત્યુ થશે તે પંજ્ઞ તેમજ્ઞે કશ્હને જણાવ્યું હતું, અને ભાખ્યું હતું કે કશ્હ ત્રીજી નરકભૂમિ વાલુયપ્પભામાં જન્મ લેશે અને પછી આવતી ઉસ્**સપ્પિણી**મા પુંડની રાજધાની સયદ્વારમાં બારમા° **તિત્યંકર અમમ**(૨) તરીકે જન્મ લેશે. ' કર્ણ્હ એક હજાર વર્ષ જીવ્યા હતા. તેમની ઊંચાઈ દસ ધનુષ હતી. " તે પોતાના પૂર્વભવમાં ગંગદત્ત (૪) હતા. ' તે વાસુદેવ (૨) નામથી પણ પ્રસિદ્ધ છે. ''

૧.પ્રશ્ન.૧૫, અન્ત.૧, જ્ઞાતા.૫૨, ૧૧૭, તીર્થો. ૪૮૫, ૫૬૬.	૬. શ્રાતા.૧૨૬-૧૨૭.
રા છ, તાવા. ૪૮૧, ૧૬૬. ૨.સ્થા. ૪૫૧.	૭. સમ.૧૫૯ પ્રમાણે તે આવતા ઉત્સર્પિણી કાલચક્રમાં તેરમા તીર્થંકર થશે.
૩. અન્ત. ૬.	૮. અન્ત.૯, જ્ઞાતા.૫૩, સ્થા.૬૯૨, ૭૩૫,
૪. અન્ત.૧-૬, નિર.૫, સ્થા.૬૨૬,	સ્થાઅ.પૃ.૪૩૩-૪૩૪, દશહ.પૃ.૩૬,
આવચૂ.૧.પૃ.૩૬૧-૩૬૫.	તીર્થો.૬૧૪, આવનિ.૪૧૩.
૫. જ્ઞાતા.૧૨૪-૨૬, સ્થાઅ. પૃ.૫૨૪,	૯. સમ.૧૦, સ્થા.૭૩૫, આવનિ.૪૦૫.
ક લ્પશા .પૃ. ૩૩, કલ્પધ.પૃ .૩૪,	૧૦. સમ. ૧૫૮.
પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭.	૧૧. ઉત્તરા.૨૨.૮.

- **૨. કષ્ટહ સિવભૂઇ**(૧)ના ગુરુ, તેમણે **બોડિય** પંથ સ્થાપ્યો હતો. '
 - વિશેષા.૩૦૫૨-૫૫, નિશીભા.૫૬૦૯, આવભા.૧૪૬, આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૨૭, ઉત્તરાનિ.૧૭૮.

૩. કષ્ડ એક બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક.^૧

૧. ઔપ. ૩૮.

૪. કષ્ડહ વરાહ(૩) અને **ઇસિવાલ** બન્નેના ગુરુ. વરાહ પાંચમા બલદેવ(૨)નો પૂર્વભવ હતો અને ઇસિવાલ પાંચમા **વાસુદેવ**(૧)નો પૂર્વભવ હતો.^૧

૧. સમ. ૧૫૮, સ્થા.૬૭૨, તીર્થો.૬૦૬.

પ. કષ્ડહ ણિરયાવલિયા (૧)નું ચોથું અધ્યયન.^૧

૧. નિર.૧.૧.

૬. કષ્ડહ રાયગિહના રાજા **સેણિય**(૧)નો પુત્ર. તેની માતાનું નામ કષ્ઠહા હતું. તે **ચેડ**ગ વડે યુદ્ધમાં મરાયો હતો.¹

૧. નિર.૧.૧, નિરચં.૧.૧.

૭. કષ્ટહ ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થનારા એકવીસમા ભાવી **તિત્થંકર વિજય**(૮)નો પૂર્વભવ.'

૧. સમ.૧૫૯.

૮. કષ્ડ ભરહ(૨) ક્ષેત્રના પ્રથમ ભાવી બલદેવ(૨). ' જુઓ બલદેવ(૨).

૧. તીર્થો. ૧૧૪૪, ચોક્કસ પાઠ 'કશ્હાઉ' છે. સંભવતઃ તે 'કશ્હાહ (કૃષ્શાભ)' હોઈ શકે.

કષ્ટહગુલિગા અથવા **કષ્ટહગુલિયા** (કૃષ્ણગુલિકા) રાણી <mark>પભાવતી</mark>(૩)ની દાસી. તેની નિમણૂક <mark>મહાવીર</mark>ની મૂર્તિની સેવા માટે કરવામાં આવી હતી.¹ તે અને દેવદત્તા(૪) એક છે.³

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૨-૧૪૬. ૨. આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૯.

કણ્હપરિવ્વાયગ (કૃષ્ણપરિવ્રાજક) પરિવ્રાજકોનો એક વર્ગ.^૬

૧. ઔપ. ૩૮, ઔપઅ. પૃ. ૯૨.

૧. કષ્ટહરાઇ (કૃષ્ણરાજિ) પાંચમા સ્વર્ગમાં <mark>લોગંતિય</mark> દેવોના વાસસ્થાનો ફરતે આવેલી કાળી રેખાઓ.'

૧. આચા.૨.૧૭૯.

૨. કષ્ડહરાઇ જ્ઞાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના દસમા વર્ગનું બીજું અધ્યયન.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૮.

<mark>૩. કષ્ડહરાઇ વાણારસી</mark>ના <mark>રામ</mark> અને <mark>ધમ્માની</mark> પુત્રી. તે સંસાર છોડી <mark>તિત્થયર</mark>

પાસ(૧)ની શિષ્યા બની. ' મૃત્યુ પછી તે **ઈસાણ**(૨)ની મુખ્ય પત્ની બની. ^ર ૧.જ્ઞાતા.૧૫૮. ૨. એજન., ભગ.૪૦૬, સ્થા.૬૧૨.

કણ્હવડેંસઅ (કૃષ્ણાવતંસક) **ઈસાણ** સ્વર્ગ(કલ્પ)માં એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.' ૧. જ્ઞાતા. ૧૫૮.

કણ્હવાસુદેવ (કૃષ્ણવાસુદેવ) જુઓ કણ્હ (૧) ધ

૧. જ્ઞાતા.૫૨, અન્ત.૬, આવચૂ.૧.પૃ.૪૬૦.

કષ્ટહવેશ્શા (કૃષ્ણવેશ્રા) એક નદી. ' તેની એકતા કૃષ્ણા અને વેણા નદીઓના સંયુક્ત પ્રવાહ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. તે બંગાળના ઉપસાગરને મળે છે. '

૧. નિશીભા.૪૪૭૦, નિશીચૂ.૩.૫.૪૨૫. ૨. જિઓડિ. ૫ૃ. ૧૦૪.

કણ્હસપ્પ (કૃષ્શસર્પ) <mark>રાહુનું</mark> બીજું નામ. '

૧. ભગ. ૪૫૩.

. **કણ્હસહ** (કૃષ્ણસહ) **ચારણગણ**(૨)ની સાત શાખાઓમાંની એક.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૯.

કણ્હસિરી (કૃષ્ણશ્રી) **રોહીડઅ**ના ગૃહસ્થ દત્ત(૧)ની પત્ની. તેમને **દેવદત્તા**(૨) નામની દીકરી હતી.^૧

૧. વિપા. ૩૦.

૧. કણ્હા (કૃષ્ણા) <mark>ણાયાધમ્મકહા</mark>ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના દસમા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૮.

૨. કષ્ટ્હા ઈસાષ્ન(૨)ની આઠ મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક.' તેના પૂર્વભવમાં તે વાજ્ઞારસીના રામ(૫) અને ધમ્માની પુત્રી હતી અને તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની હતી.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૮, ભગ.૪૦૬, સ્થા.૬૧૨. ૨. જ્ઞાતા.૧૫૮.

૩. કજ્હા અંતગડદસાના આઠમા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.'

૧. <mark>અન્ત</mark>. ૧૭.

૪. ક્રષ્ડા રાજા સેણિઅ(૧)ની પત્ની. તે સંસારનો ત્યાગ કરી ચંપા નગરમાં મહાવીરની શિષ્યાં બની. અગિયાર વર્ષના શ્રમણજીવન પછી તે મોક્ષ પામી.'

૧. અન્ત.૨૦.

૫. કશ્હા વિજયપુરના રાજા વાસવદત્તની પત્ની અને સુવાસવ(૨)ની માતા.^૧
 ૧. વિપા. ૩૪.

૬. કણ્હા આભીર(૧)ના પ્રદેશમાં વહેતી નદી. કણ્હા અને **વેણ્ણા**(૨) એ બે નદીઓની વચ્ચે **બંભદીવ** આવેલો છે.૧ કણ્હાની એકતા વર્તમાન કૃષ્ણા સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.૨

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૫૪૩, નિશીભા.
 ૪૪૭૦, નિશીચૂ. ૩. પૃ.૪૨૫,
 ષિંડની. ૫૦૩, પિંડનિમ. પૃ.૧૪૪,
 ૨. જિઓડિ. પૃ. ૧૦૪.

કષ્ડાહ (કૃષ્ણાભ) જુઓ કષ્ડ (૮) અને તેનું ટિપ્પણ.'

૧. તીર્થો. ૧૧૪૪.

કતપુષ્ણ (કૃતપુષ્ટ્ય) **રાયગિહ**ના વેપારી **ધણાવહ**(૩)નો પુત્ર. તે બાર વર્ષ ગણિકા સાથે રહ્યો અને તેશે પોતાની સઘળી સંપત્તિ ગુમાવી. પછી એક વૃદ્ધાએ તેને દત્તક પુત્ર તરીકે સ્વીકાર્યો. આ વૃદ્ધાને ચાર પુત્રવધૂઓ હતી. તે ચારે પુત્રવધૂઓ વહાણ ભાંગી ડૂબી જવાથી માર્યા ગયેલા વૃદ્ધાના પુત્રની પત્નીઓ હતી. વૃદ્ધાએ કતપુષ્ટ્ણને તે ચારેને પત્નીઓ તરીકે સ્વીકારવા કહ્યું. તે સંમત થયો અને ત્યાં તેમની સાથે બાર વર્ષ રહ્યો. પછી રાજા **સેણિય(૧)**એ પણ પોતાની પુત્રીને તેની સાથે પરણાવી. છેવટે તે સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થયર મહાવીરનો** શિષ્ય બની ગયો હતો. કતપુષ્ટ્ણ પોતાના પૂર્વભવમાં ગરીબ ગોવાળનો પુત્ર હતો અને તેણે અત્યંત ભક્તિપૂર્વક સાધુને ભિક્ષા આપી હતી.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૬૭-૪૬૯, આવહ.પૃ.૩૪૭,૩૫૩,૩૫૫.

કતમાલઅ (કૃતમાલક) જુઓ કયમાલઅ.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૬.

૧. કત્તવીરિય (કાર્તવીર્ય) **હત્યિણાપુરના રાજા અણંતવીરિયનો પુત્ર. તારા**(૨) તેની પત્ની હતી. સુભૂમ(૧) તેનો પુત્ર હતો. તેણે રામ(૩)ના (અર્થાત્ પરસુરામના) પિતા જમદગ્ગિને હણ્યા હતા. રામે પિતાની હત્યાનું વેર વાળવા કત્તવીરિયને હણ્યો હતો.^૧

 આવચૂ.૧.૫ૃ.૫૨૦,આચાચૂ.૫ૃ.૪૯, સૂત્રશી.૫ૃ.૧૭૦,સમ.૧૫૮, સૂત્રચૂ. પૃ.૩૪૦, ૩૯૪.

૨. કત્તવીરિય ચક્કવટિ ભરહ(૧) પછી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનાર આઠ મહાપુરુષોમાંનો એક. ' તે બલવીરિયનો પુત્ર હતો.

૧. સ્થા.૬૧૬, વિશેષા.૧૭૫૦, આવનિ.૩૬૩, આવચૂ.૧.પૃ.૨૧૪.

૧. કત્તિઅ (કાર્તિક) મહિનાનું નામ. '

૧. કલ્પ.૧૨૪, સમ.૪૦, ઉત્તરા.૨૬.૧૫-૧૬.

૨. કત્તિઅ હત્થિણાગપુર નગરનો વેપારી. એક વાર જિયસત્તુ(૧૬) રાજાએ તેને

બોલાવ્યો અને તાવસ(૪)ને ભોજન આપવા આજ્ઞા કરી. પરંતુ તેને તાવસમાં શ્રદ્ધા ન હતી તેમજ તાવસ માટે આદર ન હતો, તેથી તેને રાજાની આજ્ઞાથી ત્રાસ થયો. પરિશામે તેશે સંસારનો ત્યાગ કર્યો 'અને તે એક હજાર આઠ વેપારીઓ સાથે તિત્થયર મુશ્નિસુવ્વયનો શિષ્ય બની ગયો. બાર વર્ષની શ્રમણજીવનની સાધના પછી તેણે મરીને સોહમ્મ(૧) સ્વર્ગમાં(કલ્પમાં) સક્ક(૩) તરીકે જન્મ લીધો. '

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૭૬-૭૭, સ્થાઅ.પૃ.૫૧૦.

૨. ભગ.૬૧૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૪, સૂત્રચૂ.પૃ.૩૬૨, કલ્પચૂ.પૃ.૧૦૨.

૩. કત્તિઅ અશુત્તરોવવાઇયદસાનું એક અધ્યયન. ' તે નાશ પામ્યું છે ૧. સ્થા. ૭૫૫.

<mark>૪. કત્તિઅ ભરહ</mark>(૨) ક્ષેત્રના છકા ભાવી **તિત્થંકર દેવસ્સુયનો** પૂર્વભવ.^૧ ૧. સમ. ૧૫૯.

પ. કત્તિઅ એક આચાર્ય. **રોહીડગ** નગરમાં એક ક્રોધે ભરાયેલા ક્ષત્રિયે તેમનો વધ કર્યો હતો.^૧

૧. સંસ્તા.૬૭.

કત્તિઆ (કૃતિકા) જુઓ કત્તિયા.[•]

૧. જમ્બૂ.૧૫૫.

કત્તિઈ અથવા **કત્તિગી** (કાર્તિકી) કાર્તિક મહિનાનો પૂર્ણિમાનો દિવસ.'

૧. જમ્બૂ.૧૬૧, આવચૂ.૧.પૃ.૩૪૪.

કત્તિય (કાર્તિક) જુઓ કત્તિઅ.'

૧. સમ.૧૫૯, સૂત્રચૂ.પૃ.૩૬૨, આવચૂ.૨.પૃ.૨૭૬, કલ્પચૂ. પૃ.૧૦૨.

કત્તિયા (કૃત્તિકા) અઢાવીસ **ણક્ખત્ત(૧)માંનું** એક.૧તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ અગ્ગિ(૧) છે.ર તેનું ગોત્રનામ અગ્ગિવેસ(૩) છે.^૩

૧. જમ્બૂ. ૧૫૫-૧૬૧, સૂર્ય. ૩૬-૩૯, | ૨. જમ્બૂ. ૧૫૭, ૧૭૧ સમ.૬, સ્થા.૭૮૦. ૩. સૂર્ય. ૫૦, સૂર્યમ.પૃ.૧૫૧.

કદલિસમાગમ જુઓ કયલિસમાગમ.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૧.

કદમઅ (કર્દમક) અણુવેલંધર દેવોનો ઇન્દ્ર. ' તે વરુણ(૧)ના કુટુંબનો સભ્ય છે. ' તેનો વાસ વિજજુપ્પભ(૨) પર્વત ઉપર છે. ' જુઓ અણુવેલંધરણાગરાય.

૧. જીવા.૧૬૦, સ્થા.૩૦૫. ૨. ભગ.૧૬૭. ૩. સ્થા.૩૦૫,જીવા.૧.₋, સમ.૧૭.

૧. કપ્પ (કલ્પ) સ્વર્ગીય ક્ષેત્રોનો વર્ગ. વિગતો માટે જુઓ કપ્પોવગ.

૧. સ્થા. ૬૪૪, ૭૬૯.

૨. કપ્પ અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રન્થ. ' લોકોમાં તે બૃહત્પકલ્પસૂત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તે છ અધ્યયનોમાં વિભક્ત છે. આ અધ્યયનો શ્રમણ-શ્રમણીઓના આચારના વિધિ-નિષેધરૂપ નિયમોનું નિરૂપણ કરે છે. તેમનાં ભક્ષ્ય, ઉપકરણ, રોકાવાનાં સ્થાનો, વગેરે અંગેના વિધિનિષેધોનું વિવરણ આ ગ્રન્થમાં છે. વ્રતપાલનમાં થતા અતિચારો યા નાનામોટા દોષો સંબંધી પ્રાયશ્વિત્તોનું પણ વિધાન તેમાં છે.' જુઓ પજ્જોસવણાકપ્પ જે લોકોમાં કલ્પસૂત્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે.

 નન્દિ.૪૪, નિશીચૂ.૩.પૃ.૩૬૮,૫૩૨,૫૮૩,૪.પૃ.૩૦૪, ગચ્છાવા.પૃ.૪૦, ગચ્છા.૧૩૫, જીતભા. ૨૬૫, ૩૨૨, ૪૨૭, ૫૮૮, ૬૦૧-૬૦૨, ૧૯૬૯, વ્યવ.૧૦.૨૨.

૩. કપ્પ, કપ્પક અથવા **કપ્પગ**(કલ્પક) પાડલિપુત્તના બ્રાહ્મણ કવિલ(દ)નો પુત્ર. તે બહુ બુદ્ધિમાન હતો. તે એક મરુયની દીકરીને પરણ્યો હતો. તે તે જ નગરના રાજા શંદ(૧)નો મંત્રી હતો. તે રાજાને તે ઘણો ઉપયોગી અને મદદગાર સાબિત થયો હતો. જો કે રાજાએ તેને ઘણો પરેશાન કર્યો અને ત્રાસ આપ્યો છતાં તે સદા રાજાને વફાદાર રહ્યો.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૦-૧૮૩, નન્દિમ.પૃ.૧૬૧, આવહ.પૃ.૬૯૧-૬૯૩. કપ્પ**ણિજ્જુત્તિ** (કલ્પનિર્યુક્તિ) કપ્પ(૨) ઉપર ભદ્દબાહુ(૨)એ રચેલી એક પ્રકારની ગાથાબદ્ધ ટીકા.^૧ ભાષ્યની ગાથાઓથી નિર્યુક્તિની ગાથાઓને અલગ કરવી કઠિન છે.

૧. આવનિ.૮૫, બૃમ.પૃ.૨, વ્યવભા.૧૦. ૬૦૬-૬૦૭. **કપ્પપેઢા** અથવા **કપ્પપેઢિયા** (કલ્પપીઠિકા) **કપ્પ**(૨)નો પ્રાસ્તાવિક ભાગ.૧

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૩૨, ૧૫૫, આવચૂ.૧.પૃ.૭૯, આચાચૂ.પૃ.૨.

કપ્પભાસ (કલ્પભાષ્ય) કપ્પશિજ્જુત્તિ ઉપરની એક પ્રકારની ગાથાબદ્ધ ટીકા.' તે બે રૂપમાં મળે છે – બૃહત્કલ્પલઘુભાષ્ય (પ્રકાશિત) અને બૃહત્કલ્પબૃહદ્ભાષ્ય (અપ્રકાશિત)'.

૧. વ્યવભા. ૧૦.૧૪૧, (પુરુષપ્રકરષ્ક). ૨. બૃક્ષે.૨૦૨.

કપ્પવડંસિયા અથવા કપ્પવડિંસિયા (કલ્પાવતંસિકા) અંગબાહિર કાલિય આગમગ્રન્થ.' તે ઉવંગની અંતર્ગત છેં.' તેમાં નીચે જણાવેલાં દસ અધ્યયનો છે³— (૧) પઉમ(૧૫), (૨) મહાપઉમ(૬), (૩) ભદ્દ(૧૦), (૪) સુભદ્દ (૮), (૫) પઉમભદ(૨), (૬) પઉમસેણ(૨), (૭) પઉમગુમ્મ(૧), (૮) ણલિણિગુમ્મ(૧), (૯) આણંદ(૫), અને (૧૦) ણંદણ(૧૧).

૧. પાક્ષિ.પૃ.૪૫, નન્દિ.૪૪,નન્દિયૂ. | ૨. નિ૨. ૧.૧ પૃ.૬૦, નન્દિમ.૨૦૭, નન્દિહ | ૩. નિ૨. ૨.૧. ૫ૃ. ૭૩.

કપ્પાઇય અથવા **કપ્પાતીત** (કલ્પાતીત) બાર કલ્પો(સ્વર્ગીય ક્ષેત્રો યા સ્વર્ગો)થી ય ઉપર વસતા **ગેવિજજગ** અને **અણુત્તરોવવાઇય** અથવા <mark>અણુત્તર</mark> દેવોનું બીજું નામ.

૧. ઉત્તરા.૩૬.૨૦૭,૨૧૦, પ્રજ્ઞા.૩૮, અનુ.૧૨૨, દેવે.૨૬૬-૨૭૪.

૧. કપ્પાસિઅ (કાર્પાસિક) એક લૌકિક શાસ્ત્ર.^૧

૧. નન્દિ.૪૨.

૨. કપ્પાસિઅ કપાસિયાંનો વેપાર કરનારાઓની **આરિય**(આર્ય) મંડળી.^૧ ૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

૧**. કપ્પિઆ** અથવા **કપ્પિયા**(કલ્પિકા) એક <mark>અંગબાહિર કાલિઅ</mark> આગમગ્રન્થ. <mark>શિરયાવલિયા</mark>(૧)થી તદ્દન અલગ ગ્રન્થ તરીકે તેનો ઉલ્લેખ થયો છે.' સંભવતઃ <mark>શિરયાવલિયા</mark>(૨) અને આ કપ્પિઆ એક છે.

૧. નન્દિ.૪૪, નન્દિમ.પૃ.૨૦૭,નન્દિહ.પૃ.૭૩,પાક્ષિ.પૃ.૪૫, પાક્ષિય. પૃ.૬૮.

૨. કપ્પિઆ તે <mark>શિરયાવલિયા</mark>(૨)ના પાંચ વિભાગોમાંનો એક વિભાગ છે. <mark>શિરયાવલિયા</mark>(૧) અને આ કપ્પિયા એક જ્શાય છે. '

૧. જમ્બૂશા.પૃ.૧-૨.

કષ્પિયાકષ્પિય (કલ્પિકાકલ્પિક) એક <mark>અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ</mark> આગમગ્રન્થ¹ જે નષ્ટ થઈ ગયો છે.

૧. નન્દિ.૪૪, નન્દિચૂ.પૃ.૫૭, પાક્ષિ.પૃ.૪૩.

svuોવગ (કલ્પોપગ) નીચેના બાર સ્વર્ગો (કલ્પો) અને તેમાં વસતા દેવોને કપ્પોવગ કહેવામાં આવે છે – (૧) સોહમ્મ(૧), (૨) ઈસાણ(૧), (૩) સણંકુમાર(૧), (૪) માહિંદ(૩), (૫) બંભલોગ, (૬) લંતગ, (૭) મહાસુક્ક(૧), (૮) સહસ્સાર(૨), (૯) આણય, (૧૦) પાણય(૧), (૧૧) આરણ અને (૧૨) અચ્ચુય.

૧. પ્રજ્ઞા.૩૮, અનુ.૧૨૨, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૭૦.

કબ્બડઅ (કર્બટક) આ અને **કબ્બડગ** એક છે.*

૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૮.

કબ્બડગ(કર્બટક) અક્રવાસી ગહમાંનો એક.^૧ તે **કુબ્બરઅ** અને **કવ્વરઅ નામો**થી પણ પ્રસિદ્ધ છે.^ર

૧. સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬.

૨. જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૭.

- **કબ્બુરઅ** (કર્બુરક) આ અને **કબ્બડગ** એક છે.*
 - ૧. જમ્બૂ.૧૭૦.

કમલ જ્ઞાગપુરનો વેપારી. **કમલસિરી**(૨) તેની પત્ની હતી અને **કમલા** તેની દીકરી હતી.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૩.

કમલદલ એક જ**ફખ** દેવ જે તેના પૂર્વભવમાં મહાવત હતો.^૧

૧. ભક્ત. ૭૮.

કમલપ્પભ (કમલપ્રભ) <mark>શાગપુર</mark>નો વેપારી. કમલપ્પભા તેની પુત્રી હતી. '

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૩.

 કમલપ્પભા (કમલપ્રભા) ભ્રાગપુરના વેપારી કમલપ્પભની પુત્રી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની હતી. મૃત્યુ પછી પિસાય દેવોના ઇન્દ્ર કાલ(૪)ની એક મુખ્ય પત્ની તરીકે તેણે જન્મ લીધો હતો. મહાકાલ(૯)ની એક મુખ્ય પત્નીનું નામ પણ કમલપ્પભા છે.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૩, ભગ. ૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

૨. કમલપ્પભા જ્ઞાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું બીજું અધ્યયન.* ૧.જ્ઞાતા.૧પ૩.

<mark>૧. કમલસિરી (</mark>કમલશ્રી) <mark>વીયસો</mark>ગાના રાજા મહબ્બલ(૨)ની પત્ની. તેમને બલભદ(૩) નામનો પુત્ર હતો.

૧. જ્ઞાતા. ૬૪.

ર. કમલસિરી **ણાગપુરના** વેપારી કમલની પત્ની.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૩.

કમલા શાગપુરના કમલ અને કમલસિરી(૨)ની દીકરી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી
 તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની. મૃત્યુ પછી તેશે ઇન્દ્ર કાલ(૪)ની એક મુખ્ય પત્ની
 તરીકે જન્મ લીધો. મહાકાલ(૯)ની એક મુખ્ય પત્નીનું નામ પજ્ઞ કમલા છે.

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩, ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

૨. કમલા શાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.

કમલામેલ ચક્કવટ્ટિભરહ(૧)નો એક અશ્વ.^૧

૧. જમ્બૂ. ૫૭.

કમલામેલા બારવઈની રાજકુમારી. ઉગ્ગસેણના પૌત્ર ધણદેવ(૫) સાથે તેનું સગપણ

થયું હતું. પરંતુ **સંબ**(૨)ની મદદથી તેનું અપહરશ કરવામાં આવ્યું અને ક્લિસ્ટ(૧) અને **પભાવતી**(૨)ના પુત્ર **સાગરચંદ(૧)** સાથે તેને પરજ્ઞાવવાયાં આવી. પછીથી કમલામેલા સંસાર છોડી **તિત્થયર અરિક્રિષ્નેમિ**ની શિષ્યા બની, જ્યારે સાગરચંદને ધર્શદેવે મારી નાખ્યો.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૨-૧૧૩, મર.૪૩૩, આવનિ.૧૩૪, વિશેષા.૧૪૨૦, બૃભા. ૧૭૨, બૃમ.પૃ.પ૬.

૧. કમલાવઈ (કમલાવતી) **ઉસુયાર**(૧) રાજાની રાશી. તેજ્ઞે રાજાને સમ્યગદર્શન કરાવ્યું અને તેની સાથે સંસારનો ત્યાગ કરી પૂર્જાતાને યા મોક્ષને પા^{રમ}ા'

૧. ઉત્તરા. અધ્યયન ૧૪, ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૯૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૨૧-૨૩૨, ઉત્તરાક.પૃ.૨૭૦. ૨. કમલાવઈ મણિચૂડ રાજાની રાણી અને સ્યણાવહના રાજકુમાર મણિપ્પભ(૨)ની માતા.¹

૧. ઉત્તરાને.પૃ.૧૩૮.

કમલુજ્જલપુરી (કમલોજ્જ્વલપુરી) જે નગરમાં **એરવય**(૧) ક્ષેત્રના ચોવીસમા **તિત્થંકર વારિસેણ** નિર્વાણ પામ્યા તે નગર.^૧

૧. તીર્થો.પપપ.

કમારગામ (કર્મારગ્રામ) જુઓ **કંમારગામ**.'

૧. આવમ.પૃ.૨૬૭.

 કમ્મ(કર્મ) વિયાહપણ્ણત્તિના (૧) તેરમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક¹, (૨) છઠા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક¹ અને (૩) સોળમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.³

૧. ભગ.૪૭૦. ૨. ભગ.૨૨૯.

૨. કમ્મ પણ્ણવણાનું તેવીસમું પદ (પ્રકરણ). '

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૬.

૩. કમ્મ બંભદસાનું દસમું અધ્યયન. '

૧. સ્થા. ૭૫૫.

કમ્મપગડિ (કર્મપ્રકૃતિ) જુઓ કમ્મપ્પયડિ. '

૧. પ્રજ્ઞાહ.પૃ.૧૪૦.

કમ્મપયડિ (કર્મપ્રકૃતિ) જુઓ **કમ્મપ્પયડિ**(૨).*

૧. સમ.૩૬.

૧. કમ્મપ્પયડિ (કર્મપ્રકૃતિ) કર્મ અને તત્સંબંધી વિષયોનું નિરૂપણ કરતો ગ્રન્થ. આચાર્ય **ણાગહત્થિ** આ ગ્રન્થના નિષ્ણાત જ્ઞાતા હતા.'

૩. ભગ.૫૬૧.

१८४

૧. નન્દિ. ગાથા.૩૦.

૨. કમ્મપ્પયડિ ઉત્તરજ્ઝયણનું તેત્રીસમું અધ્યયન.^૧

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, સમ.૩૬.

કમ્મપ્પવાય (કર્મપ્રવાદ) ક**ર્મ**પ્રકૃતિ વગેરેનું નિરૂપણ કરતો આઠમો **પુવ્વ ગ્રન્થ**. ધ

૧. નન્દિ.૫૭, નન્દિચૂ.પૃ.૭૬, નન્દિમ.પૃ.૨૪૧, વિશેષા.૩૦૧૪, આવહ.પૃ.૩૧૧.

કમ્મબંધઅ (કર્મબન્ધક) **પણ્ણવણાનું** ચોવીસમું પદ (પ્રકરણ). ' જુઓ **બંધ**.

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા.૬.

કમ્મભૂમિ (કર્મભૂમિ) એવો પ્રદેશ જ્યાં માણસ પોતાની આજીવિકા યુદ્ધકળા (અસિ), લેખનકળા યા સાહિત્યકળા (મસી = શાહી) અને કૃષિ (ખેતી) એ ત્રણમાંથી કોઈ એક દ્વારા રળે છે.' આવા ક્ષેત્રો યા પ્રદેશો પંદર છે – પાંચ ભરહ(૨) ક્ષેત્રો, પાંચ એરવય(૧) ક્ષેત્રો અને પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રો. આમ પાંચ પાંચના ત્રણ વર્ગ થયા. પંદરમાંથી ત્રણ ક્ષેત્રો (દરેક વર્ગમાંથી એક એક) જંબૂદીવમાં છે, છ ક્ષેત્રો (દરેક વર્ગમાંથી બે બે) ધાયઈખંડમાં છે અને છ ક્ષેત્રો પુક્ખરવરદીવમાં છે.' જીઓ અકમ્મભૂમિ.

૧. નન્દિમ. પૃ.૧૦૨.

૨. ભગ.૬૭૫, પ્રજ્ઞા.૩૫, સ્થા.૫૫૫, આચા.૨.૧૭૯, બૃભા.૧૬૩૬, નન્દિહ, પૃ. ૩૩. કમ્મવિવાગ (કર્મવિપાક) શુભ અને અશુભ કર્મોનાં ફળોને તેતાલીસ અધ્યયનોમાં સમજાવતો ગ્રન્થ.¹

૧. સ**મ**. ૪૩.

કમ્મવિવાગદસા (કર્મવિપાકદશા) વિવાગસુયના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ દુહવિવાગનું બીજું નામ. તેમાં દસ અધ્યયનો નીચે પ્રમાણે છે– (૧) મિયાપુત્ત, (૨) ગોત્તાસ, (૩) અંડ(૨), (૩) સગડ, (૫) માહણ, (૬) જ્ઞંદિસેણ, (૭) સોરિય, (૮) ઉદુંબર, (૯) સહસુદાહ-આમલય, અને (૧૦) કુમારલેચ્છઇ. ધ્વવાગસુયની વર્તમાન આવૃત્તિમાં આ જ શીર્ષકો નીચે આ અધ્યયનો ઉપલબ્ધ નથી.

૧. સ્થા. ૭૫૫.

કમ્મવેદઅ (કર્મવેદક) પણ્ણવણાનું પચીસમું પદ (પ્રકરણ).^૧

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૬.

કમ્મારગ્ગામ (કર્મારગ્રામ) જુઓ **કંમારગામ**.^૧

૧. વિશેષા. ૧૭૧૧.

<mark>કયંગલા</mark> (કૃતાજ્ઞલા) એક નગર જ્યાં <mark>મહાવીર</mark> ગયા હતા. આ નગરના પરિસરમાં

છત્તપલાસ નામનું ઉદ્યાન તેમ જ ચૈત્ય હતું. ^૧ પાખંડી દરિદ્દે અહીં **ગોસાલ**ને માર માર્યો હતો. ^ર તેની એકતા બિહારના સંથાલ પરગણામાં આવેલા કંકજોલ (Kankajol) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. ^૭

૧. ભગ.૯૦, આવનિ.૪૭૯, વિશેષા.૧૯૩૩, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૭, ઉત્તરાક.પૃ.૪૯૮.

૨. આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૭.

૩. લાઈ.પૃં.૨૯૫, શ્રભમ.પૃ.૩૫૯, જાઙ્ગલ માટે જુઓ સ્ટજિઓ.પૃ.૧૧૪.

કયમાલ (કૃતમાલ) જુઓ <mark>કયમાલઅ</mark>. '

૧. જમ્બૂ.૫૧.

<mark>કયમાલઅ (</mark>કૃતમાલક**) તિમિસગુહા**નો અધિષ્ઠાતા દેવ.**' ચંપાના રાજા કૂણિઅ**ને તેષ્ઠો હણ્યો હતો.^ર

૧. જમ્બૂ.૧૪,૫૧. ૨. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૬-૧૭૭, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૮, દશચૂ.પૃ.૫૧. **કયમાલગ (ક**ૃતમાલક) જુઓ **કયમાલઅ.**૧

૧. આવહ.પૃ.૬૮૭.

કયમાલિઅ (કુતમાલક) જુઓ <mark>કયમાલઅ</mark>.'

૧. દશચૂ.પૃ.૫૧.

કયલિસમાગમ (કદલિસમાગમ) જે નગરમાં **મહાવીર** ગયા હતા તે નગર.'

૧. આવનિ.૪૮૪, વિશેષા.૧૯૩૮, આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૧,કલ્પધ,્પૃ.૧૦૬.

કયવણમાલપિય (કૃતવનમાલપ્રિય) **હત્થિસીસ** નગરના **પુષ્ફકરંડઅ**(૧) ઉદ્યાનમાં વસતો એક જ**કખ** દેવ.'

૧. વિષા. ૩૩.

કયવમ્મ (કૃતવર્મન્) તેરમા **તિત્થંકર વિમલ(૧)ના** પિતા. તેમની રાણી **સામા** હતી.^૧ ૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૭૬.

કર અકચાસી ગહમાંનો એક.^૧ જુઓ કરકરિગ.

૧. સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૫.

કરકંડ (કરકણ્ડ) એક બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક અને તેના અનુયાયીઓ.*

૧. ઔ૫.૩૮.

કરકંડુ (કરકણ્ડુ) **ચંપા**ના રાજા **દધિવાહણ** અને તેની રાણી **પઉમાવતી**(૮)નો પુત્ર. તેના જન્મ વખતે પઉમાવતી શ્રમણી હતી કેમ કે તેણે સગર્ભાવસ્થામાં સંસારનો ત્યાગ કર્યો હતો. જન્મ પછી તરત જ કરકંડુને મસાણમાં ત્યજી દેવામાં આવ્યો હતો. આ કારણે તે **અવકિણ્ણપુત્ત** (ત્યજાયેલો પુત્ર) નામે પણ ઓળખાતો હતો. વખત જતાં તે કલિંગ(૧)ના પાટનગર કંચણપુર તેમ જ અંગ(૧)ના પાટનગર ચંપાનો રાજા બન્યો. એક બળદની દશામાં થયેલા પરિવર્તનને જોઈ તેને સંસારની અસારતા સમજાઈ અને પરિણામે તેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો.' તેને પત્તેયબુદ્ધ ગણવામાં આવે છે.'

 ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૪-૨૦૭, ઉત્તરા.
 સ્થા.પૃ.૩૩, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૧૯,નન્દિમ.

 ૧૮.૪૬, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૭૮, ઉત્તરાશા.
 પૃ.૧૩૧, ઉત્તરાક.પૃ.૧૭૮, પાલિ

 પૃ.૨૯૯થી આગળ, નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૩૧.
 સાહિત્યમાં પણ તેનો પ્રત્યેકબુદ્ધ તરીકે

 ૨. આવચૂ.૧.પૃ.૭૬, પ્રજ્ઞાહ, પૃ.૧૧,
 સ્વીકાર થયો છે (જીઓ ડિપા.માં કરકંડુ).

કરકરઅ (કરકરક) આ અને **કરકરિગ** એક છે.'

્૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

કરકરિઅ આ અને **કરકરિગ** એક છે. '

૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

કરકરિગ (કરકરિક) અક્રયાસી ગહમાંનો એક.**' કર** અને **કરિઅનો** બે જુદા પ્રહો તરીકે પણ ઉલ્લેખ મળે છે.'

૧. સ્થા.૯૦,સ્થાઅ.ષૃ.૭૯. ૨. જમ્બૂશા.ષૃ.૫૩૪-૩૫,સૂર્ય.૧૦૭,સૂર્યમ.ષૃ.૨૯૫-૯૬. કરડ (કરટ) કુણાલા(૧)ના વતની અને સાએયમાં મૃત્યુ પામેલા બે ગુરુઓમાંના એક ગુરુ.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૬૦૧, આવહ.પૃ.૪૬૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૦૮.

 કરણ જ્યોતિષશાસ્ત્રે કરેલ દિવસનો ભાગ. અગિયાર કરણો છે. તેમાંથી પ્રથમ સાત ગતિશીલ છે અને બાકીના સ્થિર છે. તે અગિયાર કરણો નીચે પ્રમાણે છે – બવ, બાલવ, કોલવ, થીવિલોઅણ, ગરાઇ, વણિજ્જ, વિક્રિ, સઉણિ, ચઉપ્પય, ણાગ અને કિંથુગ્ઘ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૩, ૧૫૪, ગણિ ૪૧-૪૫, પ્રશ્નજ્ઞા.પૃ.૩૭.

૨. કરણ વિયાહપણ્ણત્તિના ઓગણીસમા શત્મ્કનો નવમો ઉદ્દેશક.[•]

૧. ભગ. ૬૪૮.

કરિઅ (કરિક) અજ્વાસી ગહમાંનો એક.' જુઓ કરકરિગ.

૧. સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂશા.પૃ.પ૩૫.

- **૧. કલંદ** જે છ પરિવ્રાજકો (દિશાચરો) **ગોસાલ** પાસે આવ્યા હતા તેમાંનો એક.' ૧. ભગ. ૫૩૯.
- **૨. કલંદ** એક **આરિય** (આર્ય) જાતિ.^૧ આ અને <mark>કલિંદ</mark> એક છે. ૧. બુભા.૩૨૬૪, બુક્ષે.૯૧૩. પ્રજ્ઞા.૩૭.

<mark>કલંબવાલુયા</mark> (કદંબવાલુકા) (નરકભૂમિમાં આવેલી) એક નદી. તેની રેતી વજ જેવી

સખત છે.'

૧. ઉત્તરા.૧૯.૫૦, સૂત્ર.૧.૫.૧.૧૦.

<mark>કલંબુયા</mark> (કલમ્બુકા) જે સ્થળે <mark>મહાવીર</mark> આવ્યા હતા તે સ્થળ.**' અંગ(૧**) નામના પ્રાચીન દેશના પૂર્વ ભાગમાં ક્યાંક તે આવેલું છે.'

૧.આવનિ.૪૮૨, આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૦, વિશેષા.૧૯૩૬, આવમ.પૃ.૨૮૧. કલ્પધ.પૃ.૧૦૬,કલ્પવિ.પૃ.૧૬૬, ૨. શ્રભમ.પૃ.૩૬૦.

<mark>કલાદ તેયલિપુર</mark>માં રહેતો સોની. ભદા(૧૮) તેની પત્ની હતી. તેમને એક રૂપાળી **પોટિલા** નામની પુત્રી હતી.^૧

૧. જ્ઞાતા.૯૬, વિપાઅ.પૃ.૮૮.

<mark>કલાય વિયાહપણ્ણત્તિ</mark>ના એકવીસમા શતકના બીજા વર્ગનું પ્રથમ પ્રકરણ.'

૧. ભગ.૬૮૮.

કલાવઈ (કલાવતી) એક ઉમદા સ્ત્રી.'

૧. આવ.પૃ.૨૮.

૧. કલિંગ (કલિક્ર) એક આરિય (આર્ય) દેશ અને તેના લોકો. ' કંચણપુર તેનું પાટનગર હતું. ' એક દેવે પૂર દ્વારા તેના વિનાશનું ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું. ³ સોપારગનો સુથાર કોક્કાસ વિમાનમાં ઊડીને કલિંગ ગયો હતો. [×] કરકંડુ ત્યાં રાજ કરતો હતો. ^પ તેની એકતા વૈતરણીની દક્ષિણે આવેલા વર્તમાન ઓરિસા અને વિઝાગાપટ્ટમ્ સુધી દક્ષિણપશ્ચિમના દરિયાકિનારાના પ્રદેશને આવરી લેતા ભૂભાગ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. "

૧.સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.	૪. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૧.
૨.પ્રજ્ઞા.૩૭,વ્યવમ.૧૦.૪૫૦,	૪. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૧. ૫. આવભા.૨૦૮,ઉત્તરા.૧૮.૪૬, ઉત્તરાનિ.
ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧૭૮.	પૃ.૨૯૯.
૩. ઓઘનિભા.૩૦.	૬.લાઈ. પૃ.૨૯૨.

ર. કલિંગ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.*

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, ∙કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

કલિંદ (કલિન્દ) એક **આરિય** (આર્ય) જાતિ. આ અને **કલંદ** એક છે.*

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, બૃભા.૩૨૬૪.

૧. કવિલ (કપિલ) ધાયઈસંડના ભરહ(૨) ક્ષેત્રના પૂર્વાર્ધના વાસુદેવ(૧). તેમની રાજધાની ચંપા(૨) હતી. તેષે અને જંબૂદીવના ભરહ(૨) ક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધના વાસુદેવ કષ્ઠહ(૧)એ એકબીજા સામે શંખ ફૂંક્યા હતા. તેષે (કવિલે) અંવરકંકા(૧)ના રાજા પઉમણાભ(૩)ને રાજગાદી પરથી ઉઠાડી તેના પુત્રને રાજગાદી સોંપી હતી.'

૧. જ્ઞાતા.૧૨૫, સ્થાઅ.પૃ.૫૨૪,કલ્પધ.પૃ.૩૫, કલ્પશા.પૃ.૩૩.

ર. કવિલ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

૩. કવિલ સાર્ડ્રખ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ એક પાંખડી દર્શનના સ્થાપક. તે એક રાજકુમાર હતા જે સંસારનો ત્યાગ કરી ભરહ(૧)ના પુત્ર મરીઇના શિષ્ય બન્યા હતા. તેમનો શિષ્ય આસુરી હતો. તેમણે આસુરીને સટ્ટિતંતનો ઉપદેશ આપ્યો. આ સટ્ટિતંત ૨૪ તત્ત્વોનું' નિરૂપણ કરે છે.

 આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૮-૨૨૯, નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૯૫, વિશેષા.૧૭૫૩, આચાચૂ. પૃ.૧૯૩, દશચૂ.પૃ.૧૭, આવનિ.૪૩૮, ભગઅ.પૃ.૫૦, સૂગશી.પૃ.૯, કલ્પધ.પૃ.૩૭, પ્રશ્નઅ.પૃ.૩૪, નન્દિહ.પૃ.૭, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૪.કલ્પશા.પૃ.૩૮.

૪. કવિલ કોસંબીના કાસવ(૪) અને જસા(૧)નો પુત્રા. કાસવ રાજા જિયસત્તુ(૨૫)નો રાજપુરોહિત હતો. જ્યારે કાસવ મરણ પામ્યો ત્યારે તેની જગ્યાએ બીજા કોઈ પુરુષની નિમણૂક કરવામાં આવી. પછી કાસવના મિત્ર ઇંદદત્ત(૪) પાસે ભણવા માટે જસાએ કવિલને **સાવત્થી** મોકલ્યો. સમૃદ્ધ વેપારી **શાલિભદ**(૨)ના ઘરે તેના રહેવા અને ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. તેની સેવા માટે નિમવામાં આવેલી યુવાન દાસીના પ્રેમમાં તે પડ્યો. એકવાર તે યુવતીએ તેને કહ્યું કે તે પોતે પોતાની કોમ વડે ઉજવાતા ઉત્સવમાં ભાગ નહિ લઈ શકે કારણ કે જરૂરી સામગ્રી ખરીદવા તેની પાસે પૈસા નથી. તેથી તેણે કવિલને <mark>ધણ</mark> શેઠ પાસે જવા કહ્યું, ધણ સવારમાં સૌપ્રથમ આવી પોતાને નમસ્કાર કરનારને બે ગીની આપે છે. એટલે કવિલ રાત્રિના સમયે ધણ શેઠના ઘરે જવા નીકળી પડ્યો પરંતુ ચોકીદારોએ ચોર સમજી તેને પકડી રાજા આગળ રજૂ કર્યો. કવિલે રાજાને સાચી હકીકત જણાવી. રાજા તે સાંભળી તેના ઉપર એટલા બધા પ્રસન્ન થયા કે તેમણે તેને જે માંગે તે આપવાનું વચન આપ્યું. શું માગવું તેનો જેમ જેમ વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ તે માગવાની ધનરાશિ વધારતો જ ગયો. આ વસ્તુએ તેના મનમાં પરિવર્તન આષ્ટ્યું. પરિષ્રામે તેશે સંસાર ત્યજી દીધો, તપ આદર્યું અને છેવટે તે કેવલજ્ઞાન પામ્યો. એક વાર કેટલાક લૂંટારાઓએ તેને પકડ્યો અને પોતાના સરદાર બલભદ(પ) સમક્ષ તેને ખડો કરી દીધો. બલભદે તેને નાચવાની આજ્ઞા કરી. એટલે તેણે વાંધો ઉઠાવતાં જણાવ્યું કે કોઈ તાલ તો દેતું નથી. એટલે બધા તાલીઓ પાડી તાલ દેવા લાગ્યા. પછી તેણે કેટલીક ગાથાઓ ગાઈ. તે ગાથાઓએ તેમના ઉપર એટલી બધી અસર કરી કે બધા સંસાર છોડી સાધ થઈ ગયા.* આ ગાથાઓનું ઉત્તરજઝયણનું આઠમું અધ્યયન બન્યું છે. '

- ૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૬૮-૧૭૦,ઉત્તરાક.પૃ.૧૬૮,નન્દિહ.પૃ.૨૬.
- ૨. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭,૧૬૮-૧૭૭.

પ. કવિલ આચાર્ય **સુટ્રિય**(૧)નો શિષ્ય. જેમના મકાનમાં તે રોકાયો હતો તે મકાનમાલિકની પુત્રી ઉપર તેણે બળાત્કાર કર્યો હતો. તેના આ પાપકૃત્યથી ક્રોધે ભરાયેલા મકાનમાલિકે કુહાડીથી તેનું લિંગ કાપી નાખ્યું હતું. '

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૪૩-૨૪૪, બૃભા. ૫૧૫૪.

દ. કવિલ પાડલિપુત્તના કપ્પકના પિતા. '

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૧.

૭. કવિલ (કાપિલ) પરિવાજકોનો એક વર્ગ.⁴

૧. ઔ૫.૩૮, ઔ૫અ.પૃ.૯૨.

કવિલબડુઅ (કપિલબટુક) રાયગિહના બ્રાહ્મણનો શિષ્ય. તે પોતાના પૂર્વભવમાં સિંહ હતો અને તિવિટ્ટ(૧)એ તેને મારી નાખ્યો હતો. આ તિવિક્ર મહાવીરનો પૂર્વભવ હતો. (પોતાના પૂર્વભવના ભયના કારણે) કવિલબડુઅને મહાવીરનો ભય લાગતો હતો. તેથી મહાવીરના પ્રથમ ગણધર ગોયમ(૧)એ તેનો સ્વીકાર પોતાના શિષ્ય તરીકે કર્યો હતો.'

૧. વ્યવભા.૬.૧૯૨.

કવિલા (કપિલા) રાજા **સેણિઅ**(૧)ની આજ્ઞા છતાં મુનિને હૃદયપૂર્વક ભિક્ષા આપવા તૈયાર ન થનારી બ્રાહ્મણ દાસી.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૯, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦, વિશેષાકો.પૃ.૨૯૨.

કવ્વરઅ (કર્બરક) આ અને **કબ્બડગ** એક છે.*

૧. સૂર્ય.૧૦૭.

કસાય(કષાય) પણ્ણવણાનું ચૌદમું પદ(પ્રકરણ).^૧

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા.૫.

કાઈદી (કાકન્દી) જુઓ કાગંદી.¹

૧. સંસ્તા.૭૬-૭૭.

કાઅ (કાય) આ અને **કાય**(૧) એક છે ૧

૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

કાંતિમતી (કાન્તિમતી) કોસલાઉરના વેપારી નંદ(૨)ની દીકરી. તેને સાગેયના અસોગદત્તના પુત્ર સાગરદત્ત(૩) સાથે પરણાવવામાં આવી હતી. સિરિમતી(૧) તેની મોટી બહેન હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૭.

કાઉસ્સગ્ગ (કાયોત્સર્ગ) આવસ્સયનું પાંચમું અધ્યયન.^૧

 આવચૂ. ૧. પૃ. ૩., આવનિ(દીપિકા) ૨. પૃ. ૧૮૩, નન્દિમ. પૃ. ૨૦૪, અનુ. ૫૯, આવનિ. ૧૪૧૩, ૧૫૪૮, આવચૂ. ૨. પૃ. ૨૪૫, પક્ષિય. પૃ. ૪૧. <mark>કાક</mark> આ અને ગ્રહ <mark>કાય</mark>(૧) એક છે.^૧

૧. સ્થા.૯૦.

<mark>કાકંદિયા</mark> (કાકન્દિકા) ઉડુ<mark>વાડિયગણ</mark>ની ચાર શાખાઓમાંની એક.[•]

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૯.

કાકંદી જુઓ કાગંદી.^૧

૧. નિર.૩.૧૦.

કાકંધ (કર્કન્ધ) આ અને **કક્કંધ** એક જ છે.^૧

૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

કાકવણ્ણ (કાકવર્શ) પાડલિપુત્તના રાજા જિયસત્તુ(૨૮)નું બીજું નામ. તેણે ઉજજેણીના રાજા ઉપર આક્રમણ કર્યું, તેને બંદી બનાવ્યો અને તેનું રાજ્ય પડાવી લીધું. ત્યાં તેલમાલિશના કારણે તે કાગડા જેવા કાળો (કાલક) થઈ ગયો. તેથી કાકવર્શ (કાગડાના જેવા રંગવાળો) નામે તે ઓળખાવા લાગ્યો. એકવાર **તોસલિ**(૧)ના ઇસિતલાગ નામના તળાવ પાસે તોસલિના રાજાએ તેને પકડી બંદી બનાવ્યો હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૦, બૃભા.૪૨૧૯-૪૨૨૩.

કાગંદી (કાકન્દી) ભરહ(૨) ક્ષેત્રનું પ્રાચીન નગર.^૧ તિત્થંકર સુવિહિ(૧)નો જન્મ અહીં થયો હતો.^ર મહાવીર અહીં આવ્યા હતા.³ જિયસતુ(૧૧)^૪ અને અમયઘોસ^૫ અહીં શજ કરતા હતા. ધિતિધર(૨), ખેમઅ(૨),[¢] ચંડવેગ^૭ અને ધણ્ણ(૫)^૮ આ નગરના હતા. છઠા વાસુદેવ(૧)એ પોતાના પૂર્વભવમાં અહીં તપ કર્યું હતું.^૯ તેની એકતા મોંઘીર (Monghyr) જિલ્લામાં આવેલા કાકન (Kakan) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^{૧૦}

 ૧. નિર. ૩. ૧૦, ભગ. ૪૦૪, જ્ઞાતા.૮૨.
 ૬. અન્ત.૧૪.

 ૨. આવનિ.૩૮૨.
 ૭. સંસ્તા.૭૮.

 ૩. અનુત્ત.૩, અન્ત.૧૪.
 ૮. અનુત્ત.૩.

 ૪. અનુત્ત.૩.
 ૯. સમ.૧૫૮, તીર્થો.૬૦૮.

 ૫. સંસ્તા. ૭૬-૭૭.
 ૧૦. સ્ટજિઓ.પૃ.૨૫૪-૨૫૫.

કાતિય (કાર્તિક) જુઓ કત્તિઅ.'

૧. સ્થા. ૭૫૫.

<mark>કાપિલિજ્જ</mark> (કાપિલીય) ઉત્તરજ્**ઝયણ**નું આઠમું અધ્યયન.'

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭,૧૬૮, ઉત્તરાક.પૃ.૧૬૮.

<mark>કામકમ</mark> (કામકર્મ) આ અને <mark>કામગમ</mark> એક છે.^૧

૧. સ્થા. ૬૪૪.

કામગંમ લંતગ સ્વર્ગ(કલ્પ)ના ઇન્દ્રના કામગમ નામના વિમાનનો વ્યવસ્થાપક દેવ.^૧ ૧. જમ્બૂ.૧૧૮, સ્થા.૬૪૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૪૫.

કામજ્ઝયા (કામધ્વજા) વા<mark>ણિયગામન</mark>ી ગણિકા.' વધુ વિગતો માટે જુઓ ઉજ્ઝિયઅ(૨).

૧. વિયા.૮, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૭.

કામફાસ (કામસ્પર્શ) અક્રયાસી ગહમાંનો એક.^૧ તેનો ઉલ્લેખ બે જુદા ગ્રહો <mark>કાસ</mark> અને ફાસ તરીકે પણ થયો છે.^૨

૧. સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬.

૨. સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

૧. કામદેવ ઉવાસગદસાનું બીજું અધ્યયન. ^૧

૧. ઉપા.૨, સ્થા.૭૫૫.

૨. કામદેવ મહાવીરના મુખ્ય દસ ઉપાસકોમાંનો બીજો. તે ચંપા નગરીનો વેપારી હતો. તેની પત્નીનું નામ ભદ્મા(૩૬) હતું. ' તેની પાસે અઢાર કરોડ ગીનીઓ હતી. એક દેવ ધર્મશ્રદ્ધામાં તેની દઢતાની પરીક્ષા કરવા આવ્યો અને ભયંકર પરિણામોની તેને ધમકી આપી. અસહ્ય ત્રાસ તેના શરીરને આપવામાં આવ્યો છતાં તે પોતાની ધર્મશ્રદ્ધામાંથી ચલિત ન થયો. ' મહાવીર તેમના શ્રમણો અને શ્રમણીઓને કામદેવની કથાને યાદ રાખવા જણાવતા. પોતે ગૃહસ્થ હોવા છતાં તેણે વિઘ્નો અને યાતનાઓનો કેવો મક્કમતાથી સામનો કર્યો ! બાર અંગ(૩)ના સ્વાધ્યાયને અનુલક્ષી મહાવીર તેમને સઘળા પ્રલોભનો સામે દઢપણે ટકી રહેવા, તે પ્રલોભનોને જરા પણ વશ ન થવા સલાહ આપી હતી.³

૧. ઉપા. ૧૮. ૨. ઉપા. ૧૯-૨૩.

૩. ઉપા. ૨૫-૨૬, વિશેષાકો.પૃ.૭૮૨, આવચૂ.૧.પૃ.૪૫૨-૫૪

૩. કામદેવ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^૬

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

કામમહાવણ (કામમહાવન) <mark>મહાવીર</mark> જ્યાં આવ્યા હતા તે <mark>વાણારસીનું</mark> એક ચૈત્ય.' અહીં જ **ગોસાલે** પોતાનો ચોથો પઉટ્ટપરિહાર (પરકાયપ્રવેશ) કર્યો હતો.'

૧. અન્ત.૧૫, જ્ઞાતા.૧૫૧. ૨. ભગ.૫૫૦.

કામિટ્રિ (કામર્દ્ધિ) **સુહત્થિ**(૧) આચાર્યનો શિષ્ય. વેસવાડિયગણ તેમનાથી શરૂ થયો. તે **કોડાલસ** ગોત્રના હતા.'

૧. કલ્પ(થેરાવલી). ૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૯.

<mark>કામિઢિય</mark> (કામર્દ્ધિક) **વેસવાડિયગણ**ના ચાર કુળોમાંનું એક. '

૧. કલ્પ અને કલ્પવિ.પૃ.૨૬૦.

<mark>કામિડ્ઢિયગણ</mark> (કામર્ધિકગણ) <mark>મહાવીર</mark>ની આજ્ઞામાં રહેલા નવ સાધુગણોમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા. ૬૮૦.

૧. કાય અક્ર્યાસી ગહમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા.૯૦,સૂર્ય.૧૦૭,જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬.

૨. કાય (કાક) અ<mark>ણારિય</mark>(અનર્ય) જાતિ અને તેમનો દેશ.* કાક લોકોના પ્રદેશની એકતા કેટલીક વાર બિથુર (Bithur) પાસે આવેલા કાકુપુર સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. સ્મિથ સાંચિ પાસે આવેલા કાકનદ સાથે તેની એકતા સૂચવે છે.' જૂઓ ગાય.

૧. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૨. ટ્રાઈ, પૃ.૩૫૬.

કાયંદગ (કાકન્દિક) કાયંદીનો રહેવાસી.'

૧. ભગ.૪૦૪, કલ્પવ<mark>િ.પ</mark>ૃ.૨**૫**૪.

કાયંદી (કાકન્દી) જુઓ કાગંદી.'

૧. સમ.૧૫૮, ભગ. ૪૦૪.

<mark>કાયક્રિઇ</mark> (કાયસ્થિતિ) **પણ્ણવણા**નું અઢારમું પદ (પ્રકરણ).'

૧. પ્રજ્ઞા.૨૫૩.

કાયરઅ (કાતરક) **ગોસાલ**ના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક.'

૧. ભગ.૩૩૦.

કાયરિઅ (કાતરિક) **લોગપાલ વરુણ**(૧)ના કુટુંબનો સભ્ય.^૧

૧. ભગ.૧૬૭.

૧. કાલ રાજા સેણિય(૧) અને તેની રાણી કાલી(૫)નો પુત્ર. કૂણિયના પક્ષે વેસાલીના રાજા **ચેડગ** સાથે યુદ્ધમાં લડતાં તે ચેડગ દ્વારા હણાયો હતો.^૧

૧. નિર.૧<mark>.૧, આવચૂ</mark>.૨.પૃ.૧૭૧, ૧૭૩.

- ર. કાલ અકચાસી ગહમાંનો એક.'
 - જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૭,સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૩-૯૪, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯.

૩. <mark>કાલ વાયુકુમાર દે</mark>વોનો <mark>લોગપાલ.</mark> તેની મુખ્ય પત્નીઓની સંખ્યા અને તેમનાં નામો **કાલવાલ**(૧)ની મુખ્ય પત્નીઓની સંખ્યા અને તેમનાં નામો સમાન જ છે.^૧

૧. ભગ. ૧૬૯, સ્થા.૨૫૬, ૨૭૩.

૪. કાલ પિસાય દેવોના બે ઇન્દ્રોમાંનો એક.* તેની મુખ્ય પત્નીઓ આ છે – કમલા(૧), કમલપ્પભા(૧), ઉપ્પલા(૪) અને સુદંસણા(૪).^૨

૧. પ્રજ્ઞા.૪૮, ભગ.૧૬૯. ૨. ભગ.૪૦૬, જ્ઞાતા, ૧૫૩, સ્થા.૯૪.

પ. કાલ આમલકપ્પાનો વેપારી. તે <mark>કાલસિરી</mark>નો પતિ અને <mark>કાલી</mark>(૩)નો પિતા હતો.^૧ ૧.જ્ઞાતા.૧૪૮.

દ. કાલ વિયાહપણ્ણત્તિના અગિયારમા શતકનો અગિયારમો ઉદ્દેશક.^૬

૧. **ભગ.૪૦**૯.

<mark>૭. કાલ વેલં</mark>બ(૧)નો <mark>લોગપાલ</mark> તેમજ <mark>પભંજણ</mark>(૩)નો લોગપાલ. ^૧ તે અને **કાલ**(૩) એક છે.

૧. સ્થા.૨૫૬.

૮. કાલ નારકીઓને ત્રાસ દેવામાં રત પંદર પરમાહમ્મિય દેવોમાંનો એક.' તે જમ(૨)ના કુટંબનો સભ્ય છે.'

૧. સમ.૧૫.સૂત્રચૂ.પૃ.૧૫૪. ૨. ભગ.૧૬૬.

<mark>૯. કાલ</mark> સાતમી નરકભૂમિ <mark>તમતમપ્પભાના</mark> છેલ્લા પાંચ સૌથી ભયંકર <mark>મહાણિરય</mark> વાસસ્થાનોમાંનું એક.'

૧. સમ.૩૩, સ્થા.૪૫૧, સ્થાઅ.પૃ.૩૪૧.

૧૦. કાલ સહસ્સારકપ્પનું એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન(વિમાન) જયાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અઢાર સાગરોપમ વર્ષનું છે, જ્યાં વસતા દેવો અઢાર પખવાડિયે એક વાર શ્વાસ લે છે અને અઢાર હજાર વર્ષે તેમને એક વાર જ ભૂખ લાગે છે.'

૧. સમ. ૧૮.

૧૧. કાલ લવણ સમુદ્રમાં આવેલા **વલયામુહ** કલશનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧ ૧. સ્થા.૭૨૦, ૩૦૫.

૧૨. કાલ કાલોદ સમુદ્રના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.^૧

૧. જીવા.૧૭૫.

૧૩. કાલ ણિરયાવલિયા(૧) નું પ્રથમ અધ્યયન.'

૧. નિર.૧.૧.

૧૪. કાલ આ અન<mark>ે કાલસોયરિય</mark> એક છે.^૧

```
૧. આવહ.પૃ.૬૮૧, આવચૂ.૨.પૃ.૮૯.
```

કાલઅ (કાલક) જુઓ **કાલગ.** '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૫, કલ્પચૂ.પૃ.૮૯. **કાલંજર** (કાલગ્જર) આ અને **કલિંજર** એક છે.¹

૧. આવહ.પૃ.૩૪૮.

કાલખમણ (કાલક્ષમણ) જુઓ કાલગ(૩)'.

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૨૭.

૧. કાલગ (કાલક) ધારાવાસના રાજા વજસિંહ અને તેની રાશી સુરસુન્દરીનો પુત્ર. તે સંસાર ત્યજી ગુણાકરના શિષ્ય બન્યા. કાલગની બેન સરસ્વતી પણ સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણી બની. ' એક વાર તેના રૂપથી મોહાંધ બની ઉજજેણીનો રાજા ગદભિલ્લ તેને બળજબરીથી પોતાના મહેલે લઈ ગયો અને તેને ત્યાં પૂરી રાખી. આચાર્ય કાલગ અને બીજાઓએ તેને સાધ્વીને છોડી દેવા બહુ જ સમજાવ્યો પરંતુ તે માન્યો જ નહિ. તેથી કાલગને રોષ ચડ્યો. તે પારસકુલ જવા માટે રવાના થયા ', તે પ્રદેશના છન્નુ ખંડિયા ગળ્ઠા સાથે ઉજજેણી પાછા કર્યા, નગર ઉપર આક્રમણ કર્યું, ગદભિલ્લને હરાવ્યો, સરસ્વતીને મુક્ત કરી અને શ્રમણી તરીકે પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કરી. ' ગાદભિલ્લને હરાવ્યો, સરસ્વતીને મુક્ત કરી અને શ્રમણી તરીકે પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કરી. ' ગાદભિલ્લને હરાવ્યો, સરસ્વતીને મુક્ત કરી અને શ્રમણી તરીકે પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કરી. ' ગાદભિલ્લને હરાવ્યો, સરસ્વતીને મુક્ત કરી અને શ્રમણી તરીકે પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કરી. ગ લા લોકોને ઉજજેણી લાઈ ગયા હતા. '

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૩૧, કલ્પસ.પૃ.૨૮૪થી. ૨. નિશીચૂ.૩.પૃ.૫૯, દેવચન્દ્રસૂરિ પોતાની મૂલશુદ્ધિટીકામાં 'સગકૂલ'નો ંડલ્લેખ કરે છે. જુઓ કાલકાચાર્ય-કથાસંગ્રહ (૧૯૪૯) પૃ.૧૦.

૨. કાલગ ઉજ્જેણીના બલમિત્ત(૧) અને ભાણુમિત્ત(૨)ના મામા.' ભાણુસિરીના પુત્ર બલભાણુએ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી હતી. એક વાર આચાર્ય કાલગ રાજા સાયવાહણની રાજધાની પતિટ્ટાણ ગયા હતા. રાજાએ તેમને પજ્જોસવણાની ઉજવણીના દિવસે સ્થાનિક ઉત્સવ હોવાથી પજ્જોસવણાની ઉજવણીની તિથિમાં કેરફાર કરવા સૂચવ્યું અને તેમણે રાજાના સૂચનને સ્વીકારી લીધું.' સંભવતઃ આ કાલગ અને કાલગ(૧) એક જ વ્યક્તિ છે.

- કેટલાક કાલગને બલમિત્ત અને ભાષ્ટુમિત્તની બેનના પુત્ર ગક્ષે છે. જુઓ દશાચૂ. પૃ.૫૫, કલ્પચૂ. પૃ.૮૯.
- ૨. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૧૩૧, કલ્પધ. પૃ. ૪, ૧૪, ૧૩૧, કલ્પવિ. પૃ. ૨૭૦.

.૩. **કાલગ સુવછ્ણભૂમિમાં થો**ડો સમય રોકાયેલા <mark>સાગર</mark>(૫)ના દાદાગુરુ. સાગરને પોતાના જ્ઞાનનું બહુ અભિમાન હતું. કાલગ સુવજ્ણભૂમિ ગયા અને તેને સન્માર્ગે વાળ્યો.' આ કાલગ પણ **કાલગ**(૧)થી જુદા જણાતા નથી.

 ઉત્તરાચૂ.પૃ.૮૩, ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૨૭, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૨૭-૧૨૮, બૃભા.૨૩૯, સ્થાઅ.પૃ.૩૩૨, ઉત્તરાક.પૃ.૭૫, મ૨.૫૦૧, બૃમ.પૃ.૭૩-૭૪, આવચૂ.૨,પૃ.૨૫.

૪. કાલગ માઢર ગોત્રના વિષ્ઠહુ(૫) આચાર્યના શિષ્ય અને ગોયમ(૨) ગોત્રના સંપલિય અને ભદ્દ (૫)ના ગુરુ. '

૧. કલ્પ (થેરાવલી) ૭.

પ. કાલગ તુરુવિશીના રાજા જિયસત્તુ(૩)ને પોતાની બ્રાહ્મણ પત્નીથી થયેલા પુત્ર દત્ત(૧)ના મામા. જયારે આચાર્ય કાલગે દત્તને કહ્યું કે યજ્ઞનું ફળ નરક છે ત્યારે દત્તને માઠું લાગ્યું.^૧

 આવચૂ. ૧. પૃ. ૪૯૫. આચાર્ય કાલગના સર્વગ્રાહી અભ્યાસ માટે વાચકોએ આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રન્થમાં(મુંબઈ, ૧૯૫૬) સંગૃહીત ડૉ. યુ.પી.શાહનો લેખ 'સુવર્ષભૂમિ મેં કાલકાચાર્ય' જોવો.

કાલણદીવ (કાનનદ્વીપ) જ્યાં અનાજ મેળવવા કે લાવવા વહાણોનો ઉપયોગ થતો તે દ્વીપ.^૧

૧. આચાચૂ.પૃ.૨૮૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૬૦૫, બૃક્ષે.૩૮૪.

<mark>કાલપાલ</mark> જુઓ <mark>કાલવાલ</mark>. '

૧. સ્થા.૨૫૬.

કાલમુહ (કાલમુખ) **ચક્કવટ્ટિ ભરહ**(૧)ના સેનાપતિ **સુસેણ**(૧)એ જીતેલી એક **અજ્ઞારિ**ય (અનાર્ય) જાતિ.ધ

૧. જમ્બૂ.૫૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૧.

<mark>કાલવડિંસયભવણ</mark> (કાલાવતંસકભવન) **ચમરચંચા**માં આવેલું એક વાસસ્થાન.' ૧. જ્ઞાતા.૧૪૮.

૧. કાલવાલ (કાલપાલ) <mark>ભ્રાગકુમાર</mark> દેવોના ઇન્દ્ર ધર**ણ**ના ચાર લોગપાલમાંનો એક. તેને ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે – અસોગા(૩), વિમલા(૩), સુપ્પભા(૧) અને સુદંસજ્ઞા(૫).¹

૧. સ્થા.૨૫૬, ૨૭૩, ભગ. ૧૬૯, ૪૦૬.

૨. કાલવાલ ભૂયાણંદ(૧)ના ચાર **લોગપાલ**માંનો એક. તેની પત્નીઓની સંખ્યા અને તેમનાં નામો **કોલવાલ**(૧)ની પત્નીઓની સંખ્યા અને તેમનાં નામો સમાન જ છે.' જુઓ **જ્ઞાગવિત્ત**.

૧. સ્થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯, ૪૦૬.

કાલવેસિય (કાલવૈશિક) મહુરા(૧)ના જિયસત્તુ(૧૯) રાજાના પુત્ર. રાજાએ પોતાના મહેલમાં રખાત તરીકે રાખેલી ગણિકા કાલા(૨)ના પેટે તે જન્મ્યા હતા. તે સંસાર છોડી શ્રમણ બન્યા. તે પોતાના શરીર પ્રત્યે એટલા બધા અનાસક્ત હતા કે મુગ્ગસેલ ડુંગર ઉપર શિયાળ તેમના શરીરને ખાઈ ગયું.'

 ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૨૦, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૨૦-૨૧, મર.૪૯૮,વ્યવભા.૧૦.૫૯૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૭, આચાચૂ.પૃ.૧૧૨.

કાલસંદીવ (કાલસન્દ્વીપ) એક વિદ્યાધર જેને **સુજેકા**ના પુત્ર **સચ્ચઇ**(૧)એ હણ્યો હતો.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૫, સ્થાઅ.પૃ.૪૫૭, આવહ.પૃ.૬૮૬.

કાલસિરી (કાલશ્રી) આમલકપ્પાના વેપારી કાલ(પ)ની પત્ની.'

૧. જ્ઞાતા.૧૪૮.

કાલસૂરિય (કાલશૌકરિક) આ અને **કાલસોયરિય** એક છે.^૧

૧. આવહ.પૃ.૬૮૧.

<mark>કાલસોઅરિઅપુત્ત</mark> (કાલશૌકરિકપુત્ર) આ અને <mark>કાલસોયરિય</mark>નો પુત્ર <mark>સુલસ</mark> એક જ છે.'

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૨૧૯.

કાલસોયરિય (કાલશૌકરિક) રોજ પાંચ સો ભેંસને કાપતો રાયગિહનો કસાઇ. સુલસ તેનો પુત્ર હતો. મહાવીરે રાજા સેણિય(૧)ને કહ્યું હતું કે જો સેણિય કાલસોયરિયને પશુઓની કતલ કરતો બંધ કરશે તો કાલસોયરિય નરકમાં નહિ જાય. તેથી સેણિયે કાલસોયરિય કસાઇનો ધંધો બંધ કરી દે તે માટે ઘણા પ્રયત્ન કર્યાં. પરંતુ રાજા સફળ થયો નહિ. અને કાલસોયરિય મૃત્યુ પછી સાતમી નરકે ગયો.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૯,૨૮૩,આવહ.પૃ.૫૯૦,૬૮૧,સ્થાઅ.પૃ.૧૮૨,૧૯૦,૨૫૦, ૨૭૩, આચાચૂ.પૃ.૧૩૬, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦. ભગઅ.પૃ.૭૯૬, ૯૨૬, જીવામ.પૃ.૧૨૯, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૨, ૧૭૮, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૫૨.૩૨૭.

કાલસોરિય (કાલશૌકરિક) જુઓ કાલસોયરિય.^૧

૧. આવહ.પૃ.૬૮૦.

કાલસોવરિઅ (કાલશૌકરિક) જુઓ **કાલસોયરિય.**'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૯.

કાલહત્યિ (કાલહસ્તિન્) **કલંબુયા** ગામનો રહેવાસી. તેણે <mark>મહાવી</mark>ર અને ગોસાલને બાંધી પોતાના મોટા ભાઈ **મેહ**(૭)ને હવાલે કર્યા. પરંતુ મેહે તેમને છોડી મૂક્યા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૦, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૬, કલ્પધ.પૃ.૧૦૬, આવહ.પૃ.૨૦૬.

૧. કાલા પિસાય દેવોના ઇન્દ્ર **કાલ**(૪)ની રાજધાની.^૬

૧. ભગ. ૪૦૬.

ર. કાલા મહુરા(૧)ની ગણિકા. તેને રાજા જિયસત્તુ(૧૯)એ પોતાની રખાત તરીકે પોતાના મહેલમાં રાખી હતી. તેને પોતાના પેટે જન્મેલો પુત્ર કાલવેસિય નામનો હતો.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૭.

<mark>કાલાય</mark> (કાલાક) **તિત્થયર મહાવીર ગોસાલ** સાથે જ્યાં ગયા હતા તે સ્થળ.[•]

 આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૪, આવનિ.૪૭૭, કલ્પધ.પૃ.૧૦૫, વિશેષા.૧૯૩૧, આવહ.પૃ.૨૦૧.

<mark>કાલાયવેસિય</mark> (કાલાદવૈશિક) જુઓ **કાલવેસિય.** '

૧. વ્યવભા.૧૦.૫૯૫.

- <mark>કાલાસવેસિકપુત્ત</mark> (કાલાસ્યવૈશિકપુત્ર) જુઓ <mark>કાલાયવેસિય</mark>.'
 - ૧. આચાચૂ.પૃ.૧૧૨.

<mark>કાલાસવેસિયપુત્ત</mark> (કાલાસ્યવૈશિકપુત્ર<mark>) તિત્થયર પાસ</mark>(૧)ની પરંપરાનો શ્રમજ્ઞ. તેજ્ઞે <mark>મહાવ</mark>ીરના શિષ્યોને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને પછી મહાવીરની પરંપરા સ્વીકારી.'

૧. ભગ.૭૬,૩૦૮,ભગઅ.પૃ.૧૦૧.

કાલિઅ (કાલિક) જુઓ <mark>કાલિય</mark>.'

૧. નન્દિ.૪૪.

<mark>કાલિંજર</mark> (કાલિગ્જર) જ્યાં પોતાના પૂર્વભવમાં ચિત્ત(૧) અને <mark>સંભૂઇ(૨)</mark> હરણરૂપે જન્મ્યા હતા તે પર્વત.^૧ તેની એકતા બુંદેલખંડના બન્દ (Band) જિલ્લામાં બદૌસા વિભાગમાં આવેલા એક પહાડી ગઢ (કિલ્લા) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^૧

૧. ઉત્તરા.૧૩.૬., ઉત્તરાક.પૃ.૨૫૧, આવચૂ.૧.પૃ.૪**૯૧**.

૨.જિઓડિ.પૃ.૮૪.

કાલિકેય જંબુદીવના ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વેયડ્ઢ(૨) પર્વતની બંને પર્વતમાળાઓ ઉપર શ્રમિ(૩) અને વિશમિએ સ્થાપેલાં સોળ જનપદો(વસતિકાયો કે દેશો)માંનો એક. તે કાલિકેય નામના વિદ્યાધર લોકોના વસવાટવાળો હતો. તેઓ જે વિદ્યામાં નિષ્ણાત હતા તે વિદ્યાનો અધિષ્ઠાતા દેવ પણ કાલિકેય નામનો હતો. ' તે સોળ જનપદોનાં નામ આ પ્રમાણે છે – ગોરિંગ, મણુપુવ્વગ, ગંધાર(૩), માણવ, કેસિકપુવ્વિક, ભૂમિતુંડક, મૂલવીરિય, સંતુક, પર્ટૂક, કાલિકેય, સમક, માતંગ(૨), પવ્વતેય, વંસાલય, પંસુમૂલિય(૧) અને રુક્ષ્બમૂલિય(૨). ' કાલિક લોકોના ઉલ્લેખો પુરાણોમાં પણ મળે છે. ³ ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૨, આવમ.પૃ.૨૧૫-૧૬, ૩. જુઓ સ્ટજિઓ.પૃ.૬૧.

કાલિય (કાલિક) **અંગબાહિર આવસ્સયવઇરિત્ત** આગમગ્રન્થોના બે પ્રકારોમાંનો એક. ' આ પ્રકારના આગમગ્રન્થો દિવસ તેમ જ રાત્રિના ચાર ચાર પ્રહરોમાંથી પહેલા અને છેલ્લા પ્રહરોમાં વાંચી શકાય.^ર **ણન્દી(**૧)માં **અં**ગ(૩) ગ્રન્થો ઉપરાંત વધુ એકત્રીસ કાલિય ગ્રન્થોની યાદી આપી છે.³ પકુખિયસુત્તમાં આવા આડત્રીસ ગ્રન્થોનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે. * તે નામો આ પ્રમાશે છે – (૧) ઉત્તરજૂઝયણ, (૨) દસા, (૩) કપ્પ, (૪) વવહાર, (૫) ઇસિભાસિય, (૬) બ્રિસીહ, (૭) મહાબ્રિસીહ, (૮) જંબુદ્દીવપણ્ણત્તિ. (૯) સુરપણ્ણત્તિ, (૧૦) ચંદપણ્ણત્તિ, (૧૧) દીવસાગરપણ્ણત્તિ, (૧૨) ખુડ્ડિયાવિમાર્ણપવિભત્તિ, (૧૩) મહલ્લિયાવિમાર્ણપવિભત્તિ, (૧૪) અંગચૂલિયા, (૧૫) વગ્ગચૂલિયા(૧), (૧૬) વિયાહચૂલિયા, (૧૭) અરુણોવવાય, (૧૮) વરુણોવવાય(૧), (૧૯) ગરુલોવવાય, (૨૦) ધરણોવવાય, (૨૧) વેસમણો-વવાય(૧), (૨૨) વેલંધરોવવાય, (૨૩) દેવિંદોવવાય, (૨૪) ઉદ્ટાણસુઅ, (૨૫) સમુટ્ટાણસુઅ, (૨૬) ણાગપરિઆવણિઆ (૨૭) ણિરયાવલિયા, (૨૮) કપ્પિયા, (૨૯) કપ્પવડંસિયા, (૩૦) પુષ્ક્રિયા, (૩૧) પુષ્ક્રચૂલિયા, (૩૨) વર્ણ્હિઆ, (૩૩) વણ્હિદસા, (૩૪) આસીવિસભાવણા, (૩૫) દિક્રિવિસભાવણા, (૩૬) ચરશભાવણા (સુમિણભાવણા), (૩૭) મહાસુમિણભાવણા, (૩૮) તેઅગણિસગ્ગ. ણન્દીના ૪૪મા સૂત્રમાં (૯) સૂરપણ્ણત્તિ, (૩૨) વણ્હિઆ અને (૩૪) થી (૩૮) અર્થાત્ આસીવિસભાવણા આદિનો ઉલ્લેખ નથી એ દેખાય છે. ' બીજી એક યાદીમાં દીવપણ્ણત્તિને અલગથી નોંધવામાં આવી છે અને એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે દીવસાગરપણ્શત્તિમાં દીવપણ્શત્તિ અને **સાગરપણ્ણત્તિ** સમાવિષ્ટ છે. તેવી જ રીતે ચારણભાવણા અને સુમિણભાવણાને જોડીને એક ચારણસુમિણભાવણા કરવામાં આવેલ છે. આ યાદી સૂરપણ્ણત્તિને છોડી દે છે અને વશ્હિઆનો સમાવેશ કરે છે.' જુઓ ઉકુકાલિય અને પઇણ્ણગ.

૧.નન્દિ.૪૪, સ્થા.૭૧.
૨.નિશીચૂ.૪.પૃ.૨૨૮, દશચૂ.પૃ.૯૭,
વ્યવમ.૧.પૃ.૨૪, વ્યવભા.૪.૫૬૪.
૩.નન્દિ.૪૪,નન્દિમ.પૃ.૨૦૬, અનુચૂ.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨૪.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
૧૨%.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.
٩.</

૫.૨, આવનિ.૭૬૩-૬૪. આવભા.

<mark>કાલિયદીવ</mark> (કાલિકદ્વીપ) હીરા વગેરેથી ભરપૂર દ્વીપ_ં હ<mark>ત્થિસીસના</mark> કેટલાક વેપારીઓ ત્યાં ગયા હતા.'

૧. જ્ઞાતા.૧૩૨.

૨. એજન.

કાલિયપુત્ત (કાલિકપુત્ર) તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાનો શ્રમણ.'

૧. ભગ. ૧૧૦.

- **૧. કાલી અસુરકુમાર** દેવોના ઇન્દ્ર **ચમર(૧)ની** પાંચ મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક.^૧ ૧. ભગ. ૪૦૫, સ્થા.૪૦૩, જ્ઞાતા.૧૪૮.
- **૨. કાલી જ્ઞાયાધમ્મકહા**ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પહેલા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.^હ

૧. જ્ઞાતા.૧૪૮.

૩. કાલી આમલકપ્પાના કાલ(પ) અને કાલસિરીની પુત્રી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની હતી. મૃત્યુ પછી તે ચમરચંચામાં ઇન્દ્ર ચમરની મુખ્ય પત્ની કાલી(૧) તરીકે જન્મ પામી. ભવિષ્યમાં તે મહાવિદેહ(૧)માં મોક્ષ પામશે.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૪૮.

૪. કાલી અંતગડદસાના આઠમા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત. ૧૭.

પ. કાલી સેણિય(૧) રાજાની પત્ની. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **મહાવીર**ની શિષ્યા બની હતી. આઠ વર્ષના શ્રમણીજીવન પછી તે મોક્ષ પામી.^૧ ધાર્મિક તપના અનુષ્ઠાન માટે તે પ્રસિદ્ધ હતી.^૨

૧. અન્ત.૧૭, નિર.૧.૧., ૨.૧, આવહ.પૃ.૬૮૭.

૨. ગચ્છાવા.પૃ.૩૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૮૪.

<mark>કાલીય</mark> આ અને <mark>કાલિકેય</mark> એક છે.^૧

૧. આવમ.પૃ.૨૧૬.

કાલોઅ (કાલોદ) ધાયઈખંડને બધી બાજુથી ઘેરતો વર્તુળાકાર સમુદ્ર. તેનો વિસ્તાર આઠ લાખ યોજન છે. તેનો પરિઘ ૯૧૭૦૬૦૫ યોજનથી થોડોક વધારે છે.^૧ કાલ(૧૨) અને મહાકાલ(૭) તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.^૧ બેતાલીસ ચન્દ્રો અને બેતાલીસ સૂર્યો તેના ઉપર પ્રકાશે છે.³ તે પુક્ખરવર વલયાકાર દ્વીપથી ઘેરાયેલો છે.^૪

- જીવા.૧૭૫, સૂર્ય.૧૦૦.સમ.૯૧, 3. જીવા.૧૭૫, દેવે.૧૧૫-૧૧૭, સમ.૪૨. સ્થા.૧૧૧,૫૫૫, ૬૩૧. ૪. સૂર્ય.૧૦૦.
- ૨.જીવા. ૧૭૫.

<mark>કાલોદ</mark> જુઓ કાલોઅ.૧

૧. જીવા.૧૭૫, ભગ.૩૬, સ્થા.૯૩, ૬૩૧. **કાલોદહિ** (કાલોદધિ) આ અને **કાલોઅ** એક છે.¹ ૧. દેવે.૧૧૫. <mark>કાલોદાઇ</mark> (કાલોદાયિન્) રાત્રિ ભોજનના દોષોના સંદર્ભમાં જેનું દષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે તે ભિક્ષુ.¹

૧. બૃક્ષે.૮૦૩.

કાલોદાયિ (કાલોદાયિન્) પાખંડી મત ધરાવતો એક ગૃહસ્થ. ધર્માસ્તિકાયના અસ્તિત્વ ઉપર તેમ જ કર્મોનાં ફળ ઉપર તેને **મદ્દુઅ** અને **તિત્થયર મહાવીર** સાથે ચર્ચા થઈ હતી. પછી તે મહાવીરનો અનુયાયી બની ગયો.¹

૧. ભગ.૩૦૫-૩૦૮, ૬૩૪.

<mark>કાલોય</mark> (કાલોદ) આ અને <mark>કાલોઅ</mark> એક છે.^૧

૧. જીવા. ૧૬૫.

<mark>કાલોયણ</mark> (કાલોદન) આ અને **કાલોઅ** એક છે.'

૧. સૂર્ય.૧૦૦.

<mark>કાલોયસમુદ્દ</mark> (કાલોદસમુદ્ર) આ અ<mark>ને કાલોઅ</mark> એક છે.*

૧. જીવા. ૧૬૫.

<mark>કાવિ</mark>ક્ર (કાપિષ્ઠ) <mark>લંતઅ</mark> કલ્પ(સ્વર્ગ)માં આવેલું વાસસ્થાન (વિમાન) જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ચૌદ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.

૧. સમ.૧૪.

કાવિલ (કાપિલ) જુઓ **કાવિલિઅ.**'

૧. <mark>અનુ</mark>. ૪૧.

કાવિલિઅ (કાપિલિક) સાઙ્પ્પ્ય દર્શનના સિદ્ધાન્તોનું વિવરણ કરતો એક પાંખડી શાસ્રગ્રન્થ.¹

૧. નન્દિ.૪૨, અનુ.૪૧.

કાવિલિય (કાપિલિક) જુઓ **કાપિલિજ્જ**.'

૧. સમ. ૩૬.

કાવિલિજ્જ (કાપિલીય) જુઓ **કાપિલિજ્જ**.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, સૂત્રચૂ. પૃ.૭, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭.

<mark>કાસ</mark> (કાશ) અજી્ચાસી <mark>ગહ</mark>માંનો એક. તેના માટે જુઓ <mark>કામફાસ.</mark>'

૧. સ્થા*.*૯૦, <mark>સ્થા</mark>અ.પૃ.૭૯.

૧. કાસવ (કાશ્યપ) નીચે જણાવેલાઓનું ગોત્ર - મહાવીર૧ અને તેમના પિતા સિદ્ધાર્થ (૧)ર, ઉસભ (૧)ર, આચાર્ય જંબૂ(૧)^૪, મોરિય(૨)૫ અને જિટ્ટભૂઇ.૬ તેની સાત શાખાઓ છે – કાસવ, સંડેલ્લ(૩), ગોલ્લ(૨), વાલ, મુંજઇ, પવ્વપેચ્છઇ અને

વરિસકષ્ડ.°

૧.સૂત્ર.૧.૨.૨.૭ આદિ. ભગ.૫૫૦, 🛛	૪. નન્દિ. ગાથા ૨૩, પ્રશ્નઅ. પૃ.૨,
ઉત્તરા.૨.૧, ઇત્યાદિ,દશ.૪.૧,	નન્દિમ.પૃ.૪૮.
કલ્પવિ.પૃ.૩૮, ઉત્તરાશા.પૃ.૮૩.	૫. આવનિ.૬૫૦, વિશેષા.૨૫૧૧.
૨.આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૩૯,આચા.૨.	૬.તીર્થો. ૮૧૬.
૧૭૬, આચાશી.પૃ.૩૮૮.	૭. સ્થા.૫૫૧, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૨, દશચૂ.
૩. ઉત્તરાશા.પૃ.પ૨૫, કલ્પસં.પૃ.૧૨૫.	પૃ.૧૩૨, સમઅ.પૃ.૧૧૨.

- ર. કાસવ ઉસભ (૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.
 - ૧. કલ્પધ.પૃ.૧પ૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.
- **૩. કાસવ તિત્થયર પાસ**(૧)ની પરંપરાના વિદ્વાન શ્રમણ.^૧
 - ૧. ભગ. ૧૧૦.

૪. કાસવ કોસંબીનો વિદ્વાન બ્રાહ્મણ. તેની પત્ની જસા(૧) હતી. તેમને કવિલ(૪) નામનો પુત્ર હતો.'

- ૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૬૮, ઉત્તરાક. પૃ. ૧૬૮.
- **૫. કાસવ અંતગડદસા**ના છટ્ટા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત.૧૨.

દ. કાસવ રાયગિહનો વેપારી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી <mark>મહાવીર</mark>નો શિષ્ય બન્યો, સોળ વર્ષનું શ્રામણ્ય પાળી મૃત્યુ પછી તે **વિપુલ** પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો.'

૧. અન્ત.૧૪.

9. કાસવ ઉત્તરાફગ્ગુણી નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.^૧

૧. સૂર્ય.**૫૦**, જમ્બૂ.૧૫૯.

૮. કાસવ તિત્થયર મહાવીરનું બીજું નામ.'

૧. ભગ.૫૫૦, સૂત્ર.૧.૩.૪.૨૧.

૯. કાસવ જુઓ મહાકાસવ.^૧

૧. ઋષિ(સંગ્રહણી).

કાસવજ્જિયા (કાશ્યપીયા) માણવગણ(૨)ની એક શાખા.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૦.

કાસવી (કાશ્યપી) પાંચમા **તિત્થંકર સુમઇ**(૭)ની પ્રમુખ શિષ્યા.^૧ે ૧. સમ.૧૫૭. તીર્થો.૪૫૭.

કાસિભૂમિ (કાશિભૂમિ) આ અને <mark>કાસી</mark> એક છે.^{*}

૧. ઉત્તરા.૧૩.૬.

કાસી (કાશી) એક આરિય (આર્ય) દેશ જેનું પાટનગર વાજ્ઞારસી હતું.^૧ એક સમયે સંખ(૭) તેનો રાજા હતો.^ર કાસી અને કોસલના અઢાર ગણરાજાઓ હતા.^૩ વાજ્ઞારસીની એકતા વર્તમાન વારાણસી-બનારસ-કાશી સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^{*} જુઓ વા**ણારસી.**

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, જ્ઞાતા.૭૨, ઉત્તરા.	પુ. ૪૯૭.
૧૮.૪૯., ભગ.૫૫૪,સૂત્રશી.	૩. નિર.૧.૧, ભગ.૩૦૦.
પૃ.૧૨૩.	૩. નિર.૧.૧, ભગ.૩૦૦. ૪. જિઓડિ.પૃ.૯૫.
ર.સ્થા.૫૬૪, જ્ઞાતા.૬૫, ૭૨, સ્થાઅ.	_

૧**. કિંકમ્મ** (કિર્કર્મન્) <mark>અંતગડદસાનું</mark> આઠમું અધ્યયન.^૧તે અને <mark>કિંકમ્મ</mark>(૩) એક છે. ૧. સ્થા.૭૫૫.

૨. કિંકમ્મ રાયગિહનો વેપારી જે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો હતો, જેશે અગિયાર અંગ(૩) ગ્રન્થોનું અધ્યયન કર્યું હતું, જેશે ગુણરત્ન તપ કર્યું હતું, જેશે સોળ વર્ષ શ્રામણ્ય પાળ્યું હતું અને પછી જે વિપુલ પર્વત ઉપર મોક્ષે ગયા હતા.'

૧. અન્ત.૧૨. <mark>ગ્રન્થ</mark>માં 'કિંકમ' પાઠ છે.

૩. કિંકમ્મ અંતગડદસાના છઠ્ઠા વર્ગનું બીજું અધ્યયન.' સ્થાનાંગ તેનો ઉલ્લેખ અંતગડદસાના આઠમા અધ્યયન તરીકે કરે છે.^ર

૧. અન્ત.૧૨. ૨. સ્થા.૭૫૫.

 કિંગ્રર (કિંગ્રર) કિંગ્રર નામ ધરાવતો વંતર દેવોના બે ઇન્દ્રોમાંનો એક.તેને ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે – વડેંસા(૨), કેઉમતી(૨), રઇસેગ્રા અને રઇપ્પભા.'

૧. સ્થા.૯૪, ૬૫૪, ભગ. ૧૬૯, ૪૦૬.

ર. કિંશર વંતર દેવોનો એંક વર્ગ. તે વર્ગના દેવોના બે ઇન્દ્રો છે - કિંણર(૧) અને કિંપુરિસ(૧)^૧. ઉલ્લેખો માટે જુઓ વાણમંતર.

૧-. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૯૪.

૩. કિંણર ચમર(૧) ઇન્દ્રના રથદળના સેનાપતિ.^૧

૧, સ્થા. ૪૦૪,

કિંત્થુગ્ઘ અથવા કિંથુગ્ઘ (કિંસ્તુધ્ન) અગિયાર કરણ(૧)માંનું છેલ્લું.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૩, ગશ્વિ.૪૨, સૂત્રનિ.૧૨.

૧. કિંપુરિસ (કિંપુરુષ) કિંશર વર્ગના દેવોના બે ઇન્દ્રોમાંનો એક. તેને કિંશર(૧)ની

<u>ચ઼ાર મુખ્ય પત્નીઓ જેવી જ સમાન નામો ધરાવતી ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે.'</u>

૧. સ્થા.૯૪, ૬૫૪, ભગ.૧૬૯, ૪૦૬.

- **૨. કિંપુરિસ બલિ**(૪)ના રથદળનો સેનાપતિ.'
 - ૧. સ્થા.૪૦૪, ભગ.૧૬૯.

<mark>૩. કિંપુરિસ વંતર</mark> દેવોનો એક વર્ગ. તે વર્ગના દેવોને બે ઇન્દ્રો છે<mark>– સપ્પુરિસ</mark> અને મહાપુરિસ.^૧

- ૧. ભગ.૧૬૯,૪૦૬,પ્રજ્ઞા.૪૭, સ્થા.૨૭૩.
- કિંસુગ્ઘ (કિંસ્તુધ્ન) આ અને કિંથુગ્ઘ એક છે.

૧. સૂત્રનિ.૧૨.

ક્રિટ્ટ(ટ્ટ) (કૃષ્ટ) આરણમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એકવીસ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.'

૧. સમ.૨૧.

કિટ્ટિ (કૃષ્ટિ) **સણંકુમાર**(૧) અને **માહિંદ**(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ચાર સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.^૧

૧. સમ.૪.

કિટ્રિધોસ (કૃષ્ટિધોષ) સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે, તે દેવો છ પખવાડિયે એકવાર શ્વાસ લે છે અને છ હજાર વર્ષમાં એકવાર જ તેમને ભૂખ લાગે છે. આ વાસસ્થાન **સયંભૂ**(૪) જેવું જ છે.

૧. સમ. €.

કિટ્રિજુત્ત (કૃષ્ટિયુક્ત) ક્રિટ્ટિ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.¹

૧. સમ.૪.

- **કિટિજ્ઝય** (કૃષ્ટિધ્વજ) **કિટિ** જેવું જ સ્તર્ગીય વાસસ્થાન.^૧ ૧. સમ.૪.
- **કિટિપ્પભ** (કૃષ્ટિપ્રભ) <mark>કિટ</mark>િ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^૧

૧. સમ.૪.

- કિટિયાવટ (કૃષ્ટિકાવર્ત) કિટિ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.' ૧. સમ.૪.
- કિટિલેસ (કૃષ્ટિલેશ્ય) કિટિ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન ૧ ૧. સમ.૪.

કિટ્ટિવણ્ણ (કૃષ્ટિવર્શ) કિટ્ટિ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.' ૧. સમ.૪. 208

કિટિસિંગ (કૃષ્ટિશૃજ્ર) ક્રિટ્ટિ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. સમ.૪.

કિટિસિક (કૃષ્ટિશિષ્ટ) **કિટિ** જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

કિટ્ટુત્તરવડિંસગ (કૃષ્ટ્યુત્તરાવતંસક) કિટ્ટિ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. સમ.૪.

- **કિશિય** (કિશિક) વાદ્યો બનાવવા અને વગાડવાનું કામ કરતી નીચી જાતિની કોમ.' ૧. વ્યવભા. ૩.૯૨.
- કિણ્ણર (કિંગર) જુઓ કિંણર.'

૧. સ્થા.૪૦૪, ભગ.૪૦૬.

કિશ્હગુલિયા (કૃષ્શગુલિકા) જુઓ **કશ્હગુલિગા**.*

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૫.

કિણ્હસિરી (કૃષ્ણશ્રી**) કુંથુ**(૧)ની મુખ્ય પત્ની.'

૧. સમ. ૧૫૮.

- **કિષ્ડ્હા** (કૃષ્ણા) **મંદર**(૩) પર્વતની ઉત્તરે વહેતી નદી. તે **રત્તા** નદીને મળે છે.^૧ ૧. સ્થા.૪૭૦, ૭૧૭.
- **૧. કિત્તિ** (કીર્તિ) **રાયગિહમાં મહાવીર** સમક્ષ નાટક ભજવનાર દેવી.' ૧. નિર.૪.૪.
- ર. કિત્તિ જંબૂદીવમાં આવેલા કેસરિ સરોવરની અધિષ્ઠાત્રી દેવી.¹
 ૧. સ્થા.૮૮, ૧૯૭, ૫૨૨.
- **૩. કિત્તિ ણીલવંત** પર્વતનાં નવ શિખરોમાંનું એક.^૧
 - ૧. જમ્બૂ.૧૧૦, સ્થા.૬૮૯.
- <mark>૪. કિત્તિ પુષ્કચૂલિયાનું</mark> ચોથું અધ્યયન.¹

૧. નિર.૪.૧

<mark>૧. કિત્તિમઈ</mark> (કીર્તિમતી) જેમની નીચે <mark>સાએયના કંડરીય(૨)ની પત્ની જસભદા</mark>એ શ્રમણીપજ્ઞાની સાધના કરી હતી તે પ્રધાન શ્રમણી.^૧

૧. આવનિ.૧૨૮૩, આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૧.

૨. કિત્તિમઈ કિત્તિસેણની દીકરી. તેને **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત(૧)** સાથે પરણાવવામાં આવી હતી.'

૧. ઉત્તરાનિ. ૩૭૯.

૧. સમ.૪.

કિત્તિસેણ કિત્તિમઈ (૨)ના પિતા.¹ १ उत्तरानि उ७८ **કિમાહાર વિયાહપણ્ણત્તિ**ના ચૌદમા શતકનો છશે ઉદેશક.¹ ૧. ભગ. ૫૦૦. કિયગ (કીચક) જીઓ કીયગ.' ૧.જ્ઞાતા.૧૧૭. **કિરાય**(કિરાત) આ અને ચિલાય(૧) એક છે.^૧ ૧. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. **૧. કિરિયા** (ક્રિયા) પણ્ણવણાનું બાવીસમું પદ (પ્રકરણ).' ૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ∉. ર. કિરિયા વિયાહપણ્ણત્તિના(૧) ત્રીજા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.^૧(૨) આઠમા શતકનો ચોથો ઉદેશક^ર અને (૩) સત્તરમા શતકનો ચોથો ઉદેશક.^૩ ૧.ભગ.૧૨૬. ર. ભગ.૩૦૯. **૩.ભગ.૫૯૦**. કિરિયાઠાણ (ક્રિયાસ્થાન) સુયગડનું અઢારમું અધ્યયન.' ૧. સમ.૨૩. કિરિયાવિસાલ (કિયાવિશાલ) તેરમું પુવ્વ.' ૧. સમ.૧૪,૧૪૭,નન્દિ.૫૭, નન્દિગૂ.૫ૃ.૭૬, નન્દિમ.૫ૃ.૨૪૧. કિવ્વિસ (કલ્વિષ) નીચલા વર્ગના દેવોનો એક પ્રકાર. ૧. સૂત્રચૂ.પુ.૫૭. કિવ્વિસિય(કિલ્બિષિક) કપટી સાધુઓનો એક વર્ગ. તેઓ જ્ઞાન અને સાધુચરિત વ્યક્તિઓને ભાંડતા હતા. ' ્૧. ભગ.૨૫, ભગઅ.૫.૫૦. કિસિપારાસર (કૃષિપારાશર) શરીરસંપત્તિમાં નબળો હોવા છતાં કૃષિમાં નિષ્જ્ઞાત એવો ધાન્યપુરણ ગામનો બ્રાહ્મણ.' ૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૬, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૯, ઉત્તરાક.પૃ.૬૫.

કીયગ (કીચ્ક) **વિરાડણયર**નો રાજા. રાજકુંવરી દોવઈના સ્વયંવરમાં ભાગ લેવા તેને નિમન્ત્રણ પાઠવવામાં આવ્યું હતું.'

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

કીવ (ક્લીવ અથવા ક્લીબ) **હત્થિણાઉર**નો રાજકુમાર જેને દોવઈના સ્વયંવરમાં ભાગ લેવા નિમન્ત્રણ પાઠવવામાં આવ્યું હતું. ૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

કુઇયણ્લ (કુવિકર્લ) ઘલી ગાયોનો માલિક એક ગૃહસ્થ. રંગના આધારે તેણે ગાયોના જુદા જુદા વર્ગો પાડ્યા હતા.^૧

૧. વિશેષા.૬૩૫, આવચૂ.૧.પૃ.૪૪.

કુંકણ (કોડ્ક્લ) જુઓ **કોંકણ**'

૧. અનુ.૧૩૧.

કુંકણઅ (કૌઙ્કણક) આ શબ્દની જોડણી **કુંકુણઅ** પણ થાય છે અને તેનો અર્થ છે **કોંકણ**(૧)નો માણસ. અહીં તે એક વૃદ્ધ માણસનો પુત્ર હતો. તેણે પિતા સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો. તે નાનો બાળક હોવાથી શરૂઆતમાં તેને સુખસગવડનાં બધાં સાધનો પૂરાં પાડવામાં આવતાં. એકવાર તેણે પિતાને કહ્યું કે તે સ્ત્રી વિના નથી રહી શક્તો. તેથી પિતાને દુઃખ થયું. પરિણામે કુંકણઅને સંઘમાંથી બહિષ્કૃત કરી દીધો.'

૧. દશહ.પૃ.૮૯.

કુંકણગદારઅ (કૌઙ્કણકદારક) એક વિધુર જેણે બીજી સ્ત્રીને પરણવા માટે પોતાના પુત્રને મારી નાખ્યો.' જુઓ **કોંકણ**(૨).

૧. આવનિ.૧૩૪, બૃભા.૧૭૨, વિશેષા.૧૪૨૦, આચાચૂ.પૃ.૧૬૨, વિશેષાકો.પૃ.૪૧૧. **કુંકુણઅ** (કોઙ્ક્કણક) જુઓ **કુંકણઅ.'**

૧. દશહ.પૃ.૮૯.

કુંચવર (ક્રૌગ્**ચવર) એક વલયાકાર દ્વીપ.' તે અને કોંચવર** એક છે.'

૧. સ્થાઅ.પૃ.૧૬૭.

કુંચિઅ (કુઞ્ચિક) એક વેપારી. તેના પુત્રે ચોરી કરી હતી પરંતુ તેની સાથે રહેતા નિર્દોષ સાધુને ચોરીની શિક્ષા થઈ હતી.^૧

૧. ભક્ત.૧૩૩.

કુંચિત (કુગ્ચિત) એક <mark>તાવસ</mark>(૪) જેશે મરેલી માછલી ખાધી અને પછી જે બિમાર પડ્યો. જ્યારે તેશે વૈદ્યને સાચી વાત જણાવી ત્યારે વૈદ્યે તેનો રોગ મટાડ્યો.'

૧. નિશીભા.૬૩૯૯, નિશીચૂ.૪.પૃ.૩૦૬.

કુંજર (કુઞ્જર) **વિયાહપછ્ણન્નિ**ના સત્તરમા શતકનો પ્રથમ ઉદ્દેશક.'

૧. **ભ**ગ.૫૯૦.

કુંજરબલ (કુગ્જરબલ) તિત્થયર ઉસહ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.'

૧. કલ્પધ.પૃ.**૧**૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩€.

```
કુંજરસેણા (કુગ્જરસેના) ચક્કવટિબંભદત્ત(૧)ની પત્ની.'
```

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

કુંજરાવત્ત (કુગ્જરાવર્ત) **રહાવત્ત** પાસે આવેલો પર્વત.'

૧. મર. ૪૭૩.

૧. કુંડકોલિઅ (કુણ્કકોલિક) કંપિલ્લપુરનો ગૃહસ્થ. પૂસા તેની પત્ની હતી. મહાવીરના મુખ્ય દસ ઉપાસકોમાંનો તે હતો. ' ગોસાલ દ્વારા પ્રતિપાદિત નિયતિવાદ અંગે તેને એક દેવ સાથે રસપ્રદ ચર્ચા થઈ હતી. ગોસાલના સિદ્ધાન્તના પ્રશંસક તે દેવને તેણે પૂછ્યું હતું કે કોઈ પણ પ્રયત્ન કર્યા વિના તમે તમારું દેવપદ પામ્યા તો પછી બીજા જીવો પણ પ્રયત્ન કર્યા વિના ઉચ્ચ પદો કેમ પામતા નથી ? કેટલાક જીવો દેવ છે, કેટલાક મનુષ્યો છે, કેટલાક પશુઓ છે અને કેટલાક નારકીઓ છે એ હકીકત જ દર્શાવે છે કે જીવોમાં ગતિ આદિ જે ભેદો છે તે તેમનાં કર્મોના કારણે છે. ગોસાલનો સિદ્ધાન્ત ટકી શકે તેવો નથી. આ સાંભળી દેવ મૂંઝાયો અને તે સ્થળ છોડી જતો રહ્યો.³

૧. ઉપા. ૩૫.

૨. ઉપા.૩૬.

૨. **કુંડકોલિઅ ઉવા**સગદસાનું છઠ્ઠં અધ્યયન. '

૧. ઉપા.૨. સ્થા.૭૫૫.

કુંડકોલિય (કુશ્ડકોલિક) આ અને **કુંડકોલિઅ** એક છે. '

૧. ઉપા. ૩૫.

કુંડગ (કુષ્ડક) આ અને <mark>કુંડાગ</mark> એક છે.^૧

૧. કલ્પવિ.પૃ.૧૬૭.

૧. કુંડગ્ગામ (કુણ્ડગ્રામ) **તિત્થયર મહાવી**રનું જન્મસ્થાન. ^૧ તેની એકતા **કુંડપુર સાથે** છે. ^૧ તે બે ભાગમાં વિભક્ત હતું – **ખત્તિયકુંડપુર**³ અને **માહણકુંડપુર**. ત્રીસ વર્ષની ઉંમરે મહાવીરનો સંસારત્યાગનો વિધિ આ ગામમાં થયો હતો.^{*} તેની એકતા વર્તમાન બાસુકુંડ (Basukund) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે જે એક વખત વૈશાલીનું ઉપનગર હતું.^પ

- ૧. કલ્પ. ૧૦૦, આવભા. ૬૧, વિશેષા.
 ૧૮૫૬, ૧૮૭૬-૧૮૮૬, આવચૂ.
 ૧. પૃ. ૨૪૩, આવહ. પૃ.૨૦૬, ૨૧૯
 ૬૭૭.
 ૨. આવચૂ. ૧. પૃ. ૨૪૩, ૨૬૫.
- **૨. કુંડગ્ગામ વિયાહપલ્લત્તિ**ના નવમા શતકનો તેત્રીસમો ઉદ્દેશક.[•]

૧. ભગ.૩૬૨.

૩. કુંડગ્ગામ આ અને **કુમ્મગામ** એક છે.^૧

9. 40. 100

કુંડપુર કુંડગ્ગામ(૧)નું બીજું નામ. તિત્થયર મહાવીરનું જન્મસ્થાન[•] ખત્તિયકુંડપુર[્] હતું જે કુંડપુરના બે ભાગોમાંનો એક ભાગ હતો. જુઓ કુંડગ્ગામ(૧).

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૩,૪૧૬,સ્થાઅ. આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૩,૪૧૬,સ્થાઅ. ૧૫૩, તીર્થો.૫૧૩. પૃ.૫૦૧, કલ્પ.૧૧૫,ઉત્તરાનિ.પૃ. ૨. આચા.૨.૧૭૬, ભગ.૩૮૩.

૧. કુંડલ અરુણવરાવભાસ(૨) સમુદ્રની ફરતે આવેલો વલયાકાર દ્વીપ. કુંડલભદ્દ અને **કુંડલમહાભદ** આ બે તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.^૧ કુંડલવર(૩) નામનો પર્વત તેમાં આવેલો છે. ર

૧. જીવા.૧૮૫, સૂર્ય.૧૦૧, અનુચૂ.પૂ.૩૫. ર. સ્થા.૨૦૪, ૭૨૬.

૨. કુંડલ કુંડલ(૧) દ્વીપની ફરતે આવેલો વલયાકાર સમુદ્ર. આ સમુદ્રની ફરતે **કુંડલવર**(૧) આવેલ છે. **' ચક્રખુકંત અને ચક્રખુસુભ** તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે. '

૧. જીવા.૧૬૬,૧૮૫, સુર્ય.૧૦૧. ર. જીવા.૧૮૫.

- **૩. કુંડલ** એક પર્વત. આ અને કુંડલવર (૩) એક છે. ૧. નિશીભા. પર.
- **કુંડલભદ** (કુષ્ડડલભદ્ર) **કુંડલ**(૧)દ્વીપનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

કુંડલમહાભદ (કુષ્ડલમહાભદ્ર) **કુંડલ**(૧)દ્વીપનો અધિષ્ઠાતા દેવ.'

૧. જીવા.૧૮૫.

૧. કુંડલવર એ જ નામના સમુદ્રથી ઘેરાયેલો વલયાકાર દ્વીપ. તે દ્વીપ કુંડલ(૨) સમુદ્રને વર્તુળાકારે ઘેરે છે. કુંડલવરભદ અને કુંડલવરમહાભદ તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે. '

૧. જીવા.૧૮૫, સૂર્ય.૧૦૧, અનુહે.૫.૯૦, ભગઅ.૫.૨૦૩-૨૦૪.

ર. કુંડલવર એ જ નામના દીપને ઘેરતો વલયાકાર સમુદ્ર. તે સમુદ્ર ખુદ કંડલવરાવભાસ દ્વીપથી ઘેરાયેલો છે. '

૧. જીવા.૧૮૫, સૂર્ય.૧૦૧. ્

. કુંડલવર કુંડલ(૧)માં આવેલો સમકેન્દ્રીય પર્વત. રુયગવર, માણુસુત્તર અને બીજા સમકેન્દ્રીય પર્વતો જેવો તે છે.*

૧. સ્થા.૨૦૪, ૭૨૬, ભગઅ.૫.૨૦૩.સ્થાઅ.૫.૧૬૭.૪૮૦.

કુંડલવરભદ (કુષ્ડલવરભદ્ર) કુંડલવર(૧) દ્વીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.* ૧. જીવા.૧૮૫.

For Private & Personal Use Only

૧. જીવા. ૧૮૫.

કુંડલવરમહાભદ (કુશ્ડલવરમહાભદ્ર) <mark>કુંડલવર</mark>(૧) દ્વીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.^૬

૧. જીવા.૧૮૫.

૧. કુંડલવરાવભાસ કુંડલવર(૨) સમુદ્રને ઘેરતો વલયાકાર દ્વીપ. તે દ્વીપ પોતાના જ નામના સમુદ્ર વડે ઘેરાયેલો છે. **કુંડલવરોભાસભદ્દ** અને **કુંડલવરોભાસમહાભદ્દ** તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.^૧

૧. જીવા.૧૮૫, સૂર્ય.૧૦૧.

૨. કુંડલવરાવભાસ કુંડલવરાવભાસ(૧) દ્વીપને ઘેરતો સમુદ્ર. કુંડલવરોભાસવર અને કુંડલવરોભાસમહાવર તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.'

૧. જીવા.૧૮૫.

કુંડલવરાવભાસોદ આ અને **કુંડલવરાવભાસ**(૨) સમુદ્ર એક જ છે.*

૧. સૂર્ય.૧૦૧.

કુંડલવરોદ આ અને **કુંડલવર**(૨) એક છે.^૧

૧. જીવા.૧૮૫.

કુંડલવરોભાસ (કુષ્ડડલવરાવભાસ) જુઓ **કુંડલવરાવભાસ**.'

૧. સૂર્ય.૧૦૧.

કુંડલવરોભાસભદ (કુશ્ડલવરાવભાસભદ્ર) **કુંડલવરોભાસ દ્વીપના અધિષ્ઠાતા દેવ.¹** ૧. જીવા.૧૮૫.

કુંડલવરોભાસમહાભદ (કુશ્ડલવરાવભાસમહાભદ્ર) **કુંડલવરોભાસ** દ્વીપના અધિષ્ઠાતા દેવ.'

૧. જીવા.૧૮૫.

કુંડલવરોભાસમહાવર (કુશ્ડલવરાવભાસમહાવર) **કુંડલવરોભાસ** સમુદ્રના અધિષ્ઠાતા દેવ.'

૧. જીવા.૧૮૫.

કુંડલવરોભાસવર (કુષ્ડડલવરાવભાસવર) **કુંડલવરાવભાસ** સમુદ્રના અધિષ્ઠાતા દેવ.' ૧. જીવા.૧૮૫.

કુંડલા મહાવિદેહમાં આવેલા **સુવચ્છ વિજય**(૨૩) પ્રદેશનું પાટનગર.^૬

૧. જમ્બૂ. ૯૬.

કુંડલોદ આ અને કુંડલ(૨) એક છે.¹

૧. સૂર્ય.૧૦૧, જીવા.૧૮૫.

<mark>કુંડા</mark>ગ (કુશ્ડાક) <mark>તિત્થયર મહાવીર</mark> જ્યાં ગયા હતા તે સત્નિવેશ. ત્યાં તેમજ્ઞે વાસુદેવ(૨)ના ચૈત્યમાં ધ્યાન કર્યું હતું. તે કંડગ નામે પણ જાણીતું હતું.'

૧. આવનિ.૪૮૯, આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૩, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૭, કલ્પધ.પૃ.૧૦૭.

<mark>કુંડિયાયણ</mark> (કુષ્ડિકાયન) ઉદાઇ(૧)નું ગોત્ર.^૧

૧. ભગ.૫૫૦.

કુંડિકાયણીઅ ઉદાઇ (કુશ્ડિકાયનીય ઉદાયિન્) જુઓ **કુંડિયાયણ** અને **ઉદાઇ**(૧).'

૧. ભગ.૫૫૦.•

કુંતી વાસુદેવ કષ્ટહ(૧)ના પિતા(રાજા વસુદેવ)ની બેન, પંડુ રાજાની પત્ની અને **પંડવો**ની માતા.¹ તે સદ્**ગુ**ણી સ્ત્રી હતી.³

- ૧. જ્ઞાતા.૧૨૨-૧૨૪, સ્થાઅ.પૃ.૫૧૬, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭, અન્તઅ.પૃ.૨, કલ્પસ. પૃ.૧૭૧.
- ૨. આવ.પૃ.૨૮.

૧. કુંથુ વર્તમાન ઓસપ્પિણીના સત્તરમા તિત્થંકર તેમજ છઢા ચક્કવર્ટિ. તે ગયપુરના રાજા સૂર અને તેમની રાણી સિરી(૧)ના પુત્ર હતા. ' કષ્પ્હસિરી તેમની મુખ્ય પત્ની હતી.' તે તેમના પૂર્વભવમાં રુપ્પિ(૨) હતા. ' કૃષ્હસિરી તેમની મુખ્ય પત્ની હતી.' તે તેમના પૂર્વભવમાં રુપ્પિ(૨) હતા.' કૃષ્હસિરી તેમની મુખ્ય પત્ની હતી.' તે તેમના પૂર્વભવમાં રુપ્પિ(૨) હતા.' કૃષ્ણ શિંચાઈ પાંત્રીસ ધનુષ હતી.' તે તમ સુવર્શના વર્શના હતા.' જયારે તેમણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે તેમને અભયકરા પાલખીમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તેમણે એક હજાર પુરુષો સાથે શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું.' ચક્કપુરના રાજા વગ્ગસીહ તેમને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર હતા.' તેમને ગયપુરના સહસંબવણ ઉદ્યાનમાં કેવલજ્ઞાન થયું.' તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ તિલક હતું.' તેમના પ્રથમ શિષ્ય સયંભૂ(૨) હતા. તેમની પ્રથમ શિષ્યા અંજુયા હતી.'' તેમની આજ્ઞામાં શ્રમણોના સાડત્રીસ ગણ હતા, સાડત્રીસ ગણધર હતા'', સાઠ હજાર શ્રમણો હતા અને સાઠ હજાર છ સો શ્રમણીઓ હતી.'' (રાજકુમાર તરીકે, સૂબા તરીકે, રાજા તરીકે, કેવલી તરીકે જીવી કુલ) પંચાણુ હજાર વર્ષની ઉંમરે તે સમ્મેય પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યા.''

૧.સમ.૧૫૭-૫૮,આવનિ.૩૭૧,	૫. આવનિ.૩૭૭, તીર્થો.૩૪૮.
૩૭૪,૩૮૪,૩૯૮,૩૯૯,૪૧૮,	૬. સમ.૧૫૭,આવનિ.૨૨૫,
નન્દિ. ગાથા ૧૯, સ્થા.૪૧૧,	તીર્થો.૩૯૨.
વિશેષા.૧૭૫૯, તીર્થો.૩૩૦,૪૮૦.	૭. સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૮.
ર.સમ.૧૫૮.	૮. આવનિ.૨૫૪.
૩.સમ.૧૫૭.	૯. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૦૬.
૪.સમ.૩૫,આવનિ.૩૮૦,૩૯૩,	૧૦. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૫૧, ૪૬૦.
તીર્થો.૩૬૩.	૧૧. સમ.૩૭,તીર્થો.૪૫૧, (આવનિ.૨૬૬
નન્દિ. ગાથા ૧૯, સ્થા.૪૧૧, વિશેષા.૧૭૫૯, તીર્થો.૩૩૦,૪૮૦. ૨.સમ.૧૫૮. ૩.સમ.૧૫૭. ૪.સમ.૩૫,આવનિ.૩૮૦,૩૯૩,	તીર્થો.૩૯૨ ૭. સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૮. ૮. આવનિ.૨૫૪. ૯. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૦૬.

આ સંખ્યા ૩૫ આપે છે.) ૧૨.આવમ.પૃ.૨૦૮થી આગળ. આવનિ. ૨૫૮થી આગળ. ૧૩.સમ.૯૫,આવનિ.૨૭૨-૩૦૫, ૩૦૭, સમ.૩૨,૮૧, ૯૧, સ્થા.	૭૧૮, આવ.પૃ.૪, આવનિ.૨૨૩, ૧૦૯૫, વિશેષા.૧૭૫૮, ૧૭૬૨, ૧૭૬૯, તીર્થો.૩૩૦. ૫૫૯, કલ્પ. ૧૮૮, સમઅ.પૃ.૫૮, ઉત્તરાક. પૃ.૩૩૨.	
૨. કુંથુ ચમર (૧) ઇન્દ્રના ગજદળનો સેનાપતિ.'		
૧.સ્થા.૪૦૪.		
૧. કુંભ નારકીઓને ત્રાસ આપનાર જમ(૨)ના કુટુંબનો સભ્ય. ' તે પંદર		
પરમાહમ્મિય દેવોમાંનો એક છે.'		
	સમ.૧૫, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૫૪.	
૨. કુંભ જ્ઞાયાધમ્મકહા ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું ચોથું અધ્યયન.'		
૧. સમ.૧૯, જ્ઞાતા.૫, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૦.		
૩. કુંભ (૧) અઢારમા તિત્થંકર અર ન	ો પ્રથમ શિષ્ય. (૨) વીસમા તિત્થંકર	
મુણિસુવ્વય (૧)ના પ્રથમ શિષ્યનું પણ આ	જ નામ છે.'	
૧. સમ.૧૫૭.		
૪. કુંભ તિત્થંકર મલ્લિ(૧)ના પિતા કુંભગ અને આ એક જ વ્યક્તિ છે.'		
વ. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૮૨, આવનિ.૩૮	κ.	
કુંભકાર (કુમ્ભકાર) આ અને કુંભકારક ડ ર	નેક છે.'	
વ. ઉત્તરાચૂ.પૂ.૭૩, સમ.પ૮.		
કુંભકારકડ (કુમ્ભકાર(કટ)કૃત) જુઓ કુંભા	412 43 2 . ¹	
૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૩, જીતભા.પ૨૮, બુક્ષે.૯૧૫-૯૧૬.		
કુંભકારકડગ (કુમ્ભકાર(કટક)કૃતક) ઉત્તરાવહની સીમા ઉપર આવેલું નગર. ^૧ તેના		
રાજા ડંડગિએ ખંદઅ(૧) અને તેમના પાંચસો શિષ્યોને ઘાણીએ ઘાલી પીલી નાખ્યા		
રાજા ડડાગળ બટબા () બને તેમના પાયસા સિખ્યાને વોશોએ વોલો વોલો નાખ્યાં હતા.' આ જ જાતકોમાં આવતું કુમ્ભવતી નગર હોવું જોઈએ. કેટલાકે તેને નાસિક		
આગળ મુક્યું છે. ³		
૧.બુક્ષે.૯૧૫-૧૬.	પૃ.૧૧૫-૧૧૬.	
ર.સંસ્તા. ૫ ૮, મર.૪૯૫, જીતભા.	૩. જઇહિ.પૃ.૪૯.	
૫૨૮. ઉત્તરાચૂ. પૃ.૭૩.ઉત્તરાશા.	e	
કુંભકારુક્રખેવ (કુમ્ભકારોત્ક્ષેપ) જુઓ કુંભા રપ ક્ ખેવ.¹ ૧. આવહ.પૃ.પ૩૮.		
કુંભગ (કુમ્ભક) મિહિલાના રાજા. તે તિત્થંકર મલ્લિ(૧)ના પિતા હતા .		

પભાવતી(૪) તેમની પત્ની હતી.[•]

૧. જ્ઞાતા.૬૫, તીર્થો.૪૮૨, સ્થાઅ.પૃ.૫૨૪, કલ્પવિ.પૃ.૩૮.

<mark>કુંભસેશ</mark> (કુમ્ભસેન) આગામી <mark>ઉસ્સપ્પિણી</mark>ના પ્રથમ ભાવ<mark>િ તિત્થંકર</mark> મહાપઉપ(૧૦)ના પ્રથમ ગણધર.^૧

૧. તીર્થો. ૧૦૯૫.

કુંભાકારકડ (કુમ્ભાકારકટ) જુઓ **કુંભકારકડગ.**'

૧. નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૨૭.

કુંભારકડ (કુમ્ભાર(કટ)કૃત) આ અને **કુંભકારકડગ** એક છે. '

૧. મર. ૪૯૫.

કુંભારપક્ઞ્ખેવ (કુમ્ભકારપ્રક્ષેપ) વીયભયના કુંભારની પાછળ સિણપ્પલ્લિ પાસે વસાવાયેલું નગર. જ્યારે શ્રમણ ઉદાયણ(૧) વીયભયમાં આવ્યા ત્યારે તે કુંભારે તેમને આશ્રય આપેલો. વીયભયના તે વખતના રાજા કેસિ(૨) એમ સમજ્યા કે ઉદાયણ તેની પાસેથી રાજ પાછું લેવા આવ્યા છે એટલે તેણે તેમને ઝેર આપી મારી નાખ્યા. આથી એક દેવે પેલા કુંભારને સલામતી ખાતર સિણપલ્લિ મોકલી દઈ વીયભય ઉપર ધૂળનો ખૂબ વરસાદ વરસાવ્યો અને વીયભયનો નાશ કરી નાખ્યો.' જુઓ કેસિ(૨).

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૩૭, આવહ.૫ૃ.૫૩૮.

<mark>કુંભી વિયાહપણ્લત્તિ</mark>ના અગિયારમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક.[•]

૧. ભગ.૪૦૯.

<mark>કુંમગ્ગામ</mark> અથવા <mark>કુંમાગામ</mark> (કૂર્મગ્રામ) જુઓ **કુમ્મગ્ગામ**.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૭, ૨૯૯.

<mark>કુંમા (</mark>કૂર્મા) જુઓ <mark>કુમ્માપુત્ત</mark>(૨).¹ ૧. ઋષિ(સંગ્રહથી).

કુક્કુઇય (કૌકુચિક) ચાળા-ચેષ્ટાઓ કરી પોતાની આજીવિકા રળતા <mark>સમણ</mark>(૧) સાધુઓનો એક પ્રકાર.'

૧. ઔપ.૩૮, ઔપઅ.પૃ.૯૨.

કુડંગીસરકાણ (કુટક્**કેશ્વરસ્થાન) ઉજ્જેણીમાં આવેલું તે સ્થાન જયાં શિયા**ળો **અવંતીસકુમાલ**ને ભરખી ગયા હતા.'

૧. મર. ૪૩૮.

કુડક્ક જુઓ કુડુક્ક.[•]

૧. નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૩૧.

કુડિવ્વય (કુટીવ્રત) કુટીરોમાં રહેતા અને ક્રોધ-લોભ-મિથ્યાત્વ-માનને જીતનારા પરિવ્રાજકોનો વર્ગ.¹

૧. ઔષ.૩૮, ઔષઅ.ષૃ.૯૨.

કુડુક જુઓ <mark>કુડુક્ક.</mark> '

૧. વ્યવમ.૪.૨૮૩.

કુડુક્ક એક <mark>અણારિય</mark> (અનાર્ય) દેશ¹ જેને રાજા **સંપઈ**એ સાધુઓના વિહાર માટે મુક્ત યા ખુલ્લો જાહેર કર્યો હતો.¹ તેની એકતા કુર્ગ(કોડગુ) સાથે સૂચવવામાં આવી છે.³

૧.વ્યમવ.૩.પૃ.૧૨૨, ∉.પૃ.૫૨, ૅિ. નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૩૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭. ૩. લાઇ.પૃ.૩૦૧.

૧. કુણાલ ચંદગુત્તનો પ્રપૌત્ર, બિંદુસાર(૨)નો પૌત્ર અને અસોગ(૧)નો પુત્ર. તે ઉજ્જેણીનો રાજા હતો. પાડલિપુત્તથી આવેલો પિતાનો પત્ર તેણે વાંચ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે 'અંધીયતામ્' અર્થાત્ તારી જાતંને અંધ કરી નાખ. તેને પિતાની આજ્ઞા સમજી તેણે પોતાને અંધ કરી નાખ્યો. તે સંગીતકળામાં નિષ્ણાત હતો. ' તેણે આંખો ગુમાવી એ અંગે જુઓ પાડલિપુત્ત.

૧.બૃભા.૨૯૪,કલ્પધ.પૃ.૧૬૫. ૨.બૃમ.પૃ.૮૮-૮૯,અનુહ.પૃ.૧૦-૧૧, આવચૂ.૧.પૃ.૬૦,નિશીચૂ.૪.
પૃ.૧૨૮-૧૨૯. ૩. નિશીચૂ.૨.પૃ.૩૬૧-૬૨, બૃભા.૩૨૭૬.

૨. કુશાલ ભરુયચ્છનો બૌદ્ધ ભિક્ષુ જે પાછળથી આચાર્ય જિણદેવ(૪)નો શિષ્ય બની ગયો.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૧, આવનિ.૧૨૯૯.

<mark>૩. કુણાલ</mark> ઉત્તરમાં આવેલો એક **આરિ**ય(આર્ય) દેશ જેનું પાટનગર <mark>સાવત્થી</mark> હતું. ' તે કુણાલા(૨) પણ કહેવાતો. ' આ દેશમાં **એરાવઈ** નદી વહેતી હતી. કુણાલની એકતા ઉત્તર કોસલ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.³

૧.જ્ઞાતા.૭૧, પ્રજ્ઞા.૩૭, રાજ.૧૪૬, | ૨. બૃભા. ૫૬૫૩. બૃભા.૩૨૬૨,સ્થા.૫૬૪,સ્થાઅ. | ૩. શ્રભમ.પૃ.૩૬૩. પૃ.૪૭૯, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

૧. કુણાલા કુણાલ દેસમાં આવેલું નગર. તેની પાસે **એરાવઈ** નદી વહે છે. ' તેના નાશ પછી બાર વર્ષે **મહાવીર**ને કેવળજ્ઞાન થયું હતું. ઉ**ક્કુરુ**ડ કુણાલાનો હતો. ' કુણાલા અને **સાવત્થી** એક જ છે. ³

૧. નિશીચૂ.૩.૫ૃ.૩૬૮, બૃભા.૫૬૩૮૩૯.
૨. ઉત્તરાચૂ.૧૦૮, આવચૂ.૧.૫ૃ.૬૦૧.
૩. લાઇ.૫ૃ.૩૦૩.

ર. કુશાલા આ અને કુશાલ(૩) એક છે.'

૧. જ્ઞાતા.૭૧.

- **કુબેર** આચાર્ય **સંતિસેણિઅનો** શિષ્ય. તેણે **કુબેરી** શ્રમણશાખા શરૂ કરી.'
 ૧. કલ્પ (થેરાવલી)૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૬૧-૨૬૨.
- **૨. કુબેર** પોતાના ધન માટે પ્રસિદ્ધ દેવ.' જુઓ **ધણવઇ**(૧) ૧. તીર્થો. ૫૭૯, આવચૂ.૧.પૃ.૨૦૫.
- **કુબેરદπ** એક વેપારી જે પોતાની પુત્રી સાથે સંભોગ કરવા તૈયાર થઈ ગયો.¹ ૧. ભક્ત. ૧૧૩.

<mark>કુબેરા</mark> જુઓ <mark>વેસમણપભ.</mark>¹

૧. ભગઅ.પૃ.૨૦૩-૨૦૪.

- **કુબેરી કુબેર**(૧)થી શરૂ થતી શ્રમણશાખા. આ અને **અજ્જકુબેરી** એક છે.¹ ૧. કલ્પ(થેરાવલી).૭, પૃ.૨૬૨.
- **કુભંડ** (કુષ્માષ્ડ) આ અને **કુહંડ** એક છે. '

૧. સ્થા. ૯૪.

કુમાર ગોયમ(૨) ગોત્રના આચાર્ય.^૧

કુમારઅ(કુમારક) **ગોસાલની** સાથે **મહાવીર** જ્યાં ગયા હતા તે સન્નિવેશ. ત્યાં **ચંપરમણિજ્જ નામનું ઉદ્યાન હતું. કુંભાર કૂવણઅ આ સન્નિવેશનો હતો. તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાના આચાર્ય મુણિચંદ**(૩) સાથે ગોસાલને અહીં ચર્ચા થઈ હતી.'

 આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૫, આવનિ.૪૭૮, વિશેષા.૧૯૩૨, કલ્પસં.પૃ.૮૭, કલ્પધ. પૃ.૧૦૫, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૫.

કુમારગામ (કુમારગ્રામ) જુઓ **કુંમારગામ**.'

૧. આવ(દીપિકા)પૃ.૯૫, આચાચૂ.પૃ.૨૯૮,આવભા.૧૧૧, આવહ.પૃ.૧૮૮, કલ્પવિ.પૃ.૧૫૬.

કુમારણંદી (કુમારનન્દી) <mark>અર્ણગસેજ</mark>ીનું બીજું નામ.^૬

૧. બૃક્ષે. ૧૩૮૮.

કુમારધમ્મ (કુમારધર્મ) એક આચાર્ય. '

૧. કલ્પ (થેરાવલી).૭, ગાથા.૧૩.

કુમારપુત્તિય (કુમારપુત્રક) <mark>મહાવીર</mark>ની આજ્ઞામાં રહેલો એક શ્રમણગણ.' ૧. સૂત્ર.૨.૭.૬, સૂત્રશી.પુ.૪૧૦.

૧. કલ્પ(થેરાવલી).૭.

કુમારમહરિસિ (કુમારમહર્ષિ) **કુમારવરનું** બીજું નામ.^હ

૧. મનિ.૨૨૭.

કુમારલેચ્છઇ (કુમારલેચ્છકિ) <mark>વિવાગસુય</mark>ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધરૂપ <mark>કમ્મવિવાગદસાનું</mark> દસમું અધ્યયન. ' વર્તમાનમાં તે **અંજૂ**(૧) શીર્ષક નીચે મળે છે.

૧. સ્થા. ૭૫૫.

<mark>કુમારવર</mark> એક ઋષિ જે <mark>કુમારમહરિસિ નામે</mark> પણ પ્રસિદ્ધ છે.^૧

૧. મનિ.પૃ.૨૨૧-૨૨૭.

કુમારસમણ (કુમારશ્રમણ) (૧) **અઇમુત્ત(૧)**નું^૧ તેમજ (૨) **કેસિ**(૧)નું^૨ બીજું નામ. ૧. ભગ.૧૮૮. ૨. ઉત્તરા.૨૩.૧૬.

 કુમુદ મહાવિદેહમાં સીતોદા નદીની દક્ષિણે અને મંદર(૩) પર્વતની પશ્ચિમે આવેલો વિજય(૨૩)(પ્રદેશ). અરજા તેનું પાટનગર છે. ' જુઓ અસોગા(૧).

૧. સ્થા.૯૨,૬૩૭,જમ્બૂ.૧૦૨,સમ.૩૪.

૨. કુમુદ ભદસાલવણમાં આવેલો દિસાહત્થિકૂડ.^૧

૧. સ્થા.૬૪૨, જમ્બૂ.૧૦૩.

<mark>૩. કુમુદ સહસ્સારકપ્પ</mark>માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. ^૧ તેમાં વસતા દેવોનું પણ તે જ નામ છે. ^૨ તે દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અઢાર સાગરોપમ વર્ષનું છે. ^૩

૧. સમ.૧૮. ૨.જમ્બૂ.૧૦૩. ૩. સમ.૧૮.

૪**. કુમુદ મહાસુક્ક**(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. તેમાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સત્તર સાગરોપમ વર્ષનું છે.^૧

૧. સમ.૧૭.

<mark>કુમુદગુમ્મ</mark> (કુમુદગલ્મ) સહસ્<mark>સારકપ્પ</mark>માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. તેમાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અઢાર સાગરોપમ વર્ષનું છે.^૧

૧. સમ.૧૮.

કુમુદપ્પભા(કુમુદપ્રભા) **મહાવિદેહ**માં **જંબુસુદંસણ** વૃક્ષની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલી પુષ્કરિશી.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૦,૧૦૩.

૧. કુમુદા ભદસાલવણની નજીક જંબુ**સુંદસણ** વૃક્ષની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલી પુષ્કરિષ્ટી.'

૧. જમ્બૂ.૯૦,૧૦૩.

૨. કુમુદા શંદીસર(૧) દ્વીપમાં **અંજણગ**(૧) પર્વતના દક્ષિણ ભાગ ઉપર આવેલી

પુષ્કરિશી.'

૧. સ્થા.૩૦૭, જીવા.૧૫૨, ૧૮૩.

- **કુમુય** (કુમુદ) જુઓ **કુમુદ.** ' ૧. સ્થા.૬૪૨.
- <mark>કુમ્મ (</mark>કૂર્મ) <mark>ણાયાધમ્મકહા</mark>(ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ)નું ચોથું અધ્યયન.^૧ ૧. સમ.૧૯, જ્ઞાતા.૫.

કુમ્મગ્ગામ (કૂર્મગ્રામ) ગોસાલ સાથે મહાવીર જયાં ગયા હતા તે સ્થાન. તે ત્યાં સિદ્ધત્થગામથી ગયા હતા. અહીં ગોસાલને તાવસ(૪) વેસિયાયણના ક્રોધનાં ભયંકર પરિણામોનો સામનો કરવો પડ્યો હતો અને તેમને સહન પણ કરવા પડ્યાં હતાં. પરંતુ મહાવીરે પોતાની અલૌકિક શક્તિથી ગોસાલને બચાવ્યા હતા.' આ સ્થાનનાં બીજાં નામો છે – કુમ્મારગામ(૨) અને કુંડગ્ગામ(૩).^ર

૧.ભગ.પ૪૪, આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૮, ભગ. ૫૪૩. આવનિ.૪૯૪, કલ્પવિ.૧૬૭, ૨. ભગ.૫૪૨, ૫૪૩, આવનિ.૪૯૩.

<mark>૧. કુમ્મારગામ</mark> (કૂર્મારગ્રામ) જુઓ <mark>કુંમારગામ</mark>.^૧

૨. કુમ્મારગામ (કૂર્મારગ્રામ) જુઓ કુમ્મગ્ગામ.'

<mark>૧. કુમ્માપુત્ત</mark> (કૂર્મીપુત્ર) બે રત્નિ ઊંચાઈવાળો પુરુષ જે મોક્ષ પામ્યો હતો.^૧

૧. વિશેષા. ૩૮૪૨, વિશેષાકો.પૃ.૮૯૦.

૨. કુમ્માપુત્ત અરિટ્ટણેમિના તીર્થમાં થયેલા ઋષિ જેમને <mark>પત્તેયબુદ્ધ</mark> તરીકે માનવામાં આવે છે.^૧

૧. ઋષિ.૭, ઋષિ(સંગ્રહણી).

<mark>કુરડ</mark> (કુરટ) જુઓ ઉ**ક્કુરુડ.**'

- ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૬૦૧.
- **કુરા** (કુર) જુઓ **કુરુ**(૧).^૧
 - ૧. જીવા.૧૪૭.

 કુરુ જંબુદીવના મહાવિદેહમાં આવેલાં આ જ નામવાળાં બે ઉપક્ષેત્રો. તે બે ઉપક્ષેત્રો છે -- ઉત્તરકુરુ(૧) અને દેવકુરુ જે અનુક્રમે મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરે અને દક્ષિણે આવેલ છે.

૧. સ્થા.૮૬, ૮૯, જીવા.૧૪૭, તીર્થો.૨૬, મર.૨૫૧, મનિ.પૃ.૬૦.

૧. આચા. ૨.૧૭૯.

૧. ભગ.૫૪૨.

૨. કુરુ જેનું પાટનગર ગયપુર છે તે આરિય(આર્ય) દેશ.^૧ તે દેશમાં અદીણસત્તુ(૧) રાજ કરતો હતો.^૧ ઉસુયાર(૩) નામનું પ્રાચીન નગર તે દેશમાં હતું.^૩ તે દેશ કુરુખેત્ત તરીકે પણ જાણીતો હતો.^૪ તેની એકતા પૂર્વ પંજાબમાં વહેતી સરસ્વતી અને દષદ્વતી નદીઓ વચ્ચે આવેલા પ્રદેશ સાથે સ્થાપી શકાય. કુરુની પૂર્વે પંચાલ આવેલ છે.^૫

૧.પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩, કલ્પવિ.	૩.ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૯૪, ઉત્તરાચૂ. પૃ.૨૨૦,
પૃ.૨૩૮, કલ્પધ.પૃ.૧૫૩,જ્ઞાતાઅ.	ઉત્તરાશા.પૃ.૩૯૫.
પૃ.૧૨૫, સ્થાઅ.પૃ.૪૭૯.	૪. બૃભા.૧૮૫૮, નિશીભા.૪૧૦૧.
ર.સ્થા.પ૬૪.	૫. સ્ટેજિઓ.પૃ.૧૦૨-૧૦૩.

૩. કુરુ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

૧. બૃભા.૧૮૫૮, નિશીભા.૪૧૦૧.

કુરુચંદ (કુરુચન્દ્ર) એક ક્રૂર રાજા જે સ્વર્ગ, નરક વગેરેના અસ્તિત્વમાં માનતો ન હતો. **કુરુમઈ**(૨) તેની પત્ની હતી અને **હરિચંદ** તેનો પુત્ર હતો.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૯-૧૭૦, આવમ.પૃ.૨૨૧.

કુરુડ (કુરુટ) જુઓ ઉક્કુ**રુડ**. '

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૦૮.

કુરુદત્ત કુરુદત્તસુયના પિતા. '

૧.મર.૪૯૧, સંસ્તા.૮૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૮, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૦૯.

કુરુદત્તપુત્ત (કુરુદત્તપુત્ર) <mark>મહાવીર</mark>નો એક શિષ્ય. તેણે ઉગ્ર તપ કર્યાં અને મૃત્યુ પછી તે ઈસાણ સ્વર્ગના ઇન્દ્ર તરીકે જન્મ્યા.'

૧. ભાગ.૧૩૧.

કુરુદત્તસુય (કુરુદત્તસુત્ત) **હત્થિણાઉર (ગયપુર)ના સમૃદ્ધ વેપારી કુરુદત્તનો** પુત્ર. તેણે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું. ગય**સુકુમાલ**ની જેમ જ તેમણે પણ કેટલાક રાહદારીઓએ આપેલા ત્રાસને(પરીષહોને) શાન્ત ચિત્તે સહન કર્યા અને પરિણામે તે મોક્ષ પામ્યા.'

૧. મર.૪૯૨, સંસ્તા.૮૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૮, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૦૯.

૧. કુરુમઈ (કુરુમતી) બારમા **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત**(૧)ની મુખ્ય પત્ની.'

૧. સમ.૧૫૮, ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯, આચાચૂ.પૃ.૭૨, આચાશી.પૃ.૧૨૬.

૨. કુરુમઈ રાજા **કુરુચંદની** પત્ની.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૯.

२१८

- **કુરુયંદ** (કુરુચન્દ્ર) જુઓ કુરુચંદ.[•]
 - ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૯.

<mark>કુલકર</mark> જુઓ કુલગર.'

- **૧. સ્થા**.૫૯૨, ૬૯૩.
- **કુલક્**ખ (કુલાક્ષ) એક **અજ્ઞારિય**(અનાર્ય) દેશ.^૬

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩, પ્રશ્ન.૪.

કુલગર (કુલકર) કાયદાઓ આપનાર અને કાયદો-વ્યવસ્થાના સંસ્થાપક. પ્રત્યેક ઓસપ્પિણી અને ઉસ્સપ્પિણી કાલચક્રના સુસમદ્દસમા અરમાં (કાલખંડમાં) ગંગા અને સિંધુ(૧) નદીઓ વચ્ચે આવેલા, ભરહે(૨) ક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધના મધ્યભાગમાં, જુદી જુદી પરંપરાઓ મુજબ સાત^૧, દસ^૩ કે પંદર^૩ કુલગરો જન્મ લે છે. તેઓ શાંતિ અને વ્યવસ્થા સ્થપાય અને જળવાય એ ખાતર કાયદો શરૂ કરે છે. ઓસપ્પિણી કાલચક્રના સાત કુલગરોની બાબતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રથમ બે કુલગરો 'હક્કાર' રૂપ (અણગમારૂપ) શિક્ષા કરે છે, પછીના બે કુલગરો 'મક્કાર' રૂપ (ચેતવણીરૂપ) શિક્ષા કરે છે અને છેલ્લા ત્રણ 'ધિક્કાર' રૂપ (ઠપકારૂપ) શિક્ષા કરે છે. આમ જેમ જેમ ગુહ્નાની દુષ્ટતાની માત્રા વધતી જાય છે તેમ તેમ શિક્ષાની કઠોરતા પણ વધતી જાય છે.^{*} પંદર કુલગરોની માન્યતા ધરાવતી પરંપરામાં પ્રથમ **તિત્થયર ઉસહ(૧)ને** પંદરમા કુલગર તરીકે સ્વીકાર્યા છે^પ જે ઉપર જણાવેલી શિક્ષાઓ ઉપરાંત શારીરિક શિક્ષાઓ પણ દાખલ કરે છે. ભરહ(૨) ક્ષેત્રની જેમ જ એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં પણ છે. ઉસ્સપિણી કાલચક્રમાં પરિસ્થિતિઓનો ક્રમ વિપરીત હોય છે.* વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં સાતનો વર્ગ બનાવતા નીચેના કુલગરો જન્મ્યા હતા — (૧) વિમલવાહણં(૬), (૨) ચક્રખુમ, (૩) જસમ, (૪) અભિચંદ(૧), (૫) **પસેણઇ**(૪), (૬) **મરુદેવ**(૨) અને (૭) ણાભી.° વર્તમાન ઓસપ્પિણીના દસના વર્ગના કુલગરોનાં નામ મળતાં નથી પરંતુ બીજાં કાલચક્રોના દસના વર્ગના કુલગરોનાં નામ મળે છે. ૯

વર્તમાન ઓસપ્પિષ્ક્ષીના ભરહ(૨)ના, પંદરના વર્ગના કુલગરોનાં નામો નીચે પ્રમાષ્ટે છે – (૧) સુમઇ(૧), (૨) પડિસ્સુઇ(૨), (૩) સીમંકર(૩), (૪) સીમંધર(૩), (૫) ખેમંકર(૪), (૬) ખેમંધર(૧), (૭) થી (૧૦) આ ચાર ઉપરના સાતના વર્ગના પ્રથમ ચાર, (૧૧) ચંદાભ(૨), (૧૨) થી (૧૪) આ ત્રણ ઉપરના સાતના વર્ગના છેલ્લા ત્રણ, અને (૧૫) તિત્થયર ઉસહ(૧)."

અતીત ઓસપ્પિણીમાં ભરહ(૨)માં નીચેના દસ કુલગરો થયા ગયા હતા^{૧૦} –

સયંજલ(૨), સયાઉ(૨), અજિયસેણ(૫), અણંતસેણ(૩), કજ્જસેણ, ભીમસેણ(૨), મહાભીમસેણ, દઢરહ(૪), દસરહ(૨) અને સયરહ(૧). સ્થાનાંગમાં^{૧૧} કેટલાંક નામોમાં અને તેમના ક્રમમાં ફેર છે કારણ કે તેમાં સયજ્જલ(૧), અણંતસેણ(૩), અમિતસેણ અને તક્કસેણનો ઉલ્લેખ પહેલા, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા કુલગર તરીકે થયો છે. બાકીનાં નામોમાં અને તેમના ક્રમમાં કોઈ કેરફાર નથી. અતીત ઉસ્સપ્પિણીમાં ભરહ(૨)માં નીચેના સાત કુલગરો થયા હતા^{૧૨} - મિત્તદામ, સુદામ(૧), સુપાસ(૬), સયંપભ(૨), વિમલઘોસ, સુઘોસ(૧) અને મહાઘોસ(૬).

ભરહ(૨) ક્ષેત્રના સાત ભાવી કુલગરોનાં નામ^{૧૩} નીચે પ્રમાશે છે – મિત્તવાહણ અથવા મિયવાહેણ(૨), સુભોમ(૨) અથવા સુભૂમ(૩), સુપ્પભ(૨), સયંપભ(૧), દત્ત(૩), સુહુમ અથવા સુહ અને સુરૂવ(૩) અથવા સુબંધુ(૨). આ બાબતમાં તિત્થોગાલીનો મત જુદો છે. તે ભરહ(૨)ના સાત ભાવી કુલગરોનાં નામો નીચે પ્રમાશે આપે છે. વિમલવાહણ(૯), સુદામ(૨), સંગમ(૩), સુપાસ(૫), દત્ત(૩), સુણહ અને સુમઇ(૫).^{૧૪}

ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં આવતી ઉસ્સપ્પિણીમાં થનારા દસ કુલગરોની જે યાદી સ્થાનાંગમાં છે તે સાવ જુદી છે. ત્યાં જે નામો આપ્યાં છે તે નીચે પ્રમાણે છે – સીમંકર(૨), સીમંધર(૨), ખેમંકર(૩), ખેમંધર(૨), વિમલવાહણ(૭), સંમુઇ(૩), પદિસુત, દઢધણુ(૧), દસધણુ(૧) અને સયધણુ(૧).^{૧૫} એરવય(૧) ક્ષેત્રના દસ ભાવી કુલકરોનાં સમવાયાંગમાં જે નામો છે તેમની સાથે આ નામો બરાબર મળે છે. પરંતુ તેમના ક્રમમાં ફેરફાર છે. ત્યાં નામો નીચે મુજબના ક્રમમાં છે – વિમલવાહણ(૮), સીમંકર(૧), સીમંધર(૧), ખેમંકર(૧), ખેમંધર(૩), દઢધણુ(૨), દસધણુ(૧), સથધણુ(૨), પડિસુઇ(૧) અને સુમઇ(૨).^{૧૯}

તિત્થોગાલી એરવય(૧) ક્ષેત્રના સાત ભાવી કુલગરની પરંપરાને નોંધે છે. તેમનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે – વિમલવાહણ(૮), વિઉલવાહણ(૨), દઢધણુ(૨), દસધણુ(૧), સયધણુ(૨), પડિસુઇ(૧) અને સુમઇ(૨). આ પરંપરાનાં નામોનો ક્રમ સમવાયાંગગત નામક્રમ સાથે અંશતઃ મળે છે.^{૧૭}.

ઉપરનું સર્વેક્ષણ એ વસ્તુ ખુલ્લી કરે છે કે ભિન્ન ભિન્ન પરંપરાઓના કારણે તેમજ આગમોની ભિન્ન ભિન્ન વાચનાઓના કારણે ગૂંચવાડો ઊભો થયો છે.

૧.આવનિ.૧૫૧,સમ.૧૫૭,સ્થા.૫૫૬.	૯. જમ્બૂ.૨૮,૪૦.
૨.સ્થા.૭૬૭, સમ.૧૫૭.	૧૦. સમ.૧૫૭.
૩. જમ્બૂ. ૨૮,૪૦.	૧૧. સ્થા.૭૬૭,સ્થાનાંગ તેમનો ઉલ્લેખ
૪.ભગ.૨૦૩,આવનિ.૧૪૯-૧૭૦,	અતીત ઉસ્સપ્પિણીના કુલગરો તરીકે કરે
જમ્બૂ.૨૮-૨૯,૪૦,વિશેષા.૧૫૬૩-	છે, આ ભૂલ જણાય છે અથવા તો તે
૧૫૮ેં૩, સ્થા.પંપક, ૭૬૭, સમ.	ભિન્ન પરંપરા પણ હોઈ શકે.
૧૫૭,૧૫૮,તીર્થો.૭૦,૭૫,૭૯,	૧૨. સ્થા.૫૫૬, સમ.૧૫૭.
૧૦૦૩થી આગળ, જમ્બૂશા.પૃ.	૧૩. સ્થા.૫૫૬, સમ.૧૫૯.
૧૩૨-૧૩૩, સ્થાઅ.પૃ.૩૯૮-૯૯.	૧૪. તીર્થો. ૧૦૦૪.
૫. જમ્બૂશા. પૃ. ૧૩૩.	૧૫. સ્થા.૭૬૭ ભિન્ન પરંપરાની નોંધ
૬. જુઓ નોંધ ૪.	લેતું લાગે છે અથવા તો ભૂલથી ઉપરનાં
૭. આવનિ.૧૫૫. બીજી વિગતો પગ્ન	નામો એરવય(૧)ના કુલકરોના બદલે
ત્યાં આપવામાં આવી છે. જુઓ સમ.	ભરહ(૨)ના કુલકરોનાં જણાવાયાં છે.
૧૫૭, સ્થા.૫૫૬.	૧૬. સમ.૧૫૯.
૮.સ્થા.૭ં૬૭, સમ.૧૫૭, તીર્થો.	૧૭. તીર્થો.૧૦૦૬-૧૦૦૭.
1008-1009.	

<mark>કુલગરગંડિયા</mark> (કુલકરગષ્ડિકા) <mark>વિમલવાહણ</mark>(૬) આદિ કુલકરોનાં જીવન ઉપરનો <mark>ગ્રન્થ.</mark>'

૧.નન્દિચૂ.પૃ.૭૭, નન્દિમ.પૃ.૨૪૨, નન્દિહ.પૃ.૯૦.

કુલપુત્ત અથવા **કુલપુત્તય** (કુલપુત્ર અથવા કુલપુત્રક) પોતાની માતાના કહેવાથી પોતાના ભાઈના ખૂનીને ક્ષમા આપનાર વ્યક્તિ.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૩૨, ઉત્તરાશા.પૃ.૫૦-૫૧, ઉત્તરાક.પૃ.૧૩.

<mark>કુલાણ</mark> જ્યાં રાજા **વેસમણદાસ** રાજ કરતા હતા તે નગર.' આ અને કુણાલ દેશનું નગર કુ<mark>ણાલા</mark> એક જણાય છે.

૧. સંસ્તા.૮૧.

કુલ્લઇર (કુલ્લકિર) જ્યાં **સંગમથેર** જીવન જીવ્યા તે નગર.' જુઓ **કોલ્લઇર.**

૧. મર.૪૯૧.

કુલ્લઉર (કોલ્લપુર) જ્યાં **પાડલિપુત્તના ધમ્મસીહ**(૪)એ પોતાની પત્નીને ત્યજી દીધી હતી તે નગર.^૧

૧. સંસ્તા.૭૧.

કુલ્લાગ (કોલ્લાક) આ અને **કોલ્લાઅ** એક છે.'

૧. આવનિ.૪૪૧, ૪૭૫, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૯, આવમ.પૃ.૨૪૮.

કુવલયપ્પહ (કુવલયપ્રભ) એક આચાર્ય જે **સાવજ્જાયરિય** નામે પણ જાણીતા હતા. તે આચારમાં કઠોર હતા. એકવાર શિથિલાચારી કેટલાક સાધુઓને તે મળ્યા, તે સાધુઓએ તેમને પોતાની સાથે વર્ષાવાસમાં રહેવા વિનંતી કરી પરંતુ તેમણે તેમની વિનંતી સ્વીકારી નહિ.'

૧. મનિ.પૃ.૧૩૬-૧૪૫.

કુસ (કુશ) એક વલયાકર દ્વીપ.¹

૧. સ્થાઅ.પૃ.૧૬૭.

કુસકુંડી (કુશકુષ્ડી) ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત(૧)ની પત્ની.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૮૦.

કુસગ્ગ(પુર) (કુશાગ્ર(પુર)) **ઉસભપુર**(૧)ના સ્થાને સ્થાપવામાં આવેલું નગર. ત્યાં રાજા <mark>પસેષ્ઠઇ</mark>(૫) રાજ કરતા હતા.**' કુસત્થલ** તેનું બીજું નામ હતું.' જુઓ **ચણગપુર.**

૧. આવનિ.૧૨૭૯,આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૮,આવહ.પૃ.૬૭૧.

૨. મનિ.૮૭,કલ્પવિ.પૃ.૨૦૪.

કુસક (કુશાવર્ત) એક આરિય(આર્ય) દેશ જેનું પાટનગર સોરિય(૧) હતું. ' આગ્રા જિલ્લામાં સૂર્યપુરની આસપાસનો દેશ કુસટ્ટા નામે જાણીતો હતો. '

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭. ૨. લાઇ.પૃ.૩૦૪.

કુસત્થલ (કુશસ્થલ) મગહનું નગર^૧ જ્યાં રાજા પસેણઇ(૫) રાજ કરતા હતા.² જુઓ **કુસગ્ગપુર.**

૧. મનિ.૮૭. ૨. કલ્પવિ.પૃ.૨૦૪, કલ્પધ.પૃ.૧૩૩.

કુસલ(કુશલ) **તિત્થયર મહાવી**રનું બીજું નામ.^૧

૧. આચા.૧.૧૫૭,૧૬૬, આચાશી.પૃ.૨૧૬.

કુસવર (કુશવર) એક વલયાકાર દ્વીપ.'

૧. અનુચૂ.પૃ.૩૬, અનુહ.પૃ.૯૧.

કુસીલપરિભાસિય (કુશીલપરિભાષિત) <mark>સૂયગ</mark>ડનું સાતમું અધ્યયન.'

૧. સમ.૧૬.૨૩.

કુસુમ સુસમા અરમાં જે ચાર પ્રકારના લોકો અસ્તિત્વ ધરાવતા હતા તે ચારમાંનો એક પ્રકાર.' તે પ્રકારના લોકો ખૂબ જ મૂદુ કહેવાતા.'

૧. જમ્બૂ.૨૬. ૨. જમ્બૂશા.પૃ.૧૩૧.

કુસુમણગર (કુસુમનગર) <mark>પાડલિપુત્તનું</mark> બીજું નામ.^૬ તે **કુસુમપુર** પણ કહેવાતું. ^ર

૧. નિશીભા.૯૫૯, બૃક્ષે.૧૦૬૯, વિશેષા. ૨૭૮૦.

૨. નિશીચૂ.૨.પૃ.૯૫,બૃક્ષે.૧૦૬૯, તીર્થો.૬૨૪.

કુસુમપુર પાડલિપુત્તનું બીજું નામ.' અહીં <mark>વઇર</mark> આવ્યા હતા.^ર

- નિશીભા.૯૫૯, ૪૪૬૩, પિંડનિભા.પૃ.૧૪૨, પિંડનિમ.પૃ.૧૪૩, બૃભા.૪૧૨૩-૪૧૨૬, જીતભા.૧૪૦૭, તીર્થો.૬૨૪.
- ૨. આવનિ.૭૬૯. વિશેષા. ૨૭૮૦.

કુસુમસંભવ વૈશાખ મહિનાનું બીજું નામ. '

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૫૩.

કુહંડ (કુષ્માષ્ડ) <mark>વાષ્નમંતર</mark> દેવોનો એક પ્રકાર. તે પ્રકારના દેવોના બે ઇન્દ્રો છે – સેય(૨) અને <mark>મહાસેય. [°] કુહંડ</mark> પ્રકાર <mark>કુભંડ ના</mark>મે પષ્ન જાણીતો છે. ^ર

૧. પ્રજ્ઞા.૪૭, ૪૯. ૨. સ્થા.૯૪.

<mark>કુહણ (</mark>કુહન) એક **અણારિય** (અનાર્ય) દેશ.*

૧. પ્રશ્ન.૪, પ્રશ્નઅ.પૃ.૧૫.

કૂડસામલિ (કૂટશાલ્મલિ) **મહાવિદેહ**ના ઉપક્ષેત્ર **દેવકુરુ**માં આવેલું વૃક્ષ.^૧ તેની ઊંચાઇ આઠ યોજન છે.ર તે ગ**રુલ વેશુદેવ**નું વાસસ્થાન છે.ર

૧. જમ્બૂ.૧૦૦,સ્થા.૬૩૫. ૨. સમ.૮. ૩. સમ.૮,સમઅ.તેના ઉપર. **કૂડસામલિપેઢ** (કૂટશાલ્મલિપીઠ) **કૂડસામલિ** વૃક્ષની પીઠ જે દેવકુરુના પશ્ચિમાર્ધના કેન્દ્રમાં આવેલી છે.^૬

૧. જમ્બૂ.૧૦૦.

કૂણિઅ અથવા કૂણિક અથવા કૂણિય (કૂણિક) રાયગિહના રાજા સેણિઅ(૧) અને તેમની રાણી ચેલ્લણાનો પુત્ર. ' જન્મ્યા પછી તરત જ તેને અસોગવર્ષિયા નામની વાડીમાં ત્યજી દેવામાં આવ્યો હતો. તેથી તે અસોગચંદ નામે ઓળખાતો. તેની આંગળીએ કુણિયા નામના રોગનો દૂઝતો ઘા થયો હતો, પરિણામે તેના તે હાથનો વિકાસ કુંઠિત થઈ ગયો હતો. તેથી તેનું નામ 'કૂણિઅ' ('ટૂંકા હાથવાળો') પડી ગયું.³ પઉમાવઇ(૯), ધારિણી(૨) વગેરે આઠ પત્નીઓ તેને હતી.[×] કાલ(૧), સુકાલ(૪), મહાકાલ(૨) વગેરે તેના ભાઈઓ હતા.⁴ તેણે ભાઈઓની મદદથી પોતાના પિતાને કેદ કરી રાજ પડાવી લીધું.⁶ તેને ઉદાઇ(૨) નામનો એક પુત્ર હતો.⁸ કૂણિઅ રાજધાની રાયગિહથી ચંપા લઈ ગયો. ' પોતાના ભાઈ હલ્લ અને વિહલ્લના હાથી અને હારને માટે તે રાજા ચેડગ સામે યુદ્ધ લડ્યો.⁶ તે પોતે ચક્કવર્ટિ બનવા ઇચ્છતો હતો પરંતુ તિમિસગુહા નામની ગુફામાં કયમાલઅ વડે તે હણાયો.¹⁰ મૃત્યુ પછી તે છઠા નરકમાં ગયો, વારંવાર જેમની પાસે તે જતો હતો તે મહાવીરે¹¹ તેનું આવું ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું તે ઉપરથી આ વાત સ્પષ્ટ થાય છે.¹²

२२२

ઔપ.૯, નિર.૧.૧.
 નિર.૧.૧, આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૬ ૧૬૭.
 ગિર.૧.૧.
 ઔપ.૭, નિર.૧.૧.
 .ઔપ.૭, નિર.૧.૨.
 .ઔપ.૭, નિર.૧.૨.
 .ઔપ.૭, નિર.૧.૨.
 .ઔપ.૭, નિર.૧.૨.
 .ઔપ.૭, નિર.૧.૨.
 .ઔપ.૭, નિર.૧.૨.
 .ઔપ.૭, નિર.૧.૨.

- ૮. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૨.
- ૯. વ્યવભા.૧૦.૫૩૬,આવચૂ.૨.૫ૃ. ૧૭૨, જીતભા.૪૮૦, નિ૨.૧.૧.
- ૧૦. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૬,૧૭૭,દશચૂ. ૫ૃ.૫૧.
- **૧૧. ઔ૫.૩૦-૩૬, જ્ઞાતા.૪**.
- ૧૨. જુઓ ઉપરની નોંધ ૧૦.

કૂબર એક દેવ.¹

૧. આવ.પૃ.૧૯.

કુરગડુઅ (કૂરગડુક) એક આદરશીય વ્યક્તિ.^૧

૧. આવ.૨૭.

કૂલધમ જુઓ કૂલધમગ.'

૧. નિર.૩.૩.

કૂલધમક અથવા **કૂલધમગ** (કૂલધમક) વાનપ્રસ્થ તાપસોનો એક વર્ગ.' આ તાપસો ભોજન કરતાં પહેલાં નદીતટ ઉપરથી બૂમો પાડતા.[°]

૧. ભગ.૪૧૭, ઔપ.૩૮. ૨. ભગઅ.૫.૫૧૯.

કૂલવાલ અથવા **કૂલવાલઅ** અથવા **કૂલવાલગ** (કૂલવાલક અથવા કૂલવારક) એક સાધુ જે ગણિકાના પ્રેમમાં પડ્યા હતા.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૪, સ્થાઅ.પૃ.૧૮૫, બૃભા.૨૧૬૪-૬૫, સૂત્રનિ.૫૭, નન્દિમ. પૃ.૧૬૭, ઉત્તરાક.પૃ.૫, આવહ.પૃ.૬૮૫.

કૂવઅ (કૂપક) **અંતગડદસા**ના ત્રીજા વર્ગનું અગિયારમું અધ્યયન.^૬

૧. અન્ત.૪.

કૂવણઅ (કૂપનક) **તિત્થયર પાસ**(૧)ની પરંપરાના શ્રમણ **મુણિચંદ**(૩)નું ખૂન કરનારો **કુમારઅ** સમિવેશનો કુંભાર.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૫, વિશેષા.૧૯૩૧.

કૂવદારઅ (કૂપદારક) <mark>બારવઈના</mark> બલદેવ(૧) અને તેની પત્ની <mark>ધારિ</mark>ણી(૬)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી <mark>તિત્થયર</mark> અરિટ્ટણેમિનો શિષ્ય બન્યો. તે વીસ વર્ષનું શ્રમ**ણજીવન જીવી સેત્તુંજ પર્વત** ઉપર મોક્ષ પામ્યો.'

૧. અન્ત.૭.

<mark>કૂવિય</mark> (કૃપિક) એક સ<mark>ત્</mark>રિવેશ જ્યાં <mark>તિત્થયર મહાવીર</mark> અને <mark>ગોસાલને</mark> ચોર હોવાની શંકાને કારણે પકડવામાં આવ્યા હતા.^૧

૧. વિશેષા.૧૯૩૯, આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૧, કલ્પધ.પૃ.૧૦૭.

કૂહંડ (કુષ્માષ્ડ) આ અને કુહંડ એક છે. '

૧. પ્રશ્ન.૧૫.

કેઇયઅદ્ધ (કેકયાર્દ્ધ) જુઓ **કેકયદ્ધ**.'

૧. રાજ.૨૦૦.

કેઉ (કેતુ) અજીચાસી ગહમાંનો એક.' જુઓ ભાવકેઉ.

૧. પ્રજ્ઞા.૫૦,જમ્બૂશા.૫ૃ.૫૩૫,સૂર્ય.૧૦૭, સૂર્યમ.૫ૃ.૨૯૫.

<mark>કેઉઅ</mark> અથવા <mark>કેઉગ</mark> (કેતુક અથવા કેયૂપ) દક્ષિણમાં <mark>લવણ</mark> સમુદ્રની મધ્યમાં આવેલો <mark>મહાપાયાલકલસ.</mark>'

૧. સમ.૫૨,૯૫,સ્થા.૩૦૫,૭૨૦, સમઅ.૫ૃ.૭૨, જીવામ.૫ૃ.૩૦૬.

૧. કેઉમતી (કેતુમતી) <mark>ણાયાધમ્મકહા</mark>ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું અઢારમું અધ્યયન.^હ

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.

૨. કેઉમતી કિંણર ઇન્દ્રની બીજી મુખ્ય પત્ની. તે પૂર્વભવમાં વેપારીની પુત્રી હતી.^ર
 ૧. ભગ.૪૦૬, જ્ઞાતા.૧૫૩, સ્થા.૨૭૩.
 ૨. જ્ઞાતા.૧૫૩.

કેઊઅ (કેયૂપ) આ અને કેઉઅ એક છે.*

૧. સમ.૯૫, જીવા.૧૫૬, જીવામ.પૃ.૩૦૬.

૧. કેકઈ (કૈકયી) વર્તમાન અવસર્પિશી કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા આઠમા વાસુદેવ(૧) જ્ઞારાયણ(૧)ની માતા. તે દસરહ(૧)ની એક મુખ્ય પત્ની હતી. તે કેગમઈ નામે પણ જાણીતી હતી.' ટીકાકાર તેનું બીજું નામ સુમિત્રા નોંધે છે.'

૧. તીર્થો.૬૦૩, સમ.૧૫૮, સ્થા.૬૭૨, આવનિ.૪૦૯.

૨. આવનિ(દીપિકા).પૃ.૮૦.

૨. કેકઈ વિદેહ(૧) ક્ષેત્રમાં થયેલા વાસુદેવ(૧) બિભીસણની માતા. તે વીતિસોગાના રાજા જિયસત્તુ(૩૫)ની પત્ની હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૬.

ક્રેકય એક અજ્ઞારિય(અનાર્ય) દેશ^૧, તેનો અડધો ભાગ આરિય(આર્ય) ક્ષેત્રમાં સમાવિષ્ટ હતો.^ર તે કક્કેય તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ હતો.^૩ તેની એકતા આરિય દેશોમાં સમાવિષ્ટ અને ક્રેકયદ્ધ તરીકે ઓળખાતા દક્ષિણ કેકયથી અલગ કરાયેલા ઉત્તરના

२२४

પર્વતાળ ક્ષેત્ર સાથે સ્થાપી શકાય. આ ઉત્તરનો ભાગ તે વખતે જૈનધર્મની અસર નીચે આવ્યો ન હતો.^૪

૧. પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩, પ્રજ્ઞા.૩૭. | ૩. પ્રજ્ઞા.૩૭.

૨.રાજમ. રાજ.૧૪૨ ઉપર. ૪. લાઇ.પૂર્ટરપદ, શ્રભમ.પૂ.૩૬૪.

કેકયદ્ધ (કેકયાર્ધ) **કેકય** દેશનો અડધો ભાગ જેનું પાટનગર <mark>સેયવિયા</mark> હતું. તે કેકયના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલું **આરિય** ક્ષેત્ર હતું.^૧ તેમાં સાત હજાર ગામ હતાં.^૨ તે રામાયણના કેકયથી ભિન્ન છે. તે નેપાળની તરાઇમાં અને શ્રાવસ્તીની ઉત્તરપૂર્વમાં એવલો હતો.^૩

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, રાજ.૧૪૨, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

૨. રાજ.૨૦૦

૩. શ્રભમ.પૃ.૩૬૪,લાઇ.પૃ.૨૫૬.

કેકયી (કૈકયી) જુઓ <mark>કેકઈ</mark>.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૬.

- **કેગમઈ** (કેકમતી) આ અને કેકઈ(૧) એક છે. '
 - ૧. આવનિ.૪૦૯.
- **કેતલિપુત્ત** (કેતલિપુત્ર) આ અને તે<mark>તલિપુત્ત</mark>(૧) એક છે.'

૧.ઋષિ.૮.

<mark>કેતુ</mark> જુઓ કેઉ.'

૧. સૂર્ય.૧૦૭.

<mark>કેતુમતી</mark> જુઓ કેઉમતી.'

૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

કેયઇઅદ્ધ (કેકયાર્ધ) જુઓ **કેકયદ્ધ**.'

૧. રાજ.૧૪૨.

કેયયઅદ્ધ (કેકયાર્ધ) જુઓ **કેકયદ્ધ**.'

૧. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

- **કેયલિ** (કેતલિ) આ અને **તેતલિપુત્ત**(૧) એક છે. '
 - ૧. ઋષિ(સંગ્રહજ્ઞી).

કેરિસવિઉવ્વણા (કીદગ્વિકુર્વણા) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના ત્રીજા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક.'

- ૧. ભગ.૧૨€.
- **કેલાસ** (કૈલાશ) જુઓ કંઇલાસ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૦૫, પિંડનિ.૪૫૨, સ્થા.૨૦૫,અન્ત.૧૨,ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૮૫.

<mark>કેવલિ</mark> (કેવલિન્) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના (૧) ચૌદમા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક.'અને (૨) અઢારમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક.^ર

૧. ભગ.૫૦૦. ૨. ભગ.૬૧૬.

કેસર કંપિલ્લપુર નગરની બહાર આવેલું ઉદ્યાન.'

૧. ઉત્તરા.૧૮.૩, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૪૮, ઉત્તરાશા.પૃ.૪૩૮.

<mark>૧. કેસરિ</mark> (કેસરિન્) આવતા <mark>ઉસ્સપ્પિણ</mark>ીમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થનારા ચોથા પડિસત્તુ.^૧

૧. તીર્થો.૧૧૪૬, સમ.૧૫૯.

- **૨. કેસરિ ણીલવંત** પર્વત ઉપર આવેલું સરોવર.^૧ **સીયા**(૧) નદી તેમાંથી નીકળે છે.^૨ ૧. સમ.૧૧૭, સ્થા.૧૯૭, ૫૨૨. ૨. જખ્યૂ.૧૧૦.
- **૧. કેસવ** (કેશવ) **કણ્હ**(૧)નું બીજું નામ.^૧
 - ૧. ઉત્તરા.૨૨.૨, જ્ઞાતા.૧૨૨, નન્દિમ.પૃ.૬૦-૬૨, વિશેષા.૧૪૮૫, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૮, ઉત્તરાશા.પૃ.૪૮૯.

૨. કેસવ પભંકરા નગરીના વૈદ્ય સુવિહિ(૨)નો પુત્ર. આ કેસવ ઉસભ(૧)નો પૂર્વભવ હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૯-૧૮૦.

- **૩. કેસવ** આ અને <mark>વાસુદેવ</mark>(૧) એક છે.'
 - ૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો .૬૦૩, આવનિ.૪૧૬, નિશીચૂ.૧.પૃ.૫૬,બૃક્ષે.૧૩૪૧, જીવામ.પૃ.૧૨૯.

૧. કેસિ (કેશિન્) તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાના આચાર્ય. તે કુમારસમગ્ન નામથી પગ્ન જાશીતા હતા. એકવાર એક જ સમયે તે સાવત્થી નગરની બહાર તિંદુગ(૧) ઉદ્યાનમાં રહેતા હતા જ્યારે તિત્થયર મહાવીરના પ્રથમ ગણધર ગોયમા (ઈદભૂઇ) તે જ નગરના કોટ્ટગ(૧) ઉદ્યાનમાં રહેતા હતા.' બન્નેના શિષ્યો સંયમી, તપસ્વી, સદ્દગુણી અને દુરાચારોથી આત્માને રક્ષનારા હતા.' તેમના મનમાં આવો વિચાર આવ્યો – 'શું અમારાં વ્રત-નિયમો સાચાં છે કે તેમનાં ? શું અમારો આચાર તથા અમારા સિદ્ધાન્તો સાચા છે કે તેમનો આચાર તથા તેમના સિદ્ધાન્તો ? પાર્શ્વનો ચાર વ્રતોવાળો ધર્મ ખરો છે કે મહાવીરનો પાંચ વ્રતોવાળો ધર્મ ? શું મુનિઓને વસ્ત્ર ધારણ કરવાની અનુમતિ દેનાર ધર્મ સાચો છે ? પાર્શના ધર્મ અને એક ઉત્તરીય વસ્ત્ર ધારણ કરવાની અનુમતિ દેનાર ધર્મ સાચો છે ? પાર્શના ધર્મ અને મહાવીરના ધર્મ શું ચાલી રહ્યું છે તે જાણીને કેસિ અને ગોયમ બન્નેએ એકબીજાને મળવાનો નિશ્વય

કર્યો.³ શું યોગ્ય છે અને શું સંઘના પ્રાચીન ભાગને કારણે છે તે બધું જાણતા ગોયમ પોતાના શિષ્યો સાથે તિંદુગ ઉદ્યાને ગયા. પૂરા આદરથી કેસિએ તેમનું સ્વાગત કર્યું.^૪ કેસિએ પૂછેલા બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરો ગોયમે સંપૂર્ણપણે અને ખૂબ નમ્રતાપૂર્વક આપ્યા. કેસિ અને ગોયમના આ મિલનમાં ખૂબ જ અગત્યના વિષયો અંગેના પ્રશ્નોનું સમાધાન થયું.^૫ ચર્ચાના વિષયો અને ચર્ચાના પ્રકાર અંગે જુઓ **ઈદભૂઇ**.

કેસિને બીજી ચર્ચા **સેયવિયાના રાજા પએસિ** સાથે થયેલી. શરીરથી જુદા આત્માના સ્વતન્ત્ર અસ્તિત્વમાં પએસિને શ્રદ્ધા ન હતી. તે શરીર અને આત્માને એક માનતો હતો. કેસિએ તેને અનુભવમૂલક દલીલોના આધારે ખાતરી કરાવી દીધી કે આત્મા શરીરથી ભિન્ન સ્વતન્ત્ર તત્ત્વ છે.'

૧.ઉત્તરા. ૨૩.૧-૮.	૪. એજન.૨૩.૧૫-૧૭.
૨.એજન.૨૩.૧૦-૧૩.	૫. એજન.૨૩.૮૮.
૩.એજન.૨૩.૧૪.	રાજ.૧૫૭થી આગળ.

૨. કેસિ વીતીભયના રાજા ઉદાયણ(૧)નો ભાગિનેય (બેનનો દીકરો). ઉદાયણ પોતાનું રાજ પોતાના પુત્રના બદલે કેસિને આપીને સંસાર ત્યાગી શ્રમણ બની ગયા. એકવાર શ્રમણ ઉદાયણ વીતીભય આવ્યા. કેસિએ માની લીધું કે ઉદાયણ તેની પાસેથી રાજ પાછું લેવા આવ્યા છે, તેથી તેણે ઉદાયણને ઝેર આપી મારી નાખ્યા.' જુઓ કુંભારપકુબેવ.

૧. ભગ.૪૯૧,આવચૂ.૨.પૃ.૩૬, સ્થાઅ.પૃ.૪૩૧.

૩. કેસિ શ્રમશીનો પુત્ર જેનો ગર્ભ શ્રમશીએ સંભોગ વિના ધારણ કર્યો હતો.⁴ ૧. બૃભા.૪૧૩૭, સ્થાઅ.પૃ.૩૧૩.

- **૪. કેસિ કંસ**(૨)નો ધોડો. **વાસુદેવ(૨) કજ઼હ**(૧) દ્વારા તે ધોડો હજ઼ાયો હતો.' ૧. પ્રશ્ન.૧૫, પ્રશ્નઅ.પૃ૭૫.
- પ. કેસિ (કેશિન્) આ અને કેસવ(૩) એક છે. '
 - ૧. આવનિ.૪૨૨, <mark>આવનિ(દીપિકા)પૃ.૮૪</mark>.
- **કેસિકપુવ્વિક** (કેશિકપૂર્વિક) **કાલિકેય સમાન દેશ**.'
 - ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૨.

કેસિગોયમિજ્જ (કેશિગૌતમીય) ઉત્તરજ્ઝયણનું તેવીસમું અધ્યયન. 'તેના વિષયવસ્તુ માટે જુઓ **કેસિ**(૧).

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, ૪૯૮,ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૬૩-૬૬, ઉત્તરાશા.પૃ.૪૯૭-૯૮. **કોઅગડ** (કૂપકટ) તેવીસમા **તિત્થંકર પાસ**(૧)એ જયાં પારણું કર્યું હતું તે સ્થળ.¹ ૧. આવનિ.૩૨૫, આવમ.પૃ.૨૨૭.

૧. કોંકણ (કોઙ્ક્શ) એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ.' તેની એકતા પશ્ચિમઘાટ અને અરબી સમુદ્ર વચ્ચેની પટ્ટી સાથે સ્થાપી શકાય.'

૧.અનુ.૧૩૦,૫જ્ઞા.૩૭, ૫શ્ર.૪, આચાચૂ.પૃ.૩, આવચૂ.૨.પૃ.૯૭, ઓધનિભા.૨૩૪-૩૫, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૩૧.

૨. કોંકણ (કોડ્રક્ણ) કોંકણ(૧)નો વતની.' જુઓ કોંકણઅ.

૧. વ્યવભા.૧૦.૪૬૪.

૧. કોંકણઅ (કૌઙ્કણક) ગુહ્નો કરવાના કારણે જેને રાજા દ્વારા દેશ નિકાલ કરવામાં આવેલ છે તે વ્યક્તિ.^૧

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૯૬, વ્યવભા.૧૦.૪૬૪.

૨. કોંકણઅ જેણે ઘોડાને હણ્યો હતો પરંતુ સાચું બોલવાના કારણે રાજાએ જેને માફી આપી હતી તે ઉપાસક બાળક.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૮૫.

૩. કોંકણઅ (કૌડ્રક્શક) જુઓ **કોંકણગસાહુ**.'

૧. નિશીભા.૨૮૯, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૧.

૧. કોંકણગ (કૌડ્ક્ક્સક) જુઓ <mark>કોંકણઅ</mark>(૧)' અને <mark>કોંકણગસાહુ</mark>. '

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૯૬. ૨. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૧.

૨. કોંકણગ ધ્યાનાવસ્થામાં પણ દુન્યવી બાબતોનો જ વિચાર કરવાની ટેવવાળો શ્રમણ.

 આચાચૂ.પૃ.૨૮૮, આવચૂ.૨.પૃ.૨૯૭, કલ્પસ.પૃ.૨૭૦, કલ્પલ.પૃ.૧૯૪, ગચ્છાવા.પૃ.૧૩.

કોંકણગદારઅ (કૌઙ્રક્શકદારક) જુઓ **કુંકણગદારઅ.**'

૧. વિશેષા.૧૪૨૦, આચાચૂ.પૃ.૧૬૨.

કોંકણગદારગ (કૌઙ્ક્રક્શકદારક) જુઓ **કુંકણગદારઅ**.'

૧. વિશેષાકો.પૃ.૪૧૧.

કોંકણગસાહુ (કૌઙ્ક્શકસાધુ) એક વાર એક સાધુ પોતાના આચાર્ય ગુરુ અને સાથી સાધુઓ સાથે રાતે જંગલમાં રોકાયો. જંગલમાં જંગલી જાનવરોનો ભય હોવાથી ચોકી કરવાનું કામ તેને સોંપવામાં આવ્યું. તેશે એક પછી એક ત્રણ સિંહોને મારી નાખ્યા અને બધાના જીવ બચાવ્યા. પોતે કરેલી હિંસા બદલ તેશે અનુરૂપ પ્રાયશ્વિત્ત કર્યું.'

૧. નિશીભા.૨૮૯, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૦-૧૦૧.

કોંચ (ક્રૌઞૂચ) એક **અજ્ઞારિય** (અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકો. ' ૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૂ.૧૨૩. કોંચવર (ક્રૌગુચવર) એક વલયાકર દ્વીપ. ૧. અનુહે.પૃ.૯૧, અનુહ.પૃ.૫૦. **કોંચસ્સરા** (ક્રીગ્રુચસ્વરા) **વિજ્લૂકમાર** દેવોનો ઘંટ.' ૧. જમ્બૂ.૧૧૯, આવચુ.૧.પુ.૧૪૬. **કોંડલમેંઢ** (કુણ્ડલમેણ્ઠ) ભરૂ**યચ્છનો વાણમંતર** દેવ.* ૧. બૃભા.૩૧૫૦, બુક્ષે.૮૮૩. **કોંડરીક** (કષ્ડરીક) જુઓ **કંડરીય.**' ૧. સૂત્રચૂ. પુ.૨૩૮. **કોંડિયાયણ** (કુશ્ડિકાયન) **વેસાલી**માં આવેલું ચૈત્ય જ્યાં **ગોસાલે** પોતાનો છઠ્ઠો પઉટ્ટપરિહાર (પરશરીરપ્રવેશ) કર્યો હતો. ૧.ભગ ૫૫૦ કોંતી (કુન્તી) જુઓ કુંતી.' ૧.જ્ઞાતા.૧૨૨. **કોંબોય** (કમ્બોજ) જુઓ **કંબોય.**' ૧. સૂત્રશી.પુ.૧૨૩. **કોકાસ** અથવા **કોક્કાસ સોપારગનો** સુથાર. તેણે વિમાન જેવું યન્ત્ર બનાવ્યું હતું જેના વડે માણસ આકાશમાં મુસાફરી કરી શકે.* ૧. આવચૂ.૧.પૂ.૫૪૦-૪૧, આવનિ.૯૨૪, વિશેષા.૩૬૦૮,આવહ.પૃ.૪૧૦, દશચૂ.પૂ.૧૦૩. કોગંડિ (કાકન્દી) જુઓ કાગંદી.' ૧. તીર્થો. ∉૦૮.

૧. કોચ્છ (કૌત્સ) એક ગોત્ર જેની સાત શાખાઓ હતી '– કોચ્છ, મોગ્ગલાયણ(૨), પિંગલાયણ, કોડીણ, મોંડલિ, હારિય અને સોમય.

૧. સ્થા.પપ૧.

૨. કોચ્છ (કુત્સ અથવા કોત્સ) **મહાવીર**ના સમયમાં જે સોળ રાજયો હતા તેમાંનું એક.' તેની એકતા તે વખતે કૌશિકી કચ્છ તરીકે જાણીતા એવા કૌશિકી નદીની પૂર્વે આવેલા પુર્ણિયાના પ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^ર

૧. ભગ.૫૫૪. . ૨. જિઓડિ.ષૃ.૯૭, શ્રભમ.ષૃ.૩૬૨,લાઇ.ષૃ.૨૯૮.

230

કોટ્રકિરિયા (કોટ્રક્રિયા) મહિષાસુર ઉપર ચડી તેને કાપતી(કુટ્રણપરા) દુગ્ગાનું બીજું નામ.'

- જ્ઞાતા.૬૯, જ્ઞાતાઅ.૫ૃ.૧૩૯,અનુ.૨૦, અનુહે.૫ૃ.૨૬,અનુહ.૫ૃ.૧૭, વિશેષાકો. ૫ૃ.૨૭૭.
- **કોટ્ટવીર સિવભૂઇ(૧)ના બે શિષ્યોમાંનો એક.**'
 - આવભા.૧૪૮,વિશેષા.૩૦૫૪,આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૮,ઉત્તરાશા.પૃ.૧૮૦, ઉત્તરાક. પૃ.૧૧૮, આવહ.પૃ.૩૨૪.
- કોટ (કોષ્ઠ) જુઓ કોટઅ.'
 - ૧. આવનિ.૧૩૦૨.

૧. કોટ્ટઅ (કોષ્ઠક) **સાવત્થી**ની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું ઉદ્યાન (જેમાં ચૈત્ય હતું).' ત્યાં **તિત્થયર મહાવીર**' તેમજ જમાલિ³ ગયા હતા.

૧.જ્ઞાતા.૧૫૦, ભગ.૫૩૯,ઉપા.૫૫-૫૬, રાજ.૧૪૬,આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૬, ઉત્તરા.૨૩.૮.

૨. કોટ્ટઅ વાણારસી પાસે આવેલું ઉદ્યાન તેમજ ચૈત્ય. '

૧. ઉપા.૨૭, આવનિ.૧૩૦૨.

કોટ્ટગ (કોષ્ઠક) જુઓ **કોટટઅ.**¹

૧. ઉત્તરા.૨૩.૮. આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૬.

કોડંબાણી (કૌટુમ્બિની) ઉત્તરબલિસ્સહગણ(૨)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.**'**

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૭.

કોડાલ(સ) દેવાશંદા(૨)નો પતિ ઉસભદπ(૧)૧ અને આચાર્ય કામિડ્ઢિ² જે ગોત્રના હતા તે ગોત્ર.

૧. આચા.૨.૧૭૬,આવનિ.૪૫૮,આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૬. ૨.કલ્પવિ.પૃ.૨૫૯. **કોડિગાર** (કોટિકાર) ઉદ્યોગ ધંધો કરનારાઓનું એક **આરિય** મંડળ.૧

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

૧. કોડિણ્લ (કૌણ્ડિન્ય) મહાગિરિ આચાર્યના આઠ શિષ્યોમાંનો એક. ' ચોથો ણિણ્હવ આસમિત્ત તેનો શિષ્ય હતો. '

- ૧. કલ્પ(થેરાવલી)૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૭.
- ૨. આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૨, નિશીભા.૫૬૦૦, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૬૨-૬૩, સ્થાઅ.પૃ.૪૧૨.
- ૨. કોડિશ્શ સિવભૂઇ(૧)ના બે શિષ્યોમાંનો એક. ધ
 - ૧. આવભા.૧૪૮,આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૮,વિશેષા.૩૦૫૪,ઉત્તરાશા.પૃ.૧૮૦, ઉત્તરાક. પૃ.૧૧૮.

૩. કોડિણ્શ વાસિક ગોત્રની એક શાખા.^૧ મહાવીરના દસમા અને અગિયારમા ગ<mark>શહર</mark> આ કોડિણ્શ શાખાના હતા.^૧ મહાવીરના પત્ની જસોયા પણ આ કોડિણ્શ શાખાના હતા.^૩

૧.સ્થા.૫૫૧. ૨. આવનિ.૬૫૦. ૩.આચા.૨.૧૭૭,આચાશી.૫ૃ.૩૮૯. ૪.કોડિણ્ણ (કૌટિલ્ય) ન્યાયવહીવટના નિષ્ણાત.^૧ જઓ કોડિલ્લય.

૧. વ્યવભા.૩.પૃ.૧૩૨.

<mark>૫. કોડિશ્શ</mark> (કૌશ્ડિન્ય) એક તાપસ જે (પોતાના પાંચ સો શિષ્યો સાથે) <mark>અદ્વાવય</mark> પર્વતથી પાછા ફરતાં <mark>ઇદભૂઇના</mark> શિષ્ય બની ગયા.^હ

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૮૩, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૨૫.

૬. કોડિણ્લ જ્યાં રાજા **રુપ્પિ**(૧) રાજ કરતા હતા તે નગર.' તેની એકતા અમરાવતી (Amraoti) ના ચંદુર (Chandur) તાલુકાના વર્તમાન કૌન્ડિન્યપુર સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૧૭. ૨. લાઇ.પૃ.૨૯૮.

<mark>કોડિય-કાકંદઅ</mark> (કોટિક-કાકન્દક) <mark>સુટિય-સુપ્પડિબુદ્ધનું</mark> બીજું નામ.'

૧. કલ્પ અને કલ્પવિ.પૃ.૨૬૧, કલ્પધ.પૃ.૧૬૫.

<mark>૧. કોડિયગણ</mark> (કોટિકગણ) <mark>મહાવ</mark>ીરની આજ્ઞામાં શ્રમણોનાં જે નવ ગણો હતા તેમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા.૬૮૦.

૨. કોડિયગણ સુટ્ટિય-સુપ્પડિબુદ્ધથી શરૂ થયેલો શ્રમણોનો એક ગણ. તેની નીચે પ્રમાણે ચાર શાખાઓ છે અને ચાર કુલો છે — ઉચ્ચણાગરી, વિજજાહરી, વયરી અને મજ્ઝિમિલ્લા આ ચાર શાખાઓ, બંભાલિજ્જ, વત્થલિજ્જ, વાણિજ્જ અને પછ્હવાહણય આ ચાર કુલો.^૧

૧. કલ્પ(થેરાવલી).૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૬૦.

<mark>કોડિલ્લગ</mark> અથવા <mark>કોડિલ્લય</mark> (કૌટિલ્પક) કૌટિલ્યનો અર્થશાસ્ત્ર ઉપરનો ગ્રન્થ.' આ કૌટિલ્ય અને કોડિણ્ણ(૪) એક છે.

 નન્દિ.૪૨, અનુ.૪૧, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૬, સૂત્રચૂ.પૃ.૨૦૮, સમઅ.પૃ.૫૫, જ્ઞાતાઅ. પૃ.૧૨.

કોડિવરિસ(કોટિવર્ષ) <mark>લાઢ</mark> દેશનું પાટનગર.^૧ તેનો રાજા **ચિલાત**(૧) જાતિનો હતો.^ર કોડિવરિસની એકતા દિનાજપુર જિલ્લામાં આવેલા બનગઢ (Bangarh) ગામ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.³

૨૩૨

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

૨. આવનિ.૧૩૦૫, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૩ 🤄 ૩. લાઇ.૫ૃ.૨૯૮.

કોડિવરિસિયા (કોટિવર્ષિકા) **ગોદાસગણ**(૨)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.*

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૬-૨૫૭.

કોડીણ (કોડીન) **કોચ્છ** ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક. '

૧. સ્થા.૫૫૧.

કોડીસર (કોટીશ્વર) ગિરિણગરનો ધનિક વેપારી. તે દરેક વર્ષે ઝવેરાતથી ભરેલા ઘરને આગ લગાડતો હતો. આ રીતે તે અગ્નિની પૂજા કરતો હતો માટે લોકો તેની પ્રશંસા કરતા હતા.' તે વેપારી પારસી હોય એવું જણાય છે.

૧. વિશેષાકો.પૃ.૨૭૮, આવચૂ.૧.પૃ.૭૯.

કોણાલગ (કોણાલક) **તિત્થયર કુંથુ** (૧)નો એક ઉપાસક રાજા.'

૧.તીર્થો.૪૮૦.

કોણિઅ અથવા **કોણિક** અથવા **કોણિય** (કોણિક અથવા કૌણિક) આ અને **કૂણિઅ** એક છે.^૧

૧. ભગ.૩૮૫, આવચૂ.૧.પૃ.૪૫૫, ઔ૫.૭, આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૬,૧૬૭,૧૭૨, દશા.૯.૧.

કોત્તિય (કોત્રિક) જમીન ઉપર સૂનારા^૧ વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.^૨

૧. ભગઅ.પૃ.૫૧૯. ૨. ભગ.૪૧૭, નિર.૩.૩. ઔ૫.૩૮.

કોત્થ (કૌત્સ) આ અને **કોચ્છ** એક છે.*

૧. સ્થા.૫૫૧, ભગ.૫૫૪.

કોમલપસિણ (કોમલપ્રશ્ન) **પછ્હાવાગરણદસાનું** સાતમું અધ્યયન.' તે નાશ પામ્યું છે, અત્યારે અસ્તિત્વમાં નથી.

૧. સ્થા.૭૫૫.

કોમુઇયા અથવા **કોમુદિયા** (કૌમુદિકા) વાસુદેવ(૨) કહ્હ(૧)ની ભેરી.'

૧. જ્ઞાતા.૫૩, બૃભા.૩૫૬, આવહ.પૃ.૯૭.

કોરંટગ (કોરણ્ટક) **ભરુઅચ્છ**નું ઉદ્યાન.*

૧. વ્યવભા.૩.પૃ.૧૩૭.

કોરવ અથવા કોરવ્વ (કૌરવ અથવા કૌરવ્ય) આ જ નામના આર્ય વંશમાં જન્મેલો.^૧ ૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, મર.૪૪૨,વિશેષા.૧૮૪૭, સૂત્ર.૨.૧.૯, બુભા.૩૨૬૫.

<mark>કોલપાલ</mark> જુઓ <mark>કોલવાલ</mark>.'

૧. સ્થા.૨૫૬.

કોલવ (કૌલવ) અગિયાર કરણમાંનું ત્રીજું કરણ. ધ

૧. જમ્બૂ.૧૫૩, જમ્બૂશા.પૃ.૪૯૪, સૂત્રનિ.૧૧.

૧. કોલવાલ (કોલપાલ) ભૂ<mark>યણંદ</mark>(૧)ના ચાર <mark>લોગપાલ</mark>માંનો એક. તેને ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે – સુજાતા(૩), સુણંદા(૪), સુભદ્દા(૧૪) અને સુમણા(૪).'

૧. ભગ.૧૬૯, ૪૦૬, સ્થા.૨૫૬,૨૭૩.

૨. કોલવાલ ધરણ(૧)ના ચાર **લોગપાલ**માંનો એક. તેને ચાર મુખ્ય પત્ની છે. તેમનાં નામો **કોલવાલ**(૧)ની ચાર મુખ્ય પત્નીઓનાં નામો જેવાં જ છે.'

૧. સ્થા.૨૫૬, ૨૭૩, ભગ.૪૦૬.

કોલાલિય (કૌલાલિક) માટીનાં વાસણો બનાવવામાં કે વેચવામાં રોકાયેલા માણસોનો એક ધંધાદારી **આરિય** (આર્ય) વર્ગ.¹

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

કોલિગિજ્ઞી (કોલિકિની) જ્યારે ધાડપાડુઓ તેનું ઘર ફોડી અંદર ઘુસ્યા ત્યારે જે છોકરી સ્વગત બડબડતી હતી તે. તે બોલતી હતી, "મને મારા મામાના દીકરા સાથે પરણાવવામાં આવશે. પછી અમને એક ચંડ નામનો દીકરો થશે. પછી હું તેને આમ મોટેથી બોલાવીશ – 'ચંડ અહીં આવ, ચંડ અહીં આવ'." આ બોલાવવાની બૂમ સાંભળી ધાડપાડુઓ ઝટપટ ભાગી ગયા.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૫.

<mark>કોલ્લઇર</mark> (કોલ્લકિર) પોતાના જીવનના ઉત્તરભાગમાં **સંગમથેર** જે નગરમાં રહ્યા હતા તે નગર.' આ અને <mark>કુલ્લઇર</mark> એક છે. તેની એકતા સિકંદરાબાદ પાસે આવેલા વર્તમાન કુલપાક (Kulpak) સાથે સૂચવવામાં આવી છે.'

૧.નિશીચૂ.૩.પૃ.૪૦૮,પિંડનિ.૪૨૭, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૭. આવચૂ.૨.પૃ.૩૫,ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૦૮. ૨.લાઈ.પૃ.૨૯૮.

<mark>કોલ્લયગ્ગામ</mark> (કોલ્લકગ્રામ) આ અને <mark>કોલ્લાઅ</mark> એક છે.*

૧. આવનિ.૩૨૫.

કોલ્લયર (કોલ્લકર) આ અને કોલ્લઇર એક છે.*

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૦૮, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૭.

<mark>કોલ્લા</mark> આ અને **કોલ્લાઅ** એક છે.'

૧. વિશેષા.૧૯૧૨.

૧. કોલ્લાઅ (કોલ્લાક) <mark>વાણિયગામ</mark>ની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલો સ**ત્રિ**વેશ.^૧ ઉપાસક આણંદ(૧૧) પોસહસાલામાં તપ કરવા માટે વાણિયગામથી ત્યાં ગયો હતો.^૨ તિત્થયર મહાવીરે પોતાનું સૌપ્રથમ પારણું અહીં બ્રાહ્મણ બહુલ(૨)ના ઘરે કર્યું હતું.³ ૧.ઉપા.૩. ૩. આવનિ.૩૨૫,૩૨૯,૪૬૨, આવચૂ.૧. ૨.ઉપા.૧૨. ૫.૨૭૦,કલ્પવિ.પૃ.૧૫૭, વિશેષા. ૧૯૧૨

૨. કોલ્લાઅ સમિવેશ જે જ્ઞાલંદાથી બહુ દૂર ન હતો. મહાવીરે જાલંદામાં પોતાના બીજા વર્ષાવાસ દરમ્યાન ચોથા માસખમજ્ઞના પારજ્ઞાના પ્રસંગે બ્રાહ્મજ્ઞ બહુલ(૪) પાસેથી અહીં ભિક્ષા ગ્રહજ્ઞ કરી હતી. ગોસાલે પોતે એક તરફી (પોતાના તરફથી) મહાવીરને ગુરુ તરીકે અહીં સ્વીકાર્યા હતા. પૂર્વભવમાં મહાવીર જે કોસિઅ(૧) હતા તે આ સ્થળનો હતો. મહાવીરના બે ગજ્ઞહર વિયત્ત(૧) અને સુહમ્મ(૧) આ સમિવેશના હતા.³

૧.ભગ.૫૪૧,આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૩,	વિશેષા.૧૮૦૭.
આવનિ.૪૭૫,કલ્પવિ.પૃં.૧૬૪,	૩. વિશેષા.૨૫૦૫, આવનિ.૬૪૪, આવચૂ.
વિશેષા.૧૯૨૯.	૧.પૃ.૩૩૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૯.
૨.આવનિ.૪૪૧,આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૯,	

<mark>કોલ્લાગ (</mark>કોલ્લાક) આ અને <mark>કોલ્લાઅ</mark> એક છે.*

૧. ઉપા.૩, ભગ.૫૪૧, આવનિ.૬૪૪.

કોવકડ (કૂપકટ) જુઓ <mark>કોઅગડ</mark>. '

૧. આવમ.પૃ.૨૨૭.

કોસંબવણ (કૌશામ્બવન) તે જંગલ જ્યાં જરાકુમાર વડે વાસુદેવ(૨) કણ્હ(૧) મરાયા.' તે **હત્થિકપ્પની** દક્ષિણે આવેલ હતું. હત્થિકપ્પની એકતા ભાવનગર પાસે આવેલા હાથબ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^ર

૧. અન્ત.૯, સ્થાઅ.પૃ.૪૩૩. ૨. લાઇ.પૃ.૨૮૭,૩૦૦.

કોસંબિયા (કૌશામ્બિકા) **ઉત્તરબલિસ્સહગણ**(૨)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.*

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૭.

કોસંબી (કૌશમ્બી) આરિય(આર્ય) દેશ વચ્છ(૧)નું પાટનગર.^૧ તે આર્ય પ્રદેશની દક્ષિણ સીમા ગણાતું હતું.^ર તેમાં ચંદોતરણ(૧) નામનું ઉદ્યાન હતું.³ સયાણીઅ, અજિયસેણ(૨) વગેરે રાજાઓ અહીં રાજ કરતા હતા.^૪ પજ્જોય^૧ અને અવંતિસેણ^૬ રાજાઓએ તેના ઉપર આક્રમણ કર્યું હતું. મહાવીરે લીધેલો અભિગ્ગહ (અભિગ્રહ) ચંદણા દ્વારા આ નગરમાં પૂર્ણ થયો હતો.⁹ તિત્થયર પાસ(૧)^૮, આચાર્ય મહાગિરિ અને સુહત્થિ^૯ આ નગરમાં આવ્યા હતા. (ભરહ(૨)ક્ષેત્રના) સાતમા વાસુદેવ(૧)એ પોતાના પૂર્વભવમાં આ નગરમાં તપ કર્યાં હતાં.^{૧૦} અલ્લાહબાદની પશ્ચિમે લગભગ

૨૩૪

<mark>ત્રીસ માઈલના અંતરે જમુના નદી</mark>ના ડાબા કિનારા ઉપર આવેલા કોસમ ગામ સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.^{૧૧}

૧.પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.	૬. મર.૪૭૪, આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૦.
ર.બૃભા.૩૨૬૨	૭. આવનિ.૫૨૦-૨૧, આવચૂ.૧,૫ૃ.૩૧૭.
૩.વિપા.૨૪.	૮. જ્ઞાતા.૧૫૮.
૪.વિપા.૨૪,૩૪,વિશેષા.૧૯૭૬,	૯. નિશીભા.૫૬૪૪ અને તેની ચૂર્ણિ. બૃભા.
ભગ.૪૪૧,આવચૂ.૧.પૃ.૮૮,	૩૨૭૫ અને તેની ટીકા(વૃત્તિ).
૨.પૃ.૧૬૧,૧૬૪,૧૮૯,૧૯૦,	૧૦.સમ.૧૫૮.
૫.આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૭.	૧૧.જિઓડિ.પૃ.૯૬.

 કોસલ (કોશલ) આરિય(આર્ય) દેશ જેનું પાટનગર સાગેય અર્થાત્ અઓજ્ઝા(ર) હતું. ^૧ તેનું નામ કોસલ એટલા માટે પડ્યું કારણ કે તેના લોકો કુશલ હતા. ^૧ કાસી અને કોસલના અઢાર મિત્ર રાજાઓ હતા.³ મહાવીરનો શિષ્ય સુણક્ખπ(૩) આ દેશનો હતો.^૪

૧. જ્ઞાતા.૬૮,પ્રજ્ઞા.૩૭,ભગ.૫૫૪,	
આચાચૂ.પૃ.૩૪૦,જીતભા.૧૩૯૫,	૨. આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૬, વ્યવભા.૧૦.૧૯૨.
	૩. નિર.૧.૧, ભગ.૩૦૦.
પૃ.૧૫૬, સ્થાઅ.પૃ.૪૭૯, સૂત્રશી.	૪. ભગ.૫૫૩.

૨. કોસલ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક. '

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

કોસલા (કોશલા) અઓજ્ઝા(૨)નું બીજું નામ.૧ તિત્થયર મહાવીરના નવમા ગણહર અયલ(૭) આ નગરના હતા.૧ જીવંતસામિની મૂર્તિ^૩ આ નગરમાં હતી.*

- ૧.આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૩૭, ૫૨૭. કોઈ ત
 - ર.આવનિ. ૬૪૫, વિશેષા. ૨૫૦૬. ૪.
- કોઈ તીર્થંકરની એનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી. ૪. નિશીચૂ.૩.પૃ.૭૯, બૃક્ષે.૧૫૩૬.
- ૩. મૂર્તિ મહાવીરની હતી કે બીજા

કોસલાઉર (કોશલાપુર) આ અને કોસલા એક છે.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૭, આવહ.પૃ.૩૯૪.

૧. કોસલિઅ અથવા કોસલિય (કૌશલિક) વાજ્ઞારસી નગરનો રાજા. ભદ્દા(૨૩) તેની પુત્રી હતી.'

૧. ઉત્તરા.૧૨.૨૦, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૩, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૫૬.

૨. કોસલિઅ અથવા <mark>કોસલિય તિત્થયર ઉસભ</mark>(૧)નું બીજું નામ. તે કોસલ(૧) દેશમાં જન્મ્યા હોવાથી તેમનું આ નામ પડી ગયું હતું.^૧

૧. કલ્પ.૨૦૪, કલ્પવિ.પૃ.૨૨૯, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૭.

કોસા (કોશા) પાડલિપુત્ત નગરની ગણિકા. કોઈપણ જાતના વ્રતદોષ કે અતિચાર વિના થૂલભદ તેની સાથે લાંબો વખત રહ્યા હતા.' થૂલભદની નકલ કરી તેની સાથે રહેનાર અન્ય મુનિને તેણે સન્માર્ગે વાળ્યા, સન્માર્ગ દર્શાવ્યો.' ઉ<mark>વકોસા</mark> તેની નાની બહેન હતી.³

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૪, તીર્થો.૭૭૭, | ૨. ભક્ત.૧૨૮. કલ્પવિ.પૃ.૨૫૨,ઉત્તરાશા.પૃ.૧૦૬, | ૩. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૫. કલ્પધ.પૃ.૧૬૩.

<mark>૧. કોસિઅ</mark> (કૌશિક) <mark>કોલ્લાઅ</mark>(૨) સન્નિવેશનો બ્રાહ્મણ જે <mark>મરીઇ</mark>નો ઉત્તરભવ અને **તિત્થયર મહાવી**રનો પૂર્વભવ હતો.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૯, આવનિ.૪૪૧, કલ્પધ.પૃ.૩૭.

૨. કોસિઅ કણગખલ નામના આશ્રમના મુખ્ય તાપસ. અતિક્રોધી હોવાથી તે **ચંડકોસિઅ** નામથી પણ ઓળખાતા. ^૧ મૃત્યુ પછી તે જ નામ ધરાવતા ઝેરી સાપ તરીકે તે જન્મ્યા. ^ર

૧. ચંડનો શબ્દાર્થ છે ભયંકર યા ઉગ્ર ક્રોધાગ્નિથી ગરમ.

૨. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૮, ગચ્છાવા.પૃ.૨૬, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૮૬.

<mark>૩. કોસિઅ સિદ્ધત્થપુર</mark>નો ઘોડાઓનો વેપારી. <mark>મહાવીર</mark>ને ચોર માની તેમને તેશે પકડ્યા હતા પણ પછીથી તેશે તેમને છોડી દીધા હતા.' બીજી પરંપરા પ્રમાશે તે વેપારીએ મુસાફરી કરતી વખતે મહાવીર સામે મળવાથી અપશકુન થયા એમ માની મહાવીર ઉપર હુમલો કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૩,વિશેષા.૧૬૬૭, આવનિ.૫૧૧, આવમ.પૃ.૨૯૨.

૨. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૩.

૪. કોસિઅ ચંપાના આચાર્ય. તેમને બે શિષ્યો હતા – અંગિરિસિ અને રુદ્દઅ. ધ

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૩, આવનિ.૧૨૮૮, આવહ.૫ૃ.૭૦૪.

પ. કોસિઅ સંડિલિઅ(૧) વગેરે જે ગોત્રના હતા તે ગોત્ર.^{*} તેની સાત શાખાઓ છે – કોસિઅ, કચ્ચાયણ(૧), સાલંકાયણ, ગોલિકાયણ, પક્ખીકાયણ, અગ્ગિચ્ચ(૨) અને લોહિય.³ જમાલિ(૧) કોસિઅ ગોત્રનો હતો.³

૧. નન્દિ.ગાથા ૨૫-૨૬. ૨. સ્થા.૫૫૧. ૩. આચા.૨.૧૭૭.

દ. કોસિઅ હત્થ નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.*

૧. સૂર્ય.૫૦, જમ્બૂ.૧૫૯.

કોસિઅજ્જ (કૌશિકાર્ય) આ અને <mark>કોસિઅ</mark> એક છે.^૧

૧. આવહ.પૃ.૭૦૪.

કોસિતજ્જ (કૌશિકાર્ય) આ અને **કોસિઅ** એક છે.'

૧. આવહ.૧.પૃ.૨૨૯.

કોસિય (કૌશિક) જુઓ કોસિઅ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૮, સૂર્ય.૫૦.

કોસિયજ્જ (કૌશિકાર્ય) આ અને **કોસિય** એક છે.'

૧. આવનિ.૧૨૮૮, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૩.

<mark>કોસિયા</mark>(કોશિકા) આ અને **કોસિ** એક છે.*

૧. બૃ.૪.૩૨, બૃક્ષે.૧૪૮૭.

કોસિયાસમ (કૌશિકાશ્રમ) તે આશ્રમ જ્યાં બે સર્પોએ પોતાના શરીરને કીડીઓને ખાઈ જવા દીધું.'

૧. મર.પ૨૧.

કોસિ (કોશી) આ અને **કોસિયા** એક છે. ગંગાને મળતી પાંચ મુખ્ય નદીઓમાંની એક.' પૂર્વ બિહારમાં વર્તમાન કોસી નદી સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે.'

૧. સ્થા.૪૭૦,૭૧૭, બૃ.૪.૩૨, સમઅ.પૃ.૧૧૨.

૨. ઇડિબુ.પૃ.૫૨, સ્ટજિંઓ.પૃ.૨૨૧.

કોહંડ (કુષ્માણ્ડ) આ અને કુહંડ એક છે. '

૧. પ્રજ્ઞા.૪૯.

<u>ખ</u>

ખઉડ (ખપુટ) ગુડસત્ય નગરના જક્રખ દેવને કાબૂમાં કરનાર આચાર્ય. ભરુઅચ્છમાં આવેલા સ્તૂપ બાબતે બૌદ્ધોએ ઊભી કરેલી મુશ્કેલીને શાંત કરવા તે ભરુઅચ્છ ગયા હતા.'

 આવચૂ. ૧. પૃ. ૫૪૧-૪૨, વિશેષા. ૩૬૧૦, આવનિ.૯૨૬, નિશીચૂ. ૧. પૃ. ૨૨, ૩. પૃ. ૫૮, દશહ. પૃ. ૧૦૩.

ખંડકણ્ણ (ખણ્ડકર્ણ) ઉજ્જેણીના રાજા પજ્જોયનો મન્ત્રી.'

૧. વ્યવભા.૩.પૃ.૯૩.

ખંડગ (ખજ્ડક) **મહાવિદેહ**ના કચ્છ પ્રદેશમાં આવેલા **વેયડ્ઢ**(૧) પર્વતના નવ શિખરોમાંનું એક. બીજા પ્રદેશોમાં પજ્ઞ આવાં શિખરો છે.'

૧. જમ્બૂ.૯૩, સ્થા.૬૮૯.

ખંડપાણા ઉજ્જેણીના પુરાણા ઉદ્યાનમાં રહેતા ચાર ધુતારામાંની આ એક ધુતારી. ' આ

અને ખંડા એક છે. જુઓ **ધુત્તક્**ખાણગ.

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૪-૧૦૫, નિશીભા.૨૯૪.

ખંડપ્પવાયગુહા (ખષ્ઠડપ્રપાતગુહા) **વેયડ્ઢ**(૨) પર્વતની ગુફા.^૧ તે પચાસ યોજન પહોળી અને આઠ યોજન ઊંચી છે. ^૧**ણટમાલઅ** દેવ તેમાં રહે છે. ^૩ ચક્કવટ્ટિની સેનાને માટે ઉત્તર ભારહ(૨)થી દક્ષિણ ભારહ(૨) પાછા ફરવાનો માર્ગ આ ગુફા છે.^૪

૧.જમ્બૂ.૧૨,૭૪. ૩. ૪મ્બૂ.૬૫.

૨.સમ.૫૦,સ્થા.૬૩૬, જમ્બૂ.૧૨. ૪. આવચૂ.૧.પૃ.૨૦૧, જમ્બૂ.૬૫.

ખંડપ્પવાયગુહાકૂડ (ખરૂડપ્રપાતગુહાકૂટ) **વેયડ્ઢ**(૨) પર્વતના નવ શિખરોમાંનું એક. ^૧ તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ **ણકમાલઅ** છે. ^૨

૧. જમ્બૂ.૧૨. ૨. જમ્બૂ.૧૪.

ખંડા આ અને **ખંડપાણા** એક છે. '

૧. નિશીભા.૨૯૪.

ખંડોટ્ટિ (ખણ્ડૌષ્ઠિ) એરવય(૧) ક્ષેત્રના રાજા જંબૂદાડિમ અને તેની રાણી સિરિયાની દીકરી લક્ષ્ખણા(૪)નો ઉત્તરભવ.'

૧. મનિ.પૃ.૧૬૬થી આગળ.

્**૧. ખંદ** (સ્કન્દ) **પત્તકાલય** ગામના મુખીનો દીકરો. એકવાર તેજ્ઞે <mark>ગોસાલ</mark>ને માર માર્યો હતો કારજ્ઞ કે ગોસાલે તેને અને તેની નોકરડીને સંભોગ કરતા જોઈ તેમની મશ્કરી કરી હતી.¹

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૫,વિશેષા.૧૯૩૧,કલ્પધ.પૃ.૧૦૫, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૫.

ર. **ખંદ** કાર્તિકેયનું બીજું નામ.'

૧. અનુહે.પૃ.૨૫, નિશીચૂ.૨.પૃ.૪૪૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૫,૩૧૫, આવનિ.૫૧૭. ૩**. ખંદ** જુઓ **ખંદઅ**(૧).^૧

૧. ઉત્તરાચૂ. પૃ.૭૩.

૧. ખંદઅ (સ્કન્દક) સાવત્થીના રાજા જિયસત્તુ(૨૨) અને તેની રાશી ધારિશી(૨૨)નો પુત્ર.' કુંભકારકડના રાજા દંડગિની પત્ની યુરંદરજસા તેની બહેન હતી. આ ખંદઅ સંસારનો ત્યાગ કરી વીસમા તિત્થંકર મુશિસુવ્વય(૧)ના શિષ્ય બન્યા હતા. દંડગિના પુરોહિત પાલગ(૧)ને તેમણે ધર્મચર્ચામાં હરાવ્યા હતા, એટલે તેનું વેર વાળવા વૈરવૃત્તિવાળા પાલગે તેમને તેમના પાંચસો શિષ્યો સાથે ધાણીએ ઘાલી પીલી નાખ્યા.

ખંદઅ નિદાન (તીવ્ર ઇચ્છા) સાથે મરણ પામ્યા. તે દેવ તરીકે પુનર્જન્મ પામ્યા.

પછી તેમણે કુંભકારકડ અને તેની આજુબાજુના બાર યોજનના પ્રદેશને આગ લગાડી નષ્ટ કરી નાખ્યાં. તે પ્રદેશ દંડગારશ્શ તરીકે ઓળખાય છે.^ર

૧. નિશીથચૂર્શિમાં સાવત્થીના બદલે	યૃ.૭૩, ઉત્તરાશા.૧૧૪-૧૫,મર.૪૪૩,
ચંપાનો ઉલ્લેખ છે. જુઓ નિશીચૂ.	૪૯૫, જીતભા.૫૨૮,૨૪૯૭-૯૮,
૪.પૃ.૧૨૭.	આચાચૂ.પૃ.૨૩૫-૩૬,બૃભા.૩૨૭૨-
૨.ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૧૪-૧૫, ઉત્તરાચૂ.	૭૪, પંપ૮૩, નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૨૭,
	બૃક્ષે.૧૩૩૫, ૧૪૭૮.

ર. ખંદઅ માગહ દેશના પરિવાજક. તે કચ્ચાયણ(૧) ગોત્રના હતા. તે મહા વિદ્વાન હતા. પહેલાં તે ગદ્દભાલિના શિષ્ય હતા પરંતુ પછીથી પિંગલ(૧)એ પોતાને પૂછેલા જે પ્રશ્નોના ઉત્તરો પોતે આપી શક્યા ન હતા તે પ્રશ્નોના ઉત્તરો પોતાને મહાવીરે આપ્યા એટલે તે મહાવીરના શિષ્ય બની ગયા. મૃત્યુ પછી અચ્યુય સ્વર્ગમાં તે દેવ થયા. ત્યાંથી તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લેશે અને ત્યાં મોક્ષ પામશે.^૧

૧. ભગ.૯૦-૯૬, અનુત્ત.૧, અન્ત.૧, ગચ્છાવા.૫ૃ.૩૧, ભગઅ.૫ૃ.૧૧૪. **ખંદગ** (સ્કન્દક) જુઓ **ખંદઅ.**૧

૧. નિશીભા.૫૭૪૧, નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૨૭, બૃભા.૩૨૭૨, આચાચૂ.પૃ.૨૩૫, અનુત્ત.૧. **૧. ખંદસિરી** (સ્કન્દશ્રી) પાંચ સો ચોરની ટોળીના સરદાર **વિજય**(૧૬)ની પત્ની.^૧ ૧. વિપા.૧૬.

૨. ખંદસિરી રાયગિહના માળી અજ્જુણગની પત્ની. ' આ અને **બંધુમતી** એક જણાય છે. ' જુઓ અજ્જુણ(૧).

૧. ઉત્તરાચૂ. પૃ.૭૦, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૨. ૨. અન્ત.૧૩.

 ખંદિલ (સ્કન્દિલ) બંભદીવા શાખાના સીહ(૩) આચાર્યનો શિષ્ય.' બીજા દુકાળના અન્તે વીરનિર્વાશ સંવત ૯૯૩માં આગમવાચના માટે આ ખંદિલની અધ્યક્ષતામાં મહુરા(૧)માં શ્રમણસંઘ ભેગો થયો.^ર

૧. નન્દિ. ગાથા.૩૩, નન્દિમ.પૃ.૫૧.

ર. કલ્પસ.પૃ.૧૦૭, નન્દિચૂ.પૃ.૯, નન્દિહ.પૃ.૧૩.

ર. ખંદિલ તગરા નગરમાં રહેતા આચાર્યનો શિષ્ય. '

૧. વ્યવભા.૩.૩૫૦.

ખંભઅ (સ્તમ્ભક) **રાહુ**(૧)નું બીજું નામ.¹

૧. ભગ.૪૫૩.

ખંભગણિધિ (સ્તમ્ભકનિધિ) **અસગડાના** પિતા.'

૧. મર.૫૦૨.

ખગ્ગપુરા (ખડ્ગપુરી) મહાવિદેહના સુવગ્ગુ(૨) પ્રદેશનું પાટનગર.^૧ ૧. જમ્બૂ.૧૦૨.

ખગ્ગી (ખડ્ગી) મહાવિદેહના આવત્ત(૧) પ્રદેશનું પાટનગર.

૧. જમ્બૂ.૯૫.

ખત્તઅ (ક્ષત્રક) રાહુ(૧)નું બીજું નામ.'

૧. ભગ. ૪૫૩.

<mark>ખત્તિઅ</mark> અથવા <mark>ખત્તિય</mark> (ક્ષત્રિય) એક **આરિય** (આર્ય) જાતિ.*

૧. બૃભા. ૩૨૬૫.

ખત્તિયકુંડગ્ગામ (ક્ષત્રિયકુષ્ડગ્રામ) કુંડગ્ગામના બે ભાગોમાંનો એક ભાગ જ્યાં તિત્થયર મહાવીર જન્મ્યા હતા.' તેને કુંડપુર પણ કહેવામાં આવે છે.' તે માહણકુંડગ્ગામની પશ્ચિમે આવેલ હતો.³ તેની એકતા ઉત્તર બિહારના મુઝક્ફરપુર પાસેના વર્તમાન બસાઢના બાસુકુંડસાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^૪ જુઓ ખત્તિયકુંડપુર.

૧.કલ્પ.૨૧થી આગળ, આવચૂ.૧.પૃ. | ૩. ભગ.૩૮૩. ૨૩૯,૨૪૩. ૪. જીઓડિ.પૃ.૧૦૭.

<mark>ખત્તિયકુંડપુર</mark> (ક્ષત્રિયકુષ્ડપુર) જેને **કુંડગ્ગામ**(૧) અને ઉત્<mark>તરખત્તિયકુંડપુર</mark> પણ કહેવામાં આવે છે તે **કુંડપુર** અને આ ખત્તિયકુંડપુર એક છે.^૧

૧. આચા.૨.૧૭૬, ૨.૧૭૯.

ખત્તિયકુંડપુરસંનિવેસ (ક્ષત્રિયકુષ્ડપુરસત્રિવેશ) જુઓ ખત્તિયકુંડપુર.^૧

૧. આચા.૨.૧૭૬, ૨.૧૭૯.

ખમઅ (ક્ષમક) **કોસિઅ**(૨)નો પૂર્વભવ.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૮.

૧. ખરઅ (ખરક) **મહાવીર**ના બે કાનમાં ગોવાળે ખોસેલા વાંસના ખીલાઓ ખેંચી કાઢનાર વૈદ્ય. તે **મજૂઝિમા-પાવા**નો રહેવાસી હતો.^૧

૧. આવનિ.૫૨૬, આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૨,કલ્પવિ.પૃ.૧૭૧, કલ્પધ.પૃ.૧૧૦.

૨. ખરઅ રાહુ(૧)નું બીજું નામ.^૧

૧. ભગ.૪૫૩, સૂર્ય.૧૦૫.

૩. ખરઅ સાયવાહણ રાજાનો મન્ત્રી.^૧

૧. બૃક્ષે.૧૬૪૭, વ્યવમ.૪.પૃ.૩૬.

ખરગ (ખરક) જુઓ ખરઅ.^૧

૧. વ્યવમ.૪.પૃ.૩૬.

૨.આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૩,૨૬૫.

ખરમુહ (ખરમુખ) એક **અજ્ઞારિય**(અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકો.[•]

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

ખરસાવિયા જુઓ પુક્ખરસારિયા.'

૧. સમ.૧૮.

ખરસ્સર (ખરસ્વર) **લોગપાલ જમ**(૨)ના કુટુંબનો સભ્ય.^૧તે નારકીઓને ત્રાસ આપે છે અને દેવોના **પરમાહમ્મિય** વર્ગનો છે.^૨

૧. ભગ.૧૬૬. ૨. સૂત્રનિ.૮૧, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૫૪.

ખરોટ્ટિઆ (ખરોષ્ટ્રિકા) આ અને **ખરોટ્ટી** એક છે.^૧

૧. સમ.૧૮.

ખરોટી (ખરોષ્ટ્રી) અઢાર **બંભી**(૨) લિપિઓમાંની એક.[•]

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, સમ.૧૮.

ખલુંકિજ્જ (ખલુંકીય) ઉત્તરજ્ઝયણનું સત્તાવીસમું અધ્યયન.

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, સમ.૩૬.

ખસ એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકો. ' ખસ લોકોની એકતા કાશ્મીરની નીચે આવેલી વિતસ્તા ખીણ અને તેની પડોશની ટેકરીઓના નાના સરદારો જે વર્તમાન ખખ જાતિના છે તે જાતિ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. '

૧. પ્રશ્ન.૪, પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૨. જિઓમ.પૃ.૭૫. **ખહણાગિરિ** ગુફાવાળો ડુંગર.^૧

૧. આચાચૂ.પૃ.૩૫૦.

ખાડખડ પંકપ્પભા નામના ચોથા નરકમાં આવેલા છ મહાણિરય વાસસ્થાનોમાંનું એક.^૧

૧. સ્થા.૫૧૫.

ખાતરસ (ખાદરસ) આ અને **ખોદોદ** એક છે.*

૧. અનુચૂ.પૃ.૩૫.

ખાતવર (ખાદવર) આ અને **ખોદવર** એક છે. '

૧. અનુચૂ.પૃ.૩૫.

ખાતોદઅ અથવા ખાતોદગ (ખાતોદક) આ અને ખ[ા]દોદ એક છે. '

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૧૮૪.

ખારાયણ (ક્ષારાયણ) મંડવ ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક.'

૧. સ્થા.પપ૧.

ખાસિય (ખાસિક) એક **અજ્ઞારિય**(અનાર્ય) જાતિ અને તેના લોકો.' આ ખાસિક જાતિની એકતા આસામની ખસિ નામની આદિવાસી જાતિ સાથે સ્થાપી શકાય.'

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૨. લાઇ.પૃ.૩૬૨.

૧. ખિઇપઇક્રિય (ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત) <mark>અવરવિદેહ</mark> ક્ષેત્રનું નગર. વેપારી <mark>ધક્</mark>ષ(૪), જે ઉસભ(૧)નો પૂર્વભવ હતો તે, આ નગરનો હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૧.

૨. ખિઇપઇટિય જે નગરમાં જિયસતુ(૨૦), પસણ્શચંદ વગેરે રાજાઓ રાજ કરતા હતા તે, ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં આવેલા મગહનું નગર. 'અરહણ્શઅ(૩), અરહમિત્ત(૧)' અને ધણ(૨)³ તેના રહેવાસી હતા. કરકંડુ આ નગરમાં આવ્યા હતા. 'ઉત્તરકાળે તેની જગ્યાએ ચણગપુરની સ્થાપના થઈ. '

૧.આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૮,૫ક્ષિય.પૃ.૧,	૩. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૫૦.
૧૧, નિશીચૂ.૪.પૃ.૨૨૯,ઉત્તરાશા.	૪. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૮, ઉત્તરાશા.
પૃ.૧૦૫,૩૪૫.	પૃ.૩૦૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૭૮.
૨.આવચૂ.૧.૫.૫૧૪.	૫. આવચૂ.૨.૫.૧૫૮.

ખિતિ (ક્ષિતિ) આ અને **ખિઇપઇટ્રિય** એક છે.'

૧. આવનિ.૧૨૭૯.

ખિતિપઇટિઅ (ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત) આ અને ખિઇપઇટિય એક છે.'

૧. પક્ષિય.પૃ.૧૧.

ખિતિપતિક (ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ) આ અને ખિઇપઇટિય એક છે.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૮.

ખિતિપતિટ્ટિય (ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત) જુઓ ખિઇપઇટ્ટિય.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૧૪, આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૮, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૭૮.

ખિપ્પગઇ (ક્ષિપ્રગતિ) <mark>દિસાકુમા</mark>ર દેવોના બે ઇન્દ્રોમાંથી પ્રત્યેકનો એક એક **લોગપાલ.'** એબે લોગપાલોમાંથી પ્રત્યેકને <mark>ધરણ</mark> અને ભૂયાણંદના લોગપાલો જેવી જ ચાર ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે.'

૧. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૨૫૬, ૨૭૩.

ખીરદીવ (ક્ષીરદ્વીપ) આ અને ખીરવર દ્વીપ એક છે.

૧. ્વા.૧૬૬.

<mark>૧. ખીરવર (ક્ષીરવર) એક વલયાકાર દ્વીપ જે ખીરોદ સમુદ્રથી ઘેરાયેલો છે.</mark> પુંડરીગ(૮) અને પુક્રખરદંત તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.^૧

૧ જીવા.૧૮૧, સૂર્ય.૧૦૧, અનુચૂ.૩૫, અનુહે.પૃ.૯૦.

૨. ખીરવર આ સમુદ્ર ખીરોદથી ભિન્ન નથી.^૧ ૧. સૂર્ય.૧૦૧.

ખીરસમુદ્દ (ક્ષીરસમુદ્ર) આ અને <mark>ખીરોદ</mark> એક છે. '

૧. જીવા.૧૬૬.

<mark>ખીરોદ</mark> (ક્ષીરોદ) <mark>ખીરવર</mark> દ્વીપને ઘેરી વળેલો સમુદ્ર. **વિમલ**(૧૨) અને **વિમલપ્પભ** તેના અધિ્ષ્ઠાતા દેવો છે.^૧

 જીવા.૧૮૧, ૧૬૬, ૧૪૧, જમ્બૂ.૩૩, સૂર્ય.૧૦૧, કલ્પ.૪૩, અનુહે.પૃ.૯૦. આચા.્ર.૧૭૯.

<mark>ખીરોદ</mark>ગ (ક્ષીરોદક) આ અને <mark>ખીરોદ</mark> એક છે.'

૧. જમ્બૂ.૩૩.

ખીરોદા (ક્ષીરોદા) જંબુદ્દીવમાં સીઓયા નદીની દક્ષિણે અને મેરુ પર્વતની પશ્ચિમે વહેતી નાની નદી (અન્તરનદી).'

૧. સ્થા.૧૯૭, ૫૨૨, જમ્બૂ.૧૦૨.

ખીરોય (ક્ષીરોદ) આ અને ખીરોદ એક છે.^૧

૧. આચા.૨.૧૭૯.

ખુડ્ડગકુમાર (ક્ષુલ્લકકુમાર) જસભદા અને તેના પતિ ખંડરીય(૨)નો પુત્ર. તેની માતા સંસાર ત્યાગી શ્રમણી બન્યા પછી તેનો જન્મ થયો હતો. તે પણ માતાને અનુસરી સંસાર ત્યાગી અજ્જસેણ(૧)નો શિષ્ય બન્યો. એકવાર તેણે શ્રમણત્વ છોડી દીધું પણ સાગેયની ગણિકાના સાથી દ્વારા ગવાયેલા ગીતથી પ્રેરાઈને તેણે પાછું શ્રમણત્વ સ્વીકારી લીધું.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૧-૯૨, નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૩૧, આવનિ.૧૨૮૩.

ખડ્ડગગણિ (ક્ષુલ્લકગણિન્) પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપવામાં ખૂબ કુશળ ગણી શ્રમણ. તેમણે મુર્ડુડ(૨) સાથે ચર્ચા કરી હતી.'

૧. વ્યવભા.૩.૧૪૫થી આગળ.

ખુડ્ડગ<mark>ણિયંઠિજ</mark>જ (ક્ષુલ્લકનિર્ગ્રન્થીય) ઉત્તરજ્ઝય<mark>ણ</mark>નું છઠ્ઠં અધ્યયન.' આ અને <mark>શિયંઠિ'</mark> અથવા પુરિસવિજ્જા[ુ] એક છે.

૧. ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૧૫૭, ઉત્તરાનિ. પૃ. ૨૬૨, | ૨. ઉત્તરાનિ. પૃ.૯. સૂત્રશી. પૃ.૨૪૧. | ૩. સમ.૩૬.

ખુડ્ડિયાયારકહા (ક્ષુલ્લિકાચારકથા) દસવેયાલિયનું ત્રીજું અધ્યયન.'

 દશચૂ.પૃ.૯૨, દશનિ.૧૭૮, આવચૂ.૨.પૃ.૨૩૩, નિશીચૂ.૪.પૃ.૨૪૩, સૂત્રશી.પૃ.૩૭૧.

કલગરમાંથી પાંચમા કુલગર.'

૧. જમ્બ.૨૮.

 બેમંધર (ક્ષેમન્ધર) વર્તમાન અવસર્પિક્ષી કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા પંદર **કલગર**માંથી છકા કુલગર.'

૪. ખેમંકર વર્તમાન અવસર્પિશી કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા પંદર

૧. જમ્બુ.૨૮.

ખુડ્ડિયાયારગ (ક્ષુલ્લિકાચારક) આ અને ખુડ્ડિયાયારકહા એક છે. ^૬

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૩૩.

૧. ખુડ્ડિયાવિમાણપવિભત્તિ (ક્ષુલ્લિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ) એક કાલિય આગમગ્રન્થ જે અગિયાર વર્ષ શ્રમણજીવનના પુરા કર્યા હોય તેવા સાધુને ભણાવાય. '

૧. વ્યવ.૧૦.૨૫, પક્ષિ.પ્ર.૪૫, સમ.૩૮, નન્દિ.૪૪.

ર. ખુડ્ડિયાવિમાણપવિભત્તિ સંખેવિતદસાનું એક અધ્યયન. આ અને ખુડ્ડિયા-વિમાણપવિભત્તિ (૧) એક જણાય છે.

૧.સ્થા ૭૫૫

ખેત્તઅ (ક્ષેત્રક) રાહુ(૧)નું બીજું નામ.'

૧. સુર્ય.૧૦૫.

ખેમ (ક્ષેમ) **પાડલિપુત્તના રાજા જિયસત્ત્ (૪**૧)નો મન્ત્રી. એક વાર મગરોથી ભરપર સરોવરમાંથી કમળ તોડી લાવવા માટે રાજાએ તેને આજ્ઞા કરી હતી.'

- ૧. આવચૂ.૨.૫.૨૮૩.
- **૧. ખેમઅ** (ક્ષેમક) **અંતગડદસા**ના છઠા વર્ગનું પાંચમું અધ્યયન.^ક ૧. અન્ત.૧૨.

૨. ખેમઅ કાગંદી નગરીનો વેપારી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **મહાવીર**નો શિષ્ય બન્યો. સોળ વર્ષની શ્રમણજીવનની સાધના પછી વિપુલ પર્વત ઉપર તે મોક્ષ પામ્યા.'

૧. અન્સ.૧૪.

૧. ખેમંકર (ક્ષેમઙ્કર) **એરવય**(૧) ક્ષેત્રના ચોથા ભાવી કુલગર. ' જુઓ કુલગર.

૧. સમ. ૧૫૯

૨. ખેમંકર અક્વાસી ગહમાંનો એક. '

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.૫.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ.૫.૭૮-૭૯.

૩. ખેમંકર ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ત્રીજા ભાવી કુલગર.' જુઓ કલુગર.

१. २था. ७९.७

- **૨. ખેમંધર ભરહ**(૨) ક્ષેત્રના ચોથા ભાવી **કુલગર.**¹ જુઓ **કુલગર.** ૧. સ્થા. ૭૬૭.
- **૩. ખેમંધર એરવય**(૧) ક્ષેત્રના પાંચમા ભાવી <mark>કુલગર. '</mark> જુઓ કુલગર. ૧. સમ.૧૫૯.
- <mark>ખેમપુરા</mark> (ક્ષેમપુરા) <mark>મહાવિદેહના સુકચ્છ</mark> પ્રદેશનું પાટનગર.' ૧. જમ્બ.૯૫.
- ખેમલિજ્જિયા (ક્ષેમલિકા) વેસવાડિયગણની એક શાખા.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૦.

ખેમા (ક્ષેમા) મહાવિદેહના કચ્છ(૧) પ્રદેશનું પાટનગર.'

૧. જમ્બૂ.૯૩, ૯૫, સ્થાઅ.પૃ.૮૮.

ખોડમુહ (ખોટમુખ) આ અને **ઘોડગમુહ** એક છે.'

૧. નન્દિ.૪૨.

ખોતરસ (ક્ષોદરસ) આ અને **ખોદવર** એક છે.'

- **ખોતવર** (ક્ષોદવર) આ અને <mark>ખોદોદ</mark> એક છે.'
 - ૧. અનુચૂ.પૃ.૩૭.
- ખોદવર (ક્ષોદવર) ઘતોદસમુદ્દને ઘેરતો વલયાકાર દ્વીપ. સુપ્પભ(૬) અને મહપ્પભ(૨) તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે. તે અને ઇક્સ્ખુવરદીવ એક છે. ધ

૧. જીવા.૧૮૨, સૂર્ય.૧૦૧.

ખોદોદ (ક્ષોદોદ) ખોદવર દ્વીપને ઘેરતો સમુદ્ર. પુણ્ણભદ્દ(૧૧) અને માણિભદ્દ(૮) તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે. તે અને ઈક્ર્ખુવરસમુદ્દ એક છે.'

૧. જીવા.૧૮૨, જીવામ.પૃ.૩૫૫, સૂર્ય.૧૦૧.

<mark>ખોમગપસિ</mark>ણ (ક્ષૌમકપ્રશ્ર) **પછ્હાવાગરણદસા**નું છઠ્ઠું અધ્યયન.' તે નાશ પામી ગયું છે.

૧. સ્થા.૭૫૫.

ખોયોદ (ક્ષોદોદ) આ અને **ખોદોદ એ**ક છે. '

૧. સૂર્ય.૧૦૧.

<u>ગ</u>

ગઅ (ગજ) અંતગડદસાના ત્રીજા વર્ગનું આઠમું અધ્યયન જેમાં ગયસુકુમાલ(૧)ની

૧. અનુચૂ.પૃ.૩૭.

વર્ષના શ્રમણજીવનની સાધના પછી વિપુલ પર્વત ઉપર મોક્ષે ગયો.[•]

૧. અન્ત.૧૨.

૪. ગંગદત્ત નવમા વાસુદેવ(૧) ક્લ્લ્ડ(૧)નો પૂર્વભવ. તે હત્થિણાપુરના વેપારીનો પુત્ર હતો. તેની માતાને તે બિલકુલ ગમતો ન હતો. તે માતૃપ્રેમથી સાવ વંચિત હતો. તેથી તે સંસાર છોડી સાધુ બની ગયો. તેના ગુરુ દુમસેણ(૩) હતા. તેની માતાના કારણે તેને હત્થિણાપુરમાં તીવ્ર ઇચ્છા (નિદાન) જન્મી હતી. તેને પરિણામે તે મરીને દેવ થયો. પછી તેશે કલ્હ તરીકે જન્મ લીધો.' આ ગંગદત્ત અને ગંગદત્ત(૨) એક જણાય છે.'

Jain Education International

www.jainelibrary.org

२४६

કથા છે.'

૧. અન્ત.૪.

ગઇપ્પવાય (ગતિપ્રપાત) વિયાહપણ્ણત્તિનો તે ઉદ્દેશક જેમાં જીવોની પાંચ પ્રકારની ગતિનું નિરૂપણ છે.'

૧. ભગ.૩૩૭-૩૩૮.

ગંગ (ગક્ર) ધણગુત્તનો શિષ્ય અને મહાગિરિનો પ્રશિષ્ય. ' તેને પાંચમા ણિહ્ણવ (સત્યને છુપાવી ખોટો સિદ્ધાન્ત રજૂ કરનાર) ગણવામાં આવે છે. ' તે વીર નિર્વાણ સંવત ૨૨૮માં હયાત હતા. ' બપોરે ઉલ્લુગા નદીને પાર કરતી વખતે ઉલ્લુગતીરમાં ગંગે દોકિરિયનો ખોટો સિદ્ધાન્ત (જેમ પગમાં શીતતાનો અનુભવ અને મસ્તકમાં ઉષ્ણતાનો અનુભવ યુગપત્ થાય છે તેમ બે ઉપયોગો યા બોધક્રિયાઓ પણ યુગપત્ થાય છે એવો સિદ્ધાન્ત) પ્રવર્તાવ્યો. ' તે ગંગેય(૪) તરીકે પણ જાણીતા છે. '

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૧૬૫,	૩. નિશીભા. ૫૬૧૫.
આવુચૂ.૧.પૃ.૪૨૪.	૪. આવનિ.૭૮૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૬૫-૬૬.
	૫. આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૪.
વિશેષા.૨૮૦૩, ૨૯૨૫-૨૬,	-
આવભા.૧૩૪.	

ગંગદત્ત છકા બલદેવ(૨) આણંદ(૧)ના અને છકા વાસુદેવ(૧),
 પુરિસપુંડરીઅના પૂર્વભવોના ધર્મગુરુ.¹

૧. તીર્થો.૬૦૬, સમ.૧૫૮, સ્થા.૬૭૨.

૨. ગંગદત્ત અતિ આસક્તિના કારણે સન્માર્ગથી ફટાયા હતા તે મુનિ.' આ મુનિ અને ગંગદત્ત(૪) એક જણાય છે.'

૩. ગંગદત્ત રાયગિહનો વેપારી. તે સંસાર ત્યાગી **મહાવીર**નો શિષ્ય બન્યો અને સોળ

૧. ભક્ત.૧૩૭. ૨. આવચૂ.૧.૫.૪૭૪-૪૭૫.

૧. સમ.૧૫૮, આવચૂ.૧.પૃ.૪૭૪-૪૭૫, તીર્થો.૬૦૫-૬૦૯. ૨. ભક્ત.૧૩૭. **૫. ગંગદત્ત વિયાહપણ્ણત્તિ**ના સોળમાં શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. ૫૬૧.

ε. ગંગદત્ત હત્થિણાપુરનો વેપારી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી વીસમા તિત્થંકર મુષ્નિસુવ્વય(૧)નો શિષ્ય બન્યો. મૃત્યુ પછી તે મહાસુક્ક સ્વર્ગભૂમિમાં દેવ બન્યો. એક વાર તે સ્વર્ગમાંથી ઊતરી મહાવીર પાસે આવ્યો અને મહાવીર પ્રત્યેની પોતાની ભક્તિ દર્શાવવા તેમની આગળ તેજ્ઞે નાટક ભજવ્યું.³

```
૧. ભગ. પ૭૬. ૨. ભગ.પ૭૫.
```

ગંગદત્તા (ગજ્રદત્તા) પાડલસંડના સાગરદત્ત(૫)ની પત્ની. તેમને ઉંબરદત્ત(૧) નામનો પુત્ર હતો.'

૧. વિપા. ૨૮.

ગંગદેવ (ગક્રદેવ) આ અને ગંગ એક છે.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૬૫.

ગંગ-પાસાવચ્ચિજ્જ (ગજ્રપાર્શ્વાપત્યીય) આ અને ગંગેય(૩) એક છે.^૧

૧. ભગ.૩૭૧.

ગંગપુર (ગજ્ઞપુર) દેવદત્તના પુનર્જન્મ અંગેના ભવિષ્યકથન સાથે જોડાયેલું નગર.¹ ૧. વિષા.૩૧.

ગંગપ્પવાયકુંડ (ગજ્ઞાપ્રપાતકુષ્ડ) **ચુલ્લહિમવંત**માંથી નીકળતી ગંગાનો ધસમસતો જોરદાર પ્રવાહ જ્યાં પડે છે તે સરોવર. આ સરોવર ઉત્તર ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં આવેલું છે.' તે ગંગાકુંડથી જુદું છે અને ગંગપ્પવાયદહથી અભિન્ન છે.^ર

૧. જમ્બૂ.૭૪. ૨. સ્થા.૮૮.

<mark>ગંગપ્પવાયદહ</mark> (ગજ્ઞાપ્રપાતદ્રહ) આ અને ગંગપ્પવાયકુંડ એક છે.'

૧. સ્થા. ૮૮, જમ્બૂ.૭૪.

ગંગા (ગજ્ઞા) ભારહ(૨) ક્ષેત્રમાં આવેલી પાંચ મોટી નદીઓમાંની એક.' તે ચુલ્લહિમવંત પર્વત ઉપર આવેલા પઉમદહ નામના સરોવરમાંથી નીકળે છે, ગંગાવત્તણકૂડ આગળ વળાંક લે છે, ગંગપ્પવાયકુંડમાં પડે છે, પછી ઉત્તર ભારહ(૨) તરફ જાય છે, વેયડ્ઢ(૨) પર્વતને પાર કરે છે અને તેને મળતી ચૌદ હજાર નદીઓ સાથે લવણ સમુદ્રને મળે છે. ' અટ્ટાવય પર્વત પાસે ખાઇ ખોદીને ચક્કવટિ સગરના સાઠ હજાર પુત્રોએ તે ખાઇને ગંગા નદી સાથે જોડી દીધી.' ગંગાને મળતી પાંચ મુખ્ય નદીઓ – જઉણા, સરઊ, આદી, કોસી અને મહી. ' તે અને વર્તમાન ગંગા એક છે.

૬૫,૬૬,૧૨૦,ભગ.૨૮૭-૮૮,૪૧૭,

૫૫૦, જ્ઞાતા.૧૧૮, જીવા.૧૪૧,આવનિ.

- ૧.ઔ૫.૩૯, ભગ.૨૧૪, જ્ઞાતા.૨૪, સમઅ.પૃ.૧૧૨, જીવામ.પૃ.૨૪૪, ઉત્તરા.૩૨.૧૦, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૧, ૧૦૪, ૩.પૃ.૧૯૫, ૩૬૪, બૃક્ષે. ૧૪૮૭.
- ર. જમ્બૂ.૭૪, સ્થા.૧૯૭,૫૨૨,સમ. ૧૪, ૨૪-૨૫, સમઅ.પૃ.૪૩-૪૪. ૩.આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૭, ઉત્તરાક.પૃ.
- ૧૫૧, વિશેષા.૧૫૬૪,આવચૂ.૧.પૃ.
 ૨૮૦, ૨. પૃ.૨૦૪, ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૨૯,
 ઉત્તરાચૂ. પૃ.૮૫,૨૬૮,બૃભા.૫૨૧૫,
 ૫૨૨૧, ૫૬૨૫, નિશીચૂ.૨.પૃ. ૧૧,
 ૧૦૪, ૩.પૃ. ૧૯૫, તીર્થો. ૬૬૨થી
 આગળ, ૯૫૫થી આગળ.

૩૧૭, ૪મ્બૂ.૧૦-૧૧, ૧૬, ૩૬, ૪૪, ૪. સ્થા.૪૭૦, ૭૧૭.

ગંગાકુંડ (ગજ્ઞાકુશ્ડ) મહાવિદેહના કચ્છ(૧) પ્રદેશના ઉત્તરાર્ધમાં આવેલું સરોવર. તે જ્ઞીલવંત(૧) પર્વતની દક્ષિણ સીમા ઉપર આવેલું છે. તે ઉસભકૂડની પૂર્વમાં અને ચિત્તકૂડ(૧)ની પશ્ચિમમાં છે.'

૧. જમ્બૂ.૯૩.

<mark>ગંગાદીવ</mark> (ગજ્ઞાદ્વીપ) **ગંગપ્પવાયકુંડ**ની મધ્યમાં આવેલો દ્વીપ.'

૧. જમ્બૂ.૭૪.

ગંગાદેવી (ગજ્ઞાદેવી) ગંગા નદીની અધિષ્ઠાત્રી દેવી.'

૧. જમ્બૂ.૭૪, જ્ઞાતા.૧૨૬, આવચૂ.૧.પૃ.૨૦૧.

<mark>ગંગાદેવીકૂ</mark>ડ (ગજ્ઞાદેવીકૂટ) **ચુલ્લહિમવંત** પર્વતના અગિયાર શિખરોમાંનું એક.'

૧. જમ્બૂ.૭૫.

<mark>ગંગાદેવીભવણ</mark> (ગજ્ઞાદેધીભવન) <mark>ગંગાદીવ</mark>ની મધ્યમાં આવેલો <mark>ગંગાદેવી</mark> નામની દેવીનો મહેલ.^૬

૧. જમ્બૂ. ૭૪.

<mark>ગંગાવત્તણક્ર્ડ</mark> (ગજ્ઞાવર્તનકૂટ) <mark>૫ઉમદંહ</mark>ની પૂર્વમાં પાંચ સો યોજન દૂર આવેલું પર્વતશિખર. <mark>ગંગા</mark> નદી અહીં વળાંક લે છે.^૧

૧. જમ્બૂ. ૭૪.

૧. ગંગેય (ગાક્રેય) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના નવમા શતકનો બત્રીસમો ઉદેશક.'

૧. ભગ. ૩૬૨.

<mark>૨. ગંગેય</mark> રાજકુમારી <mark>દોવઈ</mark>ના સ્વયંવરમાં ભાગ લેવા જેને નિમન્ત્રણ મોકલવામાં આવ્યું હતું તે <mark>હત્થિણાપુર</mark>નો રાજકુમાર.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭, કલ્પસ.પૃ.૧૭૦.

૩. ગંગેય તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાના શ્રમણ. એક વાર તે વા<mark>ણિયગામ</mark>માં

મહાવીરને મળ્યા, તેમને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા, મહાવીરના ઉત્તરોથી તેમના મનનું સમાધાન થયું, એટલે તે મહાવીરના શિષ્ય બન્યા.^૧ તે **ગંગ-પાસાવચ્ચિજ્જ** નામે પણ જાણીતા છે.^૨

૧. ભગ.૩૭૧-૩૭૯, ભગઅ.પૃ.૩૩૯.

૨. ભગ.૩૭**૧**.

૪. ગંગેય આ અને ગંગ એક છે.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૪.

ગંઠિય (ગ્રથિત) વિયાહપણ્ણત્તિના પાંચમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ. ૧૭૬.

ગંડઇઆ (ગષ્ડકિકા) **વેસાલીથી વાણિયગામ** જતી વખતે **મહાવીરે** જે નદીને નાવ દ્વારા પાર કરી હતી તે નદી.^૧ તે અને બિહારમાં સોનેપુર પાસે ગંગાને મળતી વર્તમાન ગંડક એક છે.^૨

૧. આવનિ (દીપિકા) ૧.પૃં.૧૦૨, આવમ.પૃ.૨૮૮, આવહ.પૃ.૨૧૪.

૨. જિઓડિ.પૃ.૬૦.

ગંડીતેંદુગ (ગણ્ડીતેન્દુક) ભિક્ષા માટે જતા હરિએસબલ મુનિને રંજાડતા બ્રાહ્મણોને પાઠ ભણાવનાર જક્રખ.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૨, ઉત્તરાશો.પૃ.૩૫૬-૩૫૭.

ગંથ (ગ્રન્થ) **સૂયગ**ડ(ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ)નું ચૌદમું અધ્યયન.^હ

૧. સૂત્રનિ.૨૭, સમ.૧૬, ૨૩.

ગંધણ (ગન્ધન) પોતે વમન કરેલું ઝેર પાછું ચૂસી લેનાર સર્પોની એક જાતિ.' ૧. દશ.ર.૮, ઉત્તરા.૨૨.૪૭, ઉત્તરાશા.પ્ર.૪૯૫.

૧. ગંધદેવી (ગન્ધદેવી) **પુષ્કચૂલા**(૪)નું દસમું અધ્યયન.^૧

૧. નિર. ૪.૧.

૨. ગંધદેવી મહાવીર આગળ ઉપસ્થિત થઈ નાટક ભજવનાર એક દેવી.^૧ ૧. નિર.૪.૧૦.

ગંધપ્પિય (ગન્ધપ્રિય) સુગન્ધપ્રિય એક રાજકુમાર.તેની આ આસક્તિના કારણે તે મરણ પામ્યો (કારણ કે ઝેરી દ્રવ્ય સૂંઘવાથી તે મૃત્યું પામ્યો હતો).¹

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૩૩, આચાશી.પૃ.૧૫૪.

ગંધમાદણ (ગન્ધમાદન) જુઓ **ગંધમાયણ**.'

૧. સ્થા.૫૯૦, જીવા.૧૪૭.

ગંધમાયણ (ગન્ધમાદન) જંબૂદીવના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલો એક વક્ષાર પર્વત.

૨૫૦

તે <mark>જ્ઞીલવંત(૧)ની</mark> દક્ષિણે, મંદર(૩)ની ઉત્તરપશ્ચિમે, ગં<mark>ધિલાવ</mark>ઈ(૧)ની પૂર્વે અને ઉત્તરકુરુ(૧)ની પશ્ચિમે આવેલ છે.' તેને સાત શિખર છે — ગં<mark>ધમાયલ્રકૂડ,</mark> આણંદકૂડ,લોહિયક્ખ(૨), ઉત્તરકુરુ(૪), સિદ્ધ, ગંધિલાવઈ(૨) અને ફલિહકૂડ.^ર

ગંધમાયણકૂડ (ગન્ધમાદનકૂટ) ગંધમાયણ પર્વતના સાત શિખરમાંનું એક.'

```
૧. જમ્બૂ.૮૬, સ્થા.૫૯૦.
```

ગંધમાયણદેવ (ગન્ધમાદનદેવ) ગંધમાયણ પર્વતનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૧. જમ્બૂ.૮૬.

 ગંધવ્વ (ગન્ધર્વ) વાણમંતર દેવોના આઠ વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. ' ગંધવ્વોના બે ઇન્દ્રો છે– ગીયરઇ અને ગીયજસ.'

૧. સ્થા.૮૦, ૬૫૪, આવ.પૃ.૧૯, આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૧, સૂત્રચૂ.પૃ.૬૭.

ર. સ્થા.૯૪, પ્રજ્ઞા. ૪૮.

૨. ગંધવ્વ રાત અને દિવસના ત્રીસ **મુહુત્ત**માંનું એક.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સમ.૩૦, સૂર્ય. ૪૭.

ગંધવ્વલિવિ (ગન્ધર્વલિપિ) અઢાર બંભી(૨) લિપિઓમાંની એક.' તે ભૂયલિવિ નામથી પણ જાણીતી છે.^ર

૧. સમ.૧૮, પ્રજ્ઞા.૩૭. ૨. સમ.૧૮.

ગંધવ્વ-<mark>ણાગદત્ત (</mark>ગન્ધર્વ-નાગદત્ત) આ અને <mark>ણાગદત</mark>્ત(પ્) એક છે.'

૧. આવહ. પૃ. ૫૬૫.

ગંધસમિદ્ધ (ગન્ધસમૃદ્ધ) અવરવિદેહમાં આવેલા ગંધારનું પાટનગર. રાજા મહબ્બલ(૩) ત્યાં રાજ કરતો હતો અને સયંબુદ્ધ(૩) તેનો મંત્રી હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૫, પિંડનિમ.પૃ.૧૪૧, આવમ.પૃ.૧૫૮.

ગંધહત્થિ (ગન્ધહસ્તિન્) શાસ્ત્રોનું વિશાલજ્ઞાન ધરાવનાર આચાર્ય.' તેમણે આયારંગ ઉપર એટલે કે તેના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ અધ્યયન સત્થપરિણ્ણા ઉપર, કઠિન ટીકા રચી હતી.'

૧. જીતભા. ૧૧૨, વ્યવભા.૩.૩૭૦ અને તેના ઉપર વ્યવમ.

૨. આચાશી.પૃ.૧, ૮૧.

ગંધહાર (ગન્ધહાર) એક અજ્ઞારિય (અનાર્ય) દેશ. ' આ અને ગંધાર(૧) એક છે.

૧. પ્રશ્ન. ૪, પ્રજ્ઞા.૩૭.

૧. જમ્બૂ.૮૬, જીવા.૧૪૭, સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૫, જીવામ. પૃ. ૨૬૩, સૂત્રશી.પૃ.૧૪૭.

૨. જમ્બૂ.૮૬, સ્થા.૫૯૦.

૧. ગંધાર (ગન્ધાર) ગંધહાર નામથી પજ્ઞ જાણીતું રાજ્ય' જ્યાં રાજા જ્ઞગ્ગઇ રાજ કરતો હતો.' તેની રાજધાની પુરિસપુર હતી.' આ દેશનો એક શ્રાવક મહાવીરની ચંદનની મૂર્તિને વંદન કરવા વીતિભય ગયો હતો.' ગંધારની એકતા પેશાવર અને રાવળપિંડી જિલ્લાઓથી બનેલા વર્તમાન પ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.'

૧.પ્રશ્ન.૪,પ્રજ્ઞા.૩૭. ૨.ઉત્તરા.૧૮.૪૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૨૯૯, આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૮,આવભા.૨૦૮. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૪.

3. ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૧૭૮, આવચૂ. ર. ૫. જિઓડિ. પૃ. દ૦.

૨. ગંધાર અવરવિદેહનો એક વિજય(૨૩). તેનું પાટનગર ગંધસમિદ્ધ હતું. રાજા મહબ્બલ(૩) ત્યાં રાજ કરતો હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૫, આવમ.પૃ.૧૫૮, આવહ.પૃ.૧૧૬.

૩. ગંધાર કાલિકેય જેવો જ દેશ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૨.

૧. ગંધારી (ગન્ધારી) (હ<mark>રિએસ</mark>) બલકોટ્ટની પત્ની અને મુનિ <mark>હરિએસ</mark>બલની અપરમાં.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૨.

૨. ગંધારી એક દેવી.^૧

૧. આવ.પૃ.૧૮, બૃભા. ૨૫૦૮.

૩. ગંધારી અંતગડદસાના પાંચમા વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન. ^હ

૧. અન્ત.૯.

૪. ગંધારી વાસુદેવ(૨) ક્રઙહ(૧)ની આઠ પટરાશીઓમાંની એક. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર અરિક્રશેમિ પાસે દીક્ષા લઈ શ્રમણી બની અને વીસ વર્ષ શ્રામણ્યની સાધના કરી મોક્ષ પામી.'

૧. અન્ત.૧૦, સ્થા.૬૨૬, આવ.પૃ.૨૮,કલ્પવિ.પૃ.૨૧૩.

ગંધાવઇ (ગન્ધાપાતિન્) જંબુદ્દીવના રમ્મગ(૫) ક્ષેત્રમાં આવેલો વટ્ટ-વેયઢ પર્વત. તે શારીકંતા નદીની પૂર્વમાં અને ણરકંતા નદીની પશ્ચિમમાં આવેલો છે. ૫ઉમા(૧૬) તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.' અન્ય સ્થાને જણાવાયું છે કે ગંધાવઇ હરિવાસ(૧)માં આવેલ છે³ અને અરુણ(૩) તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.³

૧. જમ્બૂ.૧૧૧, જીવા.૧૪૧, ભગઅ.પૃ.૪૩૬.

ર. સ્થા.૮૭,૯૨,૩૦૨, જીવામ.પૃ.૨૪૪. ૩. સ્થા.૮૭, ૩૦૨.

ગંધિલ પશ્ચિમ મહાવિદેહના ઉત્તરમાં આવેલા આઠ પ્રદેશોમાંનો સાતમો.¹

અવજુઝા તેનું પાટનગર છે.

૧. જમ્બૂ.૧૦૨.

ર. ગંધિલ દેવપવ્વય પર્વતનું શિખર.'

૧. જમ્બૂ.૧૦૨, સ્થા.૬૮૯.

૧. ગંધિલાવઈ (ગન્ધિલાવતી) પશ્ચિમ **મહાવિદેહ**ની ઉત્તરમાં આવેલા આઠ પ્રદેશોમાંનો છેલ્લો. **અઓજ્**ઝા(૧) તેનું પાટનગર છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૦૫, આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૫.

૨. ગંધિલાવઈ ગંધમાયણ પર્વતનું શિખર તેમજ **દેવપવ્વય** વગેરેનું શિખર. તે તે શિખર ઉપર રહેતા દેવનું નામ પણ તે જ છે.'

૧. જમ્બૂ.૮૬, ૧૦૨, સ્થા.૫૯૦, ૬૮૯.

૧. ગંભીર અંતગડદસાના પ્રથમ વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત.૧.

૨. ગંભીર બારવઇના રાજા વષ્ડ્રિ અને તેની રાણી ધારિણી(૫)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર અરિટ્ટિણેમિનો શિષ્ય બન્યો.બાર વર્ષના શ્રમણજીવનની સાધના પછી તે સેત્તુંજ પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો.'

૧. અન્ત.૨.

૩. ગંભીર ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

ગંભીરમાલિ<mark>ણી (ગમ્ભીરમાલિની) સીઓયા</mark> નદીની ઉત્તરે અને મંદર(૩) પર્વતની પશ્ચિમે આવેલા^૧ સુવગ્ગુ અને ગં<mark>ધિલ પ્ર</mark>દેશોની વચ્ચે વહેતી નાની નદી.^૧

૧. સ્થા. ૧૯૭, ૫૨૨. ૨. જમ્બૂ. ૧૦૨.

<mark>ગગણવલ્લભ</mark> (ગગનવલ્લભ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વેયડ્ઢ(૨) પર્વતના દક્ષિણ ભાગમાં ઉસભ(૧)ના પૌત્ર અને મહાકચ્છ(૧)ના પુત્ર વિષ્ઠમિએ વસાવેલું નગર.'

૧. જમ્બૂ.૧૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૮.

૧. ગગ્ગ (ગાર્ગ્ય) **ગોયમ**(૨) ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક.'

૧. સ્થા.૫૫૧.

૨. ગગ્ગ ગગ્ગ(૧) ગોત્રના આચાર્ય. પોતાના ઉદ્ધત શિષ્યોથી તે કંટાળી ગયા હતા. તેથી તે એકાન્તમાં ધ્યાન કરવા લાગ્યા.'

૧. ઉત્તરા. ૨૭.૧, ઉત્તરાશા. પૃ.૫૫૦.

ગચ્છાયાર (ગચ્છાચાર) ૧૩૭ ગાથાઓનો બનેલો એક પઇણ્ણગ ગ્રન્થ.' તે

મહાણિસીહકપ્પ અને **વવહાર** ઉપર આધારિત છે.^ર જૂથમાં (ગચ્છમાં) રહેવાથી થતા લાભનું તે પ્રધાનપણે નિરૂપણ કરે છે.³ જુઓ **પઇણ્ણગ**.

૧. ગચ્છા.પૃ.૪૨. ૨. ગચ્છા.ગા,૧૩૫. ૩. ગચ્છાવા.પૃ.૧. **ગજકષ્ટ્રણ** (ગજકર્ણ) જુઓ **ગયકણ્ણ.**^૧

૧. જીવા. ૧૧૨.

ગણધર તિત્થંકરનો પ્રધાન શિષ્ય' અને શ્રમણોના ગણનો નાયક. ' તિત્થંકર જે ઉપદેશે છે તેને તે સહેલાઇથી સમજી જાય છે. ' દરેક તિત્થંકરને કેટલાક ગણધરો હોય છે. તિત્થયર મહાવીરને અગિયાર ગણધર હતા, ' જયારે પાસ(૧)ને આઠ' અને ઉસહ(૧)ને ચોરાસી હતા. ' તિત્થંકર જે ઉપદેશે છે તેના આધારે ગણધરો સુત્તની રચના કરે છે (અત્થં માસફ अरहा सुत्तં गંથંતિ गणहरા), ' અર્થાત્ ગણધરો તિત્થંકરના ઉપદેશને વ્યવસ્થિત ભાષાનો આકાર આપીને દુવાલસંગનું રૂપ આપે છે. ' ગણધરો દુવાલસંગના, ચૌદ પુવ્વના કે ગણિપિડગના જ્ઞાનના ધારક છે. ગણધરો ઉપદેશોને અર્થાત્ પવયણને વધુમાં અર્થઘટન કરી વિસ્તારથી વિગતવાર સમજાવે છે. '

- ૧.ંજીતભા.૨૪૭૧-૭૫, કલ્પવિ.પૃ. ૨૯૦, કલ્પધ.પૃ.૧૯૩.
- ર. આવચૂ.૧.પૃ.૮૬, ઉત્તરાચૂ.પૃ. ૨૭૦, ઉત્તરાશા.પૃ.૪૫૦, આચાશી. પૃ.૩૫૩.
- ૩.વિશેષા.૧૦૬૯.
- ૪.વિશેષા.૨૫૦૪થી આગળ, નન્દિ. ૨૦-૨૧, નન્દિચૂ.પૃ.૭, આવનિ. ૬૪૪થી આગળ, આચાશી.પૃ.૧૭૯, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૭.

૬. જમ્બૂ.૩૧.

- ૭. સૂત્રનિ.૧,૧૮, આવનિ.૯૦,૯૧,વિશેષા. ૧૦૭૦,૧૧૦૦,૧૧૨૪-૩૦, જીતભા. ૨૪૭૫, જીવામ.પૃ.૨. કલ્પવિ.પૃ.૧૮૩, સૂત્રશી. પૃ.૬-૭, નન્દિહ.પૃ.૮૮.
- ૮. આવચૂ.૧.પૃ.૩૩૭, વિશેષા.૫૫૩, વિશેષાકો.પૃ.૨૦૧.
- ૯. આવનિ.૮૨,૨૭૦,૬૫૮,વિશેષા. ૧૦૬૭,૧૬૯૦, આવચૂ.૧.પૃ.૮૬, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૮.

પ.સમ.૮, સ્થા.૬૧૭.

ગણંહર (ગણધર) જુઓ ગણધર.'

૧. વિશેષા.૨૯૫૮, આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૬.

ગક્ષિપિડગ (ગક્ષિપિટક) **દુવાલસંગનું** બીજું નામ.'

૧. નન્દિ.૫૮, સમ.૧૩૬, સૂત્ર.૨.૧.૧૧.

- ગણિય (ગણિત) વેસવાડિયગણના ચાર કુળોમાંનું એક.'
 - ૧, કલ્પ.પૃ.૨૬૦.

ગણિયલિવિ (ગણિતલિપિ) અઢાર **બંભી**(૨) લિપિઓમાંની એક.' આ ગાણિતિક અંકોની લિપિ છે. રપ૪

૧. સમ.૧૮, પ્રજ્ઞા.૩૭.

ગણિવિજ્જા (ગણિવિદ્યા) આ એક **અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ** આગમગ્રન્થ છે.' તે ૮૨ ગાથાઓનો બનેલો છે.' તે મોટે ભાગે શુભ અને અશુભ દિવસો, નક્ષત્રો, ગ્રહો, શુકનો વગેરેનું નિરૂપણ કરતો જ્યોતિષ વિશેનો ગ્રન્થ છે.' જેઓ **પઇણ્ણગ.**

૧.પાક્ષિ. પૃ.૪૩, નન્દિ.૪૪. ૩. નન્દિહ.પૃ.૭૧, નન્દિચૂ.પૃ.૫૮, ૨.ગબ્રિ.પૃ.૭૫. નન્દિમ.પૃ.૨૦૫.

ગદતોય (ગર્દતોય) પાંચમા સ્વર્ગ **બંભકપ્પ**ને ઘેરતી આઠ કૃષ્ણ રેખાઓની મધ્યમાં આવેલા સ્વર્ગીય વાસસ્થાનોમાં વસતા **લોગંતિય** દેવોના નવ વર્ગોમાંનો એક વર્ગ.'

૧. સ્થા.૬૨૩,૬૮૪, સમ.૭૭,૫૭૬, આવનિ.૨૧૪, વિશેષા.૧૮૮૪.

૧. ગદભ (ગર્દભ) આ અને ગદભિલ્લ એક છે.^૧

૨. ગદ્દભ આ અને દગભાલગદ્દભ એક છે. '

ગદ્દભગ (ગર્દભક) આ અને ગદ્દભિલ્લ એક છે.'

૧. તીર્થો. ૬૨૩.

૧. ગદભાલિ (ગર્દભાલિ) **કંપિલ્લપુર**ના રાજા **સંજયને** પ્રતિબોધ કરનાર સાધુ.^૧ ૧. ઉત્તરા.૧૮,૧૯, ઉત્તરાનિ.પૃ.૪૩૯, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૪૮.

૨. ગદભાલિ જે <mark>ખંદઅ</mark>(૨)ના ગુરુ હતા તે **સાવત્થીના** પરિવ્રાજક.'

૧. ભગ.૯૦.

ગદભિલ્લ (ગર્દભિલ્લ) તે ઉજ્જેણીના રાજા હતા. તે જવ(૧)ના પુત્ર હતા અને અડોલિયાના ભાઈ હતા. પોતાની બેન અડોલિયાને ભૂર્ગભના ઓરડામાં પૂરી દઇ તેની સાથે અવૈધ લૈંગિક યા જાતીય સંબંધ સ્થાપવામાં ગદભિલ્લને મદદ કરનારો દીહપક્ર તેનો મંત્રી હતો. ત્યાર પછી શ્રમણ તરીકે જવે ચતુરાઈથી દીહપક્રને ગદભિલ્લ વડે મરાવ્યો કારણ કે દીહપક જવનો જીવ લેવા ઇચ્છતો હતો.' ગદભિલ્લે આચાર્ય કાલગ(૧)ની બેનનું અપહરણ કર્યું હતું.' વિગત માટે જુઓ કાલગ (૧).

૧. બૃભા.૧૧૫૫-૧૧૫૬, બૃક્ષે. ૩૫૯-૩૬૧.

ર. નિશીચૂ.૩.પૃ.૫૯, તીર્થો. ૬૨૩, કલ્પધ.પૃ.૧૩૧.

ગબ્ભ (ગર્ભ) વિયાહપણ્ણત્તિના ઓગણાંસમા શતકનો બીજો ઉદેશક.'

૧. ભગ.€૪૮.

ગયઉર (ગજપુર) જુઓ ગ**યપુર.**'

૧. આવનિ.૩૨૨, ઉત્તરાનિ.પૃઁ.૧૦૯.

૧. બૃભા.૧૧૫૫.

૧. ઋષિ (સંગ્રહણી).

<mark>ગયકણ્લ</mark> (ગજકર્શ) એક <mark>અંતરદીવ</mark> તેમજ એક અ<mark>ણારિય</mark> (અનાર્ય) જાતિ અને તેનો દેશ.^૧

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૬, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩, જીવા.૧૧૨, સ્થા.૩૦૪, નન્દિમ.પૃ.૧૦૩. ગયગ્ગ અથવા ગયગ્ગપય (ગજાગ્ર અથવા ગજાગ્રપદ) દસણ્ણપુર પાસે આવેલો પર્વત.^૧તે અને ઈંદપય એક છે.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૭.

ગયપુર (ગજપુર) હત્થિણાઉરનું બીજું નામ. તે કુરુ(૨) દેશનું પાટનગર હતું.^૧ તિત્થયર સંતિ, કુંથુ(૧) અને અર આ નગરમાં જન્મ્યા હતા.^ર આ જ નગરમાં ઉસહ(૧)એ સેજ્જંસ(૩) પાસેથી પોતાની સૌપ્રથમ ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરી હતી.³ આ નગર કુરુદત્તસુય, સંખ(૬), કણેરુદત્ત વગેરેનું જન્મસ્થાન હતું.^૪ તેની એકતા દિલ્હીની ઉત્તરપૂર્વમાં મેરઠ જિલ્લામાં આવેલા એક સ્થળ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^૫ જુઓ હત્થિણાઉર.

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૧૦૯,	આવમ.પૃ.૨૨૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૮,
પ્રજ્ઞા.૩૭, કલ્પધ.પૃ.૧૫૩. સૂત્રશી.	આવચૂ.૧.૫ૃ.૩૨૩.
યુ.૧૨૩.	૪. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૭, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૧,
૨.તીર્થો. ૫૦૫-૭, ઉત્તરાક.પૃ.૩૩૨.	મર.૪૯૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૦૯, ૩૭૭.
૩. આવનિ.૩૨૨, કલ્પશા.પૃ.૧૮૩,	૫. એજિઈ. પૃ. ૫૦.

ગયમુહ (ગજમુખ) એક **અજ્ઞારિય**(અનાર્ય) જાતિ અને તેમનો દેશ. '

૧. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

૧. ગયસુકુમાલ (ગજસુકુમાર) સોરિયપુરના વસુદેવ અને તેમની પત્ની દેવઈનો પુત્ર. વાસુદેવ(૨) કહ્ય(૧) તેના મોટાભાઈ હતા. તેના વિવાહ સોમિલ(૧)ની પુત્રી સોમા(૧) સાથે નક્કી થયા હતા પરંતુ લગ્ન થાય તે પહેલાં જ તે સંસાર ત્યાગી તિત્થયર અરિક્રિષ્ટ્રેમિના શિષ્ય બની ગયા. જે દિવસે સંસાર ત્યાગ્યો તે દિવસથી જ તે સ્મશાનભૂમિમાં ધ્યાનની સાધના કરવા લાગ્યા. તે રસ્તેથી પસાર થતા સોમિલે તેમને ધ્યાનવસ્થામાં જોયા. સોમિલને તેમના ઉપર ઉગ્ર ક્રોધ થયો. તેથી વૈરવૃત્તિથી પ્રેરાઈ સોમિલે ધ્યાનસ્થ ગજસુકુમાલના માથા ઉપર માટ્ટીની પાળી બાંધી તેમાં બળબળતા અંગારા ભર્યા. ગજસુકુમાલે વેદના શાન્ત ચિત્તે સહન કરી અને તે જ રાતે મોક્ષ પામ્યા. બીજી બાજુ બીજે દિવસે કહ્યના ભયના કારણે સોમિલ ભાંગી પડ્યો અને મરણ પામ્યો.'

૧. અન્ત.૬, આવચૂ.૧.પૃ.૩૫૫,૩૫૮,૩૬૨,૩૬૪-૬૫, ૫૩૬, વ્યવભા.૪.૧૦૫, બૃભા. ૬૧૯૬, મર. ૪૩૧-૩૨, આચાશી.પૃ.૨૫૫, સ્થાઅ.પૃ.૨૮૧. ૨. ગયસુકુમાલ વેપારીનો પુત્ર. તે સંસાર છોડી શ્રમણ બન્યો. એક વાર જ્યારે તે ધ્યાન કરતા હતા ત્યારે એક મુસાફરે માર્ગ વિશે પૂછ્યું. ઉત્તર ન મળવાથી તે વટેમાર્ગુએ તેમને જમીન પર પછાડ્યા અને પછી તેમના આખા શરીર ઉપર હથોડા વડે ખીલા મારી શરીરને ચાળણી જેવું કરી નાંખ્યું. તેમણે પીડા શાન્ત ચિત્તે સહન કરી અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.⁹

૧. સંસ્તા.૮૭.

ગયસૂમાલ (ગજસુકુમાર) જુઓ ગયસુકુમાલ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૬૨.

ગરાઇ અથવા ગરાદિ (ગરાદિ) અગિયાર કરણમાંનું એક.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૩, સૂત્રનિ.૧૧.

ગ**રુડ** અથવા ગ**રુલ** (ગરુડ) **દેવકુરુ** ક્ષેત્રમાં આવેલા **કૂડસામલિ** વૃક્ષ ઉપર વસતો દેવ.' ૧. જમ્બૂ.૧૦૦, સ્થા.૮૬, ૭૬૪. સમ.૮.

ગરુલ વેણુદેવ (ગરૂડ વેણુદેવ) આ અને ગરૂલ એક છે.

૧. સ્થા. ૭૬૪.

 ગરુલોવવાય (ગુરુડોપપાત) એક અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રન્થ.¹ તે બાર વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળા સાધુને ભણાવવા માટે છે.³ હાલ તે અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયો છે.

૧. પાક્ષિ.પૃ.૪૫, નન્દિ.૪૪, નન્દિચૂ.પૃ. ૫૯-૬૦, નન્દિમ.પૃ.૨૦૨થી આગળ.

૨. વ્યવ.૧૦.૨૬.

૨. ગરુલોવવાય સંખેવિતદસાનું એક અધ્યયન.^૧

૧. સ્થા. ૭૫૫.

ગવેધુઆ (ગવેધુકા) **ચારણગણ(૨)**ની ચાર શાખાઓમાંની એક.*

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૯.

ગહ (ગ્રહ) જોઇસિય દેવોના પાંચ વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. આ વર્ગમાં ગ્રહો આવે છે.' કુલ અક્ટ્યાસી ગ્રહો છે. જંબુદ્દીવ ઉપર આમાં ો દરેક ગ્રહ બમશી સંખ્યામાં મળે છે.' પ્રત્યેક ગ્રહદેવને ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે – વિજયા (૧૩), વેજયંતી(૮), જયંતી(૫) અને અપરાજિયા(૮).' આ અક્ટ્યાસી ગહો ચંદ(૧) અને સૂર(૧)ના કુટુંબના સભ્યો છે.' પ્રત્યેક ગહનું માપ અડધા યોજનનું છે.'

અક્રયાસી ગહોનાં નામ નીચે પ્રમાશે છે[•]-- (૧) ઈંગાલઅ, (૨) વિયાલઅ, (૩) લોહિયાંક, (૪) સણિચ્ચર, (૫) આહુણિય, (૬) પાહુણિય, (૭) કણ, (૮) કણઅ,

(c) કા કા કા ગ (90) કા ગ (93) (93) (93) (93)સહિય. (૧૪) અસ્સાસણ. (૧૫) કજ્જોવઅ, (૧૬) કવ્વરઅ, (૧૭) અયકરઅ, (92) $\underline{i}_{\underline{k}}$ $\underline{i}_{\underline{k}}$ $\underline{i}_{\underline{k}}$ $(96)_{\underline{k}}$ $\underline{i}_{\underline{k}}$ $\underline{i}_{\underline{k}}$ $\underline{i}_{\underline{k}}$ $(96)_{\underline{k}}$ $\underline{i}_{\underline{k}}$ $\underline{i}_{\underline$ કંસ(૧), (૨૩) કંસણાભ, (૨૪) કંસવણ્ણાભ, (૨૫) ણીલ(૧), (૨૬) ણીલોભાસ, (૨૭) રૂપ્પ, (૨૮) રૂપ્પોભાસ, (૨૯) ભાસ, (૩૦) ભાસરાસિ, (૩૧) તિલ, (૩૨) તિલપુષ્કવણ્ણ, (33) દગ (9), (38) દગવણ્ણ, (34) કાય(9), (3ϵ) વંધ, (39) ઇંદગ્ગિ, (32) ધૂમકેઉ, (32) હરિ(3), (80) પિંગલઅ(2), (89) બુધ, (82) સ (5), (83) બહસ્સતિ, (88) રાહુ, (84) અગત્થિ, (85)માણવઅ(૩), (૪૭) કામકાસ, (૪૮) ધુર, (૪૯) પમુહ, (૫૦) વિયડ, (૫૧) વિસંધિકપ્પેલ્લઅ, (૫૨) પઇલ્લ, (૫૩) જડિયાલઅ, (૫૪) અરુણ(૧), (૫૫) અગ્ગિલઅ, (૫૬) કાલ(૨), (૫૭) મહાકાલ(૧૧), (૫૮) સોત્થિય(૧), (૫૯) સોવત્થિઅ, $(\epsilon 0)$ વદ્ધમાણગ, $(\epsilon 1)$ પલંબ, $(\epsilon 1)$ નિચ્ચાલોગ, $(\epsilon 3)$ નિચ્ચજ્જોત, (ह४) सयंपल(५), (ह५) ઓભાસ, (हह) સેયંકર, (ह७) ખેમંકર(૨), (ε૮) આભંકર, (ϵc) પબ્ભંકર(3), (90) અરઅ(૧), (9૧) વિરઅ(૧), (9૨) અસોગ(2), (93) વીતસોગ(2), (98) વિમલ (ϵ) , (94) વિવત્ત, (9 ϵ) विवत्थ, (७७) विसास(१), (७८) सास(१), (७८) सुव्वय(४), (८०) અષિયદિ(૨), (૮૧) એગજડિ, (૮૨) દુજડિ, (૮૩) કર, (૮૪) કરિઅ, (૮૫) રાય, (૮૬) અગ્ગલ, (૮૭) પુષ્કકેતુ(૧) અને (૮૮) ભાવકેતુ.

૧.સ્થા. ૪૦૧.	૪. સમ.૮૮, સૂય.૯૧.
૨.સ્થા.૯૦, જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૧૦૦,	૫. દેવે.૮૯, જમ્બૂ.૧૬૫, જીવા.૧૯૮.
૧૦૭, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯,જમ્બૂશા.	૬. સૂર્ય.૧૦૭, સૂર્યમ.પૃ.૨૮૫-૨૯૬, સ્થા.
પૃ.પ૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-	૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯, જમ્બૂ.૧૭૦,
૨૯€.	જમ્બૂશા.પૃ.પઉ૪-પઉપ.
૩.ભગ.૪૦૬,સ્થા.૨૭૩,જીવા.૨૦૪,	
જમ્બૂ.૧૭૦.	

ગાગલિ કંપિલ્લપુરના રાજા પિઢર અને તેની રાશી જસવઈ(૧)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી ઈંદભૂઇનો શિષ્ય બન્યો. જયારે તે મહાવીરને મળવા જઈ રહ્યો હતો ત્યારે તેને કેવળજ્ઞાન થયું.'

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ. ૩૨૧થી આગળ, દશચૂ.પૃ.૫૨, ઉત્તરાક.પૃ.૨૧૫.

ગાથા સૂયગડનું સોળમું અધ્યયન.' આ અને ગાહાસોલસમ એક છે.'

૧. સમ.૨૩

ર. સમ.૧૬.

ગામાગ અથવા ગામાય (ગ્રામાક) એક સત્નિવેશ જેની મુલાકાત <mark>મહાવીરે</mark> લીધી હતી. ત્યાં એક જકુખ વડે મહાવીરની પૂજા કરવામાં આવી હતી.'

ગાય એક <mark>અણારિય</mark> (અનાર્ય) દેશ. ^૧ આ અને કાય(૨) એક જણાય છે. ^૨

૧. પ્રશ્ન. ૪. ૨. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

ગાહાવઈ (ગ્રાહવતી) **શીલવંત** પર્વતમાંથી નીકળતી નાની નદી. તે **સુકચ્છ**(૧) અને મહાકચ્છ(૨) પ્રદેશોને એકબીજાથી અલગ કરે છે અને પોતાને મળનારી અક્રયાવીસ હજાર નદીઓ સાથે **સીતા** નદીમાં ભળી જાય છે. તે મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરપૂર્વમાં વહે છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૫, સ્થા.૧૯૭, ૫૨૨.

<mark>ગાહાવઈકુંડ</mark> (ગ્રાહવતીકુષ્ડ) <mark>શ્રીલવંત</mark> પર્વતની દક્ષિષ્ઠ સીમા ઉપર આવેલું સરોવર. ગાહાવઈ નદીનો ધસમસતો પ્રવાહ તેમાં પડે છે.'

૧. જમ્બૂ.૯૫.

ગાહાવઈદીવ (ગ્રાહવતીદ્વીપ) ગાહાવઈકુંડની મધ્યમાં આવેલો દ્વીપ.'

૧. જમ્બૂ. ૯૫.

ગાહાસોલસઅ (ગાથાષોડશક) જેની અંદર (અર્થાત્ જેના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધમાં) સોળમું અધ્યયન ગાથા છે તે, એટલે કે **સૂયગડ.**'

૧. સમ.૧૬, સૂત્રનિ. ૧૪૧, ઉત્તરા.૩૧.૧૩, પાક્ષિ.ષૃ.૬૭, પ્રશ્નઅ.પૃ.૧૪૪. ગિરફલ્લિગા (ગિરિપુષ્પિતા) આ અને ગિરિફલ્લિગામ એક છે.'

વ. નિશીચૂ.૩.પુ.૪૧૯.

ગિરિ એક આચાર્ય. ' આ અને આચાર્ય મહાગિરિ એક જણાય છે.

૧. આવ.પૃ.૨૭.

ગિરિકુમાર ચુલ્લહિમવંત પર્વતના એક શિખરના અધિષ્ઠાતા દેવ.' આ અને ચુલ્લહિમવંતગિરિકુમાર એક છે.

૧. જમ્બૂ.૭૫.

ગિરિજણ્ણ (ગિરિયજ્ઞ) કોંકણમાં ઉજવાતો ઉત્સવ.'

૧. બૃભા. ૨૮૫૫.

ગિરિભ્રગર (ગિરિનગર) સુરક દેશમાં ' આવેલા ઉજ્જેંત પર્વત પાસેનું નગર. ' કોડીસર નામનો વેપારી આ નગરનો હતો.' કેટલાક ચોરોએ આ નગરની ત્રણ

વે. આવનિ.૪૮૭, આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૨, વિશેષા.૧૯૪૧, કલ્પધ.પૃ.૧૦૭, કલ્પવિ. પૃ. ૧૬૬.

સ્ત્રીઓનું ઉજ્જેંત પર્વત ઉપરથી અપહરણ કરી તેમને <mark>પારસકૂલ</mark>માં વેચી દીધી હતી.ત્યાં તે સ્ત્રીઓએ વેશ્યાનો ધંધો સ્વીકારી લીધો.[×] આ નગરની એકતા વર્તમાન જૂનાગઢ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^પ

૧.જીવામ.પૃ.પ૬.	૩. વિશેષાકો. પૃ. ૨૭૮.
૨.આવચૂ.૨.પૃ.૨૮૯, ૧.પૃ.૭૯,	૩. વિશેષાકો. પૃ. ૨૭૮. ૪. આવચૂ.૨.પૃ.૨૮૯.
આચાચૂ.પૃ.૩૩૯, ૩૫૯.	૫. જિઓડિ. પૃ. ૬૬.

ગિરિતડગ (ગિરિતટક) ચક્કવટિ બંભદત્ત (૧)એ જેની મુલાકાત લીધી હતી તે સ્થળ.' ૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

ગિરિફુલ્લિગામ (ગિરિપુષ્પિતગ્રામ) **કોસલ** દેશનું નગર.' પોતાના શિષ્યો સાથે આચાર્ય **સીહ**(૬) આ નગરમાં આવ્યા હતા.' **ઇંદદત્ત(**૬) નામનો વેપારી આ નગરનો હતો.³

૧.જીતભા.૧૩૯૫, પિંડનિ.૪૬૧, | ૨. પિંડનિમ.પૃ.૧૩૪-૧૩૬. નિશીચૂ.૩.પૃ.૪૧૯. | ૩. નિશી. ૪૪૪૬-૫૨.

ગિરિફુલ્લિય (ગિરિપુષ્પિત) આ અને <mark>ગિરિફુલ્લિગામ</mark> એક છે.^{*}

૧. પિંડનિ. ૪૬૧.

ગિરિરાય (ગિરિરાજન્) મંદર(૩) પર્વતનું બીજું નામ.'

૧. જમ્બૂ. ૧૦૯, સમ.૧૬, સૂર્ય.૨૬.

ગીયજસ (ગીતયશસ્) વંતર દેવોના ગંધવ્વ વર્ગના દેવોના બે ઇન્દ્રોમાંનો એક. તેની ચાર મુખ્ય પત્નીઓ આ છે – **સુધોસા**(૨), વિમલા(૨), સુસ્સરા(૪) અને સરસ્સઈ(પ). આ જ નામો ગીયરઇ(૧)ની મુખ્ય પત્નીઓનાં છે.'

૧. પ્રજ્ઞા. ૪૮, ભગ. ૧૬૯, ૪૦૬, સ્થા.૯૪.

. ૧. ગીયરઇ (ગીતરતિ) ગંધવ્વ દેવોના બે ઇન્દ્રોમાંનો એક. ' જુઓ ગીયજસ.

૧. પ્રજ્ઞા.૪૮, ભગ.૧૬૯, ૪૦૬, સ્થા.૯૪.

૨. ગીયરઇ ચમર(૧)ની આજ્ઞામાં રહેલા ગાયકોના વૃંદનો નાયક. ધ

૧. સ્થા. ૫૮૨.

ગીયરઇપ્પિય (ગીતરતિપ્રિય) ગાન દ્વારા આજીવિકા મેળવતા એક પ્રકારના સમગ્ન(૧) પરિવ્રાજકો.'

૧. ઔપ.૩૮**, ઔપઅ.પૃ**.૯૨.

ગુચ્છ વિયાહપણ્ણત્તિના એકવીસમા શતકના ચોથા વર્ગના દસ અધ્યયનોમાંનું એક અધ્યયન.'

૧.ભગ. ૬૯૧.

- ગુજ્ઝગ (ગુહ્યક) ભવણવઇ દેવોનું બીજું નામ.'
 - ૧. દશ.૯.૨.૧૦-૧૧, દશચૂ.પૃ.૩૧૨, દશહ.પૃ.૨૪૯.
- **ગુટમાહિલ** (ગોષ્ઠામાહિલ) જુઓ **ગોટામાહિલ**.'
 - ૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૫૩.

<mark>ગુડસત્થ (</mark>ગુડસાર્થ) એક યક્ષે મચાવેલ ઉત્પાતને શાન્ત કરવા જ્યાં આચાર્ય <mark>ખઉડ</mark> ગયા હતા તે નગર.^૧ તે ભરૂચથી દૂર ન હોવાનું સૂચવવામાં આવ્યું છે.^૨

- ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૨. ૨. લાઇ.પૃ.૨૮૬.
- ગુણંધર (ગુણન્ધર) એક આચાર્ય જેમનો શિષ્ય ગોવિંદ બ્રાહ્મણ હતો.¹
 ૧. મનિ.પૃ.૨૧૭.
- **૨. ગુણંધર** એક આચાર્ય જેમનો શિષ્ય રાજકુમાર **સંખ**(૮) બન્યો હતો.'
 - ૧. ઉત્તરાક.પૃ.૨૩૫.

ગુણચંદ (ગુણચન્દ્ર) સાગેયના રાજા ચંડવડેંસઅનો પુત્ર અને મુણિચંદ(૨)નો ભાઈ. પોતાના પિતાના મૃત્યુ પછી તેણે તે નગરના રાજા તરીકે કાર્યભાર સંભાળી લીધો. તેની સાવકી માને આ ન ગમ્યું. તેથી તે સાવકી માએ તેને ઝેર આપી મારી નાખવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કર્યો. આ ઘટનાએ તેનામાં એટલી બધી ઘૃણા જન્માવી કે તે સાવકાભાઈને રાજ આપી, સંસાર છોડી, સાગરચંદ(૩)નો શિષ્ય બની ગયો. પછી તે જ્યાં મુણિચંદ શાસન કરતા હતા તે ઉજ્જેણી નગરમાં ગયો. ત્યાં તેણે રાજકુમાર અને પુરોહિતપુત્રને બોધ આપી પોતાના શિષ્યો બનાવી લીધા.'

 આવચૂ. ૧. પૃ. ૪૯૨-૪૯૩. આવહ. પૃ. ૩૬૬ અનુસાર ગુષ્ટચંદનો ભાગ સાગરચંદ ભજવે છે.

ગુ<mark>ણવતી મહાવિદે</mark>હના <mark>પુક્રખલાવઇ(૧) પ્રદેશના પુંડરીગિણી(૧)</mark> નગરના ચક્કવ**િ્રિ** વઇરસેણ(૨)ની પત્ની.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૨.

ગુણસિલ (ગુણશીલ) જુઓ **ગુણસિલઅ**.'

૧. વિશેષા.૨૮૩૪, ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૫૮.

ગુજ્ઞસિલઅ (ગુજ્રશીલક) **રાયગિહની** ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું ઉદ્યાન તેમજ ચૈત્ય. 'અહીં **મહાવીર** આવ્યા હતા. '

૧. નિર. ૧. ૧, ૩. ૧, ભગ. ૬, ઉપા. ૪૬, નિશીભા. ૫૫૯૮. આવભા. ૧૨૮, ઉત્તરાનિ. અને ર. જ્ઞાતા. ૨૧, અન્ત. ૧૨, દશા. ૧૦.૧, ઉત્તરાશા. પૃ. ૧૫૮, વિશેષા. ૨૮૩૪, ૧૦.૯.

२६०

ગુણસીલ (ગુણશીલ) જુઓ **ગુણસિલઅ**.'

૧. અન્ત.૧૨, જ્ઞાતા.૧૪૬.

ગુπ (ગુપ્ત) દોગિદ્ધિદસાનું દસમું અધ્યયન. '

૧. સ્થા. ૭૫૫.

ગુત્તિસેણ (ગુપ્તિસેન**) જંબુદીવના એરવય(૧)** ક્ષેત્રના સોળમા **તિત્થંકર.** [•] તેમના બદલે **દીહસેણ**(૪)નો પણ ઉલ્લેખ મળે છે. [•]

૧. સમ.૧૫૯. ૨. તીર્થો. ૩૩૦.

ગુમ્મ (ગુલ્મ) વિયાહપણ્ણત્તિના બાવીસમા શતકના પાંચમા વર્ગના દસ અધ્યયનોમાંનું એક.^૧

૧. ભગ. ∉૯૧.

ગુરુઅ (ગુરુક) **વિયાહપણ્લત્તિ**ના પ્રથમ શતકનો નવમો ઉદ્દેશક.*

ગુલ (ગુડ) **વિયાહપણ્લત્તિ**ના અઢારમા શતકનો છકો ઉદ્દેશક.' ૧. ભગ. ૬૧૬.

ગૂઢદંત અણુત્તરોવવાઇયદસાના બીજા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.

૧. અનુત્ત.૨૨.

૨. ગૂઢદંત રાજા સેષ્ડિઅ(૧) અને તેની રાણી ધારિણી(૧)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો અને સોળ વર્ષ શ્રમણજીવનનો સંયમ પાળ્યા પછી મરીને અણુત્તર સ્વર્ગીય વાસસ્થાનોમાંના (વિમાનોમાંના) એકમાં દેવ તરીકે જન્મ્યો. વધુ એક ભવ કરીને તે મોક્ષે જશે.'

૧. અનુત્ત.૨.

૩. ગૂઢદંત જંબુદીવના ભરહ (૨) ક્ષેત્રના ત્રીજા ભાવી ચક્કવટ્ટિ.'

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૨૪.

૪. ગૂઢદંત (ગૂઢદન્ત) એક અંતરદીવ. ધ

૧. પ્રજ્ઞા.૩૬, સ્થા.૩૦૪, નન્દિમ.પૃ.૧૦૪.

ગેરુઅ (ગૈરિક) જુઓ **ગેરુય**.'

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૪૧૪.

ગેરુય (ગૈરિક) પાંચ **સમગ્ન**(૧) સંપ્રદાયોમાંનો એક.' ગેરુય સમજ્ઞો પરિવાજકો હતા અને તેઓ ગેરુથી રંગેલા વસ્ત્રો પહેરતા હોવાથી ગેરુય નામે જાજ્ઞીતા હતા.'

૧. પિંડનિ. ૩૫૮, ૪૪૫, આચાશી.પૃ.૩૨૫, સ્થાઅ.પૃ.૯૪, વિપાઅ.પૃ.૭૬,

૨. પિંડમ.પૃ.૧૩૦, બૃચૂ.૩.પૃ.૪૧૪.

૧. ભગ. ૩.

२हर

ગેવિજ્જ (પ્રૈવેય) આ અને ગેવિજ્જગ એક છે.'

૧. ઉત્તરા. ૩૬.૨૧૦, સ્થા.૨૩૨.

ગેવિજ્જગ અથવા ગેવિજ્જય (પ્રૈવેયક) જેમનું સમૂહવાચક નામ પજ્ઞ ગેવિજ્જ યા ગેવિજ્જગ યા ગેવિજ્જય છે તે નવ સ્વર્ગીય વાસસ્થાનોમાં (વિમાનોમાં)વસતા દેવોનો વર્ગ. આ નવ સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો (વિમાનો) આ પ્રમાજ્ષે છે – ભદ(૧૪), સુભદ(૭), સુજાત(૧), સોમજ્ઞસ(૧), પિયદરિસજ્ઞ(૨), સુદંસજ્ઞ(૧૭), અમોહ(૧), સુપ્પબુદ્ધ અને જસોધર(૧૪). ખા સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો (વિમાનો) અણુત્તર સ્વર્ગીય વાસસ્થાનોની (વિમાનોની) નીચે આવેલાં છે. આ નવમાંથી પ્રથમ ત્રજ્ઞ નીચે છે, પછીનાં ત્રજ્ઞ મધ્યમાં છે અને છેલ્લાં ત્રજ્ઞ ટોચે છે. 'આમ તેઓ ત્રજ્ઞ સ્તરો યા કાંડો બનાવે છે–હિટ્ટિમગેવિજ્જ, મજૂઝિમગેવિજ્જ અને ઉપરિમગેવિજ્જ.³ તેમના વળી પાછા ત્રજ્ઞ ત્રજ્ઞ પેટાવિભાગો થાય છે —(૧) હિટ્ટિમહિટ્ટિમ-, હિટ્ટિમમજૂઝિમ-, હિટ્ટિમઉવરિમ-, (૨) મજૂઝિમહિટ્ટિમ-, મજૂઝિમમજૂઝિમ-, મંજૂઝિમઉવરિમ-, (૩) ઉવરિમહિટ્ટિમ-, ઉવરિમમજૂઝિમ-, અને ઉવરિમઉવરિમ-ગેવિજ્જગ.[×] ગેવિજ્જગ દેવો સમાન હોય છે, તે બધા પદ, બળ વગેરે બાબતોમાં સમાન હોય છે. ' તેમના વાસસ્થાનોની (વિમાનોની) ઊંચાઈ એક હજાર યોજન છે. '

૧.સ્થા.૬૮૫, ઉત્તરાશા.પૃ.૭૦૨,	૩. સ્થા. ૨૩૨. ૪. ઉત્તરા.૩૬.૨૧૧-૨૧૩, પ્રજ્ઞા.૩૮. ૫. પ્રજ્ઞા.૩૮, સ્થા.૯૪, અનુ.૧૩૩. ૬. સ્થા. ૭૭૫, સમ. ૧૧૩.
અનુહે.પૃ.૯૧, ઉત્તરા.૩૬.૨૧૧,	૪. ઉત્તરા.૩૬.૨૧૧-૨૧૩, પ્રજ્ઞા.૩૮.
પ્રજ્ઞા.૩૮, સ્થા.૨૩૨.	૫. પ્રજ્ઞા.૩૮, સ્થા.૯૪, અનુ.૧૩૩.
૨.પ્રજ્ઞા.૩૮, સ્થા.૨૩૨, સમ.૨૨-	૬. સ્થા. ૭૭૫, સમ. ૧૧૩.
૩૦, અનુ.૧૩૯.	

<mark>ગેવેજ્જ</mark> (પ્રૈવેય) જુઓ **ગેવિજ્જગ**.'

૧. સમ.૨૪.

<mark>ગેવેજ્જઅ</mark> (પ્રૈવેયક) જુઓ <mark>ગેવિજ્જગ.</mark>՝

૧. સમ.૨૮.

ગેવેજ્જગ (પ્રૈવેયક) જુઓ **ગેવિજ્જગ**.'

૧. સમ.૨૫.

ગેવેજ્જય (ગ્રૈવેયક) જુઓ ગેવિજ્જગ.'

૧. સમ.૨૬, ૨૭.

ગોઅમ (ગોતમ) જુઓ **ગોયમ.**'

૧. અનુ.૨૦, અનુહે. પૃ.૨૫.

ગોઉલ (ગોકુલ) **વયગામનો** એક લત્તો. **મહાવીરે** તેની મુલાકાત લીધી હતી.'

૧. આવચૂ.૧.૫.૩૧૩-૩૧૪, કલ્પવિ.૫.૧૬૪, કલ્પધ.૫.૧૦૮.

ગોંડ (ગોણ્ડ) **અણારિય** (અનાર્ય) જાતિ અને તેમનો દેશ. ¹ તેની એકતા મધ્ય પ્રદેશની ગોંડ આદિવાસી જાતિ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. ર

૧. પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પુ.૧૨૩, પ્રજ્ઞા.૩૭. ૨. સ્ટજિઓ.પૂ.૧૧૭, લાઈ.પૂ.૩૬૧. ગોકણ્ણ (ગોકર્ણ) એક અંતરદીવ.*

૧. પ્રજ્ઞા.૩૬, સ્થા. ૩૦૪, નન્દિમ.પુ.૧૦૩.

ગોચ્છૂભ (ગોસ્તુભ) અગિયારમા તિત્થંકર સેજ્જંસ(૧)ના પ્રથમ ગણધર.

૧. સ્થા.૧૦૮, સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૪૯.

ગોકમાહિલ (ગોષ્ઠામાહિલ) જુઓ ગોકામાહિલ.'

૧. આવનિ.૭૮૧, વિશેષા. ૨૭૯૬.

ગોટામાહિલ (ગોષ્ઠામાહિલ) આચાર્ય **રકૃખિય**(૧)ના શિષ્ય. તેમને સાતમા **ણિજીહવ**ે ગણવામાં આવે છે. તે વીરનિર્વાણ સંવત ૫૮૪માં વિદ્યમાન હતા. તે મહુરા(૧) ગયા હતા અને ત્યાં (વાદમાં) તેમણે એક પાખંડીને હરાવ્યો હતો. ર રકૂખિયના ઉત્તરવર્તી **દુબ્બલિયપૂસમિત્ત**ના સમયમાં દ**સપુર** નગરમાં તેમણે **અબદ્ધિય** તરીકે પ્રસિદ્ધ સ્વતન્ત્ર સિદ્ધાન્ત સ્થાપ્યો. આ સિદ્ધાન્ત જેણાવે છે કે કર્મ આત્મા સાથે બંધાતા નથી, તે આત્માને કેવળ સ્પર્શે છે.3

૧. જે વ્યક્તિ સત્યને ઢાંકે છે અને ખોટો સિદ્ધાન્ત પ્રવર્તીવે છે તે.

૨.આવચૂ.૧.૫.૪૧૧-૪૧૪, વિશેષા. २७८६, ३०१०-३०१२.

નિશીભા. ૫૬૦૭-૮, ઉત્તરાશા.૫.૧૭૨થી આગળ, આવનિ.૭૮૧, સૂત્રચૂ.પુ.૨૭૩.

૩. સ્થા.૫૮૭ અને તેના ઉપર સ્થાઅ.

ગોટ્ટામાહિલ્લ (ગોષ્ઠામાહિલ) જુઓ ગોટ્ટામાહિલ.'

૧. આવચુ.૧.૫.૪૧૩.

ગોડ (ગોહડ) આ અને ગોંડ એક છે. ધ

9 **ม**ม X

ગોષ આ અને ગોંડ એક છે.'

૧. સૂત્રશી. પુ.૧૨૩.

ગોતમ (ગૌતમ) જુઓ ગોયમ.^૧

૧. સૂત્રચૂ.પૂ.૧૯, સૂર્ય.૫૦, સ્થા.૫૫૧.

૧. ગોત્તાસ (ગોત્રાસ) કમ્મવિવાગદસાનું બીજું અધ્યયન. ' આ અને ઉજુઝિયઅ(૧) એકદરે

૧. સ્થા. ૭૫૫.

૨. ગોત્તાસ ઉજ્ઝિયઅ(૨)નો પૂર્વભવ.^૬ તે ભીમ(૨) અને ઉપ્પલા(૧)નો પુત્ર હતો.

૧. વિપા.૧૧, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૭.

ગોત્થુભ (ગોસ્તૂપ) જુઓ **ગોથૂભ**.'

૧. ભગ. ૧૧૬.

ગોથુભ (ગોસ્તુભ) જુઓ ગોચ્છુભ.

૧. સમ.૧૫૭.

ગો**શૂભ** (ગોસ્તૂપ) **લવણ સમુદ્રમાં જંબુદીવની** પૂર્વે બેતાલીસ હજાર યોજનના અંતરે આવેલું **વેલંધરણાગરાય** દેવોનું પર્વતીય વાસસ્થાન. ગોથૂભદેવ તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.' આ વાસસ્થાનના પશ્ચિમી છેડા અને **મેરુ** પર્વતના પશ્ચિમી છેડા વચ્ચેનું અંતર સત્તાશુ હજાર યોજન છે.^ર

૧. સ્થા.૩૦૫, સમ.૧૭, જીવા.૧૫૯, ભગ.૧૫૬. ૨. સમ.૯૭.

 ગોથૂભા (ગોસ્તૂપા) રઇકરગ પર્વતના દક્ષિણપશ્ચિમ ભાગ ઉપર આવેલું સ્થાન, સક્ક(૩)ની રાણી **ણવમિયા**(૩)ની તે રાજધાની છે.'

૧. સ્થા. ૩૦૭.

૨. ગોથૂભા ણંદીસ૨(૧) દ્વીપમાં **અંજણગ**(૧) પર્વતના પશ્ચિમ ભાગ ઉપર આવેલી પુષ્કરિણી.^૧

૧. સ્થા. ૩૦૭, જીવા.૧૮૩.

ગોદત્તા ચક્કવટિ બંભદત્ત(૧)ની પત્ની.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

ગોદાસ ભદ્દબાહુ(૧)ના ચાર શિષ્યોમાંનો એક. તે કાસવ ગોત્રનો હતો.'

૧. કલ્પ(યેરાવલી).૭, કલ્પવિ.ષૃ.૨૫૫.

ગોદાસગણ મહાવીરની આજ્ઞામાં રહેલા શ્રમણોના નવ ગણમાંનો એક ગણ.^૧
 ૧. સ્થા. ૬૮૦.

૨. ગોદાસગણ આચાર્ય ગોદાસથી શરૂ થયેલો એક શ્રમણગણ. તેની ચાર શાખાઓ હતી – તામલિત્તિઆ, કોડિવરિસિયા, પોંડવદ્ધણિયા અને દાસીખબ્બડિયા.'

૧. કલ્પ (થેરાવલી)૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૫.

ગોધ એક **અણારિય** (અનાર્ય) દેશ તેમજ તેના વાસીઓ.'

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

ગોપાલઅ (ગોપાલક) ઉજ્જેણીના રાજા પજ્જોયનો પુત્ર. તે સંસાર ત્યાગી શ્રમણ

બન્યો હતો.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૯.

ગોબહુલ સરવણ સત્નિવેશનો બ્રાહ્મણ. તેની ગૌશાળામાં ગોસાલનો જન્મ થયો હતો.

૧. ભગ.૫૪૦. આવનિ.૪૭૪, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૨,આવમ.પૃ.૨૭૬, આવહ.પૃ.૧૯૯. **૧. ગોબ્બરગામ** (ગોર્બરગ્રામ) **મગધ**માં આવેલું ગામ.^૧ તે **ચંપા અને રાયગિહની** વચ્ચે આવેલું હતું.^ર વસુભૂઇ(૧)ના પુત્રો ઈંદભૂઇ, અગ્ગિભૂઇ(૧) અને વાઉભૂઇ – જે મહાવીરના ગણધરો હતા તે – આ ગામના હતા.³

૧.પિંડનિ.૧૯૯, પિંડનિમ.પૃ.૭૩. વિશેષા.૧૯૪૮.

૨.આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૯૭, આવેનિ.૪૯૪, ૩. આવનિ.૬૪૪, વિશેષા. ૨૫૦૪.

ર. ગોબ્બરગામ વઇદિસની પાસે આવેલું ગામ.¹

૧. બૃભા.૬૦૯૬, બૃક્ષે. ૧૬૧૧.

ગોમાયુપુત્ત (ગોમાયુપુત્ર) આ અને **અજ્જુણ ગોમાયુપુત્ત** એક છે. '

૧. ભગ. ૫૩૯.

૧. ગોમુહ (ગોમુખ) એક દેવ.^૧

૧. આવ.પૃ.૧૯.

ર. ગોમુહ એક અન્તરદીવ.^૧

૧. પ્રજ્ઞા.૩૬, સ્થા.૩૦૪, નન્દિમ.પૃ.૧૦૩.

ગોમેહ (ગોમેધ) એક દેવ.^હ

૧. આવ.પૃ.૧૯.

૧. ગોયમ (ગૌતમ) <mark>તિત્થયર મહાવીરના</mark> પ્રથમ ગણધર ઇંદભૂઇનું ગોત્ર.^પતે ગોત્રનામે પ્રસિદ્ધ થયા.

૧. ઉત્તરા ૨૩.૬થી આગળ, આવનિ ૬૫૦, વિશેષા ૨૫૦૩, ભગ ૬૪૦.

 ગોયમ ઈંદભૂઇ, અગ્ગિભૂઇ(૧) અને વાઉભૂઇ¹, તથા અકંપિય, યૂલભદ,³ સંજય,[×] અને ફગ્ગુમિત્તનું^પ ગોત્ર. મહાવીર સિવાય બધા તિત્થંકરો ઇક્ખાગ વંશના ગોયમ ગોત્રમાં જન્મ્યા હતા.^૬ ગોયમ ગોત્રની સાત શાખાઓ કહેવાય છે – (૧) ગોયમ, (૨) ગગ્ગ(૧), (૩) ભારદાય(૪), (૪) અંગિરસ, (૫) સક્કરાભ, (૬) ભક્ષ્ખરાભ અને (૭) ઉદત્તાભ.[°]

૧.આવનિ.૬૫૦, વિશેષા. ૨૫૦૩.	૫. તીર્થો. ૮૧૭.
૨.આવનિ. ૬૫૦, વિશેષા. ૨૫૧૧.	૬. આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૬.
૩. નન્દિ. ગાથા.૨૪.	૭. સ્થઆ. ૫૫૧.
૪.ઉત્તરા. ૧૮.૨૨.	

૩. ગોયમ અંતગડદસાના પ્રથમ વર્ગનું પ્રથમ અધ્યયન.[•]

૧. અન્ત. ૧.

૪**. ગોયમ** રાજા **અંધગવજીહી** અને તેની રાશી ધારિણી(૫)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થયર અરિટ્ટણેમિ**નો શિષ્ય બન્યો અને બાર વર્ષ શ્રમણ જીવનનો સંયમ પાળી **સેતુંજ** પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો. '

૧. અન્ત. ૧.

પ. ગોયમ જંબુદીવની પશ્ચિમ સીમાથી બાર હજાર યોજનના અંતરે **લવણ** સમુદ્રમાં આવેલો દ્વીપ. તે સમુદ્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ **સુક્રિય** ત્યાં વસે છે.'

૧. સમ. ૬૭, જીવા. ૧૬૧.

દ. ગોયમ રોહિણી(૧૦) નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.^૧

૧. સૂર્ય. ૫૦, જમ્બૂ. ૧૫૯.

૭. ગોયમ યુવાન બળદોને શણગારી અને ચિત્રિત કરીને પ્રદર્શિત કરી તેમજ કરામતો દેખાડી આજીવિકા મેળવતા પરિવ્રાજકોનો વર્ગ. '

૧. અનુ.૨૦, અનુહે.પૃ.૨૫.

ગોયમકેસિજ્જ (ગૌતમકેશીય) આ અને કેસિગોયમિજ્જ એક છે. '

૧. સમ. ૩૬.

ગોયમજ્જિયા (ગૌતમીયા) **માણવગણ**(૨)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.^૧

૧. કલ્પ. પૃ. ૨૬૦.

ગોયમપુત્ત (ગૌતમપુત્ર) આ અને અજ્જુણ(૬) એક છે.[•]

૧. ભગ. ૫૫૦.

ગોયાવરી (ગોદાવરી) જે નદીના કિનારા ઉપર પતિટ્ટાણ નગર આાવેલું છે તે નદી. ' તેની એકતા બંગાળના ઉપસાગરને મળતી વર્તમાન ગોદાવરી સાથે સ્થાપી શકાય. '

૧. બૃક્ષે.૧૬૪૭, વ્યવમ.૪.પૃ.૩૬. ૨. જિઓડિ.પૃ. ૬૯.

ગોરગિરિ (ગૌરગિરિ) જેના ઝરણાની નીચે સિવ(૧)ની મૂર્તિ છે તે પર્વત.'

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦.

ગોરિગ (ગૌરિક) કાલિકેય સમાન દેશ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૨.

૧. ગોરી (ગૌરી) એક દેવી.'

૧. આવ.પૃ.૧૮, બૃભા. ૨૫૦૮.

૨. ગોરી વાસુદેવ(૨) **કણ્હ**(૧)ની બીજા ક્રમની પટરાશી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી

તિત્થયર અરિકર્ણમિની પ્રધાન શ્રમણી જક્રખિણીની શિષ્યા બની.^૧ વીસ વર્ષના શ્રમણજીવનનો સંયમ પાળી તે મોક્ષે ગઈ. ર ૧. આવ.પુ.૨૮, અન્ત.૧૦, સ્થા.૬૨૬. ર. અન્ત.૧૦. ૩. ગોરી શ્રમણ **હરિએસ-બલની** માતા. ' ૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૨, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૫૫. **૪. ગોરી અંતગડદસા**ના પાંચમા વર્ગનું બીજું અધ્યયન. [•] १. अन्त. ८. ગોલવ્વાયણ (ગોલવ્યાયન) અણુરાહા નક્ષત્રનું ગોત્રનામ. ૧. સર્ય. ૫૦. જમ્બ. ૧૫૯. ગોલિકાયણ (ગોલિકાયન) કોસિય(૫) ગોત્રની એક શાખા.' ૧. સ્થા. પપવ. ૧. ગોલ્લ (ગોલ્ય) બે હાથ ઊંચા ચોરસ કઠેરાવાળી એક પ્રકારની પાલખી માટે પ્રસિદ્ધ દેશ.' આ દેશમાં બેન સાથે લગ્ન નિષિદ્ધ નથી.ર (**ચણિઅગ્ગામ**નો) **ચાણક્ક** આ દેશનો હતો.³ તેની એકતા ગુન્તુર જિલ્લાની કિસ્ત્ના નદીને મળતી ગલ્લરૂ નદીના કિનારા ઉપર આવેલ ગોલિ આસપાસના પ્રદેશ સાથે સ્થાપી શકાય.* ૧.ભગઅ.પૃ.૩૯૯,જીવામ.પૃ.૨૮૧, | ૩. આવચૂ.૧.પૃ.૫૬૩. અનુચૂ.પુ.પ૩. ૪. લાઇ.પૃ.૨૮૬. ૨.આવચૂ.૨.૫.૮૧. **૨. ગોલ્લ (ગૌડ) કાસવ** ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક.^૬ ૧,સ્થા, પપવ, ગોવલ્લાયણ (ગોવલ્લાયન) પુવ્વાફગ્ગુણી નક્ષત્રનું ગોત્રનામ. ૧. સૂર્ય.૫૦, જમ્બુ.૧૫૯. ગોવાલ (ગોપાલ) સુટ્ટિય-સુપ્પડિબુદ્ધના પાંચ શિષ્યોમાંનો એક. વિજ્જાહરી શ્રમણશાખા તેમનાથી શરૂ થઈ. તે કાસવ(૧) ગોત્રના હતા.' ૧. કલ્પ (યેરાવલી).૭, કલ્પવિ.પૂ.૨૬૧. ગોવાલિય-મહત્તર (ગોપાલિક-મહત્તર) ઉત્તરજૂઝયણચુણ્ણિના કર્તા જિનદાસગણિ-મહત્તરના ગુર્.' ૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ. ૨૮૩. **ગોવાલિયા** (ગોપાલિકા) જેની શિષ્યા **સુકુમાલિયા**(૧) હતી તે શ્રમણી. આ કસમાલિયા દેવઈનો પૂર્વભવ હતો.^૧ ૧. જ્ઞાતા. ૧૧૩, ૧૧૫.

ગોવાલી (ગોપાલી) તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા.

૧. આવનિ.૧૩૦૨.

ગોવિંદ (ગોવિન્દ) **અવંતી** રાજ્યના ગામ **સંબુક્ક**(૨)નો રહેવાસી.^૧ તે આચાર્ય ગુજ્ઞંધર(૧)નો શિષ્ય બન્યો હતો.^૨

૧. મનિ.પૃ.૨૧૦. ૨. મનિ.પૃ.૨૧૭.

ગોવિંદણિજ્જુત્તિ (ગોવિન્દનિર્યુક્તિ) ગોવિંદવાયગ (ગોવિન્દવાચક) દ્વારા રચાયેલી નિર્યુક્તિ પ્રકારની ટીકા.' તે નષ્ટ થઈ ગઈ છે, વર્તમાનમાં અસ્તિત્વમાં નથી.

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૬૦,૪.પૃ.૯૬, આવચૂ.૧.પૃ.૩૧ અને ૩૫૩.

ગોવિંદદત્ત તગરામાં વસતા આચાર્યનો શિષ્ય. '

૧. વ્યવભા. ૩.૩૫૦.

ગોવિંદવાયગ (ગોવિન્દવાચક) એક બૌદ્ધ ભિક્ષુ જેમણે ઉત્તરકાળે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો.' તે **ગોવિંદણિજ્જુત્તિ**ના કર્તા છે.'

 દશચૂ.પૃ.૫૩,દશહ.પૃ.૫૩, નિશીભા.૩૬૫૬, સ્થાઅ.પૃ.૪૭૪,૫૦૪, આવચૂ. ૨. પૃ.૨૦૧, ૩૦૬, ૩૨૨, વ્યવભા.૬.૨૬૭-૨૬૮, આાચાચૂ. પૃ. ૨૭, ૬૦, ૨૨૮.

૨. નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૬૦, ૪.પૃ.૯૬.

<mark>ગોવ્વતિઅ</mark> (ગોવર્તિક) જીવવામાં બધી રીતે ગાયને અનુસરનારા અને ઘાસ,પાંદડાં, ફૂલ વગેરે લેનારા (ખાનારા) પરિવ્રાજકોનો એક વર્ગ.^૧

૧. અનુ.૨૦, અનુહે. પૃ.૨૫.

ગોસંખિ (ગોસક્ર્ખિન્) **ગોબ્બરગામ**(૧)નો ખેડૂત. **બંધુમતી(**૩) તેની પત્ની હતી અને **વેસિયાયણ** તેણે દત્તક લીધેલો પુત્ર હતો.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૭, આવનિ.૪૯૪, વિશેષા.૧૯૪૮.

ગોસાલ (ગોશાલ) મંખલિ અને તેની પત્ની ભદ્મા(૨૮)નો પુત્ર. તેનો જન્મ સરવશ સત્નિવેશમાં થયો હતો. મંખલિ મંખ અર્થાત્ હાથમાં ચિત્રપટ લઈ તે દ્વારા લોકોને ઉપદેશ આપી આજીવિકા મેળવનાર ભિક્ષુક હતો. ' મંખલિના આ પુત્રનું નામ ગોસાલ પાડવામાં આવ્યું કારણ કે તેનો જન્મ વેદવિશારદ ગોબહુલ બ્રાહ્મણની ગૌશાળામાં થયો હતો. તેને બધા મંખલિપુત્ત (અર્થાત્ મંખલિનો પુત્ર) કહેતા. ' તેને આજીવિયના સિદ્ધાન્ત નિયતિવાદનો પ્રવર્તક માનવામાં આવે છે.³ ગોસાલે પોતાના પિતાની જેમ મંખ તરીકે જીવન શરૂ કર્યું. થોડા સમય પછી તેણે શ્રમણ મહાવીર સાથે પરિચય કેળવ્યો અને તે મહાવીરનો શિષ્ય બની ગયો. તે વખતે મહાવીર બીજો વર્ષાવાસ ગાળી રહ્યા હતા. ગોસાલ તેમની સાથે છ વર્ષ રહ્યો. તે પછી તેને મહાવીર સાથે સૈદ્ધાન્તિક મતભેદો ઊભા થયા. પરિણામે તેમનાં મન ઊંચા થઈ ગયાં અને છેવટે તેમનો સંબંધ સંપૂર્લપશે તૂટી ગયો. ગોસાલ મહાવીરથી છૂટો પડી ગયો અને જ્યારે તેશે અઢાર વધુ વર્ષો પસાર કર્યા (અર્થાત્ સંસારત્યાગના ૨૪ વર્ષ પૂરા કર્યા) ત્યારે તેશે પોતાને જિન અને તિત્થંકર જાહેર કર્યો.^{*} ત્યાર પછી તેશે મહાવીર સાથે કલહ કર્યો અને મહાવીરને હણવા તેમના ઉપર તેજોલેશ્યા છોડી પરંતુ તે તેજોલેશ્યા મહાવીરને અસર કર્યા વિના પાછી ફરી ગોસાલ ઉપર જ વિરોધી હુમલો કરવા લાગી અને પરિશામે ગોસાલ સાત દિવસ પછી મૃત્યુ પામ્યો. આ પ્રસંગે મહાવીરે જાહેર કર્યું કે તે પોતે તો હજુ બીજા સોળ વર્ષો વધુ જીવવાના છે.⁴ ગોસાલે ઇચ્છાસ્વાતન્ત્ર્યનો નિષેધ કરનારા નિયતિવાદનો ઉપદેશ આપ્યો.⁶ તેને બાર મુખ્ય ઉપાસક હતા.⁹ – (૧) તાલ, (૨) તાલપલંબ, (૩) ઉવવિહ, (૪) સંવિહ, (૫) અવવિહ, (૬) ઉદઅ(૧), (૭) ણામુદઅ, (૮) ણમુદઅ, (૯) અણુવાલઅ, (૧૦) સંખવાલઅ(૨), (૧૧) અયંપુલ(૨) અને (૧૨) કાયરઅ. મહાવીર અંગે ગોસાલને અદઅ(૨) સાથે વિવાદ થયો અને તે વિવાદમાં અદ્દએ ગોસાલને હરાવ્યો.⁶ ગોસાલના સિદ્ધાન્તો અને માન્યતાઓ માટે જુઓ આજીવિય.⁶ વધુ વિગતો માટે જુઓ મહાવીર.

- ૧.ભગ. ૫૪૦.
- ૨.ભગ. ૫૪૦.
- ૩.સમઅ.પૃ.૧૩૦, પ્રજ્ઞાહ.પૃ.૧૨૦, નન્દિમ.પૃ. ૨૩૯.
- ૪.ભગ. ૫૩૯-૫૪૬.
- પ.ભગ. ૫૫૩, ૫૫૫-૫૫€.
- €.ભગ. ૫૪૭-૫૬૦, વિશેષા.૧૯૨૭-૪૭, ૩૦૬૨, ઉપા.૩૬-૪૪, આવનિ.૪૭૩-૪૯૪, આવચૂ.૧.

પૃ.૨૭૧, ૨૮૨-૮૪, ૨૮૭-૨૯૯, સ્થાઅ.પૃ.૪૫૭, ૫૦૯,૫૨૨,કલ્પવિ. ૫. ૩૭થી, નન્દિહ.પૃ.૮૭.

- ૭. ભગ. ૩૩૦.
- ૮. સૂત્રનિ.૧૯૦, સૂત્રચૂ. પૃ. ૪૧૭.
- ૯. પૂરી માહિતી માટે A. L. Basham નું પુસ્તક History and Doctrines of Ajivikas જોવું જોઈએ.
- ઘ

ઘંટિય (ઘષ્ટિક) **ડોંબ** કોમ દ્વારા પૂજાતો જ**ક્**ખ દેવ.^હ

૧. બૃભા. ૧૩૧૨. બૃક્ષે. ૪૦૩-૪૦૪.

૧. ઘણ (ઘન) આણયકપ્પમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઓગણીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ. ૧૯.

- **૨. ઘણ વાણારસી**નો વેપારી.^૧
 - ૧. જ્ઞાતા. ૧૫૧.

२७०

ઘણદંત (ઘનદન્ત) એક અંતરદીવ.'

૧. સ્થા. ૩૦૪, ૬૯૮, પ્રજ્ઞા. ૩૬.

૧. ઘણવિજજુયા (ઘનવિદ્યુતા) ધરણ(૧)ની છ મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક.' ણાયાધમ્મકહામાં ઘણા(૨) અને વિજજુગા(૧) એમ બે અલગ રાશીઓ ધરણની જણાવવામાં આવી છે.'

૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૫૦૮ ૨. જ્ઞાતા.૧૫૧.

ર. ઘણવિજ્જુયા વિજ્જુકુમારીમહત્તરિયા દેવી.

૧. સ્થા. ૫૦૭.

ઘણસિરી (ધનશ્રી) ઘણ(૨) વેપારીની પત્ની.

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૧.

૧. ઘણા (ઘના) **ણાયાધમ્મકહા**ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના ત્રીજા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.' ૧.જ્ઞાતા.૧૫૧.

૨**. ઘણા વાણારસીના ઘણ**(૨) વેપારી અને તેની પત્ની <mark>ઘણસિરી</mark>ની પુત્રી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થયર પાસ(૧)ની શિષ્યા બની હતી. મૃત્યુ પછી તેનો જન્મ ધરણ(૧)ની** એક મુખ્ય પત્ની તરીકે થયો હતો. ^૧જીઓ **ઘણવિજજુયા**(૧).

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૧.

ઘતવરદીવ (ઘૃતવરદ્વીપ) જુઓ <mark>ઘયવરદીવ.</mark> '

૧. સૂર્ય.૧૦૧.

ઘતોદ (ઘૃતોદ) આ અને ઘતોદસમુદ્દ એક છે.^૧

૧. જીવા.૧૮૨, અનુચૂ.પૃ.૩૫.

ઘતોદસમુદ્દ (ઘૃતોદસમુદ્ર) **ઘયવરદીવ**ને ફરતે આવેલો સમુદ્ર. તેના અધિષ્ઠાતા દેવો કંત(૧) અને સુકંત છે.'

૧. જીવા.૧૮૨, ૧૬૬, સૂર્ય.૧૦૧, અનુહે.પૃ.૯૦.

ઘમ્મા(ઘર્મા) રયણપ્પભા(૨) નરકભૂમિનું બીજું નામ.'

૧. સ્થા. ૫૪૬, જીવા. ૬૭.

<mark>ઘયદીવ</mark> (ઘૃતદ્વીપ) આ અને <mark>ઘયવરદીવ</mark>ે એક જ છે. '

૧. જીવા. ૧૬૬.

<mark>ઘયપૂસમિત્ત</mark> (ઘૃતપુષ્યમિત્ર) આચાર્ય <mark>૨ક઼્ખિય(૧)</mark>નો શિષ્ય. તે પોતાની અલૌકિક શક્તિથી ઇચ્છે ત્યારે ઘી પેદા કરી શકતો.'

૧. આવભા.૧૪૨, આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૯.

ઘયવર (ઘૃતવર) <mark>ખીરોદ</mark> સમુદ્રની ફરતે આવેલો વલયાકાર દ્વીપ: **કણય**(૨) અને **કણગપ્પભ** તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.'

૧. જીવા.૧૮૨, ૧૬૬, સૂર્ય.૧૦૧, અનુહે.પૃ.૯૦.

ઘયવરદીવ (ઘૃતવરદ્વીપ) આ અને ઘયવર એક છે. '

૧. જીવા. ૧૮૨.

ઘયસમુદ (ઘૃતસમુદ્ર) આ અને ઘતોદસમુદ્દ એક છે. '

૧. જીવા. ૧૬૬.

ઘયોદસમુદ્દ (ઘૃતોદસમુદ્ર) જુઓ **ઘતોદસમુદ્દ.** '

૧. જીવા. ૧૮૨.

ઘોડગગીવ (ઘોટકગ્રીવ) આ અને **આસગ્ગીવ** એક છે.*

ઘોડગમુહ અથવા ઘોડયમુહ (ઘોટકમુખ) અન્યમતવાદીનો ગ્રન્થ.^૧ ૧. નન્દિ.૪૨, અનુ.૪૧.

૧. ઘોસ (ઘોષ) દક્ષિણના **થણીયકુમાર** દેવોનો ઇન્દ્ર. ' તેને છ મુખ્ય પત્નીઓ છે, તેમનાં નામો ધરણ(૧)ની મુખ્ય પત્નીઓનાં નામો સમાન છે. ' તેને અને

મહાઘોસ(૪) બન્નેને ચાર ચાર લોગપાલ છે. તે છે – આવત્ત(૭), વિયાવત્ત(૧), નંદિઆવત્ત(૨) અને મહાઘ઼ંદિઆવત્ત(૨).³

૧. ભગ.૧૬૯,સ્થા.૨૫૬. ૨.સ્થા.૫૦૮, ભગ.૪૦૬. ૩. થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯. ૨. ઘોસ સયંભૂ(૪)ના જેવું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ.૬.

૩. ઘોસ બંભલોઅનું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ.૧૦.

૪. ઘોસ તિત્થયરસ પાસ(૧)ના આઠ ગણધરોમાંનો એક.^૧ તેમનું બીજું નામ **સુભઘોસ**છે.^૧

૧. સ્થા.૬૧૭.

ર. સમ.૮.

<u>ચ</u>

ચઉદ્દસપુવ્વ (ચતુર્દશપૂર્વ) ચૌદ પુવ્વગય ગ્રન્થો.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૪.

૧. સમ.૧૪.

ચઉપ્પય (ચતુષ્પદ) અગિયાર કરણમાંનું એક. '

૧. જમ્બૂ.૧૫૩, સૂત્રનિ.૧૨.

ચઉમ્મુહ (ચતુર્મુખ) પાડલિપુત્તનો ભાવી રાજા.'

૧. તીર્થો. ૬૩૫થી આગળ.

ચઉરંગિજ્જ અથવા ચઉરંગેજ્જ (ચતુરક્રીય) જુઓ ચતુરંગિજ્જ. '

૧. સમ.૩૬, આચાચૂ.પૃ.૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૯૧.

<mark>ચઉવીસત્થઅ</mark> અથવા **ચઉવીસત્થય** (ચતુર્વિંશતિસ્તવ) **આવસ્સયનું** બીજું અધ્યયન. '

 આવચૂ. ૧. પૃ. ૩, આવેનિ. (દીપિકા), ૨. પૃ. ૧૮૩, આવનિ. ૧૦૬૩, નન્દિમ. પૃ. ૨૦૪, આવચૂ. ૧. પૃ. ૪૩૬, આવચૂ. ૨. પૃ. ૧૪, અનુ. ૫૯, ૫ાક્ષિય. પૃ. ૪૧.

ચંઉસરણ (ચતુ:શરણ) ત્રેસઠ ગાથાઓનો બનેલો આગમગ્રન્થ. તેમાં ચાર શરણનું અર્થાત્ અર્હત્, સિદ્ધ, સાધુ અને ધર્મરૂપ ચાર શરણનું નિરૂપણ છે.' તે **વીરભદ્દ**(૨)ની રચના છે.' જૂઓ **પઇણ્ણગ.**

૧. ચતુઃ ૧૧. ૨. ચતુઃ ૬૩. **ચંચુય (ચ**ગ્**ગ્**ચુક) એક **અણારિય (અનાર્ય) જાતિ અને તેમનો દેશ. આ અને ચુંચુય એ**ક છે.'

૧. પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

ચંડકોસિઅ અથવા **ચંડકોસિ**ય (ચણ્ડકૌશિક) **વાચાલના** જંગલમાં રહેતો એક ઝેરી સાપ. **કણગખલ** નામના આશ્રમ પાસે તે મહાવીરને ડસ્યો હતો.' જુઓ **કોસિઅ**(૨).

૧. આવનિ. ૪૬૮, વિશેષા.૧૯૨૨, આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૮-૨૭૯, કલ્પધ.પૃ.૧૦૪, નન્દિમ.પૃ.૧૬૭, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૨, સ્થાઅ.પૃ.૨૮૧.

ચંડજ્ઝય (ચરૂડધ્વજ) **અરક્ ખુરી**નો રાજા. **ધર્ણામિત્ત**(૧)ના પુત્ર **સુજાત**(૨) સાથે તેશે તેની બેન **ચંદજસા**(૨) પરણાવી હતી.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૮.

ચંડપજ્જોઅ (ચણ્ડપ્રઘોત) જુઓ **પજ્જોય**.'

૧. ઉત્તરાને.પૃ.૧૩૬.

ચંડપિંગલ (ચછડપિજ્ઞલ) **વસંતપુર**(૩)ની ગણિકા સાથે રહેતો તે જ નગરનો ચોર. એક વાર તે જ નગરની રાણીનો હાર ચોરી તેણે ગણિકાને આપ્યો. આ ગુક્ષા માટે રાજાએ તેને ફાંસીની સજા કરી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૯૦, આવનિ.૧૦૧૯, ભક્ત.૧૩૭, વિશેષા.૩૯૬૭.

<mark>ચંડમે</mark>હ (ચષ્ડડમેઘ) ભરહ(૨)માં વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં થયેલા પ્રથમ પડિસત્તુ આસગ્ગીવનો દૂત.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૩, આવમ.પૃ.૨૫૦, આવહ.પૃ.૧૭૪.

ચંડરુદ્દ (ચષ્ડડરુદ્ર) ભારે ગુસ્સાવાળા આચાર્ય જેમણે દંડો ફટકારી શિષ્યનું માથું ફોડી નાખ્યું હતું.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૩૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૫૦, ઉત્તરાક.પૃ.૧૦-૧૨, બૃભા. ૬૧૦૨-૬૧૦૪ આવચૂ.૨.પૃ.૭૭, આવહ.પૃ.૫૭૭.

<mark>૧. ચંડવડંસઅ</mark> (ચન્દ્રાવતંસક) <mark>સાએય</mark>ના રાજા. <mark>ધારિણી</mark> (૩૨) તેની રાણી હતી અને **મુણિચંદ**(૪) તેમનો પુત્ર હતો. ચંડવડંસઅ પુત્રને રાજા તરીકે સ્થાપી સંસાર છોડી શ્રમણ બની ગયા અને મોક્ષે ગયા.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૧૩, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૫.

ર. ચંડવડંસઅ આ અને ચંદવડેંસઅ એક છે.*

ચંડવડિંસઅ (ચન્દ્રાવતંસક) જુઓ ચંડવડંસઅ.'

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૧૩.

ચંડવેગ (ચણ્ડવેગ**) કાઇંદી** નગરીનો રહેવાસી. તેણે **અમયઘોસ**ની હત્યા કરી હતી.^૧ ૧. સંસ્તા. ૭૮.

૧. ચંડા (ચણ્ડા) એક દેવી.'

૧. આવ. પૃ.૧૯.

૨. ચંડા ચમર, બલિ, ધરણ વગેરે જેવા **ઇંદ**(૧)ની ત્રણ સભામાંની એક.^૧

૧. સ્થા.૧૫૪.

ચંડિયા (ચષ્ડિકા) એક દેવી.'

૧. આચાચૂ.પૃ.૬૧, પ્રશ્નઅ.પૃ.૩૯, કલ્પધ.પૃ.૧૨.

 ગંદ(ચન્દ્ર) જોઇસિય દેવોનો ઇન્દ્ર. પૃથ્વીથી ઉપરની દિશામાં ૮૮૦ યોજનના અન્તરે તેનો પ્રદેશ શરૂ થાય છે. તે ચંદવડિંસઅ નામના સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં વસે છે. ³ તેને ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે – (૧) ચંદપ્પભા(૨), (૨) દોસિણાભા(૨), (૩) અચ્ચિમાલિ(૨) અને (૪) પભંકરા(૩). તેના કુટુંબમાં અક્ટચાસી ગહ (ગ્રહ), અક્ટાવીસ ણક્પત્ત(૧) (નક્ષત્ર) અને છાસઠ હજાર નવ સો પંચોતેર કોટાકોટિ તારા(૩) છે. તેનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષનું છે. મહાવીરના દર્શન કરવા તે રાયગિહ નગરે ઉતરી આવ્યો હતો અને મહાવીર આગળ તેણે નાટક

૧. આવહ.પૃ.૩૬૬.

ભજવ્યું હતું.° જ્યારે **રાહુ(૧)** ચંદને ઢાંકે છે ત્યારે તેના કારણે ચન્દ્રગ્રહણ થાય છે.^૮

જંબૂદીવ ઉપર બે ચંદ છે, લવજ્ઞસમુદ્દ ઉપર ચાર છે, ધાયઈખંડ ઉપર બાર છે, કાલોદહિ ઉપર બેતાલીસ છે અને પુક્ખરવરદીવના પ્રથમ અડધા ભાગ ઉપર બોતેર છે."

આકાશમાં ચંદના પથને ચંદ્રનું ચક્ર કહેવામાં આવે છે. આવાં ચક્રો પંદર છે. '૦

૧.ભગ.૧૬૯, પ્રજ્ઞા.૫૦, સૂર્ય.૯૭,	∣ ૬. નિર.૩.૧, દેવે.૧૫૯.
. જમ્બૂ.૧૭૦.	૭. નિર.૩.૧.
૨.સૂર્ય.૮૯, દેવે. ૮૪.	૮. ભગ. ૪૫૩.
૩. જમ્બૂ. ૧૭૦.	૯. સૂર્ય.૧૦૦, દેવે.૧૪૮-૫૦, જીવા.૧૫૫,
૪.સૂર્ય.૯૭, જીવા.૨૦૨, જમ્બૂ.૧૭૦,	૯. સૂર્ય.૧૦૦, દેવે.૧૪૮-૫૦, જીવા.૧૫૫, ભગ.૩૬૩, જમ્બૂ.૧૨૬.
જ્ઞાતા.૧૫૬.	૧૦.જમ્બૂ.૧૪૨, સૂર્ય.૪૫, સમ.€૨, જીવા.
૫.સૂર્ય.૯૧, જીવા.૧૯૪, દેવે.૧૫૭	૧૭૭.
-૫૮, જમ્બૂ.૧૬૩, સમ.૮૮.	1

૨. ચંદ દીહદસાનું પહેલું અધ્યયન. ' વર્તમાનમાં તે **પુષ્ફિયા**ના પહેલા અધ્યયન તરીકે મળે છે. ^ર

2. નિર. ૩.૧.

૧. સ્થા. ૭૫૫.

૩. **ચંદ સર્ણકુમાર**(૧) અને **માહિંદ**(૩)નું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. અહીં જન્મેલા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રજ્ઞ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૪. ચંદ ચંદ (૧)નું સિંહાસન. '

૧. સૂર્ય.૯૭.

<mark>પ. ચંદ સીઓયા</mark> નદીની ઉત્તરે અને <mark>મહાવિદેહ</mark>ના વપ્પ પ્રદેશની પૂર્વ સીમા ઉપર આવેલો પર્વત. તે પર્વતના ચાર શિખરોમાંના એક શિખરનું પણ આ જ નામ છે.'

૧. જમ્બૂ.૧૦૨, સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭.

દ. ચંદ રુયગ(૧) પર્વતના પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલું શિખર.¹

૧. સ્થા. ૬૪૩.

ચંદઉત્ત (ચન્દ્રગુપ્ત) પાડલિપુત્તનો રાજા. નંદ(૧)ના રાજ્યના એક ગામમાં વસતા મયૂરપાલકનો (મોરપોસગ = મયૂરપોષકનો) તે પુત્ર હતો. ચલ્નક્કે યોજેલા આક્રમણમાં નંદ રાજાને હરાવીને ચલ્નક્કની મદદથી તે પાડલિપુત્તનો રાજા બન્યો હતો. પછી નંદની પુત્રી ચંદઉત્તને પરણી હતી.' તેનો પુત્ર બિંદુસાર(૨) તેના મૃત્યુ પછી પાડલિપુત્તનો રાજા બન્યો.' અસોગ(૧)નો પુત્ર અને બિંદુસારનો પૌત્ર કુણાલ(૧) તેનો પપૌત્ર હતો.³

૧. સમ.૩.

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૫૬ ૩-૬૫, દશચૂ. પૃ. ૫૨,૮૧, સંસ્તા.૭૦,નિશીચુ.૪. ¥.90.

૨.કલ્પધ.પુ.૧૬૪, અનુહ.પુ.૭૦.

ચંદઓત્ત (ચન્દ્રગુપ્ત) જીઓ ચંદઉત્ત.'

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ. ૨૮૧.

ચંદકંત (ચન્દ્રકાન્ત) સર્ણકુમાર(૧) અને માહિંદ(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.

નિશીચૂ.૨.૫.૩૬૧.

વિશેષાકો. પુ. ૨૭૫.

૩. બુભા. ૩૨૭૬, નિશીભા. ૫૭૪૫,

અહીં જન્મેલા દેવોનું ઉત્કુષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે. '

૧. સમ.૩.

ચંદકંતા (ચન્દ્રકાન્તા) વર્તમાન ઓસપ્પિણીના કુલગર ચકુખુમની પત્ની.'

૧. આવનિ.૧૫૯, વિશેષા.૧૫૭૨, તીર્થો.૭૯, સમ.૧૫૭, સ્થા. ૫૫૬.

ચંદકુડ (ચન્દ્રકુટ) સર્ણકુમાર(૧) અને માહિંદ(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ. ૩.

ચંદગવિજ્ઞઝય (ચન્દ્રકવેધ્યક) આ અને ચંદગવેજઝગ એક છે. '

૧. આવહ.પુ.૭૪૦.

ચંદગવેજ્ઝગ (ચન્દ્રકવેધ્યક) અંગબાહિર ઉકુકાલિઅ આગમગ્રન્થ. તે કુલ ૧૭૫ ગાથાનો બનેલો છે. મૃત્યુ સમયે વ્યક્તિએ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ એની સમજજ્ઞ તે આપે છે. ર

૧. પાક્ષિ.પ્ર.૪૩, નન્દિ.૪૪, આવચૂ.૨.પૃ.૨૨૪, નિશીચૂ.૪. પૃ.૨૩૫.

ર. ચંવે.૧૧૭-૧૭૫.

ચંદગુત્ત (ચન્દ્રગુપ્ત) જુઓ ચંદઉત્ત.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૭૮, દશચૂ.પૃ.૮૧, સમ.૭૦, બભા.૩૨૭૬, આવહ.પૃ.૪૩૪, નિશીચ. ૩. ૫. ૪૨૪.

ચંદઘોસ (ચન્દ્રધોષ) અરકખુરીનો રાજા. '

૧. આવનિ.૧૨૯૭.

ચંદચ્છાય (ચન્દ્રચ્છાય) અંગ(૧)ની રાજધાની ચંપાનો રાજા.' રાજા કુંભની પુત્રી મલ્લિ(૧)ના રૂપથી અંજાઈ ગયેલા તેણે મલ્લિને પરણવા માટે મિહિલા ઉપર આર્ક્રમણ કર્યું હતું. માનવશરીર જેવી ઘૃણાસ્પદ વસ્તુઓ પાછળ ન પડવા મલ્લિએ તેને સમજાવ્યો. મલ્લિએ કરેલી દલીલોથી તે એટલો તો પ્રભાવિત થયો કે તે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ બની ગયો. વખત જતાં તેને કેવલજ્ઞાન થયું અને તે મોક્ષ પામ્યો. ' જુઓ મલ્લિ(૧).

298

૧. જ્ઞાતા. ૬૫, ૬૯-૭૦.

<mark>૧. ચંદજસા</mark> (ચન્દ્રયશા) વર્તમાન <mark>ઓસપ્પિણી</mark> કાલચક્રમાં થયેલા પ્રથમ કુલગર **વિમલવાહણ**(૬)ની પત્ની.ધ

૧. આવનિ.૧૫૯, વિશેષા.૧૫૭૨, તીર્થો.૭૯, સમ.૧૫૭, આવમ.૫ૃ.૧૫૫.

૨. ચંદજસા અરક્**ખુરી**ના રાજા ચંડજ્ઝયની બેન અને ચંપાના ધણમિત્તના પુત્ર સુજાત(૨)ની પત્ની.

```
૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૮, આવનિ.૧૨૯૮, આવમ.પૃ.૭૧૦.
```

ચંદજ્ઝઅ (ચન્દ્રધ્વજ) જુઓ **ચંદજ્ઝય**.'

૧. આવહ.પૃ.૭૧૦.

ચંદજ્ઝય (ચન્દ્રધ્વજ) **સણંકુમાર(૧) અને માહિંદ(**૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ.૩.

```
ચંદણકંથા (ચન્દનકન્થા) કણ્હ(૧)ની ભેરી.
```

૧. વિશેષા. ૧૪૪૬-૪૮, વિશેષાકો.પૃ.૪૧૮-૪૧૯.

ચંદણજ્જા (ચન્દનાર્યા) જુઓ ચંદણા (૧).

૧. તીર્થો. ૪૬૨.

ચંદણપાયવ (ચન્દનપાદપ) મિયગામનું ઉદ્યાન.'

૧. વિપા.૨.

```
ચંદણબાલા (ચન્દનબાલા) આ અને ચંદણા(૧) એક છે.
```

૧. આવ.પૃ.૨૮.

૧. ચંદણા (ચન્દના) મહાવીરની મુખ્ય શિખ્યા. છત્રીસ હજાર શ્રમણીઓની તે નાયિકા હતી. ' ચંપા નગરીનો રાજા દહિવાહણ તેનો પિતા હતો. તેનું મૂળ નામ વસુમઈ(૧) હતું. એક વાર કોસંબીના સયાણીઅ રાજાએ ચંપા ઉપર આક્રમણ કર્યું. ગમે તેમ કરીને રાજા દહિવાહણ છટકીને ભાગી ગયો પરંતુ રાણી ધારિણી(૩) અને રાજકુમારી વસુમઈને એક ઊંટસવારે પકડી લીધાં.' રાણી માર્ગમાં મૃત્યુ પામી જયારે રાજકુમારી કોસંબીના વેપારી ધણાવહ(૧)ને વેચી દેવામાં આવી. વેપારીની પત્ની મૂલા તેને ત્રાસ આપવા લાગી કારણ કે તેને શંકા હતી કે એક દિવસ તે તેની શોક (સપત્ની) બની જશે.

ચંદશાએ <mark>મહાવીર</mark>ને રાંધેલા બાકળા વહોરાવી તેમનો છ મહિના (પાંચ દિવસ

ઓછા)નો અભિગ્રહ પૂરો કર્યો હતો.³ ચંદશાને **મિયાવઈ**(૧) એક મુખ્ય શિષ્યા હતી. પોતે મિયાવઇને ખોટી રીતે ઠપકો આપ્યો તેથી તેને ખૂબ પશ્ચાત્તાપ થયો, આ પશ્ચાત્તાપને કારશે તેને કેવળજ્ઞાન થયું.^{*}

૧.કલ્પ.૧૩૫, તીર્થો.૪૬૨,દશચૂ.પૃ. ૫૦, ભગ.૩૮૨, આવચૂ.૧.પૃ. ૩૨૦, અન્ત.૧૭-૨૬, આવ.પૃ. ૨૮, સમ.૧૫૭. નાવિકે પકડ્યા હતા.

૩. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૮-૧૯, કલ્પવિ.પૃ. ૧૭૦, કલ્પધ.પૃ.૧૦૯, આવનિ.૫૨૧. ૪. આવચૂ.૧.પૃ.૬૧૫.

૨. આવહ.પૃ.૨૨૩ અ**નુસાર તે બેને**

ર. ચંદણા દત્ત(૧૨) વેપારી જે નગરનો હતો તે નગર.'

૧. નિર.૩.૭.

ચંદણાગરી (ચન્દ્રનાગરી) **ઉત્તરબલિસ્સહગણ**(૨)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.'

ચંદદહ (ચન્દ્રદ્રહ) જુઓ **ચંદદહ**.'

૧. સ્થા. ૪૩૪.

ચંદદીવ (ચન્દ્રદ્વીપ) લવણ સમુદ્રમાં મંદર(૩) પર્વતથી બાર હજાર યોજન દૂર પૂર્વમાં

આવેલો દ્વીપ.' આવા જ દ્વીપ<mark>ો કાલોદહ</mark>િ વગેરે સમુદ્રોમાં પણ આવેલા છે.^ર

૧. જીવા.૧૬૨. ૨. જી**વા.૧**૬૩**-૧**૬૭.

ચંદદહ (ચન્દ્રદ્રહ) ઉત્તરકુરુ(૧)માં આવેલું સરોવર. '

૧. જીવા.૧૫૦, જમ્બૂ.૮૯, સ્થા. ૪૩૪.

ચંદપણ્ણત્તિ (ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ) અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રન્થ.' તે સાતમા ઉવંગ તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે.' તેનું નામ સૂચવે છે તે મુજબ તે ચન્દ્રનું વર્શન કરે છે. આજે ઉપલબ્ધ તે **સુરિયપણ્ણત્તિ**થી અભિન્ન છે³– જે સુરિયપણ્ણત્તિ (પૂર્વાર્ધમાં) સૂર્ય અને (ઉત્તરાર્ધમાં) ચન્દ્ર એમ બંનેનું નિરૂપણ કરે છે.

૧. નન્દિ. ૪૪, પાક્ષિ. પૃ. ૪૪, નિશીભા. | સ્થા. ૧૫૨, ૨૭૭.

૬૨, જીવામ.પૃ.૧૭૪, પ્રજ્ઞામ.પૃ. ૨. જમ્બૂશા. પૃ.૧.

૯૯, સમઅ.પૃ.૧૩, સ્થાઅ.પૃ.૩૪૪, ૩. વ્યવમ.૧.પૃ.૮.

ચંદપવ્વય (ચન્દ્રપર્વત) જુઓ **ચંદ**(૫).'

૧. સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭.

ચંદપુર (ચન્દ્રપુર) આઠમા **તિત્યંકર ચંદપ્પભનું જન્મસ્થાન. તે ચંદાણણા**(૨) તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે. ' તેની એકતા બનારસ પાસે આવેલા ચન્દ્રાવતી ગામ સાથે છે. '

૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૯૬, આવનિ.૩૮૨. ૨. લાઇ.પૃ.૨૭૬.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૭.

ચંદપ્પભ (ચન્દ્રપ્રભ) જુઓ ચંદપ્પહ.'

૧. સમ.૩, આવ.પૃ.૪, સમ.૯૭.

૧. ચંદપ્પભા (ચન્દ્રપ્રભા) <mark>શાયાધમ્મકહા</mark>ના (બીજા શ્રુતસ્કન્ધના) આઠમા વર્ગનું પ્રથમ અધ્યયન.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૬.

૨. ચંદપ્પભા મહુરા(૧)ના ચંદપ્પભ(૩) અને ચંદસિરી(૧)ની પુત્રી. તેને તિત્થયર પાસ(૧)એ દીક્ષા આપી હતી. મૃત્યુ પછી તેનો જન્મ ચંદ(૧)ની મુખ્ય પત્ની તરીકે થયો હતો.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૬.

૩. ચંદપ્પભા ચંદ(૧)ની ચાર મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક.' આ અને ચંદપ્પભા(૨) એક છે.

૧. જ્ઞાતા.૧૫૬, ભગ.૪૦૬, જીવા.૨૦૨, સૂર્ય.૯૭, ૧૦૬, જમ્બૂ.૧૭૦, સ્થા.૨૭૩.

૪. ચંદપ્પભા સંસારત્યાગના પ્રસંગે **મહાવીર** દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલી પાલખી.^૧ દસમા **તિત્થંકર સીયલ** માટે ઉપયોગમાં લેવાયેલી પાલખીનું પણ આ જ નામ છે.^૨

૧. કલ્પ.૧૧૩, સમ.૧૫૭, આવભા. પૃ.૧૪૮, કલ્પધ.પૃ.૯૫. ૯૨, આવચૂ.૧.પૃ.૨૫૮, વિશેષા. ૨. સમ.૧૫૭. ૧૯૯૧, આચા.૨.૧૭૯, કલ્પવિ.

પ. ચંદપ્પભા જ્યાં ઉસહ(૧) મોક્ષ પામ્યા હતા તે અ<mark>દાવય</mark> પર્વત ઉપર ચક્કવદિ ભરહ(૧) દ્વારા સ્થાપવામાં આવેલી ચાર જિનપ્રતિમાઓમાંની એક.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૪.

૧. ચંદપ્પહ (ચન્દ્રપ્રભ) વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં થયેલા આઠમા તિત્થંકર.' તે સસિ(૧) નામે પણ જાણીતા છે.' તે ચંદપુરના રાજા મહાસેણ(૪) અને તેમની રાણી લક્ષ્ખણા(૩)ના પુત્ર હતા.' તેમની ઊંચાઈ એક સો પચાસ ધનુષ હતી.' તેમનો વર્શ ચન્દ્ર જેવો ધવલ હતો.' તેમણે એક હજાર પુરુષો સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો હતો.' તે પ્રસંગે તેમણે અપરાઇયા(૧૨) પાલખીનો ઉપયોગ કર્યો હતો.' તેમણે પ્રથમ ભિક્ષા પઉમસંડમાં સોમદત્ત(૩) પાસેથી પ્રહણ કરી હતી.' તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ નાગવૃક્ષ હતું.' તેમનો પ્રથમ શિષ્ય દિશ્ણ(૨) હતો અને તેમની પ્રથમ શિષ્ય સુમણા(૩) હતી.' તે તે પ્રાં તે બેનનો પ્રથમ શિષ્ય દિશ્ણ(૨) હતો અને તેમની પ્રથમ શિષ્ય સુમણા(૩) હતી.' તે તેમનો પ્રથમ શિષ્ય શિષ્ય દિશ્ણ(૨) હતો અને તેમની પ્રથમ શિષ્યા સુમણા(૩) હતી.' તે તેમનો આજ્ઞામાં શ્રમણોના ત્રાણુ ગણો હતા, ત્રાણુ ગણાધરો હતા, બે લાખ પચાસ હજાર શ્રમણો હતા અને ત્રણ લાખ એશી હજાર શ્રમણીઓ હતી.'' તે દસ લાખ પૂર્વ વર્ષની ઉંમરે સમ્મેય પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યા.'' તે પોતાના પૂર્વભવમાં દીહબાહુ(૧) હતા.''

૧.આવ.પૃ.૪,કલ્પ.૧૯૭,આવનિ.	૩૯૧.	
૧૦૯૦, તીર્થો.૩૨૧, મનિ.પૃ.	૭. સમ.૧૫૭.	
૧૧૮, સ્થા.૫૨૦.	૮. આવનિ.૩૨૭, સમ.૧૫૭.	
ર.આવનિ.૩૭૦, વિશેષા.૧૭૫૮.	૯. સમ.૧૫૭, તીર્થો ૪૦૫.	
૩.સમ.૧૫૭,આવનિ.૩૮૨, ૩૮૫,	૧૦. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૪૭, ૪૫૮.	
369.	૧૧. સમ.૯૩, આવનિ.૨૫૭,૨૬૬, તીર્થો.	
૪.સમ.૧૦૧, આવનિ.૩૭૮, તીર્થો. ૩૬૨.	889.	
ુકર. ૫.આવનિ.૩૭૬, તીર્થો. ૩૪૨.	૧૨. સ્થા.૭૩૫, આવનિ. ૨૭૨-૩૦૭. ૧૩. સમ.૧૫૭.	
૬.સમ.૧૫૭, આવનિ.૨૨૪, તીર્થો.	10.41.140.	
૨. ચંદપ્પહ સણંકુમાર(૧) અને માહિ	દ(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં	
દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વ	ાર્ષનું છે.'	
૧. સમ.૩, જ્ઞાતા.૧૫૬.		
૩. ચંદપ્પહ મહુરા (૧)નો ગૃહસ્થ. તેને પોતાની પત્ની <mark>ચંદસિરી(</mark> ૧)થી ચંદપ્પભા		
નામની પુત્રી હતી.¹		
૧. જ્ઞાતા. ૧૫૬.		
ચંદપ્પહા (ચન્દ્રપ્રભા) જુઓ ચંદપ્પભા.'		
૧. આચા.૨.૧૭૯.		
ચંદભાગા (ચન્દ્રભાગા) સિંધુ (૧) નદીને મળતી એક નદી. ^૬ તેની એક્તા વર્તમાન		
ચિનાબ નદી સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.		
૧. સ્થા.૪૭૦.	૨. જિઓડિ. પૃ. ૪૭.	
ચંદલેસ્સ (ચન્દ્રલેશ્ય) સર્ણક્રમાર(૧) અ	ને માહિંદ(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન	
જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'		
૧. સમ. ૩.		
૧. ચંદવડિંસઅ (ચન્દ્રાવતંસક) ચંદ(૧) ના રહેવા માટેનું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. ^૧		
૧. સૂર્ય.૯૭, જમ્બૂ. ૧૭૦.		
૨. ચંદવડિંસઅ (ચન્દ્રાવતંસક) જુઓ ચંદવડેંસઅ. ^૧		
૧. મર. ૪૪૦.		
ચંદવડેંસઅ (ચન્દ્રાવતંસક) સાએય નો રાજા. તેને બે પત્નીઓ હતી – ધારિણી અને		
એક બીજી. ' તેને ધારિણીથી ગુણચંદ ' અને મુણિચંદ (૨) એમ બે પુત્ર હતા. ' તથા		
બીજી પત્નીથી પણ બે પુત્રો હતા. ગુણચંદ રાજનો વારસદાર હતો અને મુણિચંદને		
ે ગે માર્ગ મેરે ગે રૂગા દેલા. સુકાયદ રાજમાં પારસદાર છતા અને મુણિયદન		

ઉજ્જેણીનો સૂબો નીમવામાં આવ્યો હતો. ચંદવડેંસઅ રાજાએ એક વાર નિશ્ચય કરી

આખી રાત ધ્યાન કર્યું. પરિશામે તેનું મૃત્યુ થયુ.^૪ પછી ગુશચંદ સાએયનો રાજા થયો.^૫

- ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૨. હરિભદ્રસૂરિ તેમનાં નામ અનુક્રમે સુદંસજ્ઞા અને પિયદંસજ્ઞા આપે છે - આવહ.પૃ. ૩૬૬.
- આવહ. (પૃ.૩૬૬)માં તેમનાં નામ ગુણચંદ અને બાલચંદ છે.
- ૪. મર.૪૪૦, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૨.
- ૫. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૨, આવહ.પૃ.૩૬૬.
- ૨. આવહ(પૃ.૩૬૬) સાગરચંદનો ઉલ્લેખ કરે છે.

ચંદવણ્ણ (ચન્દ્રવર્ણ) **સણંકુમાર**(૧) અને **માહિંદ**(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે.^૧

૧. સમ.૩.

ચંદવિમાણ (ચન્દ્રવિમાન) સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં **જોઇસિય** દેવો વસે છે. તે પૃથ્વીથી ૮૮૦ યોજનના અંતરે આવેલું છે. તે સતત ગોળ ગોળ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે.'

૧. જીવા.૧૯૬-૨૦૦, જમ્બૂ.૧૪૬-૬૬, ૧૭૧, સૂર્ય.૯૪, ૯૮.

ચંદસિંગ (ચન્દ્રશૃક્ર) <mark>સણંકુમાર</mark>(૧) અને <mark>માહિંદ</mark>(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે.^૧

૧. સમ.૩.

ચંદસિદ્દ (ચન્દ્રસૃષ્ટ) ચંદવણ્ણ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.

૧. ચંદસિરી (ચન્દ્રશ્રી) **મહુરા**(૧)ના વેપારી **ચંદપ્પભ**(૩)ની પત્ની.^૧

ર. ચંદસિરી પાડલિપુત્તના વેપારી ધમ્મસીહ(૪)ની પત્ની. '

૧. સંસ્તા.૭૦.

ચંદસ્સઅગ્ગમહિસી (ચન્દ્રસ્ય અગ્રમહિષી) <mark>જ્ઞાયાધમ્મકહા</mark>ના બીજા શ્રુતસ્કન્ધનો સાતમો વર્ગ.' તેમના વર્જ્ઞનના ક્રમની બાબતે ગ્રન્થમાં કંઈક ગૂંચવાડો છે.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૪૮. ૨. જ્ઞાતા. ૧૫૫-૧૫૬.

ચંદા (ચન્દ્રા) **ચંદ**(૧)ની રાજધાની.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૭૦, જીવા. ૧૬૨.

ચંદાણણ (ચન્દ્રાનન) **જંબૂદીવના એરવય(૧)** ક્ષેત્રમાં થયેલા ચોવીસ **તિત્થંકરમાં** પ્રથમ.^૧ તે ઉસભ(૧)ના સમકાલીન હતા^ર અને મેહકૂડ પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યા હતા.³ તે બાલચંદાણણ નામે પણ પ્રસિદ્ધ છે.^૪

૧. સમ.૩.

૧. જ્ઞાતા. ૧૫૬.

૧. સમ.૧૫૯. ૨. તીર્થો.૯૬. ૩. તીર્થો. ૫૫૧. ૪. તીર્થો . ૩૧૪. **૧. ચંદાશણા** (ચન્દ્રાનના) જિનની ચાર શાશ્વત પ્રતિમાઓમાંની એક.^૧ ૧. જીવા. ૧૩૭, સ્થા.૩૦૭, રાજ.૧૨૪. ર. ચંદાશશા તિત્થયર ચંદપ્પભ(૧)નું જન્મસ્થાન. ' જુઓ ચંદપુર. ૧. આવનિ.૩૮૨. ૧. ચંદાભ (ચન્દ્રાભ) એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય આઠ સાગરોપમ વર્ષનું છે.' તે **લોગંતિય** વાસસ્થાન છે. **ગદતોય** દેવો ત્યાં વસે છે.' તે અચ્ચિ જેવું જ છે. ૧. સમ.૮. 5. (40) 583 ૨. **ચંદાભ** વર્તમાન ઓ**સપ્પિણી** કાલચક્રમાં ભરહ(૨)માં થયેલા ચૌદ કુલગરમાંના અગિયારમા કુલગર.^૧ જુઓ **અભિચંદ**(૧). 9. જમ્બ.૨૮. 3. ચંદાભ આ અને ચંદપ્પહ એક છે. 1 ૧. સમ.૮. આવનિ.૧૦૯૦. ચંદાવત્ત (ચન્દ્રાવર્ત) સણંકુમાર(૧) અને માહિંદ(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે. ' ૧. સમ.૩. ચંદાવિજુઝય (ચન્દ્રવેધ્યક) જુઓ ચંદગવેજુઝગ. ૧. નન્દિ.૪૪, પાક્ષિય. પૃ.૬૩. **ચંદાવેજ્ઝય (**ચન્દ્રવેધ્યક) આ અને **ચંદગવેજ્ઝગ** એક છે.' ૧.ચંવે.૩. ૧. ચંદિમા (ચન્દ્રિકા) <mark>અગ્નત્તરોવવાઇયદસા</mark>ના ત્રીજા વર્ગનું છઠ્ઠં અધ્યયન.^૧ ૧. અનુત્ત.૩. ર. ચંદિમા સાએયની સાર્થવાહી ભદ્દા(૮)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **મહાવી**રનો શિષ્ય બન્યો. મૃત્યુ પછી તે **સવ્વટ્ટસિદ્ધ** વિમાનમાં દેવ તરીકે જન્મ્યો. ત્યાર પછી એક ભવ કરી તે મોક્ષે જશે. ' १. अनुत्त. ह. **૩. ચંદિમા ણાયાધમ્મકહાના** પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું દસમું અધ્યયન.^૧ ૧. જ્ઞાતા.૫, સમ.૧૯, જ્ઞાતાઅ.૫.૧૦. **૪. ચંદિમા વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પાંચમા શતકનો દસમો ઉદેશક. ^૧

૧. ભગ. ૧૭**૬**.

ચંદુત્તરાવડિંસગ (ચન્દ્રોત્તરાવતંસક) **સર્ણકુમાર**(૧) અને <mark>માહિંદ</mark>(૩)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ.૩.

૧. ચંદોતરણ (ચન્દ્રાવતરણ) **કોસંબી** નગરીની બહાર આવેલું ઉદ્યાન. અહીં **મહાવીર** આવ્યા હતા.^૧ મહાવીરને વંદન કરવા દેવ ચન્દ્ર અહીં ઊતરી આવ્યો હતો, એના કારણે તેનું નામ આવું પાડવામાં આવ્યું હશે.

૧. વિયા.૨૪, ભગ.૪૪૧.

૨. ચંદોતરણ (ચન્દ્રાવતરણ) ઉદ્દંડપુર નગરની બહાર આવેલું ચૈત્ય. ગોસાલનો બીજો પઉટ્ટપરિહાર (પરશરીરપ્રવેશ) અહીં થયો હતો.^૧ મહાવીરને વંદન કરવા દેવ ચન્દ્ર ઊતરી આવ્યો હોવાના કારણે તેનું આ નામ પડ્યું હશે.

```
૧. ભગ. પપ૦,
```

ચંદોદય (ચન્દ્રોદય) **ચન્દ્રાનના** નગરીની બહાર આવેલું ઉદ્યાન.'

૧. પિંડનિ.૨૧૨-૨૧૩, પિંડનિમ.ષૃ.૭૬.

ચંદોયરણ (ચન્દ્રાવતરણ) જુઓ ચંદોતરણ.'

૧. ભગ.૫૫૦.

ચંદોવતરણ (ચન્દ્રાવતરણ) આ અને **ચંદોતરણ** એક છે.

૧. ભગ. ૪૪૧.

ચંપઅ (ચંપક) **ચંપગવણ નામના વનનો રક્ષક દેવ**.'

૧. જીવા. ૧૩૬.

ચંપગવણ (ચમ્પકવન) **વપ્પ**(૧)ની રાજધાની **વિજ્યા**(૮)થી પાંચસો યોજનના અંતરે આવેલું વન.^૧

૧. જીવા. ૧૩૬.

ચંપયવડિંસઅ (ચંપકાવતંસક) **સક્ક**(૩)ના પાંચ વિમાનોમાંનું (સ્વર્ગીય વાસસ્થાનોમાંનું) એક.'

૧. ભગ. ૧૬૫.

ચંપરમણિજ્જ (ચમ્પરમણીય) **કુમારઅ** સન્નિવેશમાં આવેલું ઉદ્યાન. **ગોસાલ** સાથે **મહાવીર** અહીં આવ્યા હતા.'

૧. આવનિ.૪૭૮, વિશેષા.૧૯૩૨.

૧. ચંપા ભરહ(૨)ના એક **આરિય**(આર્ય) દેશ **અંગ**(૧)ની રાજધાની.' તેની સીમા

ઉપર અંગમંદિર નામનું મંદિર આવેલું હતું.^{*} આ નગર બારમા **તિત્થંકર વાસુપુજ્જનું** જન્મસ્થાન, દીક્ષાસ્થાન અને નિર્વાણસ્થાન છે.³ તિત્થંકર મલ્લિ(૧)નો સમકાલીન રાજા ચંદચ્છાય[×], અરહણ્ર્ણગ(૧) વેપારી^{*}, સોની અર્ણગસેણ અથવા કુમારણંદી^{*} આ નગરના હતા. રાજા કણ્ણ પણ અહીં રાજ કરતો હતો.[°] **લેસિઅ**(૪) આ નગરનો હતો.^c તેવીસમા **તિત્થંકર પાસ(૧)** આ નગરમાં આવ્યા હતા.^c સુદંસણ(૯),¹⁰ કામદેવ,¹¹ ધણ(પ)¹² જેવા શ્રેષ્ઠીઓ અને સુભદ્ય¹³, ચંદણા(૧)¹⁸ જેવી સતીઓ પણ આ નગરનાં હતાં. સેણિઅ(૧) રાજાના મરણ પછી તેના પુત્ર કુણિય રાજાએ રાજધાની રાયગિહથી ચંપા ખસેડી.¹⁴ ઉવવાઇયમાં આ ચંપા નગરનું સુંદર વર્જ઼ન છે. આચાર્ય સેજ્જંભવ દારા દસવેયાલિયની રચના આ નગરમાં થઈ હતી અને આ નગરમાં જ તે ગ્રંથ તેમણે તેમના શિષ્ય મણગને ભણાવ્યો હતો.¹⁶ તિત્થયર મહાવીરે આ નગરમાં ત્રણ ચોમાસાં કર્યાં હતાં.¹⁹ તેની એકતા ભાગલપુરની પશ્ચિમે ચાર માઇલના અંતરે આવેલ વર્તમાન ચંપાનગર સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.¹⁴

ધાયઇખંડમાં બીજી ચંપા નગરી છે. તે વાસુદેવ(૨) કષ્ટહ(૧)ના સમકાલીન વાસુદેવ(૧) કવિલ(૧)ની રાજધાની હતી.^{૧૯}

J	
૧.પ્રજ્ઞા.૩૭, નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૩૯,	દશચૂ.૪૮,આવચૂ.૨.પૃ.૨૬૯.
સૂત્રશી.પૃ.૧૨૨.	૧૪. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૮-૩૧૯.
૨.ભગ <i>.</i> ૫૫૦.	૧૫. નિર.૧.૧, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૭૨, ઉત્તરાશા.
૩.આવનિ.૩૦૭,૩૮૨,વિશેષા.	પૃ.૧૦૫, ભગ.૪૯૨.
૧૭૭૨, તીર્થો .૫૦૧, ૫૫૩.	૧૬. દેશચૂ.પૃ.૭.
૪.જ્ઞાતા.૬૯, સ્થાઅ.પૃ.૪૦૧.	૧૭. કલ્પ.૧૨૨, કલ્પવિ.૫.૧૮૮,આવચૂ.૧.
પ.જ્ઞાતા.૬૯.	પૃ.૨૮૪,૩૨૦,આવનિ.૫૨૪,ભગ.
૬.નિશીચૂ.૩.ષૃ.૧૪૦-૪૧.	૪૯૧.
૭. જ્ઞાતા. ૧૧૭.	૧૮. જિઓડિ.પૃ.૪૪.
૮.આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૩.	૧૯. જ્ઞાતા.૧૨૫,જ્ઞાતા.૪૪ પણ જુઓ અને
૯.જ્ઞાતા.૧૫૨.	આવૂચ.૨.૫ૃ.૧૬૪,૨૦૪,૨૧૧, મર.
૧૦.ભક્ત.૮૧, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૭૦.	૪૮૯, નિશીભા.૫૭૪૧, અન્ત.૨, વિપા.
૧૧.ઉપા.૧૮, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૯.	૩૪, ભગ.૫૫૦, ઉત્તરાચૂ.૫ૃ.૮૦, ઔ૫.
૧૨.આવચૂ.૧.પૃ.૫૩૧.	૨૭, ઉત્તરા. ૨૧.૧, બૃભા.૫૨૨૫,
૧૩.બૃભા.૬૧૭૧,નિશીભા.૬૬૦૬,	આવચૂ.૧.પૃ.૯૦,૩૯૭,આવનિ.૧૨૮૮.
૨. ચંપા જુઓ ચંપા (૧).૧	
૧. જ્ઞાતા.૧૨૫.	

ચંપિજ્જિયા (ચંપીયા) **ઉડુવાડિયગણ**ની ચાર શાખાઓમાંની એક.[•]

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૯.

ચક્ક (ચક્ર) વેસમણ(૯)ના તાબામાં રહેલો એક દેવ. '

૧. ભગ. ૧૬૮.

ચક્કપુર (ચક્રપુર) જ્યાં સત્તરમા **તિત્થંકર કુંથુ**(૧)એ પ્રથમ પારણું કર્યું હતું તે નગર.' છકા વાસુદેવ(૧) પુરિસપુંડરીઅ અને છકા બલદેવ(૨) આણંદ(૧) આ નગરના હતા.^ર

૧. આવનિ.૩૨૫. ૨. આવનિ.૪૦૮, સમ.૧૫૮.

ચક્કપુરા (ચક્રપુરી) <mark>મહાવિદેહમાં સીતોદા નદીની</mark> ઉત્તરે આવેલા વગ્ગુ પ્રદેશની રાજધાની.'

૧. જમ્બૂ.૧૦૨, સ્થા.૬૩૭.

ચક્કવટ્ટિ (ચક્રવર્તિન્) પૃથ્વીના ચારે ચાર છેડા સુધી રાજ કરનાર સાર્વભૌમ રાજાધરાજ અને ચૌદ રત્નોનો માલિક. ' તે મનુષ્યોમાં દેવ છે. ચક્ર (એક પ્રકારનું શસ્ત્ર) તેનું મુખ્ય રત્ન છે. વધારામાં તે નવનિષિનો માલિક છે અને બત્રીસ હજાર રાજાઓનો અધિપતિ છે. તેના રાજ્યની ભૂમિની સીમા સમુદ્રકિનારો છે અર્થાત સમુદ્ર સુધી વિસ્તરેલી સકલ ભૂમિનો તે રાજા છે.^ર ભરહ(૨) ક્ષેત્રની બાબતમાં જેમાં તેના બધા છ વિભાગો³ સમાવિષ્ટ છે તેવા **હિમવંત**(૫)થી સમુદ્ર સુધીના પ્રદેશનો રાજા ચક્કવટ્ટિ હોય છે.* એક છત્ર અને એક અધિપતિ જેવો અર્થાત્ સાર્વભૌમ એવો તે રાજરાજેશ્વર છે.^પ તેની સેના ચાર અંગોવાળી છે. તે ચાર અંગો છે – હયદળ. ગજદળ, રથદળ અને પાયદળ. ' તેને ચોસઠ હજાર પત્નીઓ છે. ' તિત્થંકરની માતાની જેમ ચક્કવટ્ટિની માતાને પણ ગર્ભધારણ કરતી વખતે ચૌદ સ્વપ્ન આવે છે. ′ ચક્કવટ્ટિ કદી નીચ કુળમાં જન્મ લેતા નથી. તે ક્ષત્રિયકુળમાં જ જન્મ લે છે. " ચક્કવટ્ટિબધી રીતે સદા **વાસદેવ(૧)થી ચડિયાતા છે અને તિત્યંકરથી ઊતરતા છે**. '^૦તે વાસુદેવથી બમણા બળવાન છે.*' તે એક હજાર આઠ શુભ લક્ષણો ધરાવે છે.*' દુન્વયી સુખસમૃદ્ધિની બાબતમાં કોઈ તેની બરાબરી કરી શકતું નથી.^{૧૩} જં**બુદીવ**માં ઓછામાં ઓછા ચાર ચક્કવટ્ટિ હોય છે અને કેટલીક વાર આ સંખ્યા વધીને ઉત્કુષ્ટ ત્રીસની થાય છે અર્થાત મહાવિદેહમાં ચાર શાશ્વત ચક્કવટ્ટિ હોય છે જ્યારે કેટલીક વાર મહાવિદેહમાં અક્રાવીસ અને ભરહ(૨) અને એરવય(૧)માં બે.^{૧૪} દરેક ઓસપ્પિણી અને ઉ**સ્સપ્પિણી**માં એરવય(૧) તેમ જ ભરહ(૨)માં બાર ચક્કવટ્ટિ જન્મે છે.^{૧૫} તે બારમાંથી અગિયાર **દૂસમસુસમા** અરમાં^{૧૬} અને એક સુસમદૂસમા^{૧૭} અરમાં જન્મે છે. ચક્કવટ્ટિ **ચક્કહર** 'દ અને **ચક્કિ** 'દ તરીકે પણ જાણીતા છે.

વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા બાર ચક્કવટ્ટિનાં નામ નીચે

પ્રમાશે છે :

(૧) ભરહ(૧), (૨) સગર, (૩) મઘવા(૧), (૪) સણંકુમાર(૩), (૫) સંતિ, (૬) કું શુ(૧), (૭) અર, (૮) સુભૂમ(૧), (૯) મહાપઉમ(૪), (૧૦) હરિસેણ(૧), (૧૧ે જય(૧) અને (૧૨) બંભદત્ત(૧).^{૨૦}

ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ભાવી બાર ચક્કવટ્ટિનાં નામ નીચે પ્રમાશે છે :

(૧) ભરહ(૭), (૨) દીહદંત(૩), (૩) ગૂઢદંત(૩), (૪) સુદ્ધદંત(૧), (૫) સિરિઉત્ત અથવા સિરિચંદ(૨), (૬) સિરિભૂઇ, (૭) સિરિસોમ, (૮) ૫ઉમ(૭), (૯) મહા૫ઉમ(૩), (૧૦) વિમલવાહણ(૨), (૧૧) વિપુલવાહણ અથવા વિઉલવાહણ(૧) અો (૧૨) વરિટ્ટ.^{૨૧}

૧. ઉત્તરા.૧૧.૨૨, ઉત્તરાશા.પૃ.	(૯.	કલ્પ ૧૭-૧૮, આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૯,
૩૫૦,જીવા.૧૧૧, ભગ.૪ ૬૧,		વિશેષા.૧૮૪૬.
સ્થા. ૫૫૮, પ્રશ્ન.૧૫,આવચૂ.૧.	٩٥.	આવનિ.૫૭૧, આચાચૂ.પૃ.૧૫૫.
પૃ.૨૦૮.		સૂત્રશી.પૃ.૧૬૬, ૧૭૧.
૨.ભગ.૪૬૧,ભગઅ.૫૮૫,પ્રશ્ન.	99.	આવનિ.૭૫, વિશેષા.૮૦૧.
૧૫, આવચૂ.૧.પૃ.૨૦૮, તીર્થો.	૧૨.	નિશીચૂ.૩.પૃ.૩૮૩, તન્દુ.૧૪.
૨૯૪થી, સ્થા.૫૫૮, ૬૭૩, સમ.	૧૩.	વિશેષા. ૨૫૯૦.
૧૪.	૧ ૪.	જમ્બૂ.૧૭૩, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૭, સ્થા.૮૯.
૩.ઉત્તરાશા.પૃ.૩૫૦, તીર્થો. ૫૬૫.	૧૫.	સમ.૧૫૮,૧૫૯, આવચૂ.૧.પૃ.૨૧૫,
૪.૫શ્ન.૧૫, પ્રશ્નઅ.પૃ.૬૮,આવચૂ.		તીર્થો. ૫૫૮થી.
૧.૫ૃ.૨૦૮.	٩₹.	જમ્બૂ. ૩૪,૪૦.
પ.પશ્ર.૧૫.	૧૭.	જમ્બૂશા.પૃ.૧૬૬, ૧૭૭.
૬.પ્રશ્ન.૧૫, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૫૦.	٩८.	સમ.૧૪૭, આવનિ.૭૪.
૭.પ્રશ્ન.૧૫, પ્રશ્નઅ.પૃ.૬૮, આવચૂ.	٩૯.	આવનિ.૪૨૨.
૧.પૃ.૨૦૮.	૨૦.	સમ.૧૫૮, આવનિ.૩૭૪-૭૫.
૮.ભગ.૫૭૮.	૨૧.	સમ.૧૫૯, તીર્થો. ૧૧૨૪-૨૫.
	-	

ચક્કવટ્ટિવિજય (ચક્રવર્તિવિજય) ચક્કવટ્ટિ જે પ્રદેશ જીતી લે છે તે. બધા મળીને આવા પ્રદેશો કુલ ચોત્રીસ છે – જંબુદ્દીવમાં મહાવિદેહમાં બત્રીસ અને ભરહ(૨) અને એરવય(૧)માં બે. મહાવિદેહનો પ્રત્યેક ચક્કવર્ટિવિજય ૧૬૫૯૨^{*} યોજન લાંબો અને ૨૨૧૩ યોજનમાં કંઈક ન્યૂન પહોળો છે. 'તે વિજય(૨૩) બરાબર છે. મહાવિદેહના બત્રીસ પ્રદેશોનાં નામ માટે જુઓ મહાવિદેહ.

૧. સમ.૩૪, સમઅ.પૃ.૬૨, જમ્બૂશા.પૃ.૩૪૧-૪૨, જમ્બૂ.૯૩, ૯૫, ૧૦૨, સ્થા. ૬૩૭, જીવા.૧૪૧. સમ.૬૮ પણ જુઓ. **ચક્કહર** (ચક્રધર) આ અને **ચક્કવટ્ટિ** એક છે. '

ે૧. સમ.૧૪૭, આવનિ.૭૪, વિશેષા. ૮૦૦.

ચક્કાઉહ (ચક્રાયુધ) સોળમા તિત્થંકર સંતિના પ્રથમ ગણધર.'

૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૫૧, ઉત્તરાક. પૃ.૩૩૨.

ચક્કાહ (ચક્રાધ) આ અને ચક્કાઉહ એક છે.'

૧. સમ. ૧૫૭.

ચક્કિ (ચક્રિન્) આ અને ચક્કવટ્ટિએક છે.'

૧. વિશેષા. ૧૭૮૪, આવનિ. ૪૨૨.

ચક્કેસરી (ચક્રેશ્વરી) એક દેવી.'

૧. આવ. પૃ. ૧૮.

ચક્ઞખુકંત (ચક્ષુષ્કાન્ત) **કુંડલોદ** સમુદ્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.'

૧. જીવા. ૧૮૫.

ચક્ઞ્પુકંતા (ચક્ષુકાન્તા) વર્તમાન <mark>ઓસપ્પિણી</mark> કાલચક્રમાં ભરહ(૨)માં થયેલા પાંચમા કુલગર પસે**ણઇ**(૪)ની પત્ની.'

૧. તીર્થો. ૭૯, આવનિ.૧૫૯, સમ.૧૫૭, સ્થા. ૫૫૬.

ચક્રખુમ (ચક્ષુષ્મત્) જુદી જુદી બે પરંપરા અનુસાર વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં ભરહ(૨)માં થયેલા બીજા' અથવા આઠમા^ર કુલગર. ચંદકંતા તેની પત્ની છે.^૩ જુઓ વિમલવાહણ(૬) પણ.

૧. આવનિ.૧૫૫, વિશેષા. ૧૫૬૮, સમ. ૧૫૭. સ્થા. ૫૫૬.

ર. જમ્બૂ. ૨૮-૨૯. ૩. સમ.૧૫૭.

ચક્રખુસુભ (ચક્ષુશ્શુભ) **કુંડલોદ** સમુદ્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧

૧. જીવા. ૧૮૫.

ચણ્રગપુર (ચણકપુર) <mark>ખિતિપતિક્રિય</mark>(૨)ના સ્થાને સ્થાપવામાં આવેલું નગર. ચણ્રગપુરના સ્થાને <mark>ઉસભપુર</mark>(૧) સ્થાપવામાં આવ્યું. ઉસભપુરના સ્થાને <mark>કુસગ્ગપુર</mark> સ્થાપવામાં આવ્યું અને કુસગ્ગપુરના સ્થાને **રાયગિહ** સ્થાપવામાં આવ્યું.¹

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૮, આવનિ. ૧૨૭૯, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૦૫.

ચણિઅ (ચણક) **ચાણક્ક**ના પિતા.'

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૫૬૩.

ચશ્નિયગ્ગામ (ચણકગ્રામ) ગોલ્લ(૧) દેશનું ગામ. તે ચાણક્કનું જન્મસ્થાન હતું.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૬૩.

ચતુરંગિજ્જ (ચતુરંગીય) ઉત્તરજ્ઝયણનું ત્રીજું અધ્યયન. '

૧. સમ. ૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, ૧૪૧, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૯૧, આચાચૂ.પૃ.૪.

૧. ચમર દક્ષિણના અસુરકુમાર દેવોનો ઇન્દ્ર. 'તેની રાજધાનીનું નામ ચમરચંચા છે.' તેને ચોત્રીસ લાખ સ્વર્ગીય મહેલો છે.³ તેને પાંચ મુખ્ય પત્નીઓ છે – કાલી(૧), રાઇ(૪), રયણી(૨), વિજ્જુ(૨) અને મેહા. ' એકવાર તે પ્રથમ સ્વર્ગલોકના ઇન્દ્ર સક્ક(૩) સાથે યુદ્ધ કરવા ઉપર ગયો અને તિત્થયર મહાવીરની કૃપાએ તેને તેના વજથી બચાવ્યો. ' આ ઘટના દસ આશ્ચર્યોમાંનું એક આશ્ચર્ય ગણાય છે. ' ચેડગ સાથેની લડાઇમાં કુણિઅને ચમરે મદદ કરી હતી. ' ચમરની નીચે ચાર લોગપાલ ' અને સાત સેનાપતિ છે – સોમ(૩), જમ(૨), વરુણ(૩), વેસમણ(૬), દુમ(૩), સોદામિ, કુંથુ(૨), લોહિયક્ખ(૩), કિંણર(૩), રિટ્ટ(૮) અને ગીયરઇ(૨).

૧.પ્રજ્ઞા.૪૬, જમ્બૂ.૧૧૯, ભગ.	૪. જ્ઞાતા.૧૪૮-૪૯, ભગ.૪૦૫.
૧૧૫, ૧૪૨-૪૪, ૪૦૫, સમ.	પ. ભગ. ૧૪૪.
૧૬-૧૭, ૩૬, ૫૧, ૬૪, જીવા.	૬.કલ્પવિ.પૃ.૧૯.
૧૧૮-૧૯, આવનિ.૫૧૯,૫૨૫.	૭. ભગ.૩૦૧-૩૦૨.
૨.સમ.૩૩, ભગ.૮૪, ૪૯૦, જ્ઞાતા.	૮. સ્થા.૨૫૬, ૨૭૩, ભગ. ૪૦૬.
٩४८.	૯. સ્થા. ૪૦૪, ૫૮૨.
૩.સમ. ૩૪.	

૨. ચમર વિયાહપણ્ણત્તિના ત્રીજા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ. ૧૨૬.

૩. ચમર પાંચમા તિત્યંકર સુમઇ(૭)ના પ્રથમ ગણધર.'

૧. સમ. ૧૫૭, તીર્થો. ૪૪૬.

ચમરચંચા (ચમરચઞ્ર્ચા) દક્ષિણના અસુરકુમાર દેવોના ઇન્દ્ર ચમર(૧)ની રાજધાની.' રયણપ્પભા(૨) નરકભૂમિની નીચે ચાલીસ હજાર યોજનના અંતરે તે આવેલ છે.' વિયાહપણ્ણત્તિના બીજા શતકના સાતમા અને આઠમા ઉદ્દેશકમાં તેનું પ્રેપુરં વર્શન કરવામાં આવ્યું છે.'

- જમ્બૂ.૧૧૯, ભગ. ૧૧૬, ૧૪૨, ૧૪૪, ૪૦૫, ૪૯૦, સ્થા.૫૩૫, સમ.૩૩, શાતા. ૧૪૮-૪૯.
- ર. ભગ. ૩૯૦. ૩. ભગ. ૮૪.

ચમરસ્સ-અગ્ગમહિસી (ચમરસ્ય-અગ્રમહિષી) <mark>ણાયાધમ્મકહાના</mark> (બીજા શ્રુતસ્કન્ધનો) પ્રથમ વર્ગ.'

9. audi. 982

ચમ્મખંડિઅ (ચર્મખંશ્ડિક) **ચામ**ડું પહેરનાર પરિવ્રાજકોનો વર્ગ.'

266

૧. અનુ.૨૦, અનુહે. પૃ. ૨૫.

ચર વિયાહપણ્ણત્તિના ચૌદમા શતકનો પહેલો ઉદેશક.*

૧. ભગ. ૫૦૦.

- ચરગ (ચરક) હિંસક સાધનો દ્વારા ભોજન મેળવતા ત્રિદંડી પરિવ્રાજકોનો વર્ગ.'
 - ૧. આચાચૂ.પૃ.૨૨, ૯૫, ૧૭૩, ૨૬૧, ૨૬૫, અનુ.૨૦, ૨૬, પ્રજ્ઞા.૨૬૫, જ્ઞાતા. ૧૦૫, ભગ. ૨૫, જીતભા.૨૩૯, બૃભા. ૧૫૪૮, અનુહે.પૃ.૨૫, જ્ઞાતાઅ. પૃ. ૧૯૫.
- **ચરણ** આ અને **ચરણવિહિ** (૨) એક છે. '

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

૧. ચરણવિહિ (ચરણવિધિ) ઓગણત્રીસ ઉક્કાલિય આગમગ્રન્થોમાંનો એક.^૧ તે શ્રમણાચારનું નિરૂપણ કરે છે.^૧ તે વર્તમાનમાં અસ્તિત્વમાં નથી, તે નષ્ટ થઈ ગયો છે.

૧. નન્દિ. ૪૪, પાક્ષિ. પૃ. ૪૩. ૨. નન્દિમ. પૃ. ૨૦૯, નન્દિયૂ. પૃ. ૫૮.

૨. ચરણવિહિ ઉત્તરજૂઝયણનું એકત્રીસમું અધ્યયન. '

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, ૬૧૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૬૧૮.

૧. **ચરમ વિયાહપણ્ણત્તિ**ના ઓગણીસમા શતકનો પાંચમો ઉદેશક.^૧

૧. ભગ. ૬૪૮.

૨. ચરમ પછ્ણવણાનું દસમું પદ(પ્રકરણ).^૧

ચરિમ (ચરમ) આ અને ચરમ(૨) એક છે.^૧

૧. પ્રજ્ઞા.ગાથા.૪.

૧. ચલણ (ચલન) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પ્રથમ શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક.[•]

૧. ભગ.૩, ભગઅ.પૃ.૫.

૨. ચલણ વિયાહપણ્ણત્તિના પ્રથમ શતકનો દસમો ઉદેશક.^૧

૧. ભગ. ૩.

ચાઉરંગિજજ (ચતુરક્રીય) આ અને ચતુરંગિજજ એક છે.

૧. સમ.૩૬, અનુહે.પૃ.૧૪૧.

ચાણક્ક (ચાણકચ) ગોલ્લ(૧) દેશના ચણિયગ્ગામ નામના ગામના બ્રાહ્મણ ચણિઅનો પુત્ર. એક વાર તે ધનપાપ્તિની આશા રાખી પાડલિપુત્તના રાજા ણંદ(૧) પાસે ગયો. રાજાના માણસોએ તેનું અપમાન કર્યું. આના કારણે ક્રોધે ભરાયેલા તેણે ચંદગુત્તની મદદથી ણંદવંશનો નાશ કર્યો, ચંદગુત્તને પાડલિપુત્તનો રાજા બનાવ્યો અને પોતે તેનો મન્ત્રી બન્યો. ચંદગુત્તના મરણ પછી બિંદુસાર(૨) રાજા થયો અને

૧. પ્રજ્ઞા. ૧૬૦.

સુબંધુ(૩) તેનો મન્ત્રી બન્યો.આ બાજુ ચાણક્ક બધી દુન્વયી પ્રવૃત્તિઓ છોડી દઈ અને અન્નનો ત્યાગ કરી ધ્યાનસાધનામાં લાગી ગયા અને ઈર્ષાથી સુબંધુએ જળાવેલી પોતાની ઝૂંપડીમાં શાન્ત ચિત્તે સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ પામ્યા.^ર

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૬૩-૬૫, નિશીભા. ૪૪૬૩થી, આચાચૂ.પૃ.૪૯,આચાશી. પૃ.૧૦૦, દશચૂ.પૃ.૧૦૩,નિશીચૂ. ૪.પૃ.૧૦૦.

ચા**ણૂર કંસ**(૨)ની રાજસભામાં <mark>વાસુદેવ</mark>(૨) કષ્ટ્હ(૧) દ્વારા હણવામાં આવેલો મલ્લ.^૧ ૧. પ્રશ્ન. ૧૫.

ચાતુરંગિજ્જ અથવા ચાતુરંગેજ્જ (ચતુરક્રીય) જુઓ ચતુરંગિજ્જ.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૯૧.

ચામરચ્છાય સાઇ(૨) નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૯, સૂર્ય.૫૦.

ચારણ વિયાહપણ્ણત્તિના વીસમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક. '

૧. ભગ. ૬૬૨.

૧. ચારણગણ મહાવીરની આજ્ઞામાં રહેલા શ્રમણોના નવ ગણોમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા. ૬૮૦.

 ચારણગણ આચાર્ય સિરિગુત્તથી શરૂ થયેલો શ્રમણોનો ગણ. તેની ચાર શાખાઓ છે અને તેના સાત કુલો છે. ચાર શાખાઓ આ છે --- હારિયમાલાગારી, સંકાસિયા, ગવેધુઆ અને વિજજણાગરી. સાત કુલો આ છે – વત્થલિજ્જ, પીઇધમ્મિય, હાલિજ્જ, પૂસમિત્થિજ્જ, માલિજ્જ, વેડય અને કહ્હસહ.¹

૧. કલ્પ(શેરાવલી).૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૮-૨૫૯.

ચારણભાવણા (ચારણભાવના) એક અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રન્થ. તે ચારણલબ્ધિ પામેલા શ્રમણોનું નિરૂપણ કરે છે.' પંદર વર્ષનું શ્રમણજીવન જેણે પૂર્ણ કર્યું હોય તે શ્રમણને આ ગ્રન્થ ભણવાનો અધિકાર છે.' આ ગ્રન્થ હાલ અસ્તિત્વમાં નથી, તે નષ્ટ થઈ ગયો છે.

૧. પાક્ષિ.પૃ.૪૫, પાક્ષિય.પૃ.૬૯. ૨. વ્યવ.૧૦.૨૯.

ચારુ ત્રીજા તિત્થંકર સંભવ(૧)નો પ્રથમ શિષ્ય.

૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૪૫.

ચારુગણ આ અને <mark>થારુગિણ</mark> એક સંભવે છે.^૧

૧. ભગ. ૩૮૦.

<mark>૧. ચારુદત્ત</mark> શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર. તેણે ગણિકા પાછળ પોતાનું બધું ધન વેડફી નાખ્યું અને પોતાના મામા સાથે આજીવિકા માટે અહીંતહીં ભટકવા માંડ્યું. તે **સુવણ્ણભૂમિ** પણ ગયો હતો.¹

૧. આચાચૂ.પૃ.૫૦, સૂત્રશી.પૃ.૧૯૬, સૂત્રચૂ.પૃ.૨૩૯-૪૦.

ર. ચારુદત્ત ચક્કવર્ટિ બંભદત્ત (૧)ની પત્ની વચ્છીના પિતા. '

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

ચારુપવ્વય મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલા **સલિલાવઈ** પ્રદેશમાં આવેલો પર્વત.^૧

૧. જ્ઞાતા.૬૪.

<mark>ચારુય</mark> (ચારુક) જુઓ <mark>ચારુ</mark>.^૧

૧. તીર્થો. ૪૪૫.

ચાવોણ્ણત (ચાપોન્નત) **આરણ** કલ્પમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એકવીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ.૨૧.

૧. ચિત્ત વાણારસીના ચાણ્ડાલનો પુત્ર અને સંભૂય(૨)નો ભાઈ. તે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ થયો હતો. કેટલાંય પુનર્જન્મોમાં ચક્કવટ્ટિંબંભદત્ત(૧)ની સાથે તેના ભાઈ તરીકે તેણે જન્મો ધારણ કર્યા હતાં. સુખશીલ બંભદત્તને પ્રબુદ્ધ કરવા તેણે નિષ્ફળ પ્રયત્નો કર્યા હતા.¹

૧. ઉત્તરા.૧૩(અધ્યયન), ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૧૪, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૦૯, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૭૪-૭૫, ઉત્તરાને.પૃ.૧૮૫-૮૭.

<mark>૨. ચિત્ત સેયવિયા</mark>ના રાજા <mark>પએસિ</mark>નો સારથિ. તેણે <mark>કેસિ(૧)</mark> દ્વારા રાજાને ધર્મમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.^૧

૧. રાજ. ૧૪૫થી આગળ, ભગ. ૬૪૭.

<mark>૩. ચિત્ત સુવજ઼્ર્યકુમાર</mark> દેવોના બે ઇન્દ્રો **વેણુદેવ** અને <mark>વેણુદાલિ</mark>માંથી પ્રત્યેકનો <mark>લોગપાલ.</mark>'

૧. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૨૫૬.

૪. ચિત્ત વિજ્જુમઈ અને વિજ્જુમાલાના પિતા અને ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત(૧)ના સસરા.^૧

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

પ. ચિત્ત મહુરા(૧)ના રાજા **સિરિદામ**નો હજામસેવક.

૧. વિપા.૨૬.

ચિત્તઉત્ત (ચિત્રગુપ્ત) જુઓ ચિત્તગુત્ત.'

૧. સમ. ૧૫૯.

<mark>૧. ચિત્તકણગા</mark> (ચિત્રકનકા) **રુયગ**(૧) પર્વતની એક વિદિશાની મુખ્ય <mark>દિસાકુમારી</mark> દેવી.'

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, તીર્થો. ૧૬૧.

૨. ચિત્તકણગા એક વિજ્જુકુમારિમહત્તરિયા દેવી. ' તે અને ચિત્તકણગા(૧) એક છે. '
 ૧. સ્થા. ૨૫૯.
 ૨. સ્થાઅ.પૃ.૧૯૯.

 ચિત્તકૂડ (ચિત્રકૂટ) મહાવિદેહમાં આવેલો એક વક્ષ્ખાર પર્વત. તે સીઆ(૧) નદીની ઉત્તરે, ણીલવંત(૧) પર્વતની દક્ષિણે, કચ્છ(૧)ની પૂર્વે અને સુકચ્છ(૧)ની પશ્ચિમે આવેલો છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૪, સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭, મર. ૪૬૫.

ર. ચિત્તકૂડ ચિત્તકૂડ(૧) પર વસતો દેવ. '

૧. જમ્બૂ.૯૪.

૩. ચિત્તકૂડ ચિત્તકૂડ(૧)નું શિખર. '

૧. જમ્બૂ.૯૪.

૪**. ચિત્તકૂડ દેવકુરુ**માં આવેલો પર્વત. તે **સિઓઆ** નદીના એક કિનારા ઉપર આવેલો છે અને **વિચિત્તકૂડ** નદીના સામે કિનારે ઊભો છે. તેની ઊંચાઈ એક હજાર યોજન છે. તે જંભગ દેવોનું વાસસ્થાન છે.^૧ તે **ચિત્તપવ્વય** નામે પણ જાણીતો છે.^૨

૧. સમ.૧૧૩, સમઅ.પૃ.૧૦૫, ભગઅ.પૃ.૬૫૪. ૨. ભગ.૫૩૩.

ચિત્તખુડ્ડઅ (ચિત્રક્ષુદ્રક) એક શ્રમણ.'

૧. આચાચૂ.પૃ.૧૬૧, આચાશી.પૃ.૨૦૧.

ચિત્તગુત્ત (ચિત્રગુપ્ત) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ચોવીસ ભાવી **તિત્યંકર**માંના સત્તરમા તિત્યંકર. તે રેવઈ(૧)નો ભાવી જન્મ છે.^૧

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો. ૧૧૧૩.

૧. ચિત્તગુત્તા (ચિત્રગુપ્તા) **રુયગ**(૧) પર્વતના દક્ષિણ ભાગના શિખર વેસમણ(૮) ઉપર વસતી મુખ્ય દિસાકુમારી.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, સ્થા.૬૪૩, તીર્થો. ૧૫૫.

૨. ચિત્તગુત્તા ચમર(૧)ના ચાર લોગપાલમાંથી દરેકની એક એક મુખ્ય પત્ની.^૧ જુઓ **સોમ**(૩).

૧. ભગ.૪૦૯, સ્થા.૨૭૩.

ચિત્તપક્ખ (ચિત્રપક્ષ) <mark>સુવણ્ણકુમાર</mark> દેવોના બે ઇન્દ્રો **વેણુદેવ** અને <mark>વેણુદાલિ</mark>માંથી દરેકનો એક એક <mark>લોગપાલ.</mark>'

૧. સ્થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯.

ચિત્તપવ્વય (ચિત્રપર્વત) જુઓ ચિત્તકૂડ(૪). '

૧. ભગ. પ૩૩.

ચિત્તાપ્પિય (ચિત્રપ્રિય) મહુરાના રાજા જઉણસેણનો મન્ત્રી. તેણે વિશાળ તળાવ બંધાવ્યું હતું.'

૧. વિશેષાકો.પૃ.૨૯૪.

ચિત્તસંભૂઇજજ (ચિત્તસમ્ભૂતીય) ઉત્તરજ્ઝયણનું તેરમું અધ્યયન.^હ

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, ૩૭૪, ઉત્તરાયૂ.પૃ.૨૧૩-૨૦.

ચિત્તસંભૂય (ચિત્તસમ્ભૂત) જુઓ ચિત્તસંભૂઇજ્જ.'

ચિત્તસેણઅ (ચિત્રસેનક) ચક્કવટ્ટિબંભદત્ત(૧)ની પત્ની ભદ્ય(૨૨)ના પિતા.

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

૧. ચિત્તા (ચિત્રા) અકાવીસ **નક્ષ્પત્ત**(૧)માંનું એક. **તકા** તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે અને **દુબ્ભાયણ** તેનું ગોત્રનામ છે.^૧

૧. સૂર્ય.૩૬,૫૦, જમ્બૂ.૧૫૫-૬૧, ઉત્તરા.૨૨.૨૩, સમ.૧.

૨**. ચિત્તા સક્ક**(૩)ના **લોગપાલ સોમ(૧)ની મુખ્ય પત્ની. સક્ક(૩)ના બીજા ત્ર**ણ લોગપાલ જમ(૨), વરુણ(૧) અને વેસમણ(૧)માંના દરેકની એક મુખ્ય પત્નીનું નામ પણ આ જ છે.'

૧. ભગ. ૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

૩. ચિત્તા રુયગ(૧) પર્વતની એક વિદિશામાં વસતી મુખ્ય દિસાકુમારી દેવી.' ૧. જમ્બૂ.૧૧૪, તીર્થો. ૧૬૧, આવચૂ.૧.પુ.૧૩૮.

૪. ચિત્તા વિજ્જુકુમારિમહત્તરિયા દેવી.^૧ તે અને ચિત્તા(૩) એક છે.^૨

૧.સ્થા.૨૫૯. ૨.સ્થાઅ.પૃ.૧૯૯.

ચિત્તાર (ચિત્રકાર) એક **આરિય** ધંધાદારી (ઔદ્યોગિક) મંડળ. '

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

ચિરા પંદરમા તિત્થંકર **ધમ્મ**(૩)ની પ્રથમ શિષ્યા.**' સમવાય** અનુસાર તેનું નામ **સિવા**(૩) છે.^ર

૧. તીર્થો. ૪૫૯. ૨. સમ.૧૫૭.

૧. સમ. ૩૭*.*

ચિલાઇપુત્ત (ચિલાતિપુત્ર અથવા કિરાતિપુત્ર) ચિલાતિયાનો પુત્ર^૧ અને રાયગિહના શ્રેષ્ઠી ધણ્વ્ર(૧)નો સેવક. પછીથી તે લુંટારો થયો અને તેણે ખૂનો કર્યાં.^૨ છેવટે તેને સત્ય સમજાયું અને તે શ્રમણ બન્યો. તેણે બધાં દુઃખો શાંત ચિત્તે સહન કર્યાં અને મૃત્યુ પછી સહસ્સાર દેવલોકમાં તે દેવ થયો.³

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૭.	૩. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૭-૯૮, આવનિ.૮૭૩- ૭૬, વ્યવભા.૧૦.૫૯૪, આચાચૂ. પૃ.
	૭૬, વ્યવભા.૧૦.૫૯૪, આચાચૂ. પૃ.
વિશેષા. ૩૩૪૧-૪૪.	૧૩૯, ભક્ત.૮૮, સંસ્તા.૮૬, મર.૪૨૭-
	30.

ચિલાત (કિરાત) જુઓ ચિલાય.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૩.

ચિલાતિયા (કિરાતિકા) **રાયગિહના શેઠ ધણ્ણ(૧)ની દાસી. તે ચિલાઇપુત્તની** માતા હતી.'

૧. આવચૂ.૧<mark>.</mark>૫ૃ.૪૯૭**.**

૧. ચિલાય (કિરાત) એક આજ્ઞારિય (અનાર્ય) દેશ. તેમાં વસનાર પજ્ઞ ચિલાય તરીકે ઓળખાય છે. ' ચિલાય અથવા કિરાત લોકો નેપાલમાં તથા બંગાળના અને આસામના ઉત્તરમાં આવેલા પર્વતાળ પ્રદેશમાં વસતા હતા.તેઓની એકતા તિબેટીબર્મી જાતિ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. '

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.ષૃ.૧૨૩, પ્રશ્ન.૪, પ્રજ્ઞામ.ષૃ.૫૫, આવચૂ.૧.ષૃ.૧૯૧.

૨. જિઓમ.પૃ.૮૪-૮૫.

ર. ચિલાય અનાર્ય નગર કોડિવરિસનો રાજા. તે સાએય નગર ગયો, મહાવીરનો ઉપદેશ સાંભળ્યો અને સંસાર ત્યાગી શ્રમણ બન્યો.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૩, આવનિ.૧૩૦૫.

૩. ચિલાય આ અને **ચિલાઇપુત્ત** એક છે. '

૧. આવનિ. ૮૬૬.

ચિલાયગ (કિરાતક) આ અને **ચિલાઇપુત્ત** એક છે.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૭.

ચિલાયપુત્ત (કિરાતપુત્ર) જુઓ **ચિલાઇપુત્ત.** '

૧. આવનિ.૮૬૬, વ્યવભા. ૧૦.૫૯૪, આચાચૂ.પૃ.૧૩૯.

ચિલ્લણા (ચેલ્લના) જુઓ ચેલ્લણા.'

૧. આવ.પૃ.૨૮.

ચિલ્લલ જુઓ બિલ્લલ.'

. . .

२७४

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

ચીણ (ચીન) એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ.' તે રેશમ માટે પ્રસિદ્ધ હતો.'

૧. પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

૨. ભગ.૩૮૦, નિશીચૂ. ૨.પૃ.૩૯૯, અનુ<mark>ચૂ.પૃ.૧૫</mark>.

ચીરિગ (ચીરિક) રસ્તા ઉપર પડેલાં ચીંથરાં વીણીને પહેરનારા પરિવ્રાજકોનો વર્ગ.' ૧. અનુ.૨૦, અનુહે. પૃ. ૨૫.

ચુંચુણ (ચુઝ્ચુન) એક **અણારિય** (અનાર્ય) કોમ.'

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

ચુંચુય (ચુઞ્ચુક) એક **અજ્ઞારિય** (અનાર્ય) જાતિ, દેશ અને તે દેશવાસી. તે **ચંચુય** તરીકે પજ્ઞ જાણીતા છે.¹ ચુંચયની એકતા હ્યુએન ત્સાંગના ચેન્ચુ (Cenchu) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે જે ગાઝીપુર પાસે આવેલ છે.¹

૧. પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૨.લાઈ.પૃ.૩૬૦.

૧. ચુલણી (ચુલની) **કંપિલ્લપુરના** રાજા દુવયની પત્ની. તે દોવઈની માતા હતી.^૧ ૧. જ્ઞાતા. ૧૧૬.

૨. ચુલ<mark>ા કીપ</mark>ેલ્લપુરના રાજા બંભ(૧)ની પત્ની અને ચક્કવદ્વિ બંભદત્ત(૧)ની માતા.૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૧૪, ઉત્તરા.૧૩.૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૭૬-૭૭, સમ.૧૫૮, આવનિ.૩૯૮. **૧. ચુલણીપિય** (ચુલનીપિતૃ) ઉવાસગદસાનું ત્રીજું અધ્યયન**.**'

૧. ઉપા.૨, સ્થા. ૭૫૫.

૨. ચુલશીપિય વાણારસીનો ગૃહસ્થ. મહાવીરના મુખ્ય દસ ઉપાસકોમાંનો એક. એકવાર જ્યારે તે પૌષધવ્રતનું પાલન કરી રહ્યા હતા ત્યારે તેમની શ્રદ્ધાની દઢતાની પરીક્ષા કરવા તેમની તરફ એક દેવ હાથમાં તલવાર લઈ ધસી આપ્યો. તે દેવે તેના દેખતાં તેના પુત્રોને મારી નાખ્યા. પરંતુ ચુલશીપિય પોતાના વ્રતમાંથી ચલિત ન થયા અને પોતાની શ્રદ્ધા છોડી નહિ. પછી દેવ તેમની માતાને મારી નાખવા તૈયાર થયો. ત્યારે ચુલશીપિયથી આ સહન ન થયું. તે એકદમ દેવને પકડવા ઊભા થઈ ગયા. પરંતુ દેવ તો ત્યાં હતા નહિ. આ દોષ માટે તેમણે પ્રાયશ્વિત કર્યું. મૃત્યુ પછી તે સોહમ્મ દેવલોકમાં દેવ થયા.⁴

૧. ઉપા.૨૭-૨૯.

ચુલ્લકપ્પસુઅ અથવા **ચુલ્લકપ્પસુય** (ક્ષુલ્લકલ્પશ્રુત) **અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ** આગમગ્રન્થ.¹ વર્તમાનમાં તે અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયો છે. ૧. નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૩, વ્યવભા.૭.૨૦૪.

ચુલ્લણી (ચુલ્લની) જુઓ **ચુલણી**.'

૧. સમ. ૧૫૮.

૧. ચુલ્લસયઅ (ચુલ્લશતક) ઉ<mark>વાસગદસાનું</mark> પાંચમું અધ્યયન.^હ

૧. ઉપા.૨, સ્થા.૭૫૫.

૨. ચુલ્લસયઅ આલભિયા નગરનો શેઠ. તે મહાવીરના મુખ્ય દસ ઉપાસકોમાંનો એક હતો. એક વાર એક દેવ તેની આગળ ઉપસ્થિત થયો અને પૌષધવ્રત કરી રહેલા ચુલ્લસયઅને તેશે વ્રત છોડી દેવા કહ્યું. પરંતુ શેઠે તેમ કર્યું નહિ. એટલે દેવે તેની સમક્ષ તેના પુત્રોને મારી નાખ્યા. તો પજ્ઞ શેઠ વ્રત છોડવા તૈયાર ન થયા. તેથી દેવે શેઠને તેની બધી સમૃદ્ધિ છીનવી લેવાની ધમકી આપી. દેવના મૂર્ખાઇભર્યા પગલાથી ક્રોધે ભરાયેલા શેઠ દેવને પકડવા એકદમ ખડા થઈ ગયા. પરંતુ દેવ તો ત્યાં હતો નહિ. શેઠે વ્રતભંગના દોષનું પ્રાયશ્વિત્ત કર્યું. મૃત્યુ પછી તે પ્રથમ સ્વર્ગલોકમાં દેવ થયા.'

૧. ઉપા. ૩૨-૩૪.

ચુલ્લસુય (ક્ષુલ્લશ્રુત) આ અને **ચુલ્લકપ્પસુઅ** એક છે.*

૧. વ્યવભા. ૭.૨૦૪.

૧. જમ્બૂ.૭૨, ૭૫, ૧૧૪, ૧૨૦, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૯, ઉપા.૧૪, જીવા.૧૪૧, સ્થા.૧૯૭, ૫૨૨.

ર. જમ્બૂ.૭ર,સમ.૨૪,૧૦૦. ૩.જમ્બૂ.૭૫. ૪. લાઇ.પૃ.૨૭૮. **ચુલ્લહિમવંતકૂડ** (ક્ષુલ્લહિમવત્કૂટ)(૧) **ચુલ્લહિમવંત** પર્વતના અગિયાર શિખરોમાંનું એક.^૧ (૨) **મંદર**(૩) પર્વતના દક્ષિણી શિખરનું પણ આ જ નામ છે.^૨

૧. જમ્બૂ.૭૫, સમ.૧૦૯. ૨. સ્થા.૫૨૨.

ચુલ્લહિમવંતગિરિકુમાર (ક્ષુલ્લહિમવત્ગિરિકુમાર) **ચુલ્લહિમવંત** પર્વતનો

અધિષ્ઠાતા દેવ.¹ જુઓ ગિરિકુમાર.

૧. જમ્બૂ.૬૧-૬૨, ૭૫.

<mark>ચુલ્લહિમવંતા</mark> (ક્ષુલ્લહિમવતી) <mark>ચુલ્લહિમવંત</mark> પર્વતના અધિષ્ઠાતા દેવ **ચુલ્લહિમવંત-**ગિરિક્રુમારની રાજધાની.^૬

૧. જમ્બૂ.૭૫.

ચૂઅ (ચૂત) **ચૂઅવણ નામના વનનો રક્ષક દેવ**.*

૧. જીવા. ૧૩૬.

ચૂઅવણ વિજય (૧૮)ની રાજધાની <mark>વિજયા</mark>(૯)ની ઉત્તરે પાંચ સો યોજનના અંતરે આવેલું આમ્રવન. તે બાર હજાર યોજનોથી વધારે લાંબુ અને પાંચ સો યોજન પહોળું છે.^૧

૧. જીવા.૧૩૬.

ચૂયવડિંસય (ચૂતાવતંસક) જોઇસિય વર્ગના દેવોનું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. ભગ. ૧૬૫.

ચૂલશી જુઓ ચુલશી(૨).'

૧. આવનિ.૩૯૬.

<mark>ચૂલિય (</mark>ચૂલિક) એક <mark>અણારિય</mark> (અનાર્ય) દેશ અને તે દેશના વાસીઓ.' આ ચૂલિય લોકો એ તુર્કસ્તાનની ઓફ્સસ (Oxus) નદીની ઉત્તરે રહેતા સોગ્દીઅનો (Sogdians) છે.^ર

૧. પ્રશ્ન.૪. પ્રજ્ઞાપના ૩૭ તેનો ઉલ્લેખ સૂયલિ તરીકે કરે છે.

૨. સ્ટજિઓ. પૃ.૨૬, ટિપ્પણ ૧, લાઇ.પૃ.૩૬૦.

ચૂલિયા (ચૂલિકા) તેનો અર્થ પરિશિષ્ટ છે. દિક્રિવાયના પાંચમા વિભાગને ચૂલિયા કહેવામાં આવે છે.^૧ પછી આપણને મળે છે – અંગચૂલિયા, વગ્ગચૂલિયા અને વિવાહચૂલિયા.^૨ મહાનિસીહના છેલ્લા બે પ્રકરણો ચૂલિયાના રૂપમાં છે.^૩ આયારના અંતે પાંચ અને દસવેયાલિયના અંતે બે ચૂલિયા છે.^૪

ર. નન્દિ. ૪૪. ૪. ૪. આચાનિ.૧૧,દશનિ.પૃ.૧૫, દશચૂ.પૄ.૮.

ચેઇય (ચૈત્ય) જ્યાં **અગ્ગિજ્જોઅ** બ્રાહ્મણ તરીકે જન્મ્યા હતા તે સ**ન્નિ**વેશ.^૧

૧. વિશેષા.૧૮૦૮, આવમ.પૃ.૨૪૮, આવનિ.૪૪૨.

ચેડઅ અથવા ચેડગ (ચેટક) વેસાલી નગરીનો રાજા. તે મહાવીરનો મહાન ભક્ત હતો. તેને સાત પુત્રીઓ હતી - (૧) પભાવઈ(૩), (૨) પઉમાવઈ(૮), (૩) મિગાવઈ(૧), (૪) સિવા(૧), (૫) જેટ્ટા(૬), (૬) સુજેટ્ટા અને (૭) ચેલ્લણા.' તિસલા તેની બેન હતી. ' હાર અને હાથી માટે તેને હલ્લ(૩) અને વિહલ્લ(૧)ના પક્ષે પોતાની જ પુત્રી ચેલ્લણાના પુત્ર કૂણિઅ સામે યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું. '

૧.આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૪-૭૪,નિ૨.૧.૧, ૩. નિ૨.૧.૧, વ્યવભા.૧૦.૫૩૫, જીતભા. ભગ.૪૪૧. ૪૭૯, ભગ.૩૦૦-૩૦૨.

૨.આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૫.

<mark>ચેદિ</mark> એક <mark>આરિ</mark>ય(આર્ય) દેશ. તેની રાજધાની <mark>સોત્તિયવઈ</mark> હતી.' તેની એકતા વર્તમાન બુંદેલખંડ અને તેની આસપાસના પ્રદેશ સાથે સ્થાપી શકાય.^ર

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭. ૨. જિઓએ.પૃ.૨૫.

ચેલણા (ચેલ્લના) જુઓ **ચેલ્લણા**.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૧.

ચેલવાસિ (ચેલવાસિનૂ) વેલવાસિનો આ ખોટો પાઠ છે.'

૧. ભગ.૪૧૭, ભગઅ.પૃ.૫૧૯, ઔ૫.૩૮.

ચેલ્લગ્ના (ચેલ્લના) વેસાલીના રાજા ચેડગની પુત્રી અને રાયગિહના રાજા સેશિઅ(૧)ની પત્ની. 'તે સેશિઅ સાથે ભાગી ગઈ હતી અને તેમાં તેને અભઅ(૧)એ મદદ કરી હતી. ' પોતાના પતિના જ હૃદયનું માંસ ખાવાનો તેનો દોહદ અભઅ(૧)એ ચતુરાઈથી પૂરો કર્યો હતો. ' તેને ત્રણ પુત્રો હતા – હલ્લ(૩), વિહલ્લ(૧) અને કૂશિઅ. ' તે મહાવીરની મહાન ભક્તાણી હતી. '

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૩૭૧,૨.પૃ.૧૬૪,	૩. નિર.૧.૧, આવહ.પૃ.૬૭૮.
નિર.૧.૧.	૩. નિર.૧.૧, આવહ.પૃ.૬૭૮. ૪. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૬-૬૭, અનુત્ત.૧. ૫. દશ.૧૦.૧, આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૪.
૨.આવહ.પૃ.૬૭૭-૭૮, આવચૂ.૨.	૫. દશ.૧૦.૧, આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૪.
પૃ.૧૬૫.	l

ચોક્ખા (ચોક્ષા) **મિહિલા**ની પરિવ્રાજિકા. એક વાર તેને રાજકુમારી **મલ્લિ**(૧) સાથે ધર્મના સ્વરૂપ અંગે વાદ થયો, તેમાં તે હારી ગઈ. તેથી પછી તે **કંપિલ્લપુર** ગઇ, ત્યાંના રાજા જિયસત્તુ(૨) આગળ તેણે મલ્લિના રૂપનું મનોહર વર્ણન કર્યું અને મલ્લિ સાથે લગ્ન કરવા તેને ચડાવ્યો.^૧

૧. જ્ઞાતા. ૭૪.

ચોદસપુવ્વ (ચતુર્દશપૂર્વ) <mark>મહાવીર</mark> પહેલાં પણ અસ્તિત્વમાં હતા તે 'ચૌદ પૂર્વો' નામથી પ્રસિદ્ધ આગમગ્રન્થોનો વર્ગ.^૧ જુઓ **પુવ્વગય.**

૧. તીર્થો. ૬૯૭.

ચોર (ચૌર) આ અને ચોરાય એક છે.*

૧. આવનિ.૪૮૨.

ચોરાગ (ચૌરાક) જુઓ ચોરાય. '

૧. આવહ.પૃ.૨૦૪, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૬.

ચોરાય (ચૌરાક) **ગોસાલ** સાથે **મહાવીર** જ્યાં ગયા હતા તેવો એક સત્નિવેશ. મહાવીરને અહીં જયંતી(૯) અને તેની બેન સોમા(૪)એ મદદ કરી હતી.' ચોરાયની એકતા બંગાળના લોહરદુગ્ગ જિલ્લામાં આવેલા છોરેય સાથે સૂચવવામાં આવી છે.'

૧. આવચૂ.૧.૫.૨૮૬,૨૮૯, આવનિ.૪૭૮,૪૮૨, વિશેષા.૧૯૩૨.

૨. લાઇ. પૃ.૨૭૭.

<u>છ</u>

છઉમ (છદ્દમન્) <mark>વિયાહપણ્ણત્તિ</mark>ના પાંચમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.^૫ ૧. ભગ.૧૭૬.

છઉમત્થ (છદ્દમસ્થ) વિયાહપણ્ણત્તિના સાતમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક.*

૧. ભગ. ૨૬૦.

છઉલુઅ (ષડુલૂક) જુઓ છલુઅ.[•]

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૬.

છક્કિરીયભત્ત (ષટ્ક્રિયાભક્ત) એક ધાર્મિક પંથ.[•]

૧. આચાચૂ.પૃ.૯૭.

છગલપુર જ્યાં **સીહગિરિ**(૧) રાજ કરતો હતો તે નગર. ખાટકી છણિય અહીંનો હતો.'

૧. વિપા.૨૧, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૮.

છજ્જીવ<mark>ણિયા</mark> (ષડ્જીવનિકા) દસવેયાલિયનું ચોથું અધ્યયન.^૧ આ અધ્યયન ધમ્મપણ્ણત્તિનામે પણ જાણીતું છે.^૨

૧. દશ. ૪.૧, દશનિ.૨૧૫-૧૬, વ્યવભા.૪.૩૧૦, નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૮૦,૪.પૃ.૨૬૮. ૨. દશ. ૪.૧.

છ**ણિય** અથવા **છણીય** (છન્નિક) છગલપુરનો ખાટકી. મૃત્યુ પછી તે ચોથા નરકમાં ગયો અને ત્યાંથી મરી તે સગડ(૨) તરીકે પુનર્જન્મ પામ્યો.'

૧. વિપા.૨૧.

છણ્ણીય (છન્નિક) જુઓ છણિય.'

૧. વિયા. ૨૧-૨૨.

છત્તગ્ગા (છત્રગ્રા) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં આવેલું નગ૨.તે **ણંદણ**(૬)નું જન્મસ્થાન હતું. આ ણંદણ **મહાવી૨**નો પૂર્વભવ હતો.ધ

૧. આવનિ.૪૫૦, આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૫, કલ્પશા.પૃ.૪૦, સમઅ.પૃ.૧૦૬.

છત્તપલાસ (છત્રપલાશ) **કયંગલા** નગર બહાર આવેલું ઉદ્યાન તેમજ ચૈત્ય. મહાવીર અહીં આવ્યા હતા.¹

૧. ભગ.૯૦, ઉત્તરાક.પૃ.૪૯૮.

છત્તાર (છત્રકાર) એક **આરિય** (આર્ય) ધંધાદારી (ઔદ્યોગિક) મંડળ.^૬

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

છમ્માણિ (ષણ્માનિ) જે ગામમાં **મહાવીર** ગયા હતા અને જ્યાં તેમને અનેક પરીષહો સહવા પડ્યા હતા તે ગામ. અહીં એક ગોવાળે મહાવીર ધ્યાનસ્થ હતા ત્યારે તેમના કાનમાં લાકડાના ખીલા માર્યા હતા.^૧

૧. વિશેષા.૧૯૮૧, આવનિ.૫૨૬, આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૧, કલ્પવિ.પૃ.૧૭૧.

છલુઅ અથવા છલુગ (ષડુલૂક) સિરિગુત્તના શિષ્ય રોહગુત્ત(૧)નું બીજું નામ.*

૧. વિશેષા. ૩૦૦૮, આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૬.

છવ્વિય (છર્વિક) એક **આરિય** (આર્ય) ધંધાદારી (ઔદ્યોગિક) મંડળ^૧ જેના સભ્યો સૂકા ઘાસની સળીઓમાંથી ઉપયોગી ચીજો બનાવવાનું કામ કરતા.ર

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭. ૨. પ્રજ્ઞામ.પૃ.૫૮.

છુત્તા (ક્ષુપ્તા) એક દેવી.'

૧. આવ. પૃ. ૧૯.

છેદસુત (છેદશ્રુત) જુઓ છેયસુત્ત. '

૧. જીતભા. ૧૮૨.

છેદસુય (છેદશ્રુત) આ અને છેયસુત્ત એક છે. ધ

૧. વ્યવભા. ૫૬.૨.

છેયસુત્ત (છેદસૂત્ર) આગમગ્રન્થોનો એક વર્ગ. તેનું નામ છેદ નામના પ્રાયશ્વિત્તમાંથી નિષ્પન્ન થયું છે. છેદ પ્રાયશ્વિત્ત એટલે શ્રમણપર્યાયમાં (સાધુજીવનની સમયગણનામાં) કાપ.' જો કે 'છેયસુત્ત' શબ્દ આવસ્સયણિજ્જુત્તિ જેટલો પ્રાચીન છેર તેમ છતાં આવા પ્રાચીન ગ્રન્થોમાં આ છેયસુત્ત વર્ગના આગમગ્રન્થોની સંખ્યાનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. આ સંદર્ભમાં ભાવપ્રભસૂરિએ પોતાની કૃતિ જૈનધર્મવરસ્તોત્રની સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં (પૃ.૯૪) નીચેનાં નામો ગણાવ્યાં છે : (૧) નિશીથ - **ણિસીહ, (**૨) મહાનિશીથ -મહાણિસીહ, (૩) વ્યવહાર - વવહાર, (૪) દશાશ્રુતસ્કન્ધ - દસાસુયક્રખંધ, (૫) બૃહત્કલ્પ - કપ્પ, અને (દ) જીતકલ્પ - જી**યકપ્પ**. આચાર્ય **રક્ષિય(૧)ના સમય** સુધી છેયસુત્તો શ્રમણીઓને ભણાવવાની છૂટ હતી પણ પછી તે છૂટ ન હતી અર્થાત્ શ્રમણીઓને તે ભણાવવા ઉપર પ્રતિબંધ હતો.³ બુદ્ધિ વગેરેમાં બરાબર પુષ્ન અને પાકટ થયેલા શિષ્યોને (શ્રમણોને) જ છેયસત્તો ભણાવવા જોઈએ.^{*}

૧. 'છેદ'નો શબ્દશઃ અર્થ કાપ (cut)
છે અને તેથી છેદસૂત્રનો અર્થ
શ્રમણાચારના નિયમોના ભંગ બદલ
શ્રમણપર્યાયમાં અર્થાત્ શ્રમણજીવનની
વરિષ્ઠતા (seniority) માં જુદા જુદા
કાપ નિયત કરી આપતા આગમગ્રન્થો
એવો કરાય.
એવો કરાય.
એવો કરાય.
ગેવરિષ્ઠા (seniority) માં જુદા જુદા
કાપ નિયત કરી આપતા આગમગ્રન્થો

છેયસુય (છેદસૂત્ર) જુઓ છેયસુત્ત. '

૧. વ્યવભા. ૪.૧૨.

જઇણ (જૈન) આ શબ્દનો અર્થ છે જૈન સંઘ. '

૧. વિશેષા. ૩૮૩, ૬૪૬, વિશેષાકો.પૃ.૧૪૮, આવચૂ.૨.પૃ.૨૫૪.

જઉ<mark>ણ</mark> (યમુન) દંડ શ્રમણને હણનાર મહુરા(૧)નો રાજા. પછી તે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ બની ગયો હતો.^૬

૧. આવનિ.૧૨૭૭, આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૫, આવહ.પૃ.૬૬૭, ભગઅ.પૃ.૪૯૧.

જઉણસેણ (યમુનસેન) **મહુરા**(૧)નો રાજા**. ચિત્તપ્પિય** તેનો મન્ત્રી હતો. ^૧

૧. વિશેષાકો. પૃ.૨૯૪.

જઉણા (યમુના) ભારહની પાંચ મોટી નદીઓમાંની એક.' તેના કિનારા ઉપર સોરિયપુર નગર આવેલું હતું.' તે ગંગા નદીમાં ભળી જાય છે.' આ અને વર્તમાન જમુના એક છે.'

૧. સ્થા.૪૭૦,વિષા.૨૯,આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૬૭,નિશીચૂ.૩.૫ૃ.૩૬૪, બૃક્ષે.૧૪૮૭.

૨. વિપા.૨૯. ૩. સ્થા.૪૭૦. ૪.જિઓડિ.પૃ.૨૧૫.

જઉ<mark>ણાવંક</mark> (યમુનાવક્ર) આવસ્સયચુણ્ડ્રિ અનુસાર જ્યાં મહુરા(૧)ના રાજા જઉણે દંડ શ્રમણને મારી નાખેલ તે ઉદ્યાન. **' સંથાર**ગ અનુસાર આ નગરનું નામ છે. '

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૫. ૨. સંસ્તા.૬૧.

જઉવ્વેય (યજુર્વેદ) ચાર વેદોમાંનો એક.^૧

૧. ભગ.૯૦, જ્ઞાતા.૧૦૬.

જંગલ (જક્રલ) જેની રાજધાની **અહિચ્છત્તા** હતી તે **આરિય** (આર્ય) દેશ.^૬ તેની એકતા ગંગા અને ઉત્તર પંચાલ વચ્ચેના વિસ્તારના પ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^{*}

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૨૨. જિઓએ.પૃ.૧૩૨-૧૩૩, જિઓડિ.પૃ.૨. જં**ઘાપરિજિય (જંઘાપરિ**જિત) કામ-મૈથુનની અક્ષમતાવાળી શેઠની પુત્રીની ખામી દૂર કરનાર શ્રમણ.^૧

૧. પિંડનિ.૫૦૭, પિંડનિમ.પૃ.૧૪૪.

૧. જંબવઈ (જામ્બવતી) <mark>વાસુદેવ</mark>(૨) કણ્હ(૧)ની છઠ્ઠી મુખ્ય પત્ની અને <mark>સંબ</mark>ની માતા.' તે સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થયર અરિટ્ટિણેમિ**ની શિષ્યા બની. વીસ વર્ષનું શ્રામણ્ય પાળી પછી તે મોક્ષે ગઈ.^ર

 અન્ત.૮,૧૦, આવ.પૃ.૨૮, વિશેષાકો.પૃ.૪૧૩, આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૪, આવમ.પૃ.૧૩૭.

૨. અન્ત.૧૦, સ્થા.૬૨૬.

ર. જંબવઈ અંતગડદસાના પાંચમા વર્ગનું છઠ્ઠું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત. ૯.

જંબવતી જુઓ જંબવઈ.'

૧. અન્ત.૮.

જંબુ (જમ્બૂ) જુઓ **જંબૂ**.¹

૧. તીર્થો. ૭૧૨, નિર.૧.૧, કલ્પચૂ.પૃ.૧૦૪.

જંબુદીવ (જમ્બૂદ્ધીપ) જુઓ જંબુદ્ધીવ(૧). '

૧. વિશેષા.૧૪૦૬.

૧. જંબુદીવ (જમ્બુદીપ) મધ્યલોકમાં સૌથી મધ્યમાં અર્થાત્ બધા દીપો અને સમુદ્રોની મધ્યમાં તે આવેલો છે. ' તે વર્તુળાકાર છે અને વિસ્તારમાં બધા દીપોમાં સૌથી નાનો છે. બીજા દીપો વલયાકાર છે. લવણસમુદ્દ અને બીજા દીપો અને સમુદ્રો તેને સમાન કેન્દ્રવાળા વલયોના રૂપમાં ઘેરી વળેલા છે.' જંબુદીવનો વ્યાસ એક લાખ યોજનનો છે અને તેનો પરિધ ૩૧૬૨૨૭ યોજન ૩ ક્રોશ ૧૨૮ ધનુષ અને ૧૩⁴/ અંગુલથી કંઈક વધારે છે.' તેના કેન્દ્રમાં મંદર(૩) પર્વત છે.' તેમાં બીજા છ વાસહર પર્વતો છે.' તેની દક્ષિણે (દક્ષિણથી ઉત્તર તરફ) ભરહ(૨), હેમવય અને હરિવાસ ક્ષેત્રો આવેલાં છે અને તેની ઉત્તરે (ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ) એરવય(૧), હિરણ્ણવય અને રમ્મગ ક્ષેત્રો આવેલાં છે અને તેની ઉત્તરે (ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ) એરવય(૧), હિરણ્ણવય અને રમ્મગ ક્ષેત્રો આવેલાં છે અને તેની ઉત્તરે (ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ) એરવય(૧), હિરણ્ણવય અને રમ્મગ ક્ષેત્રો આવેલાં છે ત્યું લુદ્દીવના કેન્દ્રમાં આવેલા જંબુસુદંસણા નામથી જાણીતા જંબુ વૃક્ષ ઉપરથી આ દીપનું નામ 'જંબુદીવ' પડ્યું છે.' આ દીપનું વિગતવાર વિસ્તૃત વર્ણન

જંબુદીવપણ્ણત્તિ આપે છે. મધ્યલોકમાં આ નામવાળા અસંખ્ય દ્વીપો છે. ' આ જંબુદીવનો અધિષ્ઠાતા દેવ અણાઢિય(૨) છે. "

૧. જમ્બૂ.૩-૭, સૂર્ય.૧૧,સ્થા.૫૨,	[૬. જમ્બૂ.૧૨૫, સમ.૭, સ્થા.૫૨૨,
જીવા.૧૮૬,ભગ.૩૬૨-૬૩.	પપપ.
૨. જમ્બૂ.૩, પ્રજ્ઞા.૩૪૪, સૂર્ય.૧૦૦.	૭. જમ્બૂ.૧૭૭, જીવા.૧૪૭-૧૫૨.
૩. જમ્બૂ.૧૭૪, જીવા.૧૨૪, સમ.	૮. જીવા. ૧૮૬, જમ્બૂ.૧૧૦-૧૫૦, સૂર્ય.
૧૨૪.	૨૯,૬૦,૯૩,૧૦૦, સમ.૧૪, સ્થા.૯૦,
૪. જમ્બૂ. ૧૦૩.	૩૦૨, જીવા.૧૨૮, ૧૫૩, ૧૬૨.
૫. સમ.૭, સ્થા.૮૭, ૧૯૭.	૯. જીવા.૧૫૨, સ્થા.૭૬૪.

૨. જંબુદીવ વિયાહપણ્ણત્તિના નવમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક. '

૧. ભગ. ૩૬૨.

જંબુદ્દીવપશ્વત્તિ (જમ્બૂદ્ધીપપ્રજ્ઞપ્તિ) એક અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રંથ, ' તે છઠા ઉવંગ તરીકે પણ જાણીતો છે. ' તે સામાન્યતઃ વિશ્વરચનાનું અને વિશેષતઃ જંબુદ્દીવ(૧)નું નિરૂપણ કરે છે. તે સાત વક્ષસ્કારો(વિભાગો)માં વિભક્ત છે. તે જંબુદ્દીવમાં આવેલ ભરહ(૨) ક્ષેત્રની વિગતવાર માહિતી આપે છે. તે ચક્કવદિ ભરહ(૧)ની વિજયયાત્રા, જંબુદ્દીવના પર્વતો અને ક્ષેત્રો, સૂરિય, ચંદ વગેરેની જંબુદ્દીવમાં ગતિ અને આવી બાબતોનું વર્શન કરે છે.' તેનું કદ ૪૧૪૬ શ્લોકપ્રમાણ છે.' તેના ઉપર મલયગિરિએ રચેલી ટીકા ઉપલબ્ધ નથી.'

૧.નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૪, સ્થા.૨૭૭. જ્ઞાતાઅ. પૃ.૧૨૬, ૧૫૫, કલ્પધ.પૃ.૧૩. ૨. જમ્બૂશા.પૃ.૧. ૪. જમ્બૂશા.પૃ.૫૪૦.

૩. પાક્ષિય. પૃ. ૬૭, સમઅ. પૃ. ૮૦, ૫. જમ્બૂશા. પૃ. ૨.

જંબુપેઢ (જમ્બૂપીઠ) જુઓ જંબૂપેઢ. '

૧. જીવા.૧૫૧.

જંબુવઈ (જમ્બૂવતી) આ અને જંબવઈ એક છે.'

૧. આવ.પૃ.૨૮, વિશેષાકો પૃ.૪૧૩.

જંબુસુદંસણા (જમ્બૂસુદર્શના) જંબુ વૃક્ષ જેના ઉપરથી જંબુદીવ નામ પાડવામાં આવ્યું છે.^૧ તે જંબુ વૃક્ષ જુદાં જુદાં બાર નામોથી ઓળખાય છે.^૨— અમોહા(૨), સુંદસણા(૯), સુપ્પબુદ્ધા(૧), જસોહરા(૩), વિદેહ જંબુ, શિઅયા, સોમણસા(૩), નિચ્ચમંડિઆ, સુભદા(૧૬), વિસાલા(૨), સુજાયા(૪) અને સુમણા(૫). તે જંબૂપેઢની મધ્યમાં છે³ અને આઠ યોજન ઊંચું છે.^૪ તેની ઉપર જંબુદીવનો અધિષ્ઠાતા દેવ અણાઢિય(૨) વસે છે.^૧

૧. જમ્બૂ. ૧૭૭, જીવા. ૧૪૭-૧૫૦. ૪. જમ્બૂ. ૯૦. ૨. જમ્બૂ.૯૦, જીવા. ૧૫૨, સમ.૮. ૫. જમ્બૂ.૯૦, ઉત્તરાશા. પૃ.૩૫૨, જીવા. ૩. જમ્બૂ.૯૦, જીવા. ૧૫૧. ૧૫૨.

૧. જંબૂ (જમ્બૂ) મહાવીરના પાંચમા ગણધર સુહમ્મ(૧)ના શિષ્ય. ' તે કાસવ(૧) ગોત્રના હતા.³ વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રના તે અંતિમ સર્વજ્ઞ હતા.³ આર્ય પભવ તેમના ઉત્તરાધિકારી હતા.⁸ કેટલાક આગમગ્રન્થોમાં જંબૂનો સુહમ્મને પ્રશ્ન પૂછનાર તરીકે નિર્દેશ છે અને પછી ઉત્તરમાં સુહમ્મ આગમગ્રન્થોના પાઠને બોલીને સંભળાવે છે.⁴ જ્યારે કેટલાક આગમગ્રન્થોમાં બેમાંથી કોઈનો પણ નિર્દેશ નથી પણ તે આગમગ્રન્થોની શરૂઆત આ શબ્દોથી થાય છે– ''સુયં મે આરસં ! તેળં મગવયા एવં અત્તરાયો !'' આ શબ્દોને સમજાવતાં ટીકાકારો જણાવે છે કે જંબૂના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સુહમ્મે ઉચ્ચારેલા આ શબ્દો છે.⁶ આગમગ્રન્થોના અધ્યયનોનો અંત 'ત્તિ बેમિ' શબ્દોથી થાય છે. ટીકાકારો અનુસાર આ શબ્દો સુહમ્મના કથનના અંતને જણાવે છે.⁹ આમ આપણે જોઈએ છીએ કે જંબૂએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સુહમ્મ આખા ને આખા કેટલાક આગમગ્રન્થોને બોલીને રજૂ કરે છે.

૧. નન્દિ.ગાથા ૨૩, નિ૨.૧.૧,	અન્ત.૧, નિ ૨.૧.૧., ભગ.૪, ભગઅ.
નિશીચૂ.૨.પૃ.૩૬૦, કલ્પધ.પૃ.	પૃ.૬.
૧૬૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૯.	૬. આચા.૧.૧.૧.૧, ઉત્તરા.૨૯, દશ.૪.૧,
૨.જ્ઞાતા.૫, નન્દિ.ગાથા ૨૩, કલ્પ.	સ્થા.૧,સમ.૧,આચાશી.પૃ.૧૧, ઉત્તરાશા.
(થેરાવલી) ૫,૭.	પૃ.૫૭૧-૭૨, દશહ.પૃ.૧૩૬,સ્થાઅ.
૩.તીર્થો. ૬૯૮થી, વ્યવભા.૧૦.૬૯૯.	Ψ. ε.
૪.દશચૂ.પૃ.૬, કલ્પ.(થેરાવલી) ૭.	૭. સૂત્રશી.પૃ.૨૯, સમ.૧૫૯, સમઅ.પૃ.
૫.જ્ઞાતા.૫, ૩૧-૩૨, ઉપા.૨,	૧૬૦, જમ્બૂ. ૧૭૮, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૪૦.
૨. જમ્બૂ આ અને જંબુસુદંસણા એક છે.	۹
૧. સમ.૮.	

૩. જમ્બૂ સંભૂઇ(૪)ના બાર શિષ્યોમાંનો એક.'

૧. કલ્પવિ.પૃ.૨૫૬.

જંબૂદાડિમ એક રાજા જે સિરિયાના પતિ અને લક્ખણ(૪)ના પિતા હતા. તે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ બન્યા હતા.'

- ૧. મનિ.પૃ.૧૬૩.
- જંબૂદીવ (જમ્બૂદી૫) જુઓ જંબુદીવ. '

૧. પ્રજ્ઞા.૩૪૪, વિશેષાકો.પૃ.૭૧૪,આવહ.પૃ.૧૧૬, જ્ઞાતા.૬૪, ભગ.૧૭૬.

જંબુદીવ (જમ્બૂદીપ) જુઓ જંબુદીવ(૧) ૧. સ્થા.પર. જ્ઞાતા.૧૪૧. જીવા. ૧૫૩. **જંબૂપેઢ (જમ્બૂપીઠ) ઉત્તરકુરૂ(૧)**માં આવેલી પીઠિકા. તે **ણીલવંત** પર્વતની દક્ષિણે, મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરે, માલવંત પર્વતની પશ્ચિમે અને સીતા નદીની પૂર્વે આવેલી છે. તેનો વ્યાસ ૫૦૦ યોજન છે. તેનો પરિઘ ૧૫૮૧ યોજનથી કંઇક વધુ છે. જંબૂસુદંસણા વૃક્ષ તેની મધ્યમાં ઊભું છે. ૧. જમ્બ.૯૦, જીવા.૧૫૧. જંબુમંદર (જમ્બુમન્દર) મંદર(૩) પર્વતનું બીજું નામ. ૧.સ્થા.૧૯૭. જંબુવતી (જમ્બુવતી) જુઓ જંબવઈ(૧). ' ૧. આવહ.પુ.૯૫. જંબુસંડ (જમ્બુખણ્ડ) ગોસાલ સાથે મહાવીર જે ગામોમાં ગયા હતા તેમાંનું એક ગામ. ૧. આવનિ.૪૮૪, આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૧, વિશેષા.૧૯૩૮. જંબસદંસણા (જમ્બસદર્શના) જુઓ જંબુસદંસણા.' ૧. જીવા.૧૫૨, જમ્બુ.૯૦, પ્રશ્ન.૨૭. જંભઅ (જુમ્ભક) જુઓ જંભગ.¹ ૧. જ્ઞાતા. ૭૬. જંભક (જમ્ભક) જુઓ જંભગ.¹ ૧. આવચુ.૧.૫.૧૭૨. જંભગ (જુમ્ભક) સ્વતન્ત્ર-ઇચ્છાશક્તિવાળા વાણમંતર દેવોનો એક વર્ગ. 'આ વર્ગના દેવો **સક્ક**(૩)ના **લોગપાલ વેસમ**ણ(૯)ની આજ્ઞામાં છે.^ર તે દેવો **દીહવેયડ્ઢ,** ચિત્તકુડ(૪), विચિત્તકુડ, જમગ(૧) અને કંચણગ પર્વતો ઉપર વસે છે. 3 તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પલ્યોપમ વર્ષનું છે, અને તે દેવોના દસ પ્રકાર છે – અણ્ણજંભગ, પાશજંભગ, વત્થાજંભગ, લેણજંભગ, સયણજંભગ, પુપ્કજંભગ, કલજંભગ, પુષ્કફલજંભગ, વિજ્જાજંભગ અને અવિયત્તજંભગ.* ૧.ભગઅ.પુ.૬૫૪,પ્રશ્ન.૨૪,પ્રશ્નઅ. | ૩.ભગ. ૫૩૩. ૪. ભગ. ૫૩૩. પુ.૧૧€. ૨. જ્ઞાતા.૭૬, કલ્પ.૮૮. જમ્બ.૧૨૩. <mark>જંભિય (</mark>જ્રમ્ભિક) આ અને <mark>જંભિયગામ</mark> એક છે.^૧

૧. આવનિ.૫૨૭.

308

www.jainelibrary.org

જંભિયગામ (જૂમ્ભિકગ્રામ) જ્યાં મહાવીરને કેવલજ્ઞાન થયું હતું તે ઉજુવાલિયા નદીના કિનારે આવેલું ગામ.'તે ચંપા અને મજ્ઝિમાપાવાની વચ્ચે કયાંક આવેલું હોવું જોઈએ.'

૧. કલ્પ.૧૨૦, આવનિ.૫૨૭, આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૨,વિશેા.૧૯૮૨, આચા.૨.૧૭૯.

૨. શ્રભમ.પૃ.૩૫૭, ૩૭૦, લાઇ.પૃ.૨૮૯.

જ**ક્ખ** (યક્ષ) <mark>વંતર</mark> દેવોનો એક પેટાવિભાગ. <mark>પુણ્ણભદ(૫)</mark> અને <mark>માણિભદ(૧)</mark> તેના બે ઇન્દ્રો છે.

^૧. પ્રજ્ઞા.૪૭, ઉત્તરા.૩૬.૨૦૬,પ્રશ્ન.૧૫,અનુ.૨૦,અનુહે.પૃ.૨૫,જ્ઞાતા.૨૧,૮૨, સ્થા. ૫૦૧, વિષા.૨,ભક્ત.૭૮,બૃભા.૪૭૬૯, ઉત્તરા.૧૨.૮. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૩૯, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૮૭, પિંડનિ.૪૫૨.

૧. જ**ક્ખદિણ્શા** (યક્ષદત્તા) <mark>સગડાલની</mark> પુત્રી, <mark>થૂલભદ્દની</mark> બેન[•] અને <mark>સંભૂઇવિજય</mark> (૪)ની શિષ્યા.^ર

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૩,તીર્થો.૭૫૪,આવ.પૃ.૨૮. ૨.કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

૨. જક્પદિષ્ણા તિત્થયર અરિટ્રિણેમિની મુખ્ય શિષ્યા જક્ષ્મિણીનું બીજું નામ.' ૧. તીર્થો. ૪૬૧.

જ**ક્ખદીવ** (યક્ષદ્વીપ) <mark>ણાગોદ</mark> સમુદ્રને ઘેરીને આવેલો સમકેન્દ્રી વલયાકાર દ્વીપ. તે દ્વીપ ખુદ જ**ક્ખોદ** સમુદ્રથી બધી બાજુથી ઘેરાયેલો છે.^ક

૧. સૂર્ય.૧૦૩, જીવા.૧૬૭.

જક્ખમહ (યક્ષમહ) લોકપ્રિય જક્ખ દેવોના માનમાં ઉજવાતો ઉત્સવ.^હ

૧. આચા.૨.૧૨., નિશી.૧૯.૧૧.

જક્ખસિરી (યક્ષશ્રી) ચંપાના સોમભૂઇ બ્રાહ્મણની પત્ની.

૧. જ્ઞાતા.૧૦૬.

જક્ખસેણ (યક્ષસેન) જેને **મહાણિસીહ** માટે અત્યન્ત આદર હતો તે વિદ્વાન આચાર્ય. ૧. મનિ.૭૦.

જ**ક્ખહરિલ** (યક્ષહરિલ) **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત**(૧)ની પત્નીઓ <mark>શાગદત્તા, જસવઈ</mark> અને **રયણવઈ**ના પિતા.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

૧. જક્ઞા (યક્ષા) સગડાલની પુત્રી, થૂલભદ્દની બેન^૧ અને સંભૂઇવિજય(૪)ની શિષ્યા.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૩, તીર્થો.૭૫૪. ૨. કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

૨. જક્રખા એક દેવી.^૧

૧. આવ.પૃ.૧૯.

જ**ક્ઞિણી** (યક્ષિણી) **તિત્થયર અરિટ્ટણેમિ**ની મુખ્ય શિષ્યા. તેનું બીજું નામ જ**ક્ઞ્બદિણ્ણા**(૨) હતું.^૧

૧. અન્ત.૯, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૯, સમ.૧૫૭.

- જક્રખોદ (યક્ષોદ) જક્રખદીવને ઘેરી વળેલો સમુદ્ર. '
 - ૧. સૂર્ય.૧૦૩, જીવા.૧∉૭.

<mark>જગઈપવ્વયગ</mark> (જગતીપર્વતક) **સૂરિયાભ** સ્વર્ગભૂમિમાં આવેલા પર્વતોનો એક પ્રકાર.'

૧. રાજ.૧૧૨.

જજુવ્વેદ (યજુર્વેદ) જુઓ જઉવ્વેય.'

૧. ભગ.૯૦, જ્ઞાતા.૧૦€.

- જડિયાઇલઅ, જડિયાઇલય અથવા જડિયાઇલ્લઅ આ અને જડિયાલઅ એક છે.'
 - ૧. સ્થાઅ.પૃ.૭૯, સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૯.
- જડિયાલઅ (જટિતાલક) અકચાસી ગહમાંનો એક.'
 - ૧. સૂર્ય.૧૦૭,સ્થા.૯૦,જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ. પૃ. ૭૮-૭૯.

જડિલઅ (જટિલક) રાહુ(૧)નું બીજું નામ.'

- ૧. સૂર્ય.૧૦૫, ભગ.૪૫૩.
- જણઅ (જનક) મહાવીરના કુશળ સમાચાર પૂછનાર મિહિલાના રાજા.'
 - આવનિ.૫૧૮, આવચૂ.૧.૫ૃ.૩૧૬, વિશેષા.૧૯૭૩, કલ્પવિ.૫ૃ.૧૬૯, કલ્પધ.૫ૃ.૧૦૯.

જણ્ણવક્ક (યાજ્ઞવલ્ક્ય) <mark>અરિટટણેમિના</mark> તીર્થમાં થયેલા અજૈન ઋષિ જેમને <mark>પત્તેયબુદ્ધ</mark> તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા.

૧. ઋષિ.૧૨, ઋષિ(સંગ્રહણી).

જણ્ણઇ (યજ્ઞિન્) યજ્ઞ કરનારા ' વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ. '

૧. ભગઅ.પૃ.૫૧૯. ૨. ભગ.૪૧૭, નિર.૩.૩, ઔ૫.૩૮.

જણ્ણઇજ્જ (યજ્ઞિય) ઉત્તરજ્ઝયણનું પચ્ચીસમું અધ્યયન. ધ

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

જણ્ણજસ (યજ્ઞયશસ્) તાવસ(૪) જણ્ણદત્ત(૧)ના પિતા અને ણારદ(૧)ના પિતામહ (દાદા). તેમની પત્નીનું નામ સોમમિત્તા હતું. તે સોરિયપુરના હતા.¹

305

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૪,આવનિ.૧૨૯૦,ઉત્તરાક.પૃ.૫૦૯,આવહ.પૃ.૭૦૫.

૧. જણ્ણદત્ત (યજ્ઞદત્ત) તાપસ જણ્ણજસનો પુત્ર અને ણારદ(૧)નો પિતા. તે સોરિયપુરનો હતો.' તે આંતરે દિવસે ભોજન કરતો.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૪,આવનિ.૧૨૯૦. ૨. પાક્ષિય.પૃ.૬૭.

૨. જણ્ણદત્ત કોસંબીના સોમદત્ત(૫) અને સોમદેવ(૨)ના પિતા.^૧

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૧.

૩. જણ્ણદત્ત ભદ્દબાહુ (૧)ના ચાર શિષ્યોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૫.

જ<mark>ાહવી</mark> (જાક્ષવી) **ગંગા ન**દીનું બીજું નામ.'

૧. જમ્બૂ.૬૬.

૧. જમ (યમ) તાપસ જમદગ્ગિના પિતા. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૧૯, આવહ.પૃ.૩૯૧.

૨. જમ સક્ક(૩)ના તાબાના ચાર **લોગપાલ**માંનો એક. **ચમર(૧)** વગેરેના લોગપાલો પજ્ઞ આ જ નામોથી ઓળખાય છે. ' જમ દક્ષિણ દિશાનો રક્ષક દેવ છે. ^ર તેમની મુખ્ય પત્નીઓનાં નામ માટે જુઓ **સોમ(૧), સોમ(૨), સોમ(૩)** અને **સોમ(**૪).

૧. ભગ.૧૬૫,૧૬૯,૪૦૬, જમ્બૂ.૧૨, સ્થા.૨૫૬, ૨૭૩.

૨. ભગ. ૪૧૭, ૪૧૮, ભગઅ.પૃ.પ૨૦, ઉપાઅ.પૃ.૨૭.

૩. જમ ભરણી નક્ષત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.*

૧. જમ્બૂ.૧૫૭, ૧૭૧.

૪. જમ મહાવીરના તીર્થમાં થયેલા એક અજૈન ઋષિ જેમને પત્તેયબુદ્ધ તરીંકે સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા.'

૧. ઋષિ.૪૩, ઋષિ(સંગ્રહણી).

જમઈય (યદતીત) સૂયગડનું પંદરમું અધ્યયન^૧, અને આયાણિજ્જનું બીજું નામ.^ર

૧. સમ.૧૬,૨૩. ૨. સૂત્રચૂ.પૃ.૨૯૭.

જ**મકાઇય** (યમકાયિક) આ અને જમગ(૨) એક છે.^૧

૧. ભગ.૧૬૬.

 જમગ (યમક) ઉત્તરકુરુ(૧)માં સીતા નદીની દરેક બાજુએ એક એક એમ જે બે પર્વતો આવેલા છે તે. તેમની ઊંચાઈ એક હજાર યોજન છે. ' જંભગ દેવો તેમના ઉપર વસે છે. ' ૧. જમ્બૂ.૮૮, જીવા.૧૪૮, સમ.૧૧૩, સમઅ.૫ૃ.૧૦૫, ભગ.૫૩૩.

૨. ભગ.૫૩૩, ભગઅ.૫ૃ.૬૫૪-૬૫૫.

૨. જમગ જમગ(૧) પર્વતો ઉપર વસતા દેવો.' તે દેવો **જમ**(૨)ના તાબામાં છે અને તેઓ જમકાઇય નામે જાણીતા છે.' તેમની રાજધાની જમગા નામે જાણીતી છે.'

૧. જમ્બૂ.૮૮, જીવા.૧૪૮, ૨. ભગ.૧૬૬. ૩. જમ્બૂ.૮૮. જમગપવ્વય (યમકપર્વત) જુઓ જમગ(૧).'

૧. સમ.૧૧૩, ભગ.૫૬૩.

જમગા (યમકા) જમગ(૨) દેવોની રાજધાની.

૧. જમ્બૂ.૮૮.

જમદગ્ગિ (જમદગ્નિ) જમ(૧)નો પુત્ર અને રામનો (પરસુરામનો) પિતા. તે તેમના ક્રોધ માટે પ્રસિદ્ધ છે. **મિગકો**ટ્ટગના રાજા જિયસત્તુ(૨૯)ની પુત્રી <mark>રેણુગા</mark> તેમની પત્ની હતી. અ<mark>ણંતવીરિય</mark>ના પુત્ર કત્તવીરિય(૧)એ તેમને હણ્યા હતા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૧૯, સૂત્રશી.પૃ.૧૭૦, આવહ.પૃ.૩૯૧. જમદેવકાઇય (યમદેવકાયિક) આ અને જમગ(૨) એક છે.૧

જ**મદવકાઇય** (યમદવકાાયક) આ અન જમગ(૨) અક

૧. ભગ.૧૬૬.

ૃજમપ્પભ (યમપ્રભ) બરાબર **સોમપ્પભ**(૨) જેવા જ બે પર્વતો. જેઓ જમ(૨) નામના બે **લોગપાલના** બે પાટનગરોના રૂપમાં છે.^૧

૧. ભગઅ.પૃ.૨૦૪.

 જમાલિ તે ખત્તિયકુંડગામનો નિવાસી ક્ષત્રિયકુમાર હતો.' તે કોસિઅ(પ) ગોત્રનો હતો.' તે સુદંસણા(૧)નો પુત્ર અને પિયદંસણાનો પતિ હતો.' તે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો.

પછીથી તેશે સાવત્થીમાં નવો સિદ્ધાન્ત પ્રવર્તાવ્યો. તે સિદ્ધાન્ત અનુસાર જે ક્રિયમાણ હોય તેને કૃત ન માનવું જોઈએ, જે કૃત હોય અર્થાત્ પૂરેપુરું પૂર્શ કરવામાં આવ્યું હોય તેને જ કૃત માનવું જોઈએ.^{*} મહાવીર માનતા હતા કે જે પૂર્શ થવાની પ્રક્રિયામાંથી પસાર થઈ રહ્યું હોય અને ટૂંક સમયમાં જ પૂર્શ થવાનું હોય તેને પણ અમુક દષ્ટિએ પૂર્શ થયેલું માની શકાય. આ બાબતમાં જમાલિને મહાવીર સાથે મતત્મેદ હતો. તેણે સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદન કર્યું કે વસ્તુ યા કાર્ય નિશ્ચિતપણે ખરેખર થઈ ગયું હોય (કૃત બન્યું હોય) ત્યારે જ તેને થઈ ગયેલું (કૃત) સ્વીકારાય. જે વસ્તુ હજુ પૂરી થવાની પ્રક્રિયામાંથી પસાર થઈ રહી હોય તેને પૂરી થઈ ગયેલી સ્વીકારાય જ નહિ. આમ જમાલિ ઐકાન્તિક હતો. તેને પ્રથમ **શિષ્ઠહવ** માનવામાં આવે છે.^{*} મરીને તે લંતઅ-કપ્પમાં દેવ થયો.^૬ જુઓ બહુરય પણ. ૧.ભગ.૩૮૩-૩૯૦, ભગઅ.પૃ.૪૯૦. |૫. ઉત્તરાક.પૃ.૧૦૧. સ્થા.૫૮૭, સમઅ. ૨.આચા.૨.૧૭૭. ૩.આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૬, કલ્પધ. પૃ.૯૨, |૫૫૯૭, આવનિ.૭૮૦, આવભા.૧૨૬, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૫૪.

૪.ભગ.૩૮૬.

૨. જમાલિ અંતગડદસાનું છઠ્ઠું અધ્યયન. ^૧ હાલ ઉપલબ્ધ નથી, નષ્ટ થઈ ગયું છે. ૧. સ્થા.૭૫૫.

<mark>જમિગા</mark> (યમિકા) આ અને જમગા એક છે. '

૧. જમ્બૂ.૮૮.

૧. જય વર્તમાન ઓસપ્પિશી કાલચક્રના અગિયારમા ચક્કવર્ટિ. તે રાયગિહના રાજા વિજય(૭) અને તેની પત્ની વપ્પા(૧)નો પુત્ર હતો.' તેનો સમય તિત્થયર અરિટ્ટશેમિની પહેલાંનો અને શમિ(૧)ની પછીનો છે.' તેની ઊંચાઈ બાર ધનુષ હતી અને તેનું આયુષ્ય ત્રણ હજાર વર્ષનું હતું. તેની મુખ્ય પત્ની લચ્છિમઈ(૨) હતી.' તે મોક્ષ પામ્યો હતો.'

૧.સમ.૧૫૮,આવનિ.૩૯૫,૩૯૭થી,	ય લ્લ લગા સાથે પ્રાપ્ય સાથે છે.
	૩. સમ.૧૫૮.
તીર્થો.૫૬૦.	૪. આવનિ.૩૯૩, ૩૯૬, ૪૦૧.
ર આવનિ ૪૧૯ વિશેષા ૧૭૬૩	

૨. જય ધણ્ણકડમાં તેરમા **તિત્થંકર વિમલ(૧)ને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર ગૃહસ્થ.**૧ ૧. સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૮.

૩. જય દરેક પખવાડિયાની ત્રીજ, આઠમ અને તેરસ. '

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૯.

૪. જય ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.*

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

પ. જય વરુણ(૧)ના કુટુંબનો સભ્ય. ^૧ જુઓ **મોએજ્જઅ.**

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

૧. જયંત (જયન્ત) **વઇરસેણ**(૩)ના ચાર શિષ્યોમાંનો એક. તે જયંતથી જ<mark>યંતી</mark>(૮) નામની શ્રમણશાખા શરૂ થઈ.^૧

૧. કલ્પ (થેરાવલી). ૭, પૃ.૨૫૫.

ર. જયંત જંબૂદીવનું પશ્ચિમમાં આવેલું પ્રવેશદ્વાર. તે **સીતોદા ન**દી પાસે આવેલું છે.

- જયંત(૩) તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.'
 - ૧. જીવા.૧૪૪, જમ્બૂ.૮, સ્થા.૩૦૩, ૩૦૫.
- **૩. જયંત જયંત**(૨)નો અધિષ્ઠાતા દેવ.^૧
 - ૧. જીવા.૧૪૪, જમ્બૂ.૮, સ્થા.૩૦૩, ૩૦૫.
- <mark>૪. જયંત</mark> પાંચ <mark>અછ્ગત્તર</mark> વિમાનોમાંનું (સ્વર્ગીય વાસસ્થાનોમાંનું) ત્રીજું. ત્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બત્રીસ સાગરોપમ વર્ષોનું છે.^૬
 - ૧. સમ. ૩૧-૩૩, સ્થા.૪૫૧, જ્ઞાતા.૬૪.
- **પ. જયંત રુયગ**(૧) પર્વતના ઉત્તર ભાગના આઠ શિખરોમાંનું એક.'
 - ૧. સમ.૮૫, સ્થા. ૬૪૩.
- **દ. જયંત** આવતા ઉસ્સપ્પિણી કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થનારા (ભાવી) પ્રથમ બલદેવ(૨).^૧ તિત્થોગાલી અનુસાર તેમનું નામ કૃષ્ઠ(૮) છે.^૨
 - ૧. સમ.૧૫૯. ૨. તીર્થો .૧૧૪૪.
- જયંતા (જયન્તા) જયન્ત(૨)ની રાજધાની.'
 - ૧. જમ્બૂ.૮, સમ.૩૭, જમ્બૂશા.પૃ.૬૫.
- **જયંતિ** (જયન્તિ) જુઓ <mark>બલદેવ</mark>(૨).*
 - ૧. તીર્થો. ૧૧૪૪.

<mark>૧. જયંતી</mark> (જયન્તી) વંદનીય સ્ત્રી. <mark>કોસંબીના સહસ્સાણીય</mark> રાજાની પુત્રી. <mark>મહાવીર</mark>ના શ્રમણોને સૌપ્રથમ આશ્રયસ્થાન આપનાર સ્ત્રી. તેણે મહાવીરને ઘણા પ્રશ્નો પૂછ્યા, પછી સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો. '

૧. આવ.ષૃ.૨૮, ભગ.૪૪૧-૪૩, ભગઅ.ષૃ.૫૫૮, બૃભા. ૩૩૮૬.

૨. જયંતી વિયાહપણ્ણત્તિના બારમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક.[•]

૧.ભગ. ૪૩૭.

<mark>૩. જયંતી મહાવિદેહ</mark>ના <mark>મહાવપ્પ</mark> નામના વિજય(૨૩)નું અર્થાત્ પ્રદેશનું પાટનગર.[\]

૧. જમ્બૂ.૧૦૨.

- **૪. જયંતી બલદેવ**(૨) <mark>શંદશ</mark>(૧)ની માતા.'
 - ૧. તીર્થો.૬૦૪, સમ.૧૬૮, ઉત્તરાક.પૃ.૩૪૯.

<mark>પ. જયંતી</mark> દરેક <mark>ગહ, ણક્ખત્ત</mark>(૧) અને તારા(૩)ની ચાર મુખ્ય પત્નીઓમાંથી એક.^૧ ૧. જમ્બૂ.૧૭૦, ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

૬. જયંતી રુયગ(૧) પર્વતના પૂર્વ ભાગમાં આવેલા **અંજણ**(૬) શિખર ઉપર વસતી

મુખ્ય **દિસાકુમારી** દેવી.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, તીર્થો.૧૫૩, સ્થા.૬૪૩.

૭. જયંતી પખવાડિયાની પંદર રાત્રિઓમાંથી નવમી રાત્રિ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

૮. જયંતી આચાર્ય જયંત(૧)થી શરૂ થયેલી એક શ્રમણશાખા.'

૧. કલ્પ(થેરાવલી).૭, પૃ.૨૫૫.

૯. જયંતી ઉપ્પલ(૨) પરિવ્રાજકની બે**ન**. તે**શે અને તેની બેન સોમા(૪)એ ચોરાગ** સત્નિવેશમાં મહાવીર અને ગોસાલને કેદમાંથી મુક્ત કરાવ્યા હતા.¹

૧. આવનિ.૪૭૮, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૬, કલ્પધ.પૃ.૧૦૬, વિશેષા. ૧૯૩૨.

૧૦. જયંતી મહાવીરના આઠમા ગણધર અકંપિયની માતા. દેવ(૧) તેનો પતિ હતો.^૧

૧. આવનિ.૬૪૯, વિશેષા. ૨૫૧૦.

૧૧. જયંતી સંસાર ત્યાગ કરતી વખતે અર્થાત્ શ્રમણત્વ સ્વીકારતી વખતે સાતમા **તિત્થંકર સુપાસ**(૧)એ ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.'

૧. સમ.૧૫૭.

૧૨. જયંતી ણંદીસર(૧) દ્વીપમાં **અંજણગ(**૧) પર્વતના ઉત્તર ભાગ ઉપર આવેલી પુષ્કરિશી.'

૧. સ્થા.૩૦૭, જીવા.૧૮૩.

૧૩. જયંતી રુયગ(૧) પર્વતના મધ્યક્ષેત્રની વિદિશામાં રહેતી એક મુખ્ય **દિસાકુમારી**.^૧

૧. તીર્થો.૧૬૫.

જયઘોસ (જયઘોષ) વાણારસીનો બ્રાહ્મણ. તે વેદપારંગત હતો. એક વાર તેણે ગંગા નદીમાં એક પ્રાણીને બીજા પ્રાણી વડે ગળી જવાતું જોયું. તેથી તેને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય થયો અને તે શ્રમણ બની ગયો. પછી તો તેનો ભાઈ **વિજયઘોસ પ**ણ સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ બની ગયો.¹

૧. ઉત્તરા. અધ્યયન ૨૫, ઉત્તરાનિ.પૃ.૫૨૧-૨૨, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૬૮.

જયદહ (જયદ્રથ) **હત્યિણાઉર**નો રાજકુમાર. તેને રાજકુમારી દોવઈના સ્વયંવરમાં ભાગ લેવા નિમન્ત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

જયમાણ (જયમાન) ઉસહ તિત્થયરના એક સો પુત્રોમાંનો એક.'

392

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨.

જયસંધ (જયસન્ધ) સાએયના રાજા પુંડરીય(૨)નો મન્ત્રી.'

૧. આવચૂ.૨.૫.૧૯૨, આવનિ.૧૨૮૪.

જયસંધિ (જયસન્ધિ) આ અને જયસંધ એક છે. '

૧. આવનિ.૧૨૮૪, આવહ.પુ.૭૦૨.

૧. જયા બારમા **તિત્યંકર વાસુપુ**જ્જની માતા.^{*}

૧. સમ.૧૫૭. તીર્થો.૪૭૫.

ર. જયા ચોથા ચક્કવટ્ટિ સર્ણકુમાર(૩)ની મુખ્ય પત્ની.'

૧. સમ.૧૫૮.

જરકુમાર જુઓ જરાકુમાર.'

૧. અન્ત.૯, નિશીચૂ.૨.૫.૪૧૭.

જરય (જરક) **રયણપ્પભા**(૨) નરકભૂમિમાં આવેલું એક <mark>મહાણિરય.</mark> '

૧. સ્થા.૫૧૫, સ્થાઅ.પૃ.૩૬૭.

જરા વિયાહપણ્ણત્તિના સોળમાં શતકનો બીજો ઉદેશક. '

૧. ભગ.૫૬૧.

જરાકુમાર કષ્ટહ(૧)ના મોટાભાઈ જેમના હાથે કોસંબવણમાં કષ્ટહનું મૃત્યુ થયું. ' તે વાશારસીના રાજા, ' જિયસત્ત (૧૭)ના પિતા, તથા ભસઅ, સંસઅ(૨) અને **સુક્રમાલિયા**(૨)ના પિતામહ હતા.³

૧. અન્ત.૯, ગચ્છાવા.પુ.૨૬,સ્થા.પુ.૪૩૩.

૨. બુક્ષે અનુસાર આ વણવાસી છે. ૧૩૯૭. ૩. નિશીચૂ.૨.૫.૪૧૭,બૃક્ષે.૧૩૯૭. જરાસંધ રાયગિહના રાજા ' અને કંસ(૨)ના સસરા. ે તે નવમા પડિસત્તુ હતા અને કશ્હ(૧) વડે હણાયા હતા.*

૧. જ્ઞાતા. ૧૧૭, પ્રશ્ન. ૧૫, આવચુ. ૧. ૩. વિશેષા.૧૭૬૭, તીર્થો.૬૦૯, સમ.૧૬૮. પૃ.૪૯૨, આચાચૂ.પૃ.૮૬. ૪. સ્થાઅ.પૃ.૨૫૫, આચાશી.પૃ.૧૦૦. ૨. આચાશી.પૃ.૧૦૦, દશચૂ.પૃ.૪૧,

સૂત્રચૂ.પુ.૩૪૦.

- જરાસિંધ (જરાસન્ધ) આ અને જરાસંધ એક છે.

૧. પ્રશ્ન.૧૫

જરાસિંધ આ અને જરાસંધ એક છે. ^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭, આવમ.પૃ.૨૩૮, દશચૂ.પૃ.૪૧, તીર્થો.૬૧૦.

જલ જલકંત(૧) અને જલપ્પભ(૧)ના ચાર લોગપાલમાંનો એક.'

૧. સ્થા. ૨૫૬, ભગ.૧૬૯.

૧. જલકંત દક્ષિણના ઉદહિકુમાર દેવોનો ઇન્દ્ર. ધતેને ધરણ (૧)ની છ મુખ્ય પત્નીઓ જેવી જ છ મુખ્ય પત્નીઓ છે. ધતેના ચાર લોગપાલ આ છે — જલ, જલરય, જલકંત(૨) અને જલપ્પભ(૨). ³

૧. ભગ.૧૬૯,સ્થા.૯૪. ૨. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૫૦૮. ૩. સ્થા.૨૫૬.

૨. જલકંત જલકંત(૧) અને જલપ્પભ(૧)ના ચાર લોગપાલમાંનો એક.'

૧. સ્થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯.

જલ<mark>ણ</mark> (જ્વલન) <mark>પાડલિપુત્તના હુયાસણ(</mark>૧) અને તેની પત્ની <mark>જલણસિહાનો</mark> પુત્ર.^૧ ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૫, આવનિ.૧૨૯૪.

જલણસિહા (જ્વલનશિખા) પાડલિપુત્તના બ્રાહ્મણ હુયાસણ(૧)ની પત્ની. તે શ્રમણી બની ગઈ હતી.'

૧. આવનિ.૧૨૯૪, આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૫.

૧. જલપ્પભ (જલપ્રભ) ઉત્તરના **ઉદહિકુમાર** દેવોનો ઇન્દ્ર. ^૧ તેને **ભૂયાણંદ**(૧)ની છ મુખ્ય પત્નીઓ જેવી જ છ મુખ્ય પત્નીઓ છે. ^ર તેને જલકંત(૧)ને જેવા ચાર **લોગપાલ** છે તેવા જ ચાર લોગપાલ છે. ^૩

૧. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૯૪. ૨. સ્થા.૫૦૮,ભગ.૪૦૬. ૩. સ્થા.૨૫૬.

૨. જલપ્પભ જલકંત(૧) અને જલપ્પભ(૧)ના ચાર <mark>લોગપાલ</mark>માંનો એક.^૧

૧. સ્થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯.

જલરય (જલરત) જલકંત(૧) અને જલપ્પભ(૧)ના ચાર લોગપાલમાંનો એક.'

૧. સ્થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯.

જલરૂય (જલરૂપ) આ અને જલરય એક છે.

૧. ભગ.૧૬૯.

<mark>જલવાસિ</mark> (જલવાસિન્) પાણીમાં જ રહેનાર વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.[•]

૧. ભગ.૪૧૭, ભગમ.પૃ.૩૧૯, ઔપ.૩૮, નિર.૩.૩.

જલવીરિય (જલવીર્ય) ઉસભ(૧)ના વંશમાં જન્મ લેનાર રાજા. આવસ્સયણિજ્જુત્તિ અનુસાર ચક્કવટ્ટિ ભરહ(૧) પછી તે સાતમા ક્રમે (સાતમી પેઢીએ) થયા,' જ્યારે ઠાણ અનુસાર આઠમા ક્રમે.'

૧. આવનિ.૩૬૩, વિશેષા.૧૭૫૦,આવચૂ.૧.પૃ.૨૧૪. ૨. સ્થા.૬૧૬. જલાભિસેયકઢિણગાયભૂય (જલાભિષેકકઠિનગાત્રભૂત) આ અને જલાભિસેય- **કિઢિણગાય** એક છે.^૧

૧. ભગઅ.પૃ.૫૧૯, નિર.૩.૩, ઔ૫.૩૮.

<mark>જલાભિસેયકિઢિણગાય</mark> (જલાભિષેકકઠિનગાત્ર) વારવાર સ્નાન કરવાથી જકડાઈ ગયેયાં ગાત્રોવાળા વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.^૧ તેઓ સ્નાન કર્યા પછી જ ભોજન કરતા.^૨

૧. ભગ.૪૧૭, નિર.૩.૩, ઔપ.૩૮. ૨. ભગઅ.પૃ.૫૧૯.

<mark>જલ્લ</mark> એક <mark>અણારિય</mark> (અનાર્ય) દેશ અને તે દેશના વાસીઓ.^૧ તેનો <mark>અજ્ઝલ</mark> તરીકે પણ ઉલ્લેખ છે.^૨

૧. પ્રશ્ન.૪.

૨. પ્રજ્ઞા.૩૭.

૧. જવ (યવ) ઉજ્જેણીનો રાજા. તે અણિલ(૨)નો પુત્ર હતો અને ગદભ(૧) અને અડોલિયાનો પિતા હતો. તેનો મન્ત્રી દીહપટ્ટ હતો. પોતાના પુત્રનો અડોલિયા સાથે કામવાસનાપૂર્શ વ્યવહાર જાણી તેને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય થયો અને તેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો. પછીથી જવે દીહપટ્ટની ગદ્દભના હાથે હત્યા કરાવી કારણ કે તે જ બધી દુષ્ટતાનું મૂળ હતો અને વળી તે જવના પ્રાણ હરવા ચાહતો હતો.'

૧. બૃભા.૧૧૫૫થી આગળ, બૃક્ષે.૩૫૯.

ર. જવ દુમ્મુહ (૩)નું મૂળ નામ.^૧

૧. ઉત્તરાને.પૃ.૧૩૫.

જવણ (યવન) એક અણારિય(અનાર્ય) દેશ અને તે દેશના વાસીઓ.' તેની એકતા કાબુલ પાસે એલેક્ઝાંડ્રિયાની આસપાસના પ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.'

૧. પ્રશ્ન.૪, પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૨. ટ્રાઇ.પૃ.૧૫૬. જવણદીવ અથવો જવણદીવ (યવનદ્વીપ) ચક્કવટ્ટિ ભરહ(૧)એ જીતેલો એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ.¹ તે અને જવણ એક જણાય છે. પરંતુ તે જોણઅથી જુદો છે.²

૧. જખ્યૂ.૫૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૧. ઼઼. જુઓ જખ્યૂશા.પૃ.૨૨૦. જ**વણાણિયા** (યવનાનિકા) અઢાર **બંભી**(૨) લિપિઓમાંની એક.¹ તેને **યવન** લોકો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી લિપિ ગણી શકાય.

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, સમ.૧૮.

જ<mark>વણાલિયા</mark> (યવનાલિકા) આ અને જ<mark>વણાણિયા</mark> એક છે.^૧

૧. સમ.૧૮.

જવુણ (યમુન) જુઓ **જઉણ**.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૫.

- **જવુણાવંક** (યમુનાવક્ર) જુઓ જઉ<mark>ણાવંક</mark>. '
 - ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૫.
- ૧. જસ (યશસ્) ચૌદમા તિત્થંકર અર્જ્ઞતના પ્રથમ ગણધર (મુખ્ય શિષ્ય) ૧.

૧. તીર્થો.૪૫૦, સમ.૧૫૭.

૨. જસ તેવીસમા **તિત્યંકર પાસ**(૧)ના આઠમા **ગણધર.** ^૧તે અને ભદ્દજસ(૧) એક જ છે.

૧. સમ.૮.

જસંસ (યશસ્વિન્) મહાવીરના પિતા સિદ્ધત્થનું બીજું નામ.'

૧. આચા.૨.૧૭૭, કલ્પ.૧૦૯.

જસકર (યશસ્કર) ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.*

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

જસકિત્તિ (યશઃકીર્તિ) ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧. ક**લ્પધ.પૃ.૧૫૧,** કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

જસધર (યશોધર) પખવાડિયાનો પાંચમો દિવસ અર્થાત્ પાંચમ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

<mark>૧. જસભદ</mark> (યશોભદ્ર) પખવાડિયાનો ચોથો દિવસ અર્થાત્ ચોથ.^૧ ૧. જમ્બ.૧૫૨, સર્ય.૪૮.

૨. જસભદ સેજ્જંભવના મુખ્ય શિષ્ય. તેમને પજ્ઞ બે મુખ્ય શિષ્યો હતા– સંભૂઇવિજય(૪) અને ભદબાહુ.'તે તુંગિયાયણ કુળના હતા.'

- ૧. કલ્પ(થેરાવલી).પ-૭, નન્દિ.ગાથા ૨૪, દશહ.પૃ.૨૮૪, આવનિ. ૧૨૮૪, તીર્થો.૭૧૩, કલ્પવિ.પૃ. નન્દિમ.પૃ.૪૯.
- **૩. જસભદ ઉડુવાડિયગણની** ત્રણ શાખાઓમાંની એક. '

૧. કલ્ય.પૃ.૨૫૯.

૪. જ**સભદ સંભૂઇવિજય**(૪)ના બાર મુખ્ય શિષ્યોમાંનો એક.^૬

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

જસભદ્દા (યશભદ્રા) કંડરીય(૨)ની પત્ની અને ખુડ્ડગકુમારની માતા. કંડરીયના મોટા ભાઈ પુંડરીય(૨)એ કંડરીયની પત્નીને પોતાની કરી લેવા માટે કંડરીયને મારી નાંખ્યો. કંડરીયની પત્ની સાવત્થી ભાગી ગઈ અને શ્રમણી બની. થોડાક જ મહિના પછી તેણે ખુડ્ડગકુમારને જન્મ આપ્યો.' ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૧-૧૯૨, બૃભા.૫૦૯૯, આવનિ.૧૨૮૩.

જસમ(યશોમત્) વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં ભરહ(૨)માં થયેલા સાત કુલગરમાંના ત્રીજા. સુરૂવા (૬) તેમની પત્ની હતી. જસમની ઊંચાઈ ૭૦૦ ધનુષ હતી.'

જસમતી (યશોમતી) **અમોહરહની** પત્ની અને અગડદત્તની માતા.'

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૨૧૩.

398

૧. જસવઈ (યશસ્વતી) પિટ્ટીચંપાના સાલ અને મહાસાલની બેન. તેને કંપિલ્લપુરનારાજા પીઢર સાથે પરણાવવામાં આવી હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૮૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૨૩.

૨. જસવઈ પિયદંસણા અને જમાલિ(૧)ની પુત્રી. તે સેસવઈ(૧) નામે પણ જાણીતી હતી.'

૧. કલ્પ.૧૦૯, આચા.૨.૧૭૭, આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૫, કલ્પવિ.પૃ.૧૪૩.

૩. જસવઈ જક્ષ્ખરિલની પુત્રી અને ચક્કવટ્ટિબંભદπ(૧)ની પત્ની.'

• ૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

૪. જસવઈ વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રના બીજા ચક્કવટ્ટિ સગરની માતા. '

૧. સમ.૧૫૮, આવનિ.૩૯૮.

પ. જસવઈ પખવાડિયાની ત્રીજી, આઠમી અને તેરમી રાત્રિ અર્થાત્ ત્રીજની, આઠમની અને તેરસની રાત્રિ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૯.

જસવતી (યશસ્વતી) જુઓ જસવઈ.'

૧. સમ.૧૫૮, આવહ.પૃ.૨૮૬.

જસવદ્રણ (યશોવર્ધન) વિદ્વાન આચાર્ય. તેમનો ઉત્તરાધિકારી તેમનો શિષ્ય રવિગુત્ત બન્યો.^ષ

૧. મનિ.પૃ.૭૧.

જસહર (યશોધર) જુઓ જસોહર.'

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, મર.૧૫૧.

૧. જસા (યશા) કોસંબીના કાસવ(૪)ની પત્ની અને કવિલ(૪)ની માતા.^૧

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૨૮૬, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૬૮.

<mark>૨. જસા ઉસુયાર</mark> નગરના પુરોહિત ભિગુની પત્ની.^૧

૧. સ્થા.પપદ, સમ.૧૫૭, તીર્થો.૭૫, વિશેષા.૧૫૬૮, આવનિ.૧૫૫-૫૬, જમ્બૂ. ૨૮-૨૯.

૧. ઉત્તરા.૧૪.૩., ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૨૧, ૨૩૨.

૩. જસા સાતમા **તિત્થંકર સુપાસ**(૧)ની પ્રથમ શ્રમશીશિષ્યા. **' સમવાય** અનુસાર તેનું નામ **સોમા**(૫) છે. ^ર

- ૧. તીર્થો.૪૫૮. ૨. સમ.૧૫૭.
- જસોઆ (યશોદા) જુઓ જસોયા.'
 - ૧. આવભા.૭૯, કલ્પવિ.પૃ.૭૮, વિશેષા.૧૮૭૪.
- જસોધર (યશોધર) જુઓ જસોહર.

૧. સ્થા.૪૦૪, ૬૮૫.

- જસોધરા (યશોધરા) જુઓ જસોહરા.'
 - ૧. તીર્થો.૧૫૬.

જસોયા (યશોદા) મહાવીરની પત્ની. તે કોડિણ્ણ(૩) ગોત્રની હતી.' તેમને પિયદંસણા નામની એક પુત્રી હતી.'

- ૧. આચા.૨.૧૭૭, કલ્પ.૧૦૯, આવભા.૭૯, આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૫, વિશેષા.૧૮૭૪-૭૫.
- ર. આવભા.૮૦.

 જસોહર (યશોધર) જે આચાર્યે પંડવોને તેમના પૂર્વભવમાં અયલગ્ગામમાં દીક્ષા આપી હતી.'

૧. મર.૪૫૧.

૨. જસોહર પાંચ સેનાપતિઓમાંનો એક. તે ધરણના હયદળનો નાયક હતો.⁴ ૧. સ્થા.૪૦૪.

૩. જસોહર ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩**૬**.

૪. જસોહર નવ **ગેવિજ્જગ** સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો(વિમાનો)માંનું છેલ્લું •'

૧. સ્થા.૬૮૫.

- જસોહરા (યશોધરા) પખવાડિયાના ચોથા દિવસની રાત્રિ અર્થાત્ ચોથની રાત.^{*}
 ૧. જખ્યૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.
- ૨. જસોહરા રુયગ(૧) પર્વતના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલા <mark>શલિણ</mark>(૬) શિખર ઉપર વસતી આઠ મુખ્ય દિસાકુમારીઓમાંની એક.ધ

૧. સ્થા. ૬૪૩, તીર્થો. ૧૫૫, જમ્બૂ.૧૧૪.

૩. જસોહરા જંબુસુદંસણાનું બીજું નામ.'

392

- ૧. જમ્બૂ.૯૦.
- જાઉકણ્ણ (જાતુકર્શ) પુવ્વાપોટવયા નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૯, સૂર્ય.૫૦.

જાણ (યાન) વિયાહપણ્ણત્તિના ત્રીજા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. ૧૨૬.

જાતરૂવ (જાતરૂપ) રયણપ્પભા(૨)ના પ્રથમ કાંડનો તેરમો ભાગ.*

- **જાયરૂવવડિંસઅ** (જાતરૂપાવતંસક) **ઈસાણ** કલ્પ (સ્વર્ગ)માં આવેલું એક વાસસ્થાન.¹ ૧. ભગ. ૧૭૨.
- **જાયવ** (યાદવ) રાજકુમારી <mark>પજ્જુણ્ણ(૧), પઈવ, સંબ(૨), અણિરુદ્ધ</mark>(૨) વગેરે જે વંશના હતા તે વંશ,^૧

૧.જ્ઞાતા.૧૨૨.

જાયા (જાતા) ચમર(૧) વગેરેની ત્રણ સભાઓમાંની એક.[•]

૧. સ્થા.૧૫૪.

જારેકણ્હ (જારેકૃષ્ણ) **વાસિક** ગોત્રની એક શાખા.^૬

- જાલંધર (જાલન્ધર) ઉસભદત્ત(૧)ની પત્ની દેવાણંદા(૨)નું ગોત્ર.'
 - ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૬.

જાલા (જ્વાલા) વર્તમાન **ઓસપ્પિણી** કાલચક્રના નવમા **ચક્કવટ્ટિ મહ૫ઉમ**(૪)ની માતા.^૧

૧. સમ.૧૫૮, ઉત્તરાક.પૃ.૩૩૩, આવનિ.૩૯૮.

૧. જાલિ અંતગડદસાના ચોથા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત. ૮.

ર. જાલિ રાજા વસુદેવ અને તેની રાણી ધારિણી(૪)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર અરિટ્ટણેમિનો શિષ્ય બન્યો. સોળ વર્ષની શ્રમણજીવનની સાધના પછી તે સેત્તુંજ પર્વત ઉપર મોક્ષે ગયો.^૧

૧. અન્ત.૮.

૩. જાલિ અણુત્તરોવવાઇયદસાના પહેલા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.^૧

૧. અનુત્ત.૧.

૪. જાલિ રાયગિહના રાજા સેણિય(ા) અને તેની રાણી ધારિણી(૧)નો પુત્ર. તે

૧. સ્થા. ૭૭૮.

૧. સ્થા. ૫૫૧.

સંસારનો ત્યાગ કરી **મહાવીર**નો શિષ્ય બન્યો. સોળ વર્ષ શ્રામણ્યનું પાલન કર્યું, પછી મરીને **અગ્નુત્તર** વિમાનમાં (સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં) દેવ થયો. '

૧**. અનુત્ત**.૧.

જાવતિય (યાવત્) વિયાહપણ્ણત્તિના સોળમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક.

૧. ભગ.પ∉૧.

જાવોગ્ગહપડિમા (યાવદવગ્રહપ્રતિમા) આયારના બીજા શ્રુતસ્કન્ધની પહેલી ચૂલા.^૧ ૧. આચાનિ.પૃ.૩૨૦, ગાથા.૧૬.

જિઅસત્તુ (જિતશત્રુ) જુઓ જિયસત્તુ.

૧. આવનિ.૪૯૦, ઉત્તરાનિ અને ઉત્તરાશા.પૃ.૩૮૦, આચાચૂ.પૃ.૩૮, વિશેષા.૧૯૪૪. જિજ્ઝગાર એક આર્ય ધંધાદારી (ઔદ્યોગિક) મંડળ.'

૧. <mark>પ્રજ્ઞા</mark>.૩૭.

જિટ્ટભૂઇ (જયેષ્ઠભૂતિ) કપ્પ(૨) અને વવહારનું જ્ઞાન ધરાવનાર જે છેલ્લો શ્રમશ હશે તે.¹

૧. તીર્થો. ૮૧૬.

<mark>૧. જિણદત્ત</mark> (જિનદત્ત) <mark>ચંપા</mark> નગરીનો શેઠ. તેને તે જ નગરીનો <mark>સાગરદત</mark>(૧) નામનો ઘનિષ્ઠ મિત્ર હતો. '

૧. જ્ઞાતા. ૪૪-૪૫.

૨. જિજ્ઞદત્ત ચંપા નગરીનો શેઠ. તે ભદ્દા(૧૪)નો પતિ અને <mark>સાગર</mark>(૪)નો પિતા હતો.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૧૦.

૩. જિણદત્ત ચંપા નગરીનો શેઠ. તે સુભદ્દા (૧૩)નો પિતા હતો.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૬૯, દશચૂ.પૃ.૪૮, આવહ.પૃ.૪૫૪.

૪. જિશદત્ત વસંતપુર (૩)નો શ્રાવક. તે હારપ્પભાનો પતિ હતો. '

૧. આ<mark>વચૂ.૧.પૃ.૫૩૧, આવહ</mark>.પૃ.૩૯૭.

૧. જિણદાસ સંયમનું પાલન કરી મોક્ષ પામનાર ઉપાસક (શ્રાવક).*

૧. જીતભા. ૭૮૬-૭૯૦.

ર**. જિણદાસ** સ્વાર્થરહિત ઉપાસક.*

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૨.

<mark>૩. જિણદાસ મહુરા</mark>(૧)ના શેઠ. તેમની પત્ન<mark>ી સાધુદાસી</mark> હતી. તેમની પાસે બે બળદ કતા−**કંબલ** અને **સંબલ.** તે બે પણ જિણદાસની જેમ વ્રતપાલન કરતા.¹ ૧. આવનિ.૪૭૧,આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૦, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૩, વિશેષા.૧૯૨૫.

૪. જિણદાસ રાયપુરનો રહેવાસી, તેણે માંસ વગેરેનો ત્યાગ કર્યો હતો. મૃત્યુ પછી તે **રાયગિહ** નગરમાં **દામણ્ણગ** તરીકે જન્મ્યો. '

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૩૨૪.

પ. જિણદાસ પાડલિપુત્તનો ઉપાસક (શ્રાવક).*

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૮.

દ. જિણદાસ વિવાગસુયના બીજા શ્રુતસ્કન્ધનું પાંચમું પ્રકરણ.*

૧. વિપા.૩૩.

૭. જિણદાસ સોગંધિયાના મહચંદ(૧) અને તેની પત્ની અરહદત્તાનો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો. તે પોતાના પૂર્વભવમાં મજ્ઝમિયા નગરનો રાજા મેહરહ(૨) હતો.¹

૧. વિપા.૩૪.

જિશદાસગણિ અથવા જિશદાસગણિમહત્તર (જિનદાસગણિમહત્તર) એક વિદ્વાન આચાર્ય જેમણે પરંપરાની માન્યતા પ્રમાશે નીચેની રચનાઓ કરી છે – આવસ્સયચુણ્લિ, નંદિચુણ્લિ, લિસીહવિસેસચુણ્લિ, અલુઓગદારચુણ્લિ, દસવેયાલિયચુણ્લિ, ઉત્તરાજ્ઝયલચુણ્લિ વગેરે.

 નિશીચૂ.૪ (સુબોધાવ્યાખ્યા) પૃ.૪૪૩, નન્દિચૂ.પૃ.૮૩, હિકે.પૃ.૧૯૨-૧૯૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૮૩, નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૬૩, ૪૧૧, નિશીચૂ. વોલ્યુમ ૪ની પ્રસ્તાવના પૃ. ૪૬-૪૮, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧.

જિણદાસગણિખામગ (જિનદાસગણિક્ષમક) તેમને મહાણિસીહ માટે ઘણો આદર હતો. તે અને જિણદાસગણિમહત્તર એક જણાય છે.'

૧. મનિ.પૃ.૭૧.

૧. જિણદેવ (જિનદેવ) **તિત્થયર મહાવીર**નો અનુયાયી. તે સાગેયનો રહેવાસી હતો. તેશે કોડિવરિસના રાજા ચિલાય(૨)ની મહાવીર સાથે મુલાકાત ગોઠવી હતી.'

૧. આવનિ.૧૩૦૫, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૩.

૨. જિણદેવ બારવઈના અરહમિત્ત(૨) અને તેની પત્ની **અણુદ્ધરી**નો પુત્ર. એક વાર તેને એવો રોગ થયો જે માંસ ખાવાથી જ મટી શકે. જિણદેવ આવી સારવાર લેવા તૈયાર ન થયો અને શાંત ચિત્તે મૃત્યુ પામી મોક્ષે ગયો.

૧. આવનિ.૧૩૦૩, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૨.

૩. જિણદેવ ચંપા નગરીનો શ્રાવક. જ્યારે તે **અહિચ્છત્તા** જઈ રહ્યો હતો ત્યારે માર્ગમાં તેને હિંસક શિકારી પ્રાણીએ ફાડી ખાધો.' ૧. આવનિ. ૧૩૧૪, આવચૂ.૨.પૃ.૨૧૧.

૪. જિણદેવ જે આચાર્યે ભરુયચ્છમાં બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ ભયંતમિત્ત અને કુણાલ(૨)ને વાદમાં હરાવ્યા હતા તે આચાર્ય.પછીથી તે બન્ને તે આચાર્યના શિષ્ય બની ગયા.'

૧.આવનિ. ૧૨૯૯, આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૧.

જિણધમ્મ (જિનધર્મ) કંચણપુરના શેઠ. તેણે બધી વિપત્તિઓ શાંત ચિત્તે સહન કરી અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.'

૧. મર. ૪૨૩.

જિણપાલિય (જિનપાલિત) ચંપા નગરીના માગંદી(૨) અને તેની પત્ની ભદ્દા(૩૭)નો પુત્ર. તે અને તેનો ભાઈ જિણરક્ષ્બિય પોતાની બારમી દરિયાઈ મુસાફરીમાં દરિયાઈ તોફાનમાં ફસાયા. તેમનાં વહાણો ભાંગી ગયાં અને તે બન્ને રયણદીવની દેવીની જાળમાં સપડાયા. જક્ષ્ખ સેલગ(૨)ની મદદથી તેમાંથી તેઓ મુક્ત થયા. જિણરક્ષ્પિય ફરી તે દેવીની જાળમાં ફસાયો. બીજી બાજુ જિણપાલિય સહીસલામત પોતાના સ્થાને પહોંચી ગયો, તેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને મરીને દેવ થયો. તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોક્ષ પામશે.'

૧. જ્ઞાતા. ૭૯-૮૮.

જિ<mark>શરક્અિય</mark> (જિનરક્ષિત) તે **ચંપા** નગરીના માગંદી(૨)નો પુત્ર હતો . તે જિ<mark>શપાલિય</mark>નો ભાઈ હતો. તે <mark>રયશદીવ</mark>ની દેવીની જાળમાં બે વાર ફસાયો અને છેવટે તે દેવી વડે હશાયો.^૬ જુઓ જિ<mark>શપાલિય.</mark>

૧. જ્ઞાતા. ૭૯-૮૮.

જિણવીર (જિનવીર) મહાવીરનું બીજું નામ. જુઓ મહાવીર.

જિણ્લપુર (જીર્લાપુર) રાયગિહ પાસે આવેલું નગર જ્યાં શ્રમણ ઇંદણાગ રહ્યા હતા.' ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૬૫.

જિણ્ણુજ્જાણ (જીર્ણોદ્યાન) અવંતિ(૨)ની સમીપ આવેલું ઉદ્યાન.

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૨.

- જિતસત્તુ (જિતશત્રુ) જુઓ જિયસત્તુ.'
 - આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૬, ૪૯૮, દશા.૫, ઉત્તરાનિ અને ઉત્તરાશા.પૃ.૨૮૬, આવચ ૨.પૃ.૧૬૬, ૨૧૭, ૨૮૩.
- જિતારિ આણંદપુરનો રાજા. તે વીસત્થાનો પતિ અને અણંગનો પિતા હતો.⁴
 ૧. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૨૬૮, ગચ્છાવા. પૃ. ૨૬.
- ર. જિતારિ ત્રીજા તિત્યંકર સંભવ(૧)ના પિતા. તે સાવત્થીના રાજા હતા.'

૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૬૬.

જિમ્હ (જિહ્મ) એવું વાદળ કે જે એક વાર વરસે તો આખું એક વર્ષ જમીનને ભીની ભેજવાળી રાખે.'

૧. સ્થા. ૩૪૭.

જિય (જિત) જુઓ બલદેવ(૨).'

૧. તીર્થો. ૧૧૪૪.

જિયંતપડિમા (જીવત્**પ્રતિમા) જીવતા તિત્થયરની પ્રતિમા.**' તિત્થયરનું નામ આપ્યું નથી. જુઓ જીવંતસામિ.

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૭૯, બૃક્ષે.૧૫૩૬.

જિયવત્તિ (જિતવર્તિન્) વસંતપુર(૩)ના શેઠ. તેમને ધણાવહ(૪) નામનો નાનો ભાઈ હતો.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૬.

૧. જિયસત્તુ (જિતશત્રુ) **ચંપા** નગરીનો રાજા. ધારિણી(૧૮) તેની પત્ની હતી, અદીણસત્તુ(૩) તેનો પુત્ર હતો અને સુબુદ્ધિ(૧) તેનો મન્ત્રી હતો.'

૧. જ્ઞાતા.૯૧.

૨. જિયસત્તુ કંપિલ્લપુરનો રાજા. કુંભ રાજાની રૂપાળી પુત્રી મલ્લિ(૧)ને લગ્ન માટે મેળવવા તેશે મિહિલા ઉપર આક્રમણ કર્યું.પરંતુ મલ્લિએ તેને અશુચિ મનુષ્ય શરીર પાછળ ન પડવા સમજાવ્યો. તેનો મોહ દૂર થયો, તેશે સંસાર ત્યાગી દીધો, તે કેવળજ્ઞાન પામ્પો અને મોલે ગયો.⁴

૧. જ્ઞાતા.૭૪-૭૮.

૩. જિયસત્તુ સાવત્થી નગરીનો રાજા. '

૧. જ્ઞાતા.૧૫૦, ઉપા. ૫૫-૫૬, મર. ૪૯૯.

૪. જિયસત્તુ આમલકપ્પા નગરનો રાજા.'

૧. જ્ઞાતા.૧૪૮.

૫. જિયસત્તુ સવ્વતોભદ (૬) નગરનો રાજા. તેને **મહેસરદત્ત** નામનો પુરોહિત હતો.'

૧. વિષા.૨૪.

દ. જિયસત્તુ વાણિયગ્ગામનો રાજા.^{*}

૧. ઉપા.૩, દશા.પ.

9. જિયસત્તુ વાણારસી નગરનો રાજા."

૧. ઉપા.૨૭.

- **૮. જિયસત્તુ આલભિયા** નગરનો રાજા.⁴ ૧. ઉપા.૩૨.
- ૯**. જિયસત્તુ પોલાસપુર**નો રાજા.'

૧. ઉપા.૩૯.

- **૧૦. જિયસત્તુ ભદિલપુરનો** રાજા.^૧ ૧. અન્ત.૪.
- **૧૧. જિયસત્તુ કાગંદી ન**ગરનો રાજા.^૧ ૧. અનુત્ત.૩.
- **૧૨. જિયસત્તુ તિગિંચી** નગરનો રાજા. મૃત્યુ પછી તે **ચંપા**ના રાજા દત્ત(૧)ના મહચંદ(૪) પુત્ર તરીકે જન્મ્યો.'

૧. વિપા.૩૪.

૧૩. જિયસત્તુ પએસિનો આજ્ઞાવર્તી **સાવત્થી**નો રાજા.'

૧. રાજ.૧૪૬, ૧૫૨.

- **૧૪. જિયસત્તુ મિહિલા** નગરનો રાજા.' ૧. જમ્બુ.૧, સુર્ય.૧.
- **૧૫. જિયસત્ત રાય**ગિહનો રાજા.'

૧. નિર.૪.૧.

૧ દ. જિયસત્તુ હત્યિણાઉરનો રાજા.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૭૭.

૧<mark>૭. જિયસત્તુ જરાકુમાર</mark>નો પુત્ર. તેને બે પુત્રો અને એક પુત્રી હતી.^૧ તે વારા**ણસી** ^૨ અથવા વ**ણવાસી**^ગ ઉપર રાજ કરતો હતો.

- ૧. નિશીચૂ. ૨. પૃ. ૪૧૭, ગચ્છાવા. પૃ. ૨. નિશીચૂ. ૨. પૃ. ૪૧૭. ૨૬, બૃભા. ૫૨૫૪-૫૫,બૃક્ષે. ૩. બૃક્ષે. ૧૩૯૭. ૧૩૯૭.
- **૧૮. જિયસત્તુ બીજા તિત્યંકર અજિયના** પિતા. તે **અઓજ્ઝા**(૨)ના રાજા હતા.' ૧. તીર્થો.૪૬૫, સમ. ૧૫૭.
- ૧**૯. જિયસત્તુ મહુરા**(૧)ના રાજા. તેમને **કાલવેસિય** નામનો પુત્ર હતો.^૧ ૧. મર. ૪૯૮, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૭.
- ૨૦. જિયસત્તુ ખિતિપતિક્રિય(૨)નો રાજા. ' તેણે ખિતિપતિક્રિયના સ્થાને

ચણગપુરની સ્થાપના કરી.^ર ધારિણી(૧૭) તેની રાણી હતી.³

- ૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૫૦,૪.પૃ.૨૨૯,આવચૂ.૨.પૃ.૨૧૭.
- ૨. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૮. ૩. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૫૦.
- ૨**૧. જિયસત્તુ દત્ત**(૯) રાજાનો પુત્ર અને **મેઘઘોસ**નો પિતા.'

૧. તીર્થો . ૬૯૬ .

૨૨. જિયસત્તુ કંદઅ(૧)નો પિતા. તે **સાવત્થી**નો રાજા હતો.^૧ ભદ્દ(૬) પણ તેનો પુત્ર હતો.^૨

૨૩. જિયસત્તુ ઉજ્જેણી નગરનો રાજા. તેને બે પુત્રો હતા, તે બન્ને સંસાર ત્યાગી શ્રમણ બની ગયા હતા.^૧

૧. આચાચૂ.પૃ.૨૨૫.

- **૨૪. જિયસત્તુ પાડલિપુત્ત**નો રાજા. **રોહગુત્ત**(૨) તેનો મંત્રી હતો.¹
 - ૧. આચાચૂ.પૃ.૧૩૨.
- **૨૫. જિયસત્તુ કોસંબી**નો રાજા, **કાસવ**(૪) તેનો પુરોહિત હતો.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૨૮૬, ઉત્તરાશા.પૃ.૨૮૭.

- **૨૬. જિયસત્તુ વસંતપુર**(૩)નો રાજા. <mark>ધારિણી</mark>(૨૦) તેની પત્ની હતી.^૧ તેમને **ધમ્મરુઇ**(૬) નામનો પુત્ર હતો. રાજા પુત્ર સાથે સંસાર ત્યાગી શ્રમણ બન્યા.'
 - ૧. ઓધનિ.૪૫૦, ઓધનિદ્રો.પૃ.૪૪૯, પિંડનિ. ૮૦-૦૧.

૨. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૮, ૫૦૩, ૫૨૫.

૨૭. જિયસત્તુ સુમંગલ(૩)ના પિતા. તેના મન્ત્રીને **સેણિય**(૨) નામનો પુત્ર હતો.^૬ ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૬.

૨૮. જિયસત્તુ જેલે ઉજ્જે<mark>લી</mark> જીત્યું હતું તે પાડલિપુત્તનો રાજા. તેનું બીજું નામ કાકવણ્લ હતું.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૦.

૨૯. જિ<mark>યસતુ મિગકો</mark>ટ્ટગનો રાજા જેણે પોતાની પુત્રી **રેણુગા જમદગ્ગિને** પરણાવી હતી.' જુઓ અ<mark>ણંતવીરિય.</mark>

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૧૯.

૩૦. જિયસત્તુ રાજકુમારી સિદ્ધિના પિતા. તે મહુરા(૧)ના રાજા હતા.^૧ ૧. આવચૂ.૧.પૂ.૪૪૯.

૩૧. જિયસનુ તુરુવિણી નગરના રાજા. તેની બ્રાહ્મણ પત્નીથી તેને દત્ત(૭) નામનો

૧. બૃક્ષે.૯૧૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૩. ૨. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૯.

પુત્ર હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯**૫**.

૩૨. જિયસત્તુ એક રાજા જે સંસારનો ત્યાગ કરી મોક્ષ પામ્યો. તેના મૃત્યુના દુઃખદ સમાચાર સાંભળી તેનો ભાઈ,જે શ્રમણ હતો તે, ગાંડો થઈ ગયો.^૧

૧. વ્યવભા.૪.૧૦૭-૧૦૮, બૃભા. ૬૧૯૮-૯૯.

<mark>૩૩. જિયસત</mark>્તુ જેશે જાસૂસ હોવાની શંકાથી **ગોસાલ** સાથે <mark>મહાવીર</mark>ને કેદ કર્યા હતા તે લોહગ્ગલ(૨)ના રાજા.'

૧. આવનિ.૪૯૦, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૯૪.

૩૪. જિયસત્તુ છત્તગ્ગા નગરના રાજા. તેની પત્નીનું નામ ભદ્દા(૩) હતું. તેમને **શંદ**ણ(૬) નામનો પુત્ર હતો જે **મહાવીર**નો પૂર્વભવ હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૫.

૩૫. જિયસત્તુ વીતિસોગાના રાજા. તે વિદેહ(૧) ક્ષેત્રના પ્રથમ બલદેવ(૨) અયલ(૫)ના પિતા હતા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૬.

૩૬. જિયસત્તુ ઉજ્જેણીના રાજા જેમનો સારથિ અમોહરહ નામનો હતો.^૧

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૨૧૩.

૩૭. જિયસત્તુ ચંપાના રાજા અને **સુમણભદ્દ**(૩)ના પિતા.[•]

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૯૨.

૩૮. જિયસત્તુ જેના ધર્મગુરુ **ધમ્મઘોસ**(૧૦) હતા તે રાજા.' સંભવતઃ આ અને જિયસત્તુ(૧૫) એક જ વ્યક્તિ છે.

૧. આચાચૂ.પૃ.૩૮, આચાશી.પૃ.૭૬.

. **૩૯. જિયસત્તુ અયલપુરના રાજા**. તેના પુત્ર અપરાય(૧૦)એ રાહાયરિય પાસે દીક્ષા લીધી.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૨, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ.૧૦૦, ઉત્તરાને.પૃ.૨૫-૫૬.

૪૦. જિયસત્તુ વસંતપુર(૩)ના રાજા. સુમાલિયા(૩) તેની પત્ની હતી.' આ જિયસત્તુ જિયસત્તુ(૨૬)થી ભિન્ન છે.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૩૪.

૪૧. જિયસત્તુ પાડલિપુત્તના રાજા. ખેમ તેનો મન્ત્રી હતો.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૮૩.

૪૨. જિયસત્તુ કંપિલ્લપુરના રાજા જે <mark>જિયસત્તુ</mark>(૨)થી ભિન્ન છે.'

૧. ઉપા.૩૫.

જિયારિ (જિતારિ) જુઓ જિતારિ.'

૧. સમ. ૧૫૭.

જીમૂત એવું વાદળ કે જે એકવાર વરસે તો દસ વર્ષ સુધી જમીનને ભેજવાળી રાખે.' ૧. સ્થા. ૩૪૭.

જીયકપ્પ (જીતકલ્પ) એક સો ત્રણ ગાથાઓ ધરાવતો આગમગ્રન્થ.' તે જિનભદ્રગણિના નામે ચડેલી રચના છે.' શ્રમણ-શ્રમણીઓના નિયમોના ભંગ માટે પ્રાયશ્વિત્તો તે નિયત કરી આપે છે. તેમાં નીચેના દસ પ્રાયશ્વિત્તોનું નિરૂપણ છે³– (૧) આલોયણ, (૨) પડિક્કમણ, (૩) ઉભય, (૪) વિવેગ, (૫) વોસગ્ગ, (૬) તવ, (૭) છેદ, (૮) મૂલ, (૯) અણવદ્વય અને (૧૦) પારાંચિય.

૧. જીત.પૃ.૨૨૩ | ચૂર્ણિ ગાથા. ૫-૧૧.

ર. જુઓ આ ગ્રન્થ ઉપરની સિદ્ધસેનસૂરિની 3. જીત.૪(૫ૃ.૬૨)

જીયધર (જીતધર) **સંડિલ્લ**(૧) આચાર્યના શિષ્ય.'

૧. નન્દિ.ગાથા ૨૬, નન્દિમ.પૃ.૪૯, નન્દિહ.પૃ.૧૧.

<mark>જીવ વિયાહપણ્ણત્તિના</mark> સાતમા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક.*

૧. ભગ.૨૬૦૧.

જીવંતસામિ (જીવત્સ્વામિન્) મહાવીરની પ્રતિમા. તે પ્રતિમા વીતિભયના રાજા ઉદાયશ(૧) પાસે હતી. ઉદાયણે તેની સેવાપૂજા માટે કિશ્હગૂલિયાની^૧ નિમણૂક કરી હતી. બળજબરીથી આ પ્રતિમાને ઉજ્જેણી ઉપાડી જનાર પજ્જોય સાથે ઉદાયણને યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું.^ર

૧. તેનું મૂળ નામ દેવદત્તા(૪) હતું.

૨. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૦, બૃક્ષે.૯૧૮, ઉત્તરાક. પૃ. ૩૪૬.

જીવક (જીવક) એકવીસમા **તિત્થંકર ણમિ**(૧)ના સમકાલીન રાજા.^૬

૧. તીર્થો. ૪૮૪.

જી**વપએસિય** (જીવપ્રાદેશિક) આચાર્ય **તીસગુત્તનો** સિદ્ધાન્ત. તે માનતા હતા કે જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાંથી કેવળ છેલ્લા પ્રદેશમાં જ ચેતના હોય છે.'

૧. ઔ૫. ૪૧, ઔ૫અ.પૃ.૧૦૬, આવભા.૧૨૭-૨૮, નિશીભા. ૫૬૧૨, સ્થાઅ. પૃ.૪૧૧.

<mark>જીવાજીવવિભત્તિ</mark> (જીવાજીવવિભક્તિ) ઉત્તરજ્ઝયણનું છત્રીસમું અધ્યયન.^૧

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, ૬૭૦, ૭૧૨.

જીવાજીવાભિગમ અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ આગમગ્રન્થ. ' ત્રીજા અંગ(૩) ઠાણના

આધારે રચાયેલું ત્રીજું **ઉવંગ** તેને ગણવામાં આવે છે.^ર તે પડિવત્તિ નામના નવ વિભાગોમાં વિભક્ત છે.^ર તે જડ અને ચેતન પદાર્થોનું વિગતવાર નિરૂપણ કરે છે.^૪ તેના ઉપર મલયગિરિની વૃત્તિ^૫ ઉપરાંત જીવાભિગમચૂર્શિ^૬ અને જીવાભિગમ-મુલટીકા[°] આ બે ટીકાઓ રચાઈ હતી.

૧.નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૩.	પ. પ્રજ્ઞામ.પૃ.૪૪-૪૫, ૪૮-૪૯, ૫૧. ૬. રાજમ.પૃ.૧૮૨, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૩૦૮, સૂર્યમ.
૨.જીવામ.પૃ.૧.	૬. રાજમ.પૃ.૧૮૨, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૩૦૮, સૂર્યમ.
૩.જીવા.૨૪૪, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૮.	પૃ.૨€૭, ૨૭૯, ૨૮૫.
૪.જીવા.૨થી, દશચૂ.પૃ.૧૪૧.વિશેષા. '	૭. પ્રજ્ઞામ.પૃ.૫૧, રાજમ.પૃ.૧૦૦,૧૫૮-
3952.	ह९, २२इ.

જીવાભિગમ આ અને જીવાજીવાભિગમ એક છે. '

 નન્દિ.૪૪, પાક્ષિય.પૃ.૪૩, દશચૂ.પૃ.૧૪૧, વિશેષા.૩૭૬૮, આવચૂ.૧.પૃ.૪૭૨, ભગ.૬૫૭.

૧. જુગંધર (યુગન્ધર) જેમની પાસેથી **ણિણ્જ્ઞામિયા**એ ઉપાસક(શ્રાવક)ના વ્રતો લીધાં હતાં તે આચાર્ય.^૧

૧. આવનિ.૧૨૯૧, આવચૂ.૧.૫ૃ.૧૭૩-૧૭૪.

ર. જુગંધર અવરવિદેહ ક્ષેત્રના એક તિત્થંકર.[•]

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૪.

૧. જુગબાહુ (યુગબાહુ) પુવ્વવિદેહ ક્ષેત્રના એક વાસુદેવ(૧).⁴

૧. આવનિ.૧૨૯૧, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૪.

ર. જુગબાહુ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના એક તિત્થંકર.'

૧. વિષા.૩૪.

૩. જુગબાહુ નવમા **તિત્થંકર પુપ્કદંત**નો પૂર્વભવ.^૧

૧. સમ.૧૫૭.

૪. જુગબાહુ મયણરેહાનો પતિ.'

૧. ઉત્તરાને.પૃ.૧૩૮.

જુણ્ણસેટ્ટિ (જીર્ણશ્રેષ્ઠિન્) ભદસેણ(૨)નું બીજું નામ.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૨.

જુત્તિ (યુક્તિ) **વ**ક્ષિકદસાનું છઠ્ઠું અધ્યયન.[•]

૧.નિર.૫.૧.

જુત્તિસેણ (યુક્તિસેન) વર્તમાન <mark>ઓસપ્પિણી</mark>માં <mark>એરવય</mark>(૧) ક્ષેત્રમાં થયેલા ચોવીસ **તિત્થંકર**માંના આઠમા તિત્થંકર.^૧ **તિત્થોગાલી** અનુસાર ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા

૩૨૮

અગિયારમા તિત્યંકર **સેજ્જંસ(૧)ના** તે સમકાલીન હતા.*

૧. સમ.૧૫૯ ૨. તીર્થો.૩૨૪.

જુદ્ધવીરિય (યુદ્ધવીર્ય) નવમા તિત્થંકર પુષ્કદંતનો સમકાલીન રાજા. '

૧. તીર્થો. ૪૭૨.

જુધિકિલ (યુધિષ્ઠિર) જુઓ જુહિકિલ્લ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૨.

જુહિટ્ટિલ્લ (યુધિષ્ઠિર) હત્યિણાપુરના પાંડુરાયનો સૌથી મોટો પુત્ર.[•]

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭, અન્ત.૯, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૨, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭, આવહ.પૃ.૩૬૫.

જૂયઅ, જૂયગ, જૂવ અથવા જૂવઅ (યૂપક) પશ્ચિમ દિશામાં લવણ સમુદ્રનો મહાપાયાલકલસ. વેલંબ(૨) તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.'

૧. સમ.૫૨, ૯૫, સ્થા.૩૦૫, ૭૨૦, જીવા.૧૫૬.

૧. જેટ્ટા (જયેષ્ઠા) **ચેડગ રાજાની પુત્રી. તેને મહાવીર**ના મોટા ભાઈ **જ્ઞંદિવદ્રણ**(૧) સાથે પરજ્ઞાવવામાં આવી હતી.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૪.

ર. જેટા એક નક્ષત્ર. તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ ઈંદ(૪) છે.

૧. સ્થા. ૯૦, જમ્બૂ.૧૫૭, ૧૭૧.

જેહિલ આચાર્ય **શાગ** (૭)નો શિષ્ય.^૧

૧. કલ્પ (થેરાવલી). ૭, પૃ.૨૬૫.

જોઇ (યોગિન્) પરિવ્રાજકોનો એક વર્ગ.

૧. ઔપ. ૩૮.

<mark>જોઇજસા</mark> (જ્યોતિર્યશા) <mark>ચંપા</mark> નગરના ગોવળની પત્ની. <mark>કોસિઅ</mark>(૪)ના શિષ્ય **રુદ્દઅ** દ્વારા તેનું ખૂન થયું હતું.'

૧. આવનિ.૧૨૮૮, આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૩, આવહ. પૃ.૭૦૪.

૧. જોઇસ (જ્યોતિષ) દેવોના ચાર વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. આ વર્ગના દેવોના પાંચ ભેદ છે – (૧) સૂર(૧), (૨) ચંદ(૧), (૩) ગહ, (૪) **પ્રક્રખત્ત**(૧) અને (૫) તારા(૩). ^૧ પૃથ્વીની સપાટીથી ૭૯૦ યોજનના અંતરે તેમનું શ્રેત્ર શરૂ થાય છે જ્યાં કેટલાક તારાઓના સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો છે. તે પછી સૂરિયો, ચંદો, પ્રક્રખત્તો અને ગહોનાં સ્વર્ગીય વાસસ્થાનો એક પછી એક આવેલાં છે. ^૧ સૂરિયો અને ચંદો તેમના ઇન્દ્રો છે. ³ તારાઓની સંખ્યા સૌથી વધુ છે અને સૂરિયો તથા ચંદોની સંખ્યા સૌથી ઓછી છે. ^૪ તેવી જ રીતે તેઓ ઝડપ અને ગતિની બાબતમાં એકબીજાથી ભિન્ન છે ^૧

- ૧.દેવે. ૮૦-૮૧, પ્રજ્ઞા.૩૮, સૂર્ય.
 ૧૦૦, અનુ.૧૨૨, સ્થા.૨૫૭,
 ૪૦૧.
 ૨.જમ્બૂ.૧૬૪, સૂર્ય.૮૯, પ્રજ્ઞા.૫૦,
 જીવા.૧૨૨, દેવે.૮૪, જમ્બૂ.૧૬૪.
- **૨. જોઇસ વિયાહપણ્ણત્તિ**ના નવમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક.^૧
 - ૧. ભગ. ૩૬૨.
- જોઇસિય (જ્યોતિષ્ક) આ અને જોઇસ(૧) એક છે.
 - ઉત્તરા.૩૬.૨૦૭, ભગ.૪૧૪, પ્રજ્ઞા.૧૦૧, જમ્બૂ.૧૨૨, દેવે.૧૪૮, અનુ.૧૨૨, આચાચૂ.પૃ.૨૬૯.
- ૧. જોગંધરાયણ (યૌગન્ધરાયણ) રાજા ઉદાયણ(૨)નો મન્ત્રી.'
 - ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૨, આવહ.પૃ.૬૭૪.
- ર. જોગંધરાયણ અમ્મડ(૩) સાથે સંબંધ ધરાવતી વ્યક્તિ.

૧.ઋષિ.૨૫.

- જોગજસા (યોગયશા) આ અને જોઇજસા એક છે.
 - ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૩.
- જોગસંગહ (યોગસઙ્ગ્રહ) આગમિક ગ્રન્થ.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૩૬,૧૫૨, નિશીચૂ.૩.પૃ.૨૬૬, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૭૮.

જોણ (યોન) આ અને જોણઅ એક છે.'

૧. જ્ઞાતા. ૧૮.

જોજ઼અ અથવા જોજ઼ગ (યોનક) એક અજ઼ારિય (અનાર્ય) જાતિ અને તેનો દેશ. તેમને ચક્કવટ્ટિ ભરહ(૧)એ જીત્યાં હતાં.૧ ત્યાં ઉસભ(૧) ગયા હતા.૨ રાજાઓનાં અન્તઃપુરોમાં આ દેશની કન્યાઓને દાસીઓ તરીકે રાખવામાં આવતી.૩ આ દેશ / જાતિ જવજ઼થી ભિન્ન છે.૪ જોજ઼અ લોકોએ કેટલીક ચીજો પાડલિપુત્ત મોકલી હતી અને તે ચીજોને ઓળખવા માટે આચાર્ય પાલિત્તને બોલાવવામાં આવ્યા હતા.૫

૧. જમ્બૂ. પ૨.	૧૯૧, ઔપ.૩૩.
૨.આવનિ.૩૩૬-૩૩૭.	૧૯૧, આપ.૩૩. ૪. જીઓ જમ્બૂ.૫૨ અને જમ્બૂશા.૫ૃ.૨૨૦.
૩.ભગ.૩૮૦, ભગઅ.પૃ.૪∉૦,	૫. આવચૂ.૨.૫.૫૫૪.
જ્ઞાતા.૧૮,જમ્બૂ.૪૩,જમ્બૂશા.પૃ.	
	•

જોણિ (યોનિ) પણ્ણવણાનું નવમું પદ(પ્રકરણ).[•]

૧. પ્રજ્ઞા. ગાથા ૫.

જોણિઅ (યોનિક) આ અને જોણઅ એક છે.'

૧. ઔપ.૩૩, આવચૂ.૨.પૃ.૫૫૪.

<mark>જોણિપાહુડ</mark> (યોનિપ્રાભૃત) ચેતન પદાર્થોના સર્જન અંગે નિરૂપણ કરતો ગ્રન્થ. તેના આધારે <mark>સિદ્ધસેણે</mark> અશ્વોનું સર્જન કર્યું હતું જ્યારે બીજાઓએ ભેંસોનું સર્જન કર્યું હતું.' વર્તમાનમાં તેનું અસ્તિત્વ નથી, તે નાશ પામ્યો છે.

૧. નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૮૧, વ્યવભા.૫.૮૯, વ્યવમ.૩.પૃ.૫૮.

જોણિસંગહ (યોનિસઙ્ગ્રહ) એક આગમિક પ્રન્થ.^૧

૧.સૂત્રચૂ.પૃ.૨૭૦.

જોષ્ડ સંભવતઃ આ અને જોષાઅ એક છે.

૧. ભગ. ૩૮૦.

જોતિરસ (જ્યોતિરસ) **રયણપ્પભા**ના પ્રથમ કાંડનો નવમો ભાગ.[•]

૧. સ્થા.૭૭૮.

જોતિસિય (જ્યોતિષ્ક) આ અને **જોઇસ**(૧) એક છે. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૫૩, સૂર્ય.૯૮.

જોહિટિલ્લ (યુધિષ્ઠિર) જુઓ **જુહિટિલ્લ**. '

૧. અન્ત.૯.

<u>ઝ</u>

ઝા<mark>ણવિભત્તિ</mark> (ધ્યાનવિભક્તિ) <mark>અંગબાહિર ઉક્કાલિય</mark> આગમગ્રન્થ[ા] જે નાશ પામી ગયો છે.

૧. નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૩.

<u>S</u>

ટંકણ અણારિય (અનાર્ય) જાતિ^૧ તેમજ તેમના વસવાટનો પ્રદેશ.^૧ આ જાતિ ઉત્તરાવહમાં વસતી હતી અને દક્ષ્ખિણાવહના લોકોને સુવર્ણ અને હાથીદાંત વેચતી હતી.³ ઉપર તરફની ગંગા નદીના પૂર્વ કિનારાને લગોલગ આવેલા પ્રદેશમાં વસતા તન્ગણ લોકો સાથે તેની એકતા સ્થાપવામાં આવી છે. તેમનો પ્રદેશ રામગંગા નદીથી સરયૂના ઉપરના ભાગ સુધી વિસ્તરેલો હતો. તેઓ મધ્ય એશિયામાં કાશ્ગર ક્ષેત્રમાં

३३०

પશ વસતા હતા.*	
૧.વિશેષા.૧૪૪૨, ભગ.૧૪૩, સૂત્ર.	૩. આવચૂ.૧.૫ૃ.૧૨૦.
૧.વિશેષા.૧૪૪૨, ભગ.૧૪૩, સૂત્ર. ૧.૩.૩.૧૮.	૪. જિઓમ.પૃ.૭૯, ૧૨૪.
૨.આચાચૂ.પૃ.૧૯૩, આવનિ.૧૩૬.	

<u></u>

ઠાણ (સ્થાન) બાર અંગ(૩) ગ્રન્થોમાંનો ત્રીજો.^૧તે દસ પ્રકરણોમાં વિભક્ત છે.^ર તેનો મોટો ભાગ ગદ્યમાં છે. તે પદાર્થોની સંખ્યા અનુસાર પદાર્થોનું નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ એક સંખ્યક પદાર્થીથી દસસંખ્યક પદાર્થી સુધીનું નિરૂપણ તેમાં છે.³ વિ.સં.૧૧૨૦માં અભયદેવસૂરિએ તેના ઉપર ટીકા રચી છે.^૪ જે શ્રમણે શ્રમણજીવનના આઠ વર્ષ પૂરા કર્યાં હોય તેને તે ભણવાનો અધિકાર છે.^૧તે વીરનિર્વાણ સંવત ૧૩૫૦માં નાશ પામી જશે.^૬

૧. નન્દિ.૪૫, પાક્ષિ.પૃ.૪૬, સમ.૩. સમ.૧૩૭-૧૩૮.૧૩૭, અનુ.૪૨.૪. સ્થાઅ.પૃ.૫૨૮.૨. નન્દિ.૪૮, સમઅ.પૃ.૭૪, નન્દિમ.૫. વ્યવ.૧૦.૨૩.પૃ.૨૨૮થી.૬. તીર્થો.૮૧૫.

ઠાણપદ (સ્થાનપદ) **પણ્ણવણાનું** બીજું પદ (પ્રકરણ).^૧

૧. ભગ.૧૧૫, ૫૫૦, પ્રજ્ઞા.ગાથા ૪.

ઠિઇ (સ્થિતિ) પણ્ણવણાનું ચોથું ૫દ (પ્રકરણ). '

૧. પ્રજ્ઞા.ગાથા ૪, ભગ.૧૫.

ઠિતિપદ (સ્થિતિપદ) આ અને ઠિઇ એક છે.[•]

૧. ભગ.૧૫.

<u>ડ</u>

ડંડગારણ્ણ (દશ્ડકારશ્ય) રાજા ડંડગિના નામ ઉપરથી જેનું નામ પડ્યું છે તે જંગલ. તે રાજાની રાજધાની **કુંભકારકડ** હતી. તે રાજધાની અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ **ખંદઅ**(૧)એ બાળી ભસ્મ કરી નાખ્યો હતો. તે પ્રદેશમાં જંગલ ઊગ્યું. '

૧. નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૨૮, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૪.

ડંડગિ (દણ્ડકિન્) **કુંભકારકડ** નગરનો રાજા. ખંદઅ(૧)ની બેન પુરંદરજસા તેની

પત્ની હતી. જેણે ખંદઅ અને તેના પાંચસો શિષ્યોને ઘાણીએ ઘાલી પીલી નાખ્યા તે પાલગ(૧) તેનો પુરોહિત હતો. પછી દેવ તરીકે જન્મેલા ખંદએ ડંડગિની રાજધાનીને અને તેની આસપાસના પ્રદેશને બાળી ભસ્મ કરી નાખ્યો. પછી ત્યાં જંગલ થયું જે ડંડગારણ્ણ નામે પ્રસિદ્ધ થયું.¹

૧. જીતભા.૫૨૮, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૪-૧૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૩, વ્યવભા.૧૦.૫૮૯, નિશીચૂ. પૃ.૧૨૭.

ડંબર જુઓ અડંબર.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૨૭.

ડહણ (દહન) પાડલિપુત્તના બ્રાહ્મણનો પુત્ર. જલણસિહા તેની માતા હતી.' ડહણ સંસાર ત્યાગી શ્રમણ બન્યો અને મરીને દેવ થયો. તે હુ<mark>યાસણ(</mark>૧) નામે પણ જાણીતો છે.^ર

૧. આવનિ.૧૨૯૪.

```
ર. આવહ.પૃ.૭૦૭.
```

ડોંબ એક **અજ્ઞારિય** (અનાર્ય) હલકી કોમ. તે જ**ક્ખ ઘંટિય**ને પૂજે છે.' તે ઉત્તર ભારતમાં પ્રાચીન કાળમાં વસતા લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી મનાય છે.'

૧. વ્યવભા.૩.૯૨, નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૪૩, બૃક્ષે.૪૦૩-૪૦૪. ૨. લાઇ.પૃ.૩૬૦. ડોંબિલ એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ અને તેના દેશવાસીઓ.¹

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭, પ્રશ્ન.૪, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

ડોબ એક **અણારિય** (અનાર્ય) જાતિ અને તેનો દેશ.^૧ આ અને **ડોંબ** એક છે.

૧. પ્રશ્ન.૪, પ્રજ્ઞા.૩૭.

ડોબિલ આ અને ડોંબિલ એક છે. '

૧. પ્રશ્ન. ૪.

<u>6</u>

ઢંક સાવત્થીનો કુંભાર. એક હજાર શ્રમણીઓ સાથે **પિયદંસણા** તેના ઘરમાં રહી હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૮, વિશેષા.૨૮૦૭, આવભા.૧૨૬, નિશીભા.૫૫૯૭, ઉત્તરાશા. પૃ.૧૫૬.

ઢંઢ કલ્હ(૧)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થંકર અરિટ્ટણેમિ**નો શિષ્ય બન્યો. અન્તરાય કર્મના ઉદયના કારણે તે ભિક્ષા મેળવી શક્યો નહિ.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૬, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૯, આવ.પૃ.૨૭, આચાચૂ.પૃ.૭૫, ૭૩૪.

ઢંઢણ આ અને ઢંઢ એક છે. તે એક વંદનીય વ્યક્તિ છે. '

૧. આવ*.*પૃ.૨૭.

૧. ઢડ્ડર દસપુરનો શ્રાવક (ઉપાસક).'

૧. આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૦૩.

```
૨. ઢડ્ડર રાહુ(૧)નું બીજું નામ. '
```

૧. સૂર્ય.૧૦૫.

<u>9</u>

શઉલ (નકુલ) હત્થિણાઉરના પંડુરાયના પાંચ પુત્રોમાંનો એક.

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

ણંગલા (નક્રલા) **મહાવીરે ગોસાલ** સાથે જે ગામની મુલાકાત લીધી હતી તે ગામ. અહીં **વાસુદેવઘર**ના ચૈત્યમાં મહાવીરે ધ્યાન કર્યું હતું. બાળકોને ભયભીત કરવા બદલ ગોસાલને અહીં માર ખાવો પડ્યો હતો. આ ગામ **હલેદ્દુઅ** અને **આવત્ત**(૪) વચ્ચે આવેલું હતું.'

૧. આવનિ.૪૮૧, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૯, વિશેષા.૧૯૩૫, કલ્પધ.પૃ.૧૦૬, કલ્પવિ. પૃ. ૧૬૫, આવમ.પૃ.૨૮૦.

<mark>જાંગોલ</mark> (નાજ્ઞોલ) એક <mark>અંતરદીવ</mark>.'

૧.પ્રજ્ઞા.૩૬.

ણંગોલિ (નજ્ઞોલિન્) આ અને **ણંગોલિય** એક છે. '

૧. જીવા.૧૧૧.

ણંગોલિય (નાજ્ઞોલિક) **લવણસમુદ્દમાં** આવેલા છપ્પન અંતરદીવમાંનો એક. ' આ અને **શંગોલ** એક છે.

૧. જીવા. ૧૧૧, નન્દિમ. પૃ. ૧૦૩, સ્થા. ૩૦૪.

૧. જ઼ંદ(નન્દ) પાડલિપુત્ત નગરનો વાળંદ ગુલામ. કૂણિયના પુત્ર ઉદાઇ(૨)ના મૃત્યુ પછી નગરના રાજા તરીકેનો કાર્યભાર તેજ્ઞે લઈ લીધો અર્થાત્ તે રાજા બની ગયો. તેના પછી આવનારા તેના ઉત્તરાધિકારી રાજાઓ પણ તે જ નામથી ઓળખાયા અને આમ તે વંશ જ઼ંદ નામે ઓળખાયો. જેને ચંદઉત્તે હરાવ્યો તે મહાપઉમ(૮) રાજા જ઼ંદ વંશનો નવમો અને છેલ્લો રાજા હતો. '

 આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૯થી, આચાચૂ.પૃ.૬૪, દશચૂ.પૃ.૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૩. કલ્પધ. પૃ. ૧૬૫, આવહ.પૃ.૪૩૩. <mark>૨. ણંદ પાડલિપુત્ત</mark>નો આતિલોભી શેઠ. કોઈક ગુહ્રા બદલ તે નગરના રાજાએ તેને મૃત્યુદંડની સજા કરી હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૮, ૨.પૃ.૨૯૩, કલ્પચૂ.પૃ.૧૦૧, આવહ.પૃ.૩૯૭.

૩. ણંદ મહાસુક્ક(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પંદર સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે, તેઓ પંદર પખવાડિયે એક વાર શ્વાસ લે છે અને પંદર હજાર વર્ષે એક વાર તેઓને ભૂખ લાગે છે.¹

૧. સમ.૧૫.

૪. **ણંદ** અગિયારમા <mark>તિત્થંકર સેજ્જંસ</mark>(૧)ને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર <mark>સિદ્ધત્થપુર</mark>નો રહેવાસી.^૧

૧. આવમ.પૃ.૨૨૭, સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૪, ૩૨૮.

૫. જ઼ંદ બંભજ઼ગામનો રહેવાસી. **મહાવીરે** એક વાર તેની પાસેથી ભિક્ષા ગ્રહજ઼ કરી હતી. ' **ઉવજ઼ંદ**(૨) તેનો ભાઈ હતો. '

- આવનિ.૪૭૬, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૮૩, વિશેષા.૧૯૨૮-૧૯૩૦, કલ્પવિ.૫ૃ.૧૬૪, કલ્પધ.૫ૃ.૧૦૫.
- ૨. આવચૂ.૧.૨૮૩.

દ. ણંદ પખવાડિયાનો પાંચમો, છઠ્ઠો અને અગિયારમો દિવસ અર્થાત્ પાંચમ, છઠ્ઠ અને અગિયારસ.[\]

• ૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૯.

૭. ણંદ ભરહ(૨) ક્ષેત્રના પ્રથમ ભાવી વાસુદેવ(૧).'

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૪૩.

૮. શંદ ભરહ(૨) ક્ષેત્રના આઠમા ભાવી તિત્થંકર પેઢાલપુત્ત(૧)નો પૂર્વભવ.^૧ ૧. સમ.૧૫૯.

૯. શંદ શાસિક્ક શગરનો રહેવાસી. તે સુંદરી(ર)નો પતિ હોવાથી સુંદરી શંદ તરીકે જાણીતો હતો. સુંદરી અત્યંત રૂપાળી હોવાથી તે તેનામાં ખૂબ જ આસક્ત હતો. તેનો ભાઈ શ્રમણ હતો. તેને તેના ચિત્તને સાંસારિક આસક્તિમાંથી પાછું વાળવાનો કોઈ ઉપાય કરવાનો વિચાર આવ્યો. તેને સન્માર્ગે વાળવા માટે તેશે પોતાની અલૌકિક શક્તિથી એક વાંદરીનું, એક વિદ્યાધરીનું અને પછી એક અનુપમ સૌન્દર્ય ધરાવતી દેવીનું સર્જન કર્યું. જ્યારે શંદે તેને પૂછ્યું કે તે દેવીને તે કેવી રીતે પામી શકે ત્યારે તે શ્રમણ બાઈએ કહ્યું કે તે માટે તેણે શ્રમણ અન્યો.'

 નન્દિ.૭૩, નન્દિમ.પૃ.૧૬૭, આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૬, આવનિ.૯૪૪, આવહ. પૃ. ૪૩૬. આવી જ કથા પાલિત્રિપિટકમાં પણ મળે છે. અહીં બુદ્ધ પોતે જ નન્દ થેરના મોટા

338

સાવકા ભાઈ હતા. નન્દ જનપદકલ્યાણી નન્દામાં ખૂબ આસક્ત હતો. તેનું ચિત્ત તેમાંથી વાળી લેવા માટે બુદ્ધ તેને વાંદરીના બળી ગયેલા શરીરના ભાગો દેખાડે છે, તે પછી અત્યંત સુંદર અપ્સરા દેખાડે છે. સુંદર અપ્સરાને પામવા માટે તે બુદ્ધની સૂચના મુજબ ગંભીરતાપૂર્વક શ્રમણજીવન જીવે છે અને પછી અર્હત્પદ પામે છે. જુઓ ડિપા. માં નન્દ થેર(૧) અને સુન્દરનન્દ. આ કથા ઉપર અશ્વધોષનું સુન્દરાનન્દં કાવ્યમ્ રચાયું છે.

૧૦. શંદ તિત્થયર અરિટ્ટણેમિનો મુખ્ય ઉપાસક.*

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૯.

૧૧. લંદ રાયગિહનો હીરાઘસુ. તે **મહાવીર**નો અનુયાયી હતો. તે પ્રદેશના લોકોને પાણીની સુવિધા પૂરી પાડવાના આશયથી તેલે તળાવ બંધાવ્યું હતું. તેને તે તળાવ માટે એટલી બધી આસક્તિ હતી કે તે મરીને તે તળાવમાં દેડકા તરીકે જન્મ્યો.⁴ જુઓ દદુર(૨).

૧. જ્ઞાતા. ૯૩-૯૫.

૧૨. જાંદ નદી પાર કરવા માટે શ્રમણ ધમ્મરુઇ(૩)ને પોતાની નાવમાં બેસવા દેનાર નાવિક. આ નાવિકે ધમ્મરુઇને ભાડુ ન આપવાના કારણે બહુ હેરાન કર્યા હતા. રોષે ભરાયેલા ધમ્મરુઇ શ્રમણે પોતાની અલૌકિક શક્તિથી નાવિકને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૧૬, વિશેષા.૩૫૭૫, આવહ.પૃ.૩૮૯.

૧. જ્ઞાતા.૭૭.

૧૪. જાંદ તિત્થયર ઉસહ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.'

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧,૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

૧૫. ણંદ આ અને **આણંદ**(૭) એક છે.

૧. તીર્થો ૪૪૮.

ણંદકંત (નન્દકાન્ત) <mark>મહાસુક્ક</mark>(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પંદર સાગરોપમ વર્ષીનું છે.'

૧. સમ.૧૫.

શંદકૂડ (નન્દકૂટ) શંદકંત સમાન સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.¹

૧. સમ.૧૫.

જ઼ંદગ (નન્દક) ચંપા નગરનો રહેવાસી. મૃત્યુ પછી તે <mark>કોસંબી</mark>માં જન્મ્યો અને ત્યાં સંસારનો ત્યાગ કર્યો.'

૧. મર**.૫૦**૦.

શંદગોવ (નન્દગોપ) દસ લાખ ગાયોનો માલિક ગોવાળ.

૧. બૃભા.૭૭, વ્યવભા.૩.૧૭૮.

શંદજ્ઝય (નન્દધ્વજ) એક સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પંદર સાગરોપમ વર્ષનું છે. તે **શંદકંત** સમાન છે.'

૧. સમ.૧૫.

૧. શંદણ (નન્દન) વર્તમાન ઓસપ્પિશીના સાતમા બલદેવ(૨) અને વાસુદેવ(૧) દત્ત(૨)ના ભાઈ. તે વાણારસીના રાજા અગ્ગિસીહ અને તેમની રાશી જયંતી(૪)ના પુત્ર હતા. તેમના પૂર્વભવનું નામ ધમ્મસેણ(૧) હતું. તે ૨૬ ધનુષ ઊંચા હતા. તે ૬૫ હજાર વર્ષ જીવ્યા અને મોક્ષ પામ્યા.^૧ તિલોયપશ્શત્તિ અનુસાર સાતમા બલદેવ નન્દિમિત્ર હતા અને તેમની ઊંચાઈ ૨૨ ધનુષ હતી.³

- સમ.૧૫૮, સ્થા.૬૭૨, આવનિ.૪૦૩-૪૧૪, વિશેષા.૧૭૬૬, આવભા.૪૧, તીર્થો. ૫૭૭, ૫૮૦, ૬૦૨-૬૧૬, ઉત્તરાક.પૃ.૩૪૯.
- ૨. ૪.૫૧૭, ૧૪૧૮.
- **૨. શંદશ ભરહ**(૨) ક્ષેત્રના સાતમા ભાવી બલદેવ(૨).'
 - ૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૪૪.

ં **૩. શંદણ કોસલાઉરના શેઠ. તેમને સિરિમતી(૧) નામની પુત્રી હતી. ' તેમની એક**તા **શંદ(૨) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે**.

- ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૭.
- **૪. ણંદણ સુગ્ગીવ**(૪) નગરના રાજા **બલભદ્દ(૧)ના પુત્ર મિયાપુત્ત(૩)નો મહેલ**.* ૧. ઉત્તરા.૧૯.૩, ઉત્તરાનિ.પુ.૪૫૨.

પ. ણંદણ રાજા **સણિયનો** પૌત્ર અને <mark>મહાસેણાકણ્હ</mark>નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **મહાવીર**નો શિષ્ય બન્યો હતો.'

૧. નિર.૨.૧૦.

દ. ણંદણ છત્તગ્ગા નગરના રાજા જિયસત્તુ(૩૪) અને તેમની રાશી ભદ્દા(૩)નો પુત્ર. તે મહાવીરનો પૂર્વભવ હતો. તે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ પુટ્ટિલ(૨)નો શિષ્ય બન્યો અને તીર્થંકરનામકર્મ બાંધ્યું.'

૭. **ણંદણ** ઇન્દ્ર ધરણ(૧)ના સાત સેનાપતિઓમાંનો એક. તે નૃત્યકારોના જૂથનો નાયકછે.'

૧. સ્થા.૫૮૨.

આવચૂ. ૧. પૃ. ૨ ૩૫, આવનિ. ૪૫૦- ૫૨, સમ. ૧૫૭, કલ્પધ. પૃ. ૩૮, કલ્પવિ. પૃ. ૪૪, સમઅ. પૃ. ૧૦૬.

૮. શંદણ તિત્યંકર મલ્લિ(૧)નો પૂર્વભવ.⁴

૧. સમ.૧૫૭.

૧. ભગ.૧૨૬.

૧૦. ણંદણ ણંદણવણ(૧)માં આવેલું **મંદર**(૩) પર્વતનું શિખર.' જુઓ <mark>ણંદણવણકૂડ.</mark> ૧. સ્થા. ૬૮૯.

<mark>૧૧. ણંદણ કપ્પવડિંસિયાનું</mark> દસમું અધ્યયન.^હ

૧. નિર.૨.૧.

શંદણભદ્દ (નન્દનભદ્ર) સંભૂઇવિજય(૪)ના બાર શિષ્યોમાંનો એક.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

 ૧. ઘ્રંદઘ્રવઘ્ર (નન્દનવન) ભદસાલવઘ્રની સપાટીથી પાંચ સો યોજન ઉપર આવેલું મંદર પર્વત ઉપરનું વન. તેનો વિસ્તાર પઘ્ર પાંચ સો યોજનનો છે. ' તેનો ઉપયોગ દેવો રમતગમતના મેદાન તરીકે કરે છે. ' તેની અંદર મંદર(૩) પર્વતનાં નવ શિખરો આવેલાં છે. તે છે – ઘ્રંદઘ્ર(૧૦), મંદાર(૫), હ્રિસહ(૫), હેમવય(૨), રયઘ્ર(૩), રુયઅ(૬), સાગરચિત્ત, વઇરા(૪) અને બલકૂડ. '

૧. જમ્બૂ.૧૦૪, સમ.૮૫, ૯૮, ૯૯, જીવા. ૧૪૧, સ્થા.૩૦૨.

૨. નન્દિમ.પૃ.૪૬, નન્દિહ.પૃ.૮.

૩. સ્થા.૬૮૯, જમ્બૂ.૧૦૪.

 ગ્રંદગ્રવગ્ન પર્વત રેવયયની સમીપમાં બારવઈની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું વન. અહીં જક્ખ સુરપ્પિય(૧)નું ચૈત્ય આવેલું હતું.'

૧. જ્ઞાતા.૫૨, નિ૨.૫.૧., આવચૂ.૧.પૃ.૩૫૫, અન્ત.૧.

૩. શંદણવણ વિજયપુર નગરની નજીક આવેલું વન. '

૧. વિષા.૩૪.

શંદણવણકૂડ (નન્દનવનકૂટ) શંદણવણ(૧)માં મંદર(૩) પર્વતનાં જે નવ શિખરો આવેલાં છે તેમાંનું પ્રથમ. તેની ઊંચાઈ પાંચસો યોજન છે.' આ અને **જાંદણ**(૧૦) એક છે.

૧. જમ્બૂ.૧૦૪, પ્રશ્નઅ.પૃ.૯૬.

<mark>શંદપ્પભ</mark> (નન્દપ્રભ) <mark>મહાસુક્ક</mark>(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યા વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પંદર સાગરોપમ વર્ષનું છે.^૧ ૧. સમ.૧૫.

૧. ણંદમતી (નન્દમતી) **અંતગડદસા**ના સાતમા વર્ગનું બીજું અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત.૧૬.

૨. <mark>ણંદમતી રાયગિહના</mark> રાજા **સેણિઅ**(૧)ની રાશી. તે <mark>મહાવીર</mark> પાસે દીક્ષા લઈ શ્રમશી બની. વીસ વર્ષના શ્રમશજીવનની સાધના પછી તે મોક્ષ પામી.'

- ૧. ણંદમિત્ત (નન્દમિત્ર) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના બીજા ભાવી વાસુદેવ(૧).^૧
 ૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૪૩.
- ગ્રંદમિત્ત તિત્થંકર મલ્લિ(૧) પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરનાર રાજકુમાર.
 ૧. જ્ઞાતા. ૭૭

ણંદલેસ (નન્દલેશ્ય) **મહાસુક્ક**(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વાસ કરતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પંદર સાગરોપમ વર્ષનું છે.^૧

૧. સમ.૧૫**.**

શંદવણ્ણ (નન્દવર્ણ) **શંદલેસ** સમાન સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. ¹.

૧. સમ.૧૫.

ણંદસિંગ (નન્દશ્ર્જ્ર) **ણંદવણ્ણ** સમાન સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^૬

શંદસિક (નન્દસૃષ્ટ) શંદવણ્ણ સમાન સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.

૧. સમ.૧૫.

 9. ુંદર્સેણિયા (નન્દસેનિકા) અંતગડદસાના સાતમા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન.' ૧. અન્ત.૧૬.

૧. અન્ત.૧૬.

 ૧. શંદા રાયગિહના રાજા સેણિય(૧)ની રાણી. ' તે બેણ્ણાતડ નગરના શેઠની પુત્રી હતી^ર અને અભયકુમારની માતા હતી.³ તેણે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી, વીસ વર્ષની શ્રમણજીવનની સાધના પછી છેવટે તે મોક્ષ પામી.^{*} તે સુણંદા(૬) નામે પણ જાણીતી છે.⁴

૧. અન્ત.૧૬.

૧. સમ.૧૫.

^{&#}x27; ૧. અન્ત.૧૬, અનુત્ત.૧,નિર.૧.૧, જ્ઞાતા.૬, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૭૧. ૨. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૭૧, નન્દિમ.૫ૃ.૧૫૦.

૩. નિર.૧.૧, અનુત્ત.૧, જ્ઞાતા.૭.

૪. અન્ત.૧૬.

૫. નિરચં.૧.૧(પૂ.૫).

ર. શંદા અંતગડદસાના સાતમા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન. '

૧. **અન્ત.૧**૬.

૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૭૩, સ્થાઅ.પૃ.૩૦૮.

૪. ણંદા વાણારસીના ભદ્દસેણ(૨)ની પત્ની અને સિરિદેવી(૬)ની માતા. '

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૨.

પ. ણંદા મહાવીરના નવમા ગ<mark>ણધર અયલભાયાની</mark> માતા.^હ

૧. આવનિ.૬૪૯, વિશેષા.૨૫૧૦.

૬. ણંદા કોસંબીના રાજા સયાણીયના મન્ગી સુગુત્તની પત્ની. તે રાણી મિયાવઈ(૧)ની સખી હતી. એક વાર ભિક્ષાની આશાએ મહાવીર તેના ઘરે ગયા હતા.^૧

 આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૬-૧૭, આવનિ.૫૨૦-૨૨, વિશેષા.૧૯૭૬, કલ્પવિ.પૃ. ૧૭૦, કલ્પધ.પૃ.૧૦૯.

૭. ણંદા આ અને ઉ**સભ(૧)ની બે પત્નીઓમાંની એક સુણંદા(૨)એક જ વ્યક્તિ છે.'** ૧. આવનિ.૧૯૧, વિશેષા.૧૬૦૭, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૨.

૮. <mark>ણંદા રુયગ(૧)</mark>પર્વતના પૂર્વ ભાગમાં આવેલા તવ<mark>ણ</mark>િજ્જ નામના શિખર ઉપર વસતી આઠ મુખ્ય <mark>દિસાકુમારી</mark>ઓમાંની એક.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, સ્થા.૬૪૩, તીર્થો.૧૫૩.

૯. <mark>ણંદા શંદીસર</mark>(૧) દ્વીપમાં આવેલા પૂર્વ **અંજણગ(**૧) પર્વત ઉપર આવેલી પુષ્કરિશી.'

૧. જીવા.૧૮૩, <mark>સ્થા</mark>.૩૦૭.

૧૦. ર્શંદા ચંપા નગરીની બહાર આવેલું તળાવ. '

૧. જ્ઞાતા.૪૬.

૧૨. લંદા પખવાડિયાનો પહેલો, છઠ્ઠો અને અગિયારમો દિવસ.^૬ ૧. ગણિ.૯-૧૦, સુર્ય.૪૯.

૧. સ્થા.૩૦૭.

૧. ણંદાવત્ત (નન્દાવર્ત) મહાસુક્ક(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પંદર સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સમ,૧૫.

૨. ણંદાવત્ત આ અને <mark>શંદિઆવત</mark>્ત(૩) એક છે.*

૧. સ્થા.૬૪૪.

૧. શંદિ (નન્દિ) અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ આગમગ્રન્થ. 'આ ગઘપઘમય રચના છે. તે જ્ઞાન અને જ્ઞાનના વર્ગીકરણોનું નિરૂપણ કરે છે. ' શરૂઆતની કેટલીક ગાથાઓ આપણને મહાવીરના અગિયાર ગણધરોનાં નામો આપે છે તેમ જ સુહમ્મ(૧)થી દૂસગણિ સુધીના સત્તાવીસ આચાર્યોની યાદી પણ આપે છે. ' પાંચ પ્રકારનાં જ્ઞાનોનું વિગતવાર વિવરણ મોટે ભાગે ગઘમાં આપવામાં આવ્યું છે. દૂસગણિના શિપ્ય દેવવાયગને આ ગ્રન્થના કર્તા કહેવામાં આવ્યા છે. ' આચાર્ય હરિભદ્રે અને આચાર્ય મલયગિરિએ ' તેના ઉપર ટીકા (વૃત્તિ) રચી છે. જિણદાસગણિએ તેના ઉપર ગૂર્ણિ લખી છે.⁹

૧.પાક્ષિ.પૃ.૪૩, નન્દિ.૪૪,નિશીચૂ.	
૪.ષૃ.૨૩૫, અનુહે.ષૃ.૯.	૫. અનુહે.પૃ.૧૦૦.
૨.નન્દિમ.પૃ.૧.	૬. પ્રજ્ઞામ.પૃં.૨૯૮, ૩૧૧, ૩૭૫. ૭. અનુચૂ.પૃ.૧, નન્દિચૂ.પૃ.૧.
૩. નન્દિ. ગાથા ૨૦-૪૩.	૭. અનુચૂ.પૃ.૧, નન્દિચૂ.પૃ.૧.

૨. શંદિ આ અને શંદિગ્ગામ(૬) એક છે.'

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૯.

૩. ણંદિ મહાવીરના પિતાના મિત્ર. તે **ણંદિગ્ગામ(૧)**ના હતા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૬,વિશેષા.૧૯૭૫, આવનિ.૫૨૦.

૪. ણંદિ મહીસ્સરના બે મિત્રોમાંનો એક.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૫.

પ. શંદિ જુઓ <mark>શંદિવદ્ધ</mark>ણ(૨).^હ

૧. વિપા.૨.

દ્દ. શંદિ આ અને **શંદ**(૭) એક છે.¹

૧. ણંદિઅ (નન્દિક) **કાસવ** ગોત્રના એક સ્થવિર.'

૧. તીર્થો .૧૧૪૩.

૧. કલ્પ(થેરાવલી)૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૬૬.

ર. <mark>ણંદિઅ</mark> મહેમાનો માટે પુષ્ટ કરાયલો ઘેટો.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૨૭૩.

૧**. શંદિઆવત્ત** (નન્દ્યાવર્ત) **મહાસુક્ક**(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સોળ સાગરોપમ વર્ષનું છે. તે દેવો સોળ પખવાડિયે એકવાર શ્વાસ લે છે અને સોળ હજાર વર્ષે એક વાર જ તેમને ભૂખ લાગે છે.^૧

૧. સમ.૧૬.

ર. <mark>શંદિઆવત્ત થણિયકુમાર</mark> દેવોના બે ઇન્દ્રો **ઘોસ**(૧) અને મહાઘોસ(૪)માંથી દરેકનો એક એક જે **લોગપાલ** છે તે. '

૧. સ્થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯.

૩. શંદિઆવત્ત બંભલોગના ઇન્દ્રનું સ્વર્ગીય વિમાન.^૧

૧. સ્થા.૬૪૪, જમ્બૂ.૧૧૮.

 ૧. શંદિગ્ગામ (નન્દિગ્રામ) મહાવીરના પિતાના મિત્ર શંદિ(૩)નું જન્મસ્થાન. મહાવીરે તેની મુલાકાત લીધી હતી.^૧ શંદિસેણ(૫) બ્રાહ્મણ આ ગામના હતા.^૨ ચક્કવટ્ટિબંભદત્ત આ ગામમાં આવ્યા હતા.³ ઔધમાં ફેઝાબાદ પાસે આવેલા નન્દગાંવ સાથે તેની એકતા સ્થાપી શકાય.^૪

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૬, આવનિ. ૫૨૦, વિશેષા.૧૯૭૫, કલ્પધ.પૃ.૧૦૯.

૨.જીતભા. ૮૨૬. ૩. ઉત્તરાનિ અને ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૯.

૪.શ્રભમ.પૃ.૩૭૪, જિઓડિ.પૃ.૧૩૮.

ર. શંદિગ્ગામ ધાયઈખંડમાં આવેલો સત્રિવેશ. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૨.

શંદિધોસ (નન્દિધોષ) સ્વર્ગીય વાસસ્થાન **બંભલોઅ** જયાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દસ સાગરોપમ વર્ષનું છે, તેઓ દસ પખવાડિયે એક વાર શ્વાસ લે છે અને દસ હજાર વર્ષે એક વાર તેમને ભૂખ લાગે છે.^૧

૧. સમ.૧૦.

ણંદિઘોષા (નન્દિઘોષા) થણિયકુમાર દેવોનો ઘંટ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૯.

ણંદિચુણ્ણિ ણંદિ ઉપર જિ<mark>ણદાસગણ</mark>િએ રચેલી ચૂર્ણિ પ્રકારની ટીકા.[•]

૧. અનુચૂ.પૃ.૧, નન્દિયૂ.પૃ.૧, ૮૩, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૧૯, ૩૧૦, ૫૩૭.

શંદિજ્જ (નન્દીય) ઉદ્દેહગણ(૨)ની છ શાખાઓમાંથી પાંચમી.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૯.

 ૧. ણંદિણી (નન્દિની) અતિ કામભોગના કારણે અનેક રોગોનો શિકાર બનેલી એક ગણિકા.¹

૧. આચાચૂ.પૃ.૭૧.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૯. ૨. કલ્પ.પૃ.૧૬૪.

૧. ણંદિણીપિય (નન્દિનીપિતૃ) **સાવત્થી** નગરનો એક શેઠ. તે <mark>મહાવી</mark>રના દસ મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક હતો. **અસ્સિણી** તેની પત્ની હતી.'

૧. ઉપા.૫૫.

૨. શંદિણીપિય ઉવાસગદસાનું નવમું અધ્યયન. '

૧. ઉપા.૨, સ્થા.૭૫૫.

ણંદિપુર (નન્દિપુર) **સં**ડિલ્લ(૫)ના આર્ય પ્રદેશની રાજધાની.^૧ ત્યાં રાજા મિત્ત(૪) રાજ કરતા હતા.^૨

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩. ૨. વિપા.૨૯, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૮.

ણંદિફલ જુઓ શંદીફલ.^૧

૧. સ**મ**.૧૯.

ણંદિમિત્ત (નન્દિમિત્ર) જુઓ **ણંદમિત્ત**(૧).¹

૧. તીર્થો. ૧૧૪૩.

શંદિયાવત્ત (નન્દ્યાવર્ત) જુઓ શંદિઆવત્ત.'

૧. આવમ.પૃ.૧૮૪.

શંદિલ (નન્દિલ) આચાર્ય **જ્ઞાગહત્થિ**ના વિદ્યાગુરુ^ષ અને આચાર્ય મંગુના શિષ્ય. ર

૧. નન્દિ. ગાથા ૩૦. ૨. નન્દિ.ગાથા ૨૯, નન્દિહ.પૃ.૧૨, નન્દિમ.પૃ.૫૦.

 ૧. શંદિવદ્ધ (નન્દિવર્ધન) મહાવીરના મોટાભાઈ અને જેટ્ટાના પતિ. તેમણે મહાવીરને સંસાર ત્યાગી શ્રમણ બનવાની રજા આપી હતી.³

૧. કલ્પ.૧૦૯, આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૫.

૨. આચા.૨.૧૭૭, આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૪.

૩. આવચૂ.૧.પૃ.૨૫૦, કલ્પધ.પૃ.૯૩.

૨. શંદિવદ્ધણ વિવાગસુયના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું છઠ્ઠં અધ્યયન. તે અને <mark>શંદિ</mark>(૫) એક છે.

૧. વિપા.૨.

૩. શંદિવહણ મહુરા(૧)ના રાજા સિરિદામ અને તેની રાશી બંધુસિરીનો પુત્ર. તે શંદિસેણ(૬) નામે પણ જાણીતો હતો. ચિત્ત(પ)ની મદદથી તેણે પોતાના પિતાને મારી નાખવાનું કાવતરું ઘડ્યું. જ્યારે કાવતરું પકડાયું ત્યારે રાજાએ તેને નિર્દય રીતે મારી નાખ્યો. તે પોતાના પૂર્વભવમાં સીહપુર નગરમાં દુજ્જોહણ(૨) નામનો ક્રૂર જેલર હતો. ભવિષ્યમાં તે મહાવિદેહમાં જન્મશે, સંસારનો ત્યાગ કરશે અને મોક્ષ પામશે.^૧

૧. વિષા.૨૬-૨૭.

૪. શંદિવદ્ધણ શંદિસેણ(૫)ના ધર્મગુરુ. '

૧. જીતભા.૮૩૧, આચાચૂ.પૃ.૩૦૭.

૧. <mark>શંદિવદ્ધણા</mark> (નન્દિવર્ધના) <mark>શંદિસર</mark>(૧) દ્વીપમાં પૂર્વ **અંજણગ**(૧) પર્વત ઉપર આવેલી પુષ્કરિણી.'

૧. સ્થા.૩૦૭, જીત.૧૮૩.

૨. <mark>ણંદિવદ્ધણા</mark> પૂર્વ <mark>૨ુયગ(૧)</mark> પર્વતના ૨યય(૪) શિખર ઉપર વસતી મુખ્ય દિસાકુમારી દેવી.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, તીર્થો.૧૫૩, સ્થા. ૬૪૩.

શંદિસર (નન્દીશ્વર) આ અને **શંદીસર** એક છે.

૧. ણંદિસેણ (નન્દિષેણ) તે આચાર્ય જે સાધુપણું છોડી વેશ્યા સાથે જીવ્યા.^૬

૧. મનિ.પૃ.૧૪૭, આચાચૂ.પૃ.૧૭૩, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૩.

૨. <mark>શંદિસે</mark>ણ વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં થયેલા ચોથા તિત્થંકર.^૧

૧. સમ. ૧૫૯, તીર્થો. ૩૧૭.

૩. ક્રાંદિસેક્રા તિત્થયર પાસ(૧)ની પરંપરાના આચાર્ય. 'તે તંબાઅ ગામે ગયા હતા જ્યાં તેમના ઉપર ચોર હોવાનો આરોપ મૂકી તેમને ભાલાથી વીંધી મારી નાખવામાં આવ્યા.'

૧. આવનિ. ૪૮૫, વિશેષા. ૧૯૩૯, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૯૧.

૨. કલ્પ.પૃ.૧૦૬-૧૦૭.

૪. **ણંદિસેણ રાયગિહ**ના રાજા **સેણિય**(૧)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો હતો.^૧ એક વાર પોતાના દષ્ટાન્ત દ્વારા વ્રતપાલનમાં પોતાના શિષ્યને તેમણે દઢ અને સ્થિર કર્યો હતો. ^૧ અહીંના જીવનમાં પહેલાં તે એક બ્રાહ્મણના

૧. જીવા. ૧૮૩.

સેવક હતા.³

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૯. ૨. આવનિ.૯૪૩, નન્દિમ.પૃ.૧૬૬. ૩. આવચૂ.૨.પૃ.૧૭૧.

૫. જ્રાંદિસેજ્ઞ મગહ દેશના જ્રાંદિગ્ગામ(૧)નો ૧ રહેવાસી. ર તેને તેના મામાની દીકરીઓ પ્રત્યે નફરત અને ઘૃજ્ઞા થઈ કારજ્ઞ કે તેમાંની કોઈ તેને પરજ્ઞવા તૈયાર ન હતી. તેથી તે સંસાર ત્યાગી³ જ્રાંદિવદ્રજ્ઞ(૪)નો શિષ્ય બની ગયો. તે સેવા કરવામાં અત્યંત કર્તવ્યપરાયજ્ઞ અને ઉદ્યમી હતો. મૃત્યુ પછી તે દેવ થયો અને તે પછી તેજ્ઞે વસુદેવ તરીકે જન્મ લીધો.

૧. આવશ્યકચૂર્ણિમાં તે સાલિગ્ગામ છે.
૪. આવચૂ.૨.પૃ.૯૪.
૧. એજન.
૨. જીતભા. ૮૨૫-૮૪૬.
૬. દશાચૂ.પૃ.૫૯, કલ્પચૂ.પૃ.૯૬.
૨.સ્થાઅ.પૃ.૪૭૪.

- **દ. શંદિસેણ** આ અને શંદિવદ્ધણ(૩) એક છે.^{*}
 - ૧. વિપા. ૨૬-૨૭.
- **૭. શંદિસે**શ ક્રમ્મવિવાગદસાનું છઠ્ઠું અધ્યયન.*

૧. સ્થા.૭૫૫.

<mark>શંદિસેશા</mark> (નન્દિસેના) **શંદિસર** દ્વીપમાં પશ્ચિમી **અંજણગ(૧)** પર્વત ઉપર આવેલી પુષ્કરિશી.'

૧. સ્થા.૩૦૭, જીવા.૧૮૩.

<mark>શંદિસ્સર</mark> (નન્દીશ્વર) આ અને **શંદીસર** એક છે.'

૧. સૂર્ય.૧૦૧, આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૭, વિશેષા.૭૯૦.

શંદિસ્સરવર (નન્દીશ્વરવર) જુઓ <mark>શંદીસર</mark>(૧). '

૧. સૂર્ય.૧૦૧.

શંદિસ્સરા (નન્દીશ્વરા) વાયુકુમાર દેવોના ઇન્દ્રોનો ઘંટ.*

૧. જમ્બૂ.૧૧૯.

<mark>શંદી (નન્</mark>દી) જુઓ <mark>શંદ</mark>િ.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૬, વિશેષા.૧૯૭૫, પાક્ષિ.પૃ.૪૩, નન્દિ.પૃ.૪૪.

<mark>શંદીગામ</mark> (નન્દીપ્રામ) જુઓ <mark>શંદિગ્ગામ</mark>.'

૧. આવનિ.૫૨૦.

<mark>શંદીદીવ</mark> (નન્દીદ્વીપ) આ અને <mark>શંદીસર</mark>(૧) એક છે.'

૧. જીવા. ૧૬૬.

શંદીફલ (નન્દીફલ) **ણાયાધમ્મકહા**ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું પંદરમું અધ્યયન. '

૧. જ્ઞાતા.૫, સમ.૧૯, જ્ઞાતાઅ.પુ.૧૦.

ણંદીસમુદ્દ (નન્દીસમુદ્ર) આ અને ણંદીસર(૩) એક છે.^૧

૧. જીવા.૧૬૬.

 9. ણંદીસર (નન્દીશ્વર) ખોદોદ સમુદ્રને બધી બાજુથી ઘેરીને આવેલો વલયાકાર ઢીપ. [•] તેની ચારે દિશામાં ચાર **અંજણગ**(૧) પર્વતો આવેલા છે. તે ચાર પર્વતો ઉપર ચાર જિનપ્રતિમાઓ ધરાવતાં ચાર મંદિરો છે. ' તિત્થયરોનાં જન્મ આદિ (જવવા દેવો ત્યાં જાય છે.^૩ વિદ્યાચારણ લબ્ધિ (અલૌકિક શક્તિ) ધરાવનાર આ દ્વીપ સધી જઈ શકે છે.* કઇલાસ(૨) અને હરિવાહણ આ બે તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.*

૧.જીવા.૧૮૩,સૂર્ય.૧૦૧, સ્થા.૫૮૦. | પુ. ૧૪૧ ૨.સ્થા.૬૫૦, ભગ.૬૮૩-૮૪, વિશેષા. ૪. નન્દિમ.પૃ.૧૦૭.

७৫०-৫२.

પ. જીવા.૧૮૩. ૩. જમ્બૂ.૩૩, ૧૨૩, નિશીચુ.૩.

- ર. શંદીસર મહિસ્સરના બે મિત્રોમાંનો એક. '
 - ૧. આવચૂ.૨.૫.૧૭૫.

૩. ણંદીસર ણંદીસર(૧) દ્વીપને બધી બાજુથી ધેરીને આવેલો સમુદ્ર. તેના અધિષ્ઠાતા ેવો **સુમણ** અને **સોમણસભદ્દ** છે.¹

૧. જીવા.૧૮૪, સૂર્ય.૧૦૧.

 \mathbf{gi} દીસરવર (નન્દીશ્વરવર) આ અને \mathbf{gi} દીસર(વ) એક છે.

૧. જ્ઞાતા.૬૬, જમ્બૂ.૩૩, નિશીચૂ.૩.૫.૧૪૧.

શંદીસરોદ (નન્દીશ્વરોદ) આ અને **શંદીસર**(3) એક છે. ^{*}

1. **જીવા**. ૧૮૪.

ણંદીસ્સર (નન્દીશ્વર) જુઓ શંદીસર.'

૧. આવહ.પુ.૨૯૬.

ષ્ટાંદીસ્સરવરદીવ (નન્દીશ્વરવરદ્વીપ) આ અને **પ્રાંદીસર**(૧) એક છે. '

૧. અનુચૂ.પૂ.૩૫.

ણંદ્રત્તર (નન્દોત્તર) ઉત્તરના ભવણવઇ દેવોના ભૂયાથ્રંદ(૧) અને બીજા ઇન્દ્રોના સાત સેનાષતિઓમાંનો એક. તેને રથદળનો હવાલો સોંપવામાં આવેલ છે.'

૧. સ્થા.૪૦૪. ૫૮૨.

ણંદુત્તરવડિંસગ (નન્દોત્તરાવતંસક) મહાસુક્ક(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પંદર સાગરોપમ વર્ષનું છે. '

उ४६

૧. સમ.૧૫.

 ૧. ણંદુત્તરા (નન્દોત્તરા) ણંદીસર દ્વીપમાં પૂર્વ અંજણગ(૧) પર્વત ઉપર આવેલી પુષ્કરિષ્ડી.'

૧. સ્થા.૩૦૭, જીવા.૧૮૩.

૨. ણંદુત્તરા પૂર્વ **રુયગ(૧)** પર્વતના પિટ્ટ(૫) નામના શિખર ઉપર વસતી મુખ્ય આઠ **દિસાકુમારી**ઓમાંની એક.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, તીર્થો.૧૫૩. આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૮, સ્થા.૬૪૩.

૧. સ્થા.૩૦૭.

૪. શંદુત્તરા અંતગડદસાના સાતમા વર્ગનું ત્રીજું અધ્યયન. '

૧. અન્ત.૧૬.

૧. અન્તા.૧૬.

ણંદોત્તરા (નન્દોત્તરા) જુઓ <mark>ણંદુત્તરા</mark>.'

૧. સ્થા.૩૦૭, અન્ત.૧૬.

શમ્મદા (નર્મદા) એક નદી.' તે વર્તમાન નર્મદા છે જે ખંભાતના અખાતને મળે છે.' ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૬૧. ૨. જિઓડિ.પૃ.૧૩૮.

૧. શક્ખત્ત (નક્ષત્ર) જોઇસ દેવોના પાંચ વર્ગોમાંનો એક. તે વર્ગ અઢાવીસ નક્ષત્રોનો બનેલો છે. આ અઢાવીસ નક્ષત્રો ચંદ(૧) સાથે જોડાયેલાં છે. તેઓને જુદા જુદા આકાર છે અને તેઓ પૃથ્વી ઉપર ૮૮૪ યોજનની ઊંચાઈએ ગતિ કરે છે. તેમની ગતિની ઝડપ ચંદ, સૂર(૧) અને ગહોની ગતિની ઝડપ કરતાં વધુ છે. તેમને તેમના પોતાના અધિષ્ઠાતા દેવો છે, ગોત્રનામ છે, મુખ્ય પત્નીઓ, વગેરે છે. પ્રત્યેક શક્ખત્તનું માપ યોજનનો ચોથો ભાગ છે. અઢાવીસ નક્ષત્રોનાં નામ નીચે મુજબ છે. - અભિઇ, સવણ, ધણિટા, સયભિસયા, પુવ્વાપોટટવા, ઉત્તરાપોટટવા, રૂવ(૧), અસ્સિણી(૧), ભરણી, કત્તિયા, રોહિણી(૧૦), મિગસિર, અદા, પુણવ્વસુ(૧), પુસ્સ(૧), અસ્સેસા, મઘા(૨), પુવ્વાકગ્ગુણી, ઉત્તરાકગ્ગુણી, હત્થ, ચિત્તા(૧), સાતિ, વિસાહા, અણુરાધા, જેટા(૨), મૂલ, પુવ્વસાઢા અને ઉત્તરાસાઢા.'

 સૂર્ય. ૩૨-૩૫, ૪૧-૪૬, ૫૦-૬૨, ૬૯-૭૪, ૭૮, ૮૩-૮૬, ૯૩-૧૦૧, જમ્બૂ.૧૪૯થી, દેવે. ૮૯થી, ગણિ.૧૫થી, સમ.૭, ૯-૧૦, ૧૫, ૨૭, ૪૫, ૬૭, ૯૮, સ્થા. ૨૨૭, ૪૭૩, ૫૧૭, ૫૩૯, ૫૮૯, ૬૫૬, ૬૬૯, ૬૯૪, અનુ.૧૩૦, ૧૩૯, પ્રજ્ઞા. ૫૦-૫૧, જીવા.૧૯૫-૯૮.

૨. ણક્ખત્ત આચાર્ય ભદ(૪)ના શિષ્ય અને આચાર્ય **૨ક્ખ(૧)ના** વિદ્યાગુરુ. '

૧. કલ્ય.પૃ.૨૬૪, ૨૬૬.

ણગર (નગર) વિયાહપણ્ણત્તિના ત્રીજા શતકનો છક્રો ઉદ્દેશક.^{*}

૧. ભગ.૧૨૬.

 આવચૂ. ર.પૃ. ૨૦૮, ઉત્તરા. ૧૮.૪૬, ઉત્તરાનિ. પૃ. ૨૯૯. પાલિ સાહિત્યમાં પણ તેને પચ્ચેક બુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે. જુઓ ડિપા.માં નગ્ગજિ.

૧. ઔપ.૩૮.

<mark>ણચ્ચણસીલ</mark> (નર્તનશીલ) નૃત્ય કરી આજીવિકા મેળવતા <mark>સમણ</mark>(૧) પરિવ્રાજકોનો એક પ્રકાર.

૧. ઔ૫.૩૮, ઔ૫અ.પૃ.૯૨.

શકમાલઅ (નૃત્યમાલક) **ખંડપ્પવાયગુહા**ના અધિષ્ઠાતા દેવ.**'**

૧. જમ્બૂ.૬૫, આવહ.પૃ.૧૫૧, આવમ.પૃ.૨૩૦.

શડપિડઅ (નટપિટક) ઉજ્જેણીથી ભરુઅચ્છ જતાં માર્ગમાં આવતું ગામ.*

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૯, આવનિ.૧૩૧૧.

ણત (નત) આણયકપ્પમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ઓગણીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે.^૧

૧. સમ.૧૯.

ણભસેણ (નભસેન) રાજા ઉગ્ગ**સેણ**નો પૌત્ર. આ અને **ધણદેવ**(૫) એક જણાય છે.*

 વિશેષાકો, પૃ.૪૧૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૨, આવહ.પૃ.૯૪, મ૨.૪૩૩. વિશેષાકોમાં તેનો ઉલ્લેખ ઉગ્ગસેણના પુત્ર તરીકે છે, જે એક ભૂલ જણાય છે.

૧. જ્ઞમિ વર્તમાન **ઓસપ્પિણી**માં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા એકવીસમા તિત્થંક૨.^૧ તે મિહિલાના રાજા વિજય(૯) અને તેની રાજ્ઞી વપ્પા(૨)ના પુત્ર હતા.^ર તે પોતાના પૂર્વભવમાં અદીજ્ઞસત્તુ(૪) હતા.³ તેમની ઊંચાઈ પંદર ધનુષ હતી.^૪ તેમનો વર્જા તપ્તસુવર્જા જેવો હતો.^મ તેમજ્ઞે એક હજાર પુરુષો સાથે **સહસંબવજ્ઞ**(૪) નામના ઉદ્યાનમાં શ્રમણપણું સ્વીકાર્યું. તેમને **દેવકુરા** પાલખીમાં ત્યાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા.^૬ એરવય(૧)માં તેમના સમકાલીન **સોમકોટ** હતા.[°] તેમણે પ્રથમ ભિક્ષા **વીરપુર**માં **દિણ્ણ(૧)** પાસેથી ગ્રહણ કરી.^૮ તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ બકુલ હતું.^૯ તેમની આજ્ઞામાં શ્રમણોના સત્તર ગણો હતા અને તે ગણોના સત્તર ગણનાયકો (ગણધરો) હતા.^{૧૦} તેમની આજ્ઞામાં વીસ હજાર શ્રમણો હતા અને એકતાલીસ હજાર શ્રમણીઓ હતી.^{૧૧} સુભ(૨) તેમનો મુખ્ય શિષ્ય હતો અને અમલા(૧) તેમની મુખ્ય શિષ્યા હતી.^{૧૧} સુભ(૨) તેમનો મુખ્ય શિષ્ય હતો અને અમલા(૧) તેમની મુખ્ય શિષ્યા હતી.^{૧૨} તેમનું દસ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તે મોક્ષ પામ્યા.^{૧૩} (આ દસ હજાર વર્ષના આયુષ્યમાં અઢી હજાર વર્ષો રાજકુમાર તરીકે અને પાંચ હજાર વર્ષો રાજા તરીકે જીવ્યા).

૧.આવ.પૃ.૪,	, નન્દિ.ગાથા ૧૯, સ્થા.	૬. સમ.૧૫૭, આવનિ.૨૨૫, તીર્થો.
૪૧૧, આવ	યનિ.૩૭૧,૪૧૯,તીર્થો.	૩૯૩.
૩૩૨, વિશે	ોષા.૧૭૫૯,કલ્પ.૧૮૪,	૭. તીર્થો.૩૩૨.
સમ.૩૯, ૪	૪૧, ૧૫૭.	૮. સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૯.
૨.સમ.૧૫૭,	આવનિ.૩૮૬,૩૮૯,	૯. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૦૭.
તીર્થો.૪૮૩	•	૧૦. સમ.૧૭, આવનિ.૨૬૯. તિત્થોગાલી
૩.સમ.૧૫૭.		અનુસાર આ સંખ્યા અગિયાર છે (૪૫૪).
૪.સમ.૧૫, ૨	ત્રાવનિ.૩૮૦, તીર્થો.	૧૧.આવનિ.૨૫૮થી.
૩૬૪.		૧૨.સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૫૪, ૪૬૨.
૫.આવનિ.૩હ	૭૭, તીર્થો . ૩૫૩.	૧૩.સ્થા.૭૩૫, આવનિ.૨૭૨-૩૦૫.
~ ~ ~ /		

૨. **ક્ષમિ વિદેહ**(૨)માં આવેલા **મિહિલા** નગરનો રાજા. એકથી વધુ બંગડી એકબીજા સાથે અથડાઈ અવાજ કરે છે જ્યારે એકલીઅટૂલી એક બંગડી એવું કંઈ કરતી નથી એવું અનુભવી તે રાજાએ સંસાર ત્યાગી દીધો. તેમને **પત્તેયબુદ્ધ** માનવામાં આવ્યા છે.

 ઉત્તરાનિ.અધ્યયન ૯, ૧૮.૪૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૭૭થી, ઉત્તરાનિ.પૃ.૨૯૯, આવભા. ૨૦૮, ૨૧૪, આવચૂ.૧.પૃ.૭૫,૨.પૃ.૨૦૭-૨૦૮, સૂત્ર.૧.૩.૪.૨, સૂત્રચૂ. પૃ. ૧૨૦. પાલિ સાહિત્યમાં પણ તેમને પ્રત્યેકબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે, જુઓ ડિપા.માં નિમિ.

૩. શમિ કચ્છ(૨)નો પુત્ર અને ઉસભ(૧)નો પૌત્ર. તેશે ઉસભ પાસે રાજ્યના ભાગની માગશી કરી. શાગકુમારોના ઇન્દ્ર ધરશ(૧)એ તેને તેની માગશીનો આગ્રહ ન રાખવા સમજાવ્યો અને અનેક વિદ્યાઓ તેને આપી. તેશે અને વિશમિએ વેયડ્ઢ પર્વતની હારમાળામાં સંખ્યાબંધ નગરો વસાવ્યાં અને ત્યાં જ રાજ કર્યું.' પછી તેશે ચક્કવટ્ટિભરહ(૧) સાથે યુદ્ધ કર્યું અને તેના શરણ થયો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૬૦-૬૨, આવનિ.૩૧૭, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૮, કલ્પધ.પૃ.૧૫૩.

૨. આવચૂ.૧.ષૃ.૨૦૦-૨૦૧, જમ્બૂ.૬૪.

૪. <mark>શમિ અંતગડદસાના</mark> દસ અધ્યયનોમાંનું પ્રથમ અધ્યયન. ^૧ વર્તમાનમાં તે અધ્યયન ગ્રન્થમાં નથી. તે અધ્યયન અને ઉત્તરજ્ઝયણનું અધ્યયન **શમિપવ્વજ્જા** એક જ જશાય છે.

૧. સ્થા.૭૫૫.

ામિપવ્વજ્જા (નમિપ્રવ્રજ્યા) ઉત્તરજ્ઝયણનું નવમું અધ્યયન.

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૮૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, સમ.૩૬.

 ૧. શમિયા (નમિતા) શાગપુરના એક શેઠની પુત્રી. તેશે તિત્થયર પાસ(૧) પાસે દીક્ષા ગ્રહશ કરી અને પુષ્કચૂલ(૧)ની આજ્ઞામાં રહીને શ્રમશજીવનના સંયમનું પાલન કર્યું. મૃત્યુ પછી દક્ષિશના કિંપુરિસ(૩) દેવોના ઇન્દ્ર સપ્પુરિસની મુખ્ય પત્ની બની.' આ અને **શવમિયા(**૪) એક છે.

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.

૨. શમિયા શાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા વર્ગનું બાવીસમું અધ્યયન.^૧
 ૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.

ણ્મુદઅ (નમુદય) **ગોસાલ**ના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક.^૧

૧. ભગ.૩૩૦.

ણમોક્કારણિજ્જુત્તિ (નમસ્કારનિર્યુક્તિ) આવસ્સયણિજ્જુત્તિનો પ્રાથમિક ભાગ.'

૧. નિશીચૂ.૨.પૃ.૨૮૫, ૩.પૃ.૩૯૯, કલ્પચૂ.પૃ.૯૯.

શમ્મયાસુંદરી (નર્મદાસુન્દરી) એક સતી સ્ત્રી.^૧

૧. આવ.પૃ.૨૮.

શરકંતપ્પવાય (નરકાન્તપ્રપાત) જંબુદ્દીવમાં મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરે રમ્મગ(૫) પ્રદેશમાં વહેતી **શરકંતા** નદીનો ધોધ.ધ

૧. સ્થા. ૮૮.

<mark>૧. ણરકંતા</mark> (નરકાન્તા) જંબુદ્દીવમાં વહેતી ચૌદ મોટી નદીઓમાંની એક.' તે **રુપ્પિ**(૪) પર્વત ઉપર આવેલા <mark>મહાપુંડરીય</mark> સરોવરમાંથી નીકળે છે અને પૂર્વ તરફ રમ્મગ(૫) પ્રદેશમાં વહે છે.^ર

૧. સમ.૧૪, સ્થા.૫૨૨. ૨.જમ્બૂ.૧૧૧, સ્થા.૮૮.

ર. શરકંતા આ અને પ્રરકંતાકૂડ એક છે. '

૧. સ્થા. ૬૪૩.

ણરકંતાકૂડ (નરકાન્તાકૂટ) **ટુપ્પિ**(૪) પર્વતના આઠ શિખરોમાંનું એક.'

૧. જમ્બૂ.૧૧૧, સ્થા.૬૪૩.

ણરદત્ત (નરદત્ત) બાવીસમા તીર્થંકર અરિટ્ટિણેમિના પ્રથમ ગણધર. તેમનું બીજું નામ વરદત્ત(૪) છે.¹

- ૧. સમ.૧૫૭, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૯.
- <mark>શરદત્તા</mark> (નરદત્તા) એક દેવી.¹

૧. આવ.પૃ.૧૮.

ણરદેવ (નરદેવ) ઉ**સભ**(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.*

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

શરયવિભત્તિ (નરકવિભક્તિ) સૂયગડનું પાંચમું અધ્યયન.*

૧. સમ.૨૩.

શરવાહણ (નરવાહન) આ નામની લોકકથાનો નાયક.'

૧. નિશીચૂ.૨.૫ૃ.૪૧૬, આચાચૂ.૫ૃ.૧૮૭.

<mark>ણરવાહણિય</mark> (નરવાહનિક) માણસોને એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને લઈ જવા માટેના વાહનોના કામમાં રોકાયેલા ધંધાદારી માણસોનું ધંધાદારી **આરિય** (આર્ય) મંડળ.¹

૧. પ્રજ્ઞા. ૩૭.

<mark>ણરિંદ (</mark>નરેદ્ર) **લંતઅ**માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાર સાગરોપમ વર્ષનું છે અને તે દેવો બાર હજાર વર્ષે એકવાર શ્વાસ લે છે.'

૧. સમ.૧૨.

ણરિંદકંત (નરેન્દ્રકાન્ત) **ણરિંદ** જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.'

૧. સમ.૧૨.

ક્ષરિંદુત્તરવડિંસગ (નરેન્દ્રોત્તરાવતંસક) ક્ષરિંદ જેવું જ સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.' ૧. સમ.૧૨.

ણરુત્તમ (નરોત્તમ) ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.⁵

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

શલગિરિ (નલગિરિ) **ઉજ્જેણીના** રાજા પજ્જોઅનો પ્રસિદ્ધ હાથી.^૧ તે અ**ણલગિરિ** નામે પણ જાણીતો હતો.^ર

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૦, ૨.પૃ.૧૬૦-૬૧. ૨. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૫. **ણલદામ** (નલદામ) **ચંદગુત્ત**ના રાજકાળમાં **ચાણક્કે** નીમેલો પોલીસ અધીક્ષક.'

૧. દશચૂ.પૃ.૫૨, વ્યવભા.૩.૯૧, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૮.

૧. ણલિણ (નલિન) વિયાહપણ્ણત્તિના અગિયારમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક.' ૧. ભગ.૪૦૯.

૨. ણલિણ ણલિણકૂડ પર્વતનું શિખ૨. તેની ઊંચાઈ પાંચ સો યોજન છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૫.

૩. જ્ઞલિજ઼ ભરહ(૨)ના ભાવી પ્રથમ **તિત્થંકર મહાપઉમ** (૧૦)ની પાસે ભવિષ્યમાં દીક્ષા લેનારા આઠ રાજાઓમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા. ૬૨૫.

૪. શલિશ પશ્ચિમ મહાવિદેહના દક્ષિણ ભાગના આઠ પ્રદેશવિભાગોમાંનો એક.' **અસોગા**(૧) તેની રાજધાની છે.' બીજાં કેટલાંક સ્થાનોમાં અસોગાના બદલે અવરાનો ઉલ્લેખ છે.³

૧. સમ.૩૪, સ્થા.૯૨. ૨. જમ્બૂ.૧૦૨. ૩. સ્થાઅ.પૃ.૪૩૮.

પ. ણલિણ મહાસુક્ક (૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અઢાર સાગરોપમ વર્ષનું છે, તે દેવો અઢાર પખવાડિયે એક વાર શ્વાસ લે છે અને તેમને અઢાર હજાર વર્ષે એક વાર ભૂખ લાગે છે.^૧

૧. સમ.૧૮.

દ. ણલિણ દક્ષિણ રુયગ(૧) પર્વતનું શિખર.*

૧. સ્થા.૬૪૩.

૭. શલિશ મહાસુક્ક(૧)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સત્તર સાગરોપમ વર્ષનું છે.'

૧. સ**મ**.૧૭.

ષ્નલિષ્નકૂડ (નલિનકૂટ) મંગલાવઈ(૧) પ્રદેશની પશ્ચિમે, આવત્ત(૧)ની પૂર્વે, <mark>ણીલવંત</mark> પર્વતની દક્ષિષ્ઠે અને સીતા નદીની ઉત્તરે મહાવિદેહમાં આવેલો એક વક્ષ્ખાર પર્વત. તેને ચાર શિખરો છે – સિદ્ધાયયણ, ણલિણ(૨), આવત્ત(૩), અને મંગલાવત્ત(૧).'

૧. જમ્બૂ.૯૫, સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭.

કાલિકાગુમ્મ (નલિનગુલ્મ) જુઓ **કાલિકિાગુમ્મ**(૬).'

૧. સ્થા.૬૨૫, સમ.૧૮.

ણલિણા (નલિના) **મંદર**(૩) પર્વતની દક્ષિણપૂર્વમાં આવેલી પુષ્કરિણી.'

૧. જમ્બૂ.૯૦,૧૦૩.

 ૧. લલિભાવઈ (નલિનાવતી) મહાવિદેહ ક્ષેત્રની દક્ષિણપશ્ચિમમાં આવેલો એક વિજય(૨૩) અર્થાત્ પ્રદેશ (district). આ પ્રદેશની રાજધાની વીયસોગા છે.' આ પ્રદેશ સલિલાવઈ નામે પણ ઓળખાય છે.' ૧. જમ્બૂ. ૧૦૨, સ્થા. ૬૩૭, ૨. જ્ઞાતાઅ. પૃ. ૧૨૩, આવચૂ. ૧. પૃ. ૧૭૬, જ્ઞાતા. ૬૪.

૨. ણલિણાવઈ સુહાવહ પર્વતનું શિખર.'

૧. જમ્બૂ.૧૦૨.

૧. નિર.૨.૧.

૨**. ણલિણિગુમ્મ રામકણ્હ**નો પુત્ર અને રાજા **સેણિઅ**(૧)નો પૌત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **મહાવી**રનો શિષ્ય બન્યો હતો.'

૧. નિર.૨.૮.

૩. <mark>કાલિગ્રિગુમ્મ ભરહ</mark>(૨)ના પ્રથમ ભાવી **તિત્થંકર મહાપઉમ**(૧૦) જે આઠ રાજાઓને ભવિષ્યમાં દીક્ષા આપશે તેમાંનો એક રાજા.'

૧. સ્થા.૬૨૫.

૪. <mark>શલિણિગુમ્મ સોહમ્મકપ્પ</mark>માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન.^૧ આચાર્ય <mark>આસાઢ(૧)</mark> મરીને તેમાં દેવ તરીકે જન્મ્યા હતા.^૨

૧. આવભા.૧૩૦, નિશીભા.૫૫૯૯. ૨. વિશેષા.૨૮૫૭,ઉત્તરાશા.૫ૃ.૧૬૦. ૫. **ણલિણિગુમ્મ પુંડરીગિણી**(૧) નગરીની બહાર આવેલું ઉદ્યાન. જુઓ **ણલિણિવણ.**^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૩, ૩૮૪, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૨૬.

દ. શલિણિગુમ્મ સહસ્સારકપ્પમાં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જયાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અઢાર સાગરોપમ વર્ષનું છે.' આ વાસસ્થાન શલિણિગુમ્મ(૪)થી ભિન્ન છે.

૧. સમ.૧૮.

કાલિણિવજ્ઞ (નલિનીવન) **પુંડરીગિક્રી**(૧) નગરીની સમીપમાં આવેલું ઉદ્યાન.' સંભવતઃ આ અને **કાલિક્રિગુમ્મ**(૫) એક છે.

૧. જ્ઞાતા.૧૪૧.

<mark>કાલિયા</mark> (નાલિકા) **સોમ(૧)** અને **સોમ**(૨) આ બેમાંથી દરેકની રાજધાનીનું નામ કાલિયા છે.¹ વધુ વિગતો માટે જુઓ સોમપ્પભ(૨).

૧. ભગઅ.પૃ.૨૦૪.

ણવગ (નવક) વસંતપુર(૩)ના એક શેઠ.'

૧. આવહ.પૃ.૯૮.

૧. ણવમિયા (નવમિકા) પશ્ચિમ રુયગ(૧) પર્વતના રુયગુત્તમ શિખર ઉપર વસતી

એક મુખ્ય <mark>દિસાકુમારી</mark>.'

૧. જમ્બૂ.૧૧૪, તીર્થો.૧૫૭, સ્થા.૬૪૩.

૧. જ્ઞાતા.૧૫૭.

૩. શવમિયા કંપિલ્લપુરના શેઠની પુત્રી. **તિત્થંકર પાસ**(૧)એ તેને દીક્ષા આપી હતી.^૧ પછીના ભવમાં તે સક્ક(૩)ની આઠ મુખ્ય પત્નીઓમાંની એક મુખ્ય પત્ની તરીકે પુનર્જન્મ પામી છે.^૨

૧. જ્ઞાતા.૧૫૭. ૨. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૬૧૨.

૧. ભગ.૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

ણવમી જુઓ **ણવમિયા**(૧).^૧

[,] ૧. તીર્થો.૧૫૭.

શહવાહણ (નભોવાહન) ભ**રુયચ્છ**ના રાજા. પઇટ્ટાણના રાજા સાલવાહણે ભરુયચ્છ ઉપર કેટલીય વાર આક્રમણ કર્યું પરંતુ નગરની અતિ સમૃદ્ધિના કારણે તે વારંવાર હાર્યો. છેવટે તે પોતાના મન્ત્રીની બુદ્ધિચાતુરીથી જીત્યો. આ મન્ત્રીએ શહવાહણના મન્ત્રી તરીકે પણ થોડો વખત કામ કર્યું હતું. પરંતુ સાલવાહણ સામેના યુદ્ધમાં તેણે શહવાહણને દગો દીધો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧ં૦૯, ૨.પૃ.૨૦૦, આવનિ.૧૨૯૯, વ્યવભા.૩.૫૮, બૃમ.પૃ.૫૨, ં આવહ.પૃ.૭૧૨.

શહસેણ (નભસેન) મહાવીરના નિર્વાણ પછીનો રાજા. ધ

૧. તીર્થો. ૬૨૨.

૧. ણાઇલ (નાગિલ) આચાર્ય **વઇરસેણ** (૩)નો શિષ્ય. **ણાઇલા** નામની શ્રમણશાખા તેમનાથી શરૂ થઈ.^૧

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૫.

૨. ણાઇલ ચંપા નગરનો શ્રમણોપાસક. તે સોની **કુમારણંદિનો** મિત્ર હતો. (આ કુમારણંદિ **અણંગસેણ ના**મે પણ જાણીતો હતો). મૃત્યુ પછી ણાઇલ અચ્ચુય દેવલોકમાં દેવ થયો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૭-૯૮, નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૪૧.

૩. ણાઇલ કુસત્થલ નગરનો શ્રાવક. તિત્થયર અરિટ્ટ**ણેમિ**ના સમયમાં તે મોક્ષ

૩૫૪

પામ્યો.¹

૧. મનિ.પૃ.૧૦૦-૧૦૧.

૪. **શાઇલ** શ્રમણ દુપ્પસહના ધર્મગુરુ. '

૧. તીર્થો.૮૨૮.

પ. જ્ઞાઇલ વર્તમાન **ઓસપ્પિણી** કાલચક્રમાં જન્મ લેનારો છેલ્લો શ્રમજ્ઞોપાસક.' ૧. તીર્થો.૮૪૧.

<mark>ણાઇલા</mark> (નાગિલા) આચાર્ય <mark>ણાઇલ</mark>(૧)થી શરૂ થયેલી શ્રમણશાખા. આ અને **અજજણાઇલા** એકછે.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૫.

ણાઇલી (નાગિલી) આ અને અજજણાઇલી એક છે. '

૧. ણાગ (નાગ) આગિયાર કરણોમાંનું એક કરણ. ધ

૧. જમ્બૂ.૧૫૩, કલ્પવિ.પૃ.૧૮૯, સૂત્રનિ.૧૨.

- ૨. ણાગ વિયાહપણ્ણત્તિના બારમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક.^૧
 ૧. ભગ. ૪૩૭.
- **૩. ણાગ વિયાહપણ્ણત્તિ**ના સત્તરમા શતકનો તેરમો ઉદ્દેશક. ' •

૧. ભગ.**પ**૯૦.

૪. જ્ઞાંગ પસેષ઼્ઇ(૫) રાજાનો સારથિ અને સુલસા(૨)નો પતિ.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૬૪, સ્થાઅ.પૃ.૪૫૬, ઉત્તરાક.પૃ.૭૯.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૫૭, અન્ત.૪.

દ. જ્ઞાગ મહાવિદેહમાં **વગ્ગુ પ્રદેશની પૂર્વે અને સીતોદા** નદીના ઉત્તર કિનારા ઉપર આવેલો એક **વક્ષ્ણાર** પર્વત. ' તેના શિખરનું નામ પજ્ઞ જ્ઞાગ છે. '

- ૧. સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪,૬૩૭. ૨. જમ્બૂ.૧૦૨.
- **૭. ણાગ** આચાર્ય **રક્ષ્ખ**ના શિષ્ય અને આચાર્ય જેહિલના ગુરુ. '

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૫.

- **૮. જ્ઞાગ** આચાર્ય **મહાગિરિ**ના આઠ મુખ્ય શિષ્યોમાંના એક.^૧
 - ૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૭.

ણાગકુમાર (નાગકુમાર) ભવણવઇ દેવોના દસ ભેદોમાંનો એક.^૧ આ ભેદ યા વર્ગના

૧. કલ્પવિ.પૃ.૨૬૩.

દેવો **લોગપાલ વરુણ**(૧)ના તાબામાં છે.^ર તે દેવોના ચોરાસી લાખ મહેલો છે.³ ધરણ(૧) અને ભૂયાણંદ(૧) તેમના ઇન્દ્રો છે.^ક તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બે પલ્યોપમ વર્ષોથી કંઈક ઓછું છે અને જઘન્ય આયુષ્ય દસ હજાર વર્ષ છે.^૧ તેમના મુગટ ઉપર સાપની ફેશનું ચિદ્ધ છે.^૬

૧.અનુ.૨૦, અનુહે.પૃ.૨૫, ભગ.૧૫, ૩. સમ.૮૪. ૧૬૯, ૬૧૧, ૬૯૯, જીવા.૧૫૮, ૪. પ્રજ્ઞા.૪૬, જીવા.૧૨૦. વિશેષા.૧૫૭૮, ૧૯૨૪, સ્થા.૭૫૭. ૫. સમ.૨,૧૦, સ્થા.૧૧૩, પ્રજ્ઞા.૯૫. ૨.ભગ.૧૬૭. ૬. પ્રજ્ઞા.૪૬, સમ.૧૫૦.

<mark>ગ્રાગજણ્ણ</mark> (નાગયજ્ઞ) જુઓ **ણાગમહ.***

૧. જ્ઞાતા.૬૮, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૭.

ગ઼ાગજસા (નાગયશા) **પંથગ**(૪)ની પુત્રી, તેને **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત**(૧) સાથે ારણાવવામાં આવી હતી.^૧

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

ગ્રાગજ્જુણ (નાગાર્જુન) આચાર્ય **હિમવંત**(૨)ના શિષ્ય અને આચાર્ય ભૂયદિશ્શના ગુરુ. ' દેવડ્ઢિગણિની અધ્યક્ષતામાં વલ્લભીપુરમાં મળેલા મુનિસમ્મેલન પહેલાં વલ્લભીપુરમાં જ આગમોની વાચના વ્યવસ્થિત અને સ્થિર કરવા માટે ણાગજ્જુણની અધ્યક્ષતામાં મુનિસમ્મેલન મળ્યું હતું. ' આ મુનિસમ્મેલનમાં નિશ્ચિત કરવામાં આવેલી આગમવાચનાને **ણાગજ્જુણીયા** વાચના કહેવામાં આવે છે. ³ં

- ૧. નન્દિ.ગાથા.૩૫-૩૯, નન્દિચૂ.પૃ.૧૦, નન્દિહ.પૃ.૧૩, કલ્પધ.પૃ.૧૩૦, નન્દિમ. પૃ.૫૨.
- દશચૂ.પૃ.૨૦૪, આચાચૂ.પૃ.૨૧૯, ૨ં૩૨, ૨૩૭, ૨૪૪, ૩૧૩, આચાશી. પૃ.
 ૩૦૩, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૪૯, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૮૬.
- ૩. દશચૂ.પૃ.૨૦૪, આચાચૂ.પૃ.૨૦૭.

<mark>શાગજજુણીય</mark> (નાગાર્જુનીય)[:]જુઓ <mark>શાગજજુ</mark>ણ.¹

૧. આચાચૂ.પૃ.૧૧૩, આચાશી.પૃ.૧૧૯, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૪૯.

ણાગણયરી (નાગનગરી) એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં આવેલું નગર. '

૧. તીર્થો.પપ૩.

શાગશત્તુઅ (નાગનપ્તૃક) આ અને વરુણ(૮) એક છે. ધ

૧. ભગ.૩૦૩.

૧. જ્ઞાગદત્ત (નાગદત્ત) એક રાજકુમાર જે તેના પૂર્વભવમાં નાગ હતો.તેજ્ઞે સંસારનો ત્યાગ કરી નાની ઉંમરમાં શ્રમણપશું સ્વીકાર્યું. તેને વારંવાર ભૂખ લાગતી અને આખો ૩૫૬

દિવસ ખાધા કરતો. તે એટલો બધો સહનશીલ હતો કે કોઈ તેના ભોજનમાં થૂંકે તો પણ ક્રોધનું કોઈ ચિહ્ન તેનામાં દેખાતું નહિ અને થૂંકનાર પ્રત્યે લેશમાત્ર ક્રોધ કરતો નહિ. તેણે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને તે મોક્ષે ગયો.'

૧. દશચૂ.પૃ.૪૧-૪૨, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૫.

ર. શાગદત્ત પઇટ્ટાશ નગરના શાગવસુ શેઠનો પુત્ર. તેશે સંસારનો ત્યાગ કરી જિનકલ્પનો (અર્થાત્ નગ્ન શ્રમણના આચારનો) સ્વીકાર કર્યો પરંતુ તેનું તે સફળતાપૂર્વક પાલન કરી શક્યો નહિ.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૮, આવનિ.૧૨૮૦.

૩. ણાગદત્ત ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.'

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

૪. ણાગદત્ત મણિપુરનો શેઠ. તેણે શ્રમણ ઈદદત્ત(૨)ને ભિક્ષા આપી. મૃત્યુ પછી તેણે

મહાપુરના રાજા બલ(૩)ના પુત્ર મહાબલ(૧૦) રાજકુમાર તરીકે જન્મ ધારણ કર્યો.' ૧. વિપા.૩૪.

પ. ણાગદત્ત શેઠનો પુત્ર. સંગીતમાં નિષ્ણાત હોવાના કારણે તે **ગંધવ્વ-ણાગદત્ત** હતો. તે સંસારનો ત્યાગ કરી મોક્ષ પામ્યો.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૬૫, આવનિ.૧૨૪૯-૧૨૬૭.

 ૧. ગ્રાગદત્તા (નાગદત્તા) જક્મ્બહરિલની પુત્રી. તેને ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત(૧) સાથે પરગ્રાવવામાં આવી હતી.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

૨. જ્ઞાગદત્તા સંસારત્યાગના પ્રસંગે સોળમા તિત્થંકર સંતિએ ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.^૧

૧. સમ.૧૫૭.

<mark>જ્ઞાગદીવ (</mark>નાગદ્વીપ) દે<mark>વોદ</mark> સમુદ્રને બધી બાજીએ ઘેરીને આવેલો વલયાકાર દ્વીપ. તે દ્વીપની ફરતે બધી બાજીએ <mark>જ્ઞાગોદ</mark> સમુદ્ર આવેલો છે.'

૧. સૂર્ય.૧૦૩, જીવા.૧૬૭.

જ્ઞાગપરિઆવણિઆ (નાગપરિજ્ઞાપનિકા) અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રન્થ' જે વર્તમાનમાં અસ્તિત્વમાં નથી. તેર વર્ષ કે તેથી વધુ દીક્ષાપર્યાય ધરાવનાર શ્રમણ તેને ભણવાનો અધિકારી છે.^૨

૧. નન્દિ.૪૪, નન્દિમ.પૃ.૨૦૭, નન્દિહ.પૃ.૭૩, નન્દિચૂ.પૃ.૬૦, પાક્ષિ.પૃ.૪૫.

૨. વ્યવ.૧૦.૨૭.

શાગપવ્વય (નાગપર્વત) આ અને **શાગ(***દ*) એક છે.[•]

૧. સ્થા. ૬૩૭.

જ્ઞાગપુર (નાગપુર) **તિત્થયર પાસ(૧)**એ આ નગરની મુલાકાત લીધી હતી. આ નગરની સમીપ <mark>સહસંબવ</mark>ણ(૯) નામનું ઉદ્યાન હતું. ^૧ આ નગર અને **હત્થિણાપુર** એક છે.

૧. જ્ઞાતા.૧૫૩.

શાગભૂય (નાગભૂત) ઉદ્દેહગણ(૨)ની એક શાખા.¹

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૯.

ણાગમહ (નાગમહ) સર્પોના માનમાં ઉજવાતો ઉત્સવ.'

 જ્ઞાતા.૨૧,૩૬,૬૮, આચા.૨.૧૨, જ્ઞાતાઅ.૫ૃ.૫૬,૧૩૨, રાજમ.૫ૃ.૨૮૪, આચાચૂ.૧.૫ૃ.૧૫૭.

ણાગમિત્ત (નાગમિત્ર) આચાર્ય મહાગિરિના આઠ મુખ્ય શિષ્યોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પ.૨૫૭.

શાગવસુ (નાગવસુ) શાગદત્ત(૨)ના પિતા. તે પઇકાશ નગરના શેઠ હતા.'

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૮૮, આવનિ.૧૨૮૦, આવહ.૫ૃ.૬૯૮.

ષ્ઠાગવિત્ત (નાગવિત્ત) વિયાહપષ્ઠષ્ઠત્તિમાં ઉલ્લિખિત ભૂયાશંદ(૧)ના ચાર લોગપાલોમાંનો એક. તેને ચાર મુખ્ય પત્નીઓ છે – સુષ્ઠાંદા(૪), સુભદ્દા(૪), સુજાયા(૩) અને સુમગ્ના(૪). કાશમાં આપેલાં લોગપાલોનાં નામોમાં જ્ઞાગવિત્તનું નામ નથી પજ્ઞ તેના બદલે કાલવાલ(૨)નો ઉલ્લેખ છે. ર

૧. ભગ.૪૦૬. ૨. સ્થા.૨૫૬, ભગ.૧૬૯.

 ૧. ણાગસિરી (નાગશ્રી) પઇંટાણ નગરના શેઠ ણાગવસુની પત્ની અને ણાગદત્ત(ર)ની માતા.⁴

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૮૮, આવનિ.૧૨૮૦.

૨. શાગસિરી ચંપા નગરીના બ્રાહ્મણ સોમ(૭)ની પત્ની. એક વાર તેણે શ્રમણ ધમ્મરુઇ(૪)ને ભિક્ષામાં કડવા તુંબડાનું બનાવેલું શાક આપ્યું. શ્રમણે તે શાક ફેંકી દીધું નહિ કેમ કે તે ફેંકી દીધેલા શાકને હજારો કીડીઓ ખાય તો તે બધી મરી જાય. તેથી તે પોતે જ તે શાકને ખાઈ ગયા અને મૃત્યુ પામ્યા. અનેક જન્મ અને મરણ પછી ણાગસિરી રાજા દુવયની પુત્રી દોવઈ તરીકે જન્મી.^૧

૧. જ્ઞાતા. ૧૦૬-૧૧૬.

ણાગસુહુમ (નાગસૂક્ષ્મ) એક લૌકિક વિદ્યાનો ગ્રન્થ. '

૧. નન્દિ.૪૨.

શાગસેણ (નાગસેન) મહાવીરને ભિક્ષા આપનારો ઉત્તરવાચાલનો શેઠ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૯, આવનિ.૪૭૧, વિશેષા.૧૯૨૩, કલ્પધ.પૃ.૧૦૪.

શાગહત્થિ (નાગહસ્તિન્) આચાર્ય <mark>છ્રાંદિલ</mark>નો શિષ્ય.^૧

ણાગોદ (નાગોદ) **ણાગદીવ**ની ફરતે આવેલો સમુદ્ર. આ સમુદ્રની ફરતે વલયાકાર **જક્ખદીવ** આવેલો છે.^૧

૧. સૂર્ય.૧૦૩, જીવા.૧૬૭.

<mark>શાજાપ્પવાય</mark> (જ્ઞાનપ્રવાદ) જ્ઞાનનું નિરૂપજ્ઞ કરતો પાંચમો **પુવ્વ ગ્રન્થ**.' વર્તમાનમાં તેનું અસ્તિત્વ નથી, તે નાશ પામ્યો છે.

૧. નન્દિ.૫૭, સમ.૧૪, ૧૪૭, નન્દિચૂ.ધૃ.૭૫, નન્દિમ.પૃ.૨૪૧.

૧. ણાત (જ્ઞાતૃ અથવા જ્ઞાત) જુઓ **ણાતવંસ.**'

૧. બૃભા.૩૨૬૫, આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૯.

૨. ણાત જુઓ શાયાધમ્મકહા. '

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૪, ૨૫૮.

ણાતકુલ (જ્ઞાતૂકુલ અથવા જ્ઞાતકુલ) જુઓ <mark>ણાતવંસ.</mark>'

૧. સૂત્રચૂ.પૃ.૯૭.

<mark>ણાતવંસ</mark> (જ્ઞાતૃવંશ અથવા જ્ઞાતવંશ) **ઉસભ(૧), મહાવીર** આદિના વંશજોનો વંશ.ં તે અને **ઇક્**ખાગ વંશ એક છે.^ર પણ્ણવણા અનુસાર ણાત અને ઇક્પાગ બે જુદા વંશો છે.³

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૫, કલ્પ.૨૧થી, કલ્પવિ.પૃ.૪૬.

૨. જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૫૩, ઔપઅ.પૃ.૨૭, કલ્પધ.પૃં.૩૨. ૩. પ્રજ્ઞા.૩૭.

ષ્નાભિ (નાભિ) **મરુદેવ**(૨) અને તેમની પત્ની સિરિકંતા (૩)નો પુત્ર. તે ઓસપ્પિષ્નીના ત્રીજા અરના છેલ્લા ભાગમાં (અર્થાત્ ત્રીજા અરનો પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ બાકી હતો ત્યારે) જન્મ્યા હતા.' તે **મરુદેવી**ના ભાઈ પષ્ન હતા અને પતિ પષ્ન હતા.' તેમની ઊંચાઈ પરપધનુષ હતી.' તેમને ઉસભ(૧) નામે પુત્ર હતો, તેનો જન્મ **વિષ્નીયભૂમિ**માં થયો હતો. આ ઉસભ જ વર્તમાન ઓસપ્પિષ્નીના પ્રથમ તિત્થંકર છે. ષ્નાભિને સુમંગલા(૧) નામની પુત્રી હતી. આ સુમંગલા જ ભરહ(૧)ની માતા હતી.^{*} બ્નાભિને વર્તમાન ઓસપ્પિષ્ની કાલચક્રના સાતમા અને છેલ્લા કુલગર

નન્દિ.ગાથા ૩૦, નન્દિહ.પૃ.૧૨, આવચૂ.૧.પૃ.૫૮૫, નન્દિચૂ.પૃ.૯, નન્દિમ. પૃ.૫૦.

માનવામાં આવ્યા છે.^પ બીજી પરંપરા અનુસાર તે આ ઓસપ્પિષ્ડીના પંદર કુલગરોમાંના ચૌદમા કુલગર છે.^૬ તેમણે 'ધિક્કાર'ની (ઠપકો આપવાની) શિક્ષા શરૂ કરી.°

૧.સમ.૧૫૭, તીર્થો.૯૨થી, જમ્બૂ.૨૯,	૪. કલ્પ.૨૦૯,આવનિ.૧૯૧,વિશેષા.
આવનિ.૧૫૦.	૧૫૯૮.
૨.સમ.૧૫૭,આવનિ.૧૫૯,૧૬૦,	૫. સ્થા.૫૫૬,સમ.૧૫૭,આવનિ.૧૫૫,
જમ્બૂ.૩૦, કલ્પ.૨૦૬. (તે સમયમાં પુત્ર અને પુત્રીનાં જોડકાં જન્મતાં અને	આવમ.પૃ.૧૫૪, આવહ.પૃ.૧૨૦,
પુત્ર અને પુત્રીનાં જોડકાં જન્મતાં અને	જમ્બૂ.૩૦, તીર્થો.૭૦.
તે જોડકું પતિ-પત્નીનું યુગલ બનતું.	૬. જમ્બૂ. ૨૮-૨૯.
૩. ઔપઅ.પૃ.૧૧૭, આવનિ.૧૫૬.	૭. જમ્બૂ.૨૯, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૨.

જ્ઞામુદઅ (નામોદય) **ગોસાલ**ના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક. પછીથી તે **મહાવીર**નો અનુયાયી બની ગયો.^૧

૧. ભગ.૩૦૫, ૩૩૦.

1. ણાય (જ્ઞાત) ણાયાધમ્મકહાનો પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ. તેમાં ઓગણીસ અધ્યયનો છે.

૧. જ્ઞાતા.૫, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૦, પાક્ષિ.પૃ.૬૮, પ્રશ્ન.૨૮, સમ.૧૯, ઉત્તરા.૩૧.૧૪, નન્દિચ્.પૃ.૬૬.

૨. <mark>ણાય</mark> (જ્ઞાતૃ અથવા જ્ઞાત) એક આર્ય વંશ^ક જે <mark>ણાતવંસ</mark>થી અભિન્ન છે અને એક ક્ષત્રિય જાતિ તરીકે જાણીતો છે.^ર

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭. ૨. કલ્પ.૨૧, દશચૂ.પૃ.૨૨૧.

ણાયકુલ (જ્ઞાતુકુલ અથવા જ્ઞાતકુલ) આ અને **ણાયવંસ** એક છે.*

૧. કલ્પ.૮૯, કલ્પવિ.પૃ.૧૪૪.

ણાયજૂઝયણ (જ્ઞાતાધ્યયન) આ અને **ણાય**(૧) એક છે. '

૧. સમ.૧૯, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૩૭, ઉત્તરાશા.૫ૃ.૬૧૪, પાક્ષિ.૫ૃ.૬૮, ઉત્તરા.૩૧.૧૪.

<mark>શાયપુત્ત</mark> (જ્ઞાતપુત્ર અથવા જ્ઞાતૃપુત્ર) **મહાવીરનું** બીજું નામ. તે <mark>શાય</mark> વંશના હતા અને તેથી તે શાયપુત્ત તરીકે ઓળખાતા હતા.^૧

૧. આચા.૨.૧૭૯, આચાચૂ.પૃ.૨૭, સૂત્ર.૧.૧.૧.૨૭, દશ. ૬.૧૭,૨૦, ભગ.૩૦૫, ૬૪૬, દશચૂ.પૃ.૨૨૧, દશહ.પૃ.૧૯૯, કલ્પવિ.પૃ.૧૪૪, સૂત્રચૂ. પૃ.૯૭.

જ્ઞાયમુણિ (જ્ઞાતમુનિ અથવા જ્ઞાતૃમુનિ) **મહાવીરનું** બીજું નામ.^૧ આ નામનો આધાર મહાવીરનો **જ્ઞાય** વંશ છે.

૧. પ્રશ્ન.૨૩, ૨૫, ૨૭.

ણાયવંસ (જ્ઞાતૃવંશ અથવા જ્ઞાતવંશ) જુઓ **ણાતવંસ.**'

૧. કલ્પ.૨૨.

<mark>ક્ષાયસંડ</mark> (જ્ઞાતૃખણ્ડ અથવા જ્ઞાતખણ્ડ) મહાવીરે જ્યાં શ્રામણ્યનો સ્વીકાર કર્યો હતો તે, **ખત્તિયકુંડગ્ગામ** પાસે આવેલું વન યા ઉદ્યાન.' તે પવિત્ર યાત્રાસ્થાન છે.^ર

૧. આવનિ.૨૩૧, આવભા.૧૦૫-૧૦૬, આચા.૨.૧૭૯. ૨.બૃભા.૩૧૯૨. **ણાયસંડવણ** (જ્ઞાતખરૂડવન અથવા જ્ઞાતખરૂડવન) આ અને **ણાયસંડ** એક છે.'

૧. આવમ.પુ.૨૬૫, આવભા.૧૦૫.

<mark>ણાયસ્</mark>સય (જ્ઞાતશ્રુત) આ અને **ણાય**(૧) એક છે.[•]

૧. જ્ઞાતા.૧૪૮.

શાયાધમ્મકહા (જ્ઞાતાધર્મકથા) બાર અંગ(૩) ગ્રન્થોમાંનો છજ્વો અંગ(૩) ગ્રન્થ. ' તે ગદ્ય રચના છે. તે બે શ્રુતસ્કન્ધોમાં વિભક્ત છે – **જ્ઞાય**(૧) અને **ધમ્મકહા**. ' પહેલામાં ઓગણીસ અધ્યયનો છે³ જ્યારે બીજામાં દસ વર્ગો છે. બીજા શ્રુતસ્કન્ધના દસ વર્ગોમાંનો પ્રત્યેગ વર્ગ અનેક વિભાગોમાં (પ્રકરણો યા અધ્યયનોમાં) વિભક્ત છે. નૈતિક યા ધાર્મિક બોધના પ્રયોજનવાળી કથાઓનું નિરૂપણ આ ગ્રન્થમાં છે.^૪ વિ.સં.૧૧૨૦માં તેના ઉપર અભયદેવસૂરિએ ટીકા લખી છે. '

પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું આઠમું અધ્યયન ઓગણીસમા **તિત્થંકર મલ્લિ**(૧)ની કથા આપે છે. સોળમું અધ્યયન દોવઈની કથા તેના જન્મ-મરણની પરંપરાના રૂપમાં પ્રસ્તુત કરે છે.

૧.પાક્ષિ.પૃ.૪૬,નન્દિ.૪૫,૫૧,સમ.	૩. સમ.૧૯.
૧૪૧, નન્દિચૂ.પૃ.૬૬.	૪. નન્દિહ.પૃ .૮૧. ૫. જ્ઞાતાઅ.પૃ.૨૫૪.
૨. જ્ઞાતા.૫. જ્ઞાય એટલે દષ્ટાન્ત અને	૫. જ્ઞાતાઅ.પૃ.૨૫૪.
ધમ્મકહા એટલે ધાર્મિક કથા.	

1. ણારદ અથવા <mark>ણારય(ના</mark>રદ) સોરિયપુરના જણ્ણદત્ત(૧) અને સોમજસાનો પુત્ર.^૧તે અને કચ્છૂલ્લણારય એક જ વ્યક્તિ છે.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૪.

- ૨. ણારદ અથવા ણારય બાવીસમા ભાવી તિત્યંકર વિમલ(૨)નો પૂર્વભવ.' ૧. સમ.૧૫૯.
- **૩. ણારદ** અથવા **ણારય** એક બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક અને તેના અનુયાયીઓ.' ૧. ઔપ.૩૮.

૪. ણારદ અથવા ણારય અરિટ્રણેમિના તીર્થમાં થયેલા એક અજૈન ઋષિ જેમને **પત્તેયબુદ્ધ** તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે.^૧

૧. ઋષિ.૧, ઋષિ(સંગ્રહણી).

શારયપુત્ત (નારદપુત્ર) તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય.^{*}

૧.ભાગ.૨૨૧.

૧. ણારાયણ (નારાયણ) વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા આઠમા વાસુદેવ(૧). તે અને લક્ષ્ખણ એક વ્યક્તિ છે. તે તિત્થયર મુણિસુવ્વય(૧) પછી અને ણમિ(૧) પહેલાં થયા. તે અઓજ્ઝાના રાજા દસરહ(૧) અને તેની રાણી કેગમઈના પુત્ર હતા. તે બલદેવ(૨) પઉમ(૬)ના અર્થાત્ રામ(૪)ના નાના ભાઈ હતા. તેમણે પોતાના ચક્ર વડે રાવણને હણ્યો હતો. તેમની ઊંચાઈ સોળ ધનુષ હતી. તે કાસવ ગોત્રના હતા. તેમનું પૂર્વભવનું નામ પુણવ્વસુ(૩) હતું. તે બાર હજાર વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મૃત્યુ પામ્યા અને ચોથી નરકભૂમિમાં તેમણે જન્મ લીધો.⁴

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો.૫૬૬, ૫૭૭, ૬૦૨-૬૧૫, વિશેષા.૧૭૬૫, આવનિ.૪૨૧, વિશેષા.૧૭૭૮, આવનિ.૪૦૩-૪૧૩, ઉત્તરાક.પૃ.૪૩, આવભા.૪૦-૪૩, ઉત્તરાક.પૃ.૪૮, સ્થા.૬૭૨. આવનિ.(૪૦૮) અનુસાર ણારાયણનો જન્મ રાયગિહમાં થયો હતો.

ર. ણારાયણ એક અજૈન ઋષિ જે મોક્ષ પામ્યા. ધ

૧. સૂત્ર.૧.૩.૪.૨, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૨૦, સૂત્રશી.પૃ.૯૫.

<mark>શારાયશક</mark>ટ્ટ (નારાયશકોષ્ઠ) **મહુરા**(૧) નગરની બહાર આવેલું સ્થળ.'

૧. આચાચૂ.પૃ.૧૬૩.

ણારિકંતા (નારિકાન્તા) જુઓ **ણારીકંતા**. '

૧. જમ્બૂ.૧૧૦, સ્થા.૬૮૯, સમ.૧૪.

શારી (નારી) આ અને **શારીકંતા** એક છે. '

૧. જમ્બૂ.૧૧૦.

૧. ણારીકંતા (નારીકાન્તા) **ણીલવંત** પર્વતનાં નવ શિખરોમાંનું એક.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૦, સ્થા.૬૮૯.

 ૨. ણારીકંતા ણીલવંત(૧) પર્વત ઉપર આવેલા કેસરિ(૨) સરોવરમાંથી નીકળી પશ્ચિમ તરફ રમ્મગ(૫) પ્રદેશમાં વહેતી નદી.^૧

૧. સ્થા.૮૮, ૫૫૨, જમ્બૂ.૧૧૦, સમ.૧૪.

શાલંદઇજ્જ (નાલન્દીય) સૂયગડનું તેવીસમું અધ્યયન. '

૧. સમ.૨૩, બૃભા.૩૧૮, સ્થાઅ.પૃ.૪૫૭.

<mark>ષ્ટાલંદા</mark> (નાલન્દા) **રાયગિહ** નગરનું ઉપનગર.^૧ **ગોસાલની મહાવીર** સાથે પ્રથમ મુલાકાત અહીં થઈ હતી.^૨ તેની એકતા રાજગિરની ઉત્તર-પશ્ચિમે સાત માઈલના અંતરે આવેલા વર્તમાન બરગાંવ(નાલન્દા) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.³ જુઓ મહાવીર.

- ૧. સૂત્ર.૨.૭.૧, સૂત્રનિ.૨૦૩, સ્થાઅ.૫ૃ.૪૫૭, કલ્પ.૧૨૨, સૂત્રચૂ.૫ૃ.૪૪૮.
- ૨. ભગ.૫૪૧, આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૨. ૩. જિઓડિ.પૃ.૧૩૬.
- **ણાલિંદા** (નાલન્દા) આ અને <mark>ણાલંદા</mark> એક છે. '
 - ૧. ભગ.૫૪૧.
- **ણાલી** (નાલી) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના અગિયારમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ. ૪૦૯.

ણાસિક્ક (નાસિક્ય) આ અને **ણાસિક્ક**ણગર એક છે.¹

૧. આવનિ.૯૪૪, આવહ.પૃ.૪૩૬.

<mark>ષ્રાસિક્કષ્રગર</mark> (નાસિક્યનગર) તે નગર જે નગરનો **સુંદરી**(૨)નો પતિ <mark>પ્રંદ</mark>(૯) હતો.^૧ તેની એકતા વર્તમાન નાસિક સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^૨

૧. નન્દિ.ગાથા ૭૩, નન્દિમ.પૃ.૧૬૭, આવનિ.૯૪૪, આવચૂ.૧.પૃ.૫૬૬.

૨. જિઓડિ.પૃ.૧૩૯.

ણિઅયા (નિયતા) **જંબુસુદંસણા** વૃક્ષનું બીજું નામ.'

૧. જમ્બૂ.૯૦.

<mark>ણિંબઅ</mark> અથવા <mark>ણિંબગ</mark> (નિમ્બક) <mark>અંબરિસ</mark>િનો પુત્ર.^ક જુઓ <mark>અંબરિસિ.</mark>

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૬, આવનિ.૧૨૯૫, આવહ.પૃ.૭૦૮.

શિક્કસાય (નિષ્કષાય) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ચૌદમા ભાવી **તિત્થંકર,** અને બલદેવ(૧)નો ભાવી જન્મ.^૧

૧. તીર્થો.૧૧૧૩, સમ.૧૫૯, સ્થા.૬૯૨.

ણિક્ખિત્તસત્ય (નિક્ષિપ્તશસ્ત્ર) જંબૂદીવમાં આવેલા એરવય(૧) ક્ષેત્રના બારમા તિત્થંકર.^૧ તિત્થોગાલી તેમના બદલે સેજ્જંસ(૫)નો ઉલ્લેખ કરે છે.^૨

૧. સમ.૧૫૯. ૨. તીર્થો.૩૨૪, સમઅ.૫ૃ.૧૫૯.

ષ્ટિાગ્ગંથ (નિર્ગ્રન્થ) પાંચ સમણ(૧) સંપ્રદાયોમાંનો એક.^૧ ણિગ્ગંથનો અર્થ છે મુનિ યા સાધુ અર્થાત્ તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય.^૧ ણિગ્ગંથ તે વ્યક્તિ છે જે વૈચારિક અને ભૌતિક બન્ધનોથી મુક્ત છે (मुक्तद्रव्यभावग्रन्थ)³ અથવા જે આન્તરિક અને બાહ્ય મળોથી – ગ્રન્થોથી અર્થાત્ કષાયો અને પરિગ્રહોના વળગણો અને બંધનોથી રહિત છે.^૪ ણિગ્ગંથ ઉપદેશનો અર્થ છે 'મહાવીર યા બીજા (તેવીસ) તિત્થયરોનો ઉપદેશ.' તેથી 'ણિગ્ગંથ' શબ્દનો પ્રયોગ મહાવીર અને બીજા તીર્થંકરોના ધર્મપંથ માટે^૫ યા સકલ જૈન સંઘ માટે થાય છે.

- ૧. પિંડનિ.૪૪૫, આચાશી.૫ૃ.૩૧૪, ૩૨૫, સ્થાઅ.૫ૃ.૯૪, નિશીભા.૪૪૨૦.
- ર. આચા.૧૦૮, ૨.૧૪૧,૧૫૨,૧૭૯.
- ૩. ઉત્તરાશા.પૃ.૪૧૮.
- ૪. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૪૬, દશચૂ.પૃ.૩૩૪, આચાશી.પૃ.૧૫૫, સ્થાઅ.પૃ.૫૬, ૯૪, ભગઅ. પૃ.૬૦, ૮૯૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૨૫૭, દશહ.પૃ.૧૯૨, બૃક્ષે.૨૫૭.
- ૫. ભગ.૩૮૪, જ્ઞાતા.૨૩-૨૪, દશા.૧૦.૧,૭,ઉપા. ૫,૪૪, આવનિ. (દીપિકા) પૃ.
 ૧૩૯, આવચૂ.પૃ.૨૪૧, દશાચૂ.પૃ.૯૧.

ણિચ્ચમંડિઆ (નિત્યમણ્ડિતા) જંબુસુદંસણાનું બીજું નામ.'

૧. જમ્બૂ.૯૦.

ણિચ્ચાલોઅ (નિત્યાલોક) અઠ્ઠચાસી ગહમાનો એક. '

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જેમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ.પૃ. ૭૮-૭૯.

શિચ્યાલોગ (નિત્યાલોક) જુઓ શિચ્યાલોઅ.'

૧. સ્થા.૯૦.

ણિચ્યુજ્જોત (નિત્યોદ્દ્યોત) જુઓ **ણિચ્યાલોઅ**. '

૧. સ્થા. ૯૦.

1. <mark>શિણ્લગ અથવા શિણ્લય (નિમ્નક) પુરિમતાલ ન</mark>ગરનો બહુ ધનિક ઈંડાનો વેપારી. હિંસક ધંધાના કારલે તેલે ઘલું પાપ બાંધ્યું. મૃત્યુ પછી તે નરકમાં ગયો અને ત્યાર બાદ તે **વિજય**(૧૬)ના અભગ્ગસે**લ**(૨) નામના પુત્ર તરીકે જન્મ્યો.^૧

૧. વિપા.૧૭, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૭.

૨. ણિણ્ણગ અથવા ણિણ્ણય એક **અણારિય** (અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકો. '

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

<mark>ષ્નિષ્ટણામિયા (</mark>નિર્નામિકા) **લલિયં**ગ દેવની મુખ્ય પત્ની <mark>સયંપભા</mark>નો પૂર્વભવ. <mark>શંદિગ્ગામ(૨)ના ગરીબ કુટુંબમાં તે જન્મી હતી. સુમંગલ(૨) અને સુલક્ખણા તેની</mark> બેનો હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૨-૧૭૪.

ણિશ્હઇયા (નિક્ષવિકા) અઢાર **બંભિ**(૨) લિપિઓમાંની એક.'

૧. સમ.૧૮, પ્રજ્ઞા.૩૭.

<mark>શિશ્હ</mark>ગ (નિક્લવ) જુઓ <mark>શિશ્હવ</mark>. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૮૬, આવનિ.૭૮૫, મનિ.૯૯.

શિણ્હય (નિદ્ભવ) જુઓ શિષ્હવ.¹

૧. બૃભા. ૫૪૩૩, આવહ.પૃ.૩૧૧.

ણિશ્હવ (નિદ્ભવ) 'શિશ્હાતિ' શબ્દને સત્યને ઢાંકવા કે ટાળવાના અને ભ્રમ ઊભો કરવાના અર્થમાં સમજાવવામાં આવ્યો છે.^૧ જે વ્યક્તિ મૂળ સિદ્ધાન્તથી આડી ફાટે છે તે શિશ્હવ કહેવાય છે³. તે માટે તે ખોટાં સાધનોનો પ્રયોગ કરે છે³ અને મિથ્યા સિદ્ધાન્તો પ્રવર્તાવે છે.^૪ તેને સન્માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલો માનવામાં આવે છે.^૧ મહાવીર પછી સાત શિશ્હવો થયા હતા.^૬ તેમનાં નામ નીચે પ્રમાશે છે– જમાલિ(૧), તિસ્સગુત્ત, આસાઢ(૧), આસમિત્ત, ગંગ, રોહગુત્ત(૧) અને ગોટ્ટામાહિલ.^૭ તેમનાં સિદ્ધાન્તો યથાક્રમે નીચે પ્રમાશે ઓળખાય છે – બહુરય, જીવપએસિય, અવ્વત્ત, સમુચ્છેય, દોકિરિય, તેરાસિય(૧) અને અબદ્ધિય.^૯ સિવભૂઇ(૧)ને પજ્ઞ શિશ્હવ ગણવામાં આવે છે. તેમજો બોડિય સંપ્રદાય સ્થાપ્યો.^૯

- ૧. દશા. ૯.૭, દશાચૂ.પૃ.૭૪.
- ૨. દશાચૂ.પૃ.૭૪, ઔપઅ.પૃ.૧૦૬, આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૫, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૭૮.
- ૩. ઉત્તરાશા.પૃ.૧૭-૧૮.
- ૪. ઔપઅ.પૃ.૧૦૬.
- ભગઅ.પૃ.૫૧, આવચૂ.૨.પૃ.૨૮, પિંડનિ.૧૫૬-૧૫૭, આચાચૂ.૧.પૃ.૮૩, બૃભા.૫૪૩૩.
- ૬. આવનિ.૭૮૫.
- ૭. આવનિ.૭૮૦-૮૧, વિશેષા.૨૮૦૧-૨, ઔપઅ.પૃ.૧૦૬, આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૯-૨૪.
- ૮. ઔપ.૪૧, વિશેષા.૨૮૦૦, આવનિ.૭૭૯, નિશીભા. ૫૫૯૬થી.
- ૯. આવભા.૧૪૫-૪૬, આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૭, ૫૮૬, નિશીભા. ૫૬૦૯.

૧. સ્થા.૫૧૫, સ્થાઅ.પૃ.૩૬૭.

ણિપ્પુલાઅ (નિષ્પુલાક) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના પંદરમા ભાવી **તિત્થંકર** અને રોહિણી(૨)નો ભાવી જન્મ.^૧

૧. સમ.૧૫૯, સ્થા.૬૯૨, તીર્થો.૧૧૩.

<mark>શિમગ્ગજલા</mark> (નિમગ્નજલા) **તિમિસગુહા**માં વહેતી નદી. તેમાં જે કોઈ વસ્તુ પડે તેને તે ડૂબાડી દે છે.' આ જ નામની બીજી નદી **ખંડપ્પવાયગુહા**માં વહે છે. ^ર

૧.જમ્બૂ.૫૫, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૪. ૨. જમ્બૂ.૬૫.

ણિમજ્જગ (નિમજ્જક) વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ^૬ જેઓ સ્નાન કરતી વખતે કેટલીક ક્ષણ પાણીમાં ડૂબેલા રહે છે.^ર

૧. ભગ.૪૧૭.નિર.૩.૩, ઔ૫.૩૮. ૨. ભગઅ.૫.૫૧૯.

- <mark>શિમુગ્ગજલા</mark> (નિમગ્નજલા) જુઓ શિમગ્ગજલા.^૬
 - ૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૪, આવમ.પૃ.૨૩૦.

ણિમ્મમ (નિર્મમ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના સોળમા ભાવી **તિત્થંકર** અને <mark>સુલસા</mark>(૨)નો ભાવી જન્મ.^૧

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૧૩.

ણિમ્મલ (નિર્મલ) **બંભલોગ**ના છ થરો યા કાંડોમાંનો એક.

૧. સ્થા.૫૧૬.

<mark>શિયઇપવ્વયગ</mark> (નિયતિપર્વતક) **સૂરિયાભ** સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં આવેલા એક જાતના પર્વતો. તે વાસસ્થાનમાં વસતા દેવો સદા ક્રીડા કરતા હોય છે.^૧

૧. રાજ.૧૧૨, રાજમ.પૃ.૧૯૫.

- **૧. ણિયંઠ** (નિર્ત્રન્થ) આ અને **ણિગ્ગંથ** એક છે. '
 - ભગ.૭૫૧, જીતભા.૨૪૩, ૨૮૧, ઉત્તરા.૧૨.૧૬,૧૫.૧૧, ઉત્તરાનિ.૫ૃ.૨૫૬, ઉત્તરાચૂ.૫ૃ.૧૪૩.
- **૨. ણિયંઠ વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પાંચમા શતકનો આઠમો ઉદેશક.*

૧. ભગ.૧૭૬.

ષ્ટ્રિયંઠિ (નિર્ત્રન્થિ) જુઓ ખુડ્ડગણિયંઠિજજ.'

ષ્નિયંઠિજ્જ (નિર્ગ્રન્થીય) જુઓ અણાહપવજ્જા.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

- **ણિયંઠીપુત્ત** (નિર્ગ્રન્થિપુત્ર) તિત્થયર મહાવીરનો શિષ્ય.^૧ ૧. ભગ.૨૨૧.
- **ણિયયપવ્વય** (નિયતપર્વત) આ અને <mark>ણિયઇપવ્વય</mark>ગ એક છે.^૧

શિયલ (નિગડ) આ અને <mark>શિયલ્લ</mark> એક છે.'

૧.સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

- **શિયલ્લ (નિગડ) અકથાસી ગહમાં**નો એક. કેવળ ઠાણમાં જ તેનો ઉલ્લેખ છે.' ૧.સ્થા.૯૦, સ્થાઅ.પૃ.૭૯.

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

૧. રાજમ.પૃ.૧૯૫.

388

૧. સ્થા.૯૦.

ણિરંગણ (નિરંગણ) **કોસંબી**નો રાજમલ્લ. તેને ઉજ્જેણીના મલ્લ અટ્ટણે હરાવ્યો હતો.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૦૯.

૧. ણિરંભા (નિરમ્ભા) **બલિ**(૪)ની મુખ્ય પત્ની. તે પોતાના પૂર્વભવમાં **સાવત્થી**ના શેઠની પુત્રી હતી.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૫૦, ભગ.૪૦૬, સ્થા.૪૦૩.

૨. ણિરંભા ણાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના બીજા વર્ગનું ચોથું અધ્યયન. ^ક

૧. જ્ઞાતા.૧૫૦.

<mark>ષ્ટ્રિરયવિભત્તિ</mark> (નિરયવિભક્તિ) <mark>સૂયગડ</mark>ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું પાંચમું અધ્યયન. ' આ અને **ણારયવિભત્તિ** એક છે.

૧. સૂત્રનિ.૨૫, સૂત્રચૂ.પૃ.૧૪૯.

૧. શિરયાવલિયા (નિરયાવલિકા) અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રન્થ. અંગબાહિર આગમના વર્ગોમાંથી એક વર્ગ ઉવંગોનો છે. ઉવંગમાં એક પાંચનું જૂથ છે, તે જૂથમાંનો આ ગ્રન્થ છે. પાંચનું જૂથ આ પ્રમાણે છે– (૧) શિરયાવલિયા, (૨) કપ્પવડંસિયા, (૩) પુષ્ઠિયા, (૪) પુષ્ઠચૂલિયા અને (૫) વશ્હિદસા. આ પાંચે ઉપર ચન્દ્રપ્રભસૂરિએ ટીકા લખી છે. શિરયાવલિયામાં દસ અધ્યયનો છે, તે તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે – કાલ(૧૩), સુકાલ(૧), મહાકાલ(૧), કુણ્હ(૫), સુકાણ્ડ(૧), પાકાજાડ(૧), પિઉસેણકાજા અને મહાસેણકાજાડ(૧). જુઓ શિરયાવલિયા(૨).

૧. નન્દિ.૪૪, નન્દિમ.ષૃ.૨૦૭, પાક્ષિ.ષૃ.૪૫, નન્દિચૂ.ષૃ.૬૦.

ર. નિર.૧.૧,૨.૧,૫.૧. ૩. જમ્બૂશા.પૃ.૨. ૪. નિર.૧.૧.

૨**. િવર્યાવલિયા િવર્યાવલિયા** (૧) ઉપરની નોંધ(entry)માં ઉવંગ વર્ગમાં જે પાંચનું જૂથ જણાવ્યું છે તે પાંચ માટેનું આ સામાન્ય નામ છે. **કપ્પિયા**(૨) એ ણિરયાવલિયા(૧)નું બીજું નામ છે.^૧

૧. જમ્બૂશા.પૃ.૧-૨.

<mark>શિવ્વત્ત</mark>િ (નિર્વૃત્તિ) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના ઓગણીસમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ.૬૪૮.

ષ્ટ્રિંડ્ભા (નિરુમ્ભા) આ અને નિરંભા એક છે.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૫૦.

શિવ્વાણ (નિર્વાણ) એરવય(૧) ક્ષેત્રના ત્રીજા ભાવી **તિત્થંકર. તિત્થોગાલી** તેમનો ઉલ્લેખ છકા તિત્થંકર તરીકે કરે છે.'

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૧૮.

શિલવંત (નીલવન્ત) જુઓ **ણીલવંત**(૪). '

૧. સ્થા.૬૮૯.

શિવ્વાશી (નિર્વાશી) એક દેવી.^૧

૧. આવ.પૃ.૧૯.

ણિવ્વુઇ (નિર્વૃતિ) **મહુરા**(૧)ના રાજા જિયસત્તુ(૩૦)ની પુત્રી. તેને રાજા ઇંદદત્ત(૯)ના પુત્ર **સુરિંદદ**ત્ત(૨) સાથે પરણાવવામાં આવી હતી.^૧

૧. આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૪૯, ઉત્તરાક.પૃ.૯૮, આવહ.પૃ.૭૦૩.

ણિવ્લુઇકરા (નિર્વૃતિકરા) સંસારત્યાગના પ્રસંગે અઢારમા **તિત્થંકર અર** માટે ઉપયોગમાં લેવાયેલી પાલખી.¹

૧. સમ.૧૫૭.

ષ્ટ્રિવ્લુઇપુર (નિર્વૃતિપુર) વસંતપુર(૩)નો ધણ્ણ(૭) શેઠ જે સ્થળે ગયો હતો તે.' નિર્વૃતિ એક પ્રદેશ તરીકે પુષ્ડ્રદેશનો પૂર્વાર્ધ હતો જેમાં દિનાજપુર, રંગપુર અને કૂચબિહાર સમાવિષ્ટ છે. તેનું મુખ્ય નગર બર્ધનકુટી હતું જેની એકતા ણિવ્લુઇપુર સાથે સ્થાપી શકાય.^ર

૧. વિશેષા.૩૫૧૦-૧૩, આવચૂ.૧.પૃ.૫૦૯.

૨. જિઓડિ.પૃ.૧૪૨, સ્ટજિઓ.પૃ. ૯૩, ૯૮, ૧૧૪.

૧. શિસઢ (નિષધ) બારવઈના બલદેવ(૧) અને તેની પત્ની રેવઈ(૩)નો પુત્ર. તે પચાસ રાજકુંવરીઓને પરશ્યો હતો.તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર અરિક્રણેમિનો શિષ્ય બન્યો. નવ વર્ષના શ્રમણજીવનના સંયમપાલન પછી મરીને સવ્વક્રસિદ્ધ સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં (વિમાનમાં) તે દેવ તરીકે જન્મ્યો, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં એક વધુ ભવ કરીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે.' કમલામેલાનો પતિ સાગરચંદ(૧) તેનો પુત્ર હતો અને પભાવઈ(૨) તેની પત્ની હતી.'

૧. નિર.૫.૧. ૨. આવચૂ.૧.૫ૃ.૧૧૨.

૧. જમ્બૂ.૮૩-૮૪, સૂત્ર.૧.૬.૧૫, જ્ઞાતા.૬૪, જીવા.૧૪૧, સમ.૬૩, ૯૪, ૧૦૬, ૧૧૨, સ્થા.૧૯૭, ૩૦૨, ૫૨૨, ૬૮૯. **૩. ણિસઢ** આ જ નામવાળા પર્વત ઉપર વસતો દેવ.^૫

૧. જમ્બૂ.૮૪.

પ. ણિસઢ મંદર(૩) પર્વતના નવ શિખરોમાંનું **ણંદણવણ**(૧)માં આવેલું શિખર.^{*} ૧. જમ્બૂ.૧૦૪, સ્થા.૫૨૨, ૬૮૯.

૯. ણિસઢ મંદર(૩) પર્વતની દક્ષિણે દેવકુરા(૧)માં આવેલું સરોવર. ' સીતોદા નદી તેના બે ભાગ કરતી તેમાંથી પસાર થાય છે.'

૧. જમ્બૂ.૯૯, સ્થા.૪૩૪. ૨. જમ્બૂ.૮૪.

૭. ણિસઢ વસ્હિદસાનું પ્રથમ અધ્યયન.*

૧. નિર.૫.૧.

શિસઢકૂડ (નિષધકૂટ) જુઓ શિસઢ(૫).*

૧. જમ્બૂ.૮૪, સ્થા.૫૨૨.

ણિસહ (નિષધ) જુઓ **ણિસ**ઢ.⁺

. ૧. સ્થા. ૬૮૯, જમ્બૂ.૮૩, જીવા.૧૪૧, સમ.૯૪, સ્થા.૪૩૪.

ણિસહકૂડ (નિષધકૂટ) આ અને **ણિષઢ**(૫) એક છે.*

૧. જમ્બૂ.૧૦૪.

ણિસાદ અથવા **ણિસાય** (નિષાદ) નવ સંકર જાતિઓમાંની એક.' બ્રાહ્મણ પુરુષ અને શૂદ્ર સ્ત્રીના સમાગમથી આ જાતિ પેદા થઈ છે.^ર

૧. આચાનિ.૨૨-૨૩ ૨. સૂત્રશી.પૃ.૧૭૭, સૂત્રચૂ.પૃ.૨૧૮.

શિસીહ (નિશીથ) **અંગબાહિર કાલિઅ** આગમગ્રન્થ. ' આ ગદ્યમય રચના છે. તે વીસ ઉદેશોમાં વિભક્ત છે. તે શ્રમણ અને શ્રમણીના આચારના નિયમોનું નિરૂપણ કરે છે અને વિવિધ દોષો માટે પ્રાયશ્વિત્તો અને તપોનું વિધાન કરે છે. તે સામાન્ય નિયમોના અપવાદો પણ જણાવે છે. તેનું કર્તૃત્વ **વિસાહગણિ**ના નામે ચડેલું છે. ' પહેલાં તે આયાર અર્થાત્ આયારકપ્પનો એક ભાગ હતો પરંતુ પછીથી તેને તેનાથી છૂટો પાડી અલગ કરી દેવામાં આવ્યો. ' 'શિસીહ' શબ્દનો અર્થ અન્ધકાર થાય છે અને અન્ધકાર ગોપનીયતાનું પ્રતીક છે. આ ગ્રન્થનું અધ્યયન સાવ થોડી અધિકારી યોગ્ય વ્યક્તિઓ સુધી જ સીમિત રાખવામાં આવ્યું હોવાથી અને બીજાઓને તેના જ્ઞાનથી દૂર રખાતા હોવાથી તેનું 'શિસીહ' (અર્થાત્ ગોપનીય) એવું સાર્થક શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું છે. ' તેનાં બીજા નામો નીચે પ્રમાણે છે – **પકપ્પ, આયારકપ્પ**(ર), આયાર**પકપ્પ** અને <mark>ણિસીહ</mark>ચૂલા.^પ

- ૧.નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૪, નન્દિમ. પૃ.૨૦૬.
- ૨.નિશીચૂ.૪.પૃ.૩૯૫.
- ૩. આચાનિ.૩૪૪,આચાચૂ.પૃ.૪, નિશીભા.૪,૬૫૦૦,સમઅ.પૃ.

૪૮, સ્થાઅ.પૃ.૩૨૫. ૪. જુઓ 'નિશીથ—એક અધ્યયન', પં. દલસુખ માલવણિયા. નિશીભા. ૬૭-૭૦, ૬૭૦૦-૩. ૫. સંદર્ભો માટે જુઓ તે શબ્દો.

ષ્ડિસીહચુણ્લિ (નિશીથચૂર્ષિ) જુઓ જિસીહવિસેસચુણ્લિ. '

૧. નિશીચૂ.૪.પૃ.૨૨૬.

શિસીહચૂલા (નિશીથચૂડા) આ અને **શિસીહ** એક છે.^૧ પહેલાં તે **આયાર**ના પરિશિષ્ટ (ચૂલા) રૂપ હતો.

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧.

ણિસીહવિસેસચુણ્લિ (નિશીથવિશેષચૂર્ણિ) જિ<mark>ણદાણગણિ</mark> મહત્તરે ણિસીહ ઉપર લખેલી ચૂર્ણિ પ્રકારની ટીકા.^ર જિણદાસગણિ પહેલાં કોઈએ લખેલી **ણિસીહચુણ્ણિ** ટીકાથી આ ભિન્ન છે.³

૧.નિશીચૂ.૧.૫ૃ.૧. | અને એજન.પ્રસ્તાવના પૃ. ૪૬-૪૮.

૨.એજન.૪(સુબોધાવ્યાખ્યા)પૃ.૪૪૩ ૩. એજન.૧.૫ૃ.૧.

<mark>શિસુંભ</mark> (નિશુમ્ભ) વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા પાંચમા પડિસત્તુ. તેમને પુરિસસીહે જેલમાં પૂર્યા હતા. ^૧

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો.૬૦૯, વિશેષા.૧૭૬૭.

૧. જ્ઞાતા.૧૫૦, ભગ.૪૦૬, સ્થા.૪૦૩.

ર. <mark>ણિસુંભા ણાયાધમ્મકહાના</mark> બીજા શ્રુતસ્કન્ધના બીજા વર્ગનું બીજું અધ્યયન. ધ

૧. જ્ઞાતા.૧૫૦.

ક્ષીરઅ (નીરજસ્) **બંભલોગ**ના છ થરોમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા. ૫૧૬.

૧. જ્ઞીલ (નીલ) અઠ્ઠચાસી ગહમાંનો એક. ધ

- સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯.
- ર. <mark>ક્રીલ</mark> આ અને <mark>ક્રીલવંત</mark> એક છે.'

૧. જમ્બૂ.૧૧૦, જીવામ.પૃ.૨૪૪.

<mark>શીલકંઠ</mark> (નીલકષ્ઠ) **ધરણ**(૧)ના પાંચ સેનાપતિઓમાંનો એક. તે આખલાઓના દળનો નાયક છે.^૧

૧. સ્થા.૪૦૪.

ણીલગુહા (નીલગુહા) **રાયગિહનું** ઉદ્યાન જ્યાં વીસમા **તિત્યંકર મુણિસુવ્વય**(૧)એ શ્રામશ્ય સ્વીકાર્યું.'

૧. આવનિ.૨૩૦.

શીલભદ (નીલભદ્ર) ખરાબ સોબતવાળો માશસ.

૧. મનિ.૧૦૦૦.

 ૧. જ્ઞીલવંત (નીલવત્) જંબૂદીવમાં આવેલો પર્વત. તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ઉત્તરે, રમ્મગ પ્રદેશની દક્ષિણે, પૂર્વ લવ્જા સમુદ્રની પશ્ચિમે અને પશ્ચિમ લવણ સમુદ્રની પૂર્વે આવેલ છે. ' તેની ઊંચાઈ ચાર સો યોજન છે. ' તેને નીચે જણાવેલાં નવ શિખરો છે – સિદ્ધાયયણ, શીલવંત(૪), પુવ્વવિદેહ(૨), સીઆ(૨), કિત્તિ(૩), ણારી(૧), અવરવિદેહ(૩), રમ્મગકૂડ અને ઉવદંસણ.³

```
૧.જમ્બૂ.૧૧૦, જીવા.૧૪૭,જ્ઞાતા.
૧૪૧, સમ.૧૧૨, ઉત્તરા.૧૧.
૨૮, સ્થા. ૧૯૭, ૫૨૨.
```

૨. શીલવંત ઉત્તરકુરુ(૧)માં વહેતી <mark>સીતા</mark> નદીના પ્રવાહમાર્ગની મધ્યમાં આવેલાં પાંચ સરોવરોમાંનું એક.^૧

- ૧. જીવા.૧૪૯, જમ્બૂ.૮૯, સમઅ.પૃ.૭૦, ભગઅ.પૃ.૬૫૫, આચાચૂ.પૃ.૧૮૯, સ્થા. ૪૩૪.
- **૩. ણીલવંત** આ જ નામવાળા પર્વત ઉપર વસતો દેવ.¹

૧. જમ્બૂ.૧૧૦, ૮૯, જીવા.૧૮૯.

૪. ણીલવંત આ જ નામવાળા પર્વતનાં નવ શિખરોમાંનું એક શિખર.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૧૦, ૧૦૩, સમ.૧૧૨, સ્થા.૬૮૯, ૫૨૨, સ્થાઅ.પૃ.૭૨.

. પ. શીલવંત ભદસાલવણમાં આવેલો દિસાહત્થિકૂડ.'

૧. સ્થા.૬૪૨.

શીલવંતદહ (નીલવદ્દ્રહ) જુઓ શીલવંત(૨). '

૧. જીવા.૧૪૯.

શીલવંતદહકુમાર (નીલવદ્દ્રહકુમાર) આ અને નીલવંત (૩) એક છે.

૧. જીવા. ૧૪૯.

ણીલા (નીલા) રત્તાને મળતી નદી.

૧. સ્થા. ૪૭૦.

ણીલાસોઅ (નીલાશોક) **સોગંધિયા** નગરની બહાર આવેલું ઉદ્યાન.^૧

૧. વિપા.૩૪, જ્ઞાતા.૫૫.

ણીલોભાસ (નીલાભાસ) અઠ્ઠચાસી ગહમાંનો એક ગહ. '

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જેમ્બૂશા.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.૫ૃ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ.૫ૃ.૭૮-૭૯ **કોદૂર (**નેદૂર) આ અને **કોહુર** એક છે.^૧

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

<mark>ક્રોપાલ</mark> (નેપાલ) બાર વર્ષના દુકાળ દરમ્યાન પૂરેપૂરો સમય આચાર્ય ભ**દબાહુ** (૧) જે દેશમાં રહ્યા હતા તે દેશ. ભદ્રબાહુ પાસેથી **દિક્રિવાય**નું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા **પાડલિપુત્ત**થી **થૂલભદ** અને અન્ય સાધુઓ ક્ષેપાલ ગયા.^૧ તે દેશ તેની રત્નકમ્બલ માટે પ્રસિદ્ધ હતો.^૨

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૭.

૨. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૬, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૨, કલ્પધ.પૃ.૧૬૩, કલ્પશા.પૃ.૧૯૪.

ક્ષેમાલ (નેપાલ) જુઓ **કોપાલ.** '

૧. બૃભા.૩૯૧૨.

<mark>શેમિ</mark> (નેમિ) આ અને અરિક્ર**ણેમિ** એક છે.'

૧. સ્થા.૪૧૧, સમ.૧૫૭,જમ્બૂ.૪૭, આવનિ.૩૭૧, ૪૨૧, આવચૂ.૨.પૃ.૧૯, વિશેષા. ૧૪૮૫, ૧૭૫૯.

વ્રેમિચંદ (નેમિચન્દ્ર) જેમને **મહાસિણીહ** પ્રત્યે ખૂબ આદર હતો તે વિદ્વાન આચાર્ય.' ૧. મનિ.પૃ.૭૧.

શેવ્વાણ (નિર્વાણ) આ અને **ણિવ્વાણ** એક છે. '

૧. તીર્થો. ૧૧૧૮.

શેવ્વુતિ (નિર્વૃતિ) જુઓ **ણિવ્વુતિ**.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૪૯.

<mark>ષેવ્વુતિષ્રગર</mark> (નિર્વૃતિનગર) આ અને ષ્<mark>રિવ્વુઇપુર</mark> એક છે. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૦૯.

શેહુર (નેહુર) એક **અજ્ઞારિય** (અનાર્ય) દેશ.*

૧. પ્રશ્ન.૪, પ્રજ્ઞા.૩૭.

<u>d</u>

તંતુવા**વ** (તન્તુવાય) વશકરોનું' એક આર્ય ધવાદારી યા ઔદ્યોગિક મંડળ.' ્૧. પ્રજ્ઞામ.પૃ.૫૮. ્રે. પ્રજ્ઞા.૩૭. તંદુલવેઆલિઅ (તન્દુલવૈચારિક) અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ આગમગ્રન્થ.^૧ તે મહદંશે પઘરચના છે. તે દશવૈકાલિકચૂર્શિં, આવશ્યકચૂર્શિં અને નિશીથચૂર્શિમાં ઉદ્ધૃત છે. મલધારી હેમચન્દ્રે પોતાની **અણુઓગદાર** ઉપરની ટીકામાં તેનો ઉલ્લેખ તશ્ડુલ-વિચારશા નામે કર્યો છે. ^૧ તે નીચે જશાવેલા મુખ્ય વિષયોનું નિરૂપણ કરે છે – યોનિનું સ્થાન, આકાર,ગર્ભધારણયોગ્યતા, ગર્ભાધાન, ગર્ભસ્થિતિ, ગર્ભવિકાસ, ગર્ભજ પ્રાણીની દસ અવસ્થાઓ, જોડકાંનું વર્શન, શરીરના આકારો(સંસ્થાન), હાડકાંના સાંધા અને રચના (સંહનન), દેવજન્મ, નારકીજન્મ, (વૈરાગ્ય પ્રેરવાના આશયથી કરવામાં આવતી) સ્ત્રીનિન્દા, વગેરે. આમ ગર્ભવિદ્યા (Embryology), શરીરવિદ્યા (Physiology) અને અસ્થિરચનાવિદ્યા (Anatomy) ના અધ્યયન માટે આ ગ્રન્થ ઉપયોગી છે. ૧૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાળો પુરુષ કેટલા તંદુલ(ચોખા) ખાય છે તેનો સંખ્યાપૂર્વક વિચાર કરવાના કારણે ઉપલક્ષણથી આ ગ્રન્થનું નામ તંદુલવેઆલિય રાખવામાં આવ્યું છે. જીઓ **પઇણ્ણગ**.

૧.નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૩, પાક્ષિય.	1	૩. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૨૪.
પૃ.૬૩.	l	૪. નિશીચૂ.૪.પૃં.૨૩૫.
૨.દશચૂ.પૃ.પ.		૫. અનુહે.પૃ.૫.

તંદુલવેયાલિય (તન્દુલવૈચારિક) જુઓ તંદુલવેઆલિઅ.^હ

૧. તન્દુ.૧, અનુચૂ.પૃ.૩, દશચૂ.પૃ.૫.

તંબાઅ અથવા **તંબાય** (તંબાક, તંબાલ અથવા તમ્રાક) એક ગામ જેની મુલાકાત **મહાવીરે ગોસાલ** સાથે લીધી હતી. આ ગામમાં **ણંદિસેણ**(૩)ને ભાલો મારી મારી નાખવામાં આવેલા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૯૧,આવનિ.૪૮૫, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૬, કલ્પધ.પૃ.૧૦૬, આવમ. પૃ.૨૮૨.

તક્કસેણ (તર્કસેન) ગત ઉ<mark>સ્સપ્પિણી</mark>માં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા દસ કુલગરમાંના એક.' જુઓ **કજ્જસેણ.**

૧. સ્થા. ૭૬૭.

તક્ખસિલા (તક્ષશિલા) જ્યાં **બાહુબલિ** રાજ કરતા હતા તે <mark>બહલી</mark> દેશની રાજધાની. ઉસભ(૧)એ તેની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાં ઉસભે જે પગલાં પાડ્યાં હતાં તેમના ઉપર હીરાઓનું ધર્મચક્ર બાહુબલિએ સ્થાપ્યું હતું. ' તઙ્ર્ખસિલાની એકતા અટક અને રાવલપિંડીની વચ્ચે શાહ-ધેરી નજીક આવેલાં ખંડેરો સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^ર

આવચૂ. ૧. પૃ. ૧૮૦, વિશેષા. ૧૭૧૪, આવનિ. ૩૨૨, કલ્પશા. પૃ. ૧૮૫, કલ્પધ. પૃ.
 ૧૫૧, કલ્પવિ. પૃ. ૨૩૫, આવહ. પૃ. ૧૪૭, આવમ. પૃ. ૨૨૬.

૨. એજિઇ. પૃ.૧૦૪-૧૦૫.

તકુખસિલાયલ (તક્ષશિલાતલ) આ અને તકુખસિલા એક છે.

૧. વિશેષા.૧૭૧૪, આવનિ.૩૨૨.

તગરા અયલપુર નગરના પોતાના શિષ્ય ' સાથે રાહાયરિયે જે નગરની મુલાકાત લીધી હતી તે નગર.^ર આ જ નગરમાં અરહમિત્ત(૩)એ દત્ત(૫) શેઠ, તેમની પત્ની ભદ્દા(૧) અને તેમના પુત્ર અરહણ્ણગ(૨)ને દીક્ષા આપી હતી.³ તગરા નામની જ નદીના કિનારા ઉપર આ નગર આવેલું હતું.^૪ તેની એકતા ઓસ્માનાબાદ જિલ્લામાં વહેતી તીર્ણા નદી ઉપર આવેલા તેરા નામના ગામ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^૫

૧.ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૬૨, ઉત્તરાશા. પૃ.૧૦૦. ૪. અનુ.૧૩૦.
 ૨. વ્યવભા. ૩. ૩૩૯ ૫. હીરાલાલ જૈન – કરકંડચરિઉ, પ્રસ્તાવના
 ૩. ઉત્તરાચૂ. પૃ. ૫૮, ઉત્તરાનિ. અને પૃ.૪૧ થી.
 ઉત્તરાશા. પૃ.૯૦, મર.૪૮૯.

- તગરાયડ (તગરાતટ) આ અને તગરા એક છે.
 - ૧. અનુ.૧૩૧, અનુહે.પૃ.૧૪૯.
- તગરી આ અને તગરા એક છે.'
 - ૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૨.
- **તચ્ચાવાય** (તથ્યાવાદ) દિકિવાયનું બીજું નામ.^૧
 - ૧.સ્થા. ૭૪૨.
- તદ્ટ (ત્રસ્ત) ત્રીસ મુહુત્તમાંનું એક. '
 - ૧. સમ.૩૦, જમ્બૂ.૧૫૨.
- તદ્દવ (ત્રસ્તપ) અણવ મુહુત્તનું બીજું નામ.
 - ૧. સમ.૩૦.
- **તત્થા** (ત્વષ્ટૃ) **ચિત્તા**(૧) નક્ષત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ.[•]

૧. જમ્બૂ.૧૫૭, ૧૭૧.

તશુતશૂઈ (તનુતન્વી) આ અને **તશૂયતરી** એક છે.

૧. સ્થા.૬૪૮.

- તર્ણૂઈ (તન્વી) ઇસિપબ્ભારાનું બીજું નામ.'
 - ૧. સમ.૧૨.

```
તણ્યતરી (તનુકતરી) ઇસિપબ્ભારાનું બીજું નામ.<sup>૧</sup>
૧. સમ.૧૨.
```

તત્તજલા (તપ્તજલા) **જંબુદીવ**માં <mark>સીયા</mark> નદીની દક્ષિષ્ડે અને મંદર(૩) પર્વતની પૂર્વે આવેલ અન્તરનદી.'

```
૧. સ્થા.૧૯૭, પ૨૨, જમ્બૂ.૯૬.
```

તત્તવઈ અથવા તત્તવતી (તત્ત્વવતી) **સુઘોસ**(૫) નગરના રાજા અજ્જુણ(૩)ની પત્ની અને રાજકુમાર ભદ્દણંદી(૪)ની માતા.'

૧. વિપા.૩૪.

તમતમપ્પભા (તમસ્તમઃપ્રભા) સાતમી નરકભૂમિ.⁺ <mark>માઘવઈ</mark> તેનું ગોત્રનામ છે.ર તેમાં પાંચ વિકરાળ વાસસ્થાનો છે **– કાલ**(૯), <mark>મહાકાલ(૬), રોરુય, મહારોરુગ</mark> અને **અપ્પઇટાણ.**³

૧.સ્થા.૬૪૮,જીવા.૬૯-૭૦, અનુ. ૨.જીવા.૬૭, ૧૨૨, અનુહે.પૃ.૮૯-૯૦, ૩. સમ.૩૩, સ્થા.૪૫૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૬૯૭.

તમતમા (તમસ્તમા) આ અને તમતમપ્પભા એક છે.^૧

```
તમપ્પભા (તમઃપ્રભા) છક્રી નરકભૂમિ.<sup>૬</sup> મઘા(૧) તેનું ગોત્રનામ છે.<sup>૨</sup>
```

૧. સ્થા.૬૪૮, જીવા. ૬૯-૭૦, ઉત્તરાશા. પૃ. ૬૯૭, અનુહે.પૃ.૮૯.

૨. જીવા. ૬૭.

- **તમા** આ અને **તમપ્પભા** એક છે.^૧
 - ૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૬૯૭.

તમુઅ (તમસ્ક) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના છઠ્ઠા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.^૧

૧. ભગ.૨૨૯.

તમ્મુદઅ (તન્મોદક) **રાયગિહ**નો પાખંડીમત ધરાવતો ગૃહસ્થ.*

૧. ભગ.૩૦૫.

- **તયાહાર** (ત્વચાહાર) વૃક્ષની છાલ ઉપર જીવતા વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.^૧ ૧. ઔષ.૩૮, નિર.૩.૩.
- **તરંગવઈ** (તરજ્ઞવતી) એક લૌકિક કથા.'
 - ૧. દશચૂ.પૃ.૧૦૬,૧૦૯, વિશેષા.૧૫૧૬, નિશીચૂ.૨.પૃ.૪૧૬, ૪.પૃ.૨૬, વ્યવભા. ૫.૧૭, બૃભા. ૫૬૪-૬૫.

તરુણ તિત્થયર પાસ(૧)ના તીર્થમાં થયેલા અજૈન ઋષિ જેમને <mark>પત્તેયબુદ્ધ</mark> તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે.'

૧. અનુ.૧૨૨.

૧. ઋષિ. ૨૧, ઋષિ (સંગ્રહણી).

તવ (તપસ્) આ અને તવોમગ્ગ એક છે.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

તવશિજ્જ (તપનીય) રુયગવર પર્વતના પૂર્વ ભાગનું શિખર.'

૧. સ્થા. ૬૪૩.

તવોમગ્ગ (તપોમાર્ગ) ઉત્તરજ્ઝયણનું ત્રીસમું અધ્યયન. ધ

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯.

તાણગ ખરાબ સોબતવાળી વ્યક્તિ.'

૧. મનિ.૧૦૦.

તામલિ તામલિત્તિ નગરના શેઠ. તે **મોરિયપુત્ત**(૨) નામે પણ જાણીતા હતા. તે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ બન્યા અને ઉગ્ર તપ કર્યું. મૃત્યુ પછી તેમણે ઈસાણિંદ તરીકે જન્મ લીધો.^૧

૧. ભગ. ૧૩૪-૩૭, ૪૧૭, ઉત્તરાશા.પૃ.૬૮.

```
તામલિત્ત (તામ્રલિપ્ત) આ અને તામલિત્તિ એક છે.<sup>૧</sup>
```

૧. વ્યવભા. ૭.૩૨.

તામલિત્તિ (તામ્રલિપ્તિ) વંગ દેશની રાજધાની. તામલિ શેઠ આ નગરના હતા. (જમીન અને સમુદ્ર સાથે જોડાયેલું) તે બંદર હતું. ે તેની એકતા રૂપનારાયણ (Rupnarayan) નદીના હુગલી સાથેના સંગમથી ઉપરની બાજુએ બાર માઈલના અંતરે, રૂપનારાયણ નદીના ઉપસાગર ઉપર આવેલા તામલુક (Tamluk) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. ર

૧.પ્રજ્ઞા.૩૭, ભગ.૧૩૪,સૂત્રશી.પૃ. ૭.૩૨. ૧૨૩, બૃભા.૩૯૧૨, બૃક્ષે. ૨. એજિઇ. પૃ.૫૦૪. ૩૪૨, ઉત્તરાશા. પૃ. ૬૦૫, વ્યવ.

તામલિત્તિઆ (તામલિપ્તિકા) **ગોદાસગણ**(૨)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.^૧

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

તારઅ (તારક) વર્તમાન **ઓસપ્પિણી** કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા નવ **પડિસત્તુ**માંના બીજા. તે **દુવિ**ટ્ટ(૨) વડે હણાયા હતા.¹

૧. સ્થા.૨૭૨, સમ.૧૫૮, વિશેષા.૧૭૬૭, તીર્થો. ૬૦૯.

તારગા (તારકા) જુઓ **તારયા.**૧

૧. સ્થા. ૨૭૩.

૩૭૬

તારય (તારક) જુઓ તારા(૩).'

૧. સ્થા.૪૮૧, પ્રજ્ઞા.૫૦.

<mark>તારયા</mark> (તારકા) <mark>જક્ખ</mark> દેવોના બે ઇન્દ્રોમાંના એક <mark>પુષ્ટ્રણભદ</mark>(૫)ની મુખ્ય પત્ની. મા<mark>ણિભદ(૧)ની</mark> પત્નીનું પણ આ જ નામ છે.'

૧. ભગ. ૪૦૬, સ્થા.૨૭૩.

૧. તારા કિષ્કિન્ધાના રાજા **સુગ્રીવ**ની પત્ની. તેના ખાતર રાજાને વિદ્યાધર **સાહસગતિ** સાથે યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું.^૧

```
૧. પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૮-૮૯ (પ્રશ્ન.૧૬ ઉપર)
```

ર**. તારા રાજા કત્તવીરિય(૧)ની પત્ની અને આઠમા ચક્કવટ્ટિ સુભૂમ(૧)ની માતા.'** ૧. સમ.૧૫૮, આવનિ.૩૯૮.

ં **૩. તારા જોઇસ** દેવોના પાંચ વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. તે વર્ગ તારાઓનો બનેલો છે. આ તારાઓ પૃથ્વીની સપાટીથી ઉત્કૃષ્ટ ૯૦૦ યોજનના અને જઘન્ય ૭૯૦ યોજનના અન્તરે ગતિ કરે છે. તેમની ગતિની ઝડપ સૌથી વધુ છે. દરેક તારાનું કદ યોજનનો આઠમો ભાગ છે.^૧

તારાયણ જુઓ વિત્ત તારાયણ.

૧. ઋષિ. ૩૬.

૧. તાલ વિયાહપણ્ણત્તિના બાવીસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. **૬૯**૧.

૨. તાલ ગોસાલના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક.^૧

૧. ભગ. ૩૩૦.

તાલપલંબ (તાલપ્રલમ્બ) ગોસાલના બાર મુખ્ય ઉપાસકોમાંનો એક.*

૧. ભગ.૩૩૦.

તાલપિસાય (તાલપિશાચ) **ચંપા** નગરના શેઠ અરહશ્શય(૧) જ્યારે પોતાનાં માલ ભરલાં વહાશો સાથે લવશ સમુદ્રમાં યાત્રા કરી રહ્યો હતો ત્યારે તેને રંજાડવાનો પ્રયત્ન કરનારો દેવ. દેવ વિકરાળ રૂપો ધારશ કરી શેઠને ભયંકર પરિશામોની ધમકી આપે છે પરંતુ શેઠ પોતાની શ્રદ્ધામાંથી ચલિત થતા નથી.'

૧. જ્ઞાતા. ૬૯.

તાવસ (તાપસ) આચાર્ય સંતિસેણિયના ચાર શિષ્યોમાંનો એક. તેણે તાવસી(૧)

પ્રજ્ઞા.૫૦, જમ્બૂ.૧૬૨-૭૨, સૂર્ય.૮૯-૧૦૦, જીવા.૧૯૭-૨૦૧, દેવે.૮૯-૧૨૬, અનુ.૧૩૯.

શ્રમણશાખાની સ્થાપના કરી.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૧-૨૬૨.

૨. તાવસ કોસંબી નગરના શેઠ. મરીને તે ભૂંડ તરીકે જન્મ્યા, પછી સર્પ તરીકે અને તે પછી પોતાના જ દીકરાના દીકરા તરીકે.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૩-૬૪.

૩. તાવસ આચાર્ય **વઇરસેણ**(૩)ના શિષ્ય. તેમણે **તાવસી**(૨) શ્રમણશાખા શરૂ કરી.' ૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૫.

૪. **તાવસ પાંચ સમણ**(૧) સંપ્રદાયોમાંનો એક.^૧ તાવસો જંગલોમાં રહેતા.² તેઓ ઉગ્ર તપ કરતા.³ તે વિવિધ પ્રકારના હતા.^૪

૧.પિંડનિ.૪૪૫, બૃભા.૪૪૨૦,
આચાશી.પૃ.૨૦૨.
આચાશી.પૃ.૩૧૪,૩૨૫,સ્થાઅ.
પૃ. ૯૪.
૨.પિંડનિમ.પૃ.૧૩૦, બુચૂ.પૃ.૪૧૪.

૧. તાવસી (તાપસી) આચાર્ય તાવસ(૧)થી શરૂ થતી એક શ્રમણશાખા.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૨.

ર. તાવસી તાવસ(૩)એ શરૂ કરેલી એક શ્રમણશાખા.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૫.

તિઊડ (ત્રિકૂટ) સીતા નદીના દક્ષિણ કિનારા ઉપર આવેલો પર્વત. તે સુવચ્છ(૧)થી વચ્છ(૬) પ્રદેશને અલગ કરે છે.'

૧. સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭, જમ્બૂ.૯૬.

૧. તિંદુગ (તિન્દુક) **સાવત્થી** નગરની બહાર આવેલું ઉદ્યાન.^૧ અહીં **મહાવીર**ના પ્રથમ **ગણધર ઈદભૂઇને તિત્થયર પાસ**(૧)ની પરંપરાના આચાર્ય **કેસિ**(૧) સાથે મહત્ત્વની ચર્ચા થઈ હતી.^૨ મહાવીરના જમાઈ જમાલિએ પોતાનો નવો સિદ્ધાન્ત અહીં પ્રવર્તાવ્યો હતો.^૩ મહાવીર અહીં કેટલીય વાર આવ્યા હતા.^૪

૧.ઉત્તરા. ૨૩.૪, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૬૪,	૩. નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૦૧, વિશેષા. ૨૮૦૭.
આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૬.	૩. નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૦૧, વિશેષા. ૨૮૦૭. ૪. ભગ. ૯૦, ૩૮૬, ૪૩૭, ૫૪૦, આવચૂ. ૧.પૃ.૨૮૭-૮૮, ૨૯૯.
૨.ઉત્તરા.૨૩.૪-૮૭.	૧.પૃ.૨૮૭-૮૮, ૨૯૯.

૨. તિંદુગ વાણારસી નગરની બહાર આવેલું ઉદ્યાન. તેમાં **જક્ખ ગંડીતેંદુગનું** ચૈત્ય હતું. શ્રમ**ણ હરિએસબલ** અહીં આવ્યા હતા.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૨, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૫૬-૫૭.

૩. તિંદુગ તિંદુગ(૨)માં આવેલું જક્ઞ ગંડીતેંદુગનું ચૈત્ય. '

392

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૦૨, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૫૬.

તિંદુય (તિન્દુક) જુઓ તિંદુગ.^૧

૧. ઉત્તરા. ૨૩.૪.

તિકૂડ (ત્રિકૂટ) જુઓ તિઊડ. ધ

૧. સ્થા.૩૦૨, ૬૩૭.

તિગિંછદહ (તિગિઝ્છદ્રહ) આ અને તિગિંછિદ્દહ એક છે.

૧. સ્થા.૧૯૭.

તિગિંછિકૂડ (તિગિઝ્છિકૂટ) આ અને તિગિચ્છકૂડ(૨) એક છે.*

૧. સમ.૧૭.

તિગિંછિદ્દહ (તિગિચ્છિદ્રહ) **શિસઢ** પર્વતની મધ્યમાં આવેલું સરોવર. તે ચાર હજાર યોજન લાંબુ, બે હજાર યોજન પહોળું અને દસ યોજન ઊંડું છે. દેવી **ધિઇ(૧)** ત્યાં વાસ કરે છે.'

૧. જમ્બૂ.૮૩-૮૪, સમ.૧૧૭, સ્થા.૧૯૭.૫૨૨.

તિગિંછી તે નગર જ્યાં રાજા જિયસત્તુ(૧૨)એ શ્રમણ ધમ્મવીરિય(૧)ને ભિક્ષા આપી હતી.^૧

૧. વિપા.૩૪.

તિગિચ્છ પાણતનું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય વીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે, તે દેવો વીસ પખવાડિયે એક જ વાર શ્વાસ લે છે અને વીસ હજાર વર્ષે એક જ વાર તેમને ભૂખ લાગે છે.^૧

૧. સમ.૨૦

તીગિચ્છકૂડ (તિગિચ્છકૂટ) સિહરિ પર્વતના બાર શિખરોમાંનું એક.

૧. જમ્બૂ.૧૧૧, સ્થા. પ૨૨.

૨. તિગિચ્છકૂડ અરુણોદ સમુદ્રમાં આવેલો પર્વત જ્યાં **અસુરકુમાર** દેવોનો ઇન્દ્ર **ચમર** ઊતરે છે.^૧

૧. સ્થા.૭૨૮, સ્થાઅ.પૃ.૩૭૬, સમ.૧૭, ભગ.૧૧૬.

તિગિચ્છદહ (તિગિચ્છદ્રહ) જુઓ તિગિંછિદહ.'

૧.સ્થા.પરર.

તિગિચ્છિકૂડ આ અને <mark>તિગિચ્છકૂડ</mark> એક છે. '

૧. સ્થા.૭૨૮, જમ્બૂ.૧૧૧.

- **તિગિચ્છિદહ** અથવા **તિગિચ્છિદહ** (તિગિચ્છિદ્રહ) આ અને **તિગિછિદહ** એક છે. ' ૧. સમ. ૧૧૭, જમ્બુ.૮૩.
- તિગિચ્છિયકુડ (તિગિચ્છિકકુટ) આ અને તિગિચ્છકુડ(૨) એક છે.

૧. ભગ.૧૧૬.

તિત્તિય (તિત્તિક) એક **અજ્ઞારિય** (અનાર્ય) દેશ અને તેના વાસીઓ.'

૧. પ્રશ્ન.૪.

તિત્થંકર (તીર્થઙ્કર) જુઓ **તિત્થયર**.'

૧. આવનિ.૭૫, પ્રશ્ન.૨૨.

તિત્થકર (તીર્થકર) જુઓ તિત્થયર.'

૧. ભગ.૫૫૪, સમ.૨૪, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૫૮.

તિત્થગર (તીર્થકર) જુઓ તિત્થયર.

૧. ભગ.૬૭૭, જમ્બૂ.૩૪, નન્દિ.૧૯, સમ.૧૫૯, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૩૯.

તિત્થયર (તીર્થકર) જે તીર્થની અર્થાતુ ચતુર્વિધ સંઘની (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચાર અંગોવાળા સંઘની) સ્થાપના કરે છે અને ઉપદેશને – પવયણને પ્રકાશે છે તે તિત્થયર છે.^૬ તે અર્થતઃ ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે અને તેમના ગણ<mark>ધરો</mark> તેમના ઉપદેશને **સુત્ત**નું રૂપ આપે છે. ^ર તેમની વાણી બધા સમજે છે કારણ કે તે વાણી શ્રોતાઓની પોતપોતાની ભાષામાં સ્વતઃ પરિશત થઈ જાય છે.³ જે પોતાના પૂર્વભવમાં તીર્થંકરનામકર્મ બાંધે છે તે તીર્થંકર બને છે.* તે ક્ષત્રિય જેવા ઉચ્ચકુળમાં જન્મ લે છે, કદી નીચ કુળમાં જન્મ લેતા નથી.* માતા ગર્ભ ધારણ કરે છે ત્યારે તીર્થંકરના જન્મનું સૂચન પહેલેથી જ માતાને આવેલાં ચૌદ સ્વપ્નો દ્વારા થઈ જાય છે. ' તીર્થંકરને જન્મસમયે જ ત્રણ પ્રકારનાં જ્ઞાનો (મતિ-શ્રુત-અવધિ) હોય છે.° અને જયારે તે શ્રમણ બને છે ત્યારે તેમનામાં ચોથું જ્ઞાન અર્થાત્ મનઃપર્યાયજ્ઞાન પ્રગટે છે.′ શરીરરચના, શરીરાકૃતિ, વર્શ, જ્ઞાન, બળ, નીડરપણું, વીરતા, વગેરે બધી બાબતોમાં તે **ચક્કવટ્ટિ, બલદેવ**(૨) અને વાસુદેવ(૧)થી પણ ઉત્કુષ્ટ છે.^૯ તે **સયંબુદ્ધ**(૧) (પોતાની મેળે અર્થાત્ અન્યની અપેક્ષા વિના સ્વયં બોધિ પ્રાપ્ત કરનાર) છે.^{૧૦} તે ચોત્રીસ અતિશયોથી (અલૌકિક વસ્તુઓથી) યુક્ત છે.^{૧૧} તેમના જીવનનાં ચ્યવન, જન્મ, સંસારત્યાગ (નિષ્ક્રમણ), કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિ અને નિર્વાણપ્રાપ્તિ ઉજવવા માટે દેવો સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી ઉપર ઊતરી આવે છે, સ્તુતિ કરે છે, સેવાપૂજા કરે છે, કિંમતી ચીજો અને પુષ્પોની વર્ષા કરે છે, તેમને સ્નાન કરાવવાનો વિધિ (સ્નાત્રવિધિ) કરે છે, શ્રોતખંડની (સમોસરણની) રચના કરે છે અને તેમની મહાનંતા અને અલૌકિકતામાં વધારો કરે એવી બીજી ઘણી બધી વસ્તુઓ કરે છે. '' તે સમાધિમરણની વિધિ યા પ્રક્રિયા કરે છે અને મોક્ષ પામે છે. '' તેમને સંખ્યાબંધ વિશેષણોથી સંબોધવામાં આવ્યા છે – જેવાં કે આદિકર, લોકપ્રદીપ, ધર્મવરચાતુરાન્તચક્રવર્તિન્, બુદ્ધ'' અને ધર્માચાર્ય. ''

ઉસ્સપ્પિણી અને ઓસપ્પિણીના પ્રત્યેક કાલચક્રમાં ભરહ(૨)માં ચોવીસ તિત્થયર થાય છે તેમ જ એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં પણ ચોવીસ તિત્થયર થાય છે.^{૧૯} તે ચોવીસમાંથી તેવીસ દૂસમસુસમા અરમાં જન્મ લે છે જ્યારે એક સુસમદૂસમા અરમાં જન્મ લે છે.^{૧૭} આખા સમયખેત્તમાં ઓછામાં ઓછા વીસ અને વધુમાં વધુ એક સો સિત્તેર તિત્થયર વિદ્યમાન હોય છે.^{૧૯} એકલા જંબુદીવમાં જ ઓછામાં ઓછા ચાર (ચારે ચાર મહાવિદેહમાં) અને વધુમાં વધુ ચોત્રીસ [એક એરવય(૧)માં, એક ભરહ(૨)માં અને મહાવિદેહના બત્રીસ વિજય(૨૩) અર્થાત્ પ્રદેશોમાંથી દરેકમાં એક એક એમ ચોત્રીસ] તિત્થયર વિદ્યમાન હોય છે.^{૧૯}

પ્રથમ અને અંતિમ તિત્થયરે પંચયામ (પાંચ વ્રતો) અને અચેલધર્મ (નગ્નતા)નો ઉપદેશ આપેલ છે જ્યારે બાકીના તિત્થયરોએ ચાતુર્યામ (ચાર વ્રતો) અને સચેલ ધર્મ (વસ્તધારણ)નો ઉપદેશ આપેલ છે.³⁰ આ જ વાત એરવય(૧)ની બાબતમાં પણ સાચી છે અને બન્ને કાલચક્રની બાબતમાં પણ સાચી છે.³¹ પરંતુ મહાવિદેહમાં તો સદાકાળ ચાતર્યામધર્મ જ પ્રવર્તે છે.³² ભરહ(૨)ના ચોવીસમાંથી ઓગણીસ તિત્થયરે વિવાહિત જીવન ગાળ્યા પછી સંસારત્યાગ કર્યો હતો³³ અને તેમાંના ત્રણ તો ચક્કવટ્ટિ પણ હતા.³⁸ ચોવીસમાંથી વીસ તિત્થયર **સમ્મેય** પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યા હતા.³⁴

આ ચોવીસ તિત્થયર અંગે વધારાની જે બાબતોની સામાન્ય માહિતી મળે છે તે બાબતો નીચે આપી છે – તેમનો ચક્કવટ્ટિઓ, બલદેવો(૨) અને વાસુદેવો(૧) સાથે કાલક્રમાનુસારી સંબંધ, ^{*દ} તેમના પૂર્વભવો, ^{*૭} જે સ્વર્ગોમાંથી ચ્યવી માતૃગર્ભમાં આવ્યા હોય તેમનાં નામ, ^{*૮} તેમનું કુટુંબ યા કુળ, ^{*૯} તેમનાં માતાપિતા, ³⁰ જન્મસ્થાન, ³¹ વર્ણ(રંગ), ³² ઉંમર, ³³ ઊંચાઈ³⁸, તેમના વિવાહિત જીવનનો કાળખંડ, ³⁴ તેમની દીક્ષાનાં સ્થાન, સમય અને પ્રકાર, ³⁵ તે સમયે તેમણે ઉપયોગમાં લીધેલ પાલખી, ³⁹ તેમની સાથે દીક્ષિત થનારની સંખ્યા, ³² તે પ્રસંગે તેમણે કરેલું તપ, ³⁶ પ્રથમ ભિક્ષાનાં સ્થાન, સમય અને દાતા^{૪૦}, કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિની તિથિ અને સ્થાન, ⁸¹ તેમની સાથે જોડાયેલાં પવિત્ર વૃક્ષો, ^{**} તેમના પ્રથમ ઉપદેશનું અને તીર્થ સ્થાપનાનું સ્થાન^{*3}, તેમના આજ્ઞાવર્તી ગણો અને **ગણધરો**ની સંખ્યા^{¥8}, તેમનાં પ્રથમ શિષ્ય-શિષ્યા અને પ્રથમ ઉપાસક-ઉપાસિકા, ⁸⁴ તેમના શ્રમણ સંઘનું સંખ્યાબળ, ⁸⁶ તેમનું અંતિમ તપ,^{૪૭} તેમનું નિર્વાણસ્થાન,^{૪૮} તેમની સાથે મોક્ષે જનારની સંખ્યા, ^{૪૯} તેમનાં પાંચ કલ્યાણકોના પ્રસંગોએ નક્ષત્રોની સ્થિતિ (કલ્યાણકનક્ષત્રો)^{૫૦} અને તિત્થયરો વચ્ચેનો સમયગાળો.^{૫૧}

વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા ચોવીસ તિત્થયર નીચે પ્રમાણે છે.^{પર}– (૧) ઉસભ(૧), (૨) અજિય, (૩) સંભવ(૧), (૪) અભિણંદણ, (v) $x_1 + b(o), (\varepsilon) + b(0) + v(0) + v(0)$ ચંદપ્પભ(૧) અથવા સસિ(૧) અથવા પુષ્કદંત, (૯) સુવિધિ, (૧૦) સીયલ, (૧૧) સેજ્જંસ(૧), (૧૨) વાસુપુજ્જ, (૧૩) વિમલ(૧), (૧૪) અર્ણત અથવા અર્ણતઇ, (૧૫) ધમ્મ(૩), (૧૬) સંતિ, (૧૭) કુંથુ(૧), (૧૮) અર, (૧૯) મલ્લિ(૧), (૨૦) મુણિસુવ્વય(૧), (૨૧) ણમિ(૧), (૨૨) અરિટ્ટણેમિ અથવા ણેમિ, (૨૩) પાસ(૧) અને (૨૪) <mark>મહાવીર</mark> અથવા વદ્ધમાણ. નીચે જણાવેલા ચોવીસ ભાવી તિત્થયરો ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં આવતા ઉસ્સપ્પિણી કાલચક્રમાં જન્મ લેશેપ્ર્રે– (૧) મહાપઉમ(90), (2) સૂરદેવ, (3) સુપાસ(8), (8) સયંપભ(3), (4)સવ્વાણભાઇ(૧). (ϵ) દેવસ્સય અથવા દેવગુ $\pi(3)$, (ϑ) ઉદય(ϵ), (ζ) પેઢાલપુત્ત(૧), (૯) પોટ્ટિલ(૧), (૧૦) સત્તકિત્તિ(૧), (૧૧) મુણિસુવ્વય(૨), (૧૨) સવ્વભાવવિઉ અથવા સવ્વભાવવિહંજણ, (૧૩) અમમ(૨), (૧૪) ષ્ઠિાક્કસાય, (૧૫) શિપ્પુલાઅ, (૧૬) શિમ્મમ, (૧૭) ચિત્તઉત્ત, (૧૮) સમાહિ(૧), (૧૯) સંવર(૨), (૨૦) અણિયત્તિ(૧), (૨૧) વિજય(૮) અથવા વિવાગ, (૨૨) વિમલ(૨), (૨૩) દેવોવાય[અ] અને (૨૪) અર્ણતવિજય(૧).

વર્તમાન ઓસપ્પિણીમાં એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં થયેલા ચોવીસ તિત્થયર નીચે પ્રમાણે છે^{પ*} – (૧) ચંદાણણ અથવા બાલચંદાણણ, (૨) સુંચદ, (૩) અગ્મિસેશ(૧), (૪) ણંદિસેણ(૨), (૫) ઇસિદિણ્લ, (૬) વયધારિ, (૭) સોમચંદ(૧), (૮) જુત્તિસેણ અથવા દીહસેણ(૩), (૯) અજિયસેણ(૪) અથવા સયાઉ(૩), (૧૦) સિવસેણ અથવા સચ્ચઇ(૨), (૧૧) દેવસમ્મ(૧) અથવા જુત્તિસેલ, (૧૨) ણિક્પિત્તસત્થ અથવા સેજ્જંસ(૫), (૧૩) અસંજલ અથવા સીહસેણ(૪), (૧૮) અલંતથ અથવા સંજ્જંસ(૫), (૧૩) અસંજલ અથવા સીહસેણ(૪), (૧૪) અલંતથ અથવા સંજ્જંસ(૫), (૧૩) અસંજલ અથવા સીહસેણ(૪), (૧૪) અલંતથ અથવા સંજ્જંસ(૧), (૧૫) ઉવસંત, (૧૮) ગુત્તિસેણ અથવા દીહસેશ(૪), (૧૭) અતિપાસ અથવા મહાહિલોગબલ, (૧૮) સુપાસ(૩) અથવા બઇપાસ, (૧૯) મરુદેવ(૧) અથવા મરુદેવી(૨), (૨૦) ધર(૧), (૨૧) સામકોટ્ટ, (૨૨) અગ્મિસેણ(૨), (૨૩) અગ્મિઉત્ત અથવા અગ્મિદત્ત(૨) અને (૨૪) વારિસેણ. એરવય(૧)ના ભાવી તિત્થયર નીચે પ્રમાણે છે – (૧) સુમંગલ(૧), (૨) સિદ્ધત્થ(૨), (૩) ણિવ્લાણ, (૪) મહાજસ(૨), (૫) ધમ્મજ્ઝય અથવા અત્થસિદ્ધ, (૬) સિરિચંદ(૧), (૭) પુષ્ફકેઉ(૩), (૮) મહાચંદ(૫), (૯) સુયસાગર, (૧૦) પુષ્ક્ષથોસ અથવા દઢકેઉ, (૧૧) મહાઘોસ, (૧૨) સચ્ચસેણ અથવા દીહપાસ, (૧૩) સૂરસેણ(૧), (૧૪) મહાસેણ, (૧૫) સવ્વાણંદ, (૧૬) દેવઉત્ત, (૧૭) સુપાસ(૨), (૧૮) સુવ્વય(૧), (૧૯) સુકોસલ(૧), (૨૦) અણંતવિજય, (૨૧) વિમલ(૩), (૨૨) ઉત્તર(૨), (૨૩) મહાબલ(૩) અને (૨૪) દેવાણંદ.^{૫૫}

૧.ભગ.૬૮૧,વિશેષા.૧૦૩૭,૧૦૪૦,	૧૩. વ્યવભા.૧૦.૫૨૫,જીતભા.૪૬૯.
૧૦૫૨, સૂત્રચૂ.પૃ.૩,આવચૂ.૧.પૃ.	૧૪. ભગ.૫,જ્ઞાતા.૫,પશ્ર.૨૨, ૨૯,
૮૫, સૂત્રશી.પૃ.૨,આચાશી.પૃ.૧૧,	વ્યવભા.૭.૨૭૧.
સ્થાઅ.પૃ.૯૯,ભગઅ.પૃ.૮,નન્દિમ.	૧૫. વ્યભા.૧૨.પૃ.૧૧૨,ગાથા.૧૩૨-૩૩.
પૃ.૨૧,બૃમ.પૃ.૩,પાક્ષિય.પૃ.૩.	૧૬. સમ.૧૫૭,૧૫૯,તીર્થો.૩૧૪,
કલ્પવિ.પૃ.૩૦.	૧૧૧૧, ૧૧૧૬.
૨.સૂત્રનિ.૧,૧૮,આવનિ.૯૦-૯૧,	૧૭. જમ્બૂ.૩૪,૪૦, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૫,
નન્દિહ.પૃ.૮૮.	જમ્બૂશા.પૃ.૧૬૬, ૧૭૭.
૩.આવનિ.૫૭૮,આવચૂ.૧.પૃ.૩૩૧,	૧૮. આવચૂ.૨.પૃ.૨૫૮, આચાશી.
ઔપ.૩૪.	પૃ. ૧૭૮.
૪.ઉત્તરા.૨૯.૪૩,જ્ઞાતા.૬૪,આવનિ.	૧૯. જમ્બૂ.૧૧૨,૧૭૩,સમ.૩૪, સ્થા.
૭૪૩,આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૫,વિશેષા.	302.
१८१८-२०.	૨૦. ભગ.૬૭૭, સમ.૨૪,૧૫૭,નન્દિ.
૫.વિશેષા.૧૮૪૬, કલ્પ.૧૭-૧૮,	૧૮-૧૯, વિશેષા.૧૭૫૮.
આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૯.	૨૧. ઉત્તરા.૨૩.૧૨,૧૩, સ્થા.૨૬૬,
૬.ભગ.૪૨૮, ૫૭૮, વિશેષાં.૧૮૫૨.	આવનિ.૨૩૬, બૃભા.૬૩૬૯,
૭. જ્ઞાતા.૬૫,દેવે.૨૩૯, વિશેષા.	આવચૂ.૨.૫ૃ.૬૨.
૧૮૫૩, આવભા.૧૧૦.	૨૨. સ્થા. ૨૬૬.
૮.વિશેષા.૧૯૧૦, આવભા.૧૧૦.	૨૩. સમ.૧૯,આવનિ.૨૨૧,૨૨૨,સમઅ.
૯.આવનિ.૭૫,૫૭૨, આવચૂ.૧.	પૃ.૩૭.
પૃ.૩૩૦.	૨૪. સ્થા.૨૩૧, આવનિ.૨૨૩.
૧૦.આવનિ.૨૧૨.	૨૫. આવનિ.૩૦૭.
૧૧.ભગ.૩૮૦, સમ.૩૪, આવનિ.	૨૬. આવનિ.૪૧૭,૪૨૨,વિશેષા.૧ ૭૬૯થી,
€૪૨ (ગાથા ૫), ચતુઃ૧૮.	આવચૂ.૧.પૃ.૨૧૭.
૧૨.આચા.૨.૧૭૬-૭૯,જ્ઞાતા.૬૫, 🔹	૨૭. સમ.૧૫૭.
૭૬-૭૭, ભગ.૫૦૪, જમ્બૂ.૧૧૨-	૨૮. તીર્થો.૩૦૬.
૧૨૩, આવનિ.૨૧૨-૨૨૦, ૨૬૫,	૨૯. આવનિ.૩૮૧, તીર્થો.૩૮૧-૮૨.
પ૪૦-૪૧, બૃભા.૧૧૭૭-૯૫,	૩૦. સમ.૧૫૭, ભગ.૨૦૩,આવનિ.૩૮૫-
આવચૂ.૧.૫.૧૩૫-૧૫૧, ૨૫૦થી,	૮૮, તીર્થો. ૪૬૩થી.
૧૮૧,૩૨૫થી, કલ્પવિ.પૃ.૧૨,	૩૧. આવનિ.૩૮૨-૩૮૪.
તીર્થો. ૧૯૬થી, ૪૨૫થી.	
	- ·

Jain Education International

૩૨.સ્થા.૧૦૮,આવનિ.૩૭૬-૭૭,	૪૬. આવનિ.૨૫૬-૬૪.
તીર્થો. ૩૩૬થી.	૪૭. આવનિ.૩૦૬, તીર્થો. પં૪૮થી.
૩૩. આવનિ.૩૦૨-૩૦૫, તીર્થો.	૪૮. આવનિ.૩૦૭, તીર્થો. ૫૫૧.
૩૩૬થી.	૪૯. આવનિ.૩૦૮-૩૧૧.
૩૪.આવનિ.૩૭૮-૮૦.	૫૦. સ્થા. ૪૧૧.
૩૫.આવનિ. ૨૨૬, ૨૯૯.	૫૧. આવનિ.(દીપિકા) પૃ.૮૧-૮૨, તીર્થો.
૩૬.આવનિ.૨૨૭,૨૨૯,૨૩૧,૨૩૨,	૪૮૮થી. આપણને આવી વધારાની
૨૩૭, સમ.૧૫૭ , તીર્થો .૩૮૪.	માહિતી ત્રિલોકપ્રજ્ઞપ્તિ અને સપ્તતિશતસ્થાન-
૩૭.સમ.૧૫૭.	પ્રકરણમ્માં મળે છે.
૩૮.આવનિ.૨૨૪-૨૫, સમ.૧૦૯,	પર. સમ.૧૫૭,આવનિ.૩૭૦-૭૧,વિશેષા.
૧૫૭, સ્થા.૨૨૯, ૫૨૦.	૧૭૫૮-૫૯, તીર્થો.૩૧૪થી.
૩૯.આવનિ.૨૨૮.	પ૩. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૧૧-૧૫.
૪૦.સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૧૯-૨૦,	પ૪. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૩૧૪-૩૫, ૫૧૯-
૩૨૩-૩૨૯.	४€ .
૪૧.આવનિ.૨૪૧-૫૪, તીર્થો.૪૦૨થી.	૫૫. સમ.૧૫૯. તિત્થોગાલી(૧૧૧૭-૨૧)
૪૨.સમ.૧૫૭.	પ્રમાશે નામોનો ક્રમ એક્સરખો નથી
૪૩. આવનિ.૨૬૫, તીર્થો. ૪૨૫થી.	(વિગતો માટે જુઓ તે તે વિશેષનામ
૪૪.આવનિ.૨૬૬-૨૬૯.	નીચેની નોંધ) અને વળી તિત્થોગાલીમાં
૪૫.સમ.૧૫૭, ભગ.૨૦૩, આવમ.પૃ.	દીહપાસના નામ પછી એક આખી ગાથા
202-6.	છૂટી ગઈ જણાય છે, તેથી કેવળ વીસ જ
	નામો આપવામાં આવ્યાં છે.

તિત્થોગાલી (તીર્થોદ્ગાલી) આ એક આગમિક પ્રકરશ ગ્રન્થ છે. તે પદ્યમય છે. તેમાં કુલ ૧૨૫૭ ગાથાઓ છે. તેનો ઉલ્લેખ વ્યવહારભાષ્યમાં મળે છે. ' ગ્રન્થના આદિમાં **તિત્થયર ઉસભ**(૧) વગેરેને વંદન કરવામાં આવ્યા છે.^૨ ત્યાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આગમોનો અર્થતઃ ઉપદેશ <mark>મહાવીરે રાયગિહના ગુણસીલ</mark> ઉદ્યાનમાં આપ્યો હતો.^૩ આ પ્રન્થમાં નીચેના વિષયોનું નિરૂપણ છે – કાલ અને તેના વિવિધ ભેદો^૪, સ્વપ્નો અને તેમનું અર્થઘટન^૫, ઉસભ(૧) અને તેમનું કુળ^૬, **ચક્કવટિ ભરહ(૧)** અને અન્ય°, તિત્થંકરો અને તેમના વંશ આદિ′, વર્તમાન **ઓસપ્પિણી** કાલચક્રનું ભવિષ્ય અને તે અંગેના કેટલાંક મહત્ત્વનાં ભવિષ્યકથનો^૯, વિવિધ આગમગ્રન્થોનો ક્રમિક વિચ્છેદ કયારે કયારે થશે તેનું સ્પષ્ટ કથન^{૧૦}, દસ આશ્ચર્યો^{૧૧}, ભાવી તિત્વંકરો ઇત્યાદિ. '' તેમાં તીર્થંકરોની માતાને આવતાં ચૌદ સ્વપ્નોનો ઉલ્લેખ છે. '' તેમાં સ્ત્રીમુક્તિનું સમર્થન છે. ^{૧૪} આવશ્યકનિર્યુક્તિની ઘણી ગાથાઓ તેમાં આવે છે. ^{૧૫} નન્દિસ્ત્રગત સંઘસ્ત્રતિનું તેમાં અવતરણ છે. ''

323

૧.વ્યવભા.૧૦.૭૦૪.	📔 👘 અનાગતવંશ નામના પ્રન્થમાં છે. જુઓ
૨.તીર્થો. ૧-૪.	'Vedantic Buddhism of the
૩.એજન. ૫.	Buddha" by J. G. Jennings,
૪.એજન. ૭થી.	પૃ.૪૩૯.
૫.એજન.૧૦૦થી.	૧૧. તીર્થો. ૮૮૭થી.
૬.એજન.૨૮૦થી.	૧૨. એજન. ૧૦૨૩થી.
૭.એજન. ૩૦૩થી.	૧૩. એજન. ૧૦૦, ૧૦૨૪.
૮.એજન. ૩૦૬થી.	. ૧૪. એજન. ૫૫૬.
૯.એજન. ૬૧૭થી.	૧૫. એજન.૭૦થી, ૩૮૩થી વગેરે.
૧૦. એજન.૬૯૭થી. બૌદ્ધ પિટકોના	૧૬. એજન. ૮૪૮થી.
ક્રમિક વિચ્છેદનું વર્ષન બૌદ્ધોના	

તિમિસગુહા (તિમિસ્નગુહા) વેયડ્ઢ(૨) પર્વતની ગુફા.' તે પચાસ યોજન લાંબી, બાર યોજન પહોળી અને આઠ યોજન ઊંચી છે.' કયમાલઅ દેવ તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.³ ચક્કવર્ટિની સેનાની ઉત્તર ભરહ(૨)થી દક્ષિણ ભરહ(૨) તરફ જતી વિજયયાત્રાનું તે પ્રવેશદ્વાર છે.^૪

```
૧. જમ્બૂ. ૧૨,૫૧,૭૪. ૩. જમ્બૂ.૧૪,૫૧.
૨. જમ્બ. ૧૨. સમ. ૫૦. સ્થા. ૬૩૬. ૪. જમ્બૂ. ૫૫, આવચૂ. ૧. ૫. ૧૯૦થી.
```

૨.જમ્બૂ.૧૨,સમ.૫૦, સ્થા.૬૩૬, | ૪. જમ્બૂ.૫૫, આવચૂ.૧.પૃ.૧૯૦થી. **તિમિસગુહાકૂડ** (તિમિસ્રગુહાકૂટ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વેયડ્ઢ(૨) પર્વતનું શિખ૨.^૧ કયમાલઅ દેવ તેના ઉપર વાસ કરે છે.^૨ આ જ નામનાં શિખરો બીજાં ક્ષેત્રોમાં પણ છે.^૩

૧. જમ્બૂ.૧૨. ૨. જમ્બૂ.૧૪.

૩. જમ્બૂ.૯૩,સ્થા.૬૮૯.

તિમિસ્સગુહા (તિમિસ્રગુહા) જુઓ તિમિસગુહા.

૧. સમ.૫૦, જમ્બૂ.૫૫.

તિરિયજંભગ (તિર્યગ્જુંભક) આ અને જભગ એક છે ^૧

૧. કલ્પ.૮૮.

તિલ અકચાસી ગહમાંનો એક.'

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯.

તિલઅ (તિલક) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના પ્રથમ ભાવી પડિસત્તુ.'

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૪૬.

તિલપુષ્કવણ્ણ (તિલપુષ્પવર્શ) અક્ર્યાસી ગહમાંનો એક.'

. સ્થા.૯૦, સૂર્ય. ૧૦૭, જમ્બૂશા. ૫.૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ.૫ૃ.૭૮-૭૯, **સૂ**ર્યમ.૨૯૫-૯૬

૧. તિવિટ્ટ (ત્રિપૃષ્ઠ) વર્તમાન ઓસપ્પિણીના પ્રથમ વાસુદેવ(૧) અને બલદેવ(૨) અચલ(૬)ના ભાઈ. તે પોયણપુરના રાજા રિવુપડિસત્તુ [પયાવઇ(૧)] અને તેની રાણી મિયાવઈનો પુત્ર હતો, આ મિયાવઈ રિવુપડિસત્તુની પોતાની જ પુત્રી હતી અર્થાત્ તેણે પોતાની જ પુત્રીને પોતાની રાણી બનાવી હતી. ' તિવિટ્ટની ઊંચાઈ એસી ધનુષ હતી.' તેણે તે જ ઓસપ્પિણીના પ્રથમ પડિસત્તુ આસગ્ગીવને યુદ્ધમાં હરાવ્યા હતા.' આ તિવિટ્ટ તે અગિયારમા તિત્થયર સિજ્જંસ(૧)નો સમકાલીન, તિત્થયર મહાવીરનો પૂર્વભવ હતો.' તિવિટ્ટ તેના પૂર્વભવમાં વિસ્સભૂઇ હતો,' મહુરા(૧)માં વિસ્સભૂઇએ જે નિદાન કર્યું તેનું કારણ એક ગાય હતી.' તિવિટ્ટ ચોરાસી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મરીને સાતમી નરકે ગયો.'

 ૧. સમ. ૧૫૮, આવભા. ૪૦, સ્થા. ૬૭૨, આવચૂ. ૧. પૃ.૨૩૨-૩૫, તીર્થો. ૫૬૬-થી, ૬૦૨,૬૦૩, આવનિ.૪૦૮-૧૧, ૪૪૮, વિશેષા. ૧૭૮૮,૧૮૧૪, કલ્પધ. પૃ.૩૬થી.
 ૩. સમ. ૧૫૮, આવચૂ. ૧. પૃ.૨૩૨-૩૪. ૪. તીર્થો.૪૭૪.

 ૨. સમ. ૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૫.
 ૪. તીર્થો. ૧૭૮૮, ૧૮૧૪, ૬. સમ. ૧૫૮, સમઅ. પૃ.૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૯.

 ૨. સમ. ૮૦, આવનિ.૪૦૩.
 ૭. સમ. ૮૪, ૧૫૮, તીર્થો. ૬૧૫.

```
ર. તિવિક ભરહ(૨) ક્ષેત્રના નવમા ભાવી વાસુદેવ(૧). ધ
```

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો ૧૧૪૩.

તિવિટ્ઠ (ત્રિપૃષ્ઠ) આ અને તિવિટ્ઠ એક છે. '

૧. સમ.૧૫૯, સૂત્રચૂ.પૃ.૩૪૧, વિશેષા.૧૭૮૮, આવહ.પૃ.૨૨૬, તીર્થો.૪૭૪.

તિસલા (ત્રિશલા) વેસાલીના રાજા ચેડગની બેન,' ખત્તિયકુંડગ્ગામના રાજા સિદ્ધત્થ(૧)ની પત્ની અને મહાવીરની માતા.³ તે વાસિક ગોત્રની હતી.૪ તે વિદેહદિણ્શા અને પિયકારિણી નામે પણ જાણીતી હતી.પ

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૨૪૫.	કલ્પ.૨૧, સમ.૧૫૭.
૨.કલ્પ.૨૧, વિશેષા.૧૮૪૯.	૪. આવચૂ.૧.પૃ.૨૬૭, કલ્પ.૨૧.
૩. આચા.૨.૧૭૬, તીર્થો. ૪૮૭.	૫. આચા.૨.૧૭૭, કલ્પ.૧૦૯.

તિસિલા (ત્રિશલા) આ અને તિસલા એક છે.

૧. તીર્થો.૪૮૭.

તીસઅ(તિષ્યક) **મહાવીર**નો શિષ્ય. મૃત્યુ પછી તે પ્રથમ સ્વર્ગભૂમિમાં સામાનિક દેવ તરીકે જન્મ્યો.'

૧. ભગ.૧૩૦.

તીસગુત્ત (તિષ્યગુપ્ત) આચાર્ય વસુ(૩)નો શિષ્ય. ' તે બીજો બ્રિપ્ટલ હતો, તેલે

મહાવીરની કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિ પછી સોળ વર્ષ પછી રાયગિહમાં^ર જીવપએસિયનો સિદ્ધાન્ત પ્રવર્તાવ્યો.³ આ સિદ્ધાન્ત મુજબ જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાંથી કેવળ છેલ્લો પ્રદેશ જ ચેતના ધરાવે છે.^૪ મિત્તસિરીએ તેમની આ ગેરસમજ આમલકપ્પા નગરમાં દૂર કરી.^૫

૧.આવભા.૧૨૮, નિશીભા.૫૫૯૮,	૨૮૩૪-૩૫, સ્થા.૫૮૭, ઉત્તરાક.પૃ.
આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૨૦,આવહ.૫ૃ.	108.
૩૧૪.	૪. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૧૫૮થી.
ર તે ઉસભપર(૧) નામે પણ જાણીતં હતં	1 SHIGOHI 957

તીસભદ્દ (તિષ્યભદ્ર) સંભૂઇવિજય(૪)ના બાર શિષ્યોમાંનો એક. '

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

તીસમહાસુમિણ (ત્રિંશદ્મહાસ્વપ્ન) દોગિદ્ધિદસાનું છઠ્ઠં અધ્યયન.'

૧. સ્થા. ૭૫૫.

તીસમોહણિજ્જટાણ (ત્રિંશદ્મોહનીયસ્થાન) આયારદસાનું નવમું અધ્યયન.

૧. સ્થા.૭૫૫.

૧. તુંગિય (તુજ્ઞિક) સેજ્જંભવ આચાર્યના શિષ્ય જસભદ(૨)નો વંશ. ' તે તુંગિયાયણ તરીકે પણ જાણીતો છે.'

૧. નન્દિ.ગાથા.૨૪, નન્દિમ.પૃ.૪૯. ૨. કલ્પવિ.પૃ.૨૫૦.

૨. તુંગિય વચ્છ(૧) પ્રદેશમાં આવેલો સંનિવેશ. તે મહાવીરના દસમા ગણધર મેયજ્જ(૧)નું જન્મસ્થાન હતું.'

૧. આવનિ.૬૪૬, વિશેષા.૨૫૦૭.

તુંગિયા (તુજ્ઞિકા) **રાયગિહ** પાસે આવેલું નગર.(મહાવીરના) ઉપાસકો સારી સંખ્યામાં અહીં વસતા હતા.' **તિત્થયર પાસ**(૧)ની પરંપરાના પાંચસો સાધુઓના સમૂહે તેની મુલાકાત લીધી હતી.' તેની એકતા બિહારશરીફ પાસે આવેલા વર્તમાન ગામ તુંગી સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.³

૧. ભગ.૧૦૭ઁ. ૨. ભગ.૧૦૮. ૩. શ્રભમ.પૃ.૩૭૧. **તુંગિયાયણ** (તુજ્ઞિકાયન) આ અને **તુંગિય**(૧) એક છે.^૧ ૧. કલ્પવિ.પૃ.૨૫૦.

તુંડિય (તુષ્ડિક) દરિયો ખેડી વેપાર કરનારો આ નામનો બહાદુર વેપારી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૪૩, વિશેષા.૩૬૧૪, આવનિ.૯૩૦.

તુંબ (તુમ્બ) **ણાયાધમ્મકહા**ના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું છઠ્ઠં અધ્યયન.*

૧. જ્ઞાતા.૫, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૦, સમ.૧૯.

તુંબરુ (તુમ્બરુ) એક જ**ક્**ખ.¹

૧. આવ.પૃ.૧૯.

તુંબવણ (તુમ્બવન) જે સંનિવેશના આચાર્ય વઇર(૨) હતા તે સંનિવેશ.^૧ ધણગિરિ(૨) શેઠ પણ આ સંનિવેશના હતા.^૧ તેની એકતા મધ્ય પ્રદેશના ગુના (Guna)જિલ્લામાં આવેલા વર્તમાન તુમેઇન (Tumain) સાથે સ્થાપી શકાય.³

- ૧. આવનિ.૭૬૫, વિશેષા.૨૭૭૬, ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૩૩.
- ૨. આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૦. ૩. સ્ટજિઓ.પૃ.૩૨, ૨૧૪.

તુંબા (તુમ્બા) દેવોના ઇન્દ્રો, ઇન્દ્રોની મુખ્ય પત્નીઓ અને ઇન્દ્રોના <mark>લોગપાલો</mark>ની ત્રણ સભાઓમાંની એક.^૧

૧. સ્થા.૧૫૪.

તુંબુરુ(તુમ્બુરુ) સક્ક(૩) ઇન્દ્રના સાત સેનાપતિઓમાંનો એક. તે ગાયકોની (ગંધર્વોની)ટુકડીનો નાયક છે.^૧

૧. સ્થા.૫૮૨.

તુચ્છ પખવાડિયાનો ચોથો, નવમો અને ચૌદમો દિવસ. '

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૯.

તુડિયા (ત્રુટિતા) દેવોના ઇન્દ્રો, ઇન્દ્રોની મુખ્ય પત્નીઓ વગેરેની ત્રણ સભાઓમાંની એક.[\]

૧. સ્થા.૧૫૪.

તુણ્લાગ (તુન્નવાય) દરજીઓનું ધંધાદારી આર્ય મંડળ. ધ

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

તુરગમુહ (તુરજ્રમુખ) એક અજ્ઞારિય (અનાર્ધ) દેશ અને તેના લોકો. ' વામનપુરાણમાં તુરગનો મધ્યદેશમાં આવેલા એક જનપદ તરીકે ઉલ્લેખ છે. '

૧. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

૨. જીઓ 'The Geography of the Puranas' by S. M. Ali, પૃ.૧૬૯.

તુરમિણી આ અને **તુરુમિણી** એક છે. '

૧. બૃક્ષે.૧૩૯૭.

તુરિયગઇ (ત્વરિતગતિ) <mark>અમિયગઇના લોગપાલનું</mark> તેમ જ <mark>અમિયવાહણના</mark> લોગપાલનું નામ.'

૧. ભગ. ૧૬૯, સ્થા.૨૫૬.

તુરુમિશ્રી જ્યાં રાજા જિયસત્તુ(૩) રાજ કરતા હતા તે નગર. તેનો પુત્ર દત્ત(૭) આ નગરના રાજા તરીકે આ નગરમાં આચાર્ય કાલગ(૫)ને મળ્યો હતો.' શ્રમણી સુકુમાલિયા(૨) તેમજ તેના ભાઈઓ શ્રમણ સસઅ(૨) અને ભસઅ આ નગરમાં આવ્યાં હતાં.^૨

૧. આવનિ. ૮૭૨, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૫.

૨. નિશીભા.૨૩૫૪, બૃભા.૫૨૫૫.

તુરુવિણી જુઓ <mark>તુરુમિણી</mark>.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૫.

તુલસી વિયાહપણ્ણત્તિના એકવીસમા શતકનો આઠમો ઉદેશક.

૧. ભગ. ૬૮૮.

તુસિઅ અથવા **તુસિય** (તુષિત) <mark>લોગંતિય</mark> દેવોના નવ ભેદોમાંનો એક.'

૧. આવનિ.૨૧૪, વિશેષા.૧૮૮૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૧, સમ.૭૭, સ્થા. ૬૮૪.

તેઅગણિસગ્ગ (તેજસ્કનિસર્ગ) એક **અંગબાહિર કાલિય** આગમગ્રન્થ.^૧ તે હાલ વિદ્યમાન નથી, નષ્ટ થઈ ગયો છે.

૧. પાક્ષિ. પૃ. ૪૪-૪૫.

તેઆ (તેજા) પખવાડિયાની તેરમી રાત્રિ.'

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

તેઉ (તેજસ્**) અગ્ગિસિહના** તાબામાં રહેલો **લોગપાલ** અને **અગ્ગિમાણવના** તાબામાં રહેલો લોગપાલ.¹

૧. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૨૫૬.

તેઉકંત (તેજસ્કાન્ત) અગ્ગિસિહના લોગપાલનું નામ તેમજ અગ્ગિમાણવના લોગપાલનું નામ.'

૧. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૨૫૬.

તેઉપ્પભ (તેજસ્પ્રભ) અગ્ગિસિહના લોગપાલનું નામ તેમજ અગ્ગિમાણવના લોગપાલનું નામ.'

૧. ભગ.૧૬૯, સ્થા.૨૫૬.

તેઉસિહ (તેજઃશિખ) અગ્<mark>ગિસિહના લોગપાલનું</mark> નામ તેમજ અગ્<mark>ગિમાણવ</mark>ના લોગપાલનું નામ.'

૧. ભગ. ૧૬૯, સ્થા.૨૫૬.

તેઉસીહ જુઓ તેઉસિહ.'

૧. ભગ.૧૬૯.

આગમગત પ્રાકૃત વિશેષનામોનો કોશ 326 **તેંદ્રગ** અથવા તેંદ્રય (તેન્દક) જઓ તિંદગ.^૬ ૧. આવચૂ.૧.૫.૪૧૬, ઉત્તરાચૂ.૫.૨૦૨. **તેત**લિ જુઓ તેયલિ.^૧ ૧. સ્થા.૭૫૫, વિપા.૩૨, આવચૂ.૧.૫.૪૯૯. ૧. તેતલિપુત્ત (તેતલિપુત્ર) અરિક્રષ્ટ્રોમિના તીર્થમાં થયેલા એક અજૈન ઋષિ, તેમને **પત્તેયબુદ્ધ** તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. ^૧ ૧. ઋષિ.૮, ઋષિ(સંગ્રહણી). ર. તેતલિપુત્ત (તેતલિપુત્ર) જુઓ તેયલિપુત્ત.' ૧. આવચુ.૧.૫.૪૯૯. તેતલિપુર જુઓ તેયલિપુર . ' ૧. ઋષિ.૧૦, આવચૂ.૧.૫.૫૦૦. <mark>તેતલિસત</mark> જુઓ તેતલિપુત્ત.^૧ ૧. ઋષિ(સંગ્રહશી), આવહ.પૂ.૩૭૩. તેત્તલિ આ અને તેયલિ એક છે. ' ૧. સમ.૧૯ **તેત્તિલ** (તૈતિલ) જુઓ **થીવિલોઅણ.** ' ૧. સુત્રનિ.૧૧. **તેત્તીસઆસાયણા** (ત્રયસ્ત્રિંશદાશાતના) **આયારદસા**નું ત્રીજું અધ્યયન.^૧ ૧. સ્થા. ૭૫૫. **તેયગ્ગિણિસગ્ગ** (તેજોગ્નિનિસર્ગ) આ અને તેઅગણિસગ્ગ એક છે. ' ૧. નન્દિમ.પૂ.૨૫૪. **તેયણિસગ્ગ** (તેજોનિસર્ગ) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના પંદરમા શતકનું બીજું નામ. ' ૧. ભગ. ૫૬૦. **૧. તેયલિ** (તેતલિનૂ) **ણાયાધમ્મકહાના** પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું ચૌદમું અધ્યયન. ¹ ૧. જ્ઞાતા.પ, જ્ઞાતાઅ.પૂ.૧૦, સમ.૧૯. **૨. તેયલિ અઘુત્તરોવવાઇયદસા**ના દસ અધ્યયનોમાંનું આઠમું અધ્યયન.' હાલ તે અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયું છે.

૧. સ્થા. ૭૫૫.

૩. તેયલિ તેયલિપુરનો મન્ત્રી, ભદ્દા(૧૯)નો પતિ અને તેયલિપુત્તનો પિતા.^૧ ૧. જ્ઞાતા.૧૦૩. <mark>૪. તેયલિ ધરણ</mark>(૧)ના ગાયકોના દળનો નાયક યા સેનાપતિ.^૧ ૧. સ્થા.૫૮૨.

તેયલિપુત્ત (તેતલિપુત્ર) તેયલિપુરના રાજા કણગરહ(૧)નો મન્ત્રી. તે તે જ નગરના સોનીની પુત્રી પોટ્ટિલાને પરણ્યો હતો. રાજા કણગરહ(૧)ના પુત્ર કણગજૂઝયને તેણે છુપી રીતે ઉછેર્યો હતો કારણ કે પોતાની સત્તા ચાલી જશે એવા ભયથી રાજા પોતાના પુત્રોને જન્મતાંવેંત જ કાપી મારી નાખતો હતો. તેયલિપુત્તે પોટ્ટિલ(૩) દેવની સલાહથી સંસારનો ત્યાગ કર્યો. વખત જતાં તેમને કેવલજ્ઞાન થયું અને છેવટે તે મોક્ષ પામ્યા. ' (પોટ્ટિલ(૩) દેવ તે તેયલિપુત્તની પત્ની પોટ્ટિલાનો જ પુનર્ભવ હતો.) તેયલિપુત્તને પત્તેયબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે. તે અરિટ્ટણેમિના તીર્થમાં થયા હોવાનું મનાય છે. '

 જ્ઞાતા.૯૬-૧૦૪, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૯થી, વિપા.૩૨, વિશેષા.૩૩૩૨, ૩૩૪૯, સૂત્રચૂ.પૃ.૨૮.

૨. ઋષિ.૧૦, ઋષિ (સંગ્રહણી).

તેયલિપુર (તેતલિપુર) રાજા **કણગરહ**(૧) અને તેની રાણી <mark>૫ઉમાવઈ</mark>(૨)નું નગર. તે નગરની બહાર **૫મયવણ** નામનું ઉદ્યાન હતું. ^૧ શ્રમણી સુવ્વયા અહીં આવ્યા હતા. ^૨

૧. જ્ઞાતા.૯૬, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૯. ૨. જ્ઞાતા.૯૯.

તેયલિસુત (તેતલિસુત) આ અને **તેયલિપુત્ત** એક છે. '

૧. વિશેષા.૩૩૩૨.

તેયવીરિય (તેજોવીર્ય) **ચક્કવટ્ટિ ભરત**(૧) પછી મોક્ષે જનારા આઠ મહાપુરુષોમાંના એક.^૬ તે **બલવીરિય નામે** પણ જાણીતા છે.^ર

૧. સ્થા.૬૧૬. ૨. આવનિ.૩૯૩, વિશેષા.૧૭૫૦, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૧૪.

તેયનિસગ્ગ (તેજોનિસર્ગ) **વિયાહપણ્ણત્તિ**નું પંદરમું શતક.^હ

૧. ભગ. ૫૬૦.

તેયાલગપટ્ટણ (તેજોલકપત્તન) તે નગર જ્યાંથી વહાણ દ્વારા કોઈ બા<mark>રવઈ</mark> જઈ શકે.' તે કદાચ તેયાલગના બદલે વેયાલગ હશે. તેની એકતા વેરાવળ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.'

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૬૯. ૨. એજન.ટિપ્પજ્ઞ ૨.

૧. તેરાસિય (ત્રૈરાશિક) આચાર્ય રોહગુત્ત(૧)નો સિદ્ધાન્ત. રોહગુત્તે જીવ, અજીવ અને નોજીવ (અર્થાત્ આંશિકપણે જીવ યા ચેતન) ત્રણ પદાર્થો છે એવો ખોટો સિદ્ધાન્ત પ્રવર્તાવ્યો હતો.^૧ મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૫૪૪ વર્ષે આ ખોટો (નિક્ષવ) સિદ્ધાન્ત સ્થાપવામાં આવ્યો હતો.^૨

૨. તેરાસિય આજીવિય ગોસાલનો સિદ્ધાન્ત. આ સિદ્ધાન્ત પ્રમાશે જીવની ત્રશ અવસ્થાઓ છે – બદ્ધ, મુક્ત અને (મુક્ત પછી) પુનર્બદ્ધ.¹

 નન્દિચૂ. પૃ.૭૩, નન્દિહ. પૃ.૮૭, નન્દિમ. પૃ.૨૩૯, સમઅ. પૃ.૪૨,૧૩૦, સૂત્રશી. પૃ.૩૯૩.

તેલ (તૈલ) મંડવ ગોત્રની સાત શાખાઓમાંની એક.^૧

૧. સ્થા.૫૫૧.

<mark>તોયધારા</mark> ઊર્ષ્વલોકમાં વસતી એક મુખ્ય <mark>દિસાકુમારી</mark> દેવી.**' જંબુદીવ-પણ્ણત્તિ** અનુસારતે અધોલોકની છે.^ર

```
૧. સ્થા. ૬૪૩, તીર્થો. ૧૪૭. ૨. જમ્બૂ.૧૧૨.
```

૧. તોસલિ જે સંનિવેશ યા ગામ મહાવીર બે વાર ગયા હતા તે સંનિવેશ યા ગામ. આ ગામની બહાર અસુગુજ્જાણ ઉદ્યાન હતું. ત્યાં સંગમ(૨) દેવે મહાવીરને ત્રાસ આપ્યો હતો. તેમને ભૂઇલે બચાવ્યા હતા. બીજી વાર જ્યારે મહાવીર આ ગામમાં આવ્યા ત્યારે તેમને તોસલિઅ (૨) ક્ષત્રિયે સાત વાર સાંકળથી બાંધ્યા હતા. ' એવું કહેવાય છે કે તોસલિણગરમાં ઇસિતલાગ હતું. તેને ઇસિવાલ(૧)એ બંધાવ્યું હતું. ' આવસ્સય-ચુષ્ટ્રિમાં આ સંનિવેશ કલિંગ દેશમાં હોવાનો ઉલ્લેખ છે. ' સ્થાનિક રાજાએ રાજા કાકવશ્ર્યને અહીં ગિરફતાર કર્યો હતો. પછી કાકવશ્ર્ય રાજાના પુત્રે તે સ્થાનિક રાજાએ રાજા કાકવશ્ર્યને અહીં ગિરફતાર કર્યો હતો. પછી કાકવશ્ર્ય રાજાના પુત્રે તે સ્થાનિક રાજા કાર્યા છે તે પ્રદેશ પડાવી લીધો અને પોતાના પિતાને છોડાવ્યા.' તોસલિની એકતા ઓરિસ્સામાં ભુવનેશ્વર નજીક આવેલા ધૌલિ સાથે સ્થાપી શકાય. અશોકના સમયમાં કલિંગ પ્રાન્તના ઉત્તરપૂર્વ ભાગનું વહીવટી મથક તોસલિ હતું.'

```
    ૧. આવનિ. ૫૦૦-૫૦૨, વિશેષા.
    ૧૯૬૫-૬૬, આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૧૨-૧૩.
    ૪. એજન. પૃ. ૫૪૦-૪૧.
    ૨. બૃભા. ૪૨૧૯-૨૩, બૃક્ષે.
    ૫. સ્ટજિઓ. પૃ. ૧૩૫.
    ૧૧૪૫-૪૬.
```

ર. તોસલિ જલથી સમૃદ્ધ એક દેશ. અહીં પાક નદીઓના જલથી થાય છે.^૬ તે તાડનાં વૃક્ષો માટે પ્રસિદ્ધ હતો.^ર તેના લોકો ફળ, શાક અને ફૂલના શોખીન હતા.³ તે દેશમાં સ્વયંવરની વિધિ માટે જરૂરી અગ્નિ પેટાવવાના ખાડાથી યુક્ત એક સાર્વજનિક મોટો સભાખંડ (વગ્ઘરણા) દરેક ગામમાં હતો. સભાખંડમાં ભેગા થયેલા ઉમેદવારોમાંથી કન્યા પોતાનો વર પસંદ કરતી.^૪ તોસલિ અથવા તોસલ દેશની એકતા પહેલાં દક્ષિણ

આવનિ.૭૮૧, આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૫, વિશેષા.૨૯૫૧થી, નન્દિ.૪૨, ઔ૫.૪૧, કલ્પ (થેરાવલી). ૭, ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૫૩, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૬૮થી, કલ્પવિ.પૃ.૨૫૭.

કોસલ અર્થાત્ ગોન્દવન (Gondwana)^પ સાથે સ્થાપવામાં આવી હતી પણ પછી શિલાલેખોના તાજા પુરાવાએ)ના આધારે પૂર્વમધ્યકાલના ગાળાના તોસલિ જનપદની એકતા તે દેશની રાજધાની રહેલા તોસલિ (અર્થાત્ ધૌલિ) નગરની આસપાસના પ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે અને તે સમયે કલિંગ દેશ તોસલિ દેશથી અલગ હતો.*

૧.બૃભા.૧૦૬૦-૬૧, બૃક્ષે.૩૩૧, નિશીભા.૪૯૨૨-૨૫, નિશીચૂ.૩. પૃ.૫૩૮, નિશી.૨.પૃ.૩૯૯.

૨.બૃક્ષે.૯૫૯.

૪. નિશીભા.પ૩૯૧, નિશીચૂ.૪.પૃ.૬૨. ૫. જિઓડિ.પૃ.૨૦૫, ટ્રાઈ.પૃ.૨૮૫-૮૬.

૬. સ્ટજિઓ.પૃ.૩૪, ૧૩૪, ૧૪૨.

૩. બુક્ષે.૩૮૪, ટિપ્પણ.૧.

૩. તોસલિ તોસલિ(૨) દેશના જંગલમાં પાડાઓ યા ભેંસોથી મરાયેલા આચાર્ય.^૧ ૧. આચાચૂ.પ.૨૪૭, આચાનિ.૨૬૭.

૧. તોસલિઅ (તોસલિક) વેપારી પાસેથી ખરીદેલી રત્નોની જિનપ્રતિમાઓને ખૂબ જ કાળજીથી રક્ષનાર રાજા.' રાજાનું નામ જે સ્થાનનો તે હશે તે સ્થાનના નામ ઉપર<mark>થી</mark> નિષ્પન્ન થયું લાગે છે.

૧. વ્યવભા. ૬.૧૧૪.

૨. તોસલિઅ મહાવીરને ચો૨ હોવાની શંકાથી સાત વા૨ બંધનથી બાંધના૨ો **તોસલિ**(૧)નો ક્ષત્રિય રાજા. જેટલી વા૨ મહાવી૨ને બંધનથી બાંધવામાં આવ્યા તે બધી વખત બંધન તૂટી જતું હતું તેથી રાજાએ છેવટે તેમને છોડી મૂક્યા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૨.

તોસલિણગર (તોસલિનગર) આ અને તોસલિ(૧) છે.

૧. બૃભા. ૪૨૨૯.

તોસલિપુત્ત (તોસલિપુત્ત) બારમા અંગ(૩) ગ્રન્થ દિટ્ટિવાયનું જ્ઞાન ધરાવનાર આચાર્ય. જયારે તે દાસપુર નગરના ઉચ્છુઘર ઉદ્યાનમાં વાસ કરતા હતા ત્યારે આર્ય રક્ષ્ખિય(૧) તેમની પાસે દિટ્ટિવાય ગ્રન્થ ભણવા ગયા હતા.' ત્યાં તે તેમના શિષ્ય બન્યા.' એવું કહેવાય છે કે તોસલિપુત્ત રક્ષ્ખિયના મામા હતા.³

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૨. ઉત્તરાનિ અને ઉત્તરાશા.પૃ.૯૬. ૨.આવનિ.૭૭૬, વિશેષા.૨૭૬૭, ૩. કલ્પધ.પૃ.૧૭૨.

<mark>થણિય</mark> (સ્તનિત) **વિયાહપણ્ણત્તિ**ના સોળમા શતકનો ચૌદમો ઉદ્દેશક.^૬

૧. ભગ.૫૬૧.

થણિયકુમાર (સ્તનિતકુમાર) ભવણવઇ દેવોના દસ ભેદોમાંથી એક ભેદ.^૧ થણિયકુમાર દેવો સક્ક(૩)ના લોગપાલ વરુણ(૧)ના તાબામાં છે. રે તેમનાં રહેણાકો છોત્તેર લાખ છે. ³ ઘોસ(૧) અને મહાઘોસ(૪) તેમના ઇન્દ્રો છે. ⁸ તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બે પલ્યોપમ વર્ષોથી કંઈક કમ છે જ્યારે જઘન્ય આયુ દસ હજાર વર્ષોનું છે.^૫ આ દેવોના ઘંટનું નામ નંદિઘોસા છે.^૬

૧.ભગ.૧૫,૫૮૯,જમ્બૂ.૧૧૯, સ્થા.	૪. ભગ.૧૬૯.
૭૫૭.	૪. ભગ.૧૬૯. ૫. પ્રજ્ઞા.૯૫, ભગ.૧૫. ૬. જમ્બૂ.૧૧૯.
૨.ભગ. ૧૬૭.	૬. જમ્બૂ.૧૧૯.
૩.સમ. ૭૬.	

થણિયકુમારી (સ્તનિતકુમારી) ભવણવઇ દેવીઓનો એક ભેદ. આ દેવીઓ **થણિયકુમાર** દેવોની જોડછે.^૧

૧. ભગ. ૧૬૭.

થારુકિશ (થારુકિન) આ અને થારુગિણ એક છે.

થારુગિણ (થારુકિન) એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ જયાંથી કન્યાઓને દાસીઓ તરીકે લાવવામાં આવતી હતી. ' બીજી એક જગ્યાએ આ દેશનો **ધોરુગિણ** નામે ઉલ્લેખ છે. ^ર જુઓ **ચારુગણ.**

- ૧. નિશીચૂ.૨.પૃ.૪૭૦, જમ્બૂ.૪૩, નિશી.૯.૨૮, જમ્બૂશા.પૃ.૧૯૧, ઔ૫.૩૩, ભગ. ૩૮૦.
- ૨. જ્ઞાતા.૧૮,જ્ઞાતાઅ.પૃ.૪૧.

થાલઇ (સ્થાલકિન્) વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ' જે પોતાની બધી ચીજો (થાળી, પાત્રો) પોતાની પાસે જ રાખતો.^ર

૧. ભગ.૪૧૭, નિર.૩.૩. ૨. ભગઅ.પૃ.૫૧૯.

થાવચ્યા (સ્થાપત્યા) <mark>બારવઈન</mark>ી એક સાર્થવાહી. તેને **થાવચ્ચાપુત્ત ના**મનો એક પુત્ર હતો.¹

૧. જ્ઞાતા.૫૩.

થાવચ્ચાપુત્ત (સ્થાપત્યાપુત્ર) બારવઈની થાવચ્ચાનો પુત્ર. તે બત્રીસ કન્યાઓને પરશ્યો હતો. તે સંસારનો ત્યાગ કરી તિત્થયર અરિટ્ઠિણેમિનો શિષ્ય એક હજાર પુરુષો સાથે બન્યો. વાસુદેવ(૨) કર્ણ્હે તેમનાં કુટુંબોની જવાબદારી ઉપાડી લીધી. થાવચ્ચાપુત્ત બધા ચૌદ પુવ્વ ગ્રન્થો ભણ્યા. સેલગપુરના રાજા અને મંત્રીઓ તેમના ઉપદેશથી એટલા બધા પ્રભાવિત થઈ ગયા કે બધા તેમના ઉપાસકો બની ગયા.

૧. જમ્બૂ.૪૩.

પરિવ્રાજક <mark>સુઅ</mark> પોતાના એક હજાર શિષ્યો સાથે તેમના શિષ્ય બની ગયા. છેવટે થાવચ્ચાપુત્તને **પુંડરીય**(૬) પર્વત ઉપર કેવળજ્ઞાન થયું અને ત્યાં જ નિર્વાણ પામ્યા.'

૧*.* જ્ઞાતા. ૫૩-૫**૫**.

થાવચ્ચાસુય (સ્થાપત્યાસુત) આ અને **થાવચ્ચાપુત્ત** એક છે.'

૧. વ્યવભા.૪.૨૧૯.

૧. થાવર (સ્થાવર) <mark>વિયાહપણ્ણત</mark>્તિના સાતમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક.^હ

૧. ભગ.૨૬૦.

ર. થાવર રાયગિહનો બ્રાહ્મણ. તે મહાવીરનો પૂર્વભવ હતો.¹

૧. આવનિ.૪૪૪, આવચૂ.૧.૫ૃ.૨૩૦, કલ્પધ.૫ૃ.૩૮.

 ૧. થિમિય (સ્તિમિત) અંતગડદસાના પહેલા વર્ગનું પાંચમું અધ્યયન.' ૧. અન્ત.૧.

૨. થિમિય બારવઈના અંધગવણ્ડિ અને તેની પત્ની **ધારિશી**(૫)નો પુત્ર. તે આઠ રાજકુમારીઓને પરશ્યો હતો. તે સંસારનો ત્યાગ કરી **અરિટ્ટિશેમિ તિત્થયર**નો શિષ્ય બન્યો અને બાર વર્ષની શ્રમણજીવનની સાધના પછી **સેતુંજ** પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો.'

૧. અન્ત.૨, અન્તઅ.પૃ.૨.

થિરગુત્ત (સ્થિરગુપ્ત) વચ્છ(૪) ગોત્રના એક આચાર્ય.^૧

૧. કલ્પ.(થેરાવલી).૭.

<mark>થીપરિણ્ણા</mark> (સ્ત્રીપરિજ્ઞા) **સૂયગડનું** ચોથુ અધ્યયન.' આ અને **ઇત્થિપરિણ્ણા** એક છે.'

૧. સમ.૨૩. ૨. સમ.૧૬.

<mark>થીલોયણ</mark> અથવા <mark>થીવિલોઅણ</mark> (સ્ત્રીવિલોચન) અગિયાર કરણમાંનું એક કરણ.¹ તેનું બીજું નામ તેત્તિલ છે.[ુ]

૧. ગણિ.૪૧, જમ્બૂ.૧૫૩, ૨. સૂત્રનિ.૧૧.

૧. થૂણા (સ્થૂણા) પશ્ચિમમાં આવેલો એક પ્રદેશ. તે આર્ય ક્ષેત્રની પશ્ચિમ સીમા બને છે. ^૧ શ્રમણશ્રમણીઓને તેની પેલે પાર જવાનો નિષેધ છે. ^ર તેની એકતા થાણેશ્વર સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.³

૧. બૃભા. ૩૨૬૨. ૨. બૃક્ષે એજન ઉપર. ૩. લાઇ.પૃ.૩૪૩, એજિઇ. પૃ.૩૨૮થી. **૨. થૂણા** એક સંનિવેશ જયાં **મહાવીર** પોતાના એક પૂર્વભવમાં બ્રાહ્મણ **પૂસમિત્ત**(૩) તરીકે જન્મ્યા હતા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૨૯, આવનિ.૪૪૨, વિશેષા.૧૮૦૮, કલ્પવિ.પૃ.૪૩.

૩. થૂણા આ અને **થૂણાગ** એક છે.^૧ ૧. આવનિ. ૪૭૩.

યૂણાગ (સ્થુણાક) **મહાવીરે** જેની મુલાકાત લીધી હતી તે સંનિવેશ.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૨, આવમ.પૃ.૨૭૫, આવહ.પૃ.૧૯૯, આવનિ.૪૭૩.

થૂભકરંડ (સ્તૂપકરણ્ડ) ઉસભપુર(૨)ની પાસે આવેલું ઉદ્યાન. તેમાં જક્રખ ધણ્ણ(૪)નું

ચૈત્ય હતું. આ ઉદ્યાનમાં **મહાવીરે** રાજકુમાર ભ**દર્ણદી**(૨)ને દીક્ષા આપી હતી.૧

૧. વિપા.૩૪.

થૂલભદ (સ્થૂલભદ્ર) **મહાપઉમ**(૮) રાજાના મંત્રી સગડાલના બે પુત્રોમાંનો એક.^૧ તે સંસારનો ત્યાગ કરી **સંભૂતવિજય**(૪)નો શિષ્ય બન્યો.^ર સંસારનો ત્યાગ કર્યા પહેલાં બાર વર્ષ તે **પાડલિપુત્તની** પ્રસિદ્ધ ગણિકા **કોશા** સાથે કોઈ દોષ વિના રહ્યા હતા અને શ્રમણ બન્યા પછી ચોમાસાના ચાર મહિના પણ કોઈ પણ જાતના દોષ યા સ્ખલન વિના તેની સાથે રહ્યા હતા.³ એક વાર બાર વર્ષના લાંબા દુકાળ પછી ભુલાઈ ગયેલા આગમોને પુનઃ યાદ કરી સ્થાપવા/વ્યવસ્થિત કરવા શ્રમણોની એક સભા **પાડલિપુત્તમાં મ**ળી. અગિયાર અંગો(૩)ને યાદ કરી વ્યવસ્થિત કરાયા. પરંતુ ત્યાં બારમા અંગ દિટ્ટિવાયનું જ્ઞાન ધરાવનાર કોઈ હતું નહિ. તેથી નેપાલમાં રહેલા ભદ્દબાહુ(૧) પાસેથી તેનું જ્ઞાન મેળવવા માટે થૂલભદ્દ પાંચ સો બુદ્ધિમાન શ્રમણો સાથે નેપાલ ગયા. બીજું કોઈ નહિ પણ તે ચૌદ **પુવ્વ** (દિટ્ટિવાયનો મહત્ત્વનો ભાગ) શીખ્યા- દસ પુવ્વ અર્થ સાથે અને ચાર અર્થ વિના. પરંતુ કોઈ કારણસર તેમને છેલ્લા ચાર પુવ્વ કોઈને પણ ભણાવવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો.[×] તે મહાવીરનિર્વાણ પછી ૨૧૫મા વર્ષે મૃત્યુ પામ્યા.^૧ તે તેમની પાછળ તેમના બે મુખ્ય શિષ્યોને મૂકતા ગયા – **મહાગિરિ** અને **સુહત્યિ**.^૯ જુઓ દિટ્ટિવાય.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૩થી, ઉત્તરાશા.	૪. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૭, તીર્થો. ૭૦૧.
પૃ.૧૦૫થી, તીર્થો. ૭૪૨થી.	૫. કલ્પલ પૃ.૧૬૧.
૨.નન્દિ.ગાથા ૨૪, કલ્પ.(થેરાવલી).૬.	૬. નિશીચૂ.૨.પૃ.૩૬૧, આવચૂ.૨.
૩. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૪,૨.પૃ.૧૮૬,	પૃ.૧૫૫.
ઉત્તરાચૂ.પૃ.૬૬, બૃભા.૨૧૬૪-૬૫.	_
પમ્હ (સ્થવિગ્યુદ્ધ) દીહદ્દમાનં નવમં સ	।ध्ययन [्]

થેરપમ્હ (સ્થવિરપદ્મ) દીહદસાનું નવમું અધ્યયન.

૧. સ્થા. ૭૫૫.

થૂલિભદ્દ (સ્થૂલિભદ્ર) આ અને <mark>થૂલભદ</mark> એક છે.^૧

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૮૬, આવ.પૃ.૨૭.

થેરસંભૂતવિજય (સ્થવિરસમ્ભૂતવિજય) દીહદસાનું આઠમું અધ્યયન.**'**

૧. સ્થા. ૭૫૫.

<u>5</u>

દંડ મહુરા(૧)ના જઉણાવંક ઉદ્યાનમાં રાજા જઉણ દ્વારા હણાયેલો તાપસ. ^૫

- ૧. આવનિ.૧૨૭૭, મ૨.૪૬૫, સંસ્તા.૬૧, આવહ.પૃ.૬૬૭, આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૫, ભગઅ. પૃ. ૪૯૧.
- **દંડઅ** અથવા દંડગ (દશ્ડક) આ અને ડંડગિ એક છે.*

૧.વ્યવભા. ૧૯.૫૮૯, આવનિ. ૧૩૯૬.

- <mark>દંડઇ</mark> (દશ્ડકિન્) જુઓ <mark>ડંડગ</mark>િ.'
 - ૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૧૪.
- **દંડકિ** (દષ્ડકિન્) જુઓ ડંડગિ.^૧
 - ૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૫.
- દંડગારણ્ણ (દહડકારણ્ય) જુઓ ડંડગારણ્ણ."
 - ૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૬.

દંડગિ (દશ્ડકિન્) આ અને **કુંભકારકડ**નો રાજા ડંડગિ એક છે. '

૧.ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૩, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૫.

દંડવીરિઅ (દશ્ડવીર્ય) ભરહ(૧) પછી મોક્ષ પામનાર આઠ મહાપુરુષોમાંનો એક. તે ભરહ(૧) ચક્કવટ્ટિ પછી આઠમા ક્રમે છે^૧ પણ ઠાણ અનુસાર તે સાતમા ક્રમે છે.^૨

૧.આવનિ.૩૬૩, વિશેષા.૧૭૫૦, આવચૂ.૧.પૃ.૨૧૪. ૨. સ્થા. ૬૧૬. દંડિ (દર્ણ્ડિન્) આ અને ડંડગિ એક છે.^૧

૧.ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૩.

દંતચક્ક (દન્તચક્ર) દંતપુર નગરનો રાજા.^૧ તે દંતવક્ક(૧) નામે પણ ઓળખાતો. ૧.આવનિ. ૧૨૭૫, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૫, ઉત્તરાશા.૫ૃ.૩૦૧, આવહ.૫ૃ.૬૬૬.

દંતપુર (દન્તપુર) જ્યાં રાજા દંતચક્ક^૧ અપર નામ દંતવક્ક(૧) રાજ કરતો હતો તે નગર.^ર તે રાજાની રાણી સચ્ચવઈને હાથીદાંતના મહેલમાં ક્રીડા કરવાનો દોહદ થયો હતો.³ ચંપાના રાજા દધિવાહણની રાણી પઉમાવઈ(૮)એ સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રામણ્ય આ નગરમાં સ્વીકાર્યું હતું. તે વખતે તે ગર્ભવતી હોવાથી પછીથી (શ્રમણી બન્યા પછી) તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે ચાંડાલ કુટુંબમાં ઉછર્યો અને તેનું નામ કરકંડુ રાખવામાં આવ્યું.^૪ શેઠ **ધણમિત્ત**(૨) પણ દંતપુર નગરના હતા.^૫

- ૧.બુભા.૨૦૪૩, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૫, આવનિ.૧૨૭૫, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૦૧. આવચૂ.૨.૫.૧૫૩. ૨.નિશીભા.૧૨૯૫.વ્યવભા.૩.૩૩૫. ૪. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૫, ઉત્તરાશા.૫ૃ.૩૦૧.
 - વ્યવમ.૩.૫ૃ.૧૭, આવચૂ.૨.૫ૃ. ૧૫૩, ઉત્તરાક.પુ.૧૮૦.
- ૩. નિશીભા.૬૫૭૫, નિશીચુ.૪.૫.૩૬૧,
- ૫. આવચૂ.૨.૫઼.૧૫૩, આવનિ.૧૨૭૫, નિશીચૂ.૪.પૃ.૩૬૧-૬૨.

૧. દંતવક્ક (દન્તવક્ર) દંતપુરનો રાજા. તે રાશી સચ્ચવઈનો પતિ હતો. ' જાઓ દંતચક્ક

૧.આવચૂ.૨.૫.૧૫૩, નિશીભા.૬૫૭૫, ઉત્તરાક.૫.૧૮૦.

૨. દંતવક્ક એક ક્ષત્રિય જેને સર્વશ્રેષ્ઠ ક્ષત્રિય ગણવામાં આવે છે. ^૧

૧. સૂત્ર.૧.૬.૨૨. ટીકાકાર શીલાંક તેને ચક્રવર્તિનુ (સર્વશ્રેષ્ઠ રાજા)નો સમાનાર્થી ગણે છે. જુઓ સુત્રશી.પુ.૧૫૦.

દંતાર (દન્તકાર) હાથીદાંતનું કામ કરનારાઓનું ઔદ્યોગિક આર્ય મંડળ. '

દંતિલિયા અથવા **દંતિલ્લિયા** (દન્તિલિકા) **ખંદ**(૧)ની દાસી. તેણે ખંદની સાથે સંભોગનો આનન્દ માણ્યો હતો. '

૧. આવનિ.૪૭૭, આવચૂ.૧.૫.૨૮૫, વિશેષા.૧૯૩૧, કલ્પધ.૫.૧૦૫, આવમ. પુ.૨૭૭.

દંતુકુખલિય (દન્તોલૂખલિક) વાનપ્રસ્થ તાપસોનો એક વર્ગ.' અભયદેવ તેમને ફળો ઉપર જીવતા તાપસો તરીકે સમજાવે છે. ^ર પરંતુ ખરેખર તો આ વર્ગના તાપસો તેમના દાંતનો ઊખળ તરીકે ઉપયોગ કરી મનુસ્મૃતિમાં જણાવ્યું છે તે મુજબ³ દળ્યા વિનાના અનાજના આખા દાશાને જ ખાનારા હોવા જોઈએ.

૧.ભગ. ૪૧૭, નિર.૩.૩. ઔપ.૩૮, ૨. ભગઅ.પ્ર.૫૧૯. ૩. મનુસ્મૃતિ.∉.૧૭. <mark>દકુખ</mark> (દક્ષ) ઉત્તરના ભ<mark>વણવઇ</mark> દેવોના ભૂ<mark>યાણંદ</mark>(૧) વગેરે ઇન્દ્રોના પાયદળનો સેનાપતિ.¹

૧. જમ્બૂ.૧૧૯, સ્થા.૪૦૪, ૫૮૨, આવચૂ.૧.૫.૧૪૬.

દક્ષિણકુલગ (દક્ષિણકૂલક) જુઓ દાહિણકૂલગ.'

૧.ભગઅ.પૃ.૫૧૯.

દકુખિણપહ (દક્ષિણપથ) જુઓ દકુખિણાપહ.

૧.આવમ.પુ.૨૫૦.

દકુખિણમથુરા અથવા **દકુખિણમહુરા** (દક્ષિણમુથરા) આ અને <mark>મહુરા</mark> (૨) એક છે.[•] ૧. આવહ.પુ.૩૫૬, ૬૮૮.

દક્ષિણવાચાલ (દક્ષિણવાચાલ) જુઓ <mark>દાહિણવાયાલ.</mark> '

૧.આવહ.પૃ.૧૯૫.

દક્ષિણાપહ (દક્ષિણાપથ) જુઓ <mark>દક્ષિણાવ</mark>હ.[•]

૧. આચાચૂ.પૃ.૨૬૦, નિશીચૂ.૨.પૃ.૪૧૫.

દક્ષિણાવહ (દક્ષિણાપથ) **પોયણપુરના રાજા પયાવઇ**(૧)ની પત્ની અને રાજકુમાર અયલ(૬)ની માતા રાણી ભદ્દા(૨)એ દક્ષિણાવહ ક્ષેત્રમાં **માહેસરિપુરી** નામનું નગર વસાવ્યું હતું, સ્થાપ્યું હતું. ' આ ક્ષેત્રમાં જયારે **વઇરસામિ** વિહાર કરતા હતા ત્યારે બાર વર્ષ લાંબો તીવ્ર દુકાળ પડ્યો હતો. ' તેના લોકોની લાક્ષણિકતા બુદ્ધિજડતા છે. ³ આ ક્ષેત્રના લુહારો અને દારૂ ગાળનારાઓ તરફ તિરસ્કારભર્યું વર્તન કરવામાં આવતું. [×] દક્ષિણાવહના લોકોનો પહેરવેશ ઉત્તરાવહના લોકોના પહેરવેશથી જુદો હતો. ^પ મામાની દીકરી સાથે લગ્નસંબંધ માન્ય હતો. ' ગામડાઓમાં **વાણમંતર** દેવોનાં મંદિરો હતા. [°] તે ક્ષેત્રનો તાંબાનો સિક્કો કકિણિ હતો. ' બે દક્ષિણાવહરૂપક બરાબર એક કાગ્ચીપુરીરૂપક હતો જે નેલક કહેવાતો અને બે નેલક બરાબર એક કુસુમનગર (પાટલિપુત્ર)રૂપક હતો. ' બીજાં કેટલાંક સ્થાનોએ પણ દક્ષિણાવહનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. '⁰ ઉજ્જેણીથી શરૂ થતા આખા દક્ષિણાવહને રાજા સંપઇએ જીતીને તેને જૈન સાધુઓના વિહાર માટે યોગ્ય બનાવ્યો હતો. '' દક્ષિણાવહની એકતા **વેયડ્ઢ**(૨) પર્વતની અર્થાત્ વિન્ધ્ય પર્વત યા નર્મદા નદીની દક્ષિણે આવેલા ભારતના દક્ષિણાર્ધ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. ''

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૨.	૯. બૃભા.૩૮૯૨, બૃક્ષે.૧૦૬૯,
૨.એજન.પૃ.૪૦૪.	નિશીભા.૯૫૯, નિશીચૂ.૨.૫ૃ.૯૫.
૩.વ્યવભા.૧૦.૧૯૩.	૧૦. નિશીભા.૫૦૨૮, નિશીચૂ.૩.પૃ.
૪.નિશીચૂ.૪.પૃ.૧૩૨.	૯૭૪, બૃક્ષે.૭૬૦, ૮૧૮, ૮૯૬.
૫.દશચૂ. પૃ.૧૭.	૧૧. બૃક્ષે.૯૧૫-૧૭, નિશીચૂ.૨.
૬.એજન, દશહ.પૃ.૨૨	પૃ.૩૬૧-૬૨.
૭. આચાચૂ.પૃ.૨૬૦.	૧૨. ઇડિબુ.પૃ.૭૭, સ્ટજિઓ.પૃ.૩૭.
૮.બૃક્ષે.૫૭૩.	

૧. દગ (દક) અક્ર્યાસી ગહેમાંનો એક ગહ.^૧

૧. સૂર્ય. ૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ. પૃ. ૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ. પૃ.૭૮-૭૯.

૨. દગ વિયાહપણ્ણત્તિના સત્તરમા શતકનો(૧) આઠમો તેમજ (૨) નવમો ઉદ્દેશક.' ૧.ભગ.૫૯૦.

દગપંચવણ્ણ (દકપગ્ચવર્શ) અ<mark>ક્રયાસી ગહમાંનો</mark> એક ગહ.^૧ ૧.સ્થા.૯૦, સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બુશા.પુ.૫૩૪-૩૫, સુર્યમ.૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ.પુ. ૭૮-૭૯.

દગપણવણ્ણ (દકપગ્ચવર્શ) જુઓ દગપંચવણ્ણ. '

૧.સ્થાઅ,પૃ.૭૯.

દગભાલ જુઓ દગભાલગદભ.¹

૧.ઋષિ.૨૨.

દગભાલગદ્દભ (દગભાલગર્દભ) **તિત્થયર પાસ**(૧)ના તીર્થમાં થયેલા અજૈન ઋષિ જેમને **પત્તેયબુદ્ધ** તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે.'

૧.ઋષિ.૨૨,ઋષિ(સંગ્રહશી).

દગવણ્ણ (દકવર્શ)આ અને દગપંચવણ્ણ એક છે.

૧.સૂર્ય.૧૦૭.

દગસીમ (દકસીમન્) દસ હજાર યોજન પહોળો પર્વત' જે મણોસિલય દેવનું વાસસ્થાન છે. રે તે જંબુદીવની ઉત્તરે બેતાલીસ હજાર યોજનના અંતરે લવણ સમુદ્રમાં આવેલો છે. તેનાથી ઉત્તર તરફ વધુ આગળ બાવન હજાર યોજનના અંતરે મહાપાયલકલસ, જેને ઈસર પણ કહેવામાં આવે છે તે, આવેલ છે.³

૧. સમઅ.૫૨. ૨. સ્થા.૩૦૫. ૩. સમ.૫૨.

દગસોયરિઅ (દકશૌકરિક) સંખ(૧૨)નું બીજું નામ.^૧

૧.પિંડનિ.૩૧૪, પિંડનિમ.પૃ.૯૮.

દઢકેઉ (દઢકેતુ) એરવય(૧) ક્ષેત્રના ભાવી તિત્થંકર.' જુઓ પછ્ણઘોસ.

૧.તીર્થો. ૧૧૧૯.

<mark>૧. દઢષ્નેમ</mark>િ (દઢનેમિ) <mark>અંતગડદસા</mark>ના ચોથા વર્ગનું દસમું અધ્યયન.⁵

૧.અન્ત.૮.

૨. દઢષ્ઠોમિ બારવઈના સમુદ્રવિજય(૧) અને તેની પત્ની સિવા(૨)નો પુત્ર. તે તિત્થયર અરિટ્ટપ્રેમિનો ભાઈ હતો. તેને પચાસ પત્નીઓ હતી. તે સંસારનો ત્યાગ કરી અરિટ્ટપ્રેમિનો શિષ્ય બન્યો હતો. તે સોળ વર્ષનો શ્રમપ્રજીવનનો સંયમ પાળી સેનુંજ પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો હતો. '

૧.અન્ત.૮.

૧. દઢધણુ (દઢધનુસ્) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના આઠમા ભાવી કુલગર.' જુઓ **કુલગર**. ૧. સ્થા. ૭૬૭.

૨. દઢધણુ એરવય (૧) ક્ષેત્રના ભાવી કુલગર. ' જુઓ કુલગર.

૧. સમ. ૧૫૯, તીર્થો. ૧૦૦૭.

દઢધમ્મ (દઢધર્મ) ઈસાણકપ્પનો દેવ. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૧, આવમ.પૃ.૨૨૨.

દઢપઇણ્શ અથવા દઢપ્પઇણ્શ (દઢપ્રતિજ્ઞ) પરિવ્રાજક અમ્મડ(૧),૧રાજા પએસિ,૨ ગોસાલ³ અને બીજાઓના* ભાવી જન્મનું નામ.

૧.ઔપ.૪૦, ભગ.૫૩૦.	૩. ભગ.૫૬૦.
૨.૨ા૪.૨૦૯.	૪. વિપા.૭-૩૪.

૧. દઢપ્પહારિ (દઢપ્રહારિન્) ચોરોનો સરદાર. એક વાર તેલે એક બ્રાહ્મણ અને તેની ગર્ભવતી પત્નીને મારી નાખ્યાં. પછી તે શ્રમણ બન્યો અને ધ્યાન ધરવાનું શરૂ કર્યું. તેનાં પૂર્વ ક્રૂર કૃત્યોનું વેર લેવા લોકો તેને ત્રાસ આપવા લાગ્યા. પરંતુ તે શાંત ચિત્તે બધો ત્રાસ સહન કરતા. છેવટે તેમને કેવળજ્ઞાન થયું અને મોક્ષપ્રાપ્તિ થઈ.^૧

ર. દઢપ્પહારિ ક્રોસંબી નગરીનો વતની અને ઉજ્જેષ્ડીના રાજા જિયસત્તુ(૩૬)ના સારથિ અમોહરહનો મિત્ર. તે ધનુર્વિદ્યામાં નિપુષ્ડ હતો. અમોહરહનો પુત્ર અગડદત્ત તેની પાસેથી ધનુર્વિદ્યા શીખ્યો હતો.'

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૨૧૩-૧૪.

દઢભૂમિ (દઢભૂમિ) મહાવીર તેમનું દસમું ચોમાસું સાવત્થીમાં પૂરું કર્યા પછી સાણુલટ્ટિ ગામમાંથી પસાર થઈને દઢભૂમિ નામે ઓળખાતા મ્લેચ્છક્ષેત્રમાં પ્રવેશ્યા. વિહાર કરતાં પેઢાલગ્ગામમાં પોલાસ ચૈત્યમાં મહાપડિમા (મહાપ્રતિમા) તપોધ્યાનને આદર્યું. જયારે સક્ક(૩)એ તેમના અક્ષુબ્ધ ધ્યાનની પ્રશંસા કરી ત્યારે સંગમઅ દેવને તેમની ઈર્ષા થઈ. તેણે ઘણી બધી દુષ્ટ ભયંકર ઘટનાઓ સરજીને તેમને ક્ષુબ્ધ કરવા પ્રયત્નો કર્યા. તે તેમની પાછળ વાલુયપંથ જે વાલુયગ્ગામ નામે પણ ઓળખાતું હતું ત્યાં ગયો અને ફરીથી કુદરતી આફતોનું સર્જન કર્યું. તે સતત છ મહિનાઓ સુધી તેમને ક્ષુબ્ધ કરવા માટે પ્રયત્નો કરતો જ રહ્યો પરંતુ મહાવીર જરા પણ ચલિત થયા નહિ. છેવટે દેવે મહાવીરની ક્ષમા માગી, પ્રાર્થના કરી અને પછી તે જતો રહ્યો. ' દઢભૂમિની એકતા સિંઘભૂમ જિલ્લામાં આવેલા દલભૂમ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. '

- ૧. આવનિ.૪૯૭, આવચૂ.૧.પૃ.૩૦૧, વિશેષા.૧૯૫૩, કલ્પસં.પૃ.૮૮, કલ્પવિ. પૃ. ૧૬૮.
- ૨. લાઇ.પૃ.૨૭૮.

દઢમિત્ત (દઢમિત્ર) દંતપુરનો રહેવાસી. તે **ધણમિત્ત**(૨)નો મિત્ર હતો. રાજા દ્વારા નિષિદ્ધ હોવા છતાં તે તેના મિત્ર માટે જંગલમાંથી હાથીદાંતની ભારી લાવ્યો હતો. '

 આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૪, નિશીચૂ.૪.પૃ.૩૬૨, આવનિ.૧૨૭૫, વ્યવમ.૩.પૃ.૧૭, બૃક્ષે. ૫૯૧, આવહ.પૃ.૬૬૬.

આવ.પૃ.૨૭, આવચૂ.૧.પૃ.૫૬૮, વિશેષા.૩૬૪૬, આવનિ.૯૪૬, ઉત્તરાક. પૃ.૫૯-૬૧, આવહ.પૃ.૪૩૮.

૧. દઢરહ (દંઢરથ) ભ**દ્વિલપુર** નગરના રાજા, **તિત્થંકર સીયલના** પિતા અને રાણી **ણંદા**(૩)ના પતિ.¹

૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૭૩, સ્થાઅ.પૃ.૩૦૮.

ર. દઢરહ બારવઈના બલદેવ(૧) અને તેની પત્ની રેવઈ(૩)નો પુત્ર. તેને પચાસ પત્નીઓ હતી. તેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો. તે તિત્થયર અરિક્રિષ્નેમિનો શિષ્ય બન્યો. નવ વર્ષના શ્રમણજીવન પછી મરીને તે સવ્વક્રસિદ્ધ વિમાન (સ્વર્ગીય વાસસ્થાન)માં દેવ થયો. તે મહાવિદેહમાં એક વધુ જન્મ લેશે અને ત્યાં જ મોક્ષ પામશે.^૧

૧. નિર.૫.૮.

૧. સમ.૧૫૭.

૨. સ્થા.૭૬૭.

૪. દઢરહ અતીત **ઓસપ્પિણી**ના દસ **કુલગરો**માંથી આઠમા.' સ્પષ્ટતા માટે જુઓ **કુલગર.**

૧*.* સમ.૧૫૭.

પ. દઢરહ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^હ

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

૬. દઢરહ વશ્હિદસાનું આઠમું અધ્યયન. '

૧. નિર.પ.૧.

દઢરહા (દઢરથા) કેટલાક <mark>લોગપાલ,</mark> તેમની પત્નીઓ વગેરેની ત્રણ સભાઓમાંની એક.^૧

૧. સ્થા.૧૫૪.

1. દઢાઉ (દઢાયુસ્) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના પાંચમા ભાવી **તિત્થંકર સવ્વાણુભૂઇ**(૧)નો પૂર્વભવ. તે **મહાવીર**ના તીર્થમાં જીવિત હતા.'

૧. સ્થા.૬૯૧, સમ.૧૫૯.

૨. દઢાઉ જે માણસ (લચ્છઇનો પુત્ર) મરીને સાતમા નરકમાં જન્મ્યો હતો તે.'

૧. જીવા.૮૯.

૧. દત્ત રોહીડઅનો શેઠ. તેને દેવદત્તા(૨) નામની પુત્રી હતી. ક્રેક્રહસિરી(૧) તેની પત્ની હતી.'

૧. વિપા.૩૦, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૮.

૨. દત્ત ભરહ(૨) ક્ષેત્રના સાતમા વાસુદેવ(૧). તે ઓગણીસમા તિત્થંકર મલ્લિ(૧) પહેલાં અને અઢારમા તિત્યંકર અર પછી થયા. તે વાણારસીના રાજા અગ્ગિસીહ અને તેમની રાણી સેસવઈ(૨)ના પુત્ર હતા. શંદણ(૧) તેમના મોટા ભાઈ હતા. લલિયમિત્ત એ તેમના પૂર્વભવનું નામ હતું. તેમની ઊંચાઈ છોત્તેર ધનુષ હતી. તે છપ્પન હજાર વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મૃત્યુ પામ્યા અને પાંચમા નરકમાં પુનઃ જન્મ ધારણ કર્યો. તેમણે તેમના પડિસત્તુ પહરાઅ(૨)ને હણી નાખ્યો હતો.⁴

 સમ.૧૫૮, આવભા.૪૦-૪૧, વિશેષા.૧૭૬૫, ૧૭૭૭, તીર્થો. ૫૭૭, ૬૦૨-૬૧૫, સ્થા.૬૭૨, આવનિ.૪૦૩-૪૧૩, ૪૨૧, ઉત્તરાક.૫ૃ.૩૪૯. તિલોગપણ્ણત્તિ (૪.૧૪૨૨) અનુસાર તેનું કુલ આયુ ૩૨૦૦૦ વર્ષનું હતું. સમ.૩૫ અનુસાર તેની ઊંચાઈ પાંત્રીસ ધનુષ હતી.

૩. દત્ત આવતી ઉ**સ્સપ્પિણી**માં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થનારા પાંચમા કુલગર.' જુઓ કુલગર.

૧. સમ.૧૫૯, સ્થા.૫૫૬, તીર્થો.૧૦૦૪.

૪. દત્ત ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક. '

૧. કલ્પધ.૧૫૧.

પ. દત્ત તગરા નગરના શેઠ. તેમણે પત્ની ભદ્દા(૧) અને પુત્ર અરહણ્શ(૨) સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે આચાર્ય અરહમિત્ત(૩)ના શિષ્ય બન્યા.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૫૮, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૯૦, ઉત્તરાક.પૃ.૩૪, પાક્ષિય.પૃ.૨૪.

દ. દત્ત સીહ(દ)ના શિષ્ય અને **સંગમથેર**ના પ્રશિષ્ય. સીહે તેમને **કોલ્લઇર**માં લાંબા સમયથી રહેતા સંગમથેરની ખબર કાઢવા અને તેમના કુશલસમાચાર જાણવા કોલ્લઇર મોકલ્યા. જયારે તેમણે પોતાના દાદા ગુરુને ઘણા લાંબા સમયથી એક ને એક સ્થાને જ રહેતા જોયા ત્યારે તેમને તેમની નિષ્ઠા વિશે શંકા જાગી. (સાધુઓ લાંબો સમય એક જ સ્થાને રહે તે ઇષ્ટ નથી માનવામાં આવતું.) પછી તેમની તે શંકાને એક દેવે દૂર કરી.^૧

 નિશીચૂ. 3. પૃ.૪૦૮, ઉત્તરાચૂ. પૃ.૬૭, પિંડનિભા.૪૦, પિંડનિમ. પૃ.૧૨૫-૨૬, પિંડનિ. ૪૨૭, મ૨.૪૯૧.

૭. દત્ત તુરુવિશ્રીના રાજા જિયસત્તુ(૩)નો પુત્ર. તેને યજ્ઞો કરવાનો શોખ હતો. એક વાર તેશે આચાર્ય કાલક(૫)ને યજ્ઞકર્મનું ફળ સમજાવવા કહ્યું. કાલગે જણાવ્યું કે યજ્ઞકર્મનું ફળ નરક છે. કાલગે ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું તે મુજબ જ તેના પોતાના માણસોએ જ દત્તની હત્યા કરી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૫, આવનિ.૮૭૨.

૮. દત્ત મહાવીરના દસમા **ગણધર મેયજ્જ**(૧)ના પિતા.^૧

```
૧. આવનિ.૬૪૮, વિશેષા.૨૫૦૯.
```

૯. દત્ત જેનો પુત્ર જિયસતુ(૨) અને પૌત્ર મેઘઘોસ હતો તે રાજા."

૧. તીર્થો.૬૯૫-૯૬.

૧૦. દત્ત પાડલિપુત્તના રાજા ક્રક્કિનો પુત્ર.^૧

૧. તીર્થો. ૬૯૦.

૧૧. દત્ત ચંપા નગરીનો રાજા. તે રાશી **રત્તવઈ**(૩)નો પતિ હતો અને રાજકુમાર **મહચંદ**(૪)નો પિતા હતો.'

૧. વિપા.૩૪.

૧૨. દત્ત મહાવીર સમક્ષ નાટક ભજવનાર દેવ. તે પોતાના પૂર્વભવમાં **ચંદણા**(૨) નગરીનો શેઠ હતો.^૧

૧. નિર.૩.૭.

૧૩. દત્ત પુષ્ફિયાનું સાતમું અધ્યયન. '

૧. નિર.૩.૧.

દત્તિલાયરિઅ (દત્તિલાચાર્ય) શ્રુતજ્ઞાનનું લક્ષણ બાંધનાર આચાર્ય. '

૧. દશચૂ.પૃ.૪.

૧. દદુર (દર્દુર) રાહુ(૧)નું બીજું નામ.^૧

<mark>૨. દદુર જેણે રાયગિહમાં મહાવીર</mark> સમક્ષ નાટક ભજવ્યું હતું તે દદુરવડિંસઅનો દેવ. તે તેના પૂર્વભવમાં **ણંદ**(૧૧) નામનો શેઠ હતો. મૃત્યુ પછી તેણે જે તળાવ પોતે જ બાંધ્યું હતું તેમાં દેડકા તરીકે જન્મ લીધો. ત્યાર પછી તે દદ્દર દેવ તરીકે જન્મ્યો.'

૧. જ્ઞાતા. ૯૩-૯૫, ભક્ત.૭૫.

દ**દુરવ**ડિંસઅ (દર્દુરાવતંસક) પ્રથમ સ્વર્ગનું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન. દદુર(૨) દેવ તેમાં જન્મ્યો હતો. '

૧**. જ્ઞાતા**. ૯૩.

દધિમુહ (દધિમુખ) પર્યંકના આકાર જેવો આકાર ધરાવતો પર્વત.' તે બધી બાજુએથી આકારમાં એકસરખો છે, ચોસઠ હજાર યોજન ઊંચો³ અને એક હજાર યોજન ઊંડો છે.³ આવા પર્વતો સોળ છે. બધા સોળે સોળ પર્વતો **ણંદીસર** દ્વીપમાં આવેલા છે. ણંદીસર દ્વીપમાં ચાર દિશામાં ચાર **અંજણગ** પર્વત આવેલા છે. પ્રત્યેક અંજણગ પર્વતને ચાર પુષ્કરિશી છે અને પ્રત્યેક પુષ્કરિશીની મધ્યમાં યા કેન્દ્રમાં એક દધિમુહ પર્વત છે.^{*} ઉસભ(૧)ના નિર્વાણ પ્રસંગે સક્ક(૩)ના લોગપાલોએ અટ્ઠાહિઅ

૧. ભગ.૪૫૩.

(અષ્ટક્ષિક) મહોત્સવ આ પર્વતો ઉપર ઉજવ્યો હતો.*

૧. ઉત્તરાક, પૃ.૧૯૨. ૨. સમ.૬૪. ૩. નિશીભા.૫૨, જીવા.૧૮૩. ૪. જીવા.૧૮૩, સમઅ.પૃ.૭૮, સ્થા.૩૦૭. ૫. જમ્બૂ.૩૩.

દધિવાહણ (દધિવાહન) જુઓ **દહિવાહણ.** '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૮, આવહ.પૃ.૭૧૮.

દબ્ભ (દર્ભ) વિયાહપણ્ણત્તિના એકવીસમા શતકનો છક્રો ઉદ્દેશક.*

૧. ભગ.૬૮૮.

<mark>દબ્ભાયણ</mark> (દાર્ભાયણ) <mark>ચિત્તા</mark> નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૯, સૂર્ય.૫૦.

<mark>દબ્ભિય</mark> (દાર્ભિક) આ અને <mark>દબ્ભિયાયણ</mark> એક છે.^૧

૧. સૂર્યમ.પૃ.૧૫૧.

દબ્ભિયાયણ (દાર્ભ્યાયણ) આ અને દબ્ભાયણ એક છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૧૫૯.

<mark>દબ્ભિયાણ</mark> (દાર્ભ્યાયન) આ અને <mark>દબ્ભિયાયણ</mark> એક છે.^૧

૧. સૂર્ય. ૫૦.

દમઘોસ (દમઘોષ) **સિસુપાલ** રાજાના પિતા. '

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

દમદંત (દમદન્ત) હત્થિસીહ નગરના રાજા. તેમને દોવઈના સ્વયંવરમાં આવવા નિમન્ત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું.' તેમને પાંડવો સાથે સારો સંબંધ ન હતો. તે સંસાર છોડી શ્રમણ બન્યા. એક વાર જ્યારે તે હત્થિણાઉર ગયા ત્યારે દુજ્જોહણે તેમને ત્રાસ આપ્યો જ્યારે જૂધિટિલે તેમની સેવા કરી. પરંતુ તેમને તો બન્ને તરફ સમભાવ હતો.'

દમયંતી (દમયન્તી) એક સતી સ્ત્રી.'

૧. આવ.પૃ.૨૮.

૧. દમિલ (દ્રવિડ) એક જાતિ (race)નું નામ.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૪૨, આવચૂ.૨.પૃ.૮૧.

૨. દમિલ એક **અણારિય** (અનાર્ય) દેશ.' કાગ્ચીપુરી નગર તેમાં આવેલું હતું.^ર ઉજ્જે<mark>ણી સંપઇ</mark>ને તેના પિતાએ આપ્યું હતું જ્યારે દમિલ દેશ તેણે પોતે જીત્યો હતો.³

808

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૯૨, આવનિ.૮૬૬, વિશેષા.૩૩૩૨-૩૪, મર.૪૪૨, આવહ. ૫ૃ.૩૬૫.

સંપઇએ આન્ધ્ર, દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કુડુક્ક વગેરેને શ્રમણોના વિહાર માટે યોગ્ય બનાવ્યા.^{*} દમિલના લોકોને તેમની પોતાની ભાષા હતી.^{*} તે ભાષાને ઉત્તર ભારતના લોકો સમજી શકતા નહિ^{*} જયારે દમિલ દેશના લોકોને આર્યન્ ભાષાઓ આવડતી નહી.[°] દ્રવિડ દેશમાં તળાવના પાણીથી પાક ઉગાડવામાં આવતો.^ć ખૂબ ઝીણા પોતવાળું કાપડ, કમલતંતુમાંથી બનાવેલું, આ દેશમાં પેદા કરવામાં આવતું.^૯ તેની એકતા રામેશ્વરથી તિરુપતિ સુધીના, દક્ષિણ ભારતના તમિલભાષી લોકોના દેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^{*0}

૧.પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩,પ્રશ્ન.૪.	૭. વ્યવભા.૪.૧૩૯.
૨.બૂક્ષે.૧૦૬૯.	૮. બુક્ષે.૨૮૩.
૩.નિશીચૂ.૨.પૃ.૩૬૨.	૯. જમ્બૂ.૫.૨૦, જમ્બૂશા.૫.૧૦૭.
૪.બૃભા.૩૨૮૯,બૃક્ષે.૯૨૧.	૯. જેમ્બૂ.પૃ.૨૦, જમ્બૂશા.પૃ.૧૦૭. ૧૦. લાઇ.પૃ.૨૭૯, જિઓડિ.પૃ.૫૭,
૫.બૃક્ષે.૩૮૨.	સ્ટજિઓ.પૃ.૮૬.
ह अल्प १०३८	, i i i i i i i i i i i i i i i i i i i

દમિલી (દ્રમિલી અથવા દ્રાવિડી) રાજાઓના અન્તઃપુરોમાં દાસી તરીકે કામ કરતી દ્રવિડ દેશની કન્યાઓ.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૮, જમ્બૂ.૪૩.

દરિદ્દ (દરિદ્ર) કયંગલાનો પાખંડમતવાદી. તેણે ગોસાલને પીટ્યો હતો. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૮૭, આવનિ.૪૭૯, વિશેષા.૧૯૩૩, કલ્પધ.પૃ.૧૦૬.

દવિલ (દ્રવિડ) આ અને દમિલ એક છે.

૧. પ્રશ્ન.૪.

દસઉર (દશપુર) જુઓ દસપુર.^૧

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશાં.પૃ.૯૬-૯૭.

દસકાલિય (દશકાલિક) <mark>દસવેયાલિયનું</mark> બીજું નામ.*

 દશનિ. ૧૧-૧૫, દશનિ.પૃ.૧, આવનિ.૮૪, આવહ.પૃ.૫૮, આચાશી. પૃ. ૮૪, દશહ.પૃ.૧.

દસકાલિયણિજ્જુત્તિ (દશકાલિકનિર્યુક્તિ) દસકાલિય અથવા દસવેયાલિય ઉપર ભદલાહુ(૨)એ રચેલી ગાથાબદ્ધ ટીકા. આવસ્સગ, ઉત્તરજ્ઝયણ અને આયાર ઉપરની નિર્યુક્તિઓ પૂર્ણ રચાઈ ગયા પછી જ આ નિર્યુક્તિની રચના કરવામાં આવી હતી.' પિંડણિજ્જુત્તિ આનો જ એક ભાગ છે.'

૧. આવનિ.૮૪, વિશેષા.૧૦૭૯, આચાશી.પૃ.૮૪. ૨. પિંડનિમ.પૃ.૧. **દસગાલિય (દ**શકાલિય) આ અને **દસવેયાલિય** એક છે.^૧ 805

૧. વિશેષા. ૧૦૨૬.

દસચિત્તસમાહિટ્ટાણ (દશચિત્તસમાધિસ્થાન) આયારદસાનું પાંચમું અધ્યયન. '

૧. સ્થા. ૭૫૫.

દસણ્લ (દશાર્શ) એક આરિય (આર્ય) દેશ જેની રાજધાની મત્તિયાવઈ હતી.' ચિત્ત(૧) અને સંભૂય(૨) તેમના પૂર્વભવમાં આ દેશમાં એક બ્રાહ્મણના ગુલામ તરીકે જન્મ્યા હતા.' રાજા દસણ્લભદ્દ અહીં રાજ કરતા હતા.' તેની એકતા વર્તમાન પૂર્વ માલવા અને તેની આજુબાજુના પ્રદેશ સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. તેની રાજધાની વિદિશા હતી જે ભિલ્સા પાસે આવેલું વર્તમાન બેસનગર છે.'

૧.પ્રજ્ઞા.૩૭, સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.	૩.ઉત્તરા.૧૮.૪૪,આવનિ.૮૪૭,ઉત્તરાશા.
૨. ઉત્તરા.૧૩.૬, ઉત્તરાંચૂ.પૃ.૨૧૪,	५. ४४८.
ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૬.	૪. સ્ટેજિઓ.પૃ.૩૪, ૧૫૧.

દસણ્લાકૂડ (દશાર્લાકૂટ) **દસણ્લાપુર** નગરની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલો ડુંગર.' જ્યારે મહાવીર તેના ઉપર વિચરતા હતા ત્યારે ઐરવત હાથી ઉપર સવારી કરતા સક્ક(૩)એ તેમને વંદન કર્યા. તે પ્રસંગે હાથીના આગલા પગોની છાપ તે ડુંગર ઉપર પડી. તેથી ડુંગરનું નામ ગયગ્ગપય પડી ગયું.' આ ડુંગર ઉપર આર્ય મહાગિરિએ સલ્લેખના કરી હતી.³ તેને હાથીનાં પગલાં માટે પ્રસિદ્ધ એવા ઉજિંજત પર્વતના શિખર તરીકે પક્ષ સમજવામાં આવે છે.^{*}

૧.આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૭૬. ૩. એજન.૨.૫ૃ.૧૫૭. ૨.એજન.૫ૃ.૪૮૪. ૪. આચાશી.૫ૃ.૪૧૮.

દસણ્ણપુર (દશાર્શપુર) એક નગર જેની ઉત્તરપૂર્વમાં દસણ્ણકૂડ ડુંગર આવેલો છે.' તેનો રાજા દસણ્ણભદ્દ હતો.' આ નગરમાં ઉજ્જેણીના જિયસત્તુ(૨૩) રાજાના પુત્રે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું હતું." આ નગર એલકચ્છ તરીકે પણ જાણીતું હતું.^{*} ઉત્તરકાલીન સાહિત્યમાં જેમ રાયગિહને મગહપુર નામ અપાયું છે તેમ દસણ્ણ દેશના પાટનગરને દસણ્ણપુર નામ અપાયું લાગે છે.^પ ઐતિહાસિક તેમ જ અન્ય પુરાવાઓ વિદિશાને તેના પાટનગર તરીકે સ્થાપે છે. વિદિશાની એકતા ભિલ્સા નજીક બેટવા નદી ઉપર આવેલા બેસનગર સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.^૬

- ૧.આવચૂ.૧.પૃ.૪૭૫, ૪૭૬, ૪૮૩. | ૪. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૬.
- ૨.એજન.પૃ.૪૭૯, સ્થાઅ.પૃ.૫૧૦.
- ૩. આચાચૂ.પૃ.૨૨૬.

૫. જુઓ શ્રભમ.પૃ.૩૭૨. ૬. સ્ટજિઓ.પૃ.૧૫૧.

૧. દસણ્ણાભદ (દશાર્શભદ) દસણ્ણ દેશના અથવા દસણ્<mark>ણપુર</mark> નગરના રાજા.¹ તેને તેની સંપત્તિનું બહુ અભિમાન હતું. એક વાર <mark>સક્ક</mark>(૩)એ તે નગરમાં મહાવીર પધાર્યા

ત્યારે તેની સંપત્તિથી ચડિયાતા પ્રકારની સંપત્તિનું પ્રદર્શન કરી તેનું અભિમાન ઊતાર્યું. પછી દસણ્ણભદ રાજા સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણ થઈ વિચરવા લાગ્યા.^ર

- ઉત્તરા.૧૮.૪૪, ઉત્તરાંશા.પુ.૪૪૮, વિશેષા.૩૨૯૦, આવનિ.૮૪૭, આવ. પુ. ۹. ૨૭, મનિ.પૃ.૬૫, આવચૂ.૧.પૃ.૩૫૫, ૪૭૯.
- ર. આવચુ.૧.૫.૪૮૦-૪૮૪.

૨. દસણ્ણાભદ અણુત્તરોવવાઇયદસાનું નવમું અધ્યયન. 'તે હાલ અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયું છે.

૧. સ્થા. ૭૫૫.

૧. દસધણુ (દશધનુષૂ) આવતી ઉ**સ્સપ્પિણી**માં થનારા ભરહ(૨)^૧ ક્ષેત્ર તેમ જ એરવય(૧) ર ક્ષેત્રના આ જ નામના ભાવી કુલગર. સ્પષ્ટતા માટે જુઓ કુલગર. ૧. સ્થા. ૭૬૭.

૨.સમ.૧૫૯.તીર્થો.૧૦૦૭.

૨. દસધણુ બારવઈના રાજા બલદેવ(૧) અને તેમની રાણી રેવઈ(૩)નો પુત્ર. બાકીનું તેનું વર્શન શિસઢ(૧)ના વર્શન જેવું જ છે.

૧. નિર. ૫.૧૧.

૩. દસધણુ વશ્હિદસાનું અગિયારમું અધ્યયન.^૧

૧. નિર. ૫. ૧.

દસપુર (દશપુર) એક નગર. વીતિભય નગરના રાજા ઉદાયણ(૧)એ બીજા દસ રાજાઓ સહિત **ઉજજેણી**ના રાજા **પજ્જોય** ઉપર આક્રમણ કર્યું અને તેને કેદ કર્યો કારણ કે તે **જીવંતસામિ**ની મૂર્તિ ચોરી ગયો હતો. ઉજજેણીથી પાછા ફરતાં અડધે રસ્તે એક સ્થાને વરસાદના લીધે ઉદાયણને જવું પડ્યું. ' ત્યાં તેણે પજ્જુસણા પર્વની આરાધના કરી, એક દિવસનો ઉપવાસ કર્યો અને પજ્જોયને મુક્ત કર્યો. તેના દસ સાથી રાજાઓએ ત્યાં માટીનો દુર્ગ સલામતી માટે બાંધ્યો. જયારે તેઓ ત્યાંથી છટા પડ્યા ત્યારે કેટલાક રાજશ્રેષ્ઠીઓએ ત્યાં વસવાટ કર્યો અને તે સ્થાનનું નામ દસપુર રાખ્યું³ કેમ કે દસ રાજાઓએ તે દુર્ગ બનાવ્યો હતો.^૪ આર્ય **રક્ખિય**(૧)^૫, જે પુરોહિત **સોમદેવ**(૩)ના પુત્ર હતા^૬, અહીંના હતા. આ નગરના **ઉચ્છૂઘર**° નામના ઉદ્યાનમાં આચાર્ય **તોસલિપુત્ત** પાસે **દિટ્ટિવાય** ભણવા ૨કૃખિય ગયા હતા. ^૮ ૨કૃખિયે શ્રમણ તરીકે એક વર્ષાવાસ આ ઉદ્યાનમાં ગાળ્યો હતો.^૯ આ નગરમાં તેમણે **ફગ્ગુરક્**ખિયને આચાર્યપદ આપી તેમનું સન્માન કર્યું '' અને આ નગરમાં જ પોતાનો દેહ છોડ્યો. '' ગોટ્ટામાહિલે^{૧૨} આ નગરમાં વીરનિર્વાશ સંવત ૫૮૪માં અબદ્ધિકવાદ^{૧૩} પ્રવર્તાવ્યો અને સંઘમાંથી તે છૂટા પડ્યા.^{૧૪} આર્ય **વઇર**(૨)ને આ નગરમાં વાચકની પદવી આપવામાં આવી.^{૧૫} દસપુરની એકતા માલવામાં આવેલા મન્દસોર સાથે સ્થાપવામાં આવી છે.*

૧. નિશીભા. ૩૧૮૫, નિશીચૂ. ૩.૫. ૮. આવચૂ.૧.૫.૪૦૧, નિશીભા. ૪૫૩૬, નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૪૪૧, ઉત્તરાક. પૃ. ૩૮. ૧૪૭. ૨.એજન. કલ્પશા.પ્.૨૩૪. ૯. વ્યવભા.૮.૨૨૨. ૩. ઉત્તરાક.પૂ.૧૧૨, ૩૪૭. ૧૦. આવચૂ.૧.૫.૪૦૧. ૪.આવચૂ.૧.૫.૩૯૪,૪૦૧, ઉત્તરાચૂ. ૧૧.સ્થાઅ.પુ.૪૧૩. પુ. ૬૧, ઉત્તરાશા. પૂ. ૯૬-૯૭. ૧૨. આવચૂ.૧.૫.૪૧૨, સ્થા. ૫૮૭. ૫. આવચૂ.૧.૫.૩૯૭, ૪૦૧, ૧૩. આવભા.૧૪૧-૪૨, વિશેષા.૨૮૦૯, ઉત્તરાશા.પુ. ૯૬-૯૭, કલ્પધ. ૩૦૦૯-૧૧, આવનિ.૭૮૧, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૂ.૧૭૨. પુ.૧૭૨. ૧૪. આવનિ.૭૮૨. ૬.આવચૂ.૧.૫.૪૦૧, કલ્પસં.૫. ૧૪૪થી, કલ્પધ.પૂ.૧૭૨. ઉત્તરાક. ૧૫. આવનિ.૭૬૮, વિશેષા. ૨૭૭૯. ૧૬. જિઓડિ. પૃ. ૫૪. 4.39. ૭. નિશીભા. ૫૬૦૭.

૧. દસરહ (દશરથ) વર્તમાન <mark>ઓસપ્પિણી</mark> કાલચક્રના આઠમા <mark>બલદેવ</mark>(૨) પઉમ(૬) અને આઠમા વાસુદેવ(૧) <mark>ણારાયણ</mark>(૧)ના પિતા. તેમની પત્નીઓમાં અપરાઇયા(૧૩) અને કેકઈ(૧)નો ઉલ્લેખ છે.^૧

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૨-૬૦૩, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭, સ્થા.૬૭૨.

૨. દસરહ ભરહ(૨) ક્ષેત્રના અતીત ઉસ્સપ્પિશી^૧ અને ઓસપ્પિશી^૨ કાલચક્રના દસ કુલગરોમાંના એક. સ્પષ્ટતા માટે જુઓ કુલગર.

૧. સ્થા. ૭૬૭.

૨. સમ.૧૫૭.

<mark>૩. દસરહ બારવઈના</mark> રાજા બલદેવ(૧) અને તેની રાણી રેવઈ(૩)નો પુત્ર. બાકીનું તેનું વર્શન <mark>શિસઢ</mark>(૧)ના વર્શન જેવું જ છે.^૬

૧. નિર.૫.૭.

૪. દસરહ વશ્હિદસાનું સાતમું અધ્યયન.^૧

૧. નિર.૫.૧.

દસવે આલિય અથવા દસવે યાલિય (દશવૈકાલિક) અંગબાહિર ઉક્કાલિય આગમગ્રંથ. ' તેનું મૂળ નામ દસકાલિય લાગે છે. ' તેની શિજ્જુત્તિ અનુસાર શીર્ષક બે વિચારો અર્થાત્ સંખ્યા અને કાલ ઉપર આધારિત છે. " 'દસ' શબ્દ દર્શાવે છે કે તેમાં દસ અધ્યયનો છે અને 'કાલિય' શબ્દ સૂચવે છે કે દિવસના સમયમાં (ત્રીજી પૌરુષી પૂરી થાય તે પહેલાં) આ ગ્રંથને આગમોમાંથી તેમના સારરૂપે ખેંચી કાઢવામાં આવેલ છે અર્થાત્ રચવામાં આવેલ છે. ' 'કાલિય'ના બદલે વપરાયેલ 'વેયાલિય' શબ્દ સૂચવે છે કે આ ગ્રંથનો સ્વાધ્યાય, પાઠ કે વાચન વિયાલ (વિકાલ) સમયે અર્થાત્ સંધ્યાસમયે કરી શકાય છે.^૧ અથવા, પોતાના શ્રમણ પુત્ર **મણગ**ના કલ્યાણ માટે આચાર્ય **સેજજંભવે** (જુદા જુદા **પુવ્વ** ગ્રન્થોમાંથી)^૬ જે વસ્તુઓ સારરૂપે ગ્રહણ કરેલી તેમને વ્યવસ્થિતપણે ગોઠવી સંકલિત કરી વિયાલ સમયે.[°]

દસવેયાલિય દસ અધ્યયયનોમાં વિભક્ત છે. તે દસમાંથી પાંચમું અધ્યયન બે ઉદેશોમાં અને નવમું અધ્યયન ચાર ઉદેશોમાં વિભક્ત છે. ચોથા અને નવમા અધ્યયનો સિવાય બાકીનાં બધાં અધ્યયનો સંપૂર્ણપશે ગાથાબદ્ધ છે. ચોથું અધ્યયન સંખ્યાબંધ ગઘકંડિકાઓથી શરૂ થાય છે જ્યારે નવમા અધ્યયનમાં કેટલાક ગદ્યભાગો છે પરંતુ તે ગદ્યભાગોમાં પણ વચ્ચે વચ્ચે ગાથાઓ આવે છે. બધાં અધ્યયનોનાં શીર્ષકો સૂચક છે. દસવેયાલિય ગ્રન્થ શ્રમણાચારનું નિરૂપણ કરે છે. અધ્યયનોનાં શીર્ષકો નીચે પ્રમાણે છે – (૧) **દુમપુષ્ટિયા**-દ્વમના પુષ્પનું દેષ્ટાન્ત(૨) સામણ્ણપુવ્વય - શ્રામણ્યથી શરૂ થતું અધ્યયન, (૩) ખુડ્ડિયાયારકહા – આચારનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ, (૪) છજ્જીવણિય અથવા ધમ્મપણ્ણત્તિ – જીવોના છ વર્ગોનું અથવા ધર્મનું વિવરણ, (૫) પિંડેસણા – ભિક્ષાસંબંધી વિધિવિધાન, (૬) ધમ્મત્થકામ અથવા મહાયારકહા – મોક્ષ માટેની કામના અથવા શ્રમણાચારનું વિસ્તૃત વિવરણ, (૭) વક્કસુદ્ધિ – વચનશુદ્ધિ, (૮) આયારપ્પણિહિ – આચારનો ઉત્કૃષ્ટ ખજાનો, (૯) વિણયસમાહિ – વિનય યા શિસ્ત માટેની નિષ્ઠા અને (૧૦) સભિક્પુ – સાચો ભિક્ષુ યા સંત. આ દસ અધ્યયનોના અન્તે બે **યૂલા** (પરિશિષ્ટ) જોડવામાં આવી છે.^૮

દસવેયાલિયનું અધ્યયન આવસ્સગ પછી અને ઉત્તરજ્ઝયણ પહેલાં કરવું જોઈએ.^૯ દસવેયાલિયની કેટલીક ગાથાઓ ઉત્તરજ્ઝયણની ગાથાઓ સાથે શબ્દશઃ મળતી આવે છે.^{૧૦} તેવી જ રીતે, દસવેયાલિયમાં આવતી કેટલીક ગદ્યકંડિકાઓ આયારની ગદ્યકંડિકાઓ સાથે મહદંશે શબ્દશઃ મળતી આવે છે.^{૧૧} **તિત્થોગાલી** ભાખે છે કે દસવેયાલિય ગ્રન્થનો વિચ્છેદ (નાશ) વીરનિર્વાણસંવત ૨૦૯૦૦માં (=ઇ.સ. ૨૦૩૭૩માં) થશે અને તેના અર્થનો વિચ્છેદ વિરનિર્વાણસંવત ૨૧૦૦૦માં થશે.^૧

૧.નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૩, સ્થાઅ.	કલ્પવિ.પૃ.૨૫૧.
પૃ. ૫૨.	૮. દશનિ.પૃ.૧૧-૧૫, દશચૂ.પૃ.૮.
૨.દશનિ.પૃ.૭, ૯, ૧૨.	૯. નિશીચૂ.૪.પૃ.૨૫૨,વ્યવભા. ૩.૧૭૬.
૩.દશનિ.પૃ.૭.	૧૦. તુલનાઃ દશ ની અધ્યયન ૨ , ગાથા
૪.દશનિ. અને દશહ. પૃ.૨, ૯.૧૨.	૭-૧૧ અને ઉત્તરા.ની અધ્યયન ૨૨,
૫.દશચૂ.પૃ.૫,૭.	ગાથા ૪૨-૪૪, ૪૬,૪૯.
૬.દશનિ.પૃ.૧૨.	૧૧. તુલનાઃ દશ.નું અ.૪ અને આચા.૨.૧૫.
૭.દશચૂ.પૃ.૭, દશહ.પૃ.૧૨, દશનિ.	૧૨. તીર્થો. ૮૨૭, ૮૪૨.
પૃ.૯,૧૦,૧૨, મનિ.પૃ.૧૧૬,	

દસવેયાલિયચુણ્લિ (દશવૈકાલિકચૂર્લિ) **દસવેયાલિય** ઉપરની ગદ્યમય ટીકા. તેનું પ્રમાલ ૭૫૭૬ શ્લોક છે.' ઉત્તરજ્ઝયણ્રચુણ્લિમાં^ર અને આવસ્સગચુણ્લિમાં^૩ તેનો ઉલ્લેખ છે. જુઓ જિ<mark>લદાસગણિમહત્તર.</mark>

૧. દશ્યૂ.પૃ.૩૭૯. ૨. ઉત્તરાયૂ.પૃ.૨૭૪. ૩. આવચૂ.૨.પૃ.૧૧૭. **દસા** (દશા) આ અને **દસાસુયક્ખંધ** એક છે.^૧

૧. નન્દિ.૪૪, સમ.૨૬, પાક્ષિ.પૃ.૪૪, તીર્થો. ૮૧૭, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૮.

દસા-કપ્પ-વવહાર (દશા-કલ્પ-વ્યવહાર) દસા, કપ્પ(૨) અને વવહારના અધ્યયનોની કુલ સંખ્યા છવ્વીસ છે.'

૧. સમ.૨૬, પાક્ષિ.પૃ.૬૯, આવચૂ.૨.પૃ.૧૪૮.

૧. દસાર (દશાર્હ) બધા બલદેવ(૨) તેમજ બધા વાસુદેવ(૧)નું સમૂહવાચક નામ. તેમનો વંશ દૂસમસુસમા અરમાં શરૂ થાય છે. દરેક ઓસપ્પિણી અને ઉસ્સપ્પિણીમાં તે વંશમાં નવ બલદેવ અને નવ વાસુદેવ થાય છે. વર્તમાન કાલચક્રના પ્રથમ દસાર તિવિટ્ટ(૧) છે. વાસુદેવ(૨) કષ્ટહ(૧)ને દસારસીહ કહેવામાં આવે છે.³

૧. સ્થા. ૮૯,૧૪૩, સૂત્રનિ.૧૪૯, જમ્બૂ.૩૪,૪૦, તીર્થો. ૫૬૮, ૧૧૪૨.

૨. આવનિ.૪૨૫. ૩. આવનિ.૧૧૬૮.

ર. દસાર વાસુદેવ(૨) કશ્હ(૧)ના આધિપત્ય નીચેના માનનીય રાજાઓ તરીકે વણ્હિ(૧)ના દસ પુત્રો જે બારવઈના હતા. તે દસ નીચે પ્રમાણે છે – સમુદ્દવિજય(૧), આક્ર્ખોભ(૨), થિમિય(૨), સાગર(૭), હિમવંત(૪), અયલ(૪), ધરણ(૪), પૂરણ(૩), અભિચંદ(૩) અને વસુદેવ.ધ

 જ્ઞાતા.૧૧૭, અન્ત.૧-૬, અન્તઅ.પૃ.૨, પ્રશ્ન.૧૫, પ્રશ્નઅ.પૃ.૭૩, ઉત્તરા.૨૨-૨૭, નિર્.૫.૧, બૃમ.પૃ.૫૭, દશનિ.પૃ.૩૬, દશચ્.પૃ.૪૧,૩૨૦.

દસારકુલનંદણ (દશાર્હકુલનન્દન) આ અને વસુદેવ એક છે.'

૧. ઓધનિ.૫૩૫.

810

દસારમંડલ (દશાર્હમષ્ડડલ) **બંધદસાનું** ચોથું અધ્યયન. '

૧. સ્થા.૭૫૫.

૧. આવનિ.૧૧૬૮, આવચૂ.૨.પૃ.૩૨, ઉત્તરાશા.પૃ.૬૯.

દસાસુયક્ખંધ (દશાશ્રુતસ્કન્ધ) અંગબાહિર કાલિય આગમગ્રન્થ.^૧ ઠાણમાં આયારદસાનાં દસ અધ્યયનોનાં જે નામો આપ્યાં છે તેના આધારે સ્પષ્ટ છે કે આયારદસા અને દસાસુયક્ખંધ એક જ ગ્રન્થ છે.^૧ તિત્થોગાલીએ દસાસુયક્ખંધનો વિચ્છેદ(નાશ) વીરનિર્વાણ સંવત ૧૫૦૦(ઈ.સ.૯૭૩)માં થવાનું ભાખ્યું હતું.³ દસાસુયક્ષ્બંધ મહદંશે ગદ્યમાં રચાયો છે. તેનાં કેવળ બે અધ્યયનો – પાંચમું અને નવમું થોડી ગાથાઓ ધરાવે છે. તે દસ અધ્યયનોમાં નીચેના વિષયોનું નિરૂપણ કરે છે[×] : (૧) વીસ અસમાહિટ્ઠાણ – શ્રમણાચારથી વિપરીત માર્ગનું અનુસરણ કરનાર શ્રમણના ચિત્તને ક્ષુબ્ધ યા અસ્વસ્થ કરનાર કારણો, (૨) એકવીસ સબલદોસ – શ્રમણના આત્મબળને શિથિલ કરી તોડનાર કારણો યા દોષો, (૩) તેત્રીસ આસાયણા – આચાર્ય ગુરુ વગેરેનો અવિનય, (૪) આઠ ગણીસંપદા – ગણી યા આચાર્યની ગુણસંપત્તિ, (૫) દસ ચિત્તસમાહિટ્ઠાણ – ચિત્તની સ્થિરતા, એકાગ્રતા, સ્વસ્થતા થવામાં કારણભૂત બાબતો, (૬) અગિયાર ઉવાસગપડિમા – શ્રાવકની સાધનાની કંમિક ભૂમિકાઓ દ્વારા આધ્યાત્મિક વિકાસની ભૂમિકાઓ, (૮) પજ્જોસણાકપ્પ – શ્રમણે વર્ષાવાસ દરમ્યાન પાળવાના આચારના નિયમો, (૯) ત્રીસ મોહણિજ્જદ્ઠાણ – મોહનીય કર્મનો બંધ થવાનાં કારણો અને (૧૦) આયતિદ્વાણ – જન્મપરંપરા ચાલુ રહેવાનાં કારણો. દસાસુયક્પંધ ઉપર એક નિર્યુક્તિ^૫ (ગાથાબદ્ધ પ્રાકૃત ટીકા) અને એક ચૂર્ણિ^૬ (પ્રાકૃત ગદ્ય ટીકા) રચાયેલ છે.

૧.નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૪.

ર .સ્થા .૭૫૫.

૩.તીર્થો. ૮૧૭.

૪.સ્થા.૭૫૫, સ્થાઅ.પૃ.૫૧૧,

નન્દિમ. પૃ. ૨૦૬.

પ. આવનિ.૮ં૪, વિશેષા.૧૦૭૯, સમઅ. પૃ. ૯૬.

૬. દશાચૂ.પૃ.૯૨, કલ્પધ.પૃ.૧૧.

દહણ (દહન) **પાડલિપુત્ત**ના બ્રાહ્મણ **હુયાસણ**(૧)નો પુત્ર. તેણે તેના માતાપિતા અને મોટાભાઈ સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૫.

દહવઈ (દ્રહવતી) જુઓ દ<mark>હાવઈ</mark>. '

૧. સ્થા. ૧૯૭.

 ૧. દહાવઈ (દ્રહાવતી) શીલવંત પર્વતના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલું સરોવર.
 મહાવિદેહ ક્ષેત્રના બે પ્રદેશો આવત્ત અને કચ્છગાવઈમાંથી આવત્તની પૂર્વે અને કચ્ચગાવઈની પશ્ચિમે આ સરોવર છે. તે સરોવરના દક્ષિણ ભાગમાંથી દહાવઈ(૨) નદી નીકળે છે.^૧

૧.જમ્બૂ.૯૫.

૨. દહાવઈ દહાવઈ (૧) નામના સરોવરમાંથી નીકળતી, આવત્ત પ્રદેશથી
 કોચ્છાવઈ પ્રદેશને અલગ કરતી અને દક્ષિણમાં આવેલી સીયા(૧) નદીને મળતી
 નદી. તે મંદર(૩) પર્વતની ઉત્તરપૂર્વમાં વહે છે.¹

૧. જમ્બૂ.૯૫. સ્થા. ૧૯૭, ૫૨૨.

<mark>દહિમુખ</mark> (દધિમુખ) જુઓ <mark>દધિમુહ</mark>.'

૧. નિશીભા.પ૨.

૧. દહિમુહ (દધિમુખ) **લોગપાલ વરુણ**(૧)ના કુટુંબના દેવોનો પ્રકાર.'

૧. ભગ. ૧૬૭.

૨. દહિમુહ[ગ] (દધિમુખ[ક]) જુઓ દધિમુહ. '

૧. જીવા.૧૮૩, જમ્બૂ.૩૩.

દહિવાહણ (દધિવાહન) ચંપાના રાજા. તે પઉમાવઈ(૮)ના પતિ અને કરકંડુના પિતા હતા. એક વાર પોતાની પત્નીનો દોહદ પૂરો કરવા તે તેની સાથે જંગલમાં ગયો. ત્યાં સંજોગવશાત્ તેઓ છૂટા પડી ગયા. રાજા પાટનગર પાછો ફર્યો જ્યારે રાણી દંતપુર પહોંચીને શ્રમણી બની ગઈ. ત્યાં તેણે કરકંડુને જન્મ આપ્યો. વખત જતાં આકસ્મિક રીતે કરકંડું કલિંગ(૧) દેશની રાજધાની કંચણપુરનો રાજા બની ગયો. એક વાર તેને તેના પિતા દહિવાહણ સાથે સંઘર્ષ થયો પણ પઉમાવઈએ બન્નેને એકબીજાની ઓળખાણ કરાવીને યુદ્ધ થતું અટકાવ્યું. પછી દહિવાહણે પોતાનું રાજ્ય કરકંડુને આપી સંસારનો ત્યાગ કર્યો.'

દધિવાહણને વધારામાં બીજી પણ એક **ધારિણી**(૩) નામની રાણી હતી અને લોકોમાં **ચંદણા(૧)** તરીકે પ્રસિદ્ધ એવી **વસુમઈ** નામની તેમની પુત્રી હતી. એક વાર કોસંબી નગરીના સયાણિઅ રાજાએ ચંપા ઉપર આક્રમણ કર્યું.દહિવાહણ રાજા છટકીને ભાગી ગયો પણ દુશ્મનોએ રાણી ધારિણી અને રાજકુમારી વસુમઈને પકડી કેદ કર્યાં.^ર

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૪-૨૦૭, ઉત્તરાચૂ.૫ૃ.૧૭૮, ઉત્તરાશા.૫ૃ.૩૦૦, વિશેષા. ૧૯૭૭.

૨. આવચૂ.૧.પૃ.૩૧૮, આવનિ. ૫૨૧, કલ્પવિ.પૃ.૧૭૦.

દાણવીરિય (દાનવીર્ય) છઠા તિત્યંકર પઉમાભનો સમકાલીન રાજા.

૧. તીર્થો. ૪૬૯.

દામણ્ણગ (દામનક) રાયગિહના ઝવેરોનો પુત્ર. તેના પૂર્વભવમાં તે માછીમાર હતો. મિત્રની સલાહથી તેણે માછીમારીનો ધંધો છોડી દીધો અને ઘણી મુશ્કેલીઓ અને કપ્ટો પડવા છતાં તે મક્કમ અને નિશ્ચલ રહ્યો. સદ્દનસીબે તે જ નગરના શેઠ સાગરપોતની દીકરી વિસા સાથે તેના લગ્ન થયા. જ્યારે તેના સસરા સાગરપોતે પોતાના દીકરાના મૃત્યુના દુઃખદ સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તે આઘાતથી મૃત્યુ પામ્યા અને તે તેના સસરાના ઘરનો માલિક બન્યો.^૧

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૩૨૪, આવનિ.૧૬૧૪.

દામડ્ઢિ (દામર્દ્ધિ) **સોહમ્મ**(૨) દેવોના ઇન્દ્રનો સેનાપતિ. તે આખલાઓના દળને કાબૂમાં રાખે છે. **ઈસાણ** દેવો, વગેરેના ઇન્દ્રોની સેનાઓના આવા સેનાપતિઓનું પણ આ જ નામ છે.^૧

૧. સ્થા. ૪૦૪, ૫૮૨.

દામિણી (દામિની) સત્તરમા **તિત્થંકર કુંથુ**(૧)ની મુખ્ય શિષ્યા.' સમવાયાંગ આ સંદર્ભમાં **અંજૂયા**નો ઉલ્લેખ કરે છે.'

૧. તીર્થો. ૪૬૦. ૨. સમ. ૧૫૭.

દામિલી (દ્રાવિડી) બંભી(૨) લિપિના અઢાર પ્રકારોમાનો એક પ્રકાર.^૬

૧. સમ.૧૮, પ્રજ્ઞા.૩૭.

૧. દારુઅ (દારુક) બારવઈના રાજા વસુદેવ અને તેની રાશી ધારિશી(૪)નો પુત્ર.^{*} એક વાર તેને તેના ભાઈઓ સાથે જંગલમાં રાત ગાળવી પડી.^{*} તેશે અરિટ્ટાશેમિ પાસે દીક્ષા લીધી અને સેત્તુંજ પર્વત મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.³

૧. અન્ત. ૭. ૨. ઉત્તરાચૂ. પૃ.૭૫, ઉત્તરાશા. પૃ.૧૧૮, ઉત્તરાક. પૃ.૪૮૪. ૩. અન્ત.૭, સ્થાઅ.પૃ. ૪૫૭.

૨. દારુઅ અંતગડદસાના ત્રીજા વર્ગનું બારમું અધ્યયન.'

૧. અન્ત.૪.

૩. દારુઅ વાસુદેવ(૨) ક્ર ક્રહ(૧)નો સારથિ. '

૧. જ્ઞાતા. ૧૨૪.

૪. દારુઅ મરઘાઓની લડાઈઓ યોજનારો એક વેપારી.^૬

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ. ૩૭૯.

પ. દારુઅ આવતા **ઉસ્સપ્પિણી** કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં ભવિષ્યમાં જે **તિત્યંકર** અજ્ઞંતવિજય(૧) બનવાના છે તે શ્રમણ. આ દારુઅ તે જ સમવાયમાં ઉલ્લિખિત દારુમડ છે.^૧

૧. સ્થા. ૬૯૨, સમ. ૧૫૯.

<mark>દારુઇજ્જપવ્વયગ</mark> (દારુકીયપર્વતક) <mark>સૂરિયાભ</mark> સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં આવેલા એક પ્રકારના પર્વતો. તેઓ કાષ્ઠના પર્વતો જેવા દેખાય છે.'

૧. રાજ.૧૧૨, રાજમ.પૃ.૧૯૫.

<mark>દારુગ</mark> (દારુક) જુઓ **દારુઅ**.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૫, ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૮.

દારુમડ ભરહ(૨) ક્ષેત્રેના ભાવી ચોવીસમા તિત્થંકર અર્જ્ઞાતવિજય(૧)નો પૂર્વભવ.

४१४

આ અને દારુઅ(૫) એક છે.*

૧. સમ. ૧૫૯, સ્થા. ૧૫૯.

દાવદ્દવ (દાવદ્રવ) <mark>જ્ઞાયાધમ્મકહ</mark>ાના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું અગિયારમું અધ્યયન.'

૧. જ્ઞાતા.૫, જ્ઞાતાઅ.પૃ.૧૦, સમ.૧૯.

દાસીખબ્બડિયા (દાસીખર્બટિકા) **ગોદાસગણ**(૧)ની ચાર શાખાઓમાંની એક.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૬.

દાહિણકૂલગ (દક્ષિણકૂલક) જેમની અવરજવર યા ગમનાગમન ક્રિયાઓ **ગંગા** નદીના દક્ષિણ કિનારામાં જ સીમિત છે તે વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.^૧

૧. ભગ. ૪૧૭, ભગઅ.પૃ.૫૧૯.

દાહિણ્નડ્ઢકચ્છ (દક્ષિણાર્ધકચ્છ) મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલા કચ્છ(૧) પ્રદેશનો દક્ષિણનો અડધો ભાગ. તે તેના વેયડ્ઢ(૧) પર્વતની દક્ષિણે, સીયા(૧) નદીની ઉત્તરે, ચિત્તકૂડ(૧) પર્વતની પશ્ચિમે અને માલવંત(૧) પર્વતની પૂર્વે આવેલ છે. તે ઉત્તરથી દક્ષિણ ૮૨૭૧ર્ટ યોજન અને પૂર્વથી પશ્ચિમ ૨૨૧૩ યોજન વિસ્તરેલો છે. તેનો આકાર પલંગ (પર્યંક) જેવો છે, સપાટ અને સુખદ છે.^૧

૧. જમ્બૂ.૯૩.

દાહિણ્નડ્ઢ ભરહ(દક્ષિણાર્ધભરત) ભરહ(ર) ક્ષેત્રનો દક્ષિણનો અડધો ભાગ. તે તેના વેયડ્ઢ(ર) પર્વતથી ઉત્તરના અડધા ભાગથી અલગ થાય છે.' તેની ત્રણ બાજુએ લવણ સમુદ્ર આવેલો છે.' બે મોટી નદીઓ ગંગા' અને સિંધુ(૧) ઉત્તરડ્ઢભરહમાંથી વેયડ્ઢ પર્વતને પસાર કર્યા પછી તેમાં પ્રવેશે છે અને આ પ્રદેશને ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચી દે છે.' વચલા વિભાગની મધ્યમાં વિણીયા નગર આવેલું છે.' દાહિણડ્ઢભરહની ધણુપ્પિક અર્થાત્ પ્રસ્તુત ચાપનું માપ ૯૮૦૦ યોજનથી કંઈક ઓછું અથવા ૯૭૬ ૬ ર્રૃ યોજન વ્યોક્કસપણે છે. તેની ઉત્તર-દક્ષિણ પહોળાઈ ર ૩૮ ટ્રૃ યોજન છે. તેની પૂર્વ-પશ્ચિમ જીવા ૯૭૪૮ રૂ યોજન છે.' દાહિણડ્ઢભરહ તે ભારતીય દ્વીપકલ્પનો વિન્ધ્ય પર્વતથી કન્યાકુમારી સુધીનો દક્ષિણનો અડધો ભાગ છે.'' જૂઓ દ**કૃષ્ઠિણાવહ.**

•	
૧. જ્ઞાતા.પર, નિશી.પ.૧, કલ્પ.૨	૭. સમ.૯૮.
૨.જમ્બૂ .૧૦.	૮. જમ્બૂ.૧૧.
૩.નિશી.પ.૧.	૯. એજન.
૪. જમ્બૂ. ૭૪.	૯. એજન. ૧૦. એજન.
૫. એજન.૧૧.	૧૧. જિઓડિ.પૃ.પર, ઇડિબુ.પૃ.૭૭.
૬.એજન.૪૧.	
	1

દાહિણડ્ઢભરહકૂડ (દક્ષિણાર્ધભરતકૂટ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં વેયડ્ઢ(૨) પર્વતના દક્ષિણ ભાગનું શિખર. ધાહિણડ્ઢભરહના અધિષ્ઠાતા દેવનું તે વાસસ્થાન છે. ૧. જમ્બ.૧૨. ૨. એજન.૧૪.

દાહિજ઼ડ્ઢભ઼રહદેવ (દક્ષિણાર્ધભરતદેવ) ભ઼રહ(૨) ક્ષેત્રના દક્ષિણના અડધા ભાગનો અધિષ્ઠાતા દેવ. તેનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમ વર્ષનું છે. તેનો વાસ દાહિણ઼ડ્ઢભ઼રહકૂડ ઉપર છે. હજારો દેવો અને દેવીઓનો તે ઇન્દ્ર છે. તેની રાજધાની દાહિણ઼ડ્ઢા છે.'

૧. જમ્બૂ.૧૪.

<mark>દાહિણડ્ઢમણુસ્સખેત્ત</mark> (દક્ષિણાર્ધમનુષ્યક્ષેત્ર**) મણુસ્સખેત્ત**નો દક્ષિણનો અડધો ભાગ. તેમાં છાસઠ ચન્દ્ર અને છાસઠ સૂર્ય છે, હતા અને હશે.'

૧. સમ.૬૬.

દાહિણડ્ઢા (દક્ષિણાર્ધા) દાહિણડ્ઢભરહ(૨)ના અધિષ્ઠાતા દેવનું પાટનગર.'

૧. જમ્બૂ.૧૪.

દાહિણદ્રભરહ (દક્ષિણાર્ધભરહ) જુઓ દાહિણડ્ઢભરહ.'

૧. જમ્બૂ.૧૧, ૭૪.

દાહિણભરહડ્ઢ (દક્ષિણભરતાર્ધ) જુઓ દાહિણડ્ઢભરહ.'

૧. સમ.૯૮.

<mark>દાહિણમાહણકુંડપુરસંનિવેસ</mark> (દક્ષિણબ્રાહ્મણકુષ્ડપુરસત્રિવેશ) <mark>માહણકુંડપુરનું</mark> દક્ષિણ તરફ આવેલું ઉપનગર.'

૧. આચા.૨.૧૭૬.

<mark>દાહિણવાયાલ</mark> (દક્ષિણવાચાલ) <mark>મહાવીરે</mark> જેની મુલાકાત લીધેલી તે સ્થાન.' જુઓ **વાચાલ**.

૧. વિશેષા. ૧૯૬૧, આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૭.

દિક્રિવાય (દષ્ટિવાદ) અગિયાર અંગ(૩) અને પઇજ઼્શગ સિવાયનો આગમગ્રન્થ.' તે બારમું અર્થાત્ છેલ્લું અંગ(૩) છે.' તે હાલ અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયું છે.' તે દ્રવ્યાનુયોગનો એક ભાગ હતો.' દષ્ટિવાદ ગ્રન્થ પાંચ વિભાગોમાં વિભક્ત હતો – (૧) **પરિકમ્મ,**(૨) **સુત્ત**(૨), (૩) **પુવ્વગય,** (૪) **અણુઓગ** અને (૫) **ચૂલિયા**. આ પાંચ પણ પેટાવિભાગોમાં વિભક્ત હતા.' જે શ્રમણે શ્રમણજીવનના ઓગણીસ વર્ષ પૂરા કર્યાં હોય તે શ્રમણને જ દિક્રિવાય ભણાવવાની રજા હતી, અર્થાત્ તે જ તેને ભણવાનો અધિકારી હતો.' દિક્રિવાયને ગ્રહણ કરવા સોળ વર્ષ જરૂરી હતા અને પુનરાવર્તન માટે બાર.' ભદ્દબાહુ(૧)ના સમયમાં બાર વર્ષ લાંબો દુકાળ પડ્યો. આ દુકાળે શ્રમણોના અધ્યયનને ગંભીર અસર કરી અને પરિણામે દિક્રિવાયના કેટલાક ભાગો ભુલાઈ ગયા. બાર વર્ષના દુકાળ પછી જયારે શ્રમણો **પાડલિપુત્તમાં** એકત્ર થયા ત્યારે તેમના ધ્યાનમાં આ હકીકત આવી. એટલે પાંચસો શ્રમણો તે વખતે <mark>ણેપાલ</mark>માં રહેલા ભદભાહુ પાસે દિક્રિવાદ ભણવા ગયા કારણ કે તે વખતે ભદ્દબાહુ જ એક એવી વ્યક્તિ હતા જે દિક્રિવાદને યાદ કરી ભણાવી શકે. **થૂલભદ** સિવાય બીજા બધા શ્રમણો ણેપાલ છોડી ગયા કારણ કે તે દેશની પરિસ્થિતિનો તેઓ સામનો ન કરી શકયા. થૂલભદ પોતે પણ બધા ચૌદે ચૌદ **પુવ્વ** અર્થાત્ પુવ્વગય વિભાગને સંપૂર્ણપણે શીખી ન શક્યા કારણ કે ભદ્દબાહુએ છેલ્લા ચાર પુવ્વનો અર્થ તેમને તેમના કોઈ દોષના કારણે ન આપ્યો, ન શિખવ્યો. પછી થૂલભદના મૃત્યુ સાથે આ ચાર પુવ્વોનો શબ્દ પણ નાશ પામ્યો કેમ કે તે ચાર પૂર્વોનો શબ્દ બીજાને ભણાવવાનો થૂલભદને નિષેધ હતો. ' ત્યારથી પુવ્વોના જ્ઞાનનો વધુને વધુ હ્રાસ થતો ચાલ્યો. વીરનિર્વાણ સંવત ૧૦૦૦ સુધીમાં તો બધા પુવ્વો ભુલાઈ ગયા અને આમ દિક્રિવાય અસ્તિત્વમાંથી ભૂંસાઈ ગયો. "

દિગમ્બર પરંપરા પ્રમાણે પણ ભ**દબાહુ**(૧) છેલ્લા ચતુર્દશપૂર્વધારી હતા. વિશાખાચાર્ય વગેરે કેવળ દસ **પુવ્વ**નું જ્ઞાન ધરાવતા હતા. ધર્મસેન (વીરનિર્વાણ સંવત ૩૪૫) છેલ્લા દશપૂર્વધારી હતા. તે પછી પુવ્વોનું જ્ઞાન વધુ ને વધુ હ્રાસ પામતું ગયું અને કહેવાય છે કે બે પુવ્વનું જ જ્ઞાન ધરાવનાર છેલ્લા ધરસેણ હતા. કેટલાક માને છે કે સુધર્મન્ પછી પુવ્વોનું કેવળ આંશિક (એકદેશીય) જ્ઞાન જ લભ્ય હતું, કોઈને પૂર્શ જ્ઞાન હતું જ નહિ. જુઓ હિકે. પૃ. ૭૪-૭૫; કસાયપાહુડ,૧, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૪૮, મથુરા, ૧૯૪૪.

'દિક્રિવાય'નો શબ્દશઃ અર્થ થાય છે 'સિદ્ધાન્તોનું વિવરણ'. આ સૂચવે છે કે દિક્રિવાયનું વિષયવસ્તુ વિવિધ સિદ્ધાન્તોના ખંડન તેમજ વિવરણથી ઘટિત હતું. તેનાં દસ સૂચક નામો છે – દિક્રિવાય, હેઉવાય, ભૂયવાય, તચ્ચાવાય, સમ્માવાય, ધમ્માવાય, ભાસાવિચય, પુવ્વગય, અણુઓગ અને સવ્વપાણભૂયજીવસત્ત-સુહાવહ.¹⁰ પુવ્વોના યા ચતુર્દશપૂર્વોના મહત્ત્વના કારણે બધા ચૌદે ચૌદ એક સમાન નામ દિક્રિવાયથી પ્રસિદ્ધ છે.¹¹

૪. આવચૂ.૧.પૃ.૪૧૧, ઉત્તરાચૂ. પૃ.૧,
આવભા.૧૨૪.
પ. નન્દિ.પ૭, સમ.૧૪૭, નન્દિચૂ.પૃ. ૭૧થી, નન્દિહ.પૃ.૮૫, નન્દિમ.પૃ.
૭૧થી, નન્દિહ.પૃ.૮૫, નન્દિમ.પૃ.
૨૩૮થી,આવચૂ.૨.પૃ.૨૪૭, સમ.૪૬.

€.વ્યવ.૧૦.૩૨.	૯. જમ્બૂશા.પૃ.૨, તીથો. ૮૦૯.
	૧૦. સ્થા.૭૪૨.
૮. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૭, તીર્થો. ૭૦૧થી,	૧૧. સ્થા.૭૪૨, કલ્પવિ, પૃ.૧૮૭, જુઓ
4eua. 4. 2 4.3.	સિકે.પ.૮.

દિટ્ટિવિસભાવણા (દષ્ટિવિષભાવના) જે ગ્રન્થને સત્તર વર્ષનું શ્રમણજીવન પૂરું કર્યું હોય તે શ્રમણને ભણાવવાની રજા છે તે ગ્રન્થ. અર્થાત્ આ ગ્રન્થ ભણવાનો અધિકારી તે શ્રમણ છે જેનો દીક્ષાપર્યાય સત્તર વર્ષ પૂરો થઈ ગયો છે.' પરંતુ આ ગ્રન્થ હાલ અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયો છે.

- વ્યવ. ૧૦.૩૧. મુનિ માણેકની આવૃત્તિ સત્તરના બદલે અઢાર વર્ષનો દીક્ષાપર્યાય જણાવે છે. જુઓ વ્યવ(મ), ૧૦.૩૩.
- દિષ્ણ (દત્ત) એકવીસમા તિત્યંકર ણમિ(૧)ને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર વ્યક્તિ.^૧
 ૧. સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૯.
- **૨. દિણ્ણ** આઠમા **તિત્થયર ચંદપ્પભ**(૧)ના પ્રથમ ગણ**ધર.**^૧ ૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૪૭.
- **૩. દિણ્ણ** અગિયારમા **તિત્થયર સેજ્જંસ**(૧)નો પૂર્વભવ.' ૧. સમ.૧૫૭.

૪**. દિણ્ણ** તેવીસમા **તિત્થંકર પાસ**(૧)નો પ્રથમ શિષ્ય.'

૧. સમ.૧૫૭, આવચૂ.૧.પૃ.૧૫૯, તીર્થો. ૪૫૫.

૫. દિણ્ણ એક તાપસ, તે **અઢાવય** પર્વત ગયા, <mark>ઇંદભૂઇ</mark>ના શિષ્ય બન્યા અને મોક્ષ પામ્યા.^પ

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૮૩, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૨૫.

દરિક્ષ્પ્ર આચાર્ય ઈંદદિક્ષ્પ્રના શિષ્ય અને આચાર્ય સિહગિરિ(૩)ના ગુરુ.

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૪,૨૬૧.

દિશ્લગણિ (દત્તગણિ) **તિત્થોગાલી**માં ભવિષ્ય ભાખવામાં આવ્યું છે કે વીરનિર્વાણ સંવત ૧૨૫૦માં દિશ્લગણિના સમયમાં છ અંગ(૩) પ્રન્થોનો વિચ્છેદ(નાશ) થશે.^૧

૧. તીર્થો. ૮૧૧.

<mark>દિશ્લસાહુ</mark> (દત્તસાધુ<mark>) તિત્થોગાલી</mark>માં ભવિષ્ય ભાખવામાં આવ્યું છે કે વીરનિર્વાશ સંવત ૨૦૯૦૦માં દિલ્લસાહુના સમયમાં **દસવેયાલિય**નો વિચ્છેદ(નાશ) થશે.'

<mark>દિવાયર</mark> (દિવાકર) <mark>રુ</mark>યગ(૧) પર્વતના દક્ષિણ ભાગનું શિખર.'

૧. સ્થા. ૬૪૩.

૧. તીર્થો. ૮૨૭.

દિવિક[ઉ] (દ્વિપૃષ્ઠ) જુઓ દુવિટ્ટ. '

૧. આવનિ.(દીપિકા).પૃ.ં૭૮, તીર્થો. ૧૧૪૩.

દિસવાય (દિગ્પાત) આ અને દિસાકુમાર એક છે.^૧

૧. અનુચૂ.પૃ.૫૫.

દિસા (દિશા) વિયાહપજ્જાત્તિના સોળમા શતકનો તેરમો ઉદ્દેશક.

૧. ભગ.૫૬૧.

દિસાઇ (દિશાદિ) જુઓ દિસાદિ.

૧, સમ.૧૬.

દિસાકુમાર (દિક્કુમાર અથવા દિશાકુમાર) ભવણવઇ દેવોના દસ વર્ગોમાંનો એક વર્ગ. ^૧ તેઓ સક્ક(૩)ના લોગપાલ વેસમણ(૯)ના આધિપત્ય નીચે છે. ^૧ અમિયગઇ અને અમિયવાહણ તેમના ઇન્દ્રો છે. ^૩ તેમને છોતેર લાખ રહેવાના મહેલો છે. ^{*} તેઓ ધોળાં વસ્ત્રો પહેરે છે. તેમનો વર્શ સુવર્શ જેવો સોનેરી છે. ^૫ તેમનું જઘન્ય આયુ ૧૦૦૦૦ વર્ષનું છે. દક્ષિણના અને ઉત્તરના દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુ અનુક્રમે દોઢ પલ્યોપમ વર્ષ અને બે પલ્યોપમથી કંઈક ઓછા વર્ષનું છે. ^૬ તેમના મુગટ ઉપર હાથીનું ચિદ્ષ છે.^૭

૧. પ્રજ્ઞા.૪૬.	ર. ભગ.૧∉૮.	૩. એજન.ભગ.૫૮૯,	, જમ્બૂ.૧૧૯.
૪. સમ.૭૬.	પ. પ્રજ્ઞા.૪૬.	૬. એજન.૯૫. 🛛 🕯	ં ૭. એજન.૪૬.

દિસાકુમારીમહત્તરિગા(યા) (દિશાકુમારીમહત્તરિકા) એક મુખ્ય <mark>દિસાકુમારી.</mark> વિગતો માટે જુઓ **દિસાકુમારી**.

૧. સ્થા.૨૫૯, ૫૦૭, ૬૪૩, જમ્બૂ.૧૧૨-૧૧૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૬-૩૮.

દિસાકુમારી (દિશાકુમારી) દિસાકુમારી દેવીઓ દેવોના ભવણવઇ વર્ગની છે. તે દેવીઓમાં છપ્પન મુખ્ય દેવીઓ છે જે દિસાકુમારીમહત્તરિગાઓ તરીકે જાણીતી છે. તેમાંની દરેકને બીજી દેવીઓનો મોટો રસાલો છે.' રુયગ(૧) પર્વત તેમનું મુખ્ય વાસસ્થાન છે. તે પર્વતના દિશા મુજબ ચાર વિભાગ છે – પૂર્વનો રુયગ, પશ્ચિમનો રુયગ, ઉત્તરનો રુયગ અને દક્ષિણનો રુયગ. દરેક વિભાગને આઠ શિખરો છે અને દરેક શિખરને એક અધિષ્ઠાત્રી મુખ્ય દિસાકુમારી છે.આમ બત્રીસ મુખ્ય દિસાકુમારીઓ શિખરો ઉપર રહે છે, ચાર રુયગ પર્વતની ચાર વિદિશાઓમાં રહે છે અને ચાર મધ્યક્ષેત્રમાં રહે છે.' આઠ અધોલોકમાં રહે છે અને બાકીની આઠ ઊર્ધ્વલોકમાં રહે છે.³ તેઓ રમતિયાળ છે અને તિત્થંકરોના જન્મોત્સવ અને સ્નાત્રોત્સવમાં ભાગ લે છે.⁴ અધોલોકની મુખ્ય દિસાકુમારીઓ – ભોગંકરા, ભોગવઈ, સુભોગા, ભોગલામાલિણી, તોયધરા, વિચિત્તા, પુષ્કમાલા અને અણિદિઆ છે. તેઓ

તિત્થંકરની ગર્ભવતી માતા માટે પ્રસૂતિગૃહની રચના કરે છે." ઊર્ધ્વલોકની મુખ્ય દિસાકુમારીઓ – મેહંકરા, મેહવઈ, સુમેહા,મેહમાલિણી, સુવચ્છા, વચ્ચમિત્તા, વારિસેણા અને બલાહગા છે. તેઓ કુત્રિમ વર્ષા દ્વારા પ્રસૂતિગૃહની શુદ્ધિ કરે છે.* પૂર્વના રુયગ પર્વતની મુખ્ય દિસાકુમારીઓ–ણંદુત્તરા(૨), ણંદા(૮), આણંદા(૨), શંદિવદ્ધણા(૨), વિજયા(૨), વેજયંતી(૫), જયંતી(૬), અને અપરાજિઆ(૬) છે. તેઓ તીર્થકરમાતાની સેવામાં હાથમાં દર્પણો ધરીને ઊભી રહે છે.° પશ્ચિમના રૂયગ પર્વતની મુખ્ય દિસાક્રમારીઓ – ઈલાદેવી(૧) સુરાદેવી(૨), પુહઈ(૫), પઉમાવઈ(૧૬), એગણાસા, ણવમિયા, ભદા(૩૩) અને સીઆ(૫) છે. તેઓ તીર્થંકરમાતાને વીંજણો નાખે છે. ઉત્તરના રુયગ પર્વતની મુખ્ય દિસાકુમારીઓ – અલંબુસા, મિસ્સકેસી, પુંડરીઆ, વારુશી(૩), હાસા, સવ્વપ્પભા, સિરિદેવી(૧૦) અને **હિરી** છે. તેઓ તીર્થંકરમાતાને ચામર ઢોળે છે. દક્ષિણના રૂયગ પર્વતની મુખ્ય દિસાક્ષમારીઓ – સમાહારા, સુપઇણ્લા, સુપ્પબુદ્ધા, જસોહરા, લચ્છિમઈ, સેસવઈ, ચિત્તગુત્તા અને વસુંધરા છે. તેઓ કલશોને ઊંચે ધરી રાખે છે અને શુભ ગીતો ગાય છે. વિદિશાઓની મુખ્ય દિસાકુમારીઓ – ચિત્તા(૩), ચિત્તકણગા, સતેરા(૧) અને સોયામણી(૧) છે. તેઓ હાથમાં દીપક ધરી રાખે છે. રુયગના મધ્યક્ષેત્રની દિસાકુમારીઓ – રૂઆ(૧), રૂઆસિઆ, સુરૂઆ(૧) અને રૂઅગાવઈ છે. તેઓ તાજા જન્મેલા તીર્થંકરની નાભિનાળ કાપે છે. ′ દરેક મુખ્ય દિસાક્રમારીને સામાનિક દેવીઓ વગેરેનો પોતાનો રસાલો છે."

- ૧. જમ્બૂ.૧૧૨-૧૧૪,કલ્પધ.પૃ.૮૦, ૮૧,જમ્બૂશા.પૃ.૩૮૪,આવચૂ.૧. ૫.૧૩૬-૩૮.
- ૨. જમ્બૂ. ૧૧૪.
- ૩. જમ્બૂ. ૧૧૨-૧૧૩.
- ૪. જ્ઞાતા.૬૬. વિગતો માટે જુઓ કલ્પલ. પૃ.૬૯,કલ્પસ.પૃ.૧૦૬, કલ્પશા. પૃ.૯૬, કલ્પજ.પૃ.૬૯-૭૦.
- પ. જમ્બૂ.૧૧૨,આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૬. સ્થાનાંગ અધોલોકની છેલ્લી ચાર દિસાકુમારીને ઊર્ષ્વલોકની તરીકે અને ઊર્ષ્વલોકની છેલ્લી ચાર દિસાકુમારીને અધોલોકની તરીકે ઉલ્લેખે છે. સ્થા. ૬૪૩. જુઓ તીર્થી. ૧૪૪-૧૪૭.
- ૬ . જમ્બૂ.૧૧૩, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૭. તેઓ અને શંદશવણ(૧)ના શિખરોની

અધિષ્ઠાત્રી દેવીઓ એક છે. જુઓ જમ્બૂ.૧૦૪, તીર્થો.૧૪૭-૧૪૮, જમ્બૂશા.પૃ.૩૬૯,૩૮૮.

- ૭. જમ્બૂ.૧૧૪, સ્થા. ૬૪૩, આવચૂ.૧. પૃ. ૧૩૭, તીર્થો. ૧૫૩.
- ૮. જમ્બૂ. ૧૧૪,સ્થા. ૨૫૯, ૬૪૩, આવચૂ. ૧. પૃ. ૧૩૮, તીર્થો. ૧૫૫-૧૬૪. તિત્થોગાલી(૧૬૫) તદન નવી જ ચાર મુખ્ય દિસાકુમારીઓનો રુયગ પર્વતના મધ્યક્ષેત્રની વિદિશાઓમાં વસતી મુખ્ય દિસાકુમારીઓ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે– વિજયા(૧૧), વૈજયંતી(૪), જયંતી(૧૩) અને અપરાઇયા(૭). તેઓ તાજા જન્મેલા તીર્થકર બાળકની નાભિનાળ કાપે છે.
- ૯. જમ્બૂ.૧૧૨, આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૬-૧૩૮.

દિસાદિ (દિશાદિ) મંદર(૩) પર્વતનાં અનેક નામોમાંનું એક.

૧. જમ્બૂ.૧૦૯, સમ.૧૬.

દિસાપોક્મિ (દિશાપ્રોક્ષિન્) ફલ આદિ એકઠાં કરતાં પહેલાં બધી દિશાઓમાં પાણી છાંટતા વાનપ્રસ્થ તાપસોનો વર્ગ.'

<mark>દિસાપોક્</mark>ખિય (દિશાપ્રોક્ષિક) આ અને <mark>દિસાપોક્</mark>ખિ એક છે. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૫૭, ૪૭૦-૭૧.

દિસાસોત્થિય (દિશાસ્વસ્તિક) રુયગ(૧) પર્વતના પૂર્વ ભાગનું શિખર.'

૧. સ્થા.૬૪૩.

દિસાસોવત્થિય (દિશાસૌવસ્તિક) પાજ્ઞત કલ્પ(સ્વર્ગ)માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન' જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય વીસ સાગરોપમ વર્ષનું છે. તેઓ વીસ પખવાડિયે એક વાર શ્વાસ લે છે અને તેમને વીસ હજાર વર્ષે એક વાર ભૂખ લાગે છે.'

દિસાહત્થિકૂડ (દિશાહસ્તિકૂટ) હાથીના આકારનું પર્વતનું શિખર. જંબુદીવમાં મંદર(૩) પર્વતના ભદસાલવણમાં આઠ દિશાઓમાં આવાં આઠ શિખરો આવેલાં છે. તે આ પ્રમાણે છે – પઉમુત્તર(૧), શીલવંત(૫), સુહત્થિ(૨), અંજણગિરિ(૧), કુમુદ(૨), પલાસય, વડિંસ(૧) અને રોયનાગિરિ.'

૧.સ્થા. ૬૪૨.

દિસિ (દિશા) વિયાહપજ્ર્ણત્તિના દસમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ. ૩૯૪.

દિસિકુમારી (દિશાકુમારી) આ અને દિસાકુમારી એક છે.'

૧. સ્થા. ૫૦૭.

૧. ભગ પદ૧.

દિસિદેવયા (દિશાદેવતા) આ અને દિસાકુમારી એક છે.

૧. સ્થાઅ.પૃ.૪૩૯.

દીવ(દીપ) વિયાહપણ્ણત્તિના (૧) સોળમા શતકનો અગિયારમો ઉદ્દેશક' તેમજ

(૨) નવમા શતકનો છકો ઉદ્દેશક.^૨

૨. દીવ (દ્વીપ) **સુરદ્દ**ની દક્ષિષ્ઠે દરિયાપાર' આવેલો પ્રદેશ.' તે પ્રદેશમાં સાભરગ સિક્કાનું ચલણ હતું. તેની એકતા વર્તમાન દીવ સાથે સ્થાપી શકાય છે.³

४२०

ભગ.૪૧૭, ઔપ.૩૮,નિ૨.૩.૩, ભગઅ.૫ૃ.૫૧૯,આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૫૭, ૪૭૦-૭૧.

૧. આચા.૨.૧૭૬. ૨. સમ.૨૦.

૨. એજન.પૃ.૬૪૮.

૧.બૃક્ષે. ૧૦૬૯. ૩. જુઓ શ્રીમદ્ રાજેન્દ્રસૂરિ સ્મારક ગ્રન્થ ૨.બૃભા. ૩૨૯૧. (૧૯૫૭), પૃ. ૫૪૦.

દીવકુમાર (દ્વીપકુમાર) ભવજ઼વઇ દેવોના દસ વર્ગો માંનો એક વર્ગ.' તેઓ સક્ક(૩)ના લોગપાલ વેસમગ્ન(૯)ના આધિપત્ય નીચે છે.' તેમના રહેવાના મહેલો છોત્તેર લાખ છે.' પુછ઼્લ(૩) અને વસિટ્ટ(૩) તેમના ઇન્દ્રો છે.' દીવકુમાર દેવોનું જઘન્ય આયુષ્ય દસ હજાર વર્ષનું છે. દક્ષિણના અને ઉત્તરના દીવકુમાર દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનુક્રમે દોઢ પલ્યોપમ અને બે પલ્યોપમથી કંઈક ન્યૂન વર્ષોનું છે.' તેઓ સુવર્શવર્શના રતાશવાળી ઝાંયવાળા છે. તેઓ નીલ વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. તેમના મુગટ ઉપર સિંહનું ચિદ્ધ છે.'

૧.પ્રશા.૪૬.	પ. પ્રશા. ૯૫.
ર.ભગ. ૧ ૬૮.	પ. પ્રજ્ઞા. ૯૫. ૬. એજન.૪૬. બીજી વિગતો માટે જુઓ
૩.સમ. ૭૬.	ભગ. ૫૮૯.
૪.ભગ. ૧૬૮-૧૬૯.	

- દીવગ (દીપક) રહવીરપુરનું ઉઘ.ન. '
 - આવભા.૧૪૬, આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૨૭, ઉત્તરાશા.૫ૃ.૧૭૮, નિશીભા.૫૬૦૯, વિશેષા. ૩૦૫૨.
- દીવપણ્ણયત્તિ (દ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ) ' જુઓ કાલિય.
 - ૧. નન્દિમ.પૃ.૨૫૪.
- દીવસમુદોવવત્તિ (દ્વીપસમુદ્રોપપત્તિ) દીહદસાનું છઠ્ઠં અધ્યયન.

૧. સ્થા.૭૫૫.

દીવસાગરપશ્કાત્તિ (હીપસાગરપ્રજ્ઞપ્તિ) વિવિધ ઢીપો અને સાગરોની માહિતી આપતો^ક અંગબાહિર કાલિઅ આગમગ્રન્થ.^ર

- ૧. પાક્ષિય.પૃ.૬૭.
- ૨. નન્દિ.૪૪, પાક્ષિ.પૃ.૪૫, ભગઅ.પૃ.૨૦૩, આવચૂ.૨.પૃ.૬, નિશીચૂ.૧.પૃ.૬૧, સ્થાઅ.પૃ.૪૮૦, સ્થા.૧૫૨, ૨૭૭.

દીવસાગરપણ્ણત્તિસંગહણી (દ્વીપસાગરપ્રજ્ઞપ્તિસઙ્ગ્રહણી) એક આગમગ્રન્થ.' આ અને દીવસાગરપણ્ણત્તિ એક લાગે છે.

૧. સ્થાઅ.પૃ.૨૨૪, ૨૩૧. જુઓ હી. ૨. કાપડીઆ કૃત 'આગમોનું દિગ્દર્શન', ૧૯૪૮, પૃ.૧૯૫.

દીવસિહા (દીપશિખા) **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત**(૧)ની પત્ની.'

૧. ઉત્તરાનિ.પૃ.૩૭૯.

૧. દીવાયણ (દ્વૈપાયન) (સજીવ) ઠંડું પાણી, શાકભાજી યા વનસ્પતિ, ફળ, ફૂલ આદિનો ત્યાગ કર્યા વિના જેને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયો હતો^૧ તે બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક.^૨ મહાવીરના તીર્થમાં **પત્તેયબુદ્ધ** તરીકે તેને સ્વીકારાયેલ છે.³

૧. સૂત્ર. ૧.૩.૪.૩., સૂત્રચૂ.પૃ.૧૨૦, સૂત્રશી.પૃ.૯૫.

૨. ઔ૫.૩૮. ૩. ઋષિ.૪૦, ઋષિ (સંગ્રહશી).

૨. દીવાયણ ભારહ(૨) ક્ષેત્રના વીસમા ભાવી **તિત્થંકર અગ્નિયટ્ટિ**(૧)નો પૂર્વભવ.^૧ ૧. સમ. ૧૫૯.

૩. દીવાયણ સોરીયપુરના તાપસ <mark>પારાશર</mark>નો પુત્ર.' એક વાર જાયવ રાજકુમારોએ તેને ત્રાસ આપ્યો એટલે તેણે <mark>બારવઈ</mark> નગરને બાળી નાખવાનો નિશ્વય કર્યો. મૃત્યુ પછી **અગ્ગિકુમાર** દેવ તરીકે જન્મ્યો અને બારવઈને બાળી ભસ્મ કરી નાખી.'

૧. ઉત્તરાંને.પૃ.૩૭-૩૮.

૨. અન્ત.૧૧, દશનિ. અને દશહ.પૃ.૩૬, દશચૂ.પૃ.૪૧, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૫.

<mark>દીહ (</mark>દીર્ઘ) **કોસલ** દેશના રાજા. તે **કંપિલ્લપુર**ના રાજા **બંભ**નો મિત્ર હતો અને બંભના મૃત્યુ પછી તેની પત્ની **ચૂલણી**(૨)માં તે આસક્ત થયો. પછીથી તે રાજા બંભના પુત્ર **ચક્કવટ્ટિ બંભદત્ત**(૧)થી હણાયો.^૧

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૭-૩૭૮.

દીહદન્ત (દીર્ઘદન્ત) અગ્નુત્તરોવવાઇયદસાના પ્રથમ વર્ગનું છઠ્ઠં અધ્યયન.¹

૧. અનુત્ત.૧.

ર. દીહદન્ત રાયગિહના રાજા સેણિઅ(૧) અને તેની રાણી ધારિણી(૧)નો પુત્ર. તેણે મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી. તે બાર વર્ષના શ્રમણજીવન પછી મૃત્યુ પામી અણુત્તર સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં અર્થાત્ વિમાનમાં દેવ તરીકે જન્મ્યો. તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય તરીકે એક વધુ ભવ કરી ત્યાં જ મોક્ષ પામશે.^૧

૧. અનુત્ત.૧.

<mark>૩. દીહદન્ત જંબુદીવના ભરહ</mark>(૨) ક્ષેત્રના બીજા ભાવી <mark>ચક્કવ</mark>ટ્ટિ.'

૧.સમ. ૧૫૯, તીર્થો. ૧૧૨૪.

દીહદસા (દીર્ઘદશા) દસ દશા ગ્રન્થોમાંનો એક. તે હાલ અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયો છે.તેમાં નીચે જણાવેલાં દસ અધ્યયનો હતાં – ચંદ(૨), સૂર(૧૦), સક્ક(૪), સિરિદેવી(૮), પભાવતી(૫), દીવસમુદ્દોવવત્તિ, બહુપુત્તિયા(૪), મંદ૨(૨), થેરસંભૂતવિજય, થેરપમ્હ અને ઉસાસણીસાસ. 'આમાંનાં કેટલાંક અધ્યયનો અત્યારે ણિરયાવલિયા (પુષ્કિયા વગેરે સહિત)માં મળે છે. '

४२२

- સ્થા.૭૫૫, સ્થાઅ.પૃ.૫૧૨. ગ્રંથમાં કંઈક ગૂંચવાડો લાગે છે કેમ કે તેમાં ઉલ્લેખેલાં અધ્યયનો કુલ દસ નહિ પણ અગિયાર છે.
- ૨. સ્થાઅ.પૃ.૫૧૨.

દીહપાસ (દીર્ધપાર્શ) એરવય(૧) ક્ષેત્રના એક ભાવી તિત્યંકર.' જુઓ સચ્ચસેણ. ૧. તીર્થો. ૧૧૧૯.

દીહપક (દીર્ઘપૃષ્ઠ) રાજા જવ(૧) અને ગદભિલ્લનો મન્ત્રી. તેને ગદભિલ્લે હણ્યો હતો. ^૧ જીઓ ગદભિલ્લ અને જવ(૧):

૧. બૃભા. ૧૧૫૫, બૃક્ષે.૩૫૯-૬૧.

૧. દીહબાહુ (દીર્ઘબાહુ) આઠમા **તિત્થંકર ચંદપ્પભ**(૧)નો પૂર્વભવ.^૬

૧. સમ. ૧૫૭.

૨. દીહબાહુ ભરહ(૨) ક્ષેત્રના ત્રીજા ભાવી **વાસુદેવ(**૧).^૧ તેને **સુંદરબાહુ**(૨) પણ કહેવામાં આવે છે.^૨

૧. સમ.૧૫૯.

૨. તીર્થો .૧૧૪૩.

૩. દીહબાહુ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

દીહભદ (દીર્ઘભદ્ર) સંભૂઇવિજય(૪)ના બાર શિષ્યોમાંનો એક.*

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૫.

દીહવેયડ્ઢ (દીર્ધવૈતાઢ્ય) જુઓ વેયડ્ઢ(૧).

૧. સમ. ૨૫,૫૦.

૧.દીહસે લ (દીર્ઘસેન) અણુત્તરોવવાઇયદસાના બીજા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન.^{*}
 ૧. અનુત્ત.૨.

૨. દીહસેણ રાયગિહના રાજા સેણિઅ(૧) અને તેની રાણી ધારિણી(૧)નો પુત્ર. તેણે મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી. તે સોળ વર્ષના શ્રમણજીવન પછી મરીને અણુત્તર વિમાનમા દેવ તરીકે જન્મ્યા. તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વધુ એક ભવ કરી ત્યાં મોક્ષ પામશે.^૧

૧.અનુત્ત.૨.

૩. દીહસેણ વર્તમાન કાલચક્રમાં **એરવય**(૧) ક્ષેત્રમાં થયેલા આઠમા <mark>તિત્થંકર.</mark>* સમવાય દીહસેણના બદલે <mark>જુત્તિસેણ</mark>નો ઉલ્લેખ કરે છે.* ટીકાકાર અભયદેવ અનુસાર જુત્તિસેણના બદલે દીહસેણ અથવા દીર્ઘબાહુ પણ ઉલ્લિખિત છે.*

૧. તીર્થો. ૩૨૧. ૨. સમ.૧૫૯. ૩. સમઅ.પૃ.૧૫૯.

४२४

૪. દીહસેણ વર્તમાન કાલચક્રમાં એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં થયેલા સોળમા તિત્યંકર.' સમવાય અનુસાર ગુ**ત્તિસેણ** સોળમા તિત્થયર છે.^ર १ तीर्थो उ२८ ર. સમ.૧૫૯. દુઇજ્જંતગ (દુર્યન્તક) જુઓ દૂઇજ્જંતગ.' ૧. આવનિ.૪૬૩. દંદભઅ (દુન્દુભક) અકચાસી ગહમાંનો એક.* ૧. જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય, ૧૦૭, સ્થા. ૯૦, જમ્બૂશા.પૃ. ૫૩૪-૫૩૫, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫-૨૯૬, સ્થાઅ.પ્ર.૭૮-૭૯. દુંદ્દભગ (દુન્દુભક) આ અને દુંદુભઅ એક છે.' ૧.સ્થા.૯૦. **દુંદ્દહઅ** (દુન્દુભક) આ અને **દુંદુભઅ** એક છે.' ૧. સ્થાઅ.પૂ.૭૯. દુકુખ (દુઃખ) વિયાહપણ્ણત્તિના પ્રથમ શતકનો બીજો ઉદ્દેશક. ' ૧. ભગ.૩૦૧. દ્વગોણ એક અણારિય (અનાર્ય) દેશ અને તેના લોકો.' ૧. સૂત્રશી.પૂ.૧૨૩. **દુગ્ગા** (દુર્ગા) એક દેવી જેનાં બીજાં નામ **કોટ્ટકિરિયા** અને **અજજા** છે.'દુર્ગા પાડા ઉપર સવારી કરે છે. ર ૧. અનુ.૨૦. ૨. અનુહે.પ્.૨૬, અનુહ.પૃ.૧૭. દુજઅ (દુર્જય) ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.' ૧.કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬. દુજડિ (દ્વિજતિનૂ) અકચાસી ગહમાંનો એક.' ૧. સ્થા.૯૦, સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ.પૃ.૭૮-૭૯, સૂર્યમ.પૃ. ૨૯૫-CE. દુજ્જંત (દર્યન્ત) કોસિઅ(૫) ગોત્રના આચાર્ય. ૧. કલ્પ (થેરાવલી).૭. **દુજ્જોધણ** (દુર્યોધન) જુઓ દુજ્જોહણ.* ૧. આવહ.પુ.૩૬૫. દુજ્જોહણ (દુર્યોધન) જેને નવ્વાણ ભાઈઓ હતા તે હત્થિણાપુરનો રાજકુમાર. **કંપિલ્લપુરની** રાજકુમારી **દોવઈ**ના સ્વયંવરમાં દુવય રાજાએ તેને નિમંત્ર્યો હતો.[•]

હત્થિસીસના રાજા દમદંત શ્રમણ બન્યા પછી જ્યારે હત્થિણાપુર ગયા ત્યારે દુજ્જોહણે તેમને ત્રાસ આપ્યો હતો.^ર

૨. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૨, આવહ.પૃ.૩૬૫.

૨. દુજ્જોહણ સીહપુરના રાજા સીહરહ(૧)નો જેલર અને મહુરા(૧)ના રાજા **સિરિદામ**ના પુત્ર રાજકુમાર **ણંદિસેણ**(૬)નો પૂર્વભવ.'

૧. વિપા.૨૬, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૮.

૧. તીર્થો. ૬૨૪.

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

દુદંત (દુર્દાન્ત) રાજા <mark>દુમરિસ</mark>નો પુત્ર. તે**ણે પોતે પોતાના પૂર્વભવમાં લલિયંગ દેવ** હોવાનો ઢોંગ કર્યો હતો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૫.

દુદ્ધરિસ (દુર્ધર્ષ) **ઉસભ**(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^હ

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

દુપ્પસહ (દુષ્પ્રસભ) વર્તમાન **ઓસપ્પિણી** કાલચક્રના પાંચમા અરના અન્તે જન્મનાર એક તાપસ.^૧

૧. તીર્થો. ૬૯૭, ૯૧૮, વ્યવભા. ૧૦.૩૪૬, વ્યવમ. ૧૨. પૃ. ૪૭.

દુબ્બલિયપુસ્સમિત્ત (દુર્બલિકપુષ્યમિત્ર) આચાર્ય **૨ક્ઞિય(૧)ના શિષ્ય અને** ઉત્તરાધિકારી. તેમને નવ **પુવ્વનું જ્ઞાન હતું. ગોટ્ટામાહિલ** જે ૨ક્ઞિયના બીજા શિષ્ય હતા તેમણે દુબ્બલિયપુસ્સમિત્તના સમયમાં જ અબદ્ધિકવાદ તરીકે પ્રસિદ્ધ સ્વતન્ત્ર સિદ્ધાન્ત પ્રવર્તાવ્યો હતો.^૧

 આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૯થી, વિશેષા. ૨૭૮૯, ૨૭૯૬, ૩૦૧૨, ૩૦૨૨, ૩૦૪૭, આવભા.૧૪૨, તીર્થો. ૮૧૧-૮૧૨, આવહ.પૃ.૩૦૭.

દુબ્બલિયપૂસમિત (દુર્બલિકપુષ્યમિત્ર)^૧ જુઓ દુબ્બ<mark>લિયપુસ્સમિત્ત</mark>.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૦૯, આવહ.પૃ.૩૦૭, ૩૦૮, ૩૧૦.

દુબ્બલિયાપુસ્સમિત્ત (દુર્બલિકાપુષ્યમિત્ર) આ અને દુબ્બલિયપુસ્સમિત્ત એક છે.*

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૭૩.

દુબ્ભૂઇયા (દુર્ભૂતિકા) **વાસુદેવ**(૨) **કણ્હ(૧)**ની ચાર ભેરીમાંની એક.' તે તેમણે દેવો પાસેથી મેળવી હતી.'

૧. બૃભા.૩૫૬.

```
૨. બૃમ.પૃ.૧૦૬.
```

૧.દુમ (દ્રુમ) **અશુત્તરોવવાઇયસદસા**ના બીજા વર્ગનું સાતમું અધ્યયન.[•]

૧. અનુત્ત.૨.

૨. દુમ રાયગિહના રાજા સેણિઅ(૧) અને તેની રાણી **ધારિણી(૧)નો પુત્ર. તે** સંસારનો ત્યાગ કરી <mark>મહાવીર</mark>નો શિષ્ય બન્યો. સોળ વર્ષના શ્રમણજીવનની સાધના પછી મરી**ને અપરાજિય** વિમાનમાં તે દેવ થયો. તે એક ભવ વધુ કરી મોક્ષ પામશે.'

૧. અનુત્ત.૨.

૩. દુમ ચમર(૧)ના પાયદળનો સેનાપતિ. '

૧. સ્થા.૪૦૪, ૫૮૨-૫૮૩, આવચૂ.૧.પૃ.૧૪૬.

<mark>૪. દુમ સહસ્સારકપ્પ</mark>માં આવેલું સ્વર્ગીય વાસસ્થાન જ્યાં વસતા દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અઢાર સાગરોપમ વર્ષનું છે, તેઓ અઢાર પખવાડિયે એક વાર શ્વાસ લે છે અને અઢાર હજાર વર્ષે એક વાર ભૂખનો અનુભવ કરે છે.^૬

૧. સમ. ૧૮.

દુમપત્તય (દુમપત્રક) <mark>ઉત્તરજ્ઝયણનું</mark> દસમું અધ્યયન.՝ વૃક્ષનાં પીળાં પડી ગયેલાં પાંદડાંના દેષ્ટાન્તથી જીવનના ક્ષણભંગુર સ્વભાવનો ઉપદેશ **મહાવીર ગોયમ**(૧)ને આપે છે.^ર

૧. સમ.૩૬, ઉત્તરાનિ.પૃ.૯, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૯૪, સ્થાઅ.પૃ.૨૫૮, દશચૂ.પૃ.૫૨.

૨. ઉત્તરા.૧૦.૧, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૩૩.

દુમપુષ્કિયા (દુમપુષ્પિકા) દસવે<mark>યાલિયનું</mark> પ્રથમ અધ્યયન.' ફૂલોને જરા પણ હાનિ પહોંચાડ્યા વિના મધુકર ફૂલોમાંથી મધ ચૂસે છે તેવી રીતે ભિક્ષા ગ્રહણ કરવાનો શ્રમણોને ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે.

 દશનિ, ર૬, ઓધનિ.૬૫૦, આવનિ.૧૩૧૪, આવચૂ.૧.પૃ.૧૨૬, ૨.પૃ.૨૩૩, વ્યવભા.૭. ૩૪૭, નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૩, ૨૪, નિશીભા.૨૦.

દુમરિસ (દુર્મર્ષ) દુદંત રાજકુમારના પિતા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૫.

૧. દુમસેણ (દુમસેન) **અણુત્તરોવવાઇયદસા**ના બીજા વર્ગનું આઠમું અધ્યયન.^૧ ૧. અનુત્ત.૨

૨. દુમસેણ રાયગિહના રાજા **સેણિઅ**(૧) અને તેમની રાશી <mark>ધારિશી(</mark>૧)નો પુત્ર. તેને <mark>મહાવીરે</mark> દીક્ષા આપી હતી. તે સોળ વર્ષનું શ્રમણજીવન જીવી મરીને અપરાજિય સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં દેવ થયા. એક વધુ ભવ કરી તે મોક્ષ પામશે.^૧

૧. અનુત્ત.૨.

૩. દુમસેણ નવમા બલદેવ(૨) રામના તેમજ નવમા વાસુદેવ(૧) કણ્હ(૧)ના

પૂર્વભવના ધર્મગુરુ. ' જુઓ ગંગદત્ત(૪).

૧. સમ.૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૬.

દુમુહ (દ્વિમુખ) આ અને દુમ્મુહ(૩) એક છે.^૧ ૧. મનિ.૧૪૮.

૧. દુમ્મુહ (દુર્મુખ) **અંતગડદસા**ના ત્રીજા વર્ગનું દસમું અધ્યયન.^૧ ૧. અન્ત.૪.

૨. દુમ્મુહ બારવઈના બલદેવ(૧) રાજા અને તેમની રાશી **ધારિ**શી(૬)નો પુત્ર. તે પચાસ રાજકુમારીઓને પરશ્યો હતો. તેશે **તિત્થયર અરિક્રશેમિ** પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તે વીસ વર્ષના શ્રમજ્ઞજીવનની સાધના પછી **સેતુંજ** પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો.^૧ તેને **કચ્છુલ્લજ્ઞારય** માટે ખૂબ આદર હતો.^ર

૧. અન્ત.૭.

૨.જ્ઞાતા.૧૨૨.

૩. દુમ્મુહ (દ્વિમુખ) **પંચાલ** દેશના કંપિલ્લપુરના રાજા. તેમનું મૂળ નામ જવ(૨) હતું. તેમના મુખનું પ્રતિબિંબ તેમણે પહેરેલા મુગટમાં પડતું હોવાથી તેમને **દુમુહ** - દ્વિમુખ નામે બોલાવવામાં આવતા હતા. પોતાના અદ્ભુત મુગટ માટે તેમને રાજા પજ્જોય સાથે યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું. ઇન્દ્રસ્તમ્ભની બદલાયેલી દુર્દશા જોઈને તેમને સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય થયો, તે પત્તેયબુદ્ધ થયા અને મોક્ષ પામ્યા.^૧

ઉત્તરાને.પૃ.૧૩૫થી, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૭૮, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૨૯૯, ઉત્તરા.
 ૧૮.૪૬, આવભા.૨૦૮, આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૭-૮, મનિ.પૃ.૧૪૮. પાલિ સાહિત્યમાં
 પજ્ઞ તેમને પ્રત્યેકબુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલ છે.

દુરિઆરિ (દુરિતારિ) એક દેવી.'

૧. આવ.પૃ.૧૯.

દુરુત્તય (દુરુક્તક) એક ગામ.'

૧. કલ્પચૂ.પૃ.૯૭, દશાચૂ.પૃ.૬૦.

દુવય (દ્રુપદ) **પંચાલ** દેશના **કંપિલ્લપુર** નગરના રાજા. તે રાષ્ટી **ચુલણી**(૧)ના પતિ હતા તથા રાજકુમાર **ધટ્ટજ્જુણ** અને રાજકુમારી દોવઈના પિતા હતા.¹

૧. જ્ઞાતા.૧૧૬, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭.

દુવાલસંગ (દ્વાદશાજ્ર) બાર **અંગપવિક્ર** ગ્રન્થોનું' સમુહવાચક નામ^ર. તેનો ઉપદેશ પૂર્શપશે અર્હતોએ આપ્યો છે.³ જો કે તે શાશ્વત છે તેમ છતાં મૂળભૂત નિયમોનું ઉલ્લંઘન કર્યા વિના તેમને અનુસરીને જ સમય મુજબના કેટલાક ઉમરાઓ તેમાં થવા સંભવે છે.^૪ તે વિવિધ નામે ઓળખાય છે જેવાં કે **ગણિપિડગ^પ, બદ્ધસુય^૬, અને પવયણ**ે. બધી આઠે આઠ સમિતિઓ (પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ) આખા દ્વાદશાંગનું વિષયવસ્તુ છે.^૮ તેવી જ રીતે વવહાર (આચાર) તેનો સાર યા અર્ક છે.^૯ જુઓ **અંગ(૩**).

	૫. સમ.૧૩૬, સૂત્ર.૨.૧.૧૧, નન્દિ.૪૧,
૫૮,નન્દિમ.પૃ.૨૪૮, આવચૂ.૧.	૫૮.
પૃ.૨૭૪.	૬. આવનિ.૧૦૨૭.
૨.નન્દિ.૪૫.	૭. આવચૂ.૧.પૃ.૮૬, જીતભા.૧, ઉત્તરા.
૩.નન્દિ.૪૧.	૨૪.૩.
૪.સૂત્રનિ.૧૮૮.	૨૪.૩. ૮. ઉત્તરા.૨૪.૩, સમઅ.પૃ.૧૪. ૯. જીતભા.૫€૦, ૬૯૭.
	૯. જીતભા.૫૬૦, ૬૯૭.

૧. દુવિટ્ટ (દ્વિપૃષ્ઠ) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના આઠમા ભાવી **વાસુદેવ**(૧).^૧ ૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૪૩.

૨. દુવિક વર્તમાન ઓસપ્પિણીના ભરહ(૨)ક્ષેત્રના બીજા વાસુદેવ(૧), અને બલદેવ(૨) વિજય(૧૧)ના ભાઈ.' બારવઈ નગરના રાજા બંભ(૪) અને તેમની રાણી ઉમા(૧)ના તે પુત્ર હતા.' તેમણે પડિસત્તુ તારઅને તેના જ ચક્રથી હણ્યો.' તે બારમા તિત્થંકર વાસુપુજ્જના સમકાલીન હતા.' તેમની ઊંચાઈ ૭૦ ધનુષ હતી.' તે પોતાના પૂર્વભવમાં પવ્વયઅ હતા.' તે બોત્તેર લાખ વર્ષનું આયુ ભોગવી મરીને છઠા નરકમાં ગયા.' જુઓ પવ્વયઅ.

૧.સમ.૧૫૮,તીર્થો.૫૬૬, આવભા.૪૦.	૪. તીર્થો. ૪૭૫.
૨.સમ.૧૫૮, આવનિ.૪૦૮-૪૧૧,	૫. આવનિ.૪૦૩.
સ્થા.૬૭૨, તીર્થો. ૬૦૨-૬૦૩.	૬. સમ.૧૫૮, તીર્થો. ૬૦૫. ૭. આવનિ.૪૦૫, ૪૧૩, તીર્થો. ૬૧૫.
૩. એજન.	૭. આવનિ.૪૦૫, ૪૧૩, તીર્થો. ૬૧૫.

દુવિદ્વ (દ્વિપૃષ્ઠ) જુઓ દુવિટ્ટ.'

૧. તીર્થો. ૪૭૫, સમ.૧૫૯.

દુવિલ (દુમ્બિલ?) એક અનાર્ય દેશ.^૧ આ અને ડોંબિલ એક જણાય છે.

૧. સૂત્રશી.પૃ.૧૨૩.

દુસમસુસમા અથવા દુસમસૂસમા^૬ (દુષ્ષમસુષમા) જુઓ દુસ્સમસુસમા.

૧. તીર્થો. ૬૧૭, જમ્બૂ.૪૦.

દુસ્સમદુસ્સમા (દુષ્ષમદુષ્ષમા) ઓસપ્પિણી કાલચક્રનો છઢો અર્થાત્ છેલ્લો અર તેમજ ઉસ્સપ્પિણી કાલચક્રનો પહેલો અર.' આ અરનો કાલખંડ વીસ હજાર વર્ષનો છે.' ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં દુસ્સમા અર સમાપ્ત થતાં જ તે શરૂ થાય છે.' તે મુશ્કેલીઓ અને આપત્તિઓથી ભરપૂર છે.' તે બાલવકરણ અને અભિ નક્ષત્રમાં શ્રાવણ મહિનાના કૃષ્ણ પક્ષના પ્રથમ દિવસે ચૌદ સમયમાંના પ્રથમ સમયે બેસશે.' તેનું

બીજું નામ અઇદુસમા છે. ^૬	
૧. જમ્બૂ.૧૮, સ્થા.૫૦.	૪. સ્થાઅ.૫૦.
૨.જમ્બૂ.૧૯.	૪. સ્થાઅ.૫૦. ૫. જમ્બૂ.૩૭, જમ્બૂઅ.૫ૃ.૧૭૨. ૬. તીર્થો. ૯૫૭, ૯૫૯.
૩. જમ્બૂ. ૩૬.	૬. તીર્થો. ૯૫૭, ૯૫૯.

દુસ્સમસુસમા (દુષ્ષમસુષમા) ઓસપ્પિણી કાલચક્રનો ચોથો અર તેમજ ઉસ્સપ્પિણી કાલચક્રનો ત્રીજો અર.^૧ આ અરનો કાલખંડ એક કોટાકોટિ સાગરોપમ ન્યૂન બેતાલીસ હજાર વર્ષ છે.^૨ ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં તેના પછી દુસ્સમા અર આવે છે.^૩ તિત્થયર મહાવીરે આ અરના અંતના પંચોતેર વર્ષ અને સાડા આઠ મહિના પહેલાં જન્મ લીધો હતો.^૪ ઓસપ્પિણિ કાલચક્રમાં આ અરની પહેલાં સસમદસ્સમા અર હોય છે.^૫

પછીના ઉસ્સપ્પિણી કાલચક્રમાં તે દુસ્સમા પછી શરૂ થશે અને સુસમદુસ્સમાની પહેલાં આવશે.^૬

૧. જમ્બૂ.૧૮, સ્થા.૫૦, આચાશી.પૃ.	🛛 ૪. આચા.૨.૧૭૬.બીજી વિગતો માટે જુઓ
૪૨૫.	તીર્થો. ૬૧૭થી.
૨. જમ્બૂ. ૧૯.	૫. જમ્બૂ.૩૪.
૩. જમ્બૂ. ૩૫.	૫. જમ્બૂ. ૩૪. ૬. જમ્બૂ. ૪૦.

દુસ્સમા (દુષ્ષમા) ઓસપ્પિણી કાલચક્રનો પાંચમો અર તેમજ ઉસ્સપ્પિણી કાલચક્રનો બીજો અર. ' તેનો કાલખંડ વીસ હજાર વર્ષનો છે. ' તિત્થયર મહાવીરના નિર્વાણ પછી ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ મહિનાનો સમય પૂરો થતાં વર્તમાન દુસ્સમા અર બેઠો. ' તેના પહેલાં દુસ્સમસુસમા અર હતો અને તેના પછી દુસ્સમદુસ્સમા અર આવશે. ' દુસ્સમા અર દરમ્યાન બધી જ રીતે હ્રાસ થાય છે. ' પછીના ઉસ્સપિણી કાલચક્રમાં દુસ્સમદુસ્સમા અર સમાપ્ત થતાં તે શરૂ થશે અને દુસ્સમદુસ્સમા અર કરતાં તે વધુ સમૃદ્ધ હશે. ' વિવિધ પ્રકારની જોરદાર વર્ષાઓથી દુસ્સમા અર શરૂ થશે જેના પરિણામે વનસ્પતિ અને પાક પુષ્કળ થશે. ' વનસ્પતિ અને પાક પુષ્કળ થવાના કારશે લોકો બિનશાકાહારી ખોરાક ત્યજી દેશે. ' તે અર પછી દુસ્સમસુસમા અર આવશે. "

દુસ્સમા અર નીચેની ઘટનાઓથી ઉગ્રતા ધારણ કરે છે – અકાળે વરસાદ, વખતસર વરસાદ ન પડવો, દુર્જનોની પૂજા, સજ્જનો અને ગુણીજનો પ્રત્યે આદરનો અભાવ, ગુરુજનો પ્રત્યે ઉદ્ધતાઈ, માનસિક ચિન્તાઓમાં અને ભાષાની કટુતામાં વધારો¹⁰, પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોને વિવિધ વસ્તુઓ પ્રતિકૂળ અને અસુખકર બની જવી.¹¹

૧. જમ્બૂ.૧૮, સ્થા.૫૦.	૪. જમ્બૂ.૩૫-૩૬.
૨. જમ્બૂ. ૧૯.	૪. જમ્બૂ.૩પ-૩૬. ૫. વિગતો માટે જુઓ જમ્બૂ.૩૫.
૩. તીર્થો .૯૨૬ , બીજી વિગતો માટે	૬. જમ્બૂ.૩૭.
જુઓ ૯૩૧થી.	૭. જમ્બૂ. ૩૮.

૮. જમ્બૂ.૩૯.	90.	સ્થા.૫૫૯.
૯. જમ્બૂ.૪૦.	વેવ.	સ્થા.૭૬૫.

દુહવિવાગ (દુઃખવિપાક) **વિવાગસુયનો** પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ. તેમાં નીચે જણાવેલાં દસ અધ્યયનો(પ્રકરણો) છે – <mark>મિયાપુત</mark>્ત(૧), ઉજ્ઝિયઅ(૧), અભગ્ગ, સગડ(૧), વહસ્સઇ(૧), <mark>ણંદિ(૫), ઉંબર, સોરિયદત્ત(૧), દેવદત્તા</mark>(૧) અને <mark>અંજ</mark>ૂ(૧).^૧

૧. વિપા.૨.

દૂઇજજંતગ(ય) (દુર્યન્તક) <mark>મહાવીર</mark>ના પિતા ના મિત્ર. તે <mark>મોરાગ</mark> સંનિવેશના હતા. મહાવીરે શ્રામણ્ય સ્વીકાર્યા પછી પ્રથમ વર્ષાવાસ દરમ્યાન તેમના આશ્રમમાં પંદર દિવસ વાસ કર્યો હતો. મહાવીરની સંપૂર્ણ અનાસક્તિએ આશ્રમવાસીઓને નારાજ કર્યા તેથી મહાવીર તે સ્થાન છોડી ગયા.^૧

 ૧. દૂઈપલાસ (દૂતીપલાશ) વાણિયગામની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું ઉદ્યાન. તેમાં જક્ખ સુહમ્મ(પ)નું ચૈત્ય હતું.^૧

૧. વિપા.૮.

૨. દૂઈપલાસ વાણિયગામની ઉત્તરે^૧ આવેલું ચૈત્ય.^૨ત્યાં **મહાવીર** બે વાર ગયા હતા.^૩

૧. ઉપા. ૩. ૩. ભગ. ૬૪૬, ઉપા. ૩, ૧૫. ૨. ભગ. ૩૭૧, ૪૦૪, દશા. ૫.

દૂરલ્લક્વિઅ (દૂરલ્લકૃપિક) ભ**રુયચ્છ**ની પાસે આવેલું ગામ. <mark>ફલિહમલ્લ</mark> આ ગામનો હતો.^૧

૧. આવનિ.૧૨૭૪, આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૨-૧૫૩.

દૂસગણિ (દૂષ્યગણિન્) આચાર્ય લોહિચ્ચના શિષ્ય.'

૧. નન્દિ.ગાથા ૪૧, નન્દિચૂ.પૃ.૯, નન્દિહ.પૃ.૧૯, નન્દિમ.પૃ.૫૪.

દૂસમદૂસમા (દુષ્યમદુષ્યમા) જુઓ **દુસ્સમદુસ્સમા**.'

૧. જમ્બૂ.૩૬.

દૂસમસુસમા (દુષ્ષમસુષમા) જુઓ <mark>દુસ્સમ</mark>સુસમા.¹

૧. જમ્બૂ.૩૪. આચા.૨.૧૭૬.

દૂસમા (દુષ્ષમા) જુઓ <mark>દુસ્સમા.</mark> '

૧. જમ્બૂ.૩૭.

દેયડ (દતિકાર) પાશી ભરવાના ચામડાના થેલા બનાવનારાઓનું ધંધાદારી યા

આવનિ.૪૬૩, વિશેષા.૧૯૧૩, આવૂચ.૧.૫ૃ.૨૭૧, આવમ.૫ૃ.૨૬૮, આવહ.૫ૃ. ૧૮૯.

ઔદ્યોગિક આરિય(આર્ય) મંડળ. ૧

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

 દેવ મહાવીરના આઠમા ગણધર અકંપિયના પિતા. તે મિહિલા નગરના બ્રાહ્મણ હતા અને તેમનું ગોયમ(૨) ગોત્ર હતું. જ્યંતી(૧૦) તેમની પત્ની હતી.'

૧. વિશેષા.૨૫૦૯-૨૫૧૧.

૨. દેવ વિયાહપણ્ણત્તિના (૧) બારમા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક^૧ તેમજ (૨) તેરમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક.^૨

૧. ભગ.૪૩૭.

૨. ભગ.૪૭૦.

૩. દેવ આ અને દેવપવ્વય એક છે. '

૧. જમ્બૂ.૧૦૨.

દેવઈ (દેવકી) રાજા **વસુદેવ**ની પત્ની^૧ અને **વાસુદેવ**(૨) કરૂહ(૧)ની માતા.^ર તે **મત્તિઆવઈ**ના રાજા દેવકની પુત્રી હતી.³ તેશે આઠ એકસરખા સુંદર પુત્રોને જન્મ આપ્યો હતો પરંતુ કેવળ છેલ્લા પુત્ર ગયસુકુમાલ(૧)ને જ તે ઉછેરી શકી હતી. તે આઠ પુત્રોના જન્મનું ભવિષ્ય અઇમુત્ત(૨)એ ભાખ્યું હતું.[×] જ્યારે બારવઈ નગર બળ્યું અને મુખ્ય દરવાજો તૂટી પડ્યો ત્યારે તે તેના પતિ સાથે બારવઈ નગરના દરવાજે મૃત્યુ પામી.^{*} આવતા ઉસ્સપ્પિશી કાલચક્રમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં તે અગિયારમાં તિત્થંકર મુશ્નિસુવ્વય(૨) તરીકે જન્મ લેશે.[¢] જુઓ સુલસા(૧).

૧. અન્ત.૬, ઉત્તરા.૨૨.૨. ૨.પ્રશ્ન.૧૫, તીર્થો.૬૦૩, નિશીચૂ.૧.	૪. અન્ત.૬,આવચૂ.૧.પૃ.૩૫૬થી. ૫. ઉત્તરાને.પૃ.૪૩.
પૃ.૧૦૩, સમ.૧૫૮.	૬. સમ.૧૫૯.
૩.કલ્પસ.પૃ.૧૭૫.	

દેવઉત્ત (દેવપુત્ર) એરવય (૧) ક્ષેત્રના સોળમા ભાવી તિત્થંકર.

૧. સમ.૧૫૯.

૧. દેવકુરા (દેવકુરુ) <mark>મહાવિદે</mark>હનું ઉપક્ષેત્ર **દેવકુરુ** અને આ એક છે.' ૧. સ્થા.૧૯૭.

૨. દેવકુરા રઇકરરગ પર્વતના ઉત્તરપૂર્વ ભાગ ઉપર આવેલું સ્થાન. તે ઇસાણ(૨)ની રાષ્ટ્રી રામરક્રબિયાની રાજધાની છે.^૧

૧. સ્થા.૩૦૭.

૩. દેવકુરા દીક્ષાપ્રસંગે એકવીસમા **તિત્થંકર શમિ**(૧)એ ઉપયોગમાં લીધેલી પાલખી.'

૧. સમ.૧૫૭.

દેવકુરુ મહાવિદેહનું ' ઉપક્ષેત્ર. ' તે વિજ્જુપ્પભ (૧), સોમણસ (૫), નિસહ (૨) અને મંદર (૩) પર્વતોની પૂર્વે, પશ્ચિમે, ઉત્તરે અને દક્ષિણે આવેલું છે. તે બીજની ચન્દ્રકળાના આકાર જેવો આકાર ધરાવે છે. તેની જીવા³ અર્થાત્ તેની પૂર્વ-પશ્ચિમ લંબાઈ ૨૦૦૦ યોજનોથી વધુ છે જ્યારે તેની ઉત્તર-દક્ષિણ પહોળાઇ ૧૧૮૪ રસ્ટ યોજન. તેની ધણુપ્પિક ૬૦૪૧૮ સ્ટ યોજન છે. જેની બે બાજુએ ચિત્તકૂડ અને વિચિત્તકૂડ ડુંગર આવેલા છે⁸ તે સીઓદા નદી^પ તે પ્રદેશમાં થઈને વહે છે. તે પ્રદેશમાં કૂડસામલિ વૃક્ષ આવેલું છે. ' તેના અધિષ્ઠાતા દેવના નામ ઉપરથી તેનું નામ દેવકુટ પડ્યું છે. તેની અંદર નિસઢ (૬) નામનું સરોવર આવેલું છે. ' આ દેવકુટ પ્રદેશમાં સદાકાળ સુસમસુસમા અર જ હોય છે. ' તેમાં જોડકાં (ભાઈ-બેનનાં જોડકાં જે પતિ-પત્ની તરીકે જીવે છે) વસે છે, જેમનું આયુષ્ય ત્રણ પલ્યોપમ વર્ષનું હોય છે. તે સદા યુવાન અને તંદુરસ્ત હોય છે. ' તેમની ઊંચાઈ ત્રણ ગવ્યૂતિ હોય છે. '૦ તેઓ કલ્પવૃક્ષનાં ફળો ઉપર જીવે છે એટલે તેમને કંઈ કામ કરવાનું હોતું જ નથી. તેથી દેવકુટુ અકમ્મભૂમિ કહેવાય છે. '' સંક્રાન્તિ કાળ દરમ્યાન ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાંથી કલ્પવૃક્ષો અદશ્ય થઈ જતાં ઉસહ(૧) જ્યારે ગૃહસ્થ હતા ત્યારે આ દેવકુરુ પ્રદેશમાં થતાં કલ્પવૃક્ષફળો દેવો તેમને ભોજન માટે પૂરાં પાડતાં. 'ર

૧. જમ્બુ. ૧૦૦. સ્થા. ૩૦૨, ૫૨૨. ૫. જમ્બુ.૮૪. ૨. જમ્બૂ.૮૫, ૯૮-૧૦૦, અનુ.૧૩૦, **દ. જમ્બ.૧૦૦**. સ્થા.૧૯૭,આવચૂ.૧.૫.૩૬,સમઅ. ૭. જમ્બુ.૯૯. પૃ.૭૧, ભગઅ.પૃ.૩૦, જીતભા. ૮. ભગઅ.પુ.૬૫૪-૬૫૫. ૫૪૪, વિશેષાકો.પુ.૯૨૬, પ્રશ્નઅ. ૯. સમ.૪૯, મનિ.૫ૃ.૬૦, આચાશી.૫ૃ. પૃ.૯૬. જીવામ.પૃ.૫૫, સૂત્રશી. 902. પુ.૧૧, સમઅ. પુ.૯-૧૪. 90. 844.00. ૧૧. ભગ.૬૭૫,આચાશી.૫.૮૬, આચાચૂ. ૩.સમ.પ૩. ૪.ભગઅ.પૂ.૬૫૪-૬૫૫ ષુ.૪૫. ૧૨. આવચુ.૧.પુ.૧૩૧,૧૬૫.

દેવકુરુકૂડ (દેવકુરુકૂટ) <mark>મહાવિદેહ</mark>માં આવેલા **સોમણસ**(૫) તેમજ **વિજ્જુપ્પભ(૧)નાં** શિખર. તેમની ઊંચાઈ ૫૦૦ યોજન છે. ^૧

૧. જમ્બૂ.૯૭, ૧૦૧, સ્થા.૫૯૦, ૬૮૯.

દેવકુરુદહ (દેવકુરુદ્રહ) જેની વચ્ચે થઈને <mark>સીઓદા</mark> નદી પસાર થાય છે તે દે<mark>વકુરુ</mark>માં આવેલું સરોવર.'

૧. જમ્બૂ.૮૪, સ્થા. ૪૩૪.

૧. દેવકુરુદેવ દેવકુરુ ઉપક્ષેત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ. તેનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમ વર્ષનું છે. '

૧. જમ્બૂ.૧૦૦.

૨. દેવકુરુદેવ સોમણસ(૫)ના દેવકુરુકૂડ શિખરનો અધિષ્ઠાતા દેવ. તે દેવ તે શિખર ઉપર વાસ કરે છે. ધવિજ્જુપ્પભ(૧) પર્વતના દેવકુરુકૂડ શિખરના અધિષ્ઠાતા દેવનું નામ પણ આ જ છે.³

૧. જમ્બૂ. ૯૭,

૨. જમ્બૂ.૧૦૧.

દેવકુરૂત્તરકુરા જુઓ દેવકુરા(૩) અને ઉત્તરકુરા(૨).'

૧. સમ.૧૫૭.

દેવકૂડ (દેવકૂટ) **દેવપવ્વયનું** શિખર.^હ

૧. જમ્બૂ.૧૦૨.

૧. દેવગુπ (દેવગુપ્ત) એક બ્રાહ્મણ પરિવ્રાજક.'

- **૨. દેવગુત્ત** જેમને **મહાણિસીહ** પ્રત્યે ખૂબ આદર હતો તે વિદ્વાન આચાર્ય.^૧ ૧. મનિ.પૃ.૭૧.
- **૩. દેવગુત્ત દેવસ્સુયનું બી**જું નામ.^૧ ૧. તીર્થો.૧૧૧૧.

૧. દેવજસ (દેવયશસ્) **અંતગડદસા**ના ત્રીજા વર્ગનું પાંચમું અધ્યયન.^૧ ૧. અન્ત. ૪.

૨. દેવજસ વસુદેવ અને તેની પત્ની દેવઈનો પુત્ર તથા કષ્ટ્હ(૧)નો ભાઈ વગેરે. તેને સુલસા(૧)એ ઉછેરી મોટો કર્યો હતો. તેષ્ડે પોતાના પાંચ ભાઈઓ સાથે તિત્થયર અરિટ્ટપ્રેમિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી અને વીસ વર્ષનો શ્રમણજીવનનો સંયમ પાળી તે સેતુંજ પર્વત ઉપર મોક્ષે ગયો હતો.'

૧. અન્ત.૪, આવચૂ.૧.પૃ.૩૫૬.

દેવડ્ઢિગણિ (દેવર્દ્ધિગણિન્) જેમની અધ્યક્ષતામાં વીરનિર્વાણ સંવત ૯૮૦ અથવા ૯૯૩માં વલ્લભીપુરમાં જૈન આગમો પુસ્તકારૂઢ થયા તે આચાર્ય.'

૧. કલ્પવિ.પૃ.૨૦૦-૨૦૧, કલ્પધ.પૃ.૧૨૯-૧૩૦.

દેવણારદ (દેવનારદ) જુઓ ભ્રારદ(૪). '

૧. ઋષિ.વ.

દેવદત્તા વિવાગસુયના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું નવમું પ્રકરણ.⁴

૧. વિપા.૨, સ્થાઅ.૫ૃ.૫૦૮.

ર. દેવદત્તા રોહીડઅ નગરના શેઠ દત્ત(૧) અને તેમની પત્ની કષ્ડહસિરીની પુત્રી.

૧. ઔ૫.૩૮.

અત્યંત માતૃભક્ત રાજા પૂસ**ણંદી** સાથે તેને પરણાવવામાં આવી હતી. પૂસણંદીની અતિ માતૃભક્તિના કારણે દેવદત્તાને સદા લાગ્યા કરતું હતું કે તેના પતિ સાથે આનંદપ્રદ ભોગ ભોગવવામાં તેની સાસુ વિઘ્નરૂપ છે. તેથી અનુકૂળ તક મળતાં તેણે તેની સાસુને કપટપૂર્વક મારી નાખી. જ્યારે પૂસણંદીએ આ જાશ્યું ત્યારે તેણે દવદત્તાનાં નાક-કાન કાપી નાખ્યાં અને મૃત્યુદંડની શિક્ષા કરીં. ' આવી કડક શિક્ષા તેનાં પૂર્વકર્મોનું ફળ હતું.તેના પૂર્વભવમાં તે **સુપઇ**દ(દ) નગરના રાજા મહાસેણ(દ) અને તેની રાણી ધારિણી(૨૪)નો પુત્ર રાજકુમાર **સીહસેણ**(૧) હતો. સીહસેણને પાંચ સો પત્નીઓ હતી, તેમાં સામા(૧) મુખ્ય હતી. તે સામામાં ખૂબ આસક્ત હતો અને બીજી પત્નીઓની તે દરકાર કરતો ન હતો. તેથી સામાની શોકોએ અને તેમની માતાઓએ ઈર્ષાથી પ્રેરાઈને સામાને મારી નાખવાનું કાવતરું ઘડ્યું. જયારે સામા દ્વારા સીહસેણે આ જાશ્યું ત્યારે તેણે કાવતરાખોર પોતાની બધી પત્નીઓને અને તેમની માતાઓને જીવતી સળગાવી મારી નાખી. આવા ઘાતકી કૃત્ય બદલ તે મરીને નરકમાં ગયો અને ત્યાર પછી તેણે દેવદત્તા તરીકે જન્મ ધારણ કર્યો. '

૧. સ્થાઅ.પૃ.પ૦૮, વિષા.૩૦-૩૧. ૨. વિષા.૩૦-૩૧.

3. દેવદત્તા ઉજ્જેણી નગરની મુખ્ય ગણિકા. તેની માતા તે મૂલદેવ(૧)ના બદલે ધનિક શેઠ અયલ(૧)ને પસંદ કરે એમ ઇચ્છતી હતી પણ તે તો વિદ્વાન અને ચતુર મૂલદેવને પ્રેમ કરતી હતી. એકવાર તેણે શેરડીના દેષ્ટાન્તથી પૂર્વાર કર્યું કે મૂલદેવ ખરેખર બુદ્ધિમાન અને પ્રેમને યોગ્ય છે. તેની માતા આ સહન કરી શકી નહિ. તેથી તેણે અને અયલે સાથે મળી કાવતરું રચ્યું જેના પરિણામે મૂલદેવને ન છૂટકે નગર છોડી દેવું પડ્યું. સદ્ભાગ્યે કેટલોક સમય પસાર થયા પછી તેનો વેષ્ઠ્યાયડ નગરના રાજા તરીકે અભિષેક થયો. વખત જતાં ઉજ્જેણીના રાજાની કૃપાદષ્ટિ તેણે જીતી લીધી. પરિણામે ત્યાંથી દેવદત્તા તેણે મેળવી અને પછી તેની સાથે તેણે લગ્ન કર્યા.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૧૧૮-૧૧૯, દશચૂ.પૃ.૧૦૫, દશહ.પૃ.૧૦૯, ઉત્તરાશા.પૃ.૨૧૮-૨૨૧, ઉત્તરાક.પૃ.૮૭.

૪. દેવદત્તા વીતિભય નગરના રાજા ઉદાયણ(૧)ની રાણી પભાવતી(૩)ની ખૂંધી દાસી. રાણીના મૃત્યુ પછી, મહેલના મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત મહાવીરની મૂર્તિની તે પૂજા કરતી. મૂર્તિ ગોશીર્ષ ચંદનની બનેલી હતી અને એક દેવ તરફથી ભેટમાં મળી હતી. એક વાર ગંધાર(૧)થી એક શ્રાવક તેની પૂજા કરવા આવ્યો પણ એકાએક તે બીમાર પડી ગયો. તે સાજો થયો ત્યાં સુધી દેવદત્તાએ તેની ચાકરી કરી. આભારની લાગણી સાથે તેણે ઇચ્છા પૂરી કરનારી એક સો ગાળીઓ દેવદત્તાને બક્ષિસ આપી. એક માત્ર ગોળીના ઉપયોગથી, દેવદત્તા સંપૂર્ણ સુંદર સ્ત્રીમાં પરિવર્તિત થઈ ગઈ. બીજી ગોળીની શક્તિથી રાજા **પજજોય** પોતાના **ણલગિરિ** નામના પ્રસિદ્ધ હાથી સાથે ત્યાં તેને પોતાની પત્ની તરીકે લેવા આવ્યો. દેવદત્તµની ઇચ્છા પ્રમાણે, રાજા પજ્જોય તેને ઉપાડી ગયો અને સાથે સાથે બનાવટી મૂર્તિ મૂકી અસલ મૂર્તિ લઈ ગયો. 'દેવદત્તા એ જ **કષ્હગુલિયા** છે.'

- આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૯-૪૦૦, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૯-૯૦, કલ્પધ.પૃ.૧૯૯, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૯૬, ઉત્તરાક.પૃ.૩૪૫.
- ૨. નિશીચૂ. ૩. પૃ. ૧૪૨ ૧૪૬.

પ. દેવદત્તા ચંપા નગરીની ગણિકા. એ જ નગરીના બે સાર્થવાહ જિણદત્ત(૧) અને સાગરદત્ત(૧)ના પુત્રો તેને પ્રેમ કરતા હતા.' એકવાર શ્રમણી **સુમાલિયા**(૧)એ સુભૂમિભાગ(૧) ઉદ્યાનમાં તેને પાંચ પુરુષાને (જે પાંચ પુરુષો પરસ્પર મિત્રો હતા) ભોગવતી અને તેમના વડે સેવા પામતી જોઈ. તેથી તે શ્રમણીએ પોતે પછીના જન્મમાં તેવી જ સ્થિતિ પામે એવી દઢ ઇચ્છા કરી, તેના પરિણામે પછીના જન્મમાં તે શ્રમણી દોવઈ તરીકે જન્મી અને પાંચ પતિઓ પામી.'

```
૧. જ્ઞાતા. ૪૬. ૨. જ્ઞાતા.૧૧૪.
```

€. દેવદત્તા જેને સ્વભાવથી જ કોઈ પુરુષ ગમતો ન હતો – ભલે ને તે ગમે તેટલો ઉમદા અને ધનાઢ્ય હોય – તે ગણિકા. તેમ છતાં સ્વશણગારની કળામાં નિપુણ શેઠ તરફ તે આકર્ષાઈ હતી.¹

૧. દશચૂ.પૃ.૧૦૪.

૭. દેવદત્તા કુનેહપૂર્વક ચતુરાઈથી વિવિધ ધંધાઉદ્યોગવાળી વ્યક્તિઓ સાથે વ્યવહાર કરવામાં નિષ્ણાત એવી **પાડલિપુત્તની** ગણિકા.'

૧. વિશેષાકો.પૃ.૨૯૩.

દેવદિશ્શ (દેવદત્ત) રાયગિહના ધણ(૧૦) શેઠનો પુત્ર. તેની માતા ભદ્દા(૧૬) હતી. વિજય(૧૪) ચોરે તેનું અપહરણ કર્યું, તેનાં અલંકારો લૂંટી લીધાં, તેને મારી નાખ્યો અને કૂવામાં નાખી દીધો.'

૧. જ્ઞાતા.૩૭-૩૮.

દેવદીવ (દેવદ્વીપ<mark>) સુરવરોભાસસમુદ્</mark>દને બધી બાજુઓથી ઘેરી વળેલો વલયાકાર દ્વીપ.' તે દ્વીપ ખુદ બધી બાજુઓથી <mark>દેવોદ</mark> સમુદ્રથી ઘેરાયેલો છે.' દેવભદ્દ અને દેવમહાભદ્દ તેના અધિષ્ઠાતા દેવો છે.³

૧. સૂર્ય.૧૦૩, જીવા.૧૮૫. ૨. જીવા.૧૬૭. ૩. જીવા.૧૮૫. દેવદેવ <mark>ણંદીસર(૧) દ્વીપમાં સિદ્ધાયતનોના દેવદાર</mark>માં રહેતો દેવ.^૧ ૧. જીવા.૧૮૩. **દેવદાર** (દેવદ્વાર) **ણંદીસર(૧)** દ્વીપમાં આવેલા **અંજણગ(૧)** પર્વતો ઉપર આવેલા સિદ્ધાયતનોના ચાર દ્વારોમાંનું એક.'

૧. જીવા.૧૮૩, સ્થા.૩૦૭.

દેવદીવ (દેવદ્વીપ) જુઓ **દેવદીવ**.'

૧. જીવા.૧૬૭.

દેવદ્ધિ (દેવર્દ્ધિ) **બંધદસા**નું ત્રીજું અધ્યયન.'

૧. સ્થા. ૭૫૫.

દેવપવ્વય (દેવપર્વત) **સીઓયા** નદીની ઉત્તરે **ગંધિલ(૧)** અને **ગંધિલાવઈ**(૧) પ્રદેશો વચ્ચે આવેલો **વક્ષ્ખાર** પર્વત.'

૧. જમ્બૂ.૧૦૨, સ્થા.૩૦૨, ૪૩૪, ૬૩૭.

<mark>દેવભદ</mark> (દેવભદ્ર) **દેવદીવ** દ્વીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.[•]

૧. જીવા.૧૮૫.

દેવમહાભદ્દ (દેવમહાભદ્ર) **દેવદીવ** દ્વીપના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.*

૧. જીવા.૧૮૫.

દેવમહાવર દેવોદ સમુદ્રના બે દેવોમાંનો એક.^૧

૧. જીવા.૧૮૫.

દેવરઇ (દેવરતિ) **સાએય**નો રાજા. તે તેની રાશીમાં એટલો બધો આસક્ત હતો કે પોતાની પ્રજાની દરકાર રાખતો ન હતો. તેનો અંજામ કરુણ આવ્યો.'

૧. ભક્ત. ૧૨૨.

દેવરક્ખિય (દેવરક્ષિત) જેને ખરાબ સોબત હતી તે વ્યક્તિ.^૧

૧. **મનિ.૧૦**૦.

દેવરમણ સાહંજણી નગરની ઉત્તરપૂર્વમાં આવેલું ઉદ્યાન. તેમાં જક્રખ અમોહ(૪)નું ચૈત્ય હતું.**' સુઘોષ**(૫) નગરમાં આવેલ ઉદ્યાનનું નામ પણ દેવરમણ જ હતું અને તેમાં જક્રખ વીરસેણ(૧)નું ચૈત્ય હતું.'

૧. વિપા.૨૧.

૨. વિયા.૩૪.

દેવલાસુઅ અથવા **દેવલાસુય** (દેવલાસુત) પોતાના માથામાં ઉગેલા ધોળા વાળને જોઈને સંસાર ઉપર ઘૃણાની લાગણી અનુભવનાર **ઉજ્જેણી**ના રાજા. અણુરત્તલોયણા તેની પત્ની હતી. અ**ણુમતિયા** તેની દાસી હતી. અને અદ્ધસંકાસા તેની પુત્રી હતી. તેણે પોતાના સેવક સંગતઅ સાથે શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું.'

૧. આવનિ.૧૩૦૪, આવહ.૫ૃ.૭૧૫, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૨, ૨૦૩.

દેવવર દેવોદ સમુદ્રના બે અધિષ્ઠાતા દેવોમાંનો એક.' ૧. જીવા.૧૮૫. દેવવાયગ (દેવવાચક) દૂસગક્ષિના શિષ્ય' અને શંદિ(૧)ના કર્તા.^ર ૧.નન્દિચૂ.પૃ.૧૦, નન્દિમ.પૃ.૨,૫૪, ૨. નન્દિહ.પૃ.૧,૩૩, નન્દિમ.પૃ.૬૫. ૬૫. દેવસમણય (દેવશ્રમણક) અયલગ્ગામનો ગૃહસ્થ. સુરઇય વગેરે સાથે તેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું.'

૧. મર. ૪૪૯થી.

૧. દેવસમ્મ (દેવશર્મન્) વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રમાં એરવય(૧) ક્ષેત્રમાં થયેલા અગિયારમા તિત્થંકર. ૧ તેમનું બીજું નામ દેવસેણ હતું. ^૧ તિત્થોગાલી દેવસમ્મના સ્થાને જુત્તિસેણનો ઉલ્લેખ કરે છે. ^૩

૧. સમ.૧૫૯. ૨. સમઅ.પૃ.૧૫૯. ૩. તીર્થો.૩૨૪.

• **૨. દેવસમ્મ ક**ર્ટ શેઠની પત્ની **વજ્જા(૧**)ના પ્રેમમાં પડનાર બ્રાહ્મણ.૧ ૧.આવચુ.૧.૫.૫૫૮.

૧. દેવસેણ (દેવસેન) **ગોસાલનો** ભાવી જન્મ.' જુઓ **મહાપઉમ**(૯). ૧. ભગ.૫૫૯.

૨. દેવસેણ રાજા **સેણિયનો ભાવી જન્મ**. જુઓ <mark>મહાપઉમ</mark>(૧૦). ૧. સ્થા.૬૯૩, તીર્થો.૧૦૫૩.

દેવસ્સુય (દેવશ્રુત) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના છકા ભાવી તિત્થંકર¹ અને કત્તિઅ(૪)નો ભાવી જન્મ. જુઓ દેવગુત્ત(૩).

૧. સમ.૧૫૯.

દેવાણંદ (દેવાનન્દ) **એરવય(૧) ક્ષેત્રના** ચોવીસમા ભાવી **તિત્યંકર.'**

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૨૧.

દેવાણંદા (દેવાનન્દા) પખવાડિયાની પંદરમી રાત્રિ. તેનું બીજું નામ શિરઇ છે.^{*}
 મહાવીર તે રાતે નિર્વાણ પામ્યા.^{*}

૧. જમ્બૂ. ૧૫૨, જમ્બૂશા. પૃ.૪૯૨, સૂર્ય.૪૮. ૨. કલ્પ. ૧૨૪.

ર. દેવાણંદા પ્રથમ વાર મહાવીરના ગર્ભને ધારણ કરનારી સ્ત્રી.' તે જાલંધર ગોત્રની હતી અને માહણકુંડગ્ગામના બ્રાહ્મણ ઉસભદત્ત(૧)ની પત્ની હતી.' જયારે મહાવીરનો આત્મા તેની કૂખમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે તેણે શુભ ચૌદ વસ્તુઓ સ્વપ્નમાં દેખી.' બ્યાસી દિવસ પછી,' સક્ક(૩)એ હરિણેગમેસિ દેવ દ્વારા દેવાણંદા અને તિસલાના ગર્ભોની અદલાબદલી કરી નાખી.^{*} તે જ રાતે તેશે (સ્વપ્નમાં)તિસલાને પોતે પહેલાં સ્વપ્નમાં જોયેલી ચૌદ શુભ વસ્તુઓ લઈ જતી જોઈ.^{*} એક વાર દેવાશંદા મહાવીરની ધર્મસભામાં ગઈ. મહાવીરને જોતાંવેંત જ તેનાં સ્તનોમાંથી દૂધની ધારા ફૂટી. ગોયમ(૧)એ આ અંગે મહાવીરને પૂછ્યું ત્યારે મહાવીરે જણાવ્યું કે દેવાશંદા પોતાની માતા છે અને માતૃપ્રેમના કારશે આમ બન્યું.^{*} પછીથી દેવાશંદા સંસારનો ત્યાગ કરી **ચંદણા**(૧)ની શિષ્યા બની. કાલક્રમે તે મોક્ષ પામી.⁴

૩. કલ્પ.૩.
૪. સમ.૮૨, આવભા.૪૮.
૫. ભગઅ.પૃ.૨૧૮, કલ્પ.૨૧-૨૭,
આવભા.૪૯.
૬. કલ્પ.૩૧, આવભા.૫૫.
૭. ભગ.૩૮૧.
૮. ભગ.૩૮૨.

દેવિંદત્થય અથવા **દેવિંદથય**(દેવેન્દ્રસ્તવ) **અંગબાહિર ઉક્કાલિઅ** આગમગ્રન્થ.' તે ૩૦૭ ગાથાઓનો બનેલો છે. તેમાં દેવેન્દ્રોએ કરેલી **મહાવીર**ની સ્તુતિ છે. ઉપરાંત, દેવો અને તેમના ઇન્દ્રોની કેટલીક વિગતો પણ તેમાં આપવામાં આવી છે.' જુઓ **પઇણ્ણગ**.

૧. નન્દિ.૪૪.

૨.પાક્ષિ.પૃ.૪૩, પાક્ષિય.પૃ.૬૩, દેવે.૩૦૭, વ્યવભા.૭.૧૮૩.

દેવિંદોવવાય (દેવેન્દ્રો ૫પાત) **અંગબાહિર કાલિઅ** આગમગ્રન્થ.' જેજ્ઞે શ્રમજ્ઞજીવનના તેર વર્ષ પૂરાં કર્યાં હોય તે શ્રમજ્ઞને તેનું અધ્યયન કરવાની અનુજ્ઞા છે.' તે ગ્રન્થ હાલ અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયો છે.

૧. નન્દિ.૪૪. ૨. વ્યવ(મ).૧૦.૨૮.

<mark>દેવિલ</mark> કાચું (સચિત્ત) પાણી,વનસ્પતિ, ફળો વગેરેનો ત્યાગ કર્યા વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનાર અજૈન ઋષિ.'

૧. સૂત્ર.૧.૩.૪.૩., સૂત્રચૂ.પૃ.૧૨૦, સૂત્રશી.પૃ.૯૫.

<mark>દેવિલાસત્ત</mark> (દેવિલાસત્ત્વ) આ અને **દેવલાસુય** એક છે.[•]

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૨૦૨.

૧. દેવી ભરહ(૨) ક્ષેત્રના દસમા ચક્કવર્ટિ હરિસેણની પત્ની.^{*}

૨. દેવી ભરહ(૨) ક્ષેત્રના સાતમા **ચક્કવટ્ટિ અને અઢારમા તિત્થંકર અરની માતા**.' ૧. સમ.૧૫૭-૧૫૮, તીર્થો.૪૮૧, આવનિ.૩૯૮.

૧. સમ.૧૫૮.

૩. દેવી વિયાહપણ્લત્તિના દસમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક.'

૧. ભગ.૩૯૪.

<mark>દેવોદ દેવદીવને</mark> બધી બાજુથી ઘેરી વળેલો સમુદ્ર.¹ તે ખુદ બધી બાજુથી <mark>નાગદીવ</mark> દ્વીપથી ઘેરાયેલો છે. તેના અધિષ્ઠાતા દેવો દેવવર અને દેવમહાવર છે.³

```
૧. સૂર્ય.૧૦૩, જીવા.૧૬૭. ૨. જીવા.૧૮૫.
```

<mark>દેવોદગ</mark> (દેવોદક) જુઓ **દેવોદ.**'

૧. જીવા.૧૬૭.

દેવોવવાય[અ] (દેવોપપાત[ક]) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના તેવીસમા ભાવી **તિત્થંકર** અને અમ્મડ(૨)નો ભાવી જન્મ.'

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૧૪.

દોકિરિય(દ્વિક્રિય) ણિષ્ડહવ ગંગનો સિદ્ધાન્ત. આ સિદ્ધાન્ત મુજબ બે ક્રિયાઓ (દોકિરિયા-દ્વિક્રિયા) યુગપદ્ થાય છે.^૧ આ સિદ્ધાન્ત વીરનિર્વાણ સંવત ૨૨૮માં ઉલ્લુગતીરમાં ગંગે સ્થાપ્યો - પ્રવર્તાવ્યો.^૨

```
૧. આવનિ.૭૭૯, ૭૮૧, ઉત્તરાનિ.પૃ.૧૬૫, ઔ૫.૪૧, ઔ૫અ.પૃ.૧૦૬.
```

૨. આવભા.૧૩૩, નિશીભા. ૫૬૧૫.

દોગિદ્ધિદસા (દ્વિગૃદ્ધિદશા) દસ દશા ગ્રન્થોમાંનો એક. તે અત્યારે અસ્તિત્વમાં નથી, નષ્ટ થઈ ગયો છે.તેમાં નીચે જણાવેલાં દસ અધ્યયનો હતાં – (૧) વાય, (૨), વિવાય, (૩) ઉવવાય, (૪) સુક્ર્મિત્તકસિણ, (૫) બાયાલિસસુમિણ, (૬) તીસમહાસુમિણ, (૭) બાવત્તરિસવ્વસુમિણ, (૮) હાર, (૯) રામ અને (૧૦) ગુત્ત.'

૧. સ્થા. ૭૫૫.

દોગેહિદસા (દ્વિગૃદ્ધિદશા) જુઓ દોગિદ્ધિદસા.'

૧. સ્થા. ૭૫૫.

<mark>દોણ</mark> (દ્રોણ) જેને દોવઈના સ્વયંવરમાં આવ્યવા માટે નિમન્ત્રણ મોકલવામાં આવ્યું હતું તે **હત્થિણાપુર**નો રહેવાસી.'

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

દોબ આ અને ડોબ એક છે.'

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

દોવઈ (દ્યૈપદી) પંચાલ દેશના કંપિલ્લપુર નગરના રાજા દુવય અને તેમની રાણી

ચુલણી(૧)ની પુત્રી. ' રાજકુમાર **ધ**ટ્ટજ્જુણ તેનો ભાઈ હતો. ' તે તેના પૂર્વભવમાં સુકુમાલિયા(૧) હતી. ' પોતાના પૂર્વભવના નિદાન(તીવ્ર ઇચ્છા)ના કારણે તેણે સ્વયંવરમાં હત્થિણાઉરના રાજા પંડુના પાંચ પુત્રો જુહિટ્ટિલ્લ, ભીમસેણ(૧), અજ્જુણ(૨), ણઉલ અને સહદેવને પોતાના પતિ તરીકે પસંદ કર્યા અને તેમની સાથે પરણી. ' ધાયઈ સંડ(૧) દ્વીપમાં આવેલા અમર કંકા(૧) નગરના રાજા પઉમણાભ(૩)એ તેનું અપહરણ કર્યું. વાસુદેવ(૨) કણ્હ(૧)એ તેને મુક્ત થવામાં મદદ કરી. ' તેણે પંડુસેણ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. ' તેના પતિઓની જેમ તે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રમણી સુવ્વયા(૧)ની શિષ્યા બની. મૃત્યુ પછી બંભલોઅ નામના સ્વર્ગીય ક્ષેત્રમાં તેનો દેવ તરીકે જન્મ થયો. એક વધુ ભવ કરી તે મહાવિદેહમાં મોક્ષ પામશે. ' પોતાના ણાગસિરી(૨) તરીકેના પૂર્વભવમાં દોવઈએ સાધુ ધમ્મરુઇ(૪)ને કડવા તુંબડાનું બનાવેલું શાક ભિક્ષામાં આપ્યું જેનાથી તેમનું મૃત્યુ થયું. ' પોતાના સુકુમાલિયા(૧) તરીકેના પૂર્વભવમાં દોવઈએ પાંચ પતિઓ સાથે ભોગ ભોગવવાની તીવ્ર ઇચ્છા કરી હતી. તેના કારણે પંડુ રાજાના પાંચ પુત્રો તેને પાંચ પતિઓ તરીકે મળ્યા. "

૧. જ્ઞાતા.૧૧૬, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭.	૨. જ્ઞાતા. ૧૧૬	૩. જ્ઞાતા.૧૦૯.
૪. જ્ઞાતા.૧૨૦	૫. જ્ઞાતા.૧૨૩-૧૨૪.	૬. જ્ઞાતા.૧૨૭-૧૨૮.
૭. જ્ઞાતા.૧૨૮-૧૩૧.	૮. જ્ઞાતા.૧૦૬-૧૦૮.	

૯. જ્ઞાતા.૧૧૦-૧૫, ભગઅ.૫ુ.૫૧.

દોસાઉરિયા (દોષપૂરિકા) અઢાર પ્રકારની **બંભી**(૨) લિપિઓમાંની એક.[•]

૧. સમ.૧૮, પ્રજ્ઞા.૩૭.

દોસાપુરિયા (દોષપૂરિકા) જુઓ દોસાઉરિયા. '

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

 દોસિણાભા (જ્યોત્સ્નાભા) ણાયાધમ્મકહાના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના આઠમા વર્ગનું બીજું અધ્યયન.¹

૧. જ્ઞાતા.૧૫૬.

૨. દોસિશાભા મહુરા(૧)ના શેઠની પુત્રી. તે શ્રમણી બની હતી. મૃત્યુ પછી તે ચંદ(૧)ની મુખ્ય પત્ની તરીકે જન્મી હતી. ' સૂર(૧)ની મુખ્ય પત્નીનું નામ પણ આ જ છે.'

૧. જ્ઞાતા.૧૫૬, સ્થા.૨૭૩, ભગ.૪૦૬, જમ્બૂ.૧૭૦, સૂર્ય.૯૭, ૧૦૬.

૨. સ્થા.૨૭૩.

દોસિય (દૌષ્યિક) કાપડના વેપારીઓનું ધંધાદારી આરિય(આર્ય) મંડળ. '

૧. પ્રજ્ઞા.૩૭.

<u>ધ</u>

<mark>ધટ્ટજ્જુણ</mark> (ધૃષ્ટાર્જુન) <mark>પંચાલ</mark> દેશના **કંપિલ્લપુર** નગરના રાજા **દુવય** અને તેમની રાશી **ચુલણી**(૧)નો પુત્ર.¹

૧. જ્ઞાતા.૧૧૬, પ્રશ્નઅ.પૃ.૮૭.

૧. ધણ (ધન) **રાયગિહના ધણ્ણ**(૧) શેઠના પાંચ પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧.જ્ઞાતા.૧૩૬.

૨. ધણ ખિતિપતિટ્ટિય(૨) નગરનો શેઠ. તે ભદ્દા(૩૪)નો પતિ અને અચ્ચંકારિયભટ્ટાનો પિતા હતો.^૧

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૫૦.

૩. ધણ વઇરજંઘ(૧)નું બીજું નામ.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૬.

૪. ધ**ણ અવરવિદેહ**(૧)માં આવેલા <mark>ખિતિપતિ</mark>ક્રિય(૧) નગરનો શેઠ જે તિત્થયર ઉસભ(૧)નો પૂર્વભવ હતો. વસંતપુર(૨) તરફ પ્રયાશ કેરતા પોતાના સાર્થ અર્થાત્ કાફલા સાથે રહેલા શ્રમણોને તેણે ભિક્ષા આપી હતી.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૧, આવનિ.૧૭૧, કલ્પલ.પૃ.૧૩૬, વિશેષા.૧૫૮૫, પ્રજ્ઞામ.પૃ.૩૨૯.

પ. ધણ ચંપાનો ધનાઢચ શેઠ.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૩૧.

૬. ધણ સાવત્થી નગરીના શેઠ જે પ્રભાતે સૌપ્રથમ પોતાને આશીર્વાદ આપનારને રોજ બે ગિની આપતા હતા.^૧

૧. ઉત્તરાશા.પૃ.૨૮૮.

૭. ધણ તિત્થયર અરિટ્ટણેમિનો પૂર્વભવ.^૬

૧. ઉત્તરાને.પૃ.૨૭૮, ઉત્તરાક.પૃ.૩૮૮, કલ્પશા.પૃ. ૧૬૯.

૮. ધણ પાડલિપુત્તનો ધનાઢ્ય વેપારી. તેની પુત્રીએ આચાર્ય વઇર(૨)ને પરણવાની પોતાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી.⁴

૧. આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૯૫, વિશેષા. ૨૭૮૦, કલ્પવિ. પૃ. ૨૬૨.

૯. ધણ આ અને ધણ્ણ(૩)' તેમજ ધણ્ણ(૭)' એક જ વ્યક્તિ છે.

૧. સમ.૧પ૭. ૨. વિશેષા.૩૫૧૦.

૧૦. ધણ આ અને ધણ્ણ(૧) એક છે.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૭.

૧૧. ધણ આ અને ધણ્ણ(૩) એક છે. '

૧. સમ.૧૫૭.

885

૧. ધણંજય (ધનગ્જય) સોરિય(૧) નગરનો શેઠ. સુભદ્દા(૧૧) તેની પત્ની હતી. જો પોતાને પુત્ર થશે તો એવી શરતે તેણે જક્મ સુરંબર આગળ એક સો પાડાનો બલિ ચડાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. સદ્દનસીબે તેને પુત્ર થયો. પોતાની પ્રતિજ્ઞાને પૂરી કરતાં પહેલાં તો તે મહાવીરનો ઉપાસક શ્રાવક બની ગયો અને તેથી તેણે બલિ ચડાવવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. પરંતુ જક્પે વચન પાળવા માટે તેના ઉપર ભારે દબાણ કર્યું. એટલે તેણે લોટના બનાવેલા એક સો પાડાનો બલિ જક્દ્મને ચડાવ્યો.⁴

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૩, આવનિ.૧૨૮૯, પાક્ષિય.પૃ.૬૭.

૨. ધણંજય મૂયા નગરના રાજા. તે **ચક્કવટ્ટિ પિયમિત્ત**(૧)નો પિતા હતો.'તેની પત્ની **ધારિ**શી(૯) હતી.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૫, આવનિ.૪૫૦, વિશેષા.૧૮૧૬, કલ્પવિ.પૃ.૪૪, આવહ. પૃ.૨૫૧.

૩. ધણંજય પખવાડિયાનો નવમો દિવસ. '

૧. જમ્બૂ.૧૫૨, સૂર્ય.૪૮.

૪. ધર્ણજય ઉત્તરાપોટવયા નક્ષત્રનું ગોત્રનામ.^૧

૧. સૂર્ય.૫૦, જેમ્બૂ.૧૫૯.

 ધણગિરિ (ધનગિરિ) આચાર્ય \$ગ્ગુમિત્તનો શિષ્ય. તે વસિષ્ઠ ગોત્રનો હતો. આર્ય સિવભૂઇ(૨) તેનો શિષ્ય હતો.

૧. કલ્પ(થેરાવલી).૭.

૨. ધણગિરિ તુંબવણ સંનિવેશનો શેઠ. તે આચાર્ય વઇર(૨)ના પિતા હતા અને સુણંદા(૧)ના પતિ હતા. ગર્ભવતી સુણંદાને છોડીને તેમણે સંસારનો ત્યાંગ કર્યો અને તે આચાર્ય સીહગિરિ(૩)ના શિષ્ય બન્યા. સીહગિરિને તેમના સિવાય બીજા ત્રણ શિષ્યો હતા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૩૯૦, કલ્પશા.પૃ.૨૦૩, ઉત્તરાશા.પૃ.૩૩૩, કલ્પવિ.પૃ.૨૬૨. **ધણગુત્ત** (ધનગુપ્ત) આચાર્<mark>ય મહાગિર</mark>િના શિષ્ય અને <mark>ણિષ્ઠહવ ગંગ</mark>ના ગુરુ.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૨૩, નિશીભા.૫૬૦૧, વિશેષા.૨૯૨૫, આવભા.૧૩૪, આવનિ. ૧૩૧૫, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૧૯૫, સ્થાઅ.પૃ.૪૧૩, આવહ. પૃ. ૭૨૪.

 ધણગોવ (ધનગોપ) રાયગિહના શેઠ ધણ્ણ(૬)ના ચાર દીકરાઓમાંનો એક.' તેની પત્નીનું નામ રકખતીયા હતું.'

```
૨. એજન.
```

૨. ધણગોવ રાયગિહના શેઠ **ધણ્ણ**(૧)ના પાંચ દીકરાઓમાંનો એક.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૩૬.

<mark>ધણ</mark>ડ્ઢ (ધનાઢ્ય) આચાર્<mark>ય મહાગ</mark>િરિના આઠ મુખ્ય શિષ્યોમાંનો એક.*

૧. કલ્પ.પૃ.૨૫૭.

 ધણદત્ત (ધનદત્ત) વર્તમાન ઓસપ્પિણી કાલચક્રના ત્રીજા વાસુદેવ(૧) સયંભૂ(૧)નો પૂર્વભવ. ' તે ધણમિત્ત(૫) નામે પણ ઓળખાય છે.' તેના આચાર્ય સુદંસણ(૪) હતા. તેણે સાવત્થી નગરીમાં નિદાન (તીવ્ર ઇચ્છા યા સંકલ્પ) કર્યું અને તેનું કારણ યુદ્ધ હતું.³

૧. સમ.૧૫૮. ૩. સમ.૧૫૮,તીર્થો.૬૦૭થી, સમઅ.

ર. તીર્થો.પ૭૭, ૬૦૫. પૃ.૧૫૮.

ર. ધણદત્ત આ અને ધણ્ણ(૧) એક છે.

૧. આવનિ.૯૪૩, આવહ.પૃ.૪૩૦, નન્દિમ.પૃ.૧૬૬.

૧. ધણદેવ (ધનદેવ) **વદ્ધમાણપુરનો** સાર્થવાહ. તે **પિયંગુ(૨)નો** પતિ હતો અને **અંજૂસિરી(૪)નો** પિતા હતો.^૧

૧. વિપા.૩૨, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૮.

૨. ધણદેવ જેને મરઘાની લડાઈમાં રસ હતો તે શેઠ.^૧

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા. પૃ.૩૭૯.

૩. ધણદેવ મહાવીરના છકા **ગણધર મંડિ**ય(૨)ના પિતા. તેમની પત્ની **વિજયદેવા** હતી.^૧

૧. આવનિ.૬૪૫-૬૫૦, વિશેષા.૨૫૦૯, કલ્પધ.પૃ.૧૬૧.

૪. ધણદેવ વદ્ધમાણ(૨) સંનિવેશ પાસે વહેતી વેગવઈ નદીમાંથી મજબૂત બળદની મદદથી પાંચ સો ગાડાં બહાર કાઢનાર સાર્થવાહ. પેલો બળદ ગાડાં બહાર કાઢ્યા પછી મરી ગયો અને **સૂલપાણિ(**૨) નામનો જક્ઞ બન્યો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૭૨, આવનિ.૪૬૪, વિશેષા.૧૯૧૪.

પ. ધણદેવ રાજા ઉગ્ગસેણનો પૌત્ર. કદાચ તે અને <mark>ણભસેણ</mark> એક છે. વધુ વિગત માટે

૧. જ્ઞાતા. ૬૩.

જુઓ કમલામેલા.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૧૨, વિશેષાકો.પૃ.૪૧૨, મર.૪૩૩, બૃમ.પૃ.૫૬.

<mark>૬. ધણદેવ રાયગિહના ધણ્ણ</mark>(૬) અને તેની પત્ની ભદા(૧૭)ના ચાર પુત્રોમાંનો એક. તેની પત્નીનું નામ હતું ભોગવતિયા(૨).^૧

૧. જ્ઞાતા.૬૩.

9. ધણદેવ ધણ્ણ(૧)ના પાંચ પુત્રોમાંનો એક. '

૧. જ્ઞાતા.૧૩૬.

ં <mark>ધણપતિ</mark> (ધનપતિ) જુઓ <mark>ધણવઇ</mark>.⁴

ધણપાલ(ધનપાલ) રાયગિહના શેઠ ધણ્ણ(૧)ના પાંચ દીકરાઓમાંનો એક.^૧
 ૧. જ્ઞાતા.૧૩૬.

૨. ધણપાલ કોસંબી નગરના રાજા. મૃત્યુ પછી તેમનો અહીં **સુવાસવ**(૨) તરીકે પુનર્જન્મ થયો હતો.'

૧. વિપા.૩૪.

૩. ધણપાલ રાયગિહના શેઠ ધણ્ણ(∉)ના ચાર દીકરાઓમાંનો એક.' તેની પત્ની ઉજ્ઝિયા હતી.'

૧. જ્ઞાતા.૬૩.

<mark>ધણપ્પભા</mark> (ધનપ્રભા) જુઓ વેસમણપભ.^૧

૧. ભગઅ.પૃ.૨૦૩.

૧. ધણમિત્ત (ધનમિત્ર) **ચંપા** નગરીનો સાર્થવાહ. તેની પત્નીનું નામ **ધણસિરી**(૧) હતું. **સુજાત**(૨) તેમનો પુત્ર હતો.¹

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૭, આવનિ.૧૨૯૭.

 ધ્રામિત્ત દંતપુરનો સાર્થવાહ. તેને બે પત્નીઓ હતી – ધ્રાસિરી(૨) અને પઉમસિરી(૧). તેને દઢમિત્ત નામનો મિત્ર હતો? પઉમસિરી માટે હાથીદાંતનો મહેલ ઊભો કરવા, રાજાના પ્રતિબંધના હુકમને ગાાકાર્યા વિના દઢમિત્ત જંગલમાંથી હાથીદાંતનો ભારો લાવ્યો હતો.¹

૩. ધણમિત્ત ઉજજેણી નગરીના શેઠ . તેણે પોતાના પુત્ર **ધણસમ્મ** સાથે સંસાર છોડી શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું.'

૧. વિપા.૩૩.

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૩-૧૫૪, નિશીચૂ.૪.પૃ.૩૬૧-૬૨, આવનિ.૧૨૭૫, વ્યવમ. ૩. પૃ.૧૭.

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૮૭, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૫૫, મર. ૪૮૬.

૪. ધણમિત્ત મહાવીરના ચોથા **ગણધર વિયત્ત**(૧)ના પિતા.^૧

૧. આવનિ.૬૪૮, વિશેષા.૨૫૦૯.

```
પ. ધણમિત્ત જુઓ ધણદત્ત(૧).¹
```

૧. તીર્થો. ૬૦૫.

૧. ધણરફખિય (ધનરક્ષિત**) રાયગિહ**નાશેઠ ધણ્ણ(૬)ના ચાર પુત્રોમાંનો એક.' તેની પત્નીનું નામ **રોહિણિયા** હતું.'

૧. જ્ઞાતા. ૬૩.

૨. ધણરક્ઞિય ધણ્ણ(૧) શેઠના પાંચ દીકરાઓમાંનો એક. '

૧. જ્ઞાતા.૧૩૬.

 ધણવઇ (ધનપતિ) કુબેર(૨)નું બીજું નામ. ' તે અને વેસમણ(૯) એક છે. જુઓ વિશીયા.

૧. અન્ત.૧, સ્થાઅ.પૃ.૪૩૩.

૨. ધણવઇ વિવાગસુયના બીજા શ્રુતસ્કન્ધનું છઠ્ઠં અધ્યયન.^૧

૧. વિપા.૩૩.

૩. ધણવઇ કણગપુરના રાજા **પિયચંદનો** પૌત્ર અને રાજકુમાર વેસમણ(૨)નો પુત્ર.' ૧. વિષા.૩૪.

ધણવઈ (ધનવતી) **ધણ**(૭)ની પત્ની. તે રાયમઈનો પૂર્વભવ હતી.[•]

૧. ઉત્તરાને.પૃ.૨૭૮, કલ્પશા.પૃ.૧૬૯, ઉત્તરાક.પૃ.૩૮૮.

ધણવતિ (ધનપતિ) જુઓ **ધણવઇ**. '

૧. વિપા.૩૩-૩૪.

ધણવસુ (ધનવસુ) ઉજ્જેણી નગરીના શેઠ. તે વેપારધંધાના કામે **ચંપા** નગરી ગયા હતા.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૪, આવનિ.૧૨૭૬.

ધણવહ (ધનવહ) જુઓ **ધણાવહ**.'

૧. વિશેષા.૧૯૭૭, આવનિ.૫૨૧.

ધણાસમ્મ (ધનશર્મન્) ઉજ્જેણી નગરીના શેઠ ધણમિત્ત(૩)નો દીકરો. તેણે પોતાના પિતા સાથે શ્રામણ્ય સ્વીકાર્યું હતું. એક વાર કોઈ સ્થાને જતાં માર્ગમાં તેને ખૂબ તરસ લાગી. પિતૃપ્રેમથી પ્રેરાઈને પિતાએ બાજુમાં વહેતી નદીમાંથી પાણી પી લેવા કહ્યું.' પરંતુ તેણે પાણી પીવાનો ઈન્કાર કરી દીધો અને તે જ સ્થાને તે મરણ પામ્યો.' ૧. જૈન સાધુઓને આવું પાણી પીવાનો ૨. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૮૭, ઉત્તરાચૂ. નિષેધ છે કારણ કે તે અચિત્ત નથી હોતું. ૫.૫૫, ઉત્તરાક.પૃ.૩૨.

૧**. ધણસિરી** (ધનશ્રી**) ચંપા** નગરીના <mark>ધણમિત</mark>(૧) શેઠની પત્ની અને **સુજાત**(૨)ની માતા.'

૧. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૭, આવનિ.૧૨૯૭.

ર. **ધણસિરી દંતપુરના શેઠ ધણમિત્ત**(૨)ની બે પત્નીઓમાંની એક.'

૧. નિશીચૂ.૪.૫ૃ.૩૬૧, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૫૪, આવનિ.૧૨૭૫, વ્યવમ.૩.૫ૃ.૧૭.

૩. ધર્કાસિરી વસંતપુર(૩)ના જિયવત્તિ અને ધશાવહ(૪)ની બહેન. તે બાલવિધવા હતી. તેના ભાઈઓને તેના તરફ ખૂબ પ્રેમ હતો. તેશે તેના ભાઈઓ સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે આચાર્ય ધમ્મઘોસ(૧૨)ની શિષ્યા બની. તેનો મૃત્યુ પછી સવ્વંગસુંદરી તરીકે પુનર્જન્મ થયો.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૬-૫૨૭.

૧. ધશાવહ (ધનાવહ) **કોસંબી** નગરના શેઠ. તે **મૂલા**ના પતિ હતા અને **ચંદશા(૧)ને** ખરીદનાર હતા.^૧

 આવચૂ. ૧. પૃ. ૩૧ ૬, આવનિ. ૫૨૧, વિશેષા. ૧૯૭૭, કલ્પવિ. પૃ. ૧૭૦, કલ્પચૂ. પૃ. ૧૦૨.

•૨**. ધજ્ઞાવહ ઉસભપુર**(૨)ના રાજા. રાષ્ટ્<mark>રી સરસ્સઇ(૧)</mark> તેની પત્ની હતી અને રાજકુમાર ભદ્દ**ષ્ઠંદી**(૨) તેનો પુત્ર હતો.^૧

૧. વિષા.૩૪.

૩. ધણાવહ રાયગિહના શેઠ. તે ભદ્દા(૫)નો પતિ હતો અને કતપુષ્ણાનો પિતા હતો. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૬૭.

૪. ધ<mark>શાવહ વસંતપુર</mark>(૩)નો શેઠ. તેને જિયવત્તિ નામે ભાઈ અને ધ<mark>શ્રસિરી(</mark>૩) નામે બહેન હતી.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૬.

ધશિદ્યા (ધનિષ્ઠા) અકથાવીસ **લક્ષ્પત્તમાંનું** એક.' તેનું ગોત્રનામ અગ્ગતાવસ છે.' વસુ(૨) તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ છે.³ આ નક્ષત્રનું બીજું નામ સવિદ્યા છે.^૪

- ૧. જમ્બૂ.૧૫૫-૬૧, ૧૭૧,સૂર્ય.૩૬, | ૩. સ્થા.૯૦. સંમ.૫,૭. | ૪. સૂર્યમ.પૃ.૧૧૧.
- ૨.સૂર્ય. ૫૦.
- ૧. ધશુ (ધનુષ્) કંપિલ્લપુરના રાજા બંભ(૧)ના મન્ત્રી અને વરધશુના પિતા.'
 ૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પ્.૩૭૭, ઉત્તરાક.પ્.૨૫૪-૨૫૫, વ્યવમ.૪.પ્.૪૭.

૨. ધશુ સક્ક(૩)નો **લોગપાલ જમ**(૨) જે દેવને પોતાના કુટુંબના સભ્ય તરીકે ચાહે છે તે દેવ.**'** તે દેવોના **પરમાહમ્મિય** વર્ગનો છે.^ર

૧. ભગ.૧૬૬, સૂત્રચૂ.૧૫૪. ૨. સમ.૧૫.

ધશુદ્ધત (ધનુરુદ્ધત) ભરહ(૨) ક્ષેત્રના પ્રથમ ભાવી **તિત્થંકર મહાપઉમ**(૧૦) જે આઠ રાજાઓને દીક્ષિત કરશે તેમાંનો એક.^૧

૧. સ્થા.૬૨૫.

૧. ધણ્લ (ધન્ય) રાયગિહ નગરના શેઠ. તેમને ભદા(૧૩) નામની પત્ની હતી, સુંસુમા(૨) નામની દીકરી હતી અને ધણ(૧), ધણપાલ(૧), ધણદેવ(૭), ધણગોવ(૨) અને ધણરક્સિય(૨) નામના પાંચ દીકરા હતા. એક વાર ધણ્શના નોકર તરીકે રહી ગયેલા ચિલાય(૩)એ ધણ્શના ઘર ઉપર હુમલો કર્યો અને સુંસુમાને અપહરણ કરી લઈ ગયો. ધણ્ણ અને તેના પાંચ પુત્રોએ તેનો પીછો કર્યો. ડાકૂ ચિલાયે છોકરીનું માથું પોતાની તલવારથી કાપી નાખ્યું અને ધડને મૂકી માથું લઈને ભાગી નીકળ્યો. ધણ્ણ અને તેના દીકરાઓને તેમની ભૂખ શાંત કરવા માટે ધડરૂપ શવનું માંસ ખાવું પડ્યું. પછી ધણ્ણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો. ભવિષ્યમાં તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે.' જીઓ ધણ્ણ(૬).

૧. જ્ઞાતા.૧૩૬-૧૪૦, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૭,આવનિ.૯૪૩, નન્દિમ.પૃ.૧૬૬.

૨. ધણ્<mark>ય અત્ર</mark> આદિનો હમેશ માટે ત્યાગ કરી <mark>ણાલંદા</mark> સમીપ <mark>વેભારગિરિ</mark> પર્વત નજીક શિલા ઉપર પડી રહેનાર શ્રમણ. મૃત્યુ પછી તે <mark>અણુત્તર</mark> સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં (વિમાનમાં) દેવ તરીકે જન્મ્યા.'

૧. મર.૪૪૪-૪૪૭, સ્થાઅ.પૃ.૪૭૪.

૩. ધણ્ણ તેવીસમા **તિત્યંકર પાસ**(૧)ને સૌપ્રથમ ભિક્ષા આપનાર.'

૧. સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૯.

૪. ધણ્લ ઉસભપુરા(૨)ના થૂભકરંડ ઉદ્યાનમાં રહેતો **જક્ખ**.૧

૧. વિપા.૩૪.

પ. ધણ્લા કાગંદી નગરીની ભદા(દ) સાર્થવાહીનો પુત્ર. તે બત્રીસ કન્યાઓને પરણ્યો હતો. તે સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરનો શિષ્ય બન્યો. શ્રમણ બન્યા પછી તરત જ તેણે બે દિવસના ઉપવાસ પછી દર ત્રીજે દિવસે સાવ હલકી કોટિનું અને લૂખું અન્ન લેવાનું શરૂ કર્યું. આ રીતે તેણે નવ મહિના શ્રમણત્વ પાળ્યું. તેની કઠોર તપસ્યાની મહાવીરે રાજા સેણિય(૧) આગળ પ્રશંસા કરી. મૃત્યુ પછી તે સવ્વટ્ટસિદ્ધ વિમાનમાં (સ્વર્ગીય વાસસ્થાનમાં) દેવ તરીકે જન્મ્યો. ભવિષ્યમાં એક ભવ વધુ કરીને પછી

४४८

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તે મોક્ષ પામશે.

૧. અનુત્ત. ૩-૫, આચાચૂ.પૃ.૨૨૧.

દ. ધણ્ણ રાયગિહ નગરના શેઠ. ભદ્દા (૧૭) તેમની પત્ની હતી. તેમને ધણપાલ(૩), ધણદેવ(૬), ધણગોવ(૧) અને ધણરક્ ખિય(૧) એમ ચાર પુત્રો હતા. અને ઉજ્ઝિયા, ભોગવતિયા(૨), રક્ખતિયા અને રોહિણિયા એ ચાર પુત્રવધૂઓ હતી. એક વાર તેણે દરેક પુત્રવધૂને પાંચ ડાંગરના દાણા તેમની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવા આપ્યા. જીઓ ધણ્ણ(૧).

૧. જ્ઞાતા.૬૩, વ્યવભા. ૪.૧૮૩.

૭. **ધણ્ણ વસંતપુર**(૩)નો સાર્થવાહ. અનેક વ્યક્તિઓ સાથે તે **ણેવુત્તિણગર** ગયો હતો.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૦૯, વિશેષા.૩૫૧૦-૧૮.

૮. ધણ્લ ચંપા નગરીનો સાર્થવાહ. અનેક વ્યક્તિઓ સાથે તે અહિચ્છત્તા નગર ગયો. ત્યાંથી પાછા આવી તેલે સંસારનો ત્યાગ કરી શ્રામણ્ય સ્વીકાર્યું, અગિયાર અંગ(૩) પ્રન્થોનો અભ્યાસ કર્યો અને મરણ પછી તે દેવ તરીકે પુનર્જન્મ પામ્યો. ભવિષ્યમાં તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોક્ષ પામશે. '

૧. જ્ઞાતા.૧૦૫.

૯. **ધણ્લા અણુત્તરોવવાઇય**ના ત્રીજા વર્ગનું પહેલું અધ્યયન. ^કઠાણમાં તેનો ઉલ્લેખ બીજા અધ્યયન તરીકે થયો છે. ^ર

૧. અનુત્ત.૩.

૨. સ્થા.૭૫૫.

૧૦. ધણ્ણ રાયગિહ નગરના શેઠ. તેમની પત્ની હતી ભદ્દા (૧૬) અને તેમનો પુત્ર હતો દેવદિણ્લા. એક વાર ગુદ્ધો કરવા બદલ ધણ્ણને કેદની સજા થઈ. ધણ્ણને અને ધણ્લાના પુત્રના ખૂની વિજય(૧૪) ચોરને એક સાથે બેડીથી બાંધવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે વિજયે ધણ્લાને લઘુશંકા વગેરેમાં સહકાર આપવા ઇન્કાર કર્યો ત્યારે ધણ્લો તેની સાથે પોતાનું ભોજન વહેંચીને ખાવાનું સ્વીકારવું પડ્યું. પછી ધણ્લો સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે શ્રમણ **ધમ્મઘોસ**(૬)નો શિષ્ય બન્યો.^૧

૧. જ્ઞાતા.૩૩-૪૨.

૧૧. ધણ્ણ ધણાવહ(૧) શેઠનું બીજું નામ.'

૧. કલ્પચૂ.પૃ.૧૦૨.

ધણ્ણકડ (ધન્યકૃત) જ્યાં તેરમા **તિત્થંકર વિમલ**(૧)એ પોતાનું પહેલું પારણું ગૃહસ્થ જય(૨)ના હાથે કર્યું હતું તે ગામ.' તેની એકતા બંગાળના બલસર જિલ્લામાં આવેલા

કુપરી (Kupari) સાથે સ્થાપવામાં આવી છે. ર

૧. આવનિ.૩૨૪, ૩૨૮. ૨. લાઇ.પૃ.૨૮૧.

૧. **ધણ્ણંતરિ** (ધન્વન્તરિ) **વિજયપુર**ના રાજા કણગરહ(૨)ના રાજવૈદ્ય અને પાડલસંડના શેઠ સાગરદત્ત(૫)ના પુત્ર ઉંબરદત્ત(૧)નો પૂર્વભવ. તે આયુર્વેદની બધી આઠે આઠ શાખાઓના નિષ્ણાત હતા.^૧

૧. વિષા.૨૮, સ્થાઅ.પૃ.૫૦૮.

ર. ધણ્ણાંતરિ બારવઈ નગરીના વૈદ્ય.^૧

૧. આવનિ.૧૩૦૦, આવચૂ.૧.૫ૃ.૪૬૦-૬૧.

૩. ધણ્ણંતરિ આયુર્વેદ વિદ્યાના સ્થાપક વૈદ્યરાજ. '

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૫૧૨, ૪.પૃ.૩૪૦, બૃક્ષે.૩૦૨.

<mark>ધણ્ણા (</mark>ધન્યા) **વાણારસીના સુરાદેવ**(૧)ની પત્ની. તે **મહાવીર**ની ઉપાસિકા(શ્રાવિકા) હતી.'

૧. ઉપા. ૩૦.

ધશ્રિપ્રયા (ધશ્રિકા) **ગોબ્બરગામ**ના વર્ણકરની પત્ની અને વાળંદની નોકરડી.'

૧. બૃભા.૬૦૯૬, બૃક્ષે.૧૬૧૧.

૧. ધમ્મ (ધર્મ) આચાર્ય હત્થિના શિષ્ય અને આચાર્ય સીહ(૨)ના ગુરુ. તે સુવ્વય(૫) ગોત્રના હતા.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૫-૨૬૬.

૨**. ધમ્મ** આચાર્ય **સીહ**(૨)ના શિષ્ય અને આચાર્ય **સંડિલ્લ**(૨)ના ગુરુ. તે **કાસવ(૧)** ગોત્રના હતા.'

૧. કલ્પ.પૃ.૨૬૫-૨૬૬.

૩. ધમ્મ વર્તમાન ઓસપ્પિશી કાલચક્રના પંદરમા તિત્થંકર.' તે પોતાના પૂર્વભવમાં સીહરહ(ર) હતા.' ધમ્મ રયણપુરના રાજા ભાણુ(૧) અને તેમની રાણી સુવ્વયા(ર)ના પુત્ર હતા.' તેમની ઊંચાઈ પિસ્તાળીસ ધનુષ હતી.' તેમનો વર્જા તપ્ત સુવર્શ જેવો હતો.' તેમશે એક હજાર પુરુષો સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો હતો.' તે પ્રસંગે તેમશે સાગરદત્તા પાલખીનો ઉપયોગ કર્યો હતો. સોમણસ(૨) નગરમાં ધમ્મસીહ(૨)ના ઘરે તેમણે પ્રથમ પારણું કર્યું હતું.' તેમનું પવિત્ર વૃક્ષ દધિપર્જા હતું.' શ્રમણ અરિટ્ટ(૨) તેમના પ્રથમ શિષ્ય હતા.'. તેમની પ્રથમ શિષ્યા સિવા(૩) હતી.' તેમને શ્રમણોના અડતાલીસ ગણો હતા અને અડતાલીસ ગણધરો હતા.'' તેમને ૬૪૦૦૦ શ્રમણશિષ્યો હતા અને ૬૨૪૦૦ શ્રમશી શિષ્યાઓ હતી.'' દસ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને **મલ્લિ**(૧)ના મૃત્યુથી ત્રણ સાગરોપમ વર્ષ પહેલાં તે મોક્ષ પામ્યા. તે અઢી લાખ વર્ષ રાજકુમાર તરીકે અને પાંચ લાખ વર્ષ રાજા તરીકે જીવ્યા હતા.^{પ3}

૧.સમ.૧પ૭, નન્દિ.ગાથા ૧૯, વિશેષા.	૩૯૨.
૧૭૫૯, તીર્થો.૩૨૮, આવનિ.૩૭૧,	૭. આવનિ.૩૨૪,૩૨૮,સમ.૧૫૭.
૧૦૯૪, સ્થા.૪૧૧.	૮. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૦૬.
૨.સમ.૧૫૭.	૯. સમ.૧૫૭, તીર્થો. ૪૫૦.
૩.સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૮૩,૩૮૬,	૧૦. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૬૦.
૩૮૮, તીર્થો.૪૭૮.	૧૧. સમ.૪૮. આવનિ.૨૬૭ તેમજ તીર્થો.
૪.સમ.૪૫, આવનિ.૩૭૯, તીર્થો.	૪૫૦ અનુસાર સંખ્યા ૪૩ છે.
3€3.	૧૨. આવનિ.૨૫૬થી.
૫.આવનિ.૩૭૭, તીર્થો.૩૪૧.	૧૩. આવનિ.૨૭૨-૩૦૫, કલ્પ.૧૯૦,
૬.સમ.૧૫૭, આવનિ.૨૨૫, તીર્થો.	સ્થા.૭૩૫.
	•

```
૪. ધમ્મ સૂયગડનું નવમું અધ્યયન.<sup>૧</sup>
```

```
૧. સમ.૧૬,૨૩.
```

ધમ્મકહા (ધર્મકથા) <mark>ણાયાધમ્મકહાનો</mark> બીજો શ્રુતસ્કન્ધ. '

૧. જ્ઞાતા.પ.

ધમ્મગણિ (ધર્મગણિન્) શ્રમણો માટેના પ્રાયશ્વિત્તને લગતા નિયમોમાં ફેરફાર કરનાર આચાર્ય.'

૧. બૃક્ષે.૭૨૬, ટિ.૩.

૧. ધમ્મઘોસ (ધર્મઘોષ) મહાવીરના શિષ્ય.¹

૧. આવનિ.૧૨૮૧, આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૩.

૨. ધમ્મઘોસ ધમ્મવસુ' અપર નામ ધમ્મવગ્ગુ આચાર્યના શિષ્ય. ' તેમજ્ઞે ધમ્મજસ(૨) સાથે એક માસના ઉપવાસ કરીને વાજ્ઞારસીમાં વર્ષાવાસ ગાળ્યો હતો.તેઓ ઉત્તરગુજ્ઞના પાલનમાં એટલા ચુસ્ત અને સંકલ્પબદ્ધ હતા કે ગંગા નદી પાર કરતી વખતે તેઓ ખૂબ તરસ્યા થયા હોવા છતાં નદીનું પાજ્ઞી પીવાનો તેમજ્ઞે વિચાર પજ્ઞ ન કર્યો. ' જેમ શ્રમજ્ઞી વિજ્ઞયવતીને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની પ્રશંસા અને સેવા મળી હતી તેમ પોતાને પજ્ઞ મળે એવા આશયથી ધમ્મજસે જયારે તે કોસંબી નગરમાં હતા ત્યારે સલ્લેખના લીધી. પરંતુ બન્યું એવું કે અવંતિસેજ્ઞે નગર ઉપર આક્રમજ્ઞ કર્યું અને ધમ્મજસે નિયમસરની સેવાઓ પામ્યા વિના દેહ છોડ્યો અને કટોકટીના કાળમાં તેમના દેહને બહાર ફેંકી દેવામાં આવ્યો.'

٩.આવનિ.૧૨૮૧.૩. આવનિ.૧૩૦૬, આવચૂ.૨.૫ૃ.૨૦૪.૨.આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૮૯.૪. આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૦.

૩. ધમ્મઘોસ ચંપા નગરના રાજા મિત્તપ્પભના મન્ત્રી. તેણે ધણમિત્ત(૧)ના સ્વરૂપવાન પુત્ર સુજાત(૨)ને મારી નાખવાની યોજના કરી હતી કારણ કે તેને ગેરસમજ થઈ હતી કે સુજાતે તેના અન્તઃપુરની પવિત્રતાને નષ્ટ કરી છે. જ્યારે સત્ય પ્રગટ થયું ત્યારે રાજાએ ધમ્મઘોસને દેશનિકાલ કર્યા. પછી ધમ્મઘોસ રાયિગહ ગયા, પોતાનાં કૃત્યો માટે પશ્ચાત્તાપ કર્યો અને શ્રમણત્વ સ્વીકાર્યું. ત્યાંથી તે વારત્તપુર ગયા અને વારત્ત(૩) મંત્રીને શ્રમણત્વની દીક્ષ આપી. '

૧. આવનિ.૧૨૯૭, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૯૭-૯૯, પિંડનિમ.૫ૃ.૧૬૯.

૪. ધમ્મઘોસ ધણવસુ સાર્થવાહના કાફલા સાથે ઉજજેણીથી ચંપા જનારા શ્રમણ. જયારે લુટારાઓએ આ કાફલા ઉપર હુમલો કર્યો ત્યારે કાફલો ગભરાઈ ગયો અને વીખરાઈ ગયો. કાફલાના કેટલાક સભ્યો સાથે શ્રમણ જંગલમાં પ્રવેશ્યા. ત્યાં તેમને શ્રમણને યોગ્ય એવી ભિક્ષા મળી શકી નહિ. એટલે તેમણે ખોરાક લેવાનું છોડી દીધું અને એક શિલા ઉપર સલ્લેખના કરી. કાલક્રમે તે મુક્તિ પામ્યા.'

૧. આવનિ.૧૨૭૬, આવચૂ.૨.પૃ.૧૫૪-૧૫૫.

પ. ધમ્મઘોસ તિત્થયર વિમલ(૧)ના પ્રશિષ્ય. તેમણે હત્થિણાપુરમાં મહબ્બલ(૧)ને દીક્ષા લઈ શ્રમણસંઘમાં દાખલ કર્યા.^૧

૧. ભગ.૪૩૧, ૫૫૯.

૬. ધમ્મઘોસ વિહાર કરતા જેમ<mark>ણે રાયગિહના ગુણસિલઅ</mark> ચૈત્યમાં <mark>ધણ્ણ</mark>(૧૦) શેઠને દીક્ષા આપી હતી તે સ્થવિર.^૧

૧. જ્ઞાતા.૪૨.

. 9. ધમ્મઘોસ જેમના શિષ્ય ધમ્મરુઇ(૪) હતા તે આચાર્ય. '

૧. જ્ઞાતા.૧૦૭.

૮. **ધમ્મઘોસ** પોતાના શિષ્યં **સુદત્ત તથા અન્ય સાથે હત્યિણાઉર**ની મુલાકાત લેનાર સ્થવિર.^૧

૧. વિપા.૩૩.

૯. ધમ્મઘોસ મહાઘોસ(૩) નગરના શેઠ. ધમ્મસીહ(૧) શ્રમણને ભિક્ષા આપવાના કારણે તે મૃત્યુ પછી રાજકુમાર ભદ્દર્શદી(૪) તરીકે જન્મ્યા.^૧

૧. વિપા.૩૪.

૧૦. ધમ્મઘોસ એક આચાર્ય. રાજા જિયસત્તુ(૩૮) તેમનો ઉપાસક હતો. આચાર્યને

તેમના શિષ્યોને (પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપ) સજા કરવામાં તે રાજા મદદ કરતો હતો.'

૧. આચાચૂ.પૃ.૩૮, આચાશી.પૃ.૭૬.

ં**૧૧. ધમ્મઘોસ મહુરા**(૨)ના શેઠને શ્રામણ્યની દીક્ષા આપી શ્રમણસંઘમાં પ્રવેશ કરાવનાર આચાર્ય.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૭૩.

૧૨. ધમ્મઘોસ ધણસિરી(૩)ને દીક્ષા આપનાર આચાર્ય. '

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૨૬.

૧૩. ધમ્મઘોસ જેમનો શિષ્ય ચંપા નગરીના રાજા જિયસત્તુ(૩૭)નો પુત્ર સુમગ્રભદ(૩) હતો તે આચાર્ય.'

૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૯૨, ઉત્તરાક.પૃ.૩૬.

૧. ધમ્મજસ (ધર્મયશસ્) **મહાવીર**નો એક શિષ્ય.'

૧. આવનિ.૧૨૮૯, આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૩.

 ધમ્મજસ જે ધમ્મવગ્ગુ નામે પજ્ઞ જાણીતા હતા તે ધમ્મવસુ આચાર્યના શિષ્ય.' તેમણે વચ્છગા નદીના કિનારે સલ્લેખના કરી અને તે મોક્ષ પામ્યા. તે પ્રસંગે ઉજ્જેણીના રાજા અવંતિસેણ અને કોસંબીના મણિપ્પભ(૧)એ તેમની પૂજા કરી.' જુઓ ધમ્મઘોસ(૨).

૧. આવનિ.૧૨૮૧, આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૯. ૨. મર.૪૭૫-૪૭૬,આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૦. ધમ્મજ્ઝય (ધર્મધ્વજ) એરવય(૧) ક્ષેત્રના પાંચમા ભાવી તિત્થંકર. તિત્થોગાલી તેમનો ઉલ્લેખ આઠમા તિત્થંકર તરીકે કરે છે જ્યારે પાંચમા તિત્થંકર તરીકે અત્થસિદ્ધને જણાવે છે.^૧

૧. સમ.૧૫૯, તીર્થો.૧૧૧૮.

ધમ્મજ્ઝયણ (ધર્માધ્યયન) <mark>સૂયગડના પ્રથમ</mark> શ્રુતસ્કન્ધનું નવમું અધ્યયન.^૬

૧. સૂત્રનિ.૯૯, વ્યવભા. ૭.૬૬.

ધમ્મણ્ણગ (ધર્માન્વગ) કોઈક આચાર્યના સુવિનયસમ્પન્ન આઠ શિષ્યોમાંના એક.'

૧. વ્યવભા.૩.૩૫૦.

ધમ્મત્થકામ (ધર્માર્થકામ) દસવેયાલિયનું છઠ્ઠં અધ્યયન.' તે અને <mark>મહાયારકહા</mark> એક છે.

૧. દશહ.પૃ.૨૦૬.

ધમ્મપણ્ણત્તિ (ધર્મપપ્રજ્ઞપ્તિ) જુઓ છજ્જીવિણિયા.'

૧. દશ.૪.૧.

ધમ્મમિત્ત (ધર્મમિત્ર) છકા તિત્થંકર પઉમપ્પહનો પૂર્વભવ.'

૧. સમ.૧૫૭.

 ધમ્મરુઇ (ધર્મરુચિ) વાણારસીના રાજા. તેણે રાજા ઉદિઓદઅની રાણી સિરિકંતા(૧)નું અપહરણ કરવા માટે રાજા ઉદિઓદઅ ઉપર આક્રમણ કર્યું.¹

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૫૯, આવનિ.૯૪૩,૧૫૪૫, નન્દિમ.પૃ.૧૬૫-૬૬.

ર. ધમ્મરુઇ શ્રમણ આસાઢભૂઇના ગુરુ આચાર્ય.'

૧. પિંડનિ.૪૭૪, પિંડનિમ.પૃ.૧૩૭.

<mark>૩. ધમ્મરુઇ</mark> પોતાને હેરાન કરવા બદલ જે શ્રમણે નાવિક <mark>શ</mark>ંદ(૧૨)ને બાળી ભસ્મ કરી નાખ્યો તે શ્રમણ.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૫૧૬.

૪. ધમ્મરુઇ ધમ્મઘોસ(૭)ના શિષ્ય. ચંપા નગરમાં જયારે તે ભિક્ષા માટે નીકળ્યા હતા ત્યારે તેમને મધુર રસાવાળું કડવા તુંબડાનું શાક બ્રાહ્મણી **જ્ઞાગસિરી**(૨)એ ભિક્ષામાં આપ્યું. ધમ્મઘોસે તેમને જણાવ્યું કે જો તે તે ઝેરી શાક ખાશે તો મરી જશે. માટે તેમણે ધમ્મરુઇને તેનો ત્યાગ કરવા કહ્યું. ધમ્મરુઇએ વિચાર્યું કે જો તે શાકનો ત્યાગ કરે તો તે ઝેરી શાકના સંપર્કમાં આવનાર અને ખાનાર હજારો કીડીઓ મરી જાય. તેથી અસંખ્ય કીડીઓને બચાવવા તે પોતે જ શાક ખાઈ ગયા અને સલ્લેખના લઈ લીધી અને મૃત્યુ પામ્યા. મરીને તે દેવ તરીકે જન્મ્યા. પછીના જન્મમાં તે મોક્ષ પામશે. '

૧. જ્ઞાતા.૧૦૭, જીતભા.૮૫૫, કલ્પચૂ.પૃ.૯૬, વિશેષા.૩૩૩૨, ૩૩૪૭, આવચૂ. ૨. પૃ. ૯૫, ૨૧૧. આવનિ.૧૩૧૩ અને આવચૂ.૨.પૃ.૨૧૧માં સ્થાન અને ભિક્ષા આપનાર તરીકે રોહીડગ અને ગણિકા રોહિણી(૩)નો ઉલ્લેખ છે.

પ. ધમ્મરુઇ સતદુવાર નગરના રાજા વિમલવાહણ(૧)એ જેમને ભિક્ષા આપી હતી તે શ્રમણ. તેના કારણે રાજા મૃત્યુ પછી સાગેય નગરમાં રાજકુમાર વરદત્ત(૨) તરીકે જન્મ્યા.^૧

૧. વિપા.૩૪.

Jain Education International

દ. ધમ્મરુઇ એક રાજકુમાર. તે વસંતપુરના જિયસπુ(૨૬) અને ધારિશી(૨૦)નો પુત્ર હતો. તેણે તેના પિતાની સાથે સંસારનો ત્યાગ કર્યો અને તે પત્તેયબુદ્ધ બન્યો.'

૧. આવનિ.૮૬૬, ૮૭૮, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૮, આચાશી.પૃ.૨૧.

૭. **ધમ્મરુઇ** જંગલમાંથી પસાર થતા જે શ્રમણે જયારે દેવે તેમના ઉપવાસના પારણાના પ્રસંગે ભિક્ષા આપવા માંડી ત્યારે તે ન સ્વીકારી તે શ્રમણ.'

૧. ઓધનિ.૪૫૫-૫૬, ઓધનિભા.૨૩૨-૩૮, ઓધનિદ્રો.પૃ.૧૫૯-૬૦.

४५४

ધમ્મરુચિ (ધર્મરુચિ) આ અને **ધમ્મરુઇ**(૫) એક છે. '

૧. વિષા.૩૪.

ધમ્મરુયિ (ધર્મરુચિ) આ અને **ધમ્મરુઇ**(૩) એક છે.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ. ૫૧૬.

ધમ્મવગ્ગુ (ધર્મવલ્ગુ) આ **ધમ્મવસુનું** બીજું નામ છે.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૯.

ધમ્મવસુ (ધર્મવસુ) **ધમ્મઘોસ(૨) અને ધમ્મજસ(૨**) જેમના શિષ્યો હતા તે આચાર્ય.'

૧. આવનિ.૧૨૮૧, ઉત્તરાક.પૃ.૭૩.

૧. ધમ્મવીરિય (ધર્મવીર્ય) જે શ્રમણને **તિગિંછી** નગરના જિયસત્તુ(૨) રાજાએ ભિક્ષા આપી હતી તે શ્રમણ. પરિણામે મૃત્યુ પછી તે રાજાનો જન્મ રાજકુમાર મહ**ચંદ**(૪) તરીકે થયો.

૧. વિષા.૩૪.

૨. ધમ્મવીરિય સાતમા **તિત્થંકર સુપાસ**(૧)નો સમકાલીન રાજા.^{*}

૧. તીર્થો. ૪૭૦.

ધમ્મસિરી (ધર્મશ્રી) અતીત ઉસ્સપ્પિણીમાં ભરહ(૨) ક્ષેત્રમાં થયેલા છેલ્લા તિત્થંકર.^૬

૧. મનિ.પૃ.૧૩૫.

<mark>૧. ધમ્મસીહ</mark> (ધર્મસિંહ) જે શ્રમણને <mark>મહાઘોસ</mark> નગરના <mark>ધમ્મઘોસ</mark>(૯) શેઠે ભિક્ષા આપી હતી તે શ્રમણ. શેઠ મૃત્યુ પછી આ સુકૃત્યના કારણે ફરી મનુષ્ય તરીકે જન્મ પામ્યા.^૧

૧. વિષા.૩૪.

૨. ધમ્મસીહ પંદરમા **તિત્થંકર ધમ્મ**(૩)ને ભિક્ષા આપનારી સૌ પ્રથમ વ્યક્તિ. તે સોમણસ(૨) નગરની હતી.^૧

૧. સમ.૧૫૭, આવનિ.૩૨૪, ૩૨૮.

૩. ધમ્મસીહ ચોથા તિત્થંકર અભિણંદણનો પૂર્વભવ.^૧

૧. સમ.૧૫૭.

૪. ધમ્મસીહ ચંદગુત્ત રાજાના સમયમાં પાડલિપુત્તમાં રહેતો માશસ. તેની પત્ની ચંદસિરી(૨) હતી. તે ગિદ્ધપિક (ગૃદ્ધપૃષ્ઠ) નામના વ્રતનું પાલન કુલ્લઉરમાં કરતો હતો અને તે સારી દશા (વિગયસોગ દશા) પામ્યો હતો.'

૧. સંસ્તા.૭૦-૭૨.

૧. ધમ્મસેણ (ધર્મસેન) સાતમા <mark>બલદેવ(૨) ણંદણ(૧)</mark>નો પૂર્વભવ. તેમના આચાર્ય ગુરુ **આસાગર** હતા.^૧

૧. સમ.૧૫૮.

૨. ધમ્મસેણ ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.[•]

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

ધમ્મા (ધર્મા) કષ્ડહા(૨) વગેરેની માતા. ^૧.

૧. જ્ઞાતા.૧૫૮.

ધમ્માવાય (ધર્મવાદ) **દિકિવાય**નાં દસ નામોમાંનું એક.[•]

૧. સ્થા.૭૪૨.

 ધમ્મિલ મહાવીરના પાંચમા ગણધર સુહમ્મ(૧)ના પિતા. તે કોલ્લાગ(૨) સંનિવેશના હતા.^૧

૧. આવનિ.૬૪૮. વિશેષા.૨૫૦૯, કલ્પધ.પૃ.૧૬૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૯.

- <mark>૨. ધમ્મિલ વસુદેવહિંડીનું</mark> એક પાત્ર.^હ
 - ૧. આવચૂ.૨.પૃ.૩૨૪, દશચૂ.પૃ.૩૨૮, આવનિ.૧૬૧૪.

<mark>ધમ્મિલ્લ</mark> જુઓ <mark>ધમ્મિલ</mark>.*

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૬૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૪૯, સૂત્રચૂ.પૃ.૩૯૦, આવનિ.૧૬૧૪.

૧. ધર એરવય(૧) ક્ષેત્રના વીસમા તિત્થંકર. ' ધરના બદલે વર પાઠ ખોટો છે.

૧. સમ.૧૫૯, સમઅ.પૃ.૧૫૯, તીર્થો.૩૩૯.

ર. ધર છકા તિત્થંકર પઉમાભના પિતા.¹

૧. તીર્થો .૪૬૯, સમ.૧૫૭.

૩. ધર રાજકુંવરી દોવઈના સ્વયંવરમાં ભાગ લેવા જેમને નિમન્ત્રણ મોકલવામાં આવ્યું હતું તે **મહુરા(૧) ન**ગરીના રાજા.^૧

૧. જ્ઞાતા.૧૧૭.

૧. ધરણ દક્ષિણના ભ્રાગકુમાર દેવોનો ઇન્દ્ર. 'તેને ૬૦૦૦ સામાણિઅ દેવો વગેરે છે. તેનું વાસસ્થાન ૨૫૦૦૦ યોજનના વિસ્તારવાળું છે.' તેને છ મુખ્ય પત્નીઓ છે³— ઇલા(૧)^{*}, સુક્કા, સદારા, સોદામણી(૩), ઈંદા(૨) અને ઘણવિજ્જુયા(૧). 'તેની રાજધાનીનું નામ ધરણા છે. તેનું સિંહાસન પણ તેનું પોતાનું જ નામ અર્થાત્ ધરણ નામ ધરાવે છે. 'તેને ચુંમાળીસ લાખ મહેલો છે.' કાલવાલ, સેલવાલ, સંખવાલ અને કોલવાલ આ ચાર તેના લોગપાલ છે. 'જયારે ણમિ(૩) અને વિણમિ રાજ્યનો પોતાનો ભાગ માગવા ઉસહ(૧) પાસે ગયા ત્યારે ધરણે તેમને ઘણી વિદ્યાઓ આપી અને દક્ષિણ અને ઉત્તર વેયડ્ઢ(૨)ના રાજાઓ બનાવ્યા. "ધરણ મહિલા(મિહિલા)માં મહાવીરને મળ્યા અને તેમના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. ' પર્યુષણા દરમ્યાન ત્રણ દિવસના સળંગ ઉપવાસ કરવાના કારણે મરણ પામેલા બાળકને ધરણે પુનર્જીવિત કર્યો. ' તેના સાત સેનાપતિઓ આ છે – ભદ્દસેણ(૧), જસોધર(૨), સુદંસણ(૧૯), નીલકંઠ, આણંદ(૯), ણંદણ(૭) અને તેતલિ(૪). '

૧.પ્રજ્ઞા.૪૬, ભગ.૧૬૯,૪૦૪, જીવા. ૭. ભગ.૧૨૯, સમ.૪૪. 920. ૮. ભગ.૧૬૯, ભગઅ.પુ.૧૯૯. ૨. જમ્બૂ. ૧૧૯, ભગ. ૧૨૯, આવચુ. ૯. આવચૂ.૧.૫.૧૬૧, વિશેષા.૧૭૦૫. કલ્પવિ.પ્ર.૨૩૮, કલ્પસં.પ્ર.૧૨૯. ૧.૫.૧૪૬. 3.ભગ.૪૦€. ૧૦. આવનિ.૫૧૭,આવચૂ.૧.૫.૩૧૫. ૪.જ્ઞાતા.૧૫૧. વિશેષા. ૧૯૭૩, કલ્પવિ.પૃ.૧૬૯, **૫.ભગ.૪૦**૬. કલ્પશા.પુ.૧૩૨. ૬.એજન. ૧૧.કલ્પવિ.પૃ.૧૦, કલ્પધ.પૃ.૧૦. ૧૨.સ્થા.૪૦૪, ૫૮૨.

૨. ધરણ ધરણ(૧)નું સિંહાસન.^૧

૩. ધરણ મહાવિદેહના સલિલાવઈ પ્રદેશમાં આવેલા <mark>વીયસોગા</mark> નગરના રાજા મહબ્બલ(૨)નો મિત્ર રાજા.'

૧. જ્ઞાતા.૬૪.

૪. ધરણ બારવઈના વશ્હિ(૧) અને ધારિણી(૫)નો પુત્ર. તે સંસારનો ત્યાગ કરી અરિટ્ટણેમિનો શિષ્ય બન્યો. તે સેત્તુંજ પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યો.¹ તે દસ પૂજનીય રાજાઓમાંનો એક હતો.³

૧. અન્ત.૩.

૨. અન્ત.પૃ.૨.

પ. ધરણ રોહીડઅ નગરના પુઢવીવડેંસઅ ઉદ્યાનમાં રહેતો જક્**ખ.** '

૧. વિપા.૩૦.

દ. ધરણ અંતગડદસાના બીજા વર્ગનું છઠ્ઠં અધ્યયન.^૧

૧. અન્ત.૩.

ધરણા ઇન્દ્ર ધરણ(૧)ની રાજધાની.'

૧. ભગ. ૪૦૬.

૧. ધરણિ બારમા **તિત્થયર વાસુપુજ્જ**ની પ્રથમ શિષ્યા.^૧

૧. સમ.૧૫૭, તીર્થો.૪૫૯.

૧. ભગ.૪૦૬.

૨. ધરણિ એક દેવી.^૧ ૧.આવ.પુ.૧૯. **૩. ધરણિ** ઇન્દ્ર **ધરણ**(૧)ની રાજધાની જ્યાં ઇલા(૧) એક મુખ્ય રાણી તરીકે જન્મી હતી. ' આ અને ધરણા એક છે. ૧.જ્ઞાતા.૧૫૧. **ધરણિંદ** (ધરણેન્દ્ર) આ અને **ધરણ**(૧) એક છે. ^૧ ૧. ભગ.૪૦૬. **ધરણિખીલ** (ધરણિકીલ) **મંદર**(૩) પર્વતનું બીજું નામ.' ૧. સર્ય.૨૬. ધરણિધરા તેરમા તિત્થયર વિમલ(૧)ની પ્રથમ શિષ્યા. ' તીર્થો ૪૬૦માં તેનું નામ વરા જણાવાયું છે. ૧. સમ.૧૫૭. ધરણિસિંગ (ધરણિશંગ) મંદર(૩) પર્વતનું બીજું નામ. ૧. સૂર્ય.૨૬. <mark>ધરશોવવાય</mark> (ધરશોપપાત) એક <mark>અંગબાહિર કાલિય</mark> આગમગ્રંથ જેને બાર વર્ષનું શ્રમણજીવન પૂરું કર્યું હોય એવા શ્રમણને જ ભણાવવાની છૂટ હતી.^ર હાલ આ ગ્રન્થ અસ્તિત્વમાં નથી, નાશ પામ્યો છે. १. नन्दि ४४. ર. વ્યવ.૧૦.૨૬. **ધાતઇસંડ** (ધાતકીખંડ) જઓ ધાયઈસંડ.⁴ ૧. સૂર્ય.૧૦૦. ધાતકીખંડ જઓ ધાયઈસંડ.' ૧. આવચૂ.૧.૫.૧૭૨, આવહ.૫.૭૬૨. **ધાય** (ધાતુ) દક્ષિણના પણવણ્ણિય દેવોનો ઇન્દ્ર.^૧ ૧. પ્રજ્ઞા.૪૯, સ્થા. ૯૪. **ધાયઇસંડ** (ધાતકીખંડ) જઓ **ધાયઈસંડ.** ' ૧. ભગ.૪૧૮, જ્ઞાતા.૧૨૩, આવચૂ.૧.પૃ.૧૭૬, જીવા.૧૭૪, સમ.૮૫. **ધાયઈખંડ** (ધાતકીખંડ) જુઓ ધાયઈસંડ.^૧ ૧. જીવા.૧૬૪. સમ.૧૨૭, દેવે.૧૪૯, સૂર્ય.૨૭૫. **ધાયઈરુક્ખ** (ધાતકીવૃક્ષ) **ધાયઈસંડ**માં આવેલું વૃક્ષ. ' જુઓ **ધાયઈસંડ**. ૧. સ્થા.૬૪૧, જીવા.૧૭૪.

ધાયઈસંડ (ધાતકીખંડ) જંબુદીવ પછી આવતો વલયાકાર દ્વીપ. ' તે લવણ સમુદ્રને ઘેરે છે અને ખુદ **કાલોય** સમુદ્રથી ધેરાયેલો છે.^ર તેની પીઠિકા બે ગવ્યૂતિ ઊંચી છે.³ લવશ સમુદ્રને સ્પર્શતા તેના એક છેડાથી કાલોય સમુદ્રને સ્પર્શતા તેના બીજા છેડા સુધીની તેની પહોળાઈ ચાર લાખ યોજન છે.^૪ જંબુદ્ધીવના પૂર્વ તરફના ખૂણાથી ધાયઈસંડના પશ્ચિમ તરફના ખૂણા વચ્ચેનું અંતર સાત લાખ યોજન છે. " બહારની બાજુનો ધાયઈસંડનો પરિઘ ૪૧૧૦૯૬૧ યોજન છે. ઉત્તરના અને દક્ષિણના ઇસુયાર(૨) પર્વતો ધાયઈસંડ દ્વીપને બે ભાગમાં વહેંચે છે – પૂર્વભાગ અને પશ્ચિમ ભાગ.° દરેક અર્ધભાગમાં સાત ક્ષેત્રો (ભરહ(૨) વગેરે), સાત પર્વતો (ચુલ્લહિમવંત વગેરે) અને ચૌદ નદીઓ આવેલી છે; તે બધાંનાં નામ અને સ્થાન જંબુદ્દીવમાં આવેલ ક્ષેત્રો, પર્વતો અને નદીઓનાં નામ અને સ્થાન જેવાં જ છે. ધાયઈસંડના પ્રત્યેક અર્ધભાગની મધ્યમાં આવેલો **મંદર**(૩) પર્વત એક હજાર યોજન ઊંડો,^૯ ચોરાસી હજાર યોજન ઊંચો '૦,તળેટીએ તેની પહોળાઈ દસ હજારથી કંઇક ન્યુન યોજનો છે અને શિખરે તેની પહોળાઈ એક હજાર યોજન છે.^{૧૧} આ દ્વીપનાં ભરહ(૨) અને એરવય(૧) ક્ષેત્રો પ્રત્યેક કાલચક્રના બધા છ અરો અનુભવે છે.^{૧૨} આ દ્વીપના બન્ને અર્ધભાગોમાંથી પ્રત્યેક અર્ધભાગમાં <mark>કૂડસામલ</mark>િ વૃક્ષ અને ગરુડ દેવ છે.^{૧૩} વળી પૂર્વના અર્ધભાગમાં ધાયઇરુક્ખ છે અને પશ્ચિમના અર્ધભાગમાં મહાધાયઇરુક્ખ છે. તે સુદંસણ(૧૯) દેવ અને **પિયદંસણ**(૧) દેવનાં વાસસ્થાનો છે. ^{૧૪} ધાયઈ વૃક્ષની ઊંચાઈ આઠ યોજન છે. ^{૧૫} ધાયઈસંડના પ્રદેશો, પર્વતો, શિખરો, દેવો વગેરેની સંખ્યા જંબુદ્દીવમાં તેમની જે સંખ્યા છે તેનાથી બમણી છે. ^{૧૯} ધાયઈસંડને અડસઠ **ચક્કવટ્ટિવિજય** છે, ^{૧૭}ચાર દરવાજા છે, '' બાર સૂર્યો છે, બાર ચન્દ્રો છે, ત્રણ સો છત્રીસ નક્ષત્રો છે, એક હજાર છપ્પન ગ્રહો છે અને ૮૦૩૭૦૦ કોટાકોટિ તારા છે.^{૧૯} શંદિગ્ગામ(૨) ધાયઈસંડના

પુવ્વવિદેહના મંગલાવતી વિજય(૨૩)માં આવેલું હતું.^{૨૦} ધાયઈસંડના પૂર્વ ભાગમાં આવેલા ભરહ(૧)ના દક્ષિણાર્ધની રાજધાની **અવરકંકા** હતી.^{૨૧}

૧.સૂત્રશી.પૃ.૧૨૨.	૭. સ્થાઅ.પૃ.૮૧, પ્રશ્નઅ.પૃ.૯૫.
૨.સૂર્ય.૧૦૦, જીવા.૧૭૪, અનુહ.પૃ.	૮. સ્થા.૫૫૫.
CO.	૯. સ્થા.૭૨૧.
૩.સ્થા.૯૨.	૧૦. સમ.૮૫.
૪.સ્થા.૩૦૬,સમ.૧૨૭,સૂર્ય.૧૦૦,	૧૧. સ્થા.૭૨૧.
જીવા.૧૭૪.	૧૨.સ્થા.૯૨.
પ.સમ.૧૩૦.	૧૩. એજન.
૬.સૂર્ય.૧૦૦, જીવા.૧૭૪.	૧૪. એજન, જીવા.૧૭૪.

૧૫.સ્થા.૬૪૧	
-------------	--

- **૧૬.સ્થા.૯૨,૧૮૩,૧૯૭,૩૦૨,૫૨૨,** ૭૨૧, ૭૬૮.
- ૧૭.સમ.૬૮.
- ૧૮.જીવા.૧૭૪.

દેવે.૧૧૩, ૧૧૪, ૧૪૯-૧૫૧. ચન્દ્ર સૂર્ય, દ્વીપો વગેરેની વિગતો માટે જુઓ જીવા.૧૬૪, અને દિવસો અને રાત્રિઓ માટે જુઓ સૂર્ય.૨૯, ભગ.૧૭૯. ૨૦. આવચ.૧.૫.૧૭૨, ૧૭૬.

- ૧૯. સૂર્ય.૧૦૦, જીવા.૧૭૪,ભગ.૩૬૩, ૨૧. જ્ઞાતા.૧૨૩.
- **ધારણી** (ધારિણી) આ અને **ધારિણી** એક છે. '
 - વિપા.૩૩, ભગ.૪૧૭, દશા.૫.૧, સમ.૧૫૭, જ્ઞાતા.૬૪,૯૧, આવમ.પૃ.૨૫૧, આવ.પૃ.૨૮, આવનિ.૧૨૮૨, આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૦, ૪૯૮.

૧. ધારિષ્ઠી રાયગિહ નગરના રાજા સેષ્ઠ્રિઅ(૧)ની પત્ની. તેણે સ્વપ્નમાં હાથી દેખ્યો અને તેણે રાજકુમાર મેહકુમારનો ગર્ભ ધારણ કર્યો.⁴ અકાળે પડેલા વર્ષાઋતુ જેવા વરસાદમાં પોતાના પતિ સાથે હાથી ઉપર સવારી કરવાનો તેને દોહદ થયો.² દેવની મદદથી તેના ઓરમાન પુત્ર અભય(૧)એ તેનો દોહદ પૂરો કર્યો.³ કાળક્રમે તેણે મેહકુમારને જન્મ આપ્યો.³ જ્યારે તેના પુત્ર પાસેથી તેણે જાણ્યું કે તે સંસારનો ત્યાગ કરવાનો છે ત્યારે તેને અત્યન્ત દુઃખ થયું.⁴ તેના બીજા પુત્રો પણ સંસારનો ત્યાગ કરી મહાવીરના શિષ્યો બન્યા.⁶

૧.જ્ઞાતા.૮,૧૦, કલ્પધ.પૃ.૩૦-૩૧.	8.	જ્ઞાતા.૧૭.
		જ્ઞાતા.૨૩.
૩.જ્ઞાતા.૧૫-૧૬.	ξ .	અનુત્ત. ૧-૨.

૨. ધારિણી ચંપા નગરીના રાજા **કોણિય**ની પત્ની. તે **સુભદા**(૨) નામે પણ જાણીતી હતી.^૧

૧. ઔપ.૭, દશા.૯.૧, પ્રશ્નઅ.પૃ.૧, ઔપ.૩૪, ૩૭.

૩. ધારિણી ચંપા નગરીના રાજા દધિવાહણની પત્ની અને ચંદણા(૧)ની માતા.^૧ જુઓ વધુ વિગત માટે ચંદણા(૧).

 આવચૂ.૧.પૃ.૩૨૦, કલ્પવિ.પૃ.૧૭૦, કલ્પધ.પૃ.૧૦૯, કલ્પજ.પૃ.૯૫, કલ્પશા. પૃ.૧૩૩.

<mark>૪. ધારિષ્કી બારવતી</mark>ના રાજા <mark>વસુદેવ</mark>ની પત્ની અને <mark>દારુઅ(૧), અષ્નાદિ</mark>દ્વિ(૨) વગેરેની માતા.^૧

૧. અન્ત્ત.૭-૮.

પ. ધારિણી બારવતીના રાજા **અંધગવ**ષ્ટિહની પત્ની.^૧

૧. અન્ત.૧.

દ. ધારિણી બારવતીના રાજા બલદેવ(૧)ની પત્ની. તેને ત્રણ પુત્રો હતા – સુમુહ(૧), દુમ્મુહ(૨) અને <mark>કૂવદારઅ.</mark>'

૧. અન્ત.૭.

૭. ધારિણી જંબુદ્દીવના પુવ્વવિદેહના પુંડરિગિણી(૧)ના રાજા વઇરસેણ(૧)ની પત્ની તથા ઉસહ(૧)ના એક પૂર્વભવની માતા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૩૩.

<mark>૮. ધારિણી</mark> તે <mark>મંગલાવતી</mark>(૫) નામે પણ જાણી છે. તે <mark>વઇરણા</mark>ભની માતા હતી.' તે અને <mark>ધારિણી</mark>(૭) એક છે.

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૧૮૦.

૯. <mark>ધારિણી ધણંજય</mark>(૨) રાજાની પત્ની અને <mark>મહાવીર</mark>ના પૂર્વભવ <mark>પિયમિત્</mark>ત(૧)ની માતા.^૧

૧.આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૫, કલ્પધ.પૃ.૩૮, કલ્પવિ.પૃ.૪૪.

૧૦<mark>. ધારિણી રાયગિ</mark>હ નગરના રાજા <mark>વિસાહભૂત</mark>િની પત્ની અને <mark>મહાવીરના</mark> પૂર્વભવ <mark>વિસ્સભૂતિની</mark> માતા.^૧

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૨૩૦, કલ્પશા.પૃ.૩૯, કલ્પધ.પૃ.૩૮.

<mark>૧૧. ધારિણી</mark> અગિયારમા **તિત્થયર સેજ્જંસ(૧)ની મુખ્ય શિષ્યા.'** ૧. તીર્થો.૪૫૯, સમ.૧૫૭.

- <mark>૧૨. ધારિણી બલદેવ</mark>(૨) <mark>અયલ</mark>(૫)ની અનેક પત્નીઓમાં મુખ્ય.^૧ ૧. તીર્થો. ૫૮૮.
- <mark>૧૩. ધારિણી કોસંબી</mark> નગરીના રાજા અજિયસેણ(૨)ની પત્ની.'

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૮૯.

૧૪. ધારિણી હત્થિસીસ નગરના રાજા **અદીણસત્તુ**(૨)ની પત્ની અને રાજકુમાર સુબાહુ(૧)ની માતા.'

૧. વિપા.૩૩.

૧૫. ધારિણી સાગેયના રાજા <mark>ચંદવડેંસઅની</mark> પત્ની અને <mark>ગુણચંદ</mark> તથા **મુણિચંદ**(૨)ની માતા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૨.

<mark>૧૬. ધારિણી કોસંબ</mark>ીના રાજા જિતસેનની પત્ની.'

૧. ઉત્તરાક.પૃ.૭૩.

૧૭. ધારિણી ખિતિપતિટ્ટિય(૨) નગરના રાજા જિયસત્તુ(૨૦)ની પત્ની.'

૧. નિશીચૂ.૩.પૃ.૧૫૦, પાક્ષિય.પૃ.૧.

૧૮. ધારિણી ચંપા નગરીના રાજા જિયસત્તુ(૧)ની પત્ની અને રાજકુમાર અદીણસત્તુ(૩)ની માતા.^૧

૧. જ્ઞાતા.૯૧.

૧૯. ધારિશી મિહિલાના જિયસત્તુ(૧૪)ની મુખ્ય પત્ની.^૧

૧. સૂર્ય.૧, સૂર્યમ.પૃ.૨. જમ્બૂ.૧.

૨૦. **ધારિણી વસંતપુર**(૩)ના રાજા જિયસત્તુ(૨૬)ની પત્ની અને રાજકુમાર ધમ્મરુઇ(૬)ની માતા.'

૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૮, આચાશી.પૃ.૨૧.

૨૧. ધારિણી વાણિયગ્ગામના રાજા જિયસત્તુ(૬)ની પત્ની.^૧

૧**. દશા**.૫.૧.

૨૨. ધારિણી સાવત્થીના રાજા જિયસત્તુ(૨૨)ની પત્ની, <mark>ખંદઅ</mark>(૧) તેમનો દીકરો હતો અને **પુરંદરજસા** તેમની દીકરી હતી.'

૧. બૃક્ષે. ૯૧૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૭૩, ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૧૧૪-૧૧૫.

૨૩. ધારિ<mark>શી મહાવિદેહના વીયસોગા ન</mark>ગરના રાજા બલની પત્ની. તેને જ્યારે ગર્ભ રહ્યો ત્યારે તેશે સ્વપ્નમાં સિંહ જોયો અને પછી કાલક્રમે મહબ્બલ(૨)ને જન્મ આપ્યો.'

૧**. જ્ઞા**તા.૬૪.

૨૪. ધારિણી સુપઇટ્ટ(૬) નગરના રાજા મહસેણ(૬)ની પત્ની અને રાજકુમાર સીહસેણ(૧)ની માતા.'

૧. વિપા.૩૦.

રપ. ધારિણી ચંપા નગરીના રાજા મિત્તપ્પભની પત્ની.^૧

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૭.

૨૬. ધારિણી ઉજ્જેણીના રાજા અવંતિવદ્ધણના નાના ભાઈ રજ્જવદ્ધણની પત્ની. જ્યારે તેને પોતાની કરવા અવંતિવદ્ધણે તેના પતિ રજ્જવદ્ધણની હત્યા કરી નાખી ત્યારે તે પોતાનું શીલ બચાવવા ભાગી ગઈ અને શ્રમણી બની ગઈ.' જુઓ અજિયસેણ(૨).

૧. આવનિ.૧૨૮૨, આવચૂ.૨.૫ૃ.૧૮૯, ઉત્તરાક.૫ૃ.૭૩.

૨**૭. ધારિણી હત્થિણાગપુર**ના રાજા સિવ(૭)ની પત્ની અને રાજકુમાર સિવભદની માતા.'

```
४ह२
```

```
૧. ભગ.૪૧૭, આવચૂ.૧.પૃ.૪૬૯.
```

- **૨૮. ધારિણી આમલકપ્પા** નગરીના રાજા <mark>સેય(૧)</mark>ની અનેક પત્નીઓમાં મુખ્ય.^૧ ૧. રાજ.૬.
- ૨૯. ધારિણી પોતણપુરના રાજા સોમચંદ(૨)ની પત્ની.'

```
૧. આવચૂ.૧.પૃ.૪૫૬.
```

- **૩૦. ધારિણી** સતી સ્ત્રી. કદાચ આ અને **ધારિણી**(૩) એક છે.^૧ ૧. આવ.પૃ.૨૮.
- **૩૧. ધારિણી રુખ્પિ**(૩) રાજાની પત્ની અને **સુબાહુ(૩)ની માતા.'** ૧. જ્ઞાતા.૭૧.
- **૩૨. ધારિણી** રાજા **ચંડવડંસઅ**ની પત્ની અને **મુણિચંદ**(૪)ની માતા.¹ ૧. ઉત્તરાનિ. અને ઉત્તરાશા.પૃ.૩૭૫, ઉત્તરાચૂ.પૃ.૨૧૩.
- **૧. ધિઇ** (ધૃતિ) **તિગિંછિદહ**માં વસતી દેવી. તેનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમ વર્ષનું છે.' ૧. જમ્બૂ.૮૩, સ્થા.૧૯૭, ૫૨૨.
- **૨. ધિઇ ણિસહ**(૨) પર્વતનું શિખર.^૧

૧. જમ્બૂ.૮૪, સ્થા. ૬૮૯.

૩. ધિઇ પુપ્કચુલા(૪)નું ત્રીજું અધ્યયન. '

૧. નિર.૪.૧.

ધિજ્જાઇય (ધિગ્જાતીય) બાહ્તણ જાતિનું બીજું નામ.'

૧. ઉત્તરાચૂ.પૃ.૮૯, આવચૂ.૧.પૃ.૪૯૫, ૨.૨૧,૨૦૬.

ધિતિ (ધૃતિ) જુઓ <mark>ધિઇ.</mark> '

૧. નિર.૪.૧, સ્થા.૧૯૭, ૬૮૯.

૧. ધિતિધર (ધૃતિધર) **અંતગડદસા**ના છકા વર્ગનું છઠ્ઠં અધ્યયન. ^૧

૧. અન્ત.૧૨.

૨. ધિતિધર કાગંદી નગરનો શેઠ જે સંસારનો ત્યાગ કરી **તિત્થયર મહાવીર**નો શિષ્ય બન્યો હતો. તે સોળ વર્ષની શ્રમણજીવનની સાધના પછી <mark>વિપુલ</mark> પર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યા.'

૧. અન્ત.૧૪.

```
ધીર ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.<sup>૧</sup>
```

```
૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૨, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.
```

ધુઅ (ધુત) આયારંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધનું છઠ્ઠં અધ્યયન.*

૧. આવનિ.૩૧,૩૩, ૨૫૦, ૨૫૧, આચાશી.પૃ.૩૮૯. **ધુંધુમાર સુંસુમારપુર**નો રાજા. તેને **અંગારવતી** નામની પુત્રી હતી.¹

૧. આવચૂ.૨.પૃ.૧૯૯, આવનિ.૧૨૯૮, આવહ.પૃ.૭૧૧.

ધુત્ત ક્ષ્માણગ (ધૂર્તાખ્યાનક) સસગ(૧), એલાસાઢ, મૂલદેવ(૧) અને સ્ત્રી ખંડપાણા આ ચાર ધુતારાઓએ કહેલી ઉપહાસાત્મક અને હાસ્યરસપૂર્ણ કથાઓની કૃતિ. તે ચારે ઉજ્જેણીના ઉદ્યાનમાં રહેતા હતા. વર્ષાઋતુ હતી અને બધાંને ખૂબ ભૂખ લાગી હતી. તે ચારે જણે ભેગા થઈ નક્કી કર્યું કે દરેકે એક પછી એક પોતાના અનુભવોને કે પોતે જે કંઈ સાંભળ્યું હોય તેને કહી સંભળાવવું. જેનું કથન અવિશ્વસનીય જૂઠાણું સાબિત થાય તેશે બધાને ભોજન કરાવવું પડશે અને જે પોતાના કથનને ભારહ(૨) અને રામાયણમાંથી દાખલાઓ અને દેષ્ટાન્તો આપી પુષ્ટ કરશે તેશે કંઈ આપવાની જરૂર રહેશે નહિ. બધાએ વિચિત્ર અદ્ભુત વાતો કહી અને તે બધી વાતોને તેમણે મહાભારત, રામાયણ વગેરેમાં આવતી અસ્વાભાવિક અસંગત અને બુદ્ધિને અસ્વીકાર્ય એવી આખ્યાયિકાઓ, દંતકથાઓ, વગેરેથી સમર્થિત કરી, દઢ કરી. '

૧. નિશીચૂ.૧.પૃ.૧૦૫,૪.પૃ.૨૬, બૃક્ષે.૭૨૨.

ધુર અકચાસી ગહમાંનો એક.*

 સ્થા.૯૦, સૂર્ય.૧૦૭, જમ્બૂશા. પૃ.૫૩૪-૩૫, સ્થાઅ. પૃ.૭૮-૭૯, સૂર્યમ. પૃ.૨૯૫-૯૬.

ધુરઅ (ધુરક) આ અને ધુર એક છે. '

૧. સૂર્ય.૧૦૭, સૂર્યમ.પૃ.૨૯૫, જમ્બૂશા.પૃ.૫૩૪.

ધુવ (ધ્રુવ) ઉસભ(૧)ના એક સો પુત્રોમાંનો એક.^૧

૧. કલ્પધ.પૃ.૧૫૧, કલ્પવિ.પૃ.૨૩૬.

ધૂમકેઉ અથવા <mark>ધૂમકેતુ</mark> (ધૂમકેતુ) અક્રવાસી ગહમાંનો એક.*

 સૂર્ય. ૧૦૭, સ્થા.૯૦, જમ્બૂશા. પૃ. ૫૩૪-૩૫, સૂર્યમ. પૃ. ૨૯૫-૯૬, સ્થાઅ. પૃ.૭૮-૭૯.

ધૂમપ્પભા (ધૂમપ્રભા) પાંચમી નરકભૂમિ.' તેનો વિસ્તાર અઢાર હજાર યોજન છે.' અહીંના નારકીઓનું જઘન્ય આયુષ્ય દસ સાગરોપમ વર્ષ છે.' તેનો દેખાવ ધૂમ જેવો હોઈ તેને ધૂમપ્પભા કહેવામાં આવે છે.' આ અને રિટ્ઠા(૧) એક છે.

૧.સૂત્ર.પ.૧, સ્થા.૭૫૭.	з.	સ્થા.૭૫૭.
ર.સમ.૧૮.	Υ.	અનુહ.પૃ.૮૯, ઉત્તરાશા.પૃ.૬૯૭.

४६४

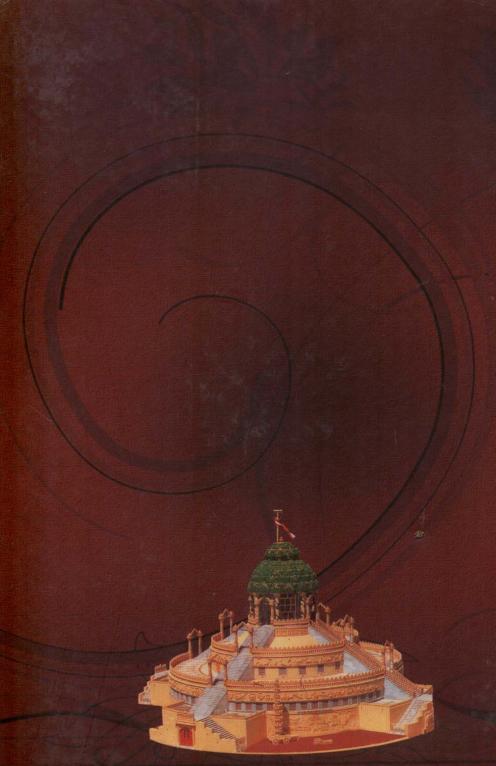
આગમગત પ્રાકૃત વિશેષનામોનો કોશ

ધોડુગિણ (ધોરુકિન) આ અને **થારુકિણ** એક છે.^૧ ૧. જ્ઞાતા.૧૮.

<u>–</u>

જુઓ <u>ણ</u>

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત

Jain Education International

भ • C & d a le sonal Use Only z 2 - पाली तार्था jainelibrary.org